HADİS
ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

6. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

M.Akif AKAY

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

İKİNCİ BÂBIN İKİNCİ KISMI:

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

ÜÇÜNCÜ **BÂB:** DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

DİYETLER BÖLÜMÜ

BORÇ VE ÖDEME ÂDABI BÖLÜMÜ

ZEBÂİH (KESİMLER) BÖLÜMÜ

DÜNYANIN VE YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMEDİLMESİ BÖLÜMÜ

RAHMET BÖLÜMÜ

RIFK BÖLÜMÜ

REHİN BÖLÜMÜ

RİYA BÖLÜMÜ

ZEKÂT BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BÂB: ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

İKİNCİ BÂB: MALDAKİ ZEKATLA İLGİLİ HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ **BÂB:** FITIR SADAKASI

DÖRDÜNCÜ BÂB: ZEKAT TAHSİLDARININ HAK VE VAZİFELERİ

BEŞİNCİ BÂB: ZEKAT KİMLERE HARAM, KİMLERE HELÂL?

ZÜHD VE FAKR BÖLÜMÜ

ZİNETLE İLGİLİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÂB: TAKILAR HAKKINDA

İKİNCİ BÂB: HİDAB (SAÇ BOYAMASI)

ÜÇÜNCÜ **BÂB:** HALÛK

RÜKÛ VE SECDELERDE OKUNACAK DUALAR

1801 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ، وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعاً وَسَاجِداً، فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ، فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

ومعنى «قَمِنٌ» جدير.

1 (1801)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Haberiniz olsun, ben rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumaktan men edildim. Öyleyse rükûda Rabb Teâlâ'yı tâzim edin, secdede ise dua etmeye gayret edin, (zîra secdede iken yaptığınız dua) icâbet edilmeye lâyıktır."* [Müslim, Salât 207 (479); Ebû Dâvud, Salât 152, (876); Nesâî, İftitâh 98, (2, 189).]

AÇIKLAMA:

1-Bir kısım rivâyetler rükû ve secde hâlinde Kur'ân okunmayacağını belirtirler. Şârihler bunun sebebini şöyle açıklarlar: "Rükû ve sücud halleri, kulun Rabbi karşısındaki tevâzuunu ifâde etmektedir. Bu sebeple o haller zikre tahsis edilmişlerdir. Dolayısıyla, aynı halde Kelâmullah ile mahlûkun sözleri eşit tutularak beraber zikredilmeleri mekruhtur.

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "...*Ben rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumaktan men edildim*" demekle, sâdece kendisine âit bir yasağı değil, ümmetinin de tâbi olması gereken bir yasağı ifâde ediyor. Zîra ümmeti, -nadir hasâis dışında- her hareketinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uymakta mükelleftir. Üstelik, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashâbına rükû halinde Allah'ı tâzim, secde halinde de dua etmeleri için emirde bulunmuştur. Böyle bir emir de, sözünü ettiğimiz yasağın

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şahsına ait olmayıp, bütün ümmete şâmil olduğunu gösterir.

Hülâsa rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumak yasaklanmıştır. Rükû-da tesbih, secdede ise tesbih ve dua yapılır.

3- Hanefîlere göre, namazın bir rüknünde, namaz fiilleri cinsinden bir ilâvede bulunulsa secde-i sehiv gerekir, zîra vâcibin veya farzın te'hiri mevzubahistir. Şâfiîlere göre rükû ve secdelerde Fâtiha'dan başka bir sûre veya âyet okumak mekruhtur. Fakat namaz bozulmaz.

4- Fatiha okumaya gelince, bu hususta Şâfiîlerden iki farklı görüş rivâyet edilir: Birine göre Fâtiha ile başka sûre arasında fark yoktur. Dolayısı ile Fatiha'nın okunması da mekruhtur, ancak namazın sıhhatini bozmaz. İkinci görüşe göre Fatiha'yı, rükû ve secdede kasden okumak haramdır, namazı bozar. Sehven okumak mekruh değildir. Ancak, gerek sehven olsun ve gerekse kasden olsun, Fatiha'nın okunması Şâfiî hazretlerine göre secde-i sehiv gerektirir.

1802 ٢– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يقولُ في سُجُودِهِ: اللّهمّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وجِلَّهُ، أوَّلَهُ وآخِرَهُ، سِرَّهُ وعَلاَنِيَتَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (1802)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, secdelerinde şunları söylerdi: *"Allahümmağfirlî zenbî küllehu, dıkkahu ve cüllehu, evvelehu ve âhirehu, sırrahu ve alâniyyetehu. (Allahım! Büyük-küçük birinci-sonuncu, gizli-açık, bütün günahlarımı mağfiret buyur."* [Müslim, Salât 216, (483); Ebû Dâvud, Salât 152, (878).]

1803 ٣– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُكْثِرُ أنْ يقولَ في رُكُوعِهِ وسُجُودِهِ: سُبْحَانَكَ اللّهُمَّ رَبَّنَا وبِحَمْدِكَ. اللّهُمَّ اغْفِرْ لِي: يَتَأوَّلُ القُرْآنَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وفي أخرى لمسلم وأبى داود والنسائى: [كَانَ يَقُولُ في رُكُوعِهِ وسُجُودِهِ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ المَلاَئِكَةِ والرُّوحِ].

وفي أخرى لمالك والترمذى وأبى داود: [فَقَدْتُهُ ﷺ مِنَ الفِرَاشِ فَالْتَمَسْتُهُ فوَقعَتْ يَدِى عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ، وهُوَ سَاجِدٌ يقُولُ: اللّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وأعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وأعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ

عَلَى نَفْسِكَ].

3. (1803)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resullulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükûsunda ve secdelerinde şu duayı çokca okurdu: **"Sübhânekallâhümme Rabbenâ ve bi-hamdike, Allahümmağfirlî. (Allah'ım, seni takdis ve tenzih ederim. Rabbimiz! Takdisimiz hamdinledir. Ey Allahım, beni mağfiret et.)" Bu duayı okumakla Kur' ân'a yani Kur'ân'ın: "Rabbini hamd ile tesbîh et"** (Nasr 3) âyetine] uyu-yordu." [Buhârî, Ezân 123, 139, Meğâzî 50, Tefsîr, İzâcâe nasrullahi ve'l-Feth; Müslim, Salât 217, (484); Ebû Dâvud, Salât 152, (877); Nesâî, İftitâh 153, (2, 219).]

Müslim, Ebû Dâvud ve *Nesâî*'de gelen bir rivâyette şöyle denir: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rükû ve secdesinde şöyle derdi: *"Subbûhun kuddûsün Rabbü'l-melâiketi ve'r-Rûhi, (Münezzehsin, mükaddessin, meleklerin ve Ruh'un Rabbisin)".*

Muvatta, Tirmizî ve *Ebû Dâvud*'un bir rivâyetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatakta kaybettim ve araştırdım, derken elim ayağının altına rastladı. Secdede idi ve: "Allahümme innî eûzu birızâke min sahtike ve eûzu bi-muâfâtike min ukûbetike ve eûzu bike minke Lâ uhsî senâen aleyke. Ente kemâ esneyte alâ nefsike. (Allahım! Senin rızanı şefaatçi kılarak öfkenden sana sığınıyorum. Affını şefaatçi yaparak cezandan sana sığınıyorum. Senden de sana sığınıyo-rum. Sana layık olduğun senâyı yapamam. Sen kendini sena ettiğin gibisin)" diyordu."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, görüldüğü üzere muhtelif kaynaklarda bazı farklılıklarla gelmiştir. Müellifimiz, burada daha ziyâde rükû ve secde hâlinde okunacak duaları göstermek istediği için rivâyetteki başka unsurları imkân nisbetinde tayyedip hadîsi özetlemiştir. Mesela *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) şöyle anlatır: "Bir gece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatakta kaybetmiştim. Hanımlarından birinin yanına gitti zannettim. Aramaya başladım. Sonra geri döndüm. Rükû veya secdede idi: *"Sübhâneke ve bi hamdike lâilahe illâ ente!"* diyordu. Ben: "Annem bâbam sana kurban olsun. Ben neyin peşindeyim, sen neyin peşindesin!" dedim."

2- Âişe vâlidemizin, kıskançlığın sevkiyle Hz. Peygember *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i araması, onu secde eder bulmasına ve secde sırasında okuduğu duaları zabtedip rivâyet etmesine vesîle olur. Şüphesiz, secdede okunacak duaları Ashab biliyor idi. Ancak, bunların farklı şekiller aldığı ortaya çıkmış olmaktadır.

3- *Sübbûh*, Allah'ın, ilâha lâyık olmayan her türlü noksanlıklardan, şerîkten, benzerden münezzeh olması demektir. Kuddûs ise, Allah'ın, ilaha layık olmayan herşeyden temizlenmiş olduğunu ifade eder, mübârek mânasında olduğu da söylenmiştir. Bu kelimeler sebbûh ve kaddûs şeklinde de rivâyet edilmiştir. Fasih olanı subbûh ve kuddûs şekilleridir. Bunlar, bazı âlimlerce Allah'a ait isimlerdendir, sıfat diyen de olmuştur.

4- Hadiste geçen ruh nedir? Âlimler çoğunluk itibariyle muradın Cebrâil olduğunu söylerler. Bazıları ise "büyük bir melektir" demiştir. Ruh için *"İlâhî rahmet"*, *"meleklerin dahi göremediği başka bir mahlûk"* diyenler olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde Ruh'a temas edilir (Nahl 2, İsrâ 85, Şuara 193, Gâfir 15, Meâric 4, Nebe 38, Kadr 4). Ruh için Cumhur, "Cebrâil'dir" demiştir. İhtilaflı meselelerde esas olan Cumhur'un görüşüdür.(1)

1- Ruh'la ilgili uzunca bir tahkiki merhum Hasan Basri Çantay'ın Türkçemizdeki en kıymetli Kur'ân tercümesi olan "Kur'ân-ı Hakîm" adlı eserinden aynen iktibas ediyoruz (cilt 3, sayfa 1137-1139).

"Cumhur'a göre (Cebrâil) aleyhisselâm "Celâleyn, Medârik". Bütün ruhlara müvekkel olan bir melek, yahud cins-i melek, yahud (Cebrâil) aleyhisselâm, yahud bütün meleklerden büyük olan ilâhî bir mahlûk (Beyzâvî). Bazılarına göre bir melektir ki, Arş müstesnâ olmak üzere, Allah ondan büyük bir mahlûk yaratmamıştır.

(Şah Veliyyullah-i Dehlevî) hazretleri "Huccetullah-il Bâliğa"sının "Haşir vak'alarının iç yüzle-rinden bir parça" unvanlı dördüncü bâbının başında şöyle der: "Bil ki insan ruhlarının, bir demir nasıl mıknatısa doğru çekilip gidiyorsa öylece, müncezib olduğu (câzibesine tutulduğu) bir hazret vardır: Hazıyre-i kuds. Orası beden gömleklerinden sıyrılan ruhların -Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Bir çok yüzleri, dilleri ve lügatleri vardır" diye anlattığı- "Ruh-ı a'zam = en büyük ruh" ile olan toplantısının yeridir... (O eserin üçüncü "Mele-i a'lâ" babında da şöyle demiştir:) "Onların (ruhların) en büyüklerinin nurları toplanıp Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in "Bir çok yüzleri ve dilleri var" diye anlattığı "Ruh"un yanında tedâhul ederler, orada tek bir şey gibi olurlar. Ona Hazîre-i kuds denilir..." Bu sözlerde geçen "Hazret", huzur, ön, kat mânasınadır. Diğer lâfızlarla birleştiği zaman ta'zim (büyükleme) anlatır: "Hazreti Kün = Şânı yüce olan Kün emri, kelimesi" gibi Musannıfın ve yukarıda işâret ettiğimiz vech ile, ba'zı müfessirlerin mübhem olarak bahsettikleri "Ruh-ı a'zam" hakkında kısaca izahat vermeyi münâsip görüyoruz: Bu sûre-i celîlede ve "el-Kadr" sûresiyle diğer ba'zı sûrelerde zikredilen bu "Ruh"a dâir hayli söz söylenmiştir. Meselâ [İbni Mes'ud (radıyallahu anh)] onun göklerden ve dağlardan büyük bir melek olduğunu, (İbni Abbas) (radıyallahu anhüma) da yaratılışta onun meleklerin en büyüğü bulunduğunu beyan etmişlerdir. (Beyzâvî): "Yahud" kaydıyla "Bütün meleklerden büyük olan İlâhî bir mahluk" der. (Şeyhzâde) de (Cenâb-ı Ali) (radıyallahu anh)'den nakledilen şu rivâyeti söyler: "Ruh bir melektir ki onun yetmiş bin yüzü, her yüzünde yetmiş bin dili, her dilinde, yetmiş bin lügatı vardır. Bütün o lügatlarla Allahu Teâla'yı tesbih eder. Cenab-ı Hakk her bir tesbihi başına, kıyâmete kadar, meleklerle, birlikte uçacak bir melek yaratır. Allahu Teâla, Arş müstesnâ olmak üzere, ondan büyük bir mahluk yaratmamıştır. Eğer o melek dilerse yedi gökle yedi yeri ve onların içinde onların hepsini bir lokmada yutabilir." (Fahreddin-i Râzî) de bu nakli kaydettikten sonra der ki: "Şu tafsil her halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ta-

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kulluğun en güzel ifadesi olarak, günahları îtiraf edip, Allah'ın öfke, ceza gibi muâmelerinden Allah'ın rızasına ve affına sığınıyor. "Senden sana sığınıyorum" cümlesi ile ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı sunar: "Burada bir mânâ inceliği vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesellâm) Allah Teâla'nın öfkesinden yine O'nun rızasına, azâbından affına iltica etmiştir. Bunun mânası, O'na karşı yaptığı ubûdiyet ve senalarda vâki olan kusurlardan dolayı Allah'tan af dilemektir.

6- *"Sana layık olduğun senâyı yapamam"* ifâdesi, Allah'a karşı gerekli

rafından verilmiş olmak lazımdır. Çünkü onu doğrudan doğruya (Hazreti Ali) (radıyallahu anh) bilemez. Halbuki peygamberlerimizin yalnız ona söyleyip de başkalarına haber vermemesi de vârid değildi." (Seyyid Şerîf) Ruh-ı a'zam'ı şöyle ta'rif etmiştir: "O Zât-ı İlâhiyeye, rubûbiyyeti itibariyle, mazhar olan insanî ruhdur ki etrafından kimse dolaşamaz. Kimse de ona aramakla kavuşamaz. Onun künhünü Allah'tan başkası bilemediği gibi o gayeye kimse de eremez. O, akl-ı evveldir, hakikat-i Muhammediyye'dir. Nefs-i vaahidedir, hakikat-i esmâiyyedir. Hakkın kendi suretinde (yani hakikat-i esmâiyyesine mazhar buyurarak) yarattığı ilk mevcuddur, en büyük halifedir, nurânî cevherdir. Cevherliği zâte, nurânîliği de zatın ilmine mazhardır. Cevherliği bakımından ona nefs-i vâhide, nurânîliği bakımından da akl-ı evvel denilmiştir. Onun âlem-i kebirde birçok mazharları ve akl-ı evvel, kalem-i a'lâ, nur, nefs-i külliye levh-i mahfuz ve sâire kabîlin-den isimleri olduğu gibi ehlullahın ve diğerlerinin ıstılahında âlem-i sağir olan insanda zuhûrları ve mertebeleri itibariyle de mazharları ve sır, hafaza ruh, kalb, kelime ruu', fuâd, sadr, akıl, nefs gibi isimleri vardır". Bilhassa Sûfiyye'nin büyük meşâhîrinden (Abdül kerîmi Ceylî) hazretlerinin "İnsân-ı Kâmil"inde -ki ulemâyı şerîat ve hakikatten Balıkesirli merhum (Abdülazîz Mecdî Efendi) kaddesellahü sırreh tarafından kâmil bir salâhıyyetle terceme edilmiştir- bu "Ruh" hakkında çok uzun izahat vardır. Şöyle başlar: "O, Sufiyye ıstılahında "Hakk-ı mahluk = yaratılmış bir hakikat" ve "Hakikat-i Muhammediye" denilen melektir. Allah ona kendine olan bakışı gibi baktı. Onu kendi nurundan, âlemi de ondan yarattı. "Emrullah" onun adlarındandır. Varlık âleminin en şereflisi, ma'nevî mertebece, kudretce en yükseğidir. Ondan üstün bir melek yoktur. Hakka yakın olanların ulusudur o. Hak, varlık değirmenini onun üstünde döndürdü..."

(Şeyh-i Ekber), "Et-tedbîrâtü'l İlâhiyye fî Islah-ı Memleket-il insâniyye"sinde der ki: "...Güneş, ziyâsı olduğu halde, taalluk ettiği şeylerin mizâc, suret ve şekillerine göre ihtilâf eder. Ruh-ı a'zam da bir, fakat hükmü, bulunduğu mahallere göre, muhteliftir. Teaddüd ve tekessürü tedbîr ettiği cisimlere göredir ki onlar da "Cüz'î ruhlar" adını alır. Gerek **"Ben ona ruhumdan üfürdüm"** meâlindeki âyet-i kerîmede, gerek "en-Nebe" sûresinin bu âyetinde, gerek **"Sana ruhu sorarlar** ("el-İsrâ" sûresi, âyet: 80) meâlindeki âyette "Ruh" lâfzının hep müfred olarak zikredilmesi bunu te'yîd eder. Bazı hadislerde cemî sığasıyle vârid olan ruhlardan murad cisimlerle berâber gözönüne alınan ruhlardır..."

(Şah Veliyyullah-i Dehlevî)'nin çok yüksek bir hadis âlimi, (Seyyid Şerif)'in muhakkik ve zülcenâheyn bir zât-ı âlî olmalarına rağmen -müfessirleri şöylece bir tarafa bırakıyorum- âciziniz bahsedilen bu "en büyük ruh" hakkında sahih hiçbir hadis bulamadım. Bununla beraber benim bulamayışım böyle bir hadisin esâsen yok olduğunu ifâde ve isbat edemeyeceği gibi söylenen o sözlerin mükâşefe mahsulü olmadığını da iddia etmez. Keşfen sâbit, fakat rivâyeten gayr-ı sâbit addedilen hadisler vardır ki, bunlar ulemâyı hadis ile sufiyye arasında öteden beri nizâ-ı mûcib olmuştur. Âciziniz bu bahsin tedkîkini sadedden hâriç görerek yalnız bu bâbta söylenenlere kısaca bir işâreti kâfi görmüş bulunuyorum".

olan ubûdiyetin hakkını verememem demektir. Çünkü sena, Allahın üs-tün vasıflarını zikretmektir. İfâdenin kelimesi kelimesine tercümesi: "Senin senanı saymakla bitirememem, sen kendini nasıl sena etti isen sen öylesin" şeklinde olmalıdır. Allah Teâla Hazretleri'nin nimetleri, sıfatları o kadar çoktur ki, beşer kapasitesi onların tamamını idrâkten âcizdir, akıl Zât-ı İlâhî'nin yüceliğini ihâtadan nâkıstır. Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm), beşer idrâkinin, Allah hakkında, -en hâlis niyetle, en kâmil imanla dahî olsa- ortaya koyacağı her çeşit tavsîfatın, takdîratın O'nu açıklamaktan, bütün çıplaklığı ile hakikat-ı İlâhiye'yi ortaya koymaktan aciz ve nâkıs kalacağını böyle ifade buyurmuştur: "Ya Rabb! Biz beşerî idrakimizle seni kavramaktan, mümkün olanlar için yaratılan dilimizle İlahî şuunâtını ifadeye dökmekten âciziz, ancak imanımızla yüceliğini tasdîk ediyor, sen kendini nasıl sena etti isen öyle olduğunun kabul ediyoruz."

7- Hadiste açıklanması gereken bir ifâde: "Bu duayı okumakla Kur' ân'a uyuyordu" diye tercüme ettiğimiz cümledir. Kelimesi kelimesine tercüme "Kur'ân'ı te'vîl ediyordu" şeklinde yapılmalıydı. İbnu Hacer bunu: "Kur'ân-ı Kerîm'in rükû ve sücudda yapılmasını emrettiği şeyi yapıyordu" diye açıklar. İlâveten der ki: "A'meş'in rivâyetinde açıklandığı üzere "Kur'ân" ile kastedilen şey, bir kısmıdır, o da zikredilen sûredir ve zikredilen zikirdir. *İbnu's-Seken*'in rivâyetinde, bundan maksat فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ **"Rabbine hamd ile tesbîh et"** (Nasr 4) âyetidir. Böyle-ce bu rivâyet, bu âyetteki iki ihtimalden birini tâyin etmiş olmaktadır. Zîra âyetteki "tesbîh et!" emrinden murad, *hamd*'in kendisi olma ihtimali var, zîra hamd'in tesbîh mânasını taşıması mevzubahistir. Zîra hamd, mahmûd fiilleri Allah'a nisbeti iktiza ettiği için tenzîh mânâsında tesbîhtir de... Durum bu olunca, *"Tesbîh et!"* emri ile kastedilen şeyin "hamdle mütelebbis (karışık) olarak yapılacak tesbih" olma ihtimâli de var. Bu durumda tesbih ve hamd beraberce yapılmadıkça emre uyulmuş olmaz Âyetin zâhir mânâsı da budur."

8-BÂZI HÜKÜMLER

★ *İbnu Dakîku'l-Îd* der ki: "Bu rivâyet rükûda duanın, sücûdda tesbîhin mübah olduğuna delalet eder. Bu söylenene, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Rükûda Rabb Teâlâ'yı tâzim edin, sücûdda da duaya gayret edin"* hadisinde muhalefet yoktur. Zîra, sadedinde olduğumuz hadisin cevaza hamledilmesi mümkündür ve bu esastır. Sücudla ilgili emri de duayı çok yapmaya hamledebiliriz. Nitekim "gayret edin" ibâresi de bu çok yapma te'vilini te'yîd eden bir unsurdur."

Secdede duayı çok yapma üzerine hadisler gelmiştir. Bunlardan biri:

أقربُ ما يكونُ العبدُ من ربِّه وهو ساجدٌ فأكثِروا فيه من الدعاءِ

"Kulun Rabbine en yakın olduğu zaman secde hâlidir. Öyle ise secdede iken çok dua edin" hadisidir. Secdede çok dua etme emri, her hâceti çokça talep etmeye teşviki de içine alır. Nitekim, daha önce de kaydedildiği üzere, bu ayakkabı bağına varıncaya kadar maddî ihtiyaçlarımızın da talebini ihtiva eder. Çok duaya, istenen bir şeyi tekrar tekrar taleb de dâhildir.

★ *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin, secde etmekte olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ayağına değmesi, kadının teması ile abdestin bozulmayacağına Hanefîlerce delil kılınmıştır. Ancak diğer üç mezhebe göre kadının değmesi abdesti bozar.

★ Secdede ayakları dikmek sünnettir.

1804 ٤ وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عنْهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إذا ركعَ أحدُكُمْ فليقلْ ثلاثَ مرَّاتٍ: سبْحانَ ربِّىَ العظيمِ، وذلكَ أدناهُ، وإذا سجدَ فليقلْ: سبْحانَ ربِّىَ الأعْلَى ثلاثاً، وذلكَ أدناهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (1804)-*İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden biri rükû edince üç kere "Sübhâne rabbiyel azîm (Büyük Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehdir" desin. Bu, en az miktardır. Secde yapınca da üç kere "Sübhâne Rabbiye'l a'lâ (Ulu Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehdir"* desin. Bu da en az miktardır." [Ebû Dâvud, Salât 154, (886); Tirmizî, Salât 194, (261).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin açıklamasında belirttiğimiz üzere, rükû ve sücûdda okunacak duaların mâhiyeti rivâyetlerde farklı şekillerde gelmiştir. Sadedinde olduğumuz İbnu Mes'ud rivâyeti onlardan biridir. *İbrahim Nehâî, Hasan Basrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed* ve bir rivâyette *Ahmed İbnu Hanbel* bu rivâyeti esas alarak üçer sefer bu duaları okumayı sünnet addetmişlerdir.

Rivâyet üçten aşağı tutulmamasını tavsiye eder. Demek ki, üçten az olursa sünnete riâyet edilmemiş olacaktır. Fazla okumaya mâni yok. Ancak nihâî hududu hususunda bazı yorumlar vardır: Mâverdî: "Kemâli on bir veya dokuzdur, vasatı beştir, ancak bir kere ile iktifa etse yine de tes-

bih husule gelmiş olur" der. *Tirmizî'*nin *İbnu'l-Mübârek* ve *İshâk* İbnu Râhuye'den naklettiğine göre, imamın beş kere tesbih okuması müstehabdır. Şevkâni'nin kaydına, göre, tesbihlerin dokuzdan fazla kılınması halinde sehiv secdesi gerekeceği, üçten fazla okunduğu takdirde sayının çift değil, tek tutulması ile ilgili sarih bir delil yoktur.

Rükû ve secdelerde yapılacak zikrin hükmü ihtilaflıdır. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre sünnettir, terkinde bir şey gerekmez, ancak kasden terkedilmesi mekruhtur. Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimlere göre vâcibtir, kasden terki namazı bozar, sehven terkinde secde-i sehiv gerekir. Zahirîlerden *İbnu Hazm* ise "farzdır" demiştir.

1805 ٥- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذا رَكَعَ قال: اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، أَنْتَ رَبِّى خَشَعَ سَمْعِى، وَبَصَرِى، وَلَحْمِى، وَدَمِى، وَعِظَامِى للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ]. أخرجه النسائى.

«الْخُشُوعُ» الخضوع والذل.

5. (1805)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, rükû yaptığı zaman: *"Allahümme leke reka'tu ve bike âmentü ve leke eslemtü ve aleyke tevekkeltü ente Rabbiye, haşaa sem'î ve basarî ve lahmî ve demî ve izâmî lillahi Rabbi'l-âlemin. (Ey Allahım sana rükû yapıyorum, sana inandım, sana teslim oldum, sana tevekkül ettim. Sen Rabbimsin, kulağım, gözüm, etim, kanım ve kemiklerim Âlemlerin Rabbi olan Allah önünde haşyette, tezellüldedir."* [Nesâî, İftitâh 104, (2, 192). Bu rivâyet Müslim'de gelen uzun bir rivayetin bir parçasıdır (Salâtu'l-Müsâfirîn) 201, (771).]

1806 ٦- وعن ابن أبى أوفى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذا رفَعَ ظَهْرَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قال: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءُ السَّمٰوَاتِ، وَمِلْءُ الأَرْضِ، وَمِلْءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

6. (1806)- *İbnu Ebî Evfâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sırtını rükûdan kaldırdığı zaman: *"Semiallâhu limen hamideh, Allahümme Rabbenâ leke'l-hamdü mil'es-semâvâti ve mil'el-arzi ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. (Allah, kendisine hamd edeni işitir. Ey Allahım, ey Rabbimiz, semâlar dolusu, arz dolusu ve bunlardan başka istediğin her şey dolusu hamdler sana olsun"* [Müslim, Salat 204, (476); Ebû Dâvud, Salât 144, (846).]

1807 ٧- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ رسول الله ﷺ يقول بين السَّجدتين: اللَّهُمَّ اغفر لِى وارحمنِى واجبرنِى واهدنِى وارزقنِى]. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ له.

7. (1807)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki secde arasında: "Allahümme'ğfir lî ve'rhamnî, ve'cbürnî, ve'hdinî ve'rzuknî. (Allahım bana mağfiret et, merhamet et, beni zengin kıl, bana hidâyet ver, bana rızık ver) derdi". [Ebû Dâvud, Salât 145, (850); Tirmizî, Salât 211, (284); İbnu Mâce, Salât 23, (898).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rükûdan doğrulurken olsun, iki secde arasındaki doğrulmada olsun muhtelif tesbihler okuduğunu göstermektedir.

2- Okunan duada geçen kelimeler ma'lum ise de şârihler şu açıklamayı sunarlar: "İstenen mağfiret insanlara karşı işlenen günahların affı ve ibâdetlerde yapılan kusurların bağışlanması içindir. İstenen rahmet, amelin karşılığı olan rahmet değil, Allah'ın lütfuna, keremine lâyık olan rahmettir veya "ibadetimi kabul etmek suretiyle rahmet kıl" demektir. Zenginlik talebinden maksad gönül zenginliği, dünya ve madde karşısında istiğna ve tokgözlülük talebidir. Rızk talebinden maksad temiz ve helâl rızık, ihtiyaçları karşılayacak rızıktır veya mânevî derecelerde veya uhrevî yüksek derecelerin kazanılmasında yardımdır.

3-Hadis, ayrıca, oturma sırasında iki secde arasında bu kelimelerle dua etmenin meşrû olduğuna delâlet eder.

1808 ٨- وعن علىّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إذا سَجَدَ قال: اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وبِكَ آمنتُ، ولَكَ أسلمتُ، سَجد وجهى لِلَّذى خلقه وصوره، وشقّ سمعه، وبصره تبارك اللهُ أحسنُ الخالقين، ثُمَّ يكونُ آخرَ ما يقول بين التَّشهُّد والتَّسليم: اللَّهُمَّ اغفر لِى ما قدَّمتُ، وما أخَّرتُ، وما أسررتُ، وما أعلنتُ، وما أسرفتُ، وما أنتَ أعلَمُ به منّى، أنتَ المُقدِّمُ، وأنتَ المُؤخِّرُ لاَ إلَهَ إلاَّ أنْتَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

8. (1808)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aley-*

hissalâtu vesselâm) secde ettiği vakit şöyle dua okurdu: **"Allahım sana secde ettim, sana inandım, sana teslim oldum. Yüzüm de, kendisini yaratıp şekillendiren, ona kulak, göz takan yaratanına secde etmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir"** (Hacc 14).

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşehhüdle selam arasında okuduğu en son duası: *"Allahümmağfir lî mâ kaddemtü ve mâ ahhartü ve mâ esrertü ve mâ a'lentü ve mâ esreftü ve mâ ente a'lemu bihî minnî ente'l-mukaddim ve ente'l-muahhir. Lâ ilâhe illâ ente. (Allahım, geçmiş ömrümde yaptıklarımı, gelecekte yapacaklarımı, gizli işlediklerimi, alenî yaptıklarımı, israflarımı, benim bilmediğim fakat senin bildiğin kusurlarımı affet. İlerleten sen, gerileten de sensin, senden başka ilah yoktur)".* [Müslim, Salâtul-Müsâfirîn 201, (771), Tirmizî, Daavât 32, (3417, 3418, 3419); Ebû Dâvud, Salât 121, (760); Nesâî, İftitâh 17, (2, 130).]

1809 ٩ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ لِرسول اللّهِ ﷺ: عَلِّمْنِي دُعاءً أَدْعُو بِهِ في صَلاتِي، قال: قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

9. (1809)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) gelerek:

"Bana namazda okuyacağım bir dua öğret" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu duayı okumasını söyledi:

"Allahümme innî zalemtü nefsî zulmen kesîran ve lâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente fa'ğfir lî mağfireten min indike verhamnî inneke ente'l-ğafûru'r-rahîm. (Allahım ben nefsime çok zulmettim. Günahları ancak sen affedersin. Öyle ise beni, şanına layık bir mağfiretle bağışla, bana merhamet et. Sen affedici ve merhamet edicisin". [Buhârî, Sıfâtu's-Salât 149, Daavât 17, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 48, (2705); Tirmizî, Daavât 98, (3521); Nesâî, Sehiv 58, (3, 53).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu son rivâyetler namazda, selamdan önce okunması sünnet olan duaları göstermektedir. Bu dualarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nefsine zulmettiğini ifâde edip af ve mağfiret dilemekte, gizli-açık, evvel-âhir işledikleri günahlardan söz etmekte, Allah'

tan rahmet taleb etmektedir. Bazı âlimler, sûre-i Fetih'in baş kısmında ifâde edildiği üzere, geçmiş-gelecek bütün günahlar Cenâb-ı Hakk'ın affına mazhar olduğu halde Resûlullah'ın böyle dua etmesini müşkilâtlı bulmuşlar. Ancak bu itiraza birkaç açıdan cevap verilmiştir:

1) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine duayı öğretmek maksadıyla böyle hareket etmiştir.

2) Bu duadan murad, ümmeti için talepte bulunmaktır, böylece mâna şöyle olur "Yâ Rabbi ümmetim için senden mağfiret diliyorum..."

3) Tevâzu yolundan gidip, kulluk izhar etmek, Allah'tan korkuyu benimseyip, tâzimini ifâde etmek, O'na olan fakrını göstermek, rızasını arzu ederek emrine itaat etmek istemiştir. Duasına icabet edilmiş olmasına rağmen talebi tekrar etmekten vazgeçmiyor, çünkü bu davranış sevap hâsıl etmekte, mânevî ve uhrevî dereceleri yükseltmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dua hususunda verdiği bu şahsî örnek, ümmeti böyle davranmaya, duada ısrara teşvik eder. Zîra Efendimiz, mazhar olduğu kesin mağfirete rağmen tazarru, dua ve niyazı terketmezse, bu hususta kesin bir garantisi olmayan insan daha çok dua ve tazarru etmek zorundadır.

2- *Hz. Ebû Bekir*'e öğrettiği duadan hareketle şu da söylenmiştir: "Bir insan sıddîkiyet gibi ne kadar yüce bir mertbede de olsa kusurda mücer-red olamaz".

3-"Şanına layık bir mağfiretle bağışla" diye tercüme ettiğimiz ifade; indindeki mağfiretle diye, aslına kelime yönünden daha uygun bir tercümeye de kavuşturulabilir. Tîbî, buradaki mağfiret kelimesinin nekre oluşunu "künhü idrak edilmeyen büyük bir gufran (bağışlama) talebi" olarak açıklar. Allah'ın indinden olma vasfının da buradaki büyüklük arzusunun bir başka ifâdesi olduğunu belirtir ve: "Çünkü Allah'ın indinden olan şeyi vasfetmek mümkün olmaz" der. İbnu Dakîku'l-Îd iki ihtimalin üzerinde durur: "Biri, mezkûr tevhide bir işârettir, sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Allahım, bunu ancak sen yaparsın, öyleyse onu benim için yap!" Diğerine gelince -ki bu ihtimal daha muvafıktır- bu, kulun güzel veya başka bir amel sebebiyle hiçbir sûrette liyakat kazanmaksızın sırf mahz-ı lütuf olacak bir mağfiretin talebine işarettir". Bâzı âlimler, bu ikinci te'vili tercih ederek mânayı şöyle ifade etmişlerdir: "Allahım, ben amelimle lâyık olmasam da sen bana, (şanına yakışan) bir fazlınla mağfiret eyle".

4-Âlimlerden *cevâmiu'l-kelîm* ihtiva eden matlub duaları sormak

müstehabtır. Ancak duanın, namazın neresinde yapılacağı hadiste tasrih edilmemiştir. Cumhur, bazı karînelerden hareketle, yerinin son oturmada (ka'de-i âhire'de), selam vermezden önce olduğunu söylemiştir. Hemen kaydedelim ki sücûd ve teşehhüdde olacağını söyleyen de olmuştur.

TEŞEHHÜDDEN SONRA OKUNACAK DUA

1810 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسـول الله ﷺ يَقُولُ بعْدَ التَّشَهُّدِ: الـلَّهُمَّ إنِّي أعوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وأعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1810) *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşehhüdden sonra şunu okurdu: *"Allahümme innî eûzu bike min azâbi cehennem ve eûzu bike min azâbi'l-kabri ve eûzu bike min fitneti'd-Deccâl ve eûzu bike min fitneti'l-mahyâ ve'l-memât. (Allahım, ben cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım. Deccal fitnesinden de sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım)".* [Ebû Dâvud, Salât 184, (984).]

AÇIKLAMA:

1-Buradaki teşehhüd'den maksadın son teşehhüd olduğu hadisin bâzı vecihlerinde belirtilmiştir.

2-Zahirîler, "teşehhüd" tâbirini mutlak zikreden rivayetleri esas alarak, hadiste zikredilen dört şeyden istiâze etmeyi her iki teşehhüdde de vâcib addetmişlerdir. Halbuki mutlak'ın mukayyede hamledilmesi umûmî bir kâidedir.

3-Bâzı rivâyetlerde "...فَلْيَتَعَوَّذْ..." Yani: "Biriniz son teşehhüdden çıkınca şu dört şeyden istiâze etsin..." şeklindeki emre dayanarak, Zahirîler bu duanın okunmasını "vacib" eddetmişlerdir. Zahirî olmayanlardan da böyle hükmedenler olmuştur. *Tâvus İbnu Keysân,* bu duayı okumadan selâm veren oğluna namazı iâde ettirir. Cumhur, nedbe hükmetmiştir: "Dileyen okur" der.

4- Hadis, kabir azabından istiâzeye yer vermekle kabir azabının varlığını haber vermekte ve dolayısıyla bunu inkâr eden *Mûtezile* takımını tekzib etmiş olmaktadır. Aslında kabir azabı sadece bu hadisle sübut bulmaz, mânevî tevâtür derecesini bulan çok sayıda rivâyet mevcuttur.

5- Mahya (hayat) fitnesinden maksad -İbnu Dakîku'l-Îd'e göre- kişiye hayatı boyu ârız olan dünyevî fitneler, imtihanlardır: Madde, şehvet, cehalet gibi sebeplere dayanan imtihanlar. Bunların en ciddi olanı ölüm anındaki imtihandır, zîra insanın hayatını, iman veya küfür üzerine mühürleyecektir.

6-Memat (ölüm) fitnesinden muradın ölüm anındaki fitne olabileceği belirtilmiştir. Her ne kadar bu, hayat içerisinde cereyan ediyor ise de ölüme yakınlığı sebebiyle buna nisbeti uygun görülmüştür. Üstelik ehemmiyetli bir fitne olması haysiyetiyle ayrıca dikkat çekilmesi normal olmaktadır. Mamafih bununla kabir fitnesinin murad edilmiş olabileceği âlimlerce belirtilmiştir. Şurası muhakkak ki, ölenlerin kabirlerinde fitneye uğrayacakları kesindir, pek çok hadis bunu ifade etmiştir. Hemen ifade edelim: Ölüm fitnesi ile kabirdeki fitnenin kastedildiğini söyleyince fitne kelimesini "azab" mânasında anlamamız gerekir. Fitne âyet ve hadislerde, azab, imtihan, yakmak, saptırmak, kötülük yapmak, belaya uğratmak, delilik, şirk, tefrika, kargaşa, iman zayıflığı -küfür, isyan- muhalefet gibi değişik mânalarda kullanılmıştır.

"Mahya fitnesi"nden murad sabırsızlığa mübtela olmaktır, memat fitnesinden murad da kabirde Münker-Nekir'in soruları karşısında şaşırmak, cevap verememektir" diyen de olmuştur.

7-Deccâl, ahirzamanda çıkıp, ümmet içerisinde maddî ve bilhassa mânevî pek büyük tahribatlar yapacak bir şahıstır... Bu mevzuya 5011-5015 numaralı hadislerde yer vereceğimiz için, burada açıklamaya girmiyoruz. Ancak şunu belirtelim ki, Deccal fitnesini günde beş vakit istiaze edilecek şekilde namaza dâhil edilmesi, bu meselenin ehemmiyetini ifade eder. Nitekim, rivâyetler Ashab devrinde, Deccal bilgisinin temel eğitim müfredatına dâhil edilerek ilkokul yaşındaki çocuklara mahalle mekteplerinde öğretildiğini göstermektedir.

SELAMDAN SONRA OKUNACAK DUA

1811 ١ – عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [سمعت رسول الله ﷺ ليلة حين فرغ من صلاته يقول: اللهم إني أسألك رحمة من عندك تهدى بها قلبى، وتجمع بها أمرى، وتلم بها شعثى، وترد بها غائبى، وترفع بها شاهدى، وتزكى بها عملى وتلهمنى بها رشدى، وترد بها ألفتى، وتعصمنى بها من كل سوء، اللهم أعطنى إيمانا ويقينا ليس بعده كفر، ورحمة أنال بها شرف كرامتك في الدنيا والآخرة، اللهم إنى أسألك الفوز في القضاء، ونزل الشهداء، وعيش السعداء، والنصر على الأعداء، اللهم إنى أنزل بك حاجتى، وإن قصر رأيى، وضعف عملى، وافتقرت إلى رحمتك، فأسألك يا قاضى الأمور، ويا شافى الصدور كما تجير بين البحور أن تجيرنى من عذاب السعير، ومن دعوة الثبور ومن فتنة القبور. اللهم ما قصر عنه رأيى ولم تبلغه مسألتى، ولم تبلغه نيتى من خير وعدته أحدا من خلقك، أو خير أنت معطيه أحدا من عبادك، فإنى راغب إليك فيه وأسألكه برحمتك يا رب العالمين. اللهم ياذا الحبل الشديد، والأمر الرشيد، أسألك الأمن يوم الوعيد، والجنة يوم الخلود مع المقربين الشهود، الركع السجود، الموفين بالعهود، إنك رحيم ودود، وإنك تفعل ما تريد. اللهم اجعلنا هادين مهتدين غير ضالين ولا مضلين، سلما لأوليائك، حربا لأعدائك، نحب بحبك من أحبك، ونعادى بعداوتك من

خالقك. اللّهمّ هذا الدّعاء وعليك الإجابة، وهذا الجهد وعليك التّكلان. اللّهمّ اجعل لي نوراً في قلبي، ونوراً في قبري، ونوراً من بين يدي، ونوراً من خلفي، ونوراً عن يميني، ونوراً عن شمالي، ونوراً من فوقي، ونوراً من تحتي، ونوراً في سمعي، ونوراً في بصري، ونوراً في شعري، ونوراً في بشري، ونوراً في لحمي، ونوراً في دمي، ونوراً في مخّي، ونوراً في عظامي. اللّهمّ أعظم لي نوراً، وأعطني نوراً، واجعل لي نوراً، سبحان الّذي تعطّف العزّ وقال به، سبحان الّذي لبس المجد وتكرّم به، سبحان الّذي لا ينبغي التّسبيح إلاّ له. سبحان ذي الفضل والنّعم. سبحان ذي المجد والكرم. سبحان ذي الجلال والإكرام]. أخرجه الترمذى.

« تلمّ بها شعثي » أى تجمع بها متفرق أمرى، « وتزكّي » تطهر، « تجير بين البحور » أى تمنع أحدها من الاختلاط بالآخر. « الحبْل » السبب، أو القرآن، أو الدين « السّلْم » المسالم المصالح، « والحرْب » ضده تسميته بالمصدر. « الجهْد » بفتح الجيم المشقة وبضمها الطاقة والقدرة، والمراد « بالنّور » المسئول في جميع ما تقدم: ضياء الحق وبيانه. « تعطّف العزّ » أى تردى به على سبيل التمثيل، ومعناه الاختصاص بالعزّ، والاتصاف به، ومعنى « وقال به » أى حكم فلا يردّ حكمه.

1. (1811)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geceleyin namazdan çıkınca şu duayı okuduğunu işittim: *"Allahım! Senden, katından vereceğin öyle bir rahmet istiyorum ki, onunla kalbime hidâyet, işlerime nizam, dağınıklığıma tertip, içime kâmil iman, dışıma amel-i sâlih, amellerime temizlik ve ihlâs verir, rızana uygun istikâmeti ilham eder, ülfet edeceğim dostumu lutfeder, beni her çeşit kötülüklerden korursun.*

Allahım, bana öyle bir iman, öyle bir yakîn ver ki, artık bir daha küfür (ihtimali) kalmasın. Öyle bir rahmet ver ki, onunla, dünya ve ahirette senin nazarında kıymetli olan bir mertebeye ulaşayım.

Allahım! Hakkımızda vereceğin hükümde lütfunla kurtuluş istiyorum, (kurbuna mazhar olan) şühedâya has makamları niyaz ediyorum, bahtiyar kulların yaşayışını diliyorum, düşmanlara karşı yardım taleb ediyorum!

Allahım! Anlayışım kıt, amelim az da olsa (dünyevî ve uhrevî) ihtiyaçlarımı senin kapına indiriyor (karşılanmasını senden taleb ediyorum). Rahmetine muhtacım, halimi arzediyorum. (İhtiyacım ve fakrım sebebiyledir ki) ey işlere hükmedip yerine getiren, kalplerin ihtiyacını görüp şifâyâb kılan Rabbim! Denizlerin aralarını ayırdığın gibi benimle cehennem azabının arasını da ayırmanı, helâke dâvetten, kabir azabın-dan korumanı diliyorum.

Allahım! Kullarından herhangi birine verdiğin bir hayır veya mahlukatından birine vaadettiğin bir lütuf var da buna idrakim yetişmemiş, niyetim ulaşamamış ve bu sebeple de istediklerimin dışında kalmış ise ey âlemlerin Rabbi, onun husûlü için de sana yakarıyor, bana onu da vermeni rahmetin hakkında senden istiyorum.

Ey Allahım! Ey (Kur'ân gibi, din gibi) kuvvetli ipin, (şeriat gibi) doğru yolun sâhibi! Kâfirler için cehennem vaadettiğin kıyamet gününde, senden cehenneme karşı emniyet, arkadan başlayacak ebediyet gününde de huzur-ı kibriyana ulaşmış mukarrebîn meleklerle, (dünyada iken çok) rükû ve secde yapanlar ve ahidlerini îfa edenlerle birlikte cennet istiyorum. Sen sınırsız rahmet sahibisin, sen (seni dost edinenlere) hadsiz sevgi sahibisin, sen dilediğini yaparsın. (Dilek sahipleri ne kadar çok, ne kadar büyük şeyler isteseler hepsini yerine getirirsin.)

Allahım! Bizi, sapıtmayıp, saptırmayan hidâyete ermiş hidâyet rehberleri kıl. Dostlarına sulh (vesilesi), düşmanlarına da düşman kıl. Seni seveni (sana olan) sevgimiz sebebiyle seviyoruz. Sana muhâlefet edene, senin ona olan adâvetin sebebiyle adâvet (düşmanlık) ediyoruz.

Allahım! Bu bizim duamızdır. Bunu fazlınla kabul etmek sana kalmıştır. Bu, bizim gayretimizdir, dayanağımız sensin.

Allahım! Kalbime bir nur, kabrime bir nur ver; önüme bir nur, arkama bir nur ver; sağıma bir nur, soluma bir nur ver; üstüme bir nur, altıma bir nur ver; kulağıma bir nur, gözüme bir nur ver; saçıma bir nur, derime bir nur ver; etime bir nur, kanıma bir nur ver; kemiklerime bir nur koy!

Allahım nurumu büyüt, (söylediklerimin hepsine bedel olacak) bir nur ver, (söylenmiyenleri de kuşatacak) bir nur daha ver!

İzzeti bürünmüş, onu kendine alem yapmış olan Zât münezzehtir. Büyüklüğü bürünmüş ve bu sebeple kullarına ikramı bol yapmış olan Zât münezzehtir. Tesbih ve takdîs sadece kendine layık olan Zât münezzehtir. Fazl ve nimetler sâhibi Zât münezzehtir. Azamet ve kerem sahibi Zât münezzehtir. Celâl ve ikrâm sâhibi Zât münezzehtir." [Tirmizî, Daavât 30, (3415).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, burada kaydedilen uzun şekli ile başka bir tarikten gelmemiştir. Ancak, hadiste geçen muhtelif kısımlar çoğunluk itibariyle ayrı ayrı hadisler halinde rivâyet edilmiştir.

2-Hadiste açıklanması gereken bir kaç nokta var:

★ Altı cihete ve vücudun her uzvuna konulması istenen nur nedir? Burada hakikat mi kastedilmiştir, mecaz mı?

Kurtubî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'n taleb ettiği bu nurları zahirine hamletmek mümkündür. Bu durumda Efendimiz, Allah'tan azalarından herbirine, kıyamet gününün karanlığında -kendine ve kendine tabi olacaklara veya Allah'ın dilediği kimselere aydınlık sağlayacak olan- bir nur vermesini taleb etmiş olmaktadır". Ancak Kurtubî: "Evlâ olan ihtimal, buradaki nur'la ilmin kastedilmiş olmasıdır, tıkpkı âyet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın (meâlen): **"Allah kimin gönlünü İslâma açmışsa, o, Rabbi katında bir nur üzre olmaz mı?..."** (Zümer 22), veya: **"Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkmayan kimsenin durumu gibi midir?"** (En'am 122) buyurduğu gibi". Kurtubî şöyle bir sonuca varır: "Bunun mânası hususunda söylenebilecek gerçek şudur: "Nur, kendisine nisbet edilen şeyi aydınlatıp ortaya çıkaran bir vâsıtadır. Öyle ise nisbet edildiği şeye göre farklı şekillerde yorumu gerekir. Sözgelimi kulağın nuru mesmuâtı (işitilen şeyleri) ortaya çıkarır. Gözün nuru, görülecek şeyleri açar, kalbin nuru bilinen şeyleri (malumât) açar, vücut organlarının nuru, kendilerine terettüp eden taatleri ortaya kor".

Tîbî ise şunları söyler: "Her bir uzuv için teker teker nur taleb etmenin mânası tâat ve ma'rifet nurlarıyla zinetlenmek, bunların dışında kalan şeylerden temizlenmektir. Zîra şeytan insanı altı cihetten vesveselerle sarar. Sanki bundan kurtuluş, bu altı cihete hâkim olacak nurlarla mümkündür". Tîbî sözünü şöyle neticeye bağlar: "Bütün bu işler, hidayete, beyana ve hakkın ziyâsına râcidir. Bu hususa şu âyet-i kerime işâret eder: **"Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur"** (Nur 35).

1812 ٢ – وعن ثوبان رضى الله عنه قـال: [كـان رسـول الله ﷺ إذا سلّم يستغفر ثلاثاً ويقول: اللّهمّ أنت السّلام، ومنك السّلام، تباركت وتعاليت يا ذا الجلال والإكرام]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

2. (1812)- *Hz. Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verip (namazdan çıkınca) üç kere istiğfarda bulunup: *"Allahümme ente's-selâm ve minke's-selâm tebârekte ve teâleyte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm. (Allahım sen selamsın. Selamet de sendendir. Ey celâl ve ikrâm sâhibi sen münezzehsin, sen yücesin)"* derdi." [Müslim, Mesâcid 135, (591); Tirmizî, Salât 224, (300); Ebû Dâvud, Salât 360 (1513); Nesâî, Sehv 80, (3, 68).]

AÇIKLAMA:

1-Müslim'in rivâyetinin devamında şu ziyâde yer alır: Velîd der ki: "Evzâî'ye, sordum, hadiste zikredilen istiğfar nasıl olur?" Bana: "Estağfirullah estağfirullah dersin" diye cevap verdi".

2-Selâm, Allah'ın isimlerindendir. Hadiste: *"Allahım sen, mahlûkata has her çeşit kusurlardan, noksanlıklardan selâmettesin, uzaksın"* demektir. "Selâmet de sendendir" sözü de, "İnsanlara selâmeti sen verirsin, dilersen sen alırsın, selâmetin varlığı da yokluğu da sendendir" mânasını ifâde eder.

Tebârekte, mübârek oldun, münezzeh oldun mânalarına gelir. Bu tâbirin aslı bereket'tir. Bereket ise kesret, çokluk ve nemâ (artma) mânasına gelir. "Celâl ve kemâl sıfatlarının çokluğu sebebiyle, noksan sıfatlardan uzaksın, büyüksün..." gibi mânalarla te'vil edilebilir.

Hülâsa, selam verdikten sonra okunan bu zikr, hürmet makamında sena ve tenzih maksadıyla söylenmektedir.

1812 ٣– وعن كعب بن عجرة رضى الله عنه قال: [أنّ النّبىّ ﷺ قـال: معقّبات لا يخيب قائلهنّ، أو فاعلهنّ دبر كلّ صلاة، ثلاث وثلاثون تسبيحة، وثلاث وثلاثون تحميدة، وأربع وثلاثون تكبيرة]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

وفي رواية للنسائى عن زيد بن ثابت رضى الله عنه قـال: [فلمّا أمروا بذلك رأى رجل من الأنصار في منامه أنّ رجلا يقول اجعلوها خمساً وعشرين، واجعلوا

فيــــها التَّهْليلَ، فلمَّا أصبحَ ذكرَ ذلكَ لرسولِ الله ﷺ فقالَ: اجْعلُوها كذلكَ].

سمي التسبيحات «مُعقِّبات» لأنها تعود مرة بعد مرة، وكل من عمل عملا ثم عاد إليه فقد عقب.

3. (1813)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* duyurdular ki: *"Namazın takipçileri (muakkıbât) var. Onları her namazın peşinden söyleyenler -veya yapanlar- (cennet ve mükâfaat hususunda) hüsrâna uğramazlar. Bunlar otuz üç adet tesbih, otuz üç adet tahmid, otuzdört adet tekbir'dir"*. [Müslim, Mesâcid 144, (596); Tirmizî Daavât 25, (3409); Nesâî, 91, (3, 75).]

Nesâî'nin Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh)'ten yaptığı bir rivâyette şöyle denmektedir: "Bu emredildiği zaman Ensâr'dan bir adam rüyasında görür ki bir kimse: "Bunu yirmi beş yapın, tehlîli de ilâve edin" demektedir. Sabah olunca bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattı. Efendimiz: *"Söylendiği şekilde yapın!"* buyurdu".

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen "muakkıbât" lügat olarak takipçiler demektir. Bundan murâd tesbihât'dır. Tesbihler birbirini peşpeşe takip ettikleri için böyle tesmiye edilmiştir. Namazı takiben okunduğu için de bu ismi almış olabileceği söylenmiştir. Aliyyü'l-Kârî başka ihtimaller de kaydeder.

2-Hadiste zikri geçen "tesbih"ten maksad sübhânallah kelimesidir, "tahmid"le elhamdülillah, "tekbir"le de Allahu ekber kelimesi kastedilmiştir.

3- *İbnu Hacer,* bu üç kelime ile ilgili muhtelif rivâyetler geldiğini belirttikten sonra meselâ sübhânallah kelimesinin bazılarında 33, bazılarında 25, bazılarında 11, bazılarında 10, bazılarında 3, bazılarında 1, 70 ve 100 kere tekrarı tavsiye edildiğini; keza elhamdülillah kelimesinin de tekrar edileceği miktarla ilgili olarak 33, 25, 11, 10, 100 rakamlarının geldiğini; Lâilahe illallah kelimesiyle ilgili olarak da 10, 25, 100 rakamlarının geldiğini belirtir.

Zeynüddin el-Irâkî: "Bunların hepsi güzeldir, bu miktarların artması Allah'ı daha da memnun eder" der.

Begavî, bu farklı rivayetleri şöyle bir te'ville cem'etmeye çalışır: "Muhtemelen bu rivâyetler müteaddit zamanlarda vârid olmuştur ve kişi

içinde bulunduğu ahvâle göre, bu rakamlardan birini seçerek o miktarda tekrarda muhayyer bırakılmıştır".

Âlimler umumiyetle bu tesbihâttan her birinin otuz üçer defa yapılmasının efdal olduğunu söylerler. Tekbirden sonra Lailahe illallahu vahdehu lâ şerîke leh... denir ki bununla yüz tamamlanır.

Şunu da belirtelim ki, âlimler, hadiste gelen rakamlara riayet etmeli, ne eksik ne de fazla yapmamalı, aksi takdirde vaadedilen sevap aynen elde edilemez, biz göremesek de anlayamasak da bu miktarlarda bir kısımı hikmetler vardır, demişlerdir. Bâzı âlimler, ziyâde ve noksan kasden yapılırsa sevap hâsıl olmaz derken, diğer bazıları ziyâdenin sevabı gidermeyeceğini söylemiştir.

Bazı rivayetler, tesbihatı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in parmaklarıyla yaptığını haber verir. Hattâ Efendimiz'in: *"Parmaklarla sayın, zîra onlar sorulacaklar ve konuşturulacaklar"* dediği rivayetlerde gelmiştir. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), bin düğüm ihtiva eden bir sicimi olduğunu, onunla saydığını ve her gece bir devir tesbih yapmadan uyumadığını söylemiştir. Onun sayma işinde çekirdekleri kullandığı da rivayet edilmiştir. Tesbihâtı saymada, Ashâb'ın ve Ümmühâtu'l-mü'minîn'in çakıl ve çekirdekleri kullandıklarına dâir pekçok rivayet gelmiştir. Bu durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* görmüş ve takrir buyurmuştur. Bazı âlimler parmakla saymanın tesbih vs. vasıtasıyla saymaktan efdal olacağını söylemiş ise de, esas olan, hata yapmaktan emin olmaktır, hangi şekilde hatayı bertaraf edebilecekse o tercih edilmelidir (Aliyyu'l-Kârî).

1814 ٤– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ سَبَّحَ اللّٰهَ دُبُرَ صَلاَةِ الْغَدَاةِ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ، وهَلَّلَ مِائَةَ تَهْلِيلَةٍ، غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه النسائى.

4. (1814)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sabah namazının arkasından yüz kere tesbihde ve yüz kere tehlilde bulunursa, deniz köpüğü gibi çok bile olsa günahları affedilir". [Nesâî, Sehv 95, (3, 79).]

1815 ٥– وعن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ أَقْرَأَ الْمُعَوِّذَاتِ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (1815)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) her namazın arkasından muavvizâtı okumamı emretti." [Ebû Dâvud, Salât 361, (1523); Nesâî, Sehv (79, (3, 68).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Muavvizât tâbiri üzerinde iki ihtimal ileri sürülmüştür:

★ Ya, cem'in ekalli ikidir ve bu durumda muavvizeteyn diye bilinen Felak ve Nâs sûreleri kastedilmiştir.

★ Ya da Felak ve Nas sûrelerine İhlâs, Kâfirûn sûreleri de dahil edilmiştir. Zîra bu sûrelerde şirkten uzaklaşma ve Allah'a iltica vardır, binaenaleyh Muavvizeteyn'le mahiyetce yakındırlar, zîra bu hal bir nevi istiâze mânası taşır (Aliyyu'l-Kârî).

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD NAMAZI ESNASINDA DUA

1816 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا قَامَ مِنَ اللّيْلِ يَتَهَجَّدُ قَالَ: اللّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ أنْتَ قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ مَالِكُ السَّمٰوَاتِ وَالأرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ الحَقُّ، وَوَعْدُكَ الحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ ﷺ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ. اللّهُمَّ لَكَ أسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإلَيْكَ أنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أخَّرْتُ، وَمَا أسْرَرْتُ، وَمَا أعْلَنْتُ، وَمَا أنْتَ أعْلَمُ بِهِ مِنِّى، أنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إلَهَ إلاَّ أنْتَ].

أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (1816)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teheccüt namazı kılmak üzere geceleyin kalkınca şu duayı okurdu: *"Allahım, Rabbimiz! Hamdler sanadır. Sen arz ve semâvatın ve onlarda bulunanların kayyumu ve ayakta tutanısın, hamdler yalnızca senin içindir. Sen semâvat ve arzın ve onlarda bulunanların nûrusun, hamdler yalnızca sanadır. Sen haksın, va'din de haktır. Sana kavuşmak haktır, sözün haktır. Cennet haktır, cehennem de haktır. Peygamberler haktır, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) de haktır. Kıyamet de haktır.*

Allahım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana tevekkül ettim. Sana yöneldim. Hasmına karşı senin (bürhanın) ile dâvâ açtım. Hakkımı

aramada senin hakemliğine başvurdum. Önden gönderdiğim ve arkada bıraktığım hatalarımı affet. Gizli işlediğim, alenî yaptığım, benim bilmediğim, senin benden daha iyi bildiğin hatalarımı da affet! İlerleten sen, gerileten de sensin. Senden başka ilah yoktur". [Buhârî, Teheccüt 1, Daavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 199, (769); Muvatta, Kur'ân 34, (1, 215, 216); Tirmizî, Daavât 29, (3414); Ebû Dâvud, Salât 121, (771); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 9, (3, 209, 210).]

AÇIKLAMA:

1-Teheccüd, lügat olarak gece uyanık kalmak demektir. Nihâye'de, bu kelimenin ezdâd'dan olduğu ve dolayısiyle geceleyin uyumak mânasına da geldiği belirtilir. Burada gece namazı mânasında kullanılmıştır. Çünkü, gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse hadisler sıkça gece namazına teşvik ederler. Teheccüd Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında mühim bir yer işgal eder. Meseleye 3004-3017 numaralı hadislerde genişçe temas edilecektir.

2-"Önden gönderdiğim" sözünden "şu ana kadar işlediğim" mânası anlaşıldığı gibi "hayatta iken işlediklerim" mânası da anlaşılabilir. Böyle olunca "arkada bıraktığım" tâbirinden de "Bundan sonra işleyeceklerim" anlaşılabileceği gibi, "öldükten sonra devam edecek olanlar" da anlaşılabilir.

Bilindiği üzere kişi öyle işler yapar ki, onun kötülükleri ölümünden sonra da devam eder, tıpkı amel defterini hayır yönüyle ölümden sonra da açık bırakan sadaka-i câriye, faydalı ilim ve hayırlı evlat gibi. Şu halde öldükten sonra da menfi tesiri devam edecek hatalarımız sebebiyle tevbe istiğfar gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

1817 ١– عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسـولُ الله ﷺ يـقُولُ إذَا أمْسَىٰ: أمْسَيْنَا وَأمْسَى المُلْكُ للهِ وَالْحَمْدُ للهِ. لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وحْدَهُ لاَ شَرِيـكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ ولَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَـى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيـرٌ. رَبِّ أسْألُكَ خَيْرَ مَا فِي هَـذِهِ اللَّيْلَةِ، وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَـذِهِ اللَّيْلَةِ. وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَسُوءِ الْكِبَرِ. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ، وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ، وَإذَا أصْبَحَ قَـالَ ذلِكَ: أصْبَحْنَا وَأصْبَحَ المُلْكُ للهِ وَالْحَمْدُ للهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1817)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşam olunca şu duayı okurdu:

"Elhamdulillah geceye erdik. Mülk de, Allah için geceye erdi. Allah'tan başka ilâh yoktur. Tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamdler O'nadır, O, her şeye kâdirdir. Rabbim! Bu gecede olacak hayrı, bundan sonra olacak hayrı senden taleb ediyorum. Bu gecede olacak şerden ve bundan sonra olacak şerlerden sana sığınıyorum. Rabbim! Tembellikten, yaşlılığın kötülüklerinden sana sığınıyorum. Rabbim! Cehennem azabından, kabir azabından sana sığınıyorum!"

İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) devamla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah olunca şu duayı okuduğunu söyledi:

"Elhamdulillah sabaha erdek. Mülk de Allah için sabaha erdi". [Müslim, Zikr 75, (2723); Tirmizî, Daavât 13, (3387); Ebû Dâvud, Edeb 110, (5071).]

1818 ٢– وعن أبى سلام عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسـولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَـالَ إذَا أصْبَحَ وَإذَا أمْسَى: رَضِينَا بِاللهِ رَبّاً، وَبِالإسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً،

كَانَ حَقّاً عَلى اللهِ أنْ يُرْضِيَهُ]. وزاد رزين: [يوم القيامة].

2. (1818)- *Ebû Selâm, Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'ten naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "*Kim akşama ve sabaha erdiği zaman: "Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, resûl olarak Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e razı olduk" derse onu razı etmek de Allah üzerine bir hak olmuştur*". [Rezîn bu duaya: "Kıyamet günü" ifadesini ilave etmiştir. (Ebû Dâvud, Edeb 110, (5072)] İbnu Mâce, Dua 14, (3870).]

1819 ٣ – وعن عبدالله بن غنام البياضى رضى اللّهُ عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ: اللّهُمَّ مَا أصْبَحَ بِى مِنْ نِعْمَةٍ أوْ بِأحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ فَمِنْكَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الشُّكْرُ فَقَدْ أدَّى شُكْرَ يَوْمِهِ، وَمَنْ قَالَ مِثْلَ ذلِكَ حِينَ يُمْسِى فَقَدْ أدَّى شُكْرَ لَيْلَتِهِ]. أخرجهما أبو داود.

3. (1819)- *Abdullah İbnu Gannâm el-Beyâzî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Kim sabaha erdiği zaman: "Allahım, benimle veya mahlukatından herhangi biriyle hangi nimet sabaha ermişse bu sendendir. Sen birsin, ortağın yoktur, hamdler sanadır, şükür sanadır" derse, o günkü şükür borcunu ödemiştir. Kim de aynı şeyler akşama erince söylerse o da o geceki şükür borcunu eda eder*". [Ebû Dâvud, Edeb 110, (5073).]

AÇIKLAMA:

Hadis, akşama ve sabaha eren kişinin üzerinde bir hamd ve şükür borcu olduğunu belirtiyor. Bu borcun ödenmesi için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın okunmasını tavsiye ettiği dua bize gösteriyor ki, şükür ve hamd, mazhar olunan nimetlerin Allah'tan geldiğini bilmekten, bunu lisanen ifade etmekten ibarettir.

Gerek hamd ve gerekse şükür, mâna yönüyle birbirine yakındır. Nihaye'de açıklandığına göre hamd, şükre nazaran daha umumîdir. Kişinin hem güzel sıfatları ve hem de yaptığı iyilik sebebiyle ona hamd (övgü) ifade edilebilir. Ama şükür, sâdece yaptığı iyilik için ifade edilir. güzel sıfatları için edilmez. Şu halde şükr, -ki dilimizde bu mânada teşekkür kelimesini kullanırız- yapılan bir iyiliğe, mazhar olunan bir nimete, sözle, fiille ve niyetle mukabele etmektir. İyiliğe mazhar olan, mün'ime yani nimet veren, iyilik yapan kimseye diliyle övgüsünü ifâde eder, nefsini de taatine amâde kılar, nimetin asıl sahibinin o olduğuna itikad eder. İşte hakikî şükür böyle ifade edilir.

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUALARI

1820 ١– عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رسـولُ الله ﷺ إذَا أوَى إلى فِرَاشِه قَالَ: الْحَمْدُ لله الَّذى أطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا وآوَانَا فَكَمْ مَنْ لاَ كَـافِىَ لَهُ، وَلاَ مُؤوِىَ].

أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1820)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağına girdiği zaman şu duayı okurdu: *"Bize yedirip içiren, ihtiyaçlarımız görüp bizi barındıran Allah'a hamdolsun. İhtiyacını görecek, barınak verecek kimsesi olmayan niceleri var!"* [Müslim, Zikr 64, (2715); Tirmizî, Daavât 16, (3393); Ebû Dâvud, Edeb 107, (5053).]

1821 ٢– وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رسـولُ الله ﷺ إذَا أخَذَ مضْجعهُ نفثَ فـي يديهِ وقرأ الْمُعوِّذتين، وقل هو الله أحد، ويمسح بهما وجهه وجسده، يفعلُ ذلك ثلاثَ مرَّاتٍ، فَلمَّا اشْتكـىٰ كَانَ يَأمُرُنِى أنْ أفْعَلَ ذَلِكَ بِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائى. وفي رواية: لهؤلاء غير مالك ومسلم.

2. (1821)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağına girdiği zaman, ellerine üfleyip *Muavvizeteyn*'i ve Kul hüvallahu ahad'i okur ellerini yüzüne ve vücuduna sürer ve bunu üç kere tekrar ederdi. Hastalandığı zaman aynı şeyi kendisine yapmamı emrederdi". [Buhârî Fedâilu'l-Kur'ân 14, Tıbb, 39, Daavât 12; Müslim, Selâm 50, (2192); Muvattâ, Ayn 15, (2, 942); Tirmizî, Daavât 21, (3399); Ebû Dâvud, Tıbb 19, (3902).]

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kur'ân-ı Kerim'i hastalığı sırasında şifa için okuduğu, mevsuk rivayetlerde gelmiştir. Esasen Kur'ân'ın mü'minler için maddî ve mânevî şifa olduğu âyet-i kerimede be-

lirtilmiştir: **"Kur'ân'dan, iman edenlere rahmet ve şifâ olan şeyler indiriyoruz, O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır"** (İsra 82). Keza: **"Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde olana bir şifa, mü'minlere doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir"** (Yunus 57).

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendi vücuduna icra ettiği "nefes"in mahiyeti hakkında bilgi vermek için, İbnu Hacer, rivayetin farklı vecihlerini kaydeder. Buna göre, önce ellerini cem'eder, sonra ellerine üfler, sonra okur ve okuma sırasında eline üflerdi. İbnu Hace, bu üflemenin tükrüksüz veya hafif tükrüklü olabileceğini belirtir. Bu maksadla Felak, Nâs ve İhlas sûreleri okunmuştur.

Meshetme işi, bereket düşüncesiyle yapılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerini önce başına, yüzüne sürer, ondan sonra elinin yetişebildiği yerlere kadar bütün vücuduna sürerdi. Hz. Âişe der ki: "Resûlullah, kendini götüren hastalığa yakalanınca, ben okuyup üzerine üflüyordum. Kendi elleriyle de vücudunu meshediyordum. Çünkü onun elleri bereket yönüyle benim elimden çok üstün idi". Bir başka rivâyette Hz. Âişe meshedip, şifa için dua ederken kendine gelen Resûlullah'ın: *"Artık hayır, (şifa değil), Allah'tan Refik-i A'lâ'yı istiyorum"* dediği belirtilir.

3- Bazı rivayetler, Kur'ân'dan okuyup nefes ederek tedaviyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ailesi efradına da uyguladığını tasrih eder. Sahâbe ve Tâbiîn de aynı tedavi usulüne başvurmuştur. Ulema bunun cevazında ittifak etmiştir.

4- Nefes'i "tükrüksüz hafif üfürük" diye tarif eden Nevevî, rukyede bunun müstehab olduğunu, ulemanın cevazında icma ettiğini belirtir. Ancak Kadı İyaz: "Bir grup âlim, rukyede nefes ve tefel'i reddetmiştir, bunlar tükrüksüz olan nefhi (üflemeyi) caiz görmüşlerdir. Bu görüş ve bu fark zayıf bir kavle dayanır. Dendiğine göre nefes tükrükle yapılan üfürmedir". Yine Kadı İyaz der ki: "Ulemâ nefes ile tefel hususunda ihtilâf etmiştir. Bazısı "ikisi birdir, bunlar tükürüklü üfürüktür" demiştir. Ebû Ubeyd: "Tefelde hafif bir tükrük şarttır, ancak nefesde tükrük olmaz" demiştir. Aksini söyleyenler de olmuştur. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in rukyede yer verdiği nefesten sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Onun nefesi, kuru üzüm yiyenin üfürüğü gibi idi, kesinlikle tükrük yoktur." Kasıtsız olarak nefesle birlikte çıkacak olan rutûbetin tükrük sayılmayacağı belirtilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâ)'ın Fatiha sûresi ile rukye yaptığını haber veren rivâyette, tükrüğünü ağzında toplayıp, tefel yaptığı ifade edilmiştir.

Kadı İyaz der ki: "Tefelin faydası, bu rutûbet, hava, rukyeye mubaşeret eden nefis ve güzel zikr ile teberrüktür". Ancak *Kadı İyaz* kaplara yazılan zikr ve esma-i hüsnanın yıkantısı ile teberrükte bulunmayı da caiz görür.

İmam Mâlik, kendine rukye tatbîk edince nefes ederdi. O, demir ve tığla rukye yapmayı mekruh addeder, düğüm atma, hatem-i Süleyman yazma ve düğüm (ile meşgul olma) vs.'yi daha şiddetli mekruh görürdü, çünkü bunlarla sihir arasında bir benzerlik vardır.

1822 ٣- عن حذيفة رضى الله عنهُ [كَانَ إذَا آوَى إلى فِرَاشِهِ قَالَ: بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أحْيَا وَأمُوتُ، وَإذَا أصْبَحَ قَالَ: الْحَمْدُ لله الَّذِى أحْيَانَا بَعْدَ مَا أمَاتَنَا، وَإلَيْهِ النُّشُورُ].

3. (1822)-*Hz. Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağına görince şu duayı okurdu:

"Allahm! Senin adınla hayat bulur, senin adınla ölürüm".

Sabah olunca da şu duayı okurdu:

"Bizi öldürdükten sonra tekrar hayat veren Allah'a hamdolsun!. Zaten dönüşümüz de O'nadır". [Buhârî, Daavat 7, 8, 16, Tevhid 13; Tirmizî, Daavât 29, (3413); Ebû Dâvud, Edeb 177, (5049).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, uyku ölüme benzetilmektedir. Bu durumu, şârihler farklı yorumlara tâbi tutmuşlardır. Ebû İshâk ez-Zeccâc şunu söyler: "Uyku sırasında insandan ayrılan nefs, temyize mahsus olan nefstir. Ölüm sırasında bedenden ayrılan nefs ise hayata mahsus olan nefstir, bunun ayrılmasıyla teneffüs de ortadan kalkar". Nihâye'ye göre uyku, "ölüm" diye isimlendirilmiştir, zîra onunla birlikte akıl ve hareket ortadan kalkmaktadır, ölüde de bu iki vasıf olmadığı için arada bir benzetme (teşbih) kurulmuş olmaktadır. *Tîbî*'ye göre burada, ölüm'den muradın sükûn olması da muhtemeldir. Zîra Araplar mesela, مَاتَتِ الرِّيحُ "rüzgar öldü" diyerek rüzgârın kesilip sükunete erdiğini ifade ederler. Şu halde uyuyana ölüm ıtlak edilmesi de böyledir. Onun hareketinin sükunete ermiş olmasını kasdetmek mânasında bir teşbihtir. Nitekim âyet-i kerimede: **"Size geceyi, sükuna eresiniz diye karanlık; ve gündüzü, çalışasınız diye aydınlık yaratan O'dur"** (Yunus, 67). Tîbî ilaveten demiştir ki: "Bazan fakirlik, zillet, dilencilik, ihtiyarlık, masiyet ve cehalet gibi fena ve zor durumlar için de ölüm istiaresine başvurulmuştur".

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Ruhun bedenle olan alakasının kesilmesi işinde ölüm ve uyku birleşirler. Bu, ya zahiren olur ki, uyku böyledir ve bu sebeple de: "Uyku ölümün kardeşidir" denmiştir, ya da bâtınen olur ki ölüm böyledir. Öyle ise, uykuya ölüm ıtlak edilmesi mecazdır, ruhun bedenle ilgisinin kesilmesinde müşterek oldukları için değildir".

Tîbî der ki: "Uykuya ölüm denmesinin hikmetine gelince: İnsanın hayattan istifadesi, Allah'ın rızasını aramak, O'na ibadet etmek, gazabından, ikabından içtinab etmek gayeleriyle gayret sarfetmekle olur. Öte yandan uyuyan kimse bu istifadeden mahrum kalmakta, dolayısıyla ölü hükmüne geçmektedir. Öyleyse uyanan kimse, uyku manisinin ortadan kalkmasıyla önüne açılan Allah'ın rızasını kazanma nimetine hamdetmektedir".

1823 ٤ – وعن البراء رضى الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا أويْتَ إلى فراشك فقل: اللّهمّ أسلمتُ نفسي إليْك، ووجّهتُ وجهي إليْك، وفوّضتُ أمري إليْك، وألْجأتُ ظهري إليْك، رغبةً ورهبةً إليْك، لا ملْجأَ ولا منجىٰ منك إلاّ إليْك، آمنتُ بكتابك الّذي أنْزلتَ، وبنبيّك الّذي أرسلتَ، فإنّك إنْ متّ من ليْلتك متّ على الفطْرة، وإنْ أصبحْتَ أصبْتَ خيراً]. أخرجه الخمسة إلا النسائى، ولم يذكر أبو داود: [وإنْ أصبحْتَ الخ].

وفي أخرى للترمذى: [كَانَ ﷺ إذَا أرَادَ أنْ ينامَ توسّدَ يمينهُ وقَالَ: اللّهمّ قنى عذَابك يوم تجمعُ، أوْ تبعثُ عبادَكَ].

(الرَّغْبَةُ): طلب الشئ وإرادته، (والرَّهْبَةُ): الفزع.

4. (1823)- *Hz. Berâ* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yatağına girdiğin zaman şu duayı oku: *"Allahım nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, işlerimi sana emanet ettim, sırtımı sana dayadım. Senin rahmetinden ümitvârım, gazabından da korkuyorum. Senin ikabına karşı, senden başka ne melce var, ne de kurtarıcı. İndirdiği Kitab'a, gönderdiğin Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iman ettim".*

"Eğer bunu okuduğun gece ölecek olursan fıtrat üzere ölmüş olursun. Şayet sabaha erersen hayır bulursun". [Buhârî, Daavât 7,9; Tevhid 34; Müslim, Zikr 56, (2710); Tirmizî, Daavât 76, (3391); Ebû Dâvud, Edeb 107, (5046, 5047, 5048).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm), uyumak isteyince sağ yanı üzerine dayanır ve şöyle dua ederdi: *"Allahım! Kullarını topladığın -veya yeniden dirilttiğin- gün, beni azâbından koru".*

1824 ٥ – وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ إذا استَيقظَ منَ اللَّيلِ قالَ: لاَ إلهَ إلاَّ أنتَ سُبْحَانَكَ اللّهُمَّ وبحمْدكَ، أستغفرُكَ لذَنبي وأسألُكَ رحمتكَ. اللّهُمَّ زدْني علْماً، ولاَ تزغْ قلبي بعدَ إذْ هدَيتني وهَبْ لي من لدُنكَ رحمةً إنّكَ أنتَ الوهَّابُ].

5. (1824)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* geceleyin uyanınca şu duayı okurdu: *"Allahım! Seni hamdinle tenzih ederim, Senden başka ilah yoktur. Günahım için affını dilerim, rahmetini taleb ederim. Allahım ilmimi artır, bana hidayet verdikten sonra kalbimi saptırma. Katından bana rahmet lutfet. Sen lutfedenlerin en cömerdisin".* [Ebû Dâvud, Edeb 108, (5061).]

1825 ٦ – وعن عليّ رَضِىَ اللهُ عَنهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يقُولُ عند مضجعه: اللّهمّ إنّي أعوذُ بوجهكَ الكريمِ، وبكلماتكَ التَّامَّاتِ من شرّ كُلّ دابَّةٍ أنتَ آخذٌ بناصيتها. اللّهُمَّ أنتَ تكشفُ المغرمَ والمأثمَ. اللّهُمَّ لاَ يهزمُ جندُكَ، ولاَ يخلفُ وعدُكَ ولاَ ينفعُ ذا الجدّ منكَ الجدُّ. سبحانكَ اللّهمَّ وبحمدكَ]. أخرجهما أبو داود.

(والمأثمُ) ما يأثم به الإنسان وهو الإثم نفسه، (والمغرمُ): التزام الانسان ماليس عليه من تكفل إنسان بدين فيؤديه عنه.

6. (1825)-Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatacağı sırada şu duayı okurdu:

"Allahım, kerim olan Zât'ın adına, eksiği olmayan kelimelerin adına, alınlarından tutmuş olduğun hayvanların şerrinden sana sığınırım. Allahım sen borcu giderir günahı kaldırırsın. Allahım senin ordun mağlub edilemez, va'dine muhalefet edilemez. Servet sahibine serveti fayda etmez, servet sendendir. Allahım seni hamdinle tesbih ederim". [Ebû Dâvud, Ebed 107, (5052).]

AÇIKLAMA

1-Hadiste geçen vech kelimesini Zât olarak tercüme ettik, zîra vech

(yüz) Arapça'da birçok durumlarda zat'ı ifade eder. Nitekim كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ âyetinde vech'ten murad Zât-ı İlahî'dir ve meâli şöyledir: **"Allah'tan başka herşey yok olacaktır"** (Ankebût 88).

2-Eksiği olmayan kelimeler diye tercüme ettiğimiz كَلِمَاتِكَ التَّامَّةِ tâbiri ile Allah'ın isim ve sıfatları veya Kur'an-ı Kerim kastedilmiş olmalıdır.

3-Borç diye tercüme edilen mağrem ile günahlar mukabili hasıl olan (Allah'a ve insanlara karşı çeşitli) borçların kastedilebileceğine de dikkat çekilmiştir.

4- Yatağa girerken hayvandan istiâze, zararlı ve zehirli hayvanlara karşı bir korunma talebidir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatağa girmiş olması muhtemel olan zararlılara karşı, yatmazdan önce, yatağın izar yardımı ile çırpılmasını tavsiye eder ve: *"Bilemezsiniz, yatağa sizden sonra ne girdi? (toz, toprak, böcü-börtü, haşerat vs.)"* buyurur.

Perçemlerinden tutulmuş olması, bütün zararlıların Allah'ın tasarrufunda, idaresi altında olduğunu beyan eder.

Hadiste geçen الْجَدُّ gına yani zenginlik ve servet olarak anlaşılmıştır. Mâna: "Servet sahibine, onun zenginliği sana karşı hiç fayda etmez, azabını, belasını servetiyle defedemez. Nasıl etsin ki, serveti veren zâten sensin" demektir.

1826 ٧ – وعن بريدة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [شَكَا خَالِدُ بْنُ الوَلِيدِ المَخْزُومِيُّ رَضِىَ اللّهُ عنه قال: يَارسُولَ اللّهِ مَا أَنامُ اللَّيْلَ مِنَ الأَرَقِ، فَقَالَ لَهُ النَّبيُّ ﷺ: إذا أَوَيْتَ إلى فِرَاشِكَ فَقُلِ. اللّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ، وَمَا أَظَلَّتْ، وَرَبَّ الأَرَضِينَ وَمَا أَقَلَّتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ، كُنْ لِي جَاراً مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعاً أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ، أَوْ أَنْ يَبْغِيَ عَلَيَّ، عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ، وَلاَ إِلٰهَ غَيْرُكَ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ].

أخرجه الترمذى.

(الأَرَقُ): السهر. (ويَفْرُطَ): يبدر.

7. (1826)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün, Hâlid İbnu Velîd el-Mahzumî (radıyallâhu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü, bu gece hiç uyuyamadım" diye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yakındı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu tavsiyede bulundu:

"Yatağına girdinmi şu duayı oku: "Ey yedi kat semânın ve onların gölgelediklerinin Rabbi, ey arzların ve onların taşıdıklarının Rabbi, ey şeytanların ve onların azdırdıklarının Rabbi! Bütün bu mahlûkâtının şerrine karşı, bana himâyekâr ol! Ol ki hiç birisi, üzerime âni çullanmasın, saldırmasın. Senin koruduğun aziz olur. Senin övgün yücedir, senden başka ilâh da yoktur, ilâh olarak sâdece sen varsın". [Tirmizî, Daavât 96, (3518).]

1827 ٨– وعن مـالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيـدِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ قَالَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: إنِّي أُرَوَّعُ فِي مَنَامِي. فَـقَالَ قُلْ: أعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأنْ يَحْضُرُونِ].

8. (1827)- *İmam Mâlik*'ten rivayete göre, ona şu haber ulaşmıştır: *"Hâlid İbnu'l-Velîd* (radıyallâhu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e:

"Ben uykuda iken korkutuluyorum. (Ne yapmamı tavsiye buyurursunuz?)" diye sordu. Ona şu tavsiyede bulundu:

"Allah'ın eksiksiz, tam olan kelimeleri ile O'nun gadabından, ikabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve (beni kötülüğe atan) beraberliklerinden Allah'a sığınırım! de!". [Muvatta, Şi'r 9, (2, 950).]

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GİRİŞ DUALARI

1828 ١- عن أم سلمة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا خَرَجَ مِنْ بيته قال: بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ. اللَّهُمَّ إنَّا نعوذُ بكَ مِنْ أنْ نَزِلَّ، أو نَضِلَّ، أو نَظْلِمَ، أو نُظْلَمَ، أو نَجْهَلَ، أو يُجْهَلَ عَلَيْنَا]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى وهو آخر حديث من المجتبى للنسائى.

1. (1828)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evinden çıktığı zaman şu duayı okurdu: *"Allah'ın adıyla Allah'a tevekkül ettim. Allahım! zillete düşmekten, dalâlete düşmekten, zulme uğramaktan, cahillikten, hakkımızda cehâlete düşülmüş olmasından sana sığınırız"*. [Tirmizî, Daavât 35, (3423); Ebû Dâvud, Edeb 112, (5094); Nesâî İstiâze 30, (8,268); İbnu Mâce, Dua 18, (3884).]

1829 ٢- وعن أنس رضى الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ قَالَ إذَا خَرَجَ مِنْ بيته بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ باللهِ، يُقَالُ لَهُ: حَسْبُكَ هُدِيتَ وكُفِيتَ ووُقِيتَ وتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

2. (1829)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Evinden çıkınca kim: "Allah'ın adıyla, Allah'a tevekkül ettim, güç kuvvet Allah'tandır" derse kendisine: "İşine bak, sana hidâyet verildi, kifâyet edildi ve korundun da" denir, ondan şeytan yüz çevirir"*. [Tirmizî, Daavât 34, (3422); Ebû Dâvud, Edeb 112, (5095); Nesâî, İstiâze (8,268).]

1830 ٣- وعن أبى مالك الأشعرى رضى الله عنه قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ: إذا وَلَجَ الرَّجُلُ

إلى بيته فليقل اللّهُمَّ إنّي أسألُكَ خيرَ المَوْلِجِ، وَخيرَ المَخْرجِ. بِسْمِ اللهِ وَلَجْنَا، وبِسْمِ اللهِ خَرَجْنَا، وَعلى اللهِ رَبّنا توَكّلْنا، ثُمَّ لِيُسَلِّمْ عَلى أهْلِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1830)- *Ebû Mâlik el-Eş'arî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi evine girince şu duayı okusun: "Allahım! Senden hayırlı girişler, hayırlı çıkışlar istiyorum. Allah'ın adıyla girdik, Allah'ın adıyla çıktık, Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik". Bu duayı okuduktan sonra ailesine selam versin".* [Ebû Dâvud, Edeb, 112, (5096).]

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

1831 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ جَلَسَ مَجْلِساً كَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ، وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ]. أخرجه الترمذي وصححه.

(اللَّغَط): رديء الكلام وقبيحه.

1. (1831)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hazretleri buyurdular ki: *"Kim, malâyânî konuşmaların çok olduğu bir yere oturur da, oradan kalkmazdan önce şu duayı okursa bu yerde oturmaktan hasıl olan günahından arınmış olur:*

Allahım! Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilah olmadığına şehâdet ederim. Senden mağfiret diliyorum, Sana tevbe ediyor (af taleb ediyorum)". [Tirmizî, Daavât 39, (2329).]

1832 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُومُ مِنْ مَجْلِسِهِ حَتَّى يَدْعُوَ بِهٰؤُلاَءِ الدَّعَوَاتِ لأَصْحَابِهِ: اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ، وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا. اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا بِأَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا مَا أَحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَأْرَنَا عَلَى مَنْ ظَلَمَنَا، وَانْصُرْنَا عَلَى مَنْ عَادَانَا، وَلاَ تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا، وَلاَ تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا، وَلاَ مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَلاَ تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لاَ

يَرْحَمُنَا]. أخرجه الترمذى.

2. (1832)- *İbnu Ömer* hazretleri (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir cemaatte oturduğu zaman, ashâbı için şu duayı okumadan nadiren kalkardı:

"Allahım! Bize korkundan öyle bir pay ayır ki, bu, sana karşı işlenecek günahlarla bizim aramızda bir engel olsun. İtaatinden öyle bir nasib ver ki, o bizi cennete ulaştırsın. Yakîninden öyle bir hisse lutfet ki dünyevî musibetlere tahammül kolaylaşsın.

Allahım! Sağ olduğumuz müddetçe kulaklarımızdan, gözlerimizden, kuvvetimizden istifade etmemizi nasib et. Aynı şeyi bizden sonra gelecek olan neslimize de nasib et. İntikamımızı, bize zulmedenlerden almışlardan kıl (mazlumlardan değil). Bize tecavüz edenlere karşı bizi muzaffer kıl. Bize, dinî musibet verme. Dünyayı, ne asıl gayemiz kıl, ne de ilmimizin son hedefi. Bize merhametli olmayanı bize musallat etme." [Tirmizî, Daavât 73, (3497).]

AÇIKLAMA:

1-*Korku* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı haşyet'dir. Korku kelimesi haşyeti tam karşılamaz. Çünkü *haşyet*, ta'zîm beraberinde getiren bir korkudur. Sözgelimi, Allah'a karşı haşyet duyulur, bâbaya karşı da *haşyet* duyulur ama, düşmana karşı haşret duyulmaz, düşmandan havf edilir. Yani düşmana karşı duyulan korkuda saygı yoktur.

2- Hadiste, Allah'a karşı hissedilecek korkunun farklı derecelerde olacağına dikkat çekiliyor. Aşağı derecelerdeki korku, bir kısım günahların işlenmesine mâni olamamaktadır. Öyle ise kalbte Allah korkusu öyle bir mertebede olmalıdır ki, bu, kalbe bağlı olan bütün uzuvları, Allah'a isyan olan günahlardan durdurabilsin. Münavî der ki: "Kalbteki korkunun azlığı nisbetinde meâsiye hücum olur. Korku pek az olur, gaflet istila ederse bu, helâketin alâmetidir. Bu sebepledir ki: *"Günahlar (Meâsi), küfrün habercisidir, tıpkı öpme cimanın habercisi, müzik zinanın habercisi, nazar aşkın habercisi, hastalık ölümün habercisi olduğu gibi. Meâsinin (günahların) akılda, bedende, dünya ve ahiret işlerinde, Allah'tan başka kimsenin sayamayacağı kadar pek çok çirkin, kötü ve zararlı eserleri vardır."*

3-Hadiste ifâde edilen diğer bir noktaya göre, dünyevî musibetlere tahammül işi, herşeyden önce bir inanç işidir. Kuvvetli bir inanç, bunları

kolayca geçiştirmeye yardımcıdır. İstenen yakîn Allah inancıyla ilgilidir. Yâni kişi, Allah'ın varlığı, gelen müsibetlerin Allah'ın takdiriyle olduğu ve bu İlâhî takdiri geri çevirebilecek hiçbir gücün bulunmadığı ve keza Allah'ın takdir ettiği şeylerin bir maslahata, bir hikmete binâen olduğu, kişiye mutlaka bir sevap ve bir salâh getireceği hususlarında yakîn denen kesin inanca ulaşabilirse dünyevî musibetler hafifler ve daha kolay geçiştirilebilir.

4- *"İntikamı zulmedenlerden almış kılmak"*tan maksad, cahiliye devrinde olduğu gibi zâlimin, suçsuz olan yakınlarından intikam almış olmayayı temennidir. Bilindiği üzere İslam'dan önce Araplar arasındaki âdete göre bir kabileden herhangi bir kimse diğer bir kabileden birini öldürecek olsa, câninin mensup olduğu kabilenin bütün ferdleri suçlu durumuna düşerlerdi. Öldürülen kişinin intikamını almak için kâtilini cezâlandırılması şart değildi. Onun bir yakını veya kabilesinden herhangi birisi öldürülebilirdi. İşte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* burada *"Cahiliyede yapıldığı gibi, bana zulmeden dışında, birisinden, yâni bir mâsumdan intikam almama meydan verme"* mânâsında Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmaktadır. Bu davranış bir zulümdür. Allah'ın haram kıldığı bir fiildir. Çünkü âyet-i kerîme'de وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرَى **"Günah işleyen hiçbir nefs başkasının günahını çekemez"** (Fâtır 18) buyurulmuştur.

5- Dinî musibet: Uhrevî sorumluluğa sebep olacak hallerdir ki haramı yemek, ibadetleri terketmek, dinin yasakladığı kumar, zina, içki, faiz gibi haramları işlemek, bâtıl ve sapık inançlara saplanmak vs. hepsi buraya girer. Allah'a kulluğumuzu zayıflatan, mâneviyatımızı gerileten herşey -büyük olsun, küçük olsun- dinî bir musibettir.

6-Dünyanın asıl hedef olmaması, kişinin yaşamaktaki gâyesinin Allah'ın rızasını kazanmak olmasıdır. Bu maksadla yaşamak için zarurî olan ihtiyaçları te'min etmek gayesiyle çalışmak, dünyanın asıl gâye kılınması değildir. Bu çeşit çalışmak müstehabtır.

Keza, bildiklerimizin hepsi dünyayı kazanma yollarıyla alâkalı olmamalı, âhireti kazandıracak bilgiler de elde etmeliyiz, Resûlullah bunu da talep etmiştir.

7-Son olarak zâlimlere ve kâfirlere karşı mağlup kılınmamamız Cenâb-ı Hakk'tan istenmektedir. Mamafih burada, *"zâlimlerin başımızda hâkim olmamaları"* da istenmiş olmaktadır. Hatta bu son duayı *"kabirde, bize merhamet etmeyerek azap meleklerini musallat etme"* mânâsında anlayanlar da olmuştur.

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

1833 ١ – عن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كَانَ إذَا وَضَعَ رِجْلَهُ في الْغَرْزِ وَهُوَ يُرِيدُ السَّفَرَ يَقُولُ: بِسْمِ اللهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ في السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ في الأَهْلِ، اللَّهُمَّ ازْوِ لَنَا الأَرْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ. اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَمِنْ سُوءِ الْمَنْظَرِ في الْمَالِ وَالأَهْلِ].

(الْغَرْزُ): ركاب الرجل من جلد، (وَالزَّيُّ): الطى والجمع، (وَوَعْثَاءُ السَّفَرِ): تعبه ومشقته، (وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ): الحزن، والمنقلب: المرجع.

1. (1833)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)* sefer arzusuyla ayağını bineğinin özengisine koyduğu zaman şu duayı okurdu:

"Bismillah! Allahım! Sen seferde arkadaşım, ailemde vekilimsin. Allahım, bize arzı dür, seferi kolaylaştır. Allahım, yolun meşakkatlerinden, üzüntülü dönüşten, mal ve ailede vukûa gelecek kötü manzaralardan sana sığınıyorum". [Muvatta, İsti'zân 34, (2, 977).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın sefer arkadaşı ve evde vekil olarak tavsifi, hiçbir mekânın onun emrinden, hükmünden hâriç kalmadığını, her yerde mü'mine huzur verdiğini ifâde eder. Öyle ise Zât-ı Zülcelâl hazretleri yolcuya sefer sırasında selâmet vermek, rızık vermek, yardım etmek, muvaffak kılmak gibi çeşitli nimetleriyle beraberlik sağlamaktadır. Mü'min mazhar olduğu her hayrı Allah'tan bilerek onun huzurunu her yerde hisseder, yolculuk

sırasında bile. Keza yolcu, geride kalan ailesi hakkında da aynı düşünce ve duyguları taşıyarak yolculuğunu huzur içinde devam ettirir.

2-"Bize arzı dür" cümlesi, yolculuğun süratli geçmesi için yaplmış bir duadır. Arz'dan maksad yoldur. Yolculuğun kolay, engelsiz geçmesi sür' at kazandırır. Kolaylaştırmak'tan murad sühulet'tir, meşakkate mâruz kalmamaktır.

3- *Üzüntülü dönüş*'le sefer sırasında üzüntü verici durumlarla karşılaşmak kastedilir. Bu, meşakkatlerden hâsıl olan sıkıntılar değildir, insanı üzecek ve üzüntüsü devam edebilecek durumlardır. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselam) bunlardan Allah'a sığınmaktadır, tıpkı, geride bıraktığı mal ve âileye gelebilecek kötü hallerden sığındığı gibi.

1834 ٢ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا قفَلَ مِنَ السَّفَرِ يُكبِّرُ علَى كُلِّ شَرَفٍ مِنَ الأَرْضِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحمدُ، وهُوَ علَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ. صَدَقَ اللهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

(الْقُفُولُ): الرجوع. (وَالشَّرَفُ): ما ارتفع من الأرض، وقوله (آيِبُونَ): أى راجعون.

2. (1834)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*, seferden dönerken, uğradığı her tümsekte üç kere tekbir getirir, arkadan da: *"Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir. (Allah'tan başka ilah yoktur. O tekbir, ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır. O herşeye kadirdir) dönüyoruz, tevbe ediyoruz, kulluk ediyoruz, secde ediyoruz, Rabbimize hamdediyoruz. Allah va'dinde sâdık oldu, kuluna yardım etti. (Hendek Harbi'nde) müttefik orduları tek başına helâk etti"* derdi. [Buhârî, Daavât 52, Ömer 12, Cihâd 133, 197, Megâzî 29; Müslim, Hacc 428, (1344); Muvatta, Hacc 243, (1,421); Tirmizî, Hacc 104, (950); Ebû Dâvud, Cihâd 170, (2770).]

AÇIKLAMA:

1-Bazı rivayetler, burada mutlak gelen sefer'i açar: "...*Gazve*" "*Hacc*" veya "*Umre seferinden dünüşte...*"

2- *Allah vaadinde sâdık oldu* cümlesi ile, Allah'ın sabredenlere, mü'minlere zafer vereceği, dinin muzaffer olacağı, âkibetin muttakilere ait olacağına dair Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da va'detmiş bulunduğu hususların (A'râf 128; Hûd 49) gerçekleştiğini, bunların hep tahakkuk ettiğini ifâde eder. Bâzı rivâyetler, bu sözü Resûlullah'ın *Usfân Seferi*'nden dönerken söylediğini belirtir. Bu sefer, hicretin altıncı yılında cereyan etmiştir. O zamana kadar Bedir zaferi, Hendek zaferi gibi ciddî savaşlar yapılmış ve kesin zaferler elde edilmiştir. Nitekim duanın devamında geçen: هزم الأحزاب وحده **"Ahzâbı tek başına hezimete uğrattı"** cümlesi Hendek Savaşına temas etmektedir. Çünkü, Medîne'yi saran müttefik müşrik orduları, Müslümanlara çok zor günler yaşatmışlardır. Hendek'te Müslümanlara sayıca pek üstün olan bu çeşitli müşrik kabilelerinin ittifakıyla ortaya çıkan orduyu, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği fırtına darmadağın etmiş, geri çekilmeye, kuşatmayı kaldırmaya zorlamıştı, İlâhî yardım pek bârizdi. Onun için, Müslümanların zihninde pek canlı olan bu maddî yardımı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu duada görüldüğü üzere zaman zaman hatırlatacaktır.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler buradaki *ahzâb* (hizipler, gruplar, müttefikler) ile, İslâm'a karşı teşkîl edilecek bütün ittifakların kastedildiğini, binaenaleyh, nerede bir İslam düşmanı ittifak zuhûr edecek olsa, Cenab-ı Hakk'ın lütfu ile hepsinin dağıtılacağını söylemişlerdir.

1835 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّي أُرِيدُ السَّفَرَ فَأَوْصِنِي فَقَالَ: عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللهِ وَالتَّكْبِيرِ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ، فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: اللَّهُمَّ اطْوِ لَهُ الْبُعْدَ وَهَوِّنْ عَلَيْهِ السَّفَرَ]. أخرجه الترمذي.

3. (1835)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam)'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben sefere çıkmak istiyorum, bana tavsiyede bulun!" diye talepte bulundu. Efendimiz:

"Sana Allah'tan korkmanı ve (yol boyu aştığın) her tepenin başında tekbir getirmeni tavsiye ediyorum!" buyurdu. Adam döneceği sırada şu duada bulundu: *"Allah'ım! Ona uzaklığı dür, yolculuğu kolay kıl."* [Tirmizî, Daavât 47, (3441).]

1836 ٤- وعن عبدالله الخطمي رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا وَدَّعَ أَحَداً

قَالَ: أَسْتَوْدِعُ اللهَ دِينَكُمْ وَأَمَانَتَكُمْ، وَخَوَاتِيمَ أَعْمَالِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

وله في أخرى عن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَسْتَوْدِعُ اللهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ، وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ].

4. (1836)- *Abdullah el-Hatmî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birisiyle vedalaştı mı şöyle derdi: "Dininizi, emânetinizi ve işlerinizin âkibetini Allah'ın muhafazasına bırakıyorum." [Ebû Dâvud, Cihâd 80 (2600); Tirmizî, Daavât 45, (3439).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisin, *Ebû Dâvud*'daki aslının bidâyeti farklıdır. "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ordu ile vedalaşacağı zaman" diye başlar. *Tirmizî*'deki rivâyet bazı küçük farklarla İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yapılmıştır.

2-"*Allah'ın muhafazasına bırakıyorum*" diye yaptığımız tercümeyi "...Allah'tan muhafaza talep ediyorum..." şeklinde anlamak da mümkündür.

3- *Emânet'ten murâd, Hattâbî*'ye göre, geride kalan aile, yani evlad u iyâl ve mal-mülktür. Ancak sefer sırasında cereyan edecek alış-veriş, insanlarla münasebet gibi bir kısım içtimâî davranışlar da emânet olarak değerlendirilmiştir. Zîra bu işlerde de hıyânet meydana gelebilir. Emânet'le bütün dinî tekliflerin kastedildiği de söylenmiştir. Nitekim âyete: **"Biz emâneti semâvat, arz ve dağlara teklif ettik, onlar bunu kabullenmekten kaçındılar ve ondan korktular, onu insan yüklendi..."** (Ahzab 72) buyurulmuştur.

4- *İşlerin âkibeti*'nden murad *hüsnü'l hâtime*'dir. Zîra uhrevî meselede esas olan budur. Çünkü daha önce yapılan işler, fena bile olsalar sondaki iyi âkibet'e tâbi olarak düzelmiş olurlar. Şârihler bu tâbirle hadisin bir başka vechinde, خَوَاتِيمَ عَمَلِكَ şeklinde gelmiş olmasını da gözönüne alarak bütün amellerin sonunun kastedildiğini belirtirler. Öyle ise bu dua ile hayırlı sonların Allah'ın himâye ve muhafazası altında olması temenni edilmiş olmaktadır.

1837 ٥– وعن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ عَلَيْهِ فِي السَّفَرِ قَالَ: يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللهُ، أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا خُلِقَ

فِيكِ، وَشَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكِ. أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدَ، وَمِنَ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ، وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ]. أخرجه أبو داود.

«وَالْمُرَادُ بِسَاكِنِ الْبَلَدِ» الجن، لأنهم سكان الأرض.

«وَبِالْوَالِدِ» هنا إبليس. «وَبِمَا وَلَدَ» نسله وذريته.

5. (1837)- *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* seferde iken gece olunca şu duayı okurdu:

"Ey arz, benim de senin de Rabbimiz Allah'tır. Senin de, (sende bulunanların da[2] *sende yaratılmış olanların da, senin üzerinde yürüyenlerin de şerrinden Allah'a sığınırım. Arslanın, iri yılanın, yılanın, akrebin ve bu beldede ikâmet eden (insîlerin ve cinnî)lerin, İblis'in ve İblis neslinin şerrinden de Allah'a sığınırım."* [Ebû Dâvud, Cihâd 80, (2603).]

AÇIKLAMA:

1- *Arz*dan gelecek şerden maksad, zelzele, hasf (yere batma), yoldan çıkıp, istikâmeti kaybetmek gibi durumlardır.

2- Arzda bulunanlardan maksad arzın tabiatından gelen bir kısım sıfatlar ve hallerdir; soğukluk ve sıcaklık gibi.

3- Arzda yaratılmış olanlardan maksad hevâm denen zararlı böceklerdir (bit, pire...., gibi).

4- Arz üzerinde yürüyenlerden maksat, zararlı haşerât nev'inden yürüyen, hareket eden hayvanlardır.

5- Hadisin sonunda yer alan "İblis'in ve İblis neslinin" ibâresinin Arapça aslıdır. وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ Lügavi tercümesi "doğuran ve doğan"dır. Şârihler bundan maksadın gâlib ihtimale göre, İblis ve İblis'in nesli olacağını söylemiştir. Ancak, bundan doğma ve doğurma kabiliyetinde olan bütün hayvanların kastedilmiş olabileceğini söylerler.

1838 ٦ – وعن خولة بنت حكيم رضى الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَ مَنْزِلاً فَقَالَ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ].
أخرجه مسلم ومالك والترمذى.

2– Bu cümle Ebû Dâvud'daki aslında yer almaktadır.

6. (1838)- *Havle Bintu Hakîm* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalatü vesselam) efendimiz buyurmuşlardır ki: *"Kim bir yerde konakladığı zaman şu duayı okursa, oradan ayrılıncaya kadar ona hiçbir şey zarar vermez: "Eûzü bi-kelimâtillahi't-tâmmât min şerri mâ halâka. (Allah'ın eksiksiz, mükemmel kelimeleri ile, yarattıklarının şerrinden Allah'a sığınıyorum.)"* [Müslim, 54, (2708); Muvatta, İsti'zân 34 (2, 978); Tirmizi, Daavât 41, (3433).]

AÇIKLAMA:

Kelimâtu't tâmmât ile Kur'ân-ı Kerîm'in de kastedilmiş olabileceğini daha önce belirtmiş idik (Bak. 1825).

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HÂLİNDE DUA

1839 ١ـ عن سعد رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَاهُ في بَطْنِ الحُوتِ: لاَ إلٰه إلاَّ أَنْتَ، سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. مَا دَعَا بِهَا أَحَدٌ قَطُّ إلاَّ اسْتُجِيبَ لَهُ]. أخرجه الترمذى.

1. (1839)- *Hz. Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Balığın karnında iken, Zü'n-Nûn'un yaptığı dua şu idi: Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn.*** *(Allahım! Senden başka ilâh yoktur, seni her çeşit kusurlardan tenzih edirim. Ben nefsime zulmedenlerdenim.)"* ***Bununla dua edip de icâbet görmeyen yoktur."*** [Tirmizî, Daavât 85. (3500).]

AÇIKLAMA:

Zü'n-Nûn, Sâhibi'l-Hût da denen *Hz. Yûnus* (aleyhisselâm)'tur. Bir balık tarafından yutulmuş olması sebebiyle bu isimlerle yâd edilmiştir. Zîra her iki tâbir de balık sâhibi mânâsına gelir.

Hz. Yûnus, İbnu Metta, yani Metta'nın oğlu diye de bilinir. Ninovalıdır. Kendisine otuz yaşlarında peygamberlik gelmiştir. Aşırı zenginlik ve refahın şımarttığı halk, sapıtmıştı, putlara tapıyordu. *Hz. Yûnus* (aleyhisselam)'un Hakk'a dâvetini dinlemiyorlardı. Otuz üç sene kadar gayretine rağmen iki kişiyi hidâyete erdirebilmişti. O, halkın bu haline üzülerek orayı terke karar vermişti. Allah'tan izin almaksızın yola çıktı. Halbuki peygamberler, bu çeşit ciddi kararlar aldıkları zaman, Cenâb-ı Hakk'ın iznine başvurmaları gerekirdi.

Böyle izinsiz bir ayrılışla şehri terkedip deniz kenarına geldi. Hareket etmek üzere olan bir gemiye bindi. Gemi bir müddet yol alınca arıza-

landı, ne ileri ne geri gitmiyordu. Bütün gayretlere rağmen tâmir olmuyordu. Bir de fırtına çıktı. Batma tehlikesi ile karşılaşan gemide panik başladı. Kimse ne yapacağını bilemiyordu. Yolcular bu durumu uğursuzluğa yorup: "İçimizde büyük günah işlemiş biri var!" diyerek onu ortaya çıkarmak istediler. Bunu kur'a ile bulmaya karar verdiler. Çekilen kur'aya göre suçlu *Hz. Yûnus* (aleyhisselam)'tu. "Bu sâlih biridir, yanlışlık var!" denildi ise de rivâyete göre üç kere çekilen kur'a hep ona isabet etti.

Hz. Yûnus fırtınalı, dalgalı ve karanlık bir gecede denize atladı. Bir müddet sonra büyük bir balık onu yuttu (Saffat 142).

İşte burada ölmediğini anlayan Hz. Yûnus hatasını anlayıp, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk'a ihlâsla yöneldi ve dua etti. Allah, bu ihlâslı duayı kabul etti. Balığa vahyederek Yunus'u kenara atmasını emretti. *Hz. Yûnus (aleyhisselam)* böylece karanlığa, fırtınaya, kabaran denize, kendisini yutan balığa rağmen kurtuluşa erdi.

Âyette, onun duasının kabul edilmesi, Rabbine yaptığı tesbihatla îzah edilmiştir: **"Eğer çok tesbih edenlerden olmasa idi, insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalacaktı"** (Saffat 143-144).

1840 ٢– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ، وَرَبُّ الأَرْضِ، وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لهما والترمذى.

2. (1840)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzüntü sırasında şu duayı okurdu: *"Halîm ve azîm olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Kıymetli Arş'ın Rabbi, arzın Rabbi, Semâvât'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur."* [Buhârî, Daavât 27, Tevhîd 22, 23; Müslim, Zikr 83, (2730); Tirmizî, Daavât 40, (3431); İbnu Mâce, Dua 17, (3883).]

1841 ٣– وعن الخدرى رضى الله عنه قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ: أَبُو أُمَامَةَ، فَقَالَ: يَا أَبَا أُمَامَةَ مَالِى أَرَاكَ جَالِساً فِي الْمَسْجِدِ فِي غَيْرِ وَقْتِ صَلاَةٍ؟ قَالَ: هُمُومٌ لَزِمَتْنِى، وَدُيُونٌ يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ ﷺ: أَلاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ إِذَا قُلْتَهُنَّ أَذْهَبَ اللهُ عَنْكَ هَمَّكَ، وَقَضَى دَيْنَكَ؟ قَالَ: قُلْتُ

بَلَى يَا رَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: قُلْ إِذَا أَصْبَحْتَ وَإِذَا أَمْسَيْتَ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ، وَقَهْرِ الرِّجَالِ، فَقُلْتُ ذٰلِكَ فَأَذْهَبَ اللّٰهُ عَنِّى غَمِّى، وَقَضَى دَيْنِى].

أخرجه أبو داود.

3. (1841)- el-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün Mescid'e girdi. Orada Ensâr'dan Ebû Ümâme (radıyllahu anh) denen kimse ile karşılaştı. Ona:

"Ey Ebû Ümâme, niçin seni namaz vakti dışında Mescid'de oturmuş görüyorum?" diye sordu.

"Peşimi brakmayan bir sıkıntı ve borçlar sebebiyle ey Allah'ın Resûlü" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sana bazı kelimeler öğreteyim mi? Bunları okursan, Allah, senden sıkıntını giderir ve borcunu öder."

"Evet, ey Allah'ın Resûlü, öğret!" dedim.

"Öyleyse, dedi, akşama çıktın mı sabaha erdin mi şu duay oku: "Allahm üzüntüden ve kederden sana sığınırm. Aczden ve tembellikten sana sığınırım, korkaklıktan ve cimrilikten sana sığınırım. Borcun galebe çalmasından ve insanların kahrından sana sığınırım."

(Ebû Ümâme) der ki: "Ben bu duayı yaptım, Allah benden gamımı giderdi, borcumu ödedi." [Ebû Dâvud, Salât 367, (1555).]

1842 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [جَاءَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا إِلَى النَّبِىِّ ﷺ تَسْأَلُهُ خَادِماً، فَقَالَ لَهَا قُولِى: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَىْءٍ، مُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ. أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَىْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ. أَنْتَ الأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَىْءٌ، وَأَنْتَ الآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَىْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَىْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَىْءٌ: اقْضِ عَنِّى الدَّيْنَ، وَأَغْنِنِى مِنَ الْفَقْرِ].

4. (1842)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek bir hizmetçi taleb etmişti. Resûlullah ona:

"Şu duayı oku(man senin için hizmetçi edinmenden daha hayırlı)" dedi:

"Allahım! Sen yedi semânın Rabbi, Arş-ı Âzam'ın Rabbisin. Sen bizim Rabbimiz ve herşeyin Rabbisin. Tevrat, İncil ve Furkân'ı indiren, tohum ve çekirdekleri açansın. Her şeyin şerrinden sana sığınıyorum. Her şeyin alnından yapışmışsın (dizginleri senin elindedir). Evvel sensin, senden önce bir şey yoktur. Ahir sensin, senden sonra da bir şey kalmayacak. Sen zâhirsin, senin üstünde bir şey mevcut değildir. Sen bâtınsın, senin dışında bir şey yoktur. Benim borcumu öde, beni fukaralıktan kurtar, zengin kıl." [Tirmizî, Daavât 68, (3477); İbnu Mâce, Dua, 2 (3831).]

1843 ٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا كَرَبَهُ أمْرٌ يقُولُ: يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أسْتَغِيثُ، وَقَالَ: ألِظُّوا بِيَاذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ]. أخرجه الترمذي.

ومعنى «ألِظُّوا» الزموا ذلك، وثابروا عليه، وأكثروا من التلفظ به.

5. (1843)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir şey üzecek olsa şu duayı okurdu: *"Yâ Hayyu ya Kayyum, bi-rahmetike estağîsu. (Ey diri olan, ey Kayyûm olan Rabbim, rahmetin adına yardımını talep ediyorum)."* Ve keza şöyle derdi: *"Elizzu bi-yâ-ze'l-celâli ve'l-İkrâm." (Yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm)'ı devamlı söyleyin!* [Tirmizî Daavât 99, (3522).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin ikinci kısmı, Resûlullah'ın dua âdâbıyla ilgili bir tavsiyesini ihtiva ediyor. Dua yaparken, Allah'a: *"Ey celâl ve ikram sâhibi, duamı kabul et!"* mânasında bir yakarış olan Yâ ze'l-celâli ve'l-İkram cümlesini çokça, sıkça tekrar etmeyi tavsiye ediyor.

Bu tavsiye ile önceki kısım aynı senetle geldiği için Tirmizî hazretleri rivâyette sunmuştur.

1844 ٦ – وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ ألاَ أُعَلِّمُكِ كَلِمَاتٍ تَقُولِينَهُنَّ عِنْدَ الْكَرْبِ؟ أللهُ اللهُ رَبِّي لاَ أُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

6. (1844)- *Esmâ Bintu Umeys* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Sana sıkıntı zamanında okuyacağın bir duayı öğreteyim mi?" diye sordu ve şu duayı söyledi: "Allâhu, Allâhu Rabbî lâ üşriku bihî şey'en. (Rabbim Allah'tır, Allah! Ben ona hiçbir şeyi ortak koşmam!)" [Ebû Dâvud, Salât 361, (1525), İbnu Mâce, Dua 17, (3882).]

1845 ٧- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَنْ كَثُرَ هَمُّهُ فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ، وابْنُ عَبْدِكَ، وابْنُ أَمَتِكَ، وَفِي قَبْضَتِكَ، نَاصِيَتِي بِيَدِكَ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ. أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي مَكْنُونِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَجِلاَءَ هَمِّي وَغَمِّي، مَا قَالَهَا عَبْدٌ قَطُّ إِلاَّ أَذْهَبَ اللهُ غَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ فَرَحاً]. أخرجه رزين.

«الاسْتِئْثَارُ» بالشيء التخصص به والانفراد، وقوله.

«أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي» شبه بالربيع من الزمان لارتياح الإنسان فيه وميله إليه.

7. (1845)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kimin sıkıntısı artarsa şu duayı okusun:

"Allahım ben senin kulunum, kulunun oğluyum, câriyenin oğluyum, senin avucunun içindeyim, alnım senin elinde. Hakkımdaki hükmün câridir. Kazan ne olursa hakkımda adâlettir. Kendini tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya nezdinde mevcut gayb hazinesinden seçtiğin, sana ait her bir isim adına senden Kur'ân'ı kalbimin baharı, sıkıntı ve gamlarımın atılma vesîlesi kılmanı dilerim."

Bu duayı okuyan her kulun gam ve sıkıntısını Allah gidermiş, yerine ferahlık vermiştir." [Rezîn ilâvesi, (Hadis Mecmau'z Zevaîd'de (10,136) mevcuttur. Hâkim'in Müstedrek'inde de (1,509) kaydedilmiş.]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet Teysir'de kaydedildiği şekliyle mevkuf hadis yâni İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un şahsî sözü görünümündedir. Ancak hadis aslında merfudur. Mesela Müstedrek'in kaydettiği vechinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olduğu için sarih şekilde ifade edilmiştir.

2- *"Kur'an'ı, kalbin baharı kılmasını"* istemek, kalbin hoşlanacağı, ferahlık duyacağı, zevkle okuyacağı şey kılmasını taleb etmektir. Zîra kalb, baharda ferahlar, o mevsimden memnun kalır, ondan ayrılmak istemez.

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI

1846 ١– عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قالَ: [جاء عليٌّ بنُ أبي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إلَى النَّبيِّ ﷺ فـقَالَ: بأبي أنْتَ وأُمّي تفَلَّتَ هـذَا القُرآنُ من صَدْرِي فَمَا أجدُني أقْدرُ عَلَيْه، فقَالَ لَهُ رَسولُ الله ﷺ يا أبَا الحَسَنِ: أفَلاَ أُعَلّمُكَ كَلمَاتٍ يَنفعُكَ اللّٰهُ بِهِنَّ، وينفعُ بِهِنَّ من عَلَّمتَه، ويثبتُ ما تعلَّمْتَ فـي صَدْرِكَ؟ قَالَ أجَلْ يارَسُولَ الله فَعَلّمني؟ قَالَ: إذَا كَانَ لَيْلَةُ الجُمُعَةِ فَإن استَطَعْتَ أنْ تَقُومَ في ثُلُث اللَّيْلِ الأخيـرِ، فـإنَّهَا سَاعَةٌ مَشْهُودَةٌ، وَالدُّعَاءُ فيـهَا مُستَجَابٌ، وَقَالَ أخي يعقوبُ لبَنيـه سَوْفَ أستَغفرُ لَكُم رَبّي، يَقولُ حَتّى تأتي لَيْلَةُ الجُمُعَةِ، فإنْ لَمْ تَستَطِعْ فَفي وَسطِهَا فَإنْ لَمْ تَستطعْ فَفي أوّلهَا، فَصَلِّ أربَعَ رَكَعَاتٍ تَقرَأُ في الأُولَى: بفَاتحَةِ الْكتَاب ويس، وفي الثَّانيَةِ: بفَاتحَةِ الْكتَاب وحم الدُّخَانِ، وفي الثَّالثَة: بفَاتحَةِ الْكتَاب والم تَنْزيلُ السَّجْدَة، وفي الرَّابعَة: بفَاتحَةِ الْكتَاب، وتبارَكَ المُفصَّلِ، فـإذا فرَغْتَ فَاحمد الله تعالَى، وأحسنِ الثَّنَاء عليه، وصَلِّ عَلَيَّ وأحسنْ، وصَلِّ عَلى سائِرِ الأنبياءِ، واستَغفر للمُؤمنين والمُؤمنَات، وَلإخوانكَ الَّذين سَبَقُوكَ بالإيمَان، ثُمَّ قُلْ في آخرِ ذلكَ: اَللّٰهُمَّ ارْحَمْني بتَرْك المَعَاصي أبداً ما أبقيتني وارحمني أنْ أتكلَّـفَ مَالاَ يَعنيـني وَارزقني حُسْنَ النَّظَرِ فيمَا يُرضيكَ عَنّي. اَللّٰهُمَّ بَديعَ السَّمٰواتِ والارضِ يَاذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتي لاَ تُرَامُ. أسألُكَ يَا اللّٰهُ يَا رَحمٰنُ بِجَلاَلكَ، ونُورِ وَجْهكَ أنْ تُلْزِمَ قَلْبي

حفظ كتابك كما علّمتنى وارزقنى أن أتلوه على النحو الّذى يرضيك عنّى. اللّهمّ بديع السّمٰوات والأرض ذا الجلال والإكرام والعزّة التى لا ترام أسألك يا الله يا رحمٰن بجلالك، ونور وجهك أن تنوّر بكتابك بصرى، وأن تطلق به لسانى، وأن تفرج به عن قلبى، وأن تشرح به صدرى وأن تغسل به بدنى فإنّه لا يعيننى على الحقّ غيرك ولا يؤتينيه إلاّ أنت، ولا حول ولا قوّة إلاّ بالله العلىّ العظيم، يا أبا الحسن: تفعل ذلك ثلاث جمع، أو خمساً، أو سبعاً تجاب بإذن الله تعالى، والّذي بعثنى بالحقّ ما أخطأ مؤمناً قطّ].

قال ابن عباس: [فو الله ما لبث علىٌّ إلاّ خمساً، أو سبعاً حتّى جاء رسول الله ﷺ في مثل ذلك المجلس، فقال يا رسول الله: إنّى كنت فيما خلا لا آخذ إلاّ أربع آيات أو نحوهنّ، فإذا قرأتهنّ على نفسى تفلّتن، وإنّى أتعلّم اليوم أربعين آية أو نحوها، فإذا قرأتها على نفسى، فكأنّما كتاب الله بين عينىّ، ولقد كنت أسمع الحديث، فإذا ردّدته تفلّت، وأنا اليوم أسمع الأحاديث، فإذا تحدّثت بها لم أخرم منها، فقال ﷺ عند ذلك: مؤمن وربّ الكعبة أبا الحسن]. أخرجه الترمذى.

1. (1846)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Annem ve bâbam sana kurban olsun, şu Kur'an göğsümde durmayıp gidiyor. Kendimi onu ezberleyecek güçte göremiyorum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona şu cevabı verdi: *"Ey Ebûl-Hüseyin! (Bu meselede) Allah'ın sana faydalı kılacağı, öğrettiğin takdirde öğrenen kimsenin de istifade edeceği, öğrendiklerini de göğsünde sabit kılacak kelimeleri öğreteyim mi?"*

Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Evet, ey Allah'n Rasûlü, öğret bana!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu tavsiyede bulundu:

"Cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) olunca, gecenin son üçte birinde kalkabilirsen kalk. Çünkü o an (meleklerin de hazır bulunduğu) meşhûd bir andır. O anda yapılan dua müstecabtır. Kardeşim Ya'kub da evlatlarına şöyle söyledi: "Sizin için Rabbime istiğfâr edeceğim,

hele cuma gecesi bir gelsin." Eğer o vakitte kalkamazsan gecenin ortasında kalk. Bunda da muvaffak olamazsan gecenin evvelinde kalk. Dört rek'at namaz kıl. Birinci rek'atte, Fâtiha ile Yâ-sin sûresini oku, ikinci rek'atte Fâtiha ile Hâ-mim, ed-Duhân sûresini oku, üçüncü rek'atte Fâtiha ile Elif-lâm-mîm Tenzîlü's-secde'yi oku, dördüncü rek'atte Fâtiha ile Tebâreke'l-Mufassal'ı oku. Teşehhüdden boşaldığın zaman Allah'a hamdet, Allah'a senayı da güzel yap, bana ve diğer peygamberlere salât oku, güzel yap. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar ve senden önce gelip geçen mü'min kardeşlerin için istiğfat et. Sonra bütün bu okuduğun duaların sonunda şu duayı oku:

"Allahım, bana günahları, beni hayatta baki kıldığın müddetçe ebediyen terkettirerek merhamet eyle. Bana faydası olmayan şeylere teşebbüsüm sebebiyle bana acı. Seni benden râzı kılacak şeylere hüsn-i nazar etmemi bana nasîb et. Ey semâvât ve arzın yaratıcısı olan celâl, ikram ve dil uzatılamayan izzetin sâhibi olan Allahım. Ey Allah! ey Rahman! celâlin hakkı için, yüzün nuru hakkı için kitabını bana öğrettiğin gibi hıfzına da kalbimi icbâr et. Seni benden razı kılacak şekilde okumamı nasîb et. Ey semâvât ve arzın yaratıcısı, celâlin ve yüzün nuru hakkı için kitabınla gözlerimi nurlandırmanı, onunla dilimi açmanı, onunla kalbimi yarmanı, göğsümü ferahlatmanı, bedenimi yıkamanı istiyorum. Çünkü, hakkı bulmakta bana ancak sen yardım edersin, onu bana ancak sen nasib edersin. Herşeye ulaşmada güç ve kuvvet ancak büyük ve yüce olan Allah'tandır." Ey Ebû'l-Hasan, bu söylediğimi üç veya yedi cuma yapacaksın. Allah'ın izniyle duana icâbet edilecektir. Beni hak üzere gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun bu duayı yapan hiçbir mü'min icâbetten mahrum kalmadı."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhüma) der ki: "Allah'a yemin olsun, Ali (radıyallâhu anh) beş veya yedi cuma geçti ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a aynı önceki mecliste tekrar gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, geçmişte dört beş âyet ancak öğrenebiliyordum. Kendi kendime okuyunca onlar da (aklımda durmayıp) gidiyorlardı. Bugün ise, artık 40 kadar âyet öğrenebiliyorum ve onları kendi kendime okuyunca Kitabullah sanki gözümün önünde duruyor gibi oluyor. Eskiden hadisi dinliyordum da arkadan bir tekrar etmek istediğimde aklımdan çıkıp gidiyordu. Bugün hadis dinleyip sonra onu bir başkasına istediğimde ondan tek bir harfi kaçırmadan anlatabiliyorum.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu söz üzerine Hz.Ali (radıyallâhu anh)'ye: *"Ey Ebû'l-Hasan! Kâbenin Rabbine yemin olsun sen mü'minsin!" dedi."* [Tirmizî, Daavât 125, (3565).]

AÇIKLAMA:

Hadis sened yönüyle hasen olsa da, âlimler metin yönüyle şâz, garîp ve hattâ münker olduğunu söylemişlerdir.

1847 ٢ – وعن شداد بن أوس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا أَنْ نَقُولَ فِي الصَّلاَةِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الأَمْرِ، وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ لِسَاناً صَادِقاً، وَقَلْباً سَلِيماً، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ مِمَّا تَعْلَمُ]. أخرجه النسائي.

2. (1847)- *Şeddâd İbnu Evs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselem) namazda şu duayı okumamızı öğretiyordu:

"Allahım! Senden işte (dinde) sebat etmeyi, doğruluğa da azmetmeyi istiyorum. Keza nimetine şükretmeyi, sana güzel ibadette bulunmayı taleb ediyor, doğruyu konuşan bir dil, eğriliklerden uzak bir kalb diliyorum. Allahım, senin bildiğin her çeşit şerden sana sığınıyorum, bilmekte olduğun bütün hayırları senden istiyorum, bildiğin günahlarımdan sana istiğfar ediyorum!" [Tirmizî, Daavât 22, (3404); Nesâî, Sehv 61.]

ON BİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

1848 ١ - عن الخدري رَضيَ اللهُ عنْهُ قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا اسْتَجدَّ ثوْباً قال: اَللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ أنْتَ كَسوْتَنى هذَا، ويسمِّيهِ: أسْألُكَ خيرَه وخيرَ ما صُنعَ لهُ، وأعوذُ بكَ مِنْ شرِّهِ وشَرِّ مَا صُنعَ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (1848)- *el-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* elbiseyi yenilediği zaman şu duayı okurdu:

Allahım! Hamd sanadır. -(giydiği şey ne ise) ismen söyleyerek- Bunu bana sen giydirdin. Bunun hayırlı olmasını, yapılış gayesine uygun olmasını diliyor, şerrinden ve yapılış gayesine uygun olmamasından da sana sığınıyorum." (Ebû Dâvud, Libas 1, (4020); Tirmizî, Libâs 29, (1767).]

AÇIKLAMA:

1-Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yeni bir elbise giyeceği zaman bunu cumaya rastlattığını ve giyme sırasında dua okuduğunu gösterir. Şu halde bu dua onlardan biri olmaktadır.

2-Elbiseyi, *Resûlullah*'ın dua sırasında tesmiyesi, cinsini zikretmesidir. Meselâ yeni bir ayakkabı giymiş ise: *"Allahım! Hamd sanadır. Bu ayakkabıyı bana sen giydirdin..."* demesidir.

3-Giyilen şeyin hayrı onun hemen eskimeyip dayanıklı olmasıdır, temizliğidir, bir ihtiyaç için giyilmiş olmasıdır. "Yapılış gayesine uygun olması" şeklinde tercüme ettiğimiz cümle de elbise ne maksadla yapılmış ise onun hayrını, o maksada uygun kullanımını talep etmektedir. Mâlum olduğu üzere elbise, tesettürü sağlamak, sıcak ve soğuğa karşı korumak gibi maksadlarla yapılır. Şu halde, elbisenin bu hizmetlerinde hayırlı olması, yapılmış olduğu bu gâyeleri yerine getirmesi Allah'tan taleb edil-

miş olmaktadır. Elbiselerin bu gayelere uygun kullanımı bir bakıma kulluk ve ibadet vazifelerini hakkıyla yapmayı netice verir.

Elbisenin şerri ve yapılış gayesine uygun olmayan kullanılış şerri de böylece anlaşılmış oluyor. Elbisenin haram olması, pis olması çabuk eskimesi, israf gösteriş, kibir, riya, tefâhur gibi kulluk edebine aykırı ve günah olan durumlara sebep olması, setrü'l-avreti yerine getirememesi, soğuk ve sıcağa karşı yeterli korunmayı sağlayamaması gibi akla gelebilecek çeşitli durumlar elbisenin şerri olarak değerlendirilebilir.

4-Hadis, yeni bir elbise giyerken Allah'a hamdetmenin müstehap olduğuna delâlet eder, Müstedrek'de gelen bir rivayet, bir veya yarım dinara aldığı elbiseyi giyen kimse hamdederse, Allah'ın giyer giymez onu mağfiret edeceğini haber verir.

1849 ٢- وعن أبى أمامة قال: [لَبِسَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عنهما ثوباً جديداً، فقال: الحَمْدُ لله الّذى كَسَانِي مَا أُوارِى بهِ عورتى، وأتجمّلُ بهِ في حياتى، ثُمّ قال: سمعتُ رسولَ اللهِ ﷺ يقولُ: مَنْ لَبِسَ ثوباً جديداً فقالَ ذلكَ، ثُمّ عمدَ إلى الثّوبِ الّذي أخلقَ، فتصدّقَ بهِ كانَ في كنفِ اللهِ وحفظِهِ، وسترِهِ حيّاً وميّتاً].

أخرجه الترمذى.

2. (1849)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) yeni bir elbise giymişti ve şöyle dua etti: "Avretimi örtebileceğim ve hayatta güzellik sağlayabileceğim bir elbise giydiren Allah'a hamd olsun."

Sonra şunu söyledi: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim: "Kim yeni bir elbise giyer, böyle söyler, daha sonra da eskittiği elbiseyi tasadduk ederse, sağken de öldükten sonra da Allah'ın himâyesi, hıfzı ve örtmesi altında olur." [Tirmizî, Daavât 119, (3555); İbnu Mâce, Libâs 2, (3557).]

1850 ٣- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النّبىُّ ﷺ إذَا أكَلَ أوْ شَرِبَ قَالَ: الْحَمْدُ لله الّذى أطعمنا وسقانا وجعلنا مسلمين].

3. (1850)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şey yeyip içti mi şu duayı okurdu: *"Bize yedirip içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah'a hamdolsun."* [Tirmizî, Daavât 75, (3453); Ebû Dâvud, Et'ıme 53, (3850); İbnu Mâce, Et'ıme 16, (3283).]

1851 ٤– وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ: مَنْ أكَلَ طَعَاماً فقالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِى أطْعَمَنِى هذَا الطَّعَامَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّى، وَلاَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ]. أخرجهما أبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود في الثاني: [وَمَنْ لَبِسَ ثَوْباً فقَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِى كَسَانِى هذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّى، وَلاَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأخَّرَ].

4. (1851)- *Muâz İbnu Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir şey yer ve: "Bana bu yiyeceği yediren ve tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan bunu bana rızık kılan Allah'a hamdolsun" derse geçmiş günahları affolunur"* dedi." [Ebû Dâvud, Libâs 1, (4023); Tirmizî, Da'avât 75, (3454); İbnu Mâce, Et'ime 16, (3285).]

Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyâde var: *"Kim bir elbise giyer ve: "Bunu bana giydirip, tarafımdan bir güç ve kuvvet olmaksızın beni bununla rızıklandıran Allah'a hamdolsun" derse geçmiş ve gelecek günahları affedilir."*

1852 ٥– وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ النَّبيُّ ﷺ: إنَّ اللهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أنْ يَأكُلَ الأكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا، أوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا]. أخرجه مسلم والترمذي.

5. (1852)- *Muâz İbnu Enes* (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Muhakkak ki Allah, kulun bir şey yiyip hamdetmesinden veya bir şey içip hamdetmesinden râzı olur." [Müslim, Zikr 89, (2734); Tirmizî, Et'ime 18, (1817).]

1853 ٦– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أكَلَ النَّبِىُّ ﷺ عِنْدَ سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خُبْزاً وَزَيْتاً، ثُمَّ قَالَ: أفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأكَلَ طَعَامَكُمُ الأبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ المَلاَئِكَةُ] أخرجه أبو داود.

وله في أخرى عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَنَعَ أبُو الْهَيْثَمِ طَعَاماً، فَدَعَا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَأصْحَابَهُ، فَلَمَّا فَرَغُوا قالَ: أثِيبُوا أخَاكُمْ قَالُوا: وَمَا إثَابَتُهُ؟ قال: إنَّ الرَّجُلَ إذَا دُخِلَ بَيْتُهُ، وَأُكِلَ طَعَامُهُ، وَشُرِبَ شَرَابُهُ، فَدَعَوْا لَهُ فَذلِكَ إثَابَتُهُ].

«الإثابة» الجزاء.

6. (1853)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Sa'd İbnu Ubâde*'nin yanında ekmek ve zeytinyağı yemişti. Sonunda şöyle bir dua buyurdu:

"Yanınızda oruçlular yemek yesin, yemeğinizden ebrarlar yesin, üzerinize melekler dua etsin." [Ebû Dâvud, Et'ime 55, (3854).]

Ebû Dâvud'un Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği diğer bir rivâyette şöyle denir:

"Ebû'l-Heysem bir yemek hazırladı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ve Ashâbın ı(radıyallâhu anhüm) dâvet etti. Hz. Peygamber yemekten kalkınca: *"Kardeşinizi mükâfaatlandırın!" buyurdu. Ashâb: "Mükâfaatı da ne?"* diye sordular. Efendimiz: *"Kişinin evine girilip yemeği yendi, içeceği içildi mi ev sâhibi için dua edilir. İşte bu onun mükâfaatıdır" cevabını verdi."*

AÇIKLAMA:

1- Bâzı rivâyetler yukarıdaki duanın *Sa'd İbnu Muâz*'ın evinde geçtiğini belirtir. Bu, vak'anın iki sefer cereyanına delil olabilir.

2- Dua cümlesi olarak tercüme ettiğimiz hadis, aslında ihbar cümlesi gibidir. Ancak Münavî'nin de belirttiği üzere, ev sâhibine mükâfaat mânası, dua cümlesi ile gerçekleştir.

3- Bu hadis, yemeğe dâvet edilen kimsenin, yemekten sonra ev sâhibi için dua etmesinin müstehab olduğuna delildir.

ON İKİNCİ FASIL

KAZÂ-YI HÂCET DUASI

1854 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا دَخَلَ الخَلاَءَ لقَضَاءِ الحَاجَةِ يَقُولُ: اَللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبُثِ والخَبَائِثِ]. أخرجه الخمسة.

« الخُبُثُ » بضم الباء جمع خبيث.

« والخَبَائِثُ » جمع خبيثة، والمراد بهما ذكور شياطين الجنّ والإنس وإناثهم.

1- (1854)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kazâ-yı hâcet için helâya girdiği zaman şu duayı okurdu:

"Allahümme innî eûzu bike mine'lhubsi ve'l-habâis. (Allahım, pislikten ve (cin ve şeytan gibi) kötü yaratıklardan sana sığınırım." [Buhârî, Vudû 9, Da'avât 15; Müslim, Hayz 122, (375); Tirmizî, Tahâret 4, (5); Ebû Dâvud Tahâret 3, (4,5); Nesâî, Tahâret 18, (1, 20).]

1855 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا خَرَجَ مِنَ الخَلاَءِ قَالَ غُفْرَانَكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وله في أخرى عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ سِتْرُ مَا بَيْنَ أعْيُنِ الجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِى آدمَ إذَا دَخَلَ أحَدُهُمُ الخَلاَءَ أنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ].

« الـغُفْرَانُ » مصدر ونصبه بإضمار أطلب وأستغفر لقصور الشكر عن بلوغ هذه النعمة، وقيل: استغفر من تركه ذكر الله سبحانه مدة لبثه على الخلاء لأنه كان لا يترك ذكر الله إلا عند قضاء الحاجة، فرأى ذلك تقصيراً فتداركه بالاستغفار.

2. (1855)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) helâdan çıkınca: "Gufrâneke (affını taleb ediyorum)" derdi. "[Ebû Dâvud, Tahâret 17, (30); Tirmizî, Tahâret 5, (7); İbnu Mâce, Tahâret 10, (300).]

Tirmizî'nin Hz. Ali'den kaydettiği diğer bir rivâyette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Helâya girdiği zaman insanoğlunun avretleri ile cinnîlerin gözleri arasındaki perde, kişinin "bismillah" demesidir."*

AÇIKLAMA:

1-Gufrâneke: Gufrân, tıpkı mağrifet gibi mastardır. Örtmek, affetmek, bağışlamak mânasına gelir. Sondaki ke zamirdir. Öyleyse senin örtmen, bağışlaman demek olur. Ancak mânanın bütünleşmesi için bir fiil takdiri gerekmektedir: اُطْلُبُ غُفْرَانَكَ Yâni "senin bağışlamanı taleb ediyorum."

2-Helâdan çıkarken mağfiret talebetmenin sebebine gelince şârihler iki ihtimal beyan eder:

a) Bu esnada zikrullahın terkedilmiş olmasından.

b) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin, gıdayı alıp menfaatini te'min ve fuzûliyâtı kolayca atması gibi fevkalâde hayatî nimetlerin şükrünü ödemideki aczi sebebiyle mağfiret dilemiştir. Böylece nimete karşı şükür vazîfesini mağfiret dileyerek yerine getirmiş olmaktadır. Bu ihtimal daha kavî gözükmektedir.

3-Bu makamda, okunacak başka merfu dualar da rivâyet edilmiştir: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنِّى الْاَذٰى وَعَافَانِى (Ezâyı giderip âfiyet veren Allah'a hamdolsun) veya, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَحْسَنَ اِلَىَّ فِى اَوَّلِهِ وَآخِرِهِ (Gıdamızın evvelinde de sonunda da bize ihsanda bulunan Allah'a hamdolsun) veya: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَذَاقَنِى لَذَّتَهُ وَاَبْقَى فِىَّ قُوَّتَهُ وَاَذْهَبَ عَنِّى اَذَاهُ (Lezzetini bana tattırıp, gıdasını bende bırakıp sonra da ezâsını benden gideren Allah'a hamdolsun.)"

Bu rivâyetlerden sıhhatçe en üstün olanı sadedinde olduğumuz *Hz. Âişe* hadisidir. Resûlullah'ın farklı zamanlarda bu duaların hepsiyle dua etmiş olması mümkündür.

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ ÇIKIŞ DUALARI

1856 ١ – عن فاطمة بنت الحسين بن عليّ عن جدتها فاطمة الكبرى رَضِيَ اللّهُ عَنْهـا قالت: [كَانَ رَسُـولُ اللّه ﷺ إذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ صَلَّى عَلى مُحَمَّدٍ ﷺ وَقَالَ: رَبِّ اغْفِرْ لِى ذُنُوبِى، وَافْتَحْ لِى أبْوَابَ رَحْمَتِكَ، وَإذَا خَرَجَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ وَقَالَ اغْفِرْ لِى ذُنُوبِى، وَافْتَحْ لِى أبْوَابَ فَضْلِكَ]. أخرجه الترمذي.

1. (1856)- *Fâtıma Bintu'l-Hüseyin İbni Ali,* büyükannesi Fâtımatu'l-Kübrâ (radıyallâhu anhâ)'dan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girdiği zaman Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât (dua) okur, sonra da: *"Rabbim! günahımı affet, rahmet kapılarını bana aç"* derdi, Çıkarken de yine Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât okur, sonra da: "Rabbim! günahımı affet, lütuf kapılarını benim için aç" derdi". [Tirmizî, Salât 234, (314).]

AÇIKLAMA:

1- *Fâtımatu'l-Kübrâ,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Fâtımatu'z-Zehrâ (radıyallâhu anhâ)'dır. *Hz. Ali* efendimizin zevcesi ve *Hz. Hasan* ile *Hz. Hüseyin*'in vâlideleridir (radıyallâhu anhüm ecmain). *Hz. Ali* ile hicretin ikinci yılında evlenmiş, Resûlullah'ın vefatından altı ay kadar sonra 20 yaşlarında iken vefat etmiştir.

2- *Aliyyu'l-Kârî,* Mirkât'da, mescide giriş duasının tam içeri girmeden önce veya girdikten sonra okunmuş olma ihtimalinden bahseder, "Önce olması daha kuvvetlidir" der.

3- Dikkat edilirse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendi kendisine salât okuyarak ta'zîmde bulunmuştur. Bu, başkalarının Zât-ı Mu-

hammediye karşısındaki vecibelere onun da tâbi olduğunu gösterir. Ümmet O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamber olduğuna inanmakla mükellef olduğu gibi, O da bununla mükelleftir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah, "İslam'a ilk iman eden benim" buyurur.

Ümmete terettüp eden bir diğer vecîbe *Zât-ı Muhammediye*'ye hürmet ve saygıdır ve bunu çokça salât ve selâm okuyarak ifâde etmektir. Şu halde bu vecîbeye kendisi de tâbidir ve bu hususta da bizzat örnek olarak ümmetine tâlimde bulunacaktır. Burada onu görmekteyiz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zât-ı Muhammediye'ye salât u selam okumaktadır.

4-Şârih *Tîbî* mescide girerken rahmet, mescidden çıkarken fazl (lütuf) taleb edilmiş olmasında şöyle bir incelik sezer: "Mescide giren kimse Allah'ın sevabına ve cennetine yaklaştıran bazı şeylerle meşgul olur, öyle ise rahmeti zikretmek daha münâsiptir. Mescidden çıkınca da helal rızık talebiyle meşgul olur, bu sebeple de Allah'ın fazlını (lütfunu) zikretmek münâsip düşer. Nitekim âyet-i kerîmede: فانتشروا في الارض وابتغوا من فضل الله **"Cuma namazını kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından arayın"** (Cum'a 10) buyurulmuştur."

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUALAR

1857 ١ - عَنْ طلحة بن عبيدالله رَضِىَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا رَأَى الْهِلاَلَ قَالَ: اَللّٰهُمَّ اَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالْيُمْنِ وَالايمَانِ، وَالسَّلاَمَةِ وَالاِسْلاَمِ رَبِّى وربُّكَ اللهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (1857)- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hilâli görünce şu duayı okurdu: "Allahım, Ay'ın hilâl devresini bize bereketli, imanlı, selâmetli ve İslâm üzere geçir. (Ey hilâl) benim de senin de Rabbin Allah'tır." [Tirmizî, Daavât 52, (3447).]

AÇIKLAMA:

1-Hilâl, ayın geçirdiği safhalardan bir safhanın adıdır. Ay'ın ufukta belirmesinin ilk gecesiyle, ikinci ve üçüncü gecelerine denir. Dördüncü geceden itibâren kamer denir.

2- Hadiste talep edilen yümn, dilimizde uğur, bereket, hayır mânalarına gelir. Uğur, zıddı olan uğursuzluk inancını hatırlattığı ve bunun da dinimizde yeri olmadığı için bereket'le tercümesini daha uygun bulduk. Mamafih, bazı nüshalarda *"yümn"* yerine emn gelmiştir. Bu da emniyet (güven) demektir. Emniyet duygusunun huzurlu bir hayat için ne kadar ehemmiyet arzettiği îzah gerektirmeyecek kadar açık bir durumdur.

3-Hadisin Arapça metnini lügavî aslına muvafık olarak şöyle tercüme edebiliriz: *"Allahım, bizler (bâtınan) emniyet ve iman üzere, (zâhiren de) selâmet ve İslâm üzere olduğumuz halde ayı üzerimize doğdurt."*

4-Bâzı âlimlerimize göre, emniyet ve selâmetin zikri ile her çeşit za-

rarlı şeylerin def'i; keza iman ve İslâm'ın zikri ile de pek beliğ ve pek veciz bir sûrette her çeşit menfaatin celbedilmesi taleb edilmiş olmaktadır.

5- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in emniyet ve iman talebinde hilâli vesile yapması onun şe'ninin büyüklüğüne delâlet eder. Ona teveccüh ederek: "Senin de benim de Rabbimiz Allah'tır sözü, bir kısım insanların, hâdisâtın cereyanında felek adı altında gök cisimlerine tesir izâfe etmelerini reddir. Bilindiği üzere günümüzde bile, yıldız falı adı altında, hâdisât üzerinde yıldızların ve burçlar denen yıldız kümelerinin tesirleri hususlarında pek bâtıl sözler mevcuttur. Görüldüğü üzere İslam, yıldızların insanlara en yakın olan, geceleri aydınlatma ve yılın ay ve günlerini hesaplamada sunduğu takvimli hizmeti gibi hizmetlerde insanların hayatını tanzimde oynadığı pek belirgin ve inkarı gayr-ı kâbil role sahip olan Ay'a da, "seni de bizi de yaratan Allah'tır" cümlesi ile hem cahiliye devrinde bir kısım insanlarda görülen Ay ve Güneş'e tapma sapıklığına ve hem de yıldızlarla ilgili başkaca bâtıl inançlara hâtime çekmiştir. Varlığını başkasından alan, keyfine göre bir başkasına tesir edemez, tasarrufta bulunamaz. Şâyet bir te'siri, bir hizmeti varsa bu, onu yaratandan gelmektedir. Hakikî te'sir O'na (celle celâluhû) âittir.

İslâm'ın tevhid inancı, her çeşit tesir ve icraatın Allah'tan geldiğini takrir eder. Resûlullah, ay doğduğu zaman okunacak duada bile bunun tesbit ve takrîrine ehemmiyet vermiştir. Bütün bu gayrete rağmen, günümüzde bile, hâlâ yıldızın tesirine inanan, yıldız falıyla vakit geçiren Müslümanların varlığı, üzüntü ile karşılanacak bir durumdur.

1858 ٢– وعن قتادة رضي الله عنه: [أنَّهُ بلَغَهُ أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ إذَا رَأى الهِلاَلَ قَالَ: هِلاَلُ خَيْرٍ وَرُشْدٍ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، آمَنْتُ بِاللهِ الَّذِى خَلَقَكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: الْحَمْدُ لله الَّذِى ذَهَبَ بِشَهْرِ كَذَا، وَجَاءَ بِشَهْرِ كَذَا]. أخرجه أبو داود.

وفي رواية له عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا رَأى الهِلاَلَ صَرَفَ وَجْهَهُ عَنْهُ].

2. (1858)- *Katâde* (rahimehullah)'ye ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hilâli görünce şu duayı okurmuş: *"Hayırlı ve istikametli bir ihtilal (devresi diliyorum.)" Bunu üç kere söyledikten sonra, "Seni yaratan Allah'a inandım."*

Bunu da üç kere tekrar ettikten sonra: "... Ayını çıkarıp ... Ayını getiren Allah'a hamdolsun" dermiş." [Ebû Dâvud, Edeb 111 (5092).]

Ebû Dâvud'un yine Katâde'den kaydrettiği bir diğer rivâyetinde:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hilâli görünce yüzünü ondan çevirirdi" denmektedir.

AÇIKLAMA:

1-Hilâl devresinin hayırlı ve istikametli (rüşd üzere) olmasını dilemek, Allah'a ibâdetle geçmesini dilemektir. Hacc mîkatı, Ramazan orucunun başı vs. hilâl devrelerine rastlamaktadır.

2-Rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ayları ismen zikrettiğini göstermektedir. Meselâ "Cemâziyelevvel'i çıkarıp Cemaziyelâhir'i getiren Allah'a hamdolsun" demek gibi.

3-Ebû Dâvud'un ikinci rivâyetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hilâli görünce yüzünü çevirdiği ifâde edilmektedir. Münâvî, bu hadîsi açıklarken şu izahı sunar: "Bu çevirme, hilâlin şerrinden çekinmek içindir. Zîra, Tirmizî'nin kaydettiği üzere, Hz. Âişe'ye Resûlullah اسْتَعِيذِى بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّهِ فَإِنَّهُ الْغَاسِقُ اِذَا وَقَبَ "Ey Âişe, onun şerrinden Allah'a sığın, zîra o, battığı zaman (Felak sûresinde haber verilen) el-gâsık'tır[3] demiştir. Yahut da Resûlullah'ın ondan yüzünü çevirmesinin hikmeti, cedd-i emcedi Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in لَاۤ اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ **"Batan şeyleri sevmem"** (En'am 76) sözüne meyletmektir.

4-Son olarak, hadislerin sıhhat durumuna temas edelim. Ebû Dâvud, hadisleri *"Kişi hilâli görünce ne demelidir?"* başlığını taşıyan bir bâbta kaydettikten sonra şunu söyler: "Bu bâbta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sahih müsned (muttasıl) bir hadis gelmemiştir." Katâde'den kaydedilenler mürseldir, yâni senedlerinde kopukluk vardır. Zîra Katâde, Tâbiîn'dendir, sahâbe değildir, kimden işittiğini de tasrîh etmemiştir.

Ancak İbnu Hacer, Katâde'nin mürseline Müsedded'in Müsned-i Kebîr'inde -yine mürsel olan- bir şâhid bulduğunu, *Ebû Nuaym*'da da mevsûl (senedinde kopukluk olmayan) bir şâhid bulduğunu belirtir.

3– Felak sûresinde çöken karanlık el-Gâsık olarak isimlendirilmiştir: **"Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden... sabahın Rabbine sığınırım."** (Felak 1-3).

ON BEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGÂR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUA

1859 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذا سَمِعَ الرَّعْدَ وَالصَّوَاعِقَ قَالَ: اللَّهُمَّ لاَ تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ، وَلاَ تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذٰلِكَ].

أخرجه الترمذي.

1. (1859)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gök gürleyip, şimşek çakınca şu duayı okurdu: "Allah'ım bizi gadabınla öldürme, azabınla da helâk etme, bu (azabı)ndan önce bize afiyet (içinde ölüm) ver." [Tirmizî, Daavât 51, (3446).]

AÇIKLAMA:

1- *Gök görültüsü* diye tercüme ettiğimiz Ra'd, Arapça'da bulutlardan gelen sese dendiği gibi bulutlara müvekkel olan meleğin de adıdır. İmam Şâfiî (rahimehullah)'nin Mücâhid'den naklettiğine göre, "Ra'd bir melek olup berk (şimşek), onun kanatlarıdır, bulutları bu kanatlarla sevketmektedir." Şâfiî hazretleri ilâveten: *"Mücâhid'in sözü Kur'an'ın zâhirine ne kadar da uyuyor"* demiştir. Begavî, müfessirlerin çoğunluk itibâriyle: *"Ra'd bir melektir, bulutları sevkeder, işitilen ses de onun tesbîhidir"* dediklerini nakleder. Meseleye temas eden âyet şöyle: **"O, size korku ve ümid salarak şimşeği gösteren (yağmurla ağırlamış) yüklü bulutları peydâ edendir. Ra'd (gökgürültüsü) O'nu (yani Allah'ı) hamd ile, melekler de O'ndan korkusuna tesbih ederler. O, yıldırımlar gönderip onunla kimi dilerse çarpar, öldürür"** (Ra'd 12-13).

2- *Şimşek* diye tercüme ettiğimiz kelime sevâik'dir. Sâika'nın cem'idir. Sâika'yı bâzı âlimler şiddetli gök gürültüsü ile yere düşen ateş parçası diye tefsîr etmişlerdir. Dilimizde buna yıldırım denir. Bâzı âlimler azab çığlığı (sayhatu'l-azab) olarak açıklamışlardır. Son derece şiddetli gök gürültüsüne de böylece sâika denmiş olmaktadır.

3-Resûlullah gök gürültüsü, şimşek gibi tabiî hadiseler karşısında: **"Bizi gadabınla öldürme, azabınla helâk etme..."** diyerek, Cenab-ı Hakk' ın geçmiş milletlere bu yollarla inmiş olan cezalarını hatırlatmış ve ümmeti tarafından hatırlanmasını istemiştir. *Âd, Semûd* ve *Hz. Nuh* kavimlerine inmiş olan bu çeşit belaların hatırlanmasında ibretler, pek çok nefislerin alacağı dersler vardır.

1860 ٢– وعن عائشة رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا رَأى نَاشِئاً في أُفُقِ السَّمَاءِ تَرَكَ العَمَلَ، وإنْ كَانَ في صَلاةٍ خَفَّفَ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، فَإنْ مُطِرَ قال: اللَّهُمَّ صَيِّباً هَنِيئاً]. أخرجه أبو داود.

و«النَّاشِئُ» السحاب، و«الصَّيِّبُ» المدرار.

2. (1860)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ufuk-ı semâda bir bulut belirtisi gördü mü işi terkeder, namazda idiyse kısa keser ve şu duayı okurdu: "Allah'ım, bunun şerrinden sana sığınırım." Yağmur başlarsa: *"Allah'ım, bol yağmur, faydalı yağmur (ver)" derdi."* [Ebû Dâvud, Edeb, 113, (5099); İbnu Mâce, Dua 21, (3889).]

1861 ٣– وعن عائشة رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا عَصَفَتِ الرِّيحُ قالَ: اللَّهُمَّ إنِّي أسْألُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ]. أخرجه الشيخان هكذا والترمذي.

3. (1861)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rüzgâr estiği zaman şu duayı okurdu: *"Allah'ım, senden bunun hayrını ve bunda olan (menfaatların da) hayrını ve bunun gönderiliş maksadındaki hayrı da istiyorum. Bunun şerrinden, bunda olanın şerrinden, bununla gönderilen şeyin şerrinden de sana sığınıyorum."* [Buhârî, Bed'ül-Halk 5, Tefsîr, Ahkâf 2, Edeb, 68; Müslim, İstiskâ 14, (899); Tirmizî, Daavât 50, (3445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Müslim ve Buhârî'de bir çok vechi yer alır. Bazı vecihleri bir kısım ziyâdeler ihtivâ eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rüzgâr esme veya bulut görme ânında davranışını daha yakından görmek için Müslim'in bir rivâyetinde yukarıda kaydettiğimiz kısmın devamı mahiyetinde olan bir ziyâdeyi kaydetmek isteriz: "... Gök yağmur bulutları

ile dolup fırtına ve şimşeklerle kaynaşmaya başladı mı rengi değişirdi. (Artık bir huzursuzluk onu kaplar, bu sebeple yerinde duramaz) bir girer bir çıkar, bir ileri bir geri gider, gelirdi. Yağmur başlayınca rahatlar, huzursuzluğu artık açılırdı. Ben bu hâli, yüzünden anlardım." Hz. Âişe der ki: "Bir seferinde bunun sebebini sordum. Bana: **"Ey Âişe, dedi, bu semada beliren şey belki de Ad kavminin şu sözleriyle ifâde ettikleri belanın gelişidir: "O azabın yayılarak vâdilerine doğru yöneldiğini gördüklerinde "Bu yaygın bulut bize yağmur yağdıracaktır" dediler"** (Ahkâf 24-25).

1862 ٤ – وله عن أبيّ بن كعب رضي الله عنه : [أنَّ النبيَّ ﷺ قال : لاَ تَسُبُّوا الرِّيحَ، فَإِنْ رَأَيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ إنَّا نَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهَا]. الحديث.

«عَصَفَتِ الرِّيحُ» إذا اشتد هبوبها.

4. (1862)-Yine *Tirmizî*'de *Übey İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rüzgâra küfretmeyin. Hoşunuza gitmeyen bir rüzgar görünce: "Allah'ım, senden bunun hayrını taleb ediyorum" deyin."* [Tirmizî, Fiten 64, (2253).]

AÇIKLAMA:

1-Rüzgâra küfretme yasağı, rüzgârın me'mur olmasındandır, me'mur ise mâzurdur. Nitekim aynı mevzûda İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: لاَ تَلْعَنُوا الرِّيحَ فَـــإِنَّهُ مَأْمُورَةٌ Ayrıca, kim bir şeye lânet eder, lânet ettiği şey de lânete lâyık olmazsa, lânet, yapana rücu eder.

2- *Ebû Hüreyre*'den Ahmed İbnu Hanbel'in kaydettiği bir rivâyette:

لاَ تَسُبُّوا الرِّيحَ فإنَّهَا مِنْ رَوْحِ اللهِ تَعالى تَأْتِي بِالرَّحْمَةِ وَالعَذَابِ
وَلكِنْ سَلُوا اللهَ مِنْ خَيْرِهَا وَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ شَرِّهَا

"Rüzgâra sövmeyin, Zîra o, Allah'ın rahmetindendir. Rahmet ve azabı getirir. Ancak Allah'tan onun hayır getirmesini taleb edin. Şerr getireninden de Allah'a sığının" buyurulmuştur.

3-Rüzgârın getirdiği rahmet yağmur, temiz hava, rahatlk vs.'dir. Bitkilerin döllenmelerindeki hizmeti ise eskiden beri bilinen bir başka rahmetidir. Bu sebeple döllenmeyi sağlayan rüzgâra levâkıh denmiştir.

Şâfiî hazretleri şöyle demiştir: "Rüzgâra küfretmek câiz değildir.

Zîra o, Allah'ın mûti bir mahlûkudur ve Allah'ın askerlerinden bir askeridir. Dilerse onu rahmet kılar, dilerse bela kılar." Şâfiî merhumun naklettiği bir rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kimse gelip fakirlikten şikayet edince ona: *"Herhalde sen rüzgâra küfretmişsin"* buyurur.

Bazı İslam âlimleri rüzgârdaki hayrın büyüklüğünü belirtme sadedinde: "Eğer rüzgar estirilmeyecek olsa arzla semâ arası kokuşur kalır" demiştir.

ON ALTINCI FASIL

AREFE GÜNÜ VE KADİR GECESİ DUASI

1863 ١– عن عمرو بن شعيب عن إبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النبيُّ ﷺ أفْضَلُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يومِ عرفةَ، وأفْضَلُ ما قُلْتُ أنَا والنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحَمْدُ وهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ].

أخرجه مالك عن طلحة بن عبيد الله بن كريز إلى قوله لا شريك له. والترمذي عن عمرو بتمامه.

1. (1863)- *Amr İbnu Şuayb an Ebîhi an Ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Duaların en faziletlisi arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz, lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O, herşeye kâdirdir) sözüdür."* [Muvatta, Kur'ân 32, (1, 214, 215); Tirmizî, Da'avât 133, (3579).]

1864 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنْ وافقتُ ليلةَ القدرِ ما أدْعُوا بِهِ؟ قَالَ: قُولِي اللَّهُمَّ إنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ العَفْوَ فاعْفُ عَنِّي]. أخرجه الترمذي وصححه.

الفصل السابع عشر: في دعاء العطاس

2. (1864)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, şâyet Kadir gecesine tevâfuk edersem nasıl dua edeyim?" Şu duayı okumamı söyledi:

"Allahümme inneke afuvvun, tuhibbu'l-afve fa'fu annî. (Allahım! Sen affedicisin, affı seversin, beni affet." [Tirmizî, Da'avât 89, (3508).]

ON YEDİNCİ FASIL

HAPŞIRANIN DUASI

1865 ١ – عن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [عَطَسَ رَجُلٌ في الصَّلاةِ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فقال: الحَمْدُ للهِ حَمْداً كثيراً طيباً مُبارَكاً فيه حتَّى يرضىٰ ربُّنا، وبعدَ ما يرضىٰ مِنْ أمرِ الدُّنيا والآخرة، فلمَّا انصرف ﷺ قال: مَنِ القائلُ الكلمةَ، فسكتَ الرَّجلُ، ثُمَّ قال: مَنِ القائلُ الكلمةَ، فسكتَ الرَّجلُ، ثُمَّ قال: مَنِ القائلُ الكلمةَ، فإنَّهُ لم يقلْ بأساً، فقال: أنا، ولم أُرِدْ بها إلاَّ الخيرَ. قال ما تناهتْ دونَ عرشِ الرَّحمٰنِ تعالىٰ]. أخرجه أبو داود.

1. (1865)- *Âmir İbnu Rebîa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında namaz kılan birisi, namazda hapşırdı ve şu duayı okudu: *"Mübarek (hayrı bol), ihlaslı ve çok hamdle Allah'a hamdederiz, tâ Rabbimiz razı oluncaya kadar; dünya ve âhiret işindeki rızasından sonra da (hamdimize devam ederiz)."* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıktıktan sonra: "Namazda dua okuyan kimdi?" diye sordu. Ancak okuyan kişi sükût etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar sordu:

"Duayı kim okudu? Zîra fena bir şey söylemedi." Bunun üzerine adam: "Bendim, bu dua ile sâdece hayır murad ettim" dedi. Efendimiz:

"(Duanız) Rahman'ın Arşına kadar yükseldi" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 121, (770, 774); Tirmizî, Salât 296, (404); Buhârî, Ezan 115, (muhtasaran); Muvatta, Kur'an 25, (1, 212); Nesâî, İftitah 112 (2, 196).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, görüldüğü üzere birçok vecihte büyük muhaddislerce rivâ-

yet edilmiştir. Kıraat dışı okunan bu dua rivayetten rivayete farklılıklar, ziyâdeler ve noksanlar taşır. Nitekim Buhârî ve Muvatta'nın rivayetlerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu duayı yazmada öncelik kazanmak için otuz küsür melek yarış yaptı" buyurmuştur. Tirmizî'nin rivayetinde, Resûlullah üç sefer, "Bu kelimeleri kim söyledi?" diye sormuş, üçüncüde *Rifâa İbnu Râfî* (radıyallâhu anh), "Bendim" demiş, Resûlullah bir kere daha tekrarlattıktan sonra: "Otuz küsür melek bunu (huzur-u İlâhi'ye) yükseltmek hususunda yarış ettiler" buyurmuştur.

2- Hadis hakkında Tirmizî şu açıklamayı yapar: *"Rifâa hadisi hasen bir hadistir. Bazı âlimler hadisin nâfile namazlarla ilgili olduğunu (yani kıraat dışı bir duanın nâfile namazlarda okunabileceğini) söylemiştir. Zîra, Tâbiîn'den bir çok büyük: "Kişi farz namazda hapşıracak olursa, içinden Allah'a hamdeder" demiş ve daha fazlasına izin vermemiştir."*

İbnu Hacer, bu hadisin *Bişr İbnu'z-Zehrânî* tarafından yapılan rivâyetinde Rifâa'nın akşam namazında olduğunu tasrîh ettiğini kaydederek, bu ruhsatın nâfile namazlarına mahsus olduğunu söyleyenleri reddetmek ister. Hadis üzerine sunduğu uzun açıklamalar meyanında şunu da kaydeder: "Alimler bu hadisten hareketle namazda, me'sûr duaya muhâlefet etmemek şartıyla, me'sûr olmayan dua ihdas edilebileceğine hükmetmiştir. "Me'sûr, sünnet olan, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivâyet edilen demektir.

Yine *İbnu Hacer*'in belirttiğine göre bu rivâyetten şu hükümler çıkarılmıştır:

★ Namazda, yanındakini teşvîş etmedikçe (rahatsız etmedikçe) zikirler yüksek sesle yapılabilir.

★ Namazda hapşıranın elhamdülillah demesi mekruh değildir. Ancak Aynî'nin de belerttiği üzere, buna yerhamükallah diye cevap veren müsallînin namazı bozulur.

★ Namazda olan kimsenin, hapşırana "yerhamükallah" demesi gerekmez.

★ Ta'dil-i erkânı zikirle uzatmak (câiz ve müstehabtır).

★ Namazda, meşru olan kelamın sesli olarak telaffuzu, namazı bozmaz.

NOT: Aynî der ki: "el-Muhît'de Ebû Hanîfe'den rivâyete göre: "Namazda hapşıran, dilini kımıldatmaksızın içinden Allah'a hamdeder, kımıldatacak olursa

namazı bozulur." Amma sahih olan, zikrettiğimiz üzere, bunun hilafıdır. (Yani namazda hapşıranın elhamdülillah demesiyle namazı bozulmaz).

1866 ٢– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النبىُّ ﷺ: إذَا عَطَسَ أحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: الْحَمْدُ لله عَلى كُلِّ حَالٍ، وَلْيَقُلْ لَهُ أخُوهُ، أوْ صَاحِبُهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ، فَـإذَا قَالَ لَهُ فَلْيَقُلْ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ]. أخرجه البخارى وأبو داود. «بَالَكُمْ» شأنكم.

2. (1866)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Sizden biri hapşırınca "Elhamdülillah alâ külli hâl." (Her hal için elhamdülillah) desin. Kardeşi de -yahut arkadaşı da- ona "Yerhamükâllah" diye cevap versin. (Kardeşi bunu) kendisi için söyleyince, hapşıran da Yehdîkümullah ve yuslih bâleküm (Allah size de hidâyet versin ve işinizi düzeltsin) desin."* [Buhârî, Edeb 126, Ebû Dâvud, Edeb 99, (5033).]

AÇIKLAMA:

1-Hapşıranın, namazda bile olsa elhamdülillah demesinin meşruiyeti hususunda Cumhur'un ittifakı var. Önceki rivâyette, sadece *Ebû Hanîfe*'nin, namazda telâffuz etmeksizin elhamdülillah'ı içinden geçirmesi gerekir dediğini gördük. Ancak, mezhep görüşü aksine tecelli etmiş, *Şâfiî, Mâlikî* ve *Hanbelî* mezhebi gibi *Hanefî* mezhebi de namazda elhamdülillah demenin namazı bozmayacağına hükmetmiştir. Ancak *İbnu'l-Arabî*'nin de namazda hapşıranın, içinden elhamdülillah demesi gereğinde ısrar ettiğini, "namazdan çıkınca" diyenin bile bulunduğunu belirtelim.

2- Bu rivâyette elhamdülillah'tan sonra alâ külli hâl ziyâdesi gözükmektedir. Hadisin bâzı vecihlerinde -ki Buhârî'deki vechi böyledir- bu ziyâde yoktur.

Ayrıca muhtelif rivâyetlerde, hapşıran kimse elhamdülillah deyince söylenmesi gereken dua, farklı şekillerde gelmiştir:

★ **"Yerhamünallâhü ve iyyâküm. (Allah bize de, size de rahmet etsin)."**

★ **"Âfânallahu ve iyyâkum mine'n-nâr, yerhamukallah. (Allah bizi de, sizi de ateşten âzâd etsin ve size rahmet buyursun)."**

İbnu Hacer, bir büyük için: "Yerhamullah seyyidena (Allah efendimize rahmet buyursun)" gibi bir ifâdenin sünnete aykırı olduğunu, illa da

bir tahsiste bulunulacaksa: "Yerhamukâllah yâ seyyidenâ" yani "Allah sana rahmet buyursun ey efendimiz" denilebileceğini, bunun hasen olduğunu belirtir.

Hapşıranın, kendisine dua edene cevabı, cumhurun kabûlü, sadedinde olduğumuz rivâyetteki cümledir: **"Yehdîkümullahu ve yuslihu bâ-leküm. (Allah size hidâyet, işlerinizi de salâh üzre kılsın)."** Ancak Kûfîler şu cümleyi benimsemişlerdir: **"Yağfirullahu lenâ ve leküm. (Allah sizi de bizi de mağrifet etsin)."** İmam *Mâlik* ve *İmam Şâfiî*, "Bu iki cümleden hangisiyle söylense olur, mü'min muhayyerdir" demişlerdir. *Ebû'l-Velîd İbnu'r-Rüşd* ise: "İkinci cümle evlâdır, çünkü mükellef, her şeyden önce mağfirete muhtaçtır. Ancak zımmî olmayanlar için ikisini birleştirerek söylemek daha iyidir" der. Zımmînin hâriç tutulması, onlara mağfiret temenni etmenin dinen caiz olmamasındandır. Bu bizzat âyet-i kerîme ile yasaklanmıştır (Tevbe 113).

ON SEKİZİNCİ FASIL

HZ. DÂVUD (aleyhisselam)'UN DUASI

1867 ١ – عن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: كَانَ مِنْ دُعَاءِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَالْعَمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي وَأَهْلِي وَمَالِي ، وَمِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ. قَالَ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا ذَكَرَ دَاوُدَ تَحَدَّثَ عَنْهُ بِقَوْلِهِ كَانَ أَعْبَدَ الْبَشَرِ]. أخرجه الترمذي.

1. (1867)- ***Ebû'd-Derdâ*** **(radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un duaları arasında şu da vardır: *"Allahım! Senden sevgini ve seni sevenlerin sevgisini ve senin sevgine beni ulaştıracak ameli taleb ediyorum. Allah'ım! Senin sevgini nefsimden, âilemden, malımdan, soğuk sudan daha sevgili kıl."***

Ebû'd-Derdâ der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Dâvud'u zikredince, onu "insanların en âbidi (yani çok ve en ihlaslı ibadet yapanı)" olarak tavsif ederdi." [Tirmizî, Da'avât 74, (3485).]

AÇIKLAMA:

1- *"Hubbuke..."* (sevgini) tâbiri, masdarın fâil veya mef'ûle izâfesidir. Yâni fâile izâfesi olunca mâna: "Bana olan sevgini" demek olur. Mef'ûle izâfe olunca mâna, "sana olan sevgimi" olur. Birinci daha muvafık gözükmekte. Zîra Allah'ın, kendisini (Hz. Dâvud'u) sevmesini istemek daha uygun gelmektedir. "Seni sevenin sevgisini..." cümlesinde de masdarın mef'ûl veya fâile izâfesi daha uygun gözüküyor, mâna şöyler olur: *"Âlimlere olan muhabbetinle beni sevmeni istiyorum."* Fâile izâfe olunca mâna, *"Seni sevenleri sevmeyi nasib et"* şeklinde olur. Nitekim bir başka dua

şöyledir: حَبِّبْنَا اِلَى اَهْلِهَا وَحَبِّبْ صَالِحِى اَهْلِهَا اِلَيْنَا "Bizi ora ehline sevdir, ora ehlinden sâlih olanları da bize sevdir." Nitekim âyet-i kerimede de: يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ **"... (Allah) onları sever, onlar da O'nu severler..."** (Mâide 54) buyurmuştur. Yani hem insanların Allah'ı sevmesi, hem de Allah'ın insanları sevmesi mevzubahistir.

Keza, "Senin sevgine beni ulaştıracak ameli..." cümlesinde senin sevgin ayrı iki ihtimale muhtemeldir: "Seni bana sevdirecek..." veya "beni sana sevdirecek ameli" mânaları câizdir.

2- *Hz. Dâvud*'un "insanların en âbidi" olmasını bâzı âlimler, "devrindeki insanların en âbidi" diye kayıtlamıştır. Ancak Aliyyü'l-Kârî, "Itlakı üzere bırakılabilir, zîra ibadetçe en ilerde olması, ilimce, faziletçe de üstün olmasını gerektirmez" diyerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazı yönlerden efdaliyeti meselesine tezad arzetmeyeceğine ima eder.

ON DOKUZUNCU FASIL

Hz. YUNUS (aleyhisselam) KAVMİN DUASI

1868 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يرفعه قال: [كَانَ مِنْ دُعَائِهِمْ: يَاحَيُّ يَا قَيُّومُ، يَاحَيُّ حِينَ لاَ حَيَّ، يَا مُحْيِي يَا مُمِيتُ يَاذَا الجَلاَلِ وَالإكْرَامِ]. أخرجه رزين.

1. (1868)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ref ederek demiştir ki: "Yunus kavminin duaları arasında şu da vardı: *"Ey diri olan, ey (mahlûkata) kıyam veren, ey hiçbir hayat sâhibinin olmadığı zamanda hayat sâhibi olan, ey hayat veren, ey ölüm veren, ey celâl ve ikrâm sâhibi!"* [Rezîn ilavesidir.]

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

1869 ١ – عن عمر وأبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قالَ رسولُ الله ﷺ : مَنْ رأى صَاحِبَ بَلاَءٍ فَقَالَ: اَلْحَمْدُ لله الَّذى عَافَانِى ممَّا ابْتَلاَكَ به وفَضَّلَنِى عَلى كَثِيرٍ ممَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلاً عُوفِىَ مِنْ ذَلِكَ الْبَلاَءِ كَائِناً مَا كَانَ مَا عَاشَ] . أخرجه الترمذي من روايتهما، وهذا لفظ رواية عمر.

وفي رواية أبى هريرة لم يصبه ذلك البلاء، دون باقى الحديث.

القسم الثاني من الباب الثاني : في أدعية غير مؤقتة ولا مضافة

1. (1869)- *Hz. Ömer* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyorlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir belaya uğrayanı görünce şu duayı okursa: "Seni imtihan ettiği şeyde bana âfiyet veren ve birçok yarattığından beni üstün kılan Allah'a hamdolsun!" Artık yaşadığı müddetçe, bu bela ne olursa olsun ona mâruz kalmaktan muaf kılınır."* (Tirmizî, Da'avât 38, (3427, 3428); İbnu Mâce, Dua 22, (3892).]

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bir rivâyetinde sâdece: "...Bu bela ona isâbet etmez" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1-Belaya uğrayan diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı mübtelâ'dır. İbtila esas itibariyle imtihan ve deneme mânasına gelir. Hayra da, şerre de olabilir. Nitekim âyet-i kerîmede: وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً **"Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz"** (Enbiya 35) buyurulmaktadır.

2-Sadedinde olduğumuz hadiste mübtelî, yâni belaya mâruz veya im-

tihana mâruz'daki beladan maksad maddî ve bedenî bir imtihan olabilir, mânevî ve dinî bir imtihan da olabilir. Bedenî imtihana abraşlık, aşırı kısalık, aşırı uzunluk, körlük, sakatlık, kamburluk vs. misal olabileceği gibi; mânevî imtihana da fısk, zulüm, bid'at, küfr vs. misal olabilir. Bunlardan dinî olanların çok daha ciddi olduğu açıktır. Maddî imtihanlar sabır yoluyla mânevî kazanç vesilesi yapılabilir ise de mânevî imtihanları kazanca tahvil çok daha zordur. Rabbimizden mânevî imtihanlarla imtihan etmemesini dua ediyoruz.

3-Aslında âfiyet de bir imtihandır. Ancak beliyye ile imtihanda sabırsızlık ve fitneye düşme ihtimali vardır. Bu takdirde beliyye herkesin kazanamayacağı bir imtihan, bir mihnet olur. Resûlullah:

اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَافْضَلُ وَاَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ

"Kuvvetli mü'min zayıf mü'mine nazaran Allah'a daha sevgili, daha efdal, daha hayırlıdır" buyurmuştur. Şu halde iptilaya dayanabilen, sabır yönüyle kuvvetli olan kazançlıdır ve Allah nezdinde daha hayırlıdır. Hadisteki kuvvetlilik mutlak geldiğine göre, fizikî ve maddî olabileceği gibi, musibetler karşısındaki mânevî ve ruhî kuvvet de olabilir.

İKİNCİ BÂBIN İKİNCİ KISMI

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

1870 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: اَللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِي، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي، وَأَصْلِحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي، وَاجْعَلِ الْحَيَاةَ زِيَادَةً لِي فِي كُلِّ خَيْرٍ، وَاجْعَلِ الْمَوْتَ رَاحَةً لِي مِنْ كُلِّ شَرٍّ]. أخرجه مسلم.

1. (1870)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua ederken şunu söylerdi: "Allahım, dinimi doğru kıl, o benim işlerimin ismetidir. Dünyamı da doğru kıl, hayatım onda geçmektedir. Ahiretimi de doğru kıl, dönüşüm orayadır. Hayatı benim için her hayırda artma (vesilesi) kıl. Ölümü de her çeşit şerden (kurtularak) rahat(a kavuşma) kıl." [Müslim, Zikr 71, (2720).]

1871 ٢– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1871)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'ın duasının çoğu: **"Allahümme âtina fi'd-dünya haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr. (Allahım bize dünyada da bir hayır, âhirette de bir hayır ver, bizi cehennem azâbından koru"** idi." [Buhârî, Daavât 55, Tefsir, Bakara 36; Müslim, Zikr 26, (2690; Ebû Dâvud, Salât 381, (1519).]

1872 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ سَأَلَ اللهَ الْجَنَّةَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. قَالَتِ الْجَنَّةُ: اَللَّهُمَّ أَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَمَنِ اسْتَجَارَ بِاللهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ مِنَ النَّارِ قَالَتِ النَّارُ:

اَللَّهُمَّ أَجِرْهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

3. (1872)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim cenneti üç kere isterse, cennet: "Allah'ım onu cennete koy" der. Kim Allah'tan üç sefer ateşe karşı koruma taleb ederse, cehennem: "Allah'ım onu ateşten koru"* der." [Tirmizî, Cennet 27, (2575); Nesâî, İsti'âze 56, (8, 279); İbnu Mâce, Zühd 39, (4340).]

1873 ٤- وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ [أَنَّ مُكَاتَباً جَاءَهُ فَقَالَ: إِنِّي عَجَزْتُ عَنْ كِتَابَتِي فَأَعِنِّي، فَقَالَ: أَلاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ عَلَّمَنِيهِنَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لَوْ كَانَ عَلَيْكَ مِثْلُ جَبَلِ صِيرٍ دَيْناً أَدَّاهُ اللّهُ تَعَالى عَنْكَ. قَالَ قُلِ اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ]. أخرجه الترمذي والنسائى.

«صير» بصاد مهملة مكسورة، ثم مثناة من تحت ساكنة ثم راء: جبل لطيئ، وجبل على الساحل أيضاً بين عمان وسيراف، فأما جبل صبير: بباء موحدة بين الصاد، والمثناة، فإنما جاء في حديث معاذ.

4. (1873)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, "Bir mükâteb ona gelerek: "Kitâbet borcumu ödemekten âciz kaldım, bana yardım et" dedi. Ona şu cevabı verdi: "Sana, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana öğretmiş bulunduğu bir duayı öğreteyim. (Onu okuduğun takdirde) Sıyr dağı kadar borcun da olsa, Allah onu sana bedel öder. Şöyle diyeceksin: *"Allah'ım, yeterince helalinden vererek beni haramından koru. Lütfunla ver, başkasına muhtaç etme."* [Tirmizî, Daavât 121, (3558).]

AÇIKLAMA:

1- *Mükâteb:* Para ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere efendisi ile antlaşma yapan köleye denir. Mesela her ay beş dinar ödeyerek 24 ay sonra kölelikten kurtulmak isteyen köle, hususî çalışma yaparak para kazanır, bu borcu ödedi mi artık hür olur. İşte bu antlaşmaya mükâtebe veya *kitâbet* denir. Bir bakıma "yazışmak" demektir. Yani, bir nevi köle, fiatını, efendisine ödemeyi kendine yazmış olmakta, efendi de köleyi âzad etmeyi kendi üzerine yazmış olmaktadır. Bu yazışmada köleye *mükâteb* denir.

Sadedinde olduğumuz rivâyet de, böyle bir antlaşmanın ödeme

şartını yerine getirmede zorlanan bir kölenin Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ye müracaat ederek yardım istediğini görmekteyiz.

2-Sıyr dağı, Tay kabilesi yurdunda bir dağın adıdır. Ayrıca *Umman* ve Sîraf arasında sâhilde yer alan bir dağ da aynı ismi taşımaktadır. Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen dağın adı bir nüshada صبير (Sabîr) şeklinde gelmiştir, bu *Yemen*'de bulunan bir dağın adıdır. Bazı nüshalarda (Sebîr) imlâsı yer alır. Bu da bir çok dağın adıdır. Mekke'deki en büyük ثبير dağın adı da Sebîr'dir.

ÜÇÜNCÜ BÂB
DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

(Bu bâbta üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

İSTİÂZE

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL TEKBİR, TAHMİD VE HAVKALE

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBERE SALAVÂT

BİRİNCİ FASIL

İSTİÂZE

1874 ١ – عن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ، وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ، وَالْهَرَمِ، وَالْبُخْلِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ]. أخرجه الخمسة.

1.(1874)-*Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle istiâze ederlerdi: *"Allah'ım! Aczden, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten sana sığınırım. Keza, kabir azabından sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım."* [Buhârî, Daavât 38, 40, 42, Cihâd 25; Müslim, Zikr 52, (2706); Tirmizî, Daavât 71, (3480, 3481); Ebû Dâvud, Salât 367, (1540, 1541); Hurûf 1, (3972); Nesâî, İstiâze 6, (8, 257, 258).]

AÇIKLAMA:

İstiâze: Sığınma, korunma taleb etmek mânasına gelir. Her çeşit şerlerden, kötülüklerden, günahlardan, Allah'ın yasaklarından cehennemden vs. Allah'a sığınmak O'nun korumasını taleb etmek İslâm'da ubûdiyetin en mühim, en parlak şubelerinden biridir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste Allah'a sığındığı kötü haller şunlardır:

★ *Acz:* Kudretsizliktir. Yani kişinin, ihtiyaçlarını te'minde düşmanlarını defetmede muhtaç olduğu güç ve kuvvetten mahrum olmasıdır. Aslında bütün insanlar acz-i mutlak içindedir. Bunun idraki insanı gerçek kulluğa yani sonsuz olan ihtiyaçlarını Allah'tan istemeye, hadsiz olan düşmanlarına karşı Allah'a dayanmaya sevkeder. Bu ise, hakikî ve gerçek kulluktur. Bir kısım maddî güç ve imkânlar, kişiyi gaflete sevkederek, aczini anlamasına engel olur, bu kişiyi istiğnaya, o da tuğyana ve

azgınlığa sevkeder. Âyet-i kerîme'de, **"İnsanoğlu kendini müstağni görünce tuğyan edip azar" buyurulmuştur** (Alak 6-7). Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istiâze ettiği acz, bu değildir. Yaşamak için zarûrî olan aslî ihtiyaçları iyi niyetine rağmen te'min edemeyecek, kendi ihtiyaçlarını kendi başına göremeyecek duruma düşmesidir.

★ *Tembellik* acze benzeyen bir durumdur, ama ciddi bir fark vardır. Acz, ferden yapılması gerekli olan şeyleri yapmaya kudretin olmamasıdır. Tembellik ise, güç ve kuvvetin olmasına rağmen ameli terketmektir. Demek ki, işin yapılmaması her seferinde güçsüzlükten ileri gelmemekte, güç ve kuvvete rağmen terkedilebilmektedir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tembellikten de Allah'a sığınarak, bu ruh hâline karşı mü'minlerin dikkatini çekmiş olmaktadır.

★ *Korkaklık* ve *cimrilik* de acz ve tembellik gibi birbirine benzeyen iki haldir. Zîra ikisi de faydalanmama halini ifâde eder. Korkaklık, bedenî kabiliyetlerden istifâde etmemek, cimrilik de maldan istifâde etmemektir.

★ *Düşkünlük* veya *aşırı ihtiyarlık,* az önce temas ettiğimiz aczin yaşa bağlı olarak ârız olmasıdır. Hadislerde herem veya erzel-i ömr diye geçer. İnsan hayatında arzettiği ciddiyet sebebiyle olacak ki bu yaş safhasına Kur'ân-ı Kerîm de bir kaç kere yer verir: **"Sizi Allah yarattı. Sizi yine O öldürecek. İçinizden kimi bildikten sonra (çocuk gibi) bir şey bilmesin diye en aşağı ömre kadar geri götürülür..."** (Nahl 70, Hacc 5). Düşkünlük hâlinin bâriz vasıflarından biri, "bildikten sonra bilmemek" olarak ifâde buyurulmuştur. Bundan, yaşlılıktaki unutkanlık kinâyedir. Beyzâvî'ye göre, bu safhadaki yaşlılık, dermansızlık ve akıl noksanlığı sebebiyle kişiyi bir çocuğa çevirir. Seleften gelen bazı rivâyetler, Kur'an okumaya devam edenin bu hâle giriftar olmayacağını belirtir. Bu pek tabiî bir netice olmalıdır, zîra *"işleyen demir ışıldar"* fehvasınca, Kur'an okumak zihnî melekelerin zinde kalmasını sağlayacak, hâfıza gücünü canlı tutacaktır. Dilimizde ibadet dirisi tâbiri, dindar yaşlılar için söylenmiştir. İbadetini devam ettiren insanlar bedenen dinç kaldığı gibi, Kur'an-ı Kerim'i okuyanlar da zihnen dinç kalacaklar demektir.

★ Kabir azabının varlığı pek çok nassla sâbit olan bir gerçektir. Dünya hayatı ile kıyametin kopmasına kadar geçen zaman içinde berzah denen ara bir devre vardır, buna kabir hayatı da denebilir. Hayat kelimesini dünya şartlarındaki yaşayışımız için kullanınca kabir hayatı tâbiri ilk nazarda garip gelir ise de, dinimizin vaz'ettiği nasslar açısından kabir

hayatından bahsetmek bir zarûret olur. Oradaki şartlara göre bir başka safha mevcuttur. Şurası muhakkak ki, orada, dünyada yapılanlar dışında yeni bir ibtila (imtihan), yeni bir amel, yeni bir iktisab yoktur. Ama dünyadaki yaptıklarına bağlı olarak iyilik ve kötülükte artmalar vardır. Kişi sadaka-i câriye sâhibi ise mânevî artışa mazhar olacaktır. Ölümünden sonra da insanlara kötülükte örnek olan, saptırmaya devam eden bir çığır açanlar da, sebep oldukları için o kötülükten nasiplerini alarak, mânevî düşüşlerini artıracaklardır. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne zaman haksız yere bir kan dökülse, bundan bir hissenin ilk kan dökme çığırını açmış olması sebebiyle Hz. Âdem (aleyhisselâm)'in oğlu Kâbil'e gideceğini haber vermektedir.

Resûlullah, ayrıca kabirdeki hesaptan bahsetmiş; verilen hesaba göre kabrin iyi amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe, veya kötü amel sahipleri için de cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildirmiş, bu çeşitten bir kısım açıklamalarla kabir hayatını kısmen aydınlatmıştır.[5] Şu halde sadedinde olduğumuz hadis kabir azabından istiâze sûretiyle, mü'minlerin dikkatini kabir hakikatine çekmekte, onları kabir azabından kurtuluş çarelerini aramaya teşvik etmektedir.

Bir kere daha hatırlatalım ki, duanın bir fonksiyonu da kişiyi, yapacağı işler hususunda şuurlandırmak, programe etmek ve dua sûretiyle tesbit edilmiş, belirlenmiş olan hedefin, gâyenin gerçekleşmesi için dâîyi tedbire, amele sevketmektir.

★ *Hayat* ve *memat* (ölüm) fitnesine gelince: Bunlar hadiste mahyâ ve memat diye zikredilir. Mahyâ, hayat zamanı demektir. Memat da can verme (nez') ânından sonraki ölüm zamanı demektir.

Şu halde, *hayat fitnesi* ile, sağ olduğu müddetçe karşılaşılan imtihanlar kastedilmektedir. Cehaletler, nefsânî arzular, zulümler, günahlar vs. *Ölüm fitnesi* ile bazı âlimler, ölümden önceki fitneyi anlamışlardır, yani daha hayatta iken nez' (can çekişme) hâlinde iken karşılanan fitne, ölüme izâfe edilmesi, ölüme yakınlığı sebebiyledir. Bu görüşü destekleyen husus kabir fitnesinden ayrıca bahsedilmiş olmasıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ismetine, geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olmasına rağmen bu istiâzelere çokça yer vermesi, ümmetine örnek olmak içindir ve Allah'a kullukta eksiklik bırakmamak içindir. Kul olmak haysiyetiyle herkes ibadetle mükelleftir.

4– Kabir azabının varlığı ve mâhiyeti ile ilgili açıklama 5493-5500 numaralı hadislerde gelecek.

İbadet, istiğfar, dua, namaz vs. bütün çeşitleriyle bir kulluk vazifesidir; günahkârlara mahsus bir vazife değildir.

١٨٧٥ ٢– وعنه رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَالْجُنُونِ، وَمِنْ سَيِّئِ الأسْقَامِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1875)-Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu duayı okurlardı: *"Allah'ım! Cüzzâmdan, barastan (alaten), delilikten ve hastalıkların kötüsünden sana sığınırım."* [Ebû Dâvud, Salât 367, (1554); Nesâî, İstiâze 36, (8, 271).]

AÇIKLAMA:

★ Baras, deride beyaz lekeler hâsıl eden bir hastalıktır. Ala ten de denir. Bu hastalığa yakalananlara dilimizde Arapça aslı abras'tan bozma olarak abraş da denir.

★ *Delilik (cünûn):* Her çeşit hayrın, tekâmülün kaynağı olan aklın gitmesidir. Cünûndan ne kadar Allah'a sığınılsa yeridir. Zîra akıl, insanlığımızın yegâne gereğidir. Dinimiz aklı olmayanın dini olmaz düsturundan hareketle, her çeşit sorumluluk ve mükellefiyet için aklın varlığını şart koymuş, aklın korunması dinin belli başlı gâyelerinden biri yapılmıştır.

★ *Cüzzâm:* Vücudda kapanmayan yaralar açan bulaşıcı bir hastalıktır. Eski devirlerde tedâvisi bilinmediği için oldukça korkutucu bir hastalık idi.

★ *Hastalıkların kötüsü:* (Seyyiül-askâm) belli bir hastalık değildir, tedavisi olmayan, uzun müddet devam eden müzmin hastalıklar hep bu tavsife girer.

Bazı şârihler, *Resûlullah*'ın hastalıklardan istiâze ederken, görüldüğü üzere, bazılarını zikretmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, bütün hastalıklardan istiâzeyi münasip görmemişlerdir. "Bazıları hafiftir, sabredilme hâlinde büyük sevaba medardır, yeter ki müzminleşmemiş olsunlar" derler. Humma, baş ağrısı, göz ağrısı gibi her zaman gelebilen hastalıkları misâl verirler. Bu söylenenler mezkur hastalığa yakalananların tedâvi yollarını aramamalarını veya ilaç almamalarını gerektirmez. Hadis ciddî şekilde tedbir alınması gereken ağır hastalıklarla, hafifler arasında bir tefrik yapmış olmaktadır. *Resûlullah*, müzmin hastalıktan istiâze etmektedir. Zîra bu çeşit hastalıklar, en samimî dostların bile

kaçmasını, kişinin ünsiyet edeceği kimselerin iyice azalmasını ve hatta tedavi edicilerin bile ürkerek tükenmelerini netice verir, vücutta kalıcı çirkinlikler hâsıl eder.

1876 ٣– وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يقولُ: اللَّهُمَّ إنِّي أعوذُ بكَ مِنْ قلبٍ لا يخشعُ، ومِنْ دعاءٍ لا يُسمعُ، ومِنْ نفسٍ لا تشبعُ، ومِنْ عِلمٍ لا ينفعُ، أعوذُ بكَ مِنْ هؤلاءِ الأربعِ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

3. (1876)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu duayı okurlardı: "Allah'ım, huşû duymaz bir kalbten sana sığınırım, dinlenmeyen bir duadan sana sığınırım, doymak bilmeyen bir nefisten, faydası olmayan bir ilimden, bu dört şeyden sana sığınırım." [Tirmizî, Daavât 69, (3478); Nesâî, İstiâze 2, (8, 255).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis birbirinden ayrı gibi görünen dört meseleye temas etmektedir:

★ *Huşû,* saygıya götüren korkudur. Kalbin huşû duyması, Allah'tan korkup saygıyla dolmasıdır. Şârihler, zikrullahla sükûnet ve itminana ermesi olarak açıklarlar. Şu halde huşû duymayan kalp, Allah'ı zikretmekten zevk almayan, itminan bulamayan kalptir.

★ *Dinlenmeyen dua,* kabul görmeyen, icâbete mazhar olmayan duadır. Bu ise Allah'ın rahmet nazarını kestiği kimselere mahsus bir durumdur, el-iyâzu billah.

★ *Doymayan nefis:* Allah'ın kendisine verdikleriyle yetinmeyen, nasibine düşen rızka kanaat etmeyen, mal toplamaktan usanmayan, hırsına zebun olmuş kimse demektir. Çok yemekle doymayan da denmiştir. İbnu Melek mevkî ve makama doymayanı da buraya dâhil etmiştir. Kısacası nefsin maddî ve dünyevî hevesâtının peşinde koşan, durak bilmeyen nefisler bu gruba girer.

★ *Faydası olmayan ilim:* Amel edilmeyen, halka öğretilmeyen, ahlâkın, ef'âlin, konuşmanın güzelleşmesinde işe yaramayan bilgilerdir. İhtiyaç duyulmayan veya öğrenilmesi için şer'î izin vârid olmayan ilimler de buraya girer. Gerek dünyanın ve gerek âhiretin kazanılmasında ilme büyük yer veren, ilk emri "oku" olan dinimizin "faydasız ilim" diye bir

mefhum getirmesi ve bu nefhuma giren ilimleri yasak etmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur.

Şunu hemen belirtmek isteriz: Ne faydasız ilmi kınayan hadisler, ne de bunları şerheden âlimler herhangi bir ilmin ismini zikrederek örnek göstermezler. Demek ki bu, izâfi bir durumdur. Yâni, dinimiz açısından hiçbir ilim "faydasız" değildir. Ancak zemine, zamana ve ferdlere göre bazı ilimler faydasız olabilir. Kişi ferasetiyle bunu tâyin edecektir. Âyet-i kerime'de: **"Senin için, hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalb bunların her biri bundan mes'uldür"** (İsrâ 36) buyurulmuştur. Kişi dünyevî ve uhrevî meselelerine veya meslekî ihtisasına girmeyen şeylerle meşgul olurken, ilmini yaparken faydalılık, gereklilik süzgecinden geçirmekle mükelleftir. Dünyevî ve uhrevî sorumluluklarına giren mevzûlarda eksiklikleri varken ihtisasına giren sahâlarda öğrenmesi gereken bilgiler varken, lüks bilgiler, afakî mâlumât ve meşguliyetler bu lüzumsuz sınıfa girebilir.

Kendi tarih ve coğrafyamızın câhili iken diğer millet ve coğrafyalarda teferruat bilgiler, hayata hazırlanma safhasında (büluğdan önceki devrede) din bilgisi, meslek bilgisi gibi zarûrî bilgiler varken bunları bırakıp genel kültür diye öğretilen, öğrenilen âfakî ve lüks bilgiler hep bu "faydasız ilim" sınıfına girer.

2- Hadisle ilgili olarak şârih *Tîbî*'nin yaptğı açıklama bu dört şeyi belli esaslar çerçevesinde birleştirmektedir. Der ki: "Bu dört arkadaşa yakından bakacak olursak, herbirinin, belli bir gâye için mevcut olduğunu görürüz. Yâni o şey bu gâye için vardır, varlığı, ona dayanmaktadır. Sözgelimi, ilimlerin tahsili, onlardan istifâde içindir. Eğer bu ilimden istifâde edilmezse bu bir ihtiyaç olmaz, bilakis vebal olur ve dolayısiyle ondan istiâze gerekir.

Kalbe gelince, o yaratıcısından korkup O'na karşı saygı duymak için yaratılmıştır. Göğüs bu haşyete açılmalı, içerisine haşyet nuru girmelidir. Kalb böyle değilse katılaşmış demektir. Katı kalpten Allah'a sığınmak gerekir. Zîra âyet-i kerime: **"...Kalpleri Allah'ın zikrinden (başıboş ve) kaskatı kalmış olanların vay hâline! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler"** (Zümer 22) buyurulmaktadır.

Nefse gelince, aldanma evi olan dünyadan uzaklaşıp, ebediyet evi âhirete meylettiği ölçüde îtibar edilir. Eğer nefis dünyaya düşkün ve maddiyata karşı doymak bilmez bir hırs içinde ise kişinin en büyük düşmanı demektir. Onun istiâze etmesi gereken yegâne şey artık nefsidir.

Duanın icâbet görmemesine gelince, bu hal, dua eden kimsenin ilim ve amelinden istifâde etmediğini, kalbinin Allah'a karşı haşyet duymadığını ve dahi doymak bilmez, harîs bir nefse sahip olduğunu gösterir."

1877 ٤– وعن أبي هريرة رضي الله عنه [أنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ، وَدَرْكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ الْقَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الأَعْدَاءِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

4. (1877)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Belanın ezmesinden, helâkın gelmesinden, kötü kazadan, düşmanların şamatasından Allah'a istiâze edin." [Buhârî, Kader 13, Daavât 28; Müslim, Zikr 53, (2707); Nesâî, İstiâze 34, (8, 269, 270).]

AÇIKLAMA:

★ *Belanın ezmesi* diye tercüme ettiğimiz cehdü'l-bela'yı, Münâvî, "ölümü temenni ettiren, sıkıntı ve meşakkat" diye târif eder. "Öyle ki, der, kişi sıkıntısının tahammül edilmezliği sebebiyle ölmeyi, sıkıntılı yaşamaya tercih eder." Bu hâl müzmin, ızdıraplı bir sıhhat bozukluğundan olabileceği gibi, aşırı fakirlik vs.'den de olabilir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bunu "mal azlığı ve evlad çokluğu" diye tefsir ettiği rivâyet edilir. Bela kelimesi her çeşit imtihan için kullanıldığına göre, ölümü aratan her çeşit musîbet buraya dahil edilebilir.

★ *Helâkın gelmesi* diye tercüme ettiğimiz derku'ş-şekâ ile dünyevî musibet anlaşıldığı gibi uhrevî helâket de anlaşılmıştır. Şekâ, şekâvet yâni bedbahtlık demektir. Şakî olmak, saîd olmanın zıddıdır. İbnu Hacer şekâyı helâk olarak açıklamıştır. Münâvî cehennem tabakalarından birine şekâ denmiş olduğunu kaydeder. Şu halde, Arapça ibârenin taşıdığı iki ihtimale binâen, *"şekâvetin bize ulaşmasından"* veya *"bizim cehenneme ulaşmamızdan"* istiâze etmemiz gerekmektedir.

★ *Kötü kaza* (sûi'l-kaza) ile kötü hüküm, kötü kader anlaşılmalıdır. Bu da dünyevî olabileceği gibi, uhrevî de olabilir. Kaza ve kaderi Allah'ın takdîri olarak kötü kelimesiyle tavsif uygun değildir. Bunu, Münâvî'nin de belirttiği üzere, makzî yâni hükmedilmiş olan şey olarak anlamak gerekir. Nasıl ki hayrı da şerri de halk eden (yaratan) Allah'tır, halkda çirkinlik yoktur. Çirkinlik kulun kesbindedir, öyle de kazada çirkinlik yoktur, çirkinlik, kesbimize, irademize uygun olarak Allah'ın hükmettiği şeydedir ki buna makzî diyoruz. *Makzî*deki çirkinlik onu hak edene aittir. Kötü kazadan istiâze, bir bakıma Cenâb-ı Hakk'tan lütfunu, affını taleb etmek, hak ettiğimiz kötü makzîlere hükmetmemesini, bağışlamasını dilemektir.

★ *Düşmanın şamatası,* kişinin uğradığı belalar, kötü haller sebebiyle düşmanın gülmesi, ferahlamasıdır.

1878 ٥- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّقَاقِ وَالنِّفَاقِ، وَسُوءِ الأَخْلاَقِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (1878)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Allahım, şikak ve nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."* [Ebû Dâvud, Salât 367, (1546); Nesâî, İstiâze 21, (8, 264).]

Bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Allahım! Açlıktan sana sığınırım, çünkü o pek fena yatak arkadaşıdır. Hıyânetten de sana sığınırım, çünkü o ne kötü huydur."*

AÇIKLAMA:

★ Şikak bölünmek, ayrılmak demektir, ancak hadiste hakka muhalefet etmek sûretiyle haktan ayrılmaktır. Âyet-i kerimede,

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ **"İnkâr edenler kendini beğenme ve ayrılık içindedirler"** (Sâd 2) buyurulmuştur. Şikak kelimesi farklı yorumlara mazhar olmuştur.

★ *Nifak,* içi başka dışı başka olmaktır. Dinî mânasıyla zahiren Müslüman göründüğü halde bâtınen küfür içinde olmaktır. Tîbî, "Arkadaşına, içinde gizlediğin şeyin hilâfını izhar etmendir" diye daha umumî bir tarif sunmuştur. Bazı âlimler: "Amelde nifak, çok yalan söylemek, emânete hıyânet etmek, sözünden dönmek, biriyle dâvaya düşünce, karşı tarafın hukukunu çiğnemeye çalışmaktır" diye tarif etmişlerdir.

★ *Kötü* ahlâk dinin reddettiği her çeşit menfi hallerdir. Tîbî bu hadiste zikredilmiş olan şikak ve nifakın ahlâkların en kötüsü olarak takdim edilmiş olduğunu belirttir. "Çünkü, der, bu iki fena hasletin zararı başkalarına da sirâyet eder."

★ *Açlık:* Midenin yiyecekten boşalmasıyla hâsıl olan histir. İnsanların hastalanmalarına ve hatta ölümlerine bile sebeple olabilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Allah'a istiâze etmesini gerektirecek kadar insan için ciddî neticeler hâsıl edebilecek bir duygudur. *Tîbî: "Açlık insandaki kuvvetleri zayıflatır, dimağı teşviş eder, kötü fikirler ve fâsid hayaller ortaya çıkarır. İbadet ve murâkabe vazifelerini ihlâl eder. Bu sebeptendir ki kişiyi geceleyin de bırakmayan yatak arkadaşına ben-*

zetti ve savm-ı visali yasakladı" der. Daci' yatak arkadaşı demektir. Açlık, insanı geceleyin yatakta bile bırakmayan bir duygu olduğu için daci' denmiştir. Sindî hadisi şöyle anlar: "Secde ve rükû gibi ibadet vazifelerine mâni olan açlık ne kötü arkadaştır."

Âlimler, belli bir disiplinle yapılmayan açlığın ibadet olmayacağına bu hadisten delil getirmişlerdir. Sünnete uygun olan açlık, ibadet sayılan oruçtur. Aksi takdirde savm-ı visâl tâbir edilen üst üste birkaç gün aç kalmak dinen tecviz edilmemiştir.

Hıyânet, emânetin zıddıdır. *Tîbî,* bunu hakka muhalefet etmek, ahdi bozmak olarak açıklar. Bu muhâlefet bütün şer'î teklifleri içine alır. Çünkü bir âyette: **"Biz emâneti ...arzettik..."** (Ahzâb 72) dendiği gibi, bir başka âyette: **"Ey iman edenler, Allah'a ve o Peygamber'e ihânet etmeyin! Siz kendiniz bilip dururken kendi emânetlerinize hainlik eder misiniz?"** (Enfal 27) buyurulmuştur. Âyetlerde emânet bütün teklifleri içine aldığı gibi, ikinci âyetteki ihânet kelimesi de hepsi hususunda ahde vefasızlığı ve hakka muhâlefeti ifâde eder.

Hadiste geçen bitâne kelimesini huy olarak çevirdik. Çünkü dâhilî haslet demektir. Bitâne kelimesini, *Mutarrızî,* el-Muğrib'de birinin yakın ve samimî arkadaşı diye açıklar. Bu mâna da hıyânetin kötü bir arkadaş olduğunu noktalar.

1879 ٦– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِى عِفْرِيتاً مِنَ الْجِنِّ يَطْلُبُنِى بِشُعْلَةٍ مِنْ نَارٍ كُلَّمَا الْتَفَتُّ رَأَيْتُهُ، فَقَالَ لِى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: أَلاَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ تَقُولُهَا فَتَطْفَىءُ شُعْلَتَهُ وَيَخِرُّ لِفِيهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَلَى، فَقَالَ جِبْرِيلُ قُلْ: أَعُوذُ بِوَجْهِ اللهِ الْكَرِيمِ، وَبِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِى لاَ يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلاَ فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ، وَشَرِّ مَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِي الأَرْضِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمِنْ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلاَّ طَارِقاً يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ]. أخرجه مالك.

6. (1879)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mirac gecesi cinlerden bir ifrit gördüm. Elinde ateşten bir şûle olduğu halde beni tâkip ediyordu. Nazarımı her atışımda onu görüyordum. *Cibrîl* (aleyhisselâm) bana: "İstersen sana bir dua öğreteyim, onu okursan, şûlesi söner ve ağzının üstüne

düşer" dedi." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Pekâla!" dedi. Cibrîl (aleyhisselâm) de "Şunu oku!" buyurdu:

"Allah'ın kerîm olan rızası için, eksiksiz, mükemmel kelimâtullah hakkı için -ki hiç kimse muttakî olsun, fâcir olsun onu aşıp daha güzelini söyleyemez- (bela olarak) semadan inen, semaya yükselen, (ve ceza gerektiren) şerlerden, yeryüzünde yarattığı şerden, yer(in altın)dan çıkan şerden, gece ve gündüz fitnelerinden, gece ve gündüz gelen musibetlerden Allah'a sığınırım. Ey Rahman, hayır getiren hâdiseler hâriç." [Muvatta, Şi'r 10, (2, 950, 951).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî* hadisin Beyhakî'nin el-Esmâ ve's-Sıfât'ta kaydettiği bir hadiste, hâdisenin Mirac gecesinde değil, Cin gecesinde geçtiği şeklinde farklı olduğunu belirttikten sonra, "Bu gece, Resûlullah'ın cinlerle karşılaştığı ayrı bir gecedir. Miraç'la hiçbir ilgisi yoktur, bu ayrı bir hâdise olabilir" diye te'lif eder.

2- *Zürkânî*, ifritin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tâkib edişinin sebebini "Eziyet etmek maksadıyladır, bir başka maksadla değil" diye açıklar.

3- *Kelimâtullah* tâbirindeki *kelimât* ile farklı mânalar anlaşılmıştır.

a) Allah'ın zâtıyla kâim olan kelâm sıfatı.

b) İlim,

c) Kur'an,

d) Bütün peygamberlere indirilmiş olan kitaplar. Çünkü kelimât şeklinde yâni, cemî olarak gelip izâfet teşkil etmiş ve mâna âmm olmuştur. "Allah'ın bütün kelâmları" demek olur.

4- *et-Tâmmât:* Kâmil, noksanlık ve ayıp nüfûz edemeyen mükemmel mânasına geldiği gibi, faydalı, şifa verici mânaları da anlaşılmıştır.

5-Hadisin bir başka vechinde, rivâyet: *"(Bu duayı okur okumaz) ifrit ağzının üzerine düştü, ışığı da söndü"* cümlesiyle sona ermiştir.

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL TEKBİR, TAHMİD VE HAVKALE

1880 ١- عن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَصْلَتَانِ، أَوْ خَلَّتَانِ لاَ يُحْصِيهِمَا رَجُلٌ إلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَهُمَا يَسِيرٌ، وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ، يُسَبِّحُ اللهَ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ عَشْراً، وَيَحْمَدُهُ عَشْراً، وَيُكَبِّرُهُ عَشْراً، فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَعْقِدُهَا بِيَدِهِ قَالَ: فَتِلْكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَأَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فِي الْمِيزَانِ، وَإذَا أَخَذْتَ مَضْجَعَكَ تُسَبِّحُهُ وَتُكَبِّرُهُ وَتَحْمَدُهُ مِائَةَ مَرَّةٍ، فَتِلْكَ مِائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَأَلْفٌ فِي الْمِيزَانِ، فَأَيُّكُمْ يَعْمَلُ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ أَلْفَيْنِ وَخَمْسَمِائَةِ سَيِّئَةٍ؟ قَالُوا: كَيْفَ لاَ نُحْصِيهِمَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: يَأْتِي أَحَدَكُمُ الشَّيْطَانُ، وَهُوَ فِي صَلاَتِهِ فَيَقُولُ: اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا حَتَّى يَنْفَتِلَ فَلَعَلَّهُ أَنْ لاَ يَفْعَلَ، وَيَأْتِيهِ فِي مَضْجَعِهِ، فَلاَ يَزَالُ يُنَوِّمُهُ حَتَّى يَنَامَ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (1880)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki haslet - veya iki hallet[5]- vardır ki onları Müslüman bir kimse (devam üzere) söyleyecek olursa mutlaka cennete girer. Bu iki şey kolaydır. Kim onlarla amel ederse, azdır da... Her (farz) namazdan sonra on kere tesbih (sübhânallah), on kere tahmid (elhamdülillah), on kere tekbir (Allahu ekber) söylemekten ibarettir."

(Abdullah der ki:) "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları söylerken parmaklarıyla saydığını gördüm. Resûlullah devamla bu-

---

5– Hallet de haslet demektir. Râvi hangi kelimenin kullanıldığında şüphe etmiştir.

yurdular: *"Bunlar beş vakit itibariyle toplam olarak dilde yüzellidir. Mizanda bin beş yüzdür. "İkinci haslet" ise yatağa girince Allah'a yüz kere tesbih, tekbir ve tahmid'de bulunmanızdır. Bu da lisanda yüzdür, mizanda bindir. (Her ikisi toplam iki bin beş yüz eder.)"*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerine şöyle bir soru ile devam etti:

"Hanginiz bir günde, gece ve gündüz iki bin beş yüz günah işler?"

"Bunları niye söylemiyelim ey Allah'ın Resûlü?" dediler. Şu cevabı verdi:

"Şeytan, namazda iken her birinize gelir: "Şunu şunu hatırla" der, ve namazdan çıkıncaya kadar devam eder. (Bu hatırlatmaların neticesi olarak) kişi bu tesbihatı terk bile eder. Kişi yatağına girince de şeytan ona gelir, (zikir yapmasına imkân vermeden) uyutmaya çalışır ve uyutur da." [Tirmizî Daavât 25, (3407); Ebû Davud, Edeb 209, (5065); Nesâî, Sehv 90, (3, 74).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis *sübhânallah, elhamdülillah* ve Allahü ekber zikirlerinin ehemmiyetini belirtmekte ve bunlara hergün devama teşvik etmektedir.

2-İki hasletin *birincisi* bu zikirleri, farz namazlardan sonra en az onar kere tekrar etmektir. Farz namaz diye kayıtlıyoruz, zîra rivâyetin bazı vecihlerinde bu kayıt mevcuttur.

İkinci haslet, yatağa girince, uyumazdan önce, tesbih ve tahmidi 33'er kere, tekbiri de 34 kere tekrar etmektir. Ebû Dâvud'un rivâyeti, bu kaydedilen teferruatı ihtivâ eder.

3-Namazlardan sonra yapılan bir günlük tesbihâtın dildeki telâffuz toplamı, 150 (yani 30x50 = 150) olmasına mukabil, kıyamet günü mizanda 1500 olması, her hasenenin -rahmet-i İlâhiye ile - en az on misli katlanacağına binâendir. Zîra âyet-i kerimede: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir iyilik (hasene) yaparsa ona on katı verilir, bir kötülük yapan ise misliyle cezalandırılır..."** (En'am 160) buyurulmuştur.

4-En sonda verilen 2500 rakamı, namazlardan sonra çekilen tesbihlerle -ki 150 idi- yatınca çekilen tesbihlerin -ki 100'dür- toplamı, 250'nin 10'la çarpılmasıyla ede edilmiştir.

Resûlullah gece gündüz içerisinde kim 2500 adet günah işler? diye soruyor. Bu sorunun cevabı: "Bu kadar günah işlenmez..." dir. Öyle ise, sevaplar günahı ortadan kaldırdığına göre tesbihât yoluyla kazanılan

2500 adetlik sevap günahları affettirmiş olacak ve böylece, günahkâr olarak, affedilmemiş günahı kalmış olarak geceleyen kimse kalmayacak demektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hesabı küçük günah işleyenler hakkındadır. Mesela, ateşin odunu yakıp tükettiği gibi hesanâtı yiyip tüketen gıybet nev'inden büyük günahlar bu hesaba girmez.

Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm)'ın hesaplamasını anlamada şu âyeti de hatırlamamız faydalıdır: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ **"Muhakkak ki haseneler (sevaplar) seyyieleri (günahları) giderir"** (Hûd 114).

5- Ashabın: *"Bunları niye söylemiyelim?"* şeklindeki sözlerini söyle anlamalıyız: "Bu kadar büyük neticesi olan 150 kadarcık, miktarı az, söylemesi kolay olan zikri mutlaka yaparız, bunu yapmamıza hiç bir şey engel olamaz." Resûlullah, bunların terki hususunda şeytanın iki oyununa dikkat çekiyor:

a) Namaz sırasında insana yanaşıp dünyevî bir kısım meşguliyetler, câzip, nefsânî meseleler hatırlatarak, bir an evvel onların peşine düşmek üzere tesbihâtı terkettirmek.

b) Yatınca da alelacele uyutmak.

Şu halde mü'min, bu iki tuzağa karşı müteyakkız olacak, namazdan sonra tesbihâtı eksiksiz yapmadan seccâdeden ayrılmayacak, yatınca da aynı zikirleri, belirtilen miktarlarda tekrar etmeden uyumayacak.

6-Hadiste açıklanması gereken son bir nokta, namazdan sonra yapılacak tesbihâtın sayısıdır. Burada *tesbih, tahmid* ve *tekbirin* 10'ar kere tekrar edileceği söylenmektedir. Halbuki bâzı başka rivâyetlerde bu rakam her biri 33 diye tesbit edilmiştir. Aradaki farkla ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. (1813 numaralı hadise bakılabilir.)

1881 ٢ – وعن ابن أبى أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: لاَ أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئاً فَعَلِّمْنِى مَا يُجْزِينِى قَالَ: قُلْ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ للهِ، وَلاَ إِلـٰهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ. قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: هذَا للهِ فَمَاذَا لِى؟ قال: قُلِ اللّٰهُمَّ ارْحَمْنِى وَعَافِنِى وَاهْدِنِى وَارْزُقْنِى، فقال: هـكَذَا بيديه فَقَبَضَهُمَا، فَقَالَ ﷺ: أَمَّا هَذَا فَقَدْ مَلأَ يَدَيْهِ مِنَ الْخَيْرِ]. أخرجه أبو داود بتمامه، والنسائى

إلى قوله: [وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ].

2. (1881)- *İbnu Ebî Evfa* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek- "Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben Kur'an'dan bir parça seçip alamıyorum. Bana kifâyet edecek bir şeyi siz bana öğretseniz!"

"Öyleyse, buyurdu, Sübhânallah velhamdülillah, ve lâilâhe illallah, vallâhu ekber, velâ havle velâ kuvvete illâ billâh. (Allahım seni tenzih ederim, hamdler sana mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür, güç kuvvet Allah'tandır) de."

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, bu zikir Allah içindir. (O'nu senâdır), kendim için dua olarak ne söyleyeyim?"

"Şöyle dua et: "Allahım bana merhamet et, afiyet ver, hidayet ver, rızık ver!"

Adam (dinleyip, kalkınca) ellerini sıkıp göstererek: "Şöyle (sımsıkı belledim!)" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun üzerine:

"İşte bu adam iki elini de hayırla doldurdu!.." buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 139, (832); Nesâî, İftitâh 32, (2, 143); Hadis Ebû Dâvud'da tam olarak, Nesâî'de kısmî olarak rivâyet edilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud,* bu hadisi *"Ümmî ve Acemi Olana Kifâyet Edecek Kıraat Miktarı"* adını taşıyan bir bâbta zikreder. Şârihler, Resulullah'a gelerek kifayet edecek miktarı soran kimsenin namazda kifayet edecek kıraat miktarı sorduğunu belirtirler. Nitekim hadisin bir başka vechinde: إنِّى لاَ أحْسِنُ مِنَ القُرآنِ شَيْئًا "Ben Kur'ân'dan hiçbir (parçayı henüz tam ezberlemedim) güzel okuduğum kısım yok" demiştir.

Şu halde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı, namazda okunabilecek kifâyet miktarı göstermektedir.

Ancak, hadiste cevap olarak gelen zikirler, kıraat olarak yeterli değildir. Bu sebeple ulemâ hadisi şöyle değerlendirirler: "Bu ruhsat bütün zamanlar için muteber olamaz. Zîra bu kelimeleri öğrenmeye muktedir olan bir kimse, şüphesiz Fâtiha sûresini ezberleyebilecektir. Adamın Resulullah'a söylediği sözü, "Şu anda *Kur'ân'dan* bir şey öğrenmeye kâdir değilim, namaz vakti de girmiş durumda" şeklinde anlamak gerekir." Öyleyse namazı, kendisine söylenen kelimeleri kıraat ederek kılsa bile, namazdan sonra Fâtiha'yı öğrenmesi gerekir. Hattâbî der ki: "Bu mese-

lede asıl olan şudur: Namaz, Fâtiha'sız câiz değildir. Fâtiha'yı okumak onu güzelce okuyabilen kimseye vecîbedir, tam ezberleyememiş olana değil. Bu durumda, bir kimse *Fâtiha*'yı henüz beceremiyor ve fakat başka sûrelerden becerdiği varsa, ona, becerdiği yerden Fâtiha uzunluğunda yedi âyetlik bir kısım okuması vâcib olur. Fâtiha'dan sonra evlâ olan zikr, Kur'an'dan ona denk olan bir kısımdır. Şâyet ezberleme kapasitesinin yokluğu veya dilinin Arapça'ya dönmemesi veya mâruz kaldığı bir âfet gibi bir sebeple Kur'an'dan bir parçayı ezberleyemeyecek olursa, Kur'an'dan sonra en uygun (evlâ) zikr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öğretmiş bulunduğu tesbih, tahmid ve tekbirdir. Zîra Efendimiz: *"Kelâmullah'tan sonra efdal olan zikir Sübhânallâhi velhamdülillahi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber'dir" buyurmuştur.*

2-Adamın, kendisi için Allah'tan ne taleb etmesi gerektiği hususundaki sorusuna Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cevabı, duada istenmesi gereken şeyler hususunda fevkalâde câmî bir mâhiyet taşımakta ve hatta Resûlullah'tan mervî me'sur duaları âdeta özetlemektedir. Hatırda kalması için tekrar kaydediyoruz.

★ *Allah'ın rahmeti:* Günahları terkettirmek, affetmek.

★ *Afiyet:* Dünya ve âhiret âfetlerinden selâmet.

★ *Hidâyet:* İslam'da sebat ve ahkâma uyma.

★ *Rızık:* Yeterli miktarda helal rızık.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tâliminden sonra, adamın davranışıyla ilgili ibâre çok veciz olduğu için şârihler yorumunda bazı farklılıklara yer vermişlerdir. Biz İbnu Hacer'in anladığı tarzı tercümeye aksettirdik: Yâni adam, Resulullah'ın tâlimatını tam olarak ve sağlam bir şekilde öğrendiğini belirtmek için ellerini uzatıp avuçlarını sıkmış ve kıymetli bir şeyi sımsıkı yakalayan bir kimsenin yaptığı gibi: İşte şöyle! diye gösterip: "Sizin bana söylediğinizi ezberledim ve sımsıkı tutuyorum, artık zâyi etmem, unutmam!" demek istemiştir.

4-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Bu adam iki elini de hayırla doldurdu" demesi, adamın dünya için de, âhiret için de gerekli olan hayırları câmî olan bir duaya imtisalinden kinâyedir. Nitekim bu öğretilen hususların ne kadar câmî şeyler olduğunu az yukarda gösterdik.

1882 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ قَبْلَ مَوْتِه:
سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، أَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقُلْتُ لَه فِـــي ذَلِكَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي

رَبِّى أَنِّى سَأَرَى عَلاَمَةً فِي أُمَّتِى، فَــــإِذَا رَأَيْتُهَا أَكْثَرْتُ مِنْ قَوْلِ: سُبْحَانَ اللّهِ وَبِحَمْدِهِ، أَسْتَغْفِرُ اللّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقَدْ رَأَيْتُهَا: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّهِ وَالْفَتْحُ﴾. السورة]. أخرجه الشيخان.

3. (1882)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* ölümünden önce şu duaları çok tekrar ederdi: *"Sübhânallahi ve bihamdihi, estağfirullahe ve etûbu ileyh. (Allahım seni hamdinle tesbîh ederim, mağfiretini diler, günahlarıma tevbe ederim.)"* Ben kendisinden bunun sebebini sordum. Şu açıklamayı yaptı:

"Rabbim bana bildirdi ki, ben ümmetim hakkında bir alâmet göreceğim. Ben onu görünce Sübhânallâhi ve bihamdihi, estağfirullahe ve etûbu ileyh zikrini artırdım. Bu gördüğüm, İzâ câe nasrullahi ve'l-fethu... sûresidir." [Buhârî, Tefsir, Nasr, Ezân 123, 139; Megâzî 50; Müslim, Salât 220, (484).]

AÇIKLAMA:

1- Cenab-ı Hakk'a: *"Hamdinle tesbih ederim"* demek, "seni tesbih etmeye şahsen muktedir değilim, bunu kendi gücümle yapamam. Şâyet tesbih ediyorsam bu senin lütfun ve hidâyetinledir" demektir. Yâni, Allah'ı tesbih edebilmenin de Allah tarafından verilen bir nimet olduğunu beyandır. Mazhar olunan nimetin "in'am" yani verilme olduğunu bilmek ve bunu, nimeti verene ifâde etmek, hamd ve şükürdür. Öyle ise Cenâb-ı Hakk'a, "Hamdinle tesbîh ediyorum" demek, tesbih edebilmenin de bir lütf-u İlahî olduğunu beyan olmaktadır.

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çok *tesbih, tahmid* ve *istiğfâra* sevkeden şey, Mekke'nin fethinden sonra, insanların fevc fevc, yani kitleler halinde İslam'a girmesidir. Nitekim Resûlullah'ın zikrettiği Nasr sûresinde, Rabbimiz Resûlüne o alâmeti şöyle haber vermiştir: **"(Ey Resulüm), Allah'ın yardımı ve zaferi (feth) gelip, insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini hamd ile tesbih et, istiğfar et (bağışlanma dile). Çünkü O tevbeleri dâima kabul edendir"** (Nasr 1-3).

1883 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لأَنْ أَقُولَ: سُبْحَانَ اللّهِ، وَالْحَمْدُ لِلّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَىَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الــشَّمْسُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

4. (1883)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sübhânallahi, velhamdu lillahi, velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber (Allah'ı tesbih ederim, hamdler Allah'adır, Allah'tan, başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür) demem, bana, üzerine güneşin doğduğu şeyden (dünyadan) daha sevgilidir."* [Müslim, Zikr 32, (2695); Tirmizî, Daavât 139, (3591).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ebedî hayata bakan, kıyamet günü terâziye girecek olan en küçük bir nurun bile, fâni olacak, ebediyete intikal etmeyecek maddî menfaatlerle hiçbir sûrutte tartıya gelmeyeceğini, dünya gibi büyük bir varlığın bile "fenaya giden yönüyle" bir kerecik tesbih, tahmid ve tekbir okumakla elde edilecek sevaba değmediğini ifâde buyuruyor. Hadisin her çeşit mücâzefeden uzak olarak ifâde ettiği hakikatı açık şekilde anlayabilmek için şöyle bir soru sorabiliriz: "Hiç sönmeden ebedî olarak yanan bir mum mu daha çok ışık verir, muvakkat bir ömre sahip fâni bir güneş mi?" Düşününce her halde mumun daha zengin olduğunu söyleyeceğiz. Aksini söylemek ebediyetin ne olduğunu kavramamak olur.

1884 ٥ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لَقِيتُ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ: أَقْرِئْ أُمَّتَكَ مِنِّى السَّلاَمَ وَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ الْجَنَّةَ طَيِّبَةُ التُّرْبَةِ عَذْبَةُ الْمَاءِ، وَأَنَّهَا قِيعَانٌ وَأَنَّ غِرَاسَهَا: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ]. أخرجه الترمذي.

5. (1884)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Miraç sırasında İbrahim (aleyhisselâm)'le karşılaştım. Bana:

"Ey Muhammed, ümmetine benden selam söyle. Ve haber ver ki: Cennetin toprağı temiz, suyu tatlıdır. Burası (suyu tutacak şekilde) düz ve boştur. Oraya atılacak tohum da sübhânallah, velhamdülillah, ve lâilâhe illallâh, vallâhu ekber cümlesidir." [Tirmizî, Daavât 60, (3458).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslümanları boş vakitlerinde mübarek kelimelerle zikretmeye fevkalâde teşvik etmektedir. Zîra en büyük uhrevî idealleri ara-

sında yer alan cennet için bu şart gözükmektedir. Toprağı temiz ve her çeşit ağaçtan boş ve fakat ağaç dikmeye fevkalâde elverişli yani düz ve tatlı suya sâhip olan cennet; ekim beklemektedir. Herkes kendi cennetini bol ağaçlı, gölgeli, yeşil kılabilmek için daha dünyada iken ekim yapmalıdır. Orada neşv ü nema bulup, orayı tezyin edecek tohumlar da *sübhânallah, elhamdülillah, lâilahe, illallah ve Allahu ekber* gibi Resûlullah'ın haber verdiği kelime-i tayyibelerdir. Kişi burada ekim yaptığı ölçüde yâni bu kelimeleri sevap umarak zikrettiği nisbette, âhirette cenneti zenginleşecek ve güzelleşecektir.

Tîbî, bu hadiste diğer bir kısım nasslarla teâruz görür. Der ki: "Bu rivâyete göre, cennet ağaç ve kasırlardan hâlîdir. Halbuki Kur'an'da gelen bir kısım âyetler cennetin ağaçlı olduğunu haber verir: جنّاتٌ تجرى مِن تحتها الأنهار "Altında nehirler akan cennetler" âyetinde olduğu gibi. Esasen cennete cennet denmesi de ağaçları sebebiyledir: "Cennet dalları birbirine geçmiş, sık ağaçlı (koyu gölgeli) bahçe demektir."

Merhum bu hadisle Kur'an arasındaki ihtilaflı duruma böylece dikkat çektikten sonra yeni sorular îras eden bir de çözüm kaydeder. Ondan ziyâde Aliyyu'l-Kârî'nin te'vilini kaydetmeyi daha muvafık buluyoruz: "Hadiste, cennetin kasır ve ağaçlardan tamamen boş olduğuna dair delil yoktur. Zîra cennetin düz ve boş olması demek, ekseriyetinin ağaçlı, geri kalan kısımlarının ise mezkur kelimelerle ağaçlandırılmaya bırakılmış boş mekanlar olması demektir. Cennetin önceden, sebep olmaksızın dikilmiş olan ağaçları, bu kelimelerin okunması neticesinde dikilecek olan ağaçlardan ayrılır."

Bu hadisin, dünyayı âhirete nazaran bir ekim yerine benzeten âyetin (Şûra 20) ve aynı mânayı işleyen diğer hadislerin bir tamamlayıcısı olduğu da söylenebilir. Gayb âlemi ile ilgili bir teşbih olması hasebiyle ifâde etmek istediği mânaya ve bildirmek istediği hakikate bakmak daha muvafıktır. Bunun mahiyetini dünyevî şartlara uygun olarak anlamak gereksizdir. Hadis şu hakikati bildiriyor: "Dünya ekim yeridir, güzel kelimelerin zikri bir ekimdir, öbür dünyada, cennet ağaçları, âhiret meyveleri olacaktır. Çok zikrederek âhiret için ekim yapmalıdır."

1885 ٦– وعن يُسيرة مولاة لأبى بكر الصديق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما وكانت من المهاجرات الأول قالت:

[قَالَ لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ، وَالتَّهْلِيلِ، وَالتَّقْدِيسِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَاعْقِدْنَ بِالأَنَامِلِ، فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولاَتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ، وَلاَ تَغْفُلْنَ فَتَنْسِينَ الرَّحْمَةَ].

أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ له.

6. (1885)- *Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk*'in âzadlısı Yüseyre (radıyallâhu anhümâ) -ki ilk muhâcirlerden idi- anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bize dedi ki: "Size tesbih, tehlil, takdis, tekbir çekmenizi tavsiye ederim. Bunları parmaklarla sayın. Zîra parmaklar (Kıyamet günü nelerde kullanıldıklarından) suale mâruz kalacaklar ve konuşturulacaklardır."* [Tirmizî, Daavât 131, (3577); Ebû Dâvud, Salât 359, (1501).]

AÇIKLAMA:

1-Burada, bir kısım zikirler kısaltılarak zikredilmiştir. Çoğunlukla zikri tekrar tekrar geçti ise de takdis nâdir geçenlerdendir. Bununla *Sübhâne'l-Meliki'l-Kuddûs veya, Sübbûhun Kuddûsün Rabbu'l-melâiketi ve'r-Rûh* zikirleri kastedilmiştir.

Hemen belirtelim ki, böyle kısaltmalar Arap dilinde eskiden kalma bir âdettir. Bir cümle dillerde çok tekerrür ederse tekrarda kolaylık olsun diye kısaltılır. Bu maksadla her kelimenin birer ikişer harfi alınıp, birbirine eklenerek yeni bir kelime ortaya konur. Yukardakilere ilâveten havkale, hay'ale, besmele gibi başka örnekler de zikredilebilir.

2-Bu hadis tesbihâtın sayımında parmakları kullanmanın efdaliyetine dikkat çekmektedir. Zîra Resûlullah parmakların sorumluluğunu, konuşturulacağını belirterek, sayılmasını istemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, âlimler sayının doğru yapılmasını esas alırlar. Öyle ise doğru sayım parmakla yapılabiliyor, karıştırmadan, eksik veya ziyade sayımdan emin olunabiliyorsa efdal olanı parmağı kullanmaktır. Ama bundan endişe eden kimse tesbih gibi başka bir şey kullanır.

1886 ٧– وعن أبى بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أَصرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ، وَلَوْ عَادَ في الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

7. (1886)- *Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere de tevbesinden dönse günahta musır sayılmaz." [Tirmizî, Daavât 119, (3554); Ebû Dâvud, Salât 361, (1514).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisin mânâsını âlimler şöyle açıklamışlardır: "Bir kimse işlediği bir günaha tevbe ettiği takdirde, aynı günaha dönüp tekrar işler

veya bir başka günahı işlerse, her seferinde tevbe de ediyorsa, bu kimse, bir günde ne kadar çok aynı günaha dönerse dönsün, yine de günahta musır sayılmaz. Musır, işlediği günahlara istiğfar etmeyen, pişman olmayan kimsedir. Israr ise çok günah işlemek demektir. İbnu Melek: "Israr, mâsiyet üzerinde sebat etmek, aralıksız günah işlemeye devam etmektir" der.

2- Bu hadiste Allah'ın affından ümit kesilmeyeceği, işlemekte olduğu günahlardan kesin bir dönüşe azmetmiş olan kimseye Cenâb-ı Hakk'ın kapısının her an açık olduğu, böyle bir tevbenin kabûlüne, önceden işlenen günahların çokluğunun, büyüklüğünün veya çeşitliliğinin bir mâni teşkil etmeyeceği ifâde edilmektedir. Nitekim âyet-i kerimede: **"Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin... Çünkü Allah, bütün günahları affeder"** (Zümer 53) buyurulmuştur.

1887 ٨– وعن أغرّ مزينة رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِى حَتَّى أَسْتَغْفِرَ اللهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. (1887)- *el-Eğarru'l-Müzenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, bazan kalbime gaflet çöker. Ancak ben Allah'a günde yüz sefer istiğfar eder (affımı dilerim)."* [Müslim, Zikr 41, (2702); Ebû Dâvud, Salât 361, (1515).]

AÇIKLAMA:

1- *Gaflet* olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ğayn'dır, bulut mânasına olan ğayn'dan gelir. Örtmek, kaplamak gibi mânâları ifâde eder. Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın kalbinin bazan -tabir caizsebulutlanması örtülmesi -ki gaflete düşmek denince daha anlaşılır olmaktadır- ne demektir? O'nun kalbinin gafleti de diğer insanların gafletinin aynı mıdır?"

Bu husus âlimlerce münakaşa edilmiştir. Sözgelimi *el-Ârif eş-Şâzelî* der ki: "Bu bulut nur bulutudur, başka değil. Zîra Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, dâima bir terakki içinde idi. Mârifet nurları kalbinde devam ettikçe bir öncekine nisbeten daha yüksek bir mertebeye yükseliyor, geride bıraktığını, bu yeni mertebeye nisbetle günah addedip, tevbe ediyordu." Münâvî bu açıklamayı devam ettirir: *"Resûlullah'*ın kalbini zaman zaman bürüyen bulut, bazılarınca zannedildiği üzere hicab veya gaflet perdesi olmayıp, tecelliyat nurlarının onu kapla-

ması ve böylece huzur hâlinin[6] kaybolmasıdır. İşte bunun için Allah'tan mağfiret taleb etmekte, yani üzerini kaplamış bulunan şeyin örtülmesini taleb etmektedir. Çünkü havas kısmının mazhar olduğu tecelli devam edecek olursa Sultanu'l-Hakikat yanında yokluğa mahkûm olurlar. Bu sebeple setr, onlar için rahmet olur, avam için de hicab ve hikmet olur.. "

İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de biraz daha farklı bir yorumda bulunur: " (Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm) burada insanın hâlî olmadığı sehv'den, kendisini kaplayan şeyi kastetmiştir. Çünkü O'nun kalbi daima Allah'la meşgul idi. Herhangi bir zamanda , beşerî bir mesele kendisine ârız olup ümmet ve dinin bir işi veya bir maslahatı ile meşgûl olsa, bunu bir günah addeder, derhal istiğfara geçerdi."

Kadı İyaz: "Gayn'dan (örtü) maksad, Resulullah'ın şe'ni olan mütemâdî zikrine giren fâsılalardır. Herhangi bir iş sebebiyle, bu zikrine fâsıla girdi mi, bunu bir günâh addeder, arkadan istiğfarda bulunurdu" der.

Suyûtî ise: "Bu müteşâbihattandır, mânâsı bilinmez. Nitekim lügatte büyük imam el-Esmaî bu kelimenin tefsiri söz konusu olunca tevakkuf etmiş ve: "Kalb, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan başkasının kalbi olsaydı, üzerine konuşurdum" demiştir.

Bâzıları: "Bu, insanın içinde kalbe gelen bâzı seslerdir" demiş; keza: "Bu, kalbi bürüyen sekîne'dir. İstiğfar ise, Allah'a ubûdiyet izhâr etmek, daha iyisi için de şükretmek içindir" diyen de olmuştur. Keza: "Bu, haşyet ve ta'zim hâlidir, istiğfar da şükürdür" dahi denmiştir. Bu görüşten hareket eden *Muhâsibî,* "Allah'a olanların havfi, iclâl ve ta'zim havfidır" demiştir. Şahâbettin Sühreverdî, bu noktada daha ileri bir görüş beyân eder: "Hadisteki ğayn'ın naks halinde olduğu îtikat edilmemeli, bilakis o kemâldir veya kemâlin tetimmesi (tamamlayıcısı)dır. Tıpkı göz-kapağı gibi: Göze gelen çöpü atmak üzere onu bir an için kopar. Bu, zâhirde görmeyi önlerse de hakikatte görmeye kemâl getirir..."

Sindî de şunu söylemiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kalbi gözönüne alınınca bu ifâdenin hakîkati bilinemez, zîra, Efendimiz'in (alehissalâtu vesselâm) kadri, başkasına ârız olan evhamların ulaşamayacağı kadar yuce idi. Öyleyse bu çeşit hadislerde tefvîz (kastedilen mânâyı Allah'a bırakmak) en güzel yoldur. Evet, hadisten maksûd olan miktar açıktır: Aleyhissalâtu vesselâm'a O'nu istiğfar etmeye dâvet

6– Burada huzur'dan maksat Allah'ın huzurunda olduğunun idrâkidir.

eden bir hâlet hasıl olmaktadır. O da bunun üzerine, hergün yüz kere istiğfar etmekteydi. Bunun dışında ne olup bitiyordu Allah bilir.

Görüldüğü gibi İslam ulemâsı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşısında son derece saygılı olmuş, yanlış anlaşılmaya müncer olacak, O'na olan ta'zim ve hürmeti kıracak tekavvül ve yorumdan kaçınmıştır.

1888 ٩– وفي رواية لمسلم: [تُوبُوا إلَى رَبِّكُمْ فَوَاللهِ إنِّي لأَتُوبُ إلَى رَبِّى تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي اليَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ].

9. (1888)-Yine *Eğarru'l-Müzenî, Müslim*'in bir rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *"Ey insanlar! Rabbinize tevbe edin. Allah'a kasem olsun ben Rabbim Tebârek ve Teâlâ hazretlerine günde yüz kere tevbe ederim."* [Müslim, Zikr 42, (2702).]

1889 ١٠– وللبخاري والترمذي عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: وَاللهِ إنِّي لأَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إلَيْهِ فِي اليَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً]. «لَيُغَانُ» أي يغطى ويغشى، والمراد به السهو.

10. (1889)- *Buhârî* ve *Tirmizî*'de gelen bir rivâyette Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, demişti ki: *"Allah'a kasem olsun, ben günde Allah'a yetmiş kere istiğfar ediyorum, tevbede bulunuyorum."* [Buhârî, Daavât 3; Tirmizî, Tefsir, Muhammed, (3255).]

AÇIKLAMA:

1- Tevbe ve istiğfar, günahların affını teleb etmek maksadına râci bir ibâdettir. Öyle ise öncelikle günahkâr olanların, hataya düşenlerin bunlara başvurması gerekir. Halbuki *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih sûresinin başında belirtildiği üzere geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilmiştir. Buna rağmen Resûlullah günde yetmiş sefer - bazı rivâyetlerde yüz sefer- tevbe ediyor, bu mesele birkaç açıdan cevaplandırılmıştır:

1) Önceki hadiste ğayn, yâni Hz. *Peygamber*'in kalbine gelen setr'in mâhiyetiyle ilgili açıklama, Hz. Peygamber'in istiğfarının mahiyetini açıklamaktadır, oraya bir kere daha bakılabilir.

2) *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "İnsan tabiatı bir kısım zellelere mâruzdur, hiçbir insan bundan hâriç değildir. Peygamberler büyük günâhlara karşı

mâsum (korunmuş) iseler de küçük günâhlara karşı mâsum değildirler." İbnu'l-Cevzî bu sözüyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den küçük günahlar sâdır olabileceğini, istiğfarının bunlarla ilgili olacağını söylemek isterse de, bu görüşüyle Cumhur'a muhalefet eder. Önceki hadisin açıklamasında da kaydedildiği üzere Resûlullah'ın istiğfarının günahla ilgisi olamaz. İbnu'l-Cevzî muhtar görüşe ters düşer.

3) *İbnu Battâl* der ki: "Peygamberler Allah'ın kendilerine bahşettiği mârifet sebebiyle, ibâdet vazîfesini îfâda insanların en çok gayret gösterenleridir. Allah'a şükürde ve kusurlarını îtirafta en başta gelirler." Burada denmek istenen şudur: İstiğfar, Allah Teâlâ'ya karşı eda edilmesi gereken vazifedeki kusur için yapılır. Bu kusurun da, bir kısım mübah işlerle meşguliyet sebebiyle meydana gelmesi ihtimalden uzak değildir. Sözgelimi yemek, içmek, cima, uyku, istirahat, insanlarla karşılaşma, onların meseleleriyle meşgûliyet, bâzan düşmanlarla savaş, bazan onları idare etmek, kalpleri kazanılacak olanlarla ilgilenmek gibi Allah'ın zikrine ve O'na tazarruda bulunup, müşâhade ve murakabesi ile meşgul olmaya perde çeken bu hallerin hepsini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yüce makam olan Cenâb-ı Hakk'ın huzur makamına nisbetle günah addetmiş olması mümkündür.

4) Bazı âlimler şöyle demiştir: "*Resûlullah*, ümmetine günahlarından istiğfar etmeyi teşrî etmek maksadıyla istiğfarda bulunmuştur. Bu, ümmet için bir nevi şefaattir.

2- Hadisteki *kasem*'e gelince: Arap dilinin kendine has örfünde kasem, anlatılanı te'kid etmek maksadıyla başvurulan bir üslubtur. Yemine her seferinde muhatabın şüphesini izâle için yer verilmez. Muhatab hemen inansa da konuşan kimse yemin edebilir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifâde buyurduklarının doğruluğundan şüpheye düşecek tek muhatabın varlığı mevzubahis değildir.

3- Resûlullah hangi kelimelerle istiğfarda ve tevbede bulunuyordu? diye bir soruyu, İbnu Hacer: "*Estağfirullah ve etûbu ileyh*" şekinde -rivâyette geldiği üzere- olma ihtimalini te'yidden sonra, Nesâî'de gelen bir rivâyette geçtiği üzere başka şekilde olabileceğini de belirtir. İbnu Ömer (radıyallâhu anhumâ) der ki: "Ben Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın bir meclisten kalkmazdan önce yüz kere:

أَسْتَغْفِرُاللّٰهَ الَّذِى لاَ إِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ وَاَتُوبُ إِلَيْهِ "*Kendisinden başka ilah bulunmayan, hayy ve kayyûm olan Allah'tan af diliyorum, O'na tevbe ediyorum*" dediğini işittim."

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) bir başka rivâyette, "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir mecliste yüz kere:

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الْغَفُورُ *"Rabbim beni mağfiret et, affeyle, sen affedici, bağışlayıcısın"* dediğini saydık" der. Sadedinde olduğumuz hadiste, "yetmiş kere" tevbe ve istiğfar edildiğinin zikredilmiş olmasını, bir başka hadiste ise "yetmiş kereden fazla" tâbirinin yer almasını nazar-ı dikkate alan İbnu Hacer şöyle hükme bağlar: "(Bu ifâdelerde Resûlullah'ın) mübâlağa kasdetmiş olması da, aynı rakamı kasdetmiş olması da muhtemeldir."

1890 ١١ – وعن أسماء بن الحكم الفزاري رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: كُنْتُ إِذَا سَمِعْتُ حَدِيثاً مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ نَفَعَنِي اللّهُ تَعَالَى بِمَا شَاءَ أَنْ يَنْفَعَنِي مِنْهُ، وَإِذَا حَدَّثَنِي رَجُلٌ عَنْهُ اسْتَحْلَفْتُهُ، فَإِذَا حَلَفَ لِي صَدَّقْتُهُ، وَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، وَصَدَقَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْباً، ثُمَّ يَقُولُ فَيَتَطَهَّرُ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللّهَ تَعَالَى إِلاَّ غَفَرَ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ. الآيَةَ ﴾]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (1890)- *Esmâ İbnu'l-Hakem el-Fezârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hazreti Ali'yi dinledim, şöyle demişti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir hadis dinledim mi, Allah Tealâ hazretlerinin faydalanmamı dilediği kadar ondan istifade ediyordum. Şayet bir adam O'ndan hadis rivâyet edecek olsa (gerçekten duydun mu diye) yemin ettiriyordum. Yemin edince onu tasdik edip rivâyetini kabûl ediyordum."

Hz. Ebû Bekri's-Sıddik (radıyallâhu anh) bana şu hadisi rivâyet etti ve bu rivâyetinde Ebû Bekir doğru söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, demişti ki: *"Günah işleyip arkasından kalkıp abdest alarak iki rek'at namaz kılan sonra da Allah Teâla hazretlerine tevbe eden her insan mutlaka mağfiret olunur."* Sonra da şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler, günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları Allah'tan başka bağışlayan kim vardır?** (Âl-i İmrân 135). [Tirmizî, Tefsîr Âl-i İmran, (3009); Ebû Dâvud, Salât 361, (1521) İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 193, (1395).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın vefatından sonra Ashâb (radıyallâhu anhüm) hadis rivâyeti hususunda çok titiz davranıyordu. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir, sonradan işittikleri bir hadis husûsunda içlerinde bir tereddüt olursa şâhid isterlerdi. Keza *Hz. Ali* de böyle bir durumda muhatabına yemin ettirirdi. İşte sadedinde olduğumuz rivâyet, Hz. Ali'nin bu prensibini kendi ağzından nakletmektedir.

Ashab'ın ileri gelenlerinin bu davranışı, hadis rivâyetinde herkesin kendini serbest hissederek rastgele, hatalı, ziyâde ve noksanlı olarak rivâyette bulunmalarını önlemeye râci idi, birbirlerini itham gayesi gütmüyordu. İlgili açıklama son ciltlerde genişçe ele alınacaktır.

1891 ١٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزاً مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمْسِى، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ إِلاَّ رَجُلٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْهُ، وَمَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ خَطَايَاهُ، وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

12. (1891)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim: "Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ-şerîke leh, lehu'l mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" duasını bir günde yüz kere söylerse, kendisine on köle âzad etmiş gibi sevab verilir, ayrıca lehine yüz sevab yazılır ve yüz günahı da silinir. Bu, ayrıca üç gün akşama kadar onu şeytana karşı muhafaza eder. Bundan daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, o adamınkinden daha efdal bir amel de getiremez. Kim de bir günde yüz kere "Sübhânallahi ve bi-hamdihi" derse hataları dökülür, hatta denizin köpüğü kadar (çok) olsa bile."* [Buhârî, Daavât 54, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Zikr 28, (2691); Muvatta, Kur'ân 20, (1, 209); Tirmizî, Daavât 61, (3464).]

AÇIKLAMA:

1-Bu dua, bir rivâyette: يُحْيِي وَيُمِيتُ *(hayat verir ve ölüm verir)*, bir başka rivâyette de, بِيَدِهِ الْخَيْرُ *(hayırlar O'nun elinde)* ziyâdesiyle gelmiştir.

2-Bu duanın ne zaman okunacağı rivayetten rivâyete sarahat kazanır. Birinde "günde" diye mutlak iken, bir diğerinde "sabah olunca", bir diğerinde "sabah namazından sonra, konuşmazdan önce on defa" diye kayıtlanmıştır.

1892 ١٣ - وعن عمر رضي الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ دَخَلَ السُّوقَ، فقالَ: لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَريكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، ولَهُ الحَمْدُ يُحيي ويُميتُ، وهُوَ حيٌّ لاَ يَموتُ بيَدِهِ الخَيْرُ، وهُوَ عَلَى كُلِّ شيءٍ قَديرٌ. كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ، ومَحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ، ورَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ].

وفي رواية: [عِوَضَ الثَّالثَةِ، وبَنَى لَهُ بَيْتاً في الجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي.

13. (1892)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim çarşıya girince Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve hayyün lâ yemûtü bi-yedihi'l-hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, tekdir, ortağı yoktur, mülk ve hamd ona aittir. Hayatı o verir, ölümü de o verir. Kendisi hayattârdır, ölümsüzdür. Hayırlar O'nun elindedir. O her şeye kâdirdir)* duasını okursa Allah ona bir milyon sevab yazar, bir milyon da günah affeder ve mertebesini bir milyon derece yüceltir."*

Bir rivâyette, üçüncü mükâfaata bedel, *"Onun için cennette bir köşk yapar"* denmiştir." [Tirmizî, Daavât 36, (3424).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî*'nin açıklamasına göre çarşı, pazar gibi alış veriş yapılan yerler, hadislerde zikrullaha karşı en ziyâde gaflet edilen mahaller olarak ifâde edilmiştir. Buralar, bir başka ifâde ile şeytanın saltanat mevzii ve askerlerinin toplanma yerleridir. Öyle ise burada zikir, şeytanla savaş, onun askerlerini hezîmete uğratmak demektir. *Resûlullah* sadedinde olduğumuz hadiste, şeytana karşı bu savaşı veren kimsenin Allah indinde mazhar olacağı mükâfaatı belirtmektedir. Kişi, sevabını düşünerek, çarşıya daha girmeden bu duayı okursa, oranın kesif gafletine karşı tedbirini almış, zikrini, şuurunu hazırlamış olur, gaflete düşmez.

2- Duanın nasıl okunacağı mutlak gelmiştir. Dileyen sesli okur, dileyen sessiz. *Tîbî* der ki: "Kim çarşıda Allah'ı zikrederse, haklarında Cenâb-

ı Hakk'ın: **"Bunları ne ticâret ve ne de alış-veriş, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar. Bunlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar"** (Nur 37) buyurduğu zümreye dâhil olurlar."

1893 ١٤ – وعن جويرية زوج النبي ﷺ رضيَ اللهُ عنْها: [أنَّ رسولَ الله ﷺ خرجَ من عندها بُكْرَةً حينَ صلّى الصُّبحَ، وهيَ في مسجدِها، ثُمَّ رجعَ بعدَ أنْ أضْحى وهيَ جالسةٌ، فقالَ: مازلْتِ على الحالِ الَّتي فارقتُكِ عليها؟ قالتْ نعمْ. قالَ: لقدْ قلْتُ بعدَكِ أربعَ كلماتٍ ثلاثَ مرّاتٍ لوْ وزنتْ بما قلتِ منذُ اليومِ لوزنتْهنَّ: سبحانَ اللهِ وبحمدِه عددَ خلْقِه، ورضى نفسِه، وزنةَ عرشِه، ومدادَ كلماتِه]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

وقوله «زنةَ عرْشِه» أى بوزن عرشه في عظم قدره.

و«مدادَ كلماتِه» أى مثلها وعددها، وقيل المداد: مصدر كالمدّ.

14. (1893)- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Cüveyriyye (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz bir gün sabah namazını kılınca, daha kendisi namazgâhında iken, erkenden yanından çıkmış, gitmiş, kuşluktan sonra Cüveyriyye (aynı yerinde zikrederek) otururken geri gelmiş ve: *"Bırakıp gittiğim halde duruyorsun (hiç yerinden kımıldamadın galiba?)"* diye sormuştur. *"Evet"* cevabı üzerine *şunu söylemiştir: "Ben senden ayrıldıktan sonra dört kelime(lik bir dua)yı üç kere okudum. Eğer bunlardan hâsıl olan sevab tartılacak olsa, senin burada sabahtan beri okuduğun duaların sevabının ağırlığına denk olur. O dua şudur: "Sübhânallahi ve bihamdihi adede halkıhî ve rıdâ nefsihî ve zinete arşihî ve midâde kelimâtihî. (Allah'ı mahlukatı sayısınca, nefsinin rızasınca, arşının ağırlığınca, kelimelerinin adedince tesbih (noksanlıklardan tenzih) ederim."* [Müslim, Zikr 79, (2726); Tirmizî, Daavât 117, (3550); Ebû Dâvud, Salât 359, (1503); Nesâî, Sehv, 93, (4, 77).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetin Tirmizî'deki vechine göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Cüveyriyye (radıyallâhu anhâ)'nın yanına bir sabah namazı sırasında uğrar, bir de gün ortasında uğrar. Cüveyriyye'yi aynı yerde, aynı vaziyette ibâdete devam ediyor bulunca, *"sabahtan beri yap-*

makta olduğu zikre sevapca denk gelecek dört kelimelik dua"yı öğretir. Bu rivâyette, dua, tekrarlar zikredilerek kaydedilir. Yâni kelimelerin her biri üçer kere tekrar edilir: "Sübhânallahi adede halkıhî, sübhânallahi adede halkıhî, sübhânallahi adede halkıhî..." Ondan sonra diğer kimeler aynı şekilde üçer kere tekrar edilir.

2- *Midâd* meded gibi mastardır, hadiste çoğaltan, artıran şey demektir. Bâzı şârihler, sayıda, adetde misli olarak anlamış; bazısı da sevab husûsunda misli, dengi olarak anlamıştır. Her hâl u kârda bu bir temsîl olup mukâyese kastedilmemiştir. Zîra kelâm tartıya, kileye gelmez, adede girebilir.

3-Sadedinde olduğumuz hadis, bu çeşit özlü kelimelerle zikretmenin faziletini ifâde etmektedir. Kişi, belirtilen miktarda bu kelimeleri tekrar etmekle söylenen fazîlete ulaşacaktır. Hadis, mânevî mertebelere ulaşmak için, mutlaka nefsi meşekkate sokmak gerekmediğini göstermekte, az bir meşakkatle, çok meşakkatlerle elde edilene denk bir sevabın elde edilebileceğini göstermekte, Kur'an ve hadiste gelen me'sur dualarla zikretmenin daha avantajlı olacağına dikkat çekmektedir.

1894 ١٥ – وعن أبى هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ. ثَقِيلَتَانِ في المِيزَانِ. حَبِيبَتَانِ إلى الرَّحْمٰنِ: سُبْحَانَ اللهِ وبِحَمْدِهِ. سُبْحَانَ اللهِ العَظِيمِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

15. (1894)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: "İki kelime vardır, bunlar dile hafif, terazide ağır, Rahmân'a da sevgilidirler: Sübhânallahi ve bihamdihi, Sübhânallâhi'l-azîm (Allahım seni hamdinle tesbih ederim, yüce Allahım seni tenzih ederim) kelimeleridir." [Buhârî, Daavât 65, Eymân 19, Tevhîd 58; Müslim, Zikr 31, (2694); Tirmizî, Daavât 61, (3463).]

AÇIKLAMA:

1- *Hafiflik*'ten murad kolaylıktır. Yani dille söyleme bakımından kolay demektir. Bu kolaylıktan da murad, duanın kısalığıdır.

Ağırlıktan murad ise, hakikî ağırlık olmalıdır. Kıyâmet günü terazinin hayır kefesinde yer alınca ağır basacak demektir. Âlimlerin açıklamalarına göre ameller, tartı sırasında tecessüm edip, maddî bir hüviyet kazanacak, bazısı bazısından ağır olacak. Dünyada bile hacimce eşit olan maddelerin ağırlığı birinden diğerine büyük farklılıklar arzeder. Sadedin-

de olduğumuz hadis zikir ve duaya mahsus elfâzın da, ifâde ettikleri muhtevaya göre birbirinden farklı ağırlıklarda olacağını haber vermektedir.

Ancak şunu da belirtelim ki, ulema bu ve benzeri rivâyetlerde dikkat çekilen fazîletin mutlak olmadığın söylemiştir. *İbnu Battâl*'ın kaydına göre, "Bu kelimelerdeki fazîlet, diyânetteki kavî, büyük cürümlerden temiz olan kimselere hastır. Şehevât ve nefsânî hevasâtın peşinde koşan, haramları işlemek sûretiyle dini kıran kimseler bu fazîletten istifâde edemezler, o istifâdeyi sağlayan *fâzıl temizlere* dâhil olamazlar. Nitekim âyet-i kerimede: **"Yoksa kötülük işleyen kimseler, sağlıklarında ve ölümlerinde kendilerini, inanıp sâlih amellerde bulunan kimselerle bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hükmediyorlar!"** (Câsiye 21) buyurmuştur.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, mezkûr *"iki kelime"*yi devamlı surette okumaya teşvik vardır. Çünkü, bütün teklifler nefse ağır ve zor gelir. Bu ise kolaydır, kolaylığına rağmen mîzanda ağırdır, tıpkı meşakkatli ameller gibi... Öyle ise bunda ihmal uygun olmaz.

3- Mezkûr iki kelimenin Allah'a sevgili olması, onları okuyanların sevgili olması demektir. Allah'ın kula muhabbeti, ona hayrın ulaşması hususundaki irâdesini ve tekrîmini ifâde eder.

Bu iki kelimenin fazîletini belirtme esnasında Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri (el-Esmâu'l-Hüsnâ) meyanında Rahmân isminin zikri de bir teşvik unsurudur. Böylece, az amele çok sevap vermesi sebebiyle Allah'ın rahmetinin genişliğine dikkat çekilmiş olmaktadır.

4- Âlimler bu hadiste dikkati çeken ses âhenginden -ki secî denir- hareket ederek: "Tekellüfe yer vermeksizin, kendiliğinden husûle gelen secî'nin câiz olduğu hükmüne varırlar. Bu noktanın bilhassa medâr-ı bahs edilişi, bazı hadislerde secî'nin yasaklanmış olması sebebiyledir. Şu halde yasağın illeti, tekellüf dediğimiz yapmacıklık ve zorlamadır, secînin kendisi değil.

5- Son olarak, mânaya müteallik bir noktayı belirtelim: "Sübhânallâhi ve bi-hamdihi kelimesini, "Allahım seni hamdinle tesbîh ederim" diye tercüme ettik. Şârihler buradaki vav harfini hâl olarak alıp mânayı şöyle takdir etmişlerdir: أُسَبِّحُ اللّٰهَ مُتَلَبِّسًا بِحَمْدِى لَهُ لِأَجْلِ تَوْفِيقِهِ "Allah'ı, bana olan yardımı sebebiyle O'na olan hamdime bürünerek tesbîh ediyorum." Bu geniş mânayı, "Allah'ım, seni hamdinle tesbîh ediyorum" şeklinde daha vecîz şekilde ifâde ettik, ancak, kaydedilen mahiyetin bilinmesi de faydalıdır.

1895 ١٦ - وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسـول الله ﷺ أكثروا من قول لا حول ولا قوة إلا بالله، فإنها كنز من كنوز الجنة].

قال مكحول: [فمن قالها ثم قال: لا منجا من الله إلا إليه، كشف الله عنه سبعين باباً من الضر أدناها الفقر]. أخرجه الترمذي.

16. (1895)-Yine *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Lâ havle ve lâ kuvvete illa billah. (Güç de kuvvet de ancak Allah'tandır) sözünü çok tekrar edin."*

Mekhûl dedi ki: "Kim bunu der ve sonra da: "Allah (ın gazabın) dan ancak O (nun rahmeti)'na iltica etmekle kurtuluşa erilebilir" derse, Allah ondan yetmiş çeşit zararı kaldırır ki bunların en hafifi fakirliktir." [Tirmizî, Daavât 141, (3596).]

AÇIKLAMA:

1- *Havl, en-Nihâye*'de açıklandığı üzere, hareket demektir. Ancak hile (çâre) mânâsına geldiği de belirtilmiştir. Hareket mânâsı esas olmakla berâber, Münâvî'nin de kaydettiği üzere, *"hareket de, hîle de Allah'ın meşîeti iledir"* şeklinde iki mânâyı birlikte mütâlaa etmek de uygun bulunmuştur. Kelimenin mânasındaki şümûlü kavramada, bu kökten gelen bazı kelimelerin kullanılışını bilmek faydalı olur: Muhâvele, bir şeyi hile ile taleb etmek; istihâle, bir halden başka bir hale geçmek; tahavvül, değişme geçirmek, vs.... Hepsinde güç isteyen bir hareket, bir yer değiştirme görülmektedir. Şu halde bu cümle, "şu veya bu şey", "şu veya bu iş... için" demeksizin hareket, tekâmül, güç, kuvvet gerektiren, her hâlimizde, her işimizde, her hayrımızda muhtaç olduğumuz güç ve kuvvetin Allah'tan geldiğini ifade eder.

Bu cümlenin, insanın yokluktan çıkıp kâmil bir mü'min oluncaya kadar geçirdiği bütün etvâr ve ahvâline baktığı kanaatinde olan Bediüzzaman bu ahvallerden bâzılarını şöyle kaydeder:

"1- Ademden çıkıp vücuda gelmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

2- Zevâle gitmeyip bekâda kalmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

3-Mazarratı def, menfaati celb (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

4-Musibetten uzak olup matluba nail olmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

5-Mâsiyete düşmemek, ibâdete devam etmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

6-Azâba maruz kalmamak, nimete mazhar olmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)

7-Zulmete düşmemek, nur ile tenevvür etmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)"

Bu mânâları tefekkür ederek söylenen bu zikirlerin insan düşüncesinde hâsıl edeceği tevhîd ve ihlâs gözönüne alınınca, "Lâ havle velâ kuvvete" cümlesinin kıymeti husûsunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyan buyurdukları ifâdede zerre kadar mübâlağa olmadığı anlaşılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER'E SALAVÂT

1896 ١– عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أتَانَا رسـول اللّه ﷺ ونَحْنُ في مَجْلِسِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فقَالَ لَهُ بشيرُ بن سعد: أمَرَنَا اللّهُ تعالَى أنْ نُصَلِّيَ عَلَيْكَ يا رسـولَ اللّهِ، فكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قَالَ قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كما صلَّيْتَ علـى إبراهيـم، وبارِكْ على مُحَمَّدٍ، وعلـى آلِ مُحَمَّدٍ، كما بَارَكْتَ عَلَى آلِ ابراهِيمَ إنَّكَ حَميدٌ مَجِيدٌ، والسَّلاَمُ كَمَا قَدْ عَلِمتُمْ]. أخرجه الستة إلاّ البخارى

وللستة إلاّ الترمذي، عن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالُوا يارَسُولَ اللّهِ كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قـالَ قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وعَلَى أزْوَاجِهِ وذُرِّيَّتِه، كما صَلَّيْتَ عَلَى إبْراهيـم، وبارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وعَلَى أزواجِهِ وذرِّيَّتِهِ، كَمَا بارَكْتَ عَلَى إبْراهيم إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ].

وللخمسة عن كعب بن عجرة قال: [خَرَجَ علينا رسولُ اللّه ﷺ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللّهِ: قَدْ عَلِمْنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ، فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قَالَ قُولُوا: اللَّـهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهيمَ إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ، اللَّهُمَّ بارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بارَكْتَ عَلَى آلِ إبْراهِيمَ إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ].

1. (1896)- *Ebû Mes'ud el Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Sa'd İbnu Ubâde'nin meclisinde otururken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

yanımıza geldi. Kendisine, Beşîr İbnu Sa'd: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize Allah Teâla Hazretleri, sana salât okumamızı emretti. Sana nasıl salât okuyabiliriz?" diye sordu. Efendimiz şu cevab verdi:

"Şöyle söyleyin:"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrahîme ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte alâ âl-i İbrahime inneke hamîdun mecîd. (Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübârek kıl. Tıpkı İbrahim'in âlini mübârek kıldığın gibi." (Resulullah ilâve-ten şunu söyledi): "Selam da bildiğiniz gibi olacak." [Müslim,Salât 65, (405), Kasru's-Salât 67,(1,165,166); Tirmizî,Tefsir, Ahzâb,(3218); Ebû Dâvut, Salât 183, (980,981); Nesâî, Sehv 49, (3, 45, 46).]

Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte kitaplarında, Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayet şöyle:

"Ashab sordu: "Ey Allah'ın Resûlü sana nasıl salât okuyalım?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: Şöyle söyleyin, dedi: *"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ salleyte alâ İbrâhime ve bârik alâ Muhammedin ve alâ ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ bârekte alâ İbrâhime inneke hamîdun mecîd.(Allahım! Muhammed'e zevcelerine ve zürriyetine rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i, zevcelerini ve zürriyetini mübârek kıl, tıpkı İbrahim'i mübarek kıldığın gibi. Sen övülmeye layıksın, şerefi yücesin)."* [Buhârî, Daavât 33, Enbiya 8; Müslim, Salât 69, (407); Muvatta, Kasru's-Salât 66, (1, 165); Ebû Dâvut, Salât, 183, (979); Nesâî, Sehv 54, (3, 49).]

Ka'b İbnu Ucre'den gelen bir rivâyet de şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza gelmişti: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik, sana nasıl selam vereceğimizi öğrendik. Ama, sana nasıl salât okuyacağız (bilmiyoruz)? " "Şöyle söyleyin! dedi:

"Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahîme inneke hamîdun mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîd." [Buhârî, Daavât 33: Müslim, Salât 66, (406); Ebû Dâvud, Salât 183, (976);Nesâî, Sehv 51, (3, 47); Tirmizî Vitr,20, (483).]

1897 ٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً
وَاحِدَةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ، وَحُطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ، وَرُفِعَتْ لَهُ عَشْرُ

درجات]. أخرجه النسائى.

وله في أخرى عن أبى طلحة رضي الله عنه: [جاء ﷺ ذات يوم والبشر في وجهه، فقلنا: إنا نرى البشر في وجهك؟ فقال: إنه أتاني الملك، فقال يا محمد: إن ربك يقول أما يرضيك أن لا يصلي عليك أحد إلا صليت عليه عشراً، ولا يسلم عليك أحد إلا سلمت عليه عشراً].

2. (1897)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bana (bir kere) salât okursa Allah da ona on salât okur ve on günahını affeder, (mertebesini) on derece yükseltir."* [Nesâî, Sehv 55, (3, 50).]

Yine Nesâî'de *Ebû Talha* (radıyallâhu anh)'dan gelen bir rivâyet şöyle: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yüzünde bir sevinç olduğu halde geldi. Kendisine:

"Yüzünüzde bir sevinç görüyoruz!" dedik.

"Bana melek geldi ve şu müjdeyi verdi: "Ey Muhammed! Rabbin diyor ki: "Sana salavât okuyan herkese benim on rahmette bulunmam, selâm okuyan herkese de benim on selâm okumam sana (ikram olarak) yetmez mi?" [Nesâî, Sehv 55, (3, 50).]

1898 ٣– وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: أولى الناس بى يوم القيامة أكثرهم على صلاة]. أخرجه الترمذى.

وله في أخرى عن علي رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: البخيل من ذكرت عنده فلم يصل علي].

3. (1898)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* buyurdular ki: "Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât okuyandır." [Tirmizî, Salât 357 , (484).]

Yine Tirmizî'de Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Gerçek cimri, yanında zikrim geçtiği halde bana salavât okumayandır. " [Tirmizî, Daavât 110, (3540).]

1899 ٤– وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إن لله ملائكة

سَيَّاحِينَ فِي الأَرْضِ يُبَلِّغُونِي عَنْ أُمَّتِي السَّلاَمَ]. أخرجه النسائي.

4. (1899)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vessalâm) buyurdular ki: "Yeryüzünde Allah'ın seyyâh melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını (ânında) bana teblîğ ederler." [Nesâî, Sehv 46. (3, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Bu bâbda yer alan dört hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e okunması gereken salât u selâmla ilgilidir. Gereği, sevabı, okunması gereken salât u selâmın metni vs.

Biz bu mevzu ile ilgili bâzı noktaları toptan açıklayacağız:

SALÂT U SELÂMIN HÜKMÜ

Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'a salât u selam okumak bizzat Rabbülâlemîn'in emridir: **"Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât (ve tekrîm) ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin, tam bir teslimiyetle de selâm verin"** (Ahzâb 56).

Bu emir bir farz mıdır, yoksa vâcib veya müstehap mı ifâde eder?

Bu sorunun cevabında ulemâ on ayrı görüş beyan etmiştir:

1- *Taberî*'ye göre "müstehabtır."

2- *İbnu'l-Kassâr*'ın nakline göre "vacibtir ve bu hükümde icma edilmiştir."

3- Ömürde bir kere salavât okumak vacibtir. Namazda da olsa, namaz dışında da olsa vacib yerine gelir. Tıpkı kelime-i tevhid gibi. Hanefîlerden *Ebû Bekr er-Râzî, İbnu Hazm* bu görüştedir. *Kurtubî* de: "Ömürde bir kere de olsa salavât okumanın vücûbunda ihtilâf yoktur. Ancak o, müekked sünnetler gibidir, onların vacib olduğu zamanlarda o da vacibtir" der.

4- Namazda son oturuşta, teşehhüdle namazdan çıkış selâmı arasında vacibtir. Şafiî ve kendisine tâbi olanlar bu görüştedir.

5- Teşehhüdde vacibtir. (Şa'bî ve İshak'ın görüşü). Teşehhüdde salât okunması, *Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel*'e göre farz ise de, *Hanefîlere, Mâlik* ve *Cumhûr*'a göre sünnettir. Farz diyenlere göre, salavât terkedilecek olsa, namaz iptal olur, yeniden kılınması gerekir. Bu görüşünden dolayı, Şâfiî tenkîd edilmiştir.

6- *Ebû Cafer el-Bâkır*'ın: "Teşehhüd diye kayıtlanmaksızın namazın herhangi bir yerinde okunması vacibtir" dediği nakledilmiştir.

7- Ebû Bekr el-Mâlikî: "Sayı ile tahdît edilmeksizin çokça okunması vacibtir" demiştir.

8- "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zikri geçtikçe, hatırlandıkça söylenmelidir" diye hükmedenler de olmuştur. *Tahâvî*, bir kısım Hanefîlerle, Halîmî ve bir kısım Şâfiîler gibi Zemahşerî ve Mâlikîlerden İbnu'l-Ârabî: "Böyle yapmak ihtiyata uygun olanıdır" demiştir.

9- *Zemahşerî*'nin naklettiğine göre: "Bir mecliste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zikri bir çok kere geçse de bir kere salât u selâm okunması yeterlidir, her seferinde okumak müstehabtır."

10-Yine *Zemahşerî*'nin nakline göre "her dua esnasında" vacibtir.

Şu halde ulemâ, salât u selâm okumanın vacib olduğu husûsunda ihtilâf etmemiştir. Hangi şartlarda vâcib olduğunda ihtilâf varsa da, en uygunu Resûlullah'ın ismi zikredildikçe okumaktır. Hutbe dinlerken, Kur'an okurken salavât getirmek vacib değildir.

SALÂT NEDİR?

Râgıb'a göre salât, lügat olarak dua, tebrîk, ta'zîm mânâlarına gelir. Dînî ıstılah olarak dua mânasında kullanıldığı gibi salât mânasına da gelir. Kelime, kulun Allah'a salâtını ifâde ediyorsa, dua, namaz, ta'zîm mânalarına gelir, ancak Allah ve Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in insanlara salâtını ifâde ediyorsa, bu durumda aynı kelime "tezkiye" ve "İlâhî rahmete mazhar kılma" mânâlarına gelir. Melekler salât ediyorsa bu, dua ve istiğfardır. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz âyette, Allah ve meleklerin Hz. Peygamber'e salât etmesi, meleklerin Resûlullah lehinde istiğfar etmesi, Cenâb-ı Hakk'ın da rahmetine mazhar kılması demektir. *Seyid Şerîf*'e göre "salât" Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar, mü'minlerden hayır duadır. *İbnu Hacer*'e göre ise *"salât"* Allah'tan paygamberine olursa bu, rahmetin artmasıdır, başkalarına olursa rahmet ve tezkiyedir. *Mücâhid*'e göre Allah'tan salât, tevfik ve ismettir, meleklerden avn ve nusret (yardım), ümmetten ittibâdır. Bâzı âlimler de, "Rabb'in, Peygamberine salâtı, O'nun şerefini yüceltme ve tekrim (kıymet verme); meleklerin salâtı, onun mükerremiyetini izhârdır; ümmetin salâtı da onun şefaatini talepdir" demiştir.

Bâzı âlimlere göre de meleklerden *"salât"*ın mânası atf'dır, yani esirgeme, Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilince, ya kullarını melekleri nezdinde

senâ etmesi demek olur -ki bu, Allahu Teâla'nın peygamberlerine salâtının tefsirine daha uygun düşer- yahut kemâl-i rahmeti mânasınadır. Salât, Allah'tan başkasına nisbet edilince mânâsı hayır ile dua olur. *Beyzâvî*'ye göre: "Resûlullah'a salât, onun şerefini izhâra ve şânını tâzim ve tekrime îtinâdır."

İbnu Hacer, burada kaydedilmeyen bâzı ulemâdan benzer bir kısım nakillerden sonra şunu söyler: "Bu kaydedilen görüşlerin en uygunu *Ebû'l-Âliye*'den kaydettiğimizdir: "Hz. Peygamber'e Allah'ın salâtının mânâsı, O'na senası ve şânını yüceltmesidir (tâzîmi). Melâikenin ve insanların salâtı ise, bunu onun için Allah'tan taleptir. Öyle ise bu talepden murad, artmayı taleb etmektir, salâtın aslını taleb etmek değil..." *İbnu Hacer* bu te'vilin en uygun oluşuna gerekçe olarak salât kelimesinin bütün kullanışlarda (salât Allah'tan veya melâikeden veya insandan da olsa) hep aynı mânâyı taşımasını gösterir.

Resûlullah'a salât ve selâmı mü'minlere emreden âyet-i kerîmede Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vessalâm)'ın tâzîmi ve başkalarından farklı olarak tebcîlinin emredildiği husûsunda ulemâ icma etmiştir. Halîmî, salât okuyarak yerine getirilen bu ta'zîmin mahiyetini açıklamak üzere şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okumanın mânâsı, O'nun tâzim edilmesidir (yüceltilmesi). Öyle ise, Allahümme salli alâ Muhammedin (ey Allahım, Muhammed'e salât et) demenin mânâsı: **"Muhammed'i büyük kıl"** عظم محمدا demektir. Büyük kılınması, hem dünya ve hem ahirettedir. Dünyada büyük kılınması, zikrinin yüceltilmesi, dininin izhârı ve şeriatının ibkasıyla gerçekleşir. Ahirette büyük kılınması ise, sevâbının bol kılınması, ümmetine şefaatçi yapılması, Makâm-ı Mahmûd'la fazîletinin ebedîleştirilmesiyle olur. Bu duruma göre, âyet-i kerîmede gelen: "Ey iman edenler, siz de ona salât edin!" emrinin mânâsı "Salât okuyarak onun için Rabbinize dua edin (bu söylenen büyüklük vasıtalarını ona vermesini taleb edin)" demektir.

BÂRİK:

"Bereket ver" demektir. Burada bereket, hayır ve kerâmetin artması mânâsındadır. "Ayıplardan temizleme ve tezkiye mânâsınadır" diyen de olmuştur. "Maksad bunun sâbitleşip devam etmesidir, nitekim, بركت الإبل "deve yere çöküp sâbitleşti" demektir" yorumunu getiren de olmuştur.

SUAL: SALÂT KELİMESİ PEYGAMBERLER DIŞINDA KULLANILIR MI?

Bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. "Câiz" diyenler rahmet mânasını

kastederler. Nitekim bu mânada Hz. Peygamber: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى آلِ اَبِى اَوْفٰى **"Allahım, Ebî Evfâ ailesine rahmet ve bereket ver"** diye dua etmiştir. Câiz değil diyenler daha ziyâde, salât kelimesine ta'zim mânasını verenlerdir. Allahümme salli alâ Muhammedin sözümüz, sadece "Allah'ım, Muhammed'e rahmet et" veya "Muhammed'e merhamet et" mânasına gelseydi peygamberlerden başkası hakkında kullanmak da câiz olurdu. Keza *"salât"* kelimesi sadece bereket ve rahmet mânâlarına gelseydi "namazda musallînin: *"Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtühü"* sözü ile birlikte salâtı okuması da vâcibtir" diyenlere göre teşehhüdde okunmasının vücûbu da düşerdi. Halbuki yukarıda belirtildiği üzere salâttan öncelikle kastedilen, ta'zim ve tekrim (büyük kılmak, değer vermek)'dir. Öyle ise esas olan salâtın Resûllullah'a tahsîsidir. Ulemâ, terkîm ve ta'zim mânasında salâtın *Hz. Peygamber*'e has olduğunda müttefiktir.

ÂL-İ MUHAMMED

Resûlullah'a okunan salâtda sâdece Efendimiz'e değil, onun âline de salât ve selâm ediyoruz. Acaba âl-i Muhammed kimlerdir?

★ Bu meselede de ulemâ ihtilâf eder. Bir görüşe göre ehl kelimesinden gelen âl kelimesi, aile mânâsına gelir. Âl-i Muhammed deyince bâzı âlimler Resûlullah'ın sadaka haram olan yakınlarını anlamıştır. İmâm *Şâfiî* ve *Cumhur* bu görüştedir. Nitekim *Resûlullah, Hasan İbnu Ali*'ye *"Biz âl-i Muhammed'iz, bize sadaka helâl olmaz"* buyurmuştur. Aslında bunlar hakkında da ihtilâf edilmiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Teşehhüd hadisindeki âl-i Muhammed'den murad ehl-i beytidir" demiştir.

★ *Âl-i Muhammed*'den muradın Resûlullah'ın zevceleri ve zürriyeti olduğu da söylenmiştir. Ancak, bir kısım âlimler buna itiraz ederek, *âl-i Muhammed*'e her üçüncü de (yâni zevceler, zürriyet ve sadakanın haram edildiği yakınları) girdiğini belirtmişlerdir. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet bu üç grubu da *âl-i Muhammed* olarak zikretmiştir. "Öyle ise, hadisi rivâyet eden râviler, bunlardan bazısını unutarak zikretmeyi ihmâl etmiştir. Çünkü her biri ayrı ayrı rivâyetlerde zikredilirler..."

★ Bazı rivâyetlerde Âl-i Muhammed tâbiriyle sâdece Resûlullah'ın zevceleri kastedilmiştir.

★ Bâzı rivâyetlerde, sâdece zürriyet sözüyle husûsan *Hz. Fâtıma*'nın nesli kastedilmiştir.

★ Âl-i Muhammed bütün Kureyş'tir diyen de olmuştur.

★ Âl'den murad "bütün ümmet"tir diyen olmuştur. Bu sonuncu görüşü İmam Malik'in, Ezherî'nin, bir kısım Şâfiîlerin benimsediğini; Şerhu Müslim'de Nevevî'nin tercîh ettiği, el-Kâdı Hüseyin ve Râgıb gibi bazılarının ittikâ ile kayıtlıyarak "ümmetten muttaki olanlar" dediklerini belirtirler... Bu görüşü te'yid eden âyet ve hadisler zikredilmiştir: إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلاَّ الْمُتَّقُونَ **"Onun dostları ancak muttakîlerdir"** (Enfâl 34) buyurulmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da إِنَّ أَوْلِيَائِى مِنْكُمُ الْمُتَّقُونَ "Sizden benim dostlarım, müttakî olanlarınızdır" buyurmuştur.

HZ. İBRAHİM'İN ZİKRİ

Resûlullah'a salavât okurken: *"Allah'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât et, tıpkı İbrâhim'e ve İbrahim'in âline salât ettiğin gibi..."* denmektedir. Burada Hz. İbrahim'in öncelikle zikredilmiş olması, yani, Cenâb-ı Hakk'tan Peygamberimiz için salât taleb ederken, *"İbrahim'e salât yaptığın gibi..."* denmiş olması ulema arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İbrahim* ve onun âlinden de efdal olduğu halde, *Hz. İbrahim* ve âli daha efdal imişçesine, onlara atfen Peygamberimiz ve âli için salât taleb ediyoruz?

Bu sorunun cevabına geçmeden hemen belirtelim ki, okunan duada Hz. İbrahim ve âlinin Cenâb-ı Hakk'ın tebciline mazhariyetleriyle ilgili ihbâr Kur'an-ı Kerîm'in bir âyetine işâret etmektedir: **"...Ey ehl-i beyt, Allah'ın rahmeti, bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphe yok ki O, asıl hamde layık, hayr u ihsanı çok olandır"** (Hûd 73). Meseleye getirilen açıklama ve cevaplara gelince, bazıları şöyledir:

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ifâdesi, kendisinin Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'den efdal olduğunu bilmesinden önceye aittir.

★ Bunu tevazu için söylemiştir.

★ Teşbîh burada, kadr u kıymette değil, asıldadır. Nitekim Kur'an'da bunun örnekleri var: **"Sizden öncekilere oruç farz kılındığı gibi size de farz kılındı"** (Bakara 183); **"Nuh'a vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik"** (Nisa 163).

★ Burada teşbîh, nâkısı kâmile benzetme değil, meşhur olmayanı meşhur olana (bilinene) ilhak nev'indendir.

★ Burada teşbîh, *Hz. Peygamber* ve âline olan salâtın tamamı ile Hz. İbrahim ve âline olan salâtın tamamı arasında yapılmıştır. Hz. İbrahim'in âline pek çok peygamberin dahil olduğu düşünülecek olursa, kendisine benzetilmenin (müşebbeh bih), bu nokta-i nazardan daha kavî olduğu anlaşılır. Burada söylenmek istenen şudur: *Hz. İbrahim*'in neslinden pek çok peygamber gelmiştir. *Hz. Peygamber*'in neslinden velîler gelmiştir, ama peygamber gelmeyecektir. Peygamber'in fazîleti, velîlerin fazîletinden üstün olduğuna göre, *Hz. İbrahim*'in fazîleti, neslinden gelen peygamberlerin mazhar olduğu fazîletlerle birlikte toplanınca, bu daha fazla gelir. Hatta bu nokta-i nazardan, Hz. Peygamber ve âli'ni de Hz. İbrahim'in âli arasında mütâlaa edebiliriz, çünkü neslen ona dayanmaktadır. İbnu Abbâs'tan, *"Muhammed, âl-i İbrahim'dendir"* hadisi rivâyet edilmiştir.

★ Hz. Peygamber'in bu duadan muradı, kendine verilen nimetin tamamlanmasıdır, tıpkı Hz. İbrahim'e tamamlandığı gibi.

Bunlardan ve kaydetmediğimiz diğer bütün görüşlerden her birinin bir haklılık yönü vardır. Meseleyi tahlîl edenler umûmiyetle, Hz. Peygamber ve âlinin fazîletleriyle, Hz. İbrahim ve âlinin fazîletlerini toplam olarak nazar-ı dikkate almak ve hattâ Hz. Peygamber'i de -kıyâmete kadar mazhar olacağı fazîletlerle birlikte- Hz. İbrahim'in fazîletleri meyânında mütâlaa ederek bu teşbihi değerlendirmek gerektiği görüşünü kuvvetli ve isabetli bulmaktadırlar. Doğruyu Allah bilir.

SALÂTIN EHEMMİYETİ

İslam dini, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okumayı, kulluğun izharında mühim ve müessir bir vâsıta kılmıştır. Daha önceki hadislerde geçtiği üzere en makbul bir duadır, başkaca her çeşit dualarımızın makbul olma şartlarından biri salât kılınmıştır. Dualarımızın başında, esnasında (ortasında) ve sonunda salavât okunmalıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok hadislerinde kendisine salavât okumaya teşvîk buyurmuştur. Birkaç tanesini kaydedeceğiz:

★ *"Dua eden bir kimse peygambere salât okumadığı müddetçe duası perdelidir (hedefine ulaşamaz)."*

★ *"Her dua semaya çıkmaktan yasaklanmıştır. Bana salât getiren dua müstesna, o çıkabilir."*

★ *"Kim bana salât getirmeyi unutursa ona cennetin yolu unutturulur."*

"Cebrail (aleyhisselâm)'le karşılaştığımda bana şunu söyledi: "Sana müjdeler olsun. Allah diyor ki: "Kim sana selâm verirse ben ona selâm veririm. Kim sana salât getirirse ben de ona salât (rahmet) ederim."

"*İbnu Ubey İbni Ka'b* (radıyallâhu anh), Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm)'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben sana çok salavât getiriyorum, buna vaktimin ne kadarını ayırayım?"

"Dilediğin kadarını" cevabını alınca tekrar sordu:

"Dörtte biri nasıl?"

"Dilediğin kadar yap, artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Üçte biri olsa?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Yarı olsa?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Üçte ikisi nasıl?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Bütün vakitlerimde sana salât okusam?"

"Bu takdirde yeter, günahın mağrifet olunur."

DİYETLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde altı fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NEFSİN (ŞAHSIN) DİYETİ

İKİNCİ FASIL

UZUVLARIN VE YARALARIN DİYETİ

GÖZÜN DİYETİ

DİŞİN DİYETİ

PARMAKLARIN DİYETİ

YARALAMALARIN DİYETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

NEFİS VE UZUVLAR HAKKINDA MÜŞTEREK HADİSLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENİNİN DİYETİ

BEŞİNCİ FASIL

DİYETİN KIYMETİ

ALTINCI FASIL

DİYETLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

NEFSİN (ŞAHSIN) DİYETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Diyet, lügat olarak وَدْيَة aslından gelir. Arapça وَدَى "öldürülenin velîsine diyet ödedi" demektir. Maktul tarafa nefse mukabil ödenen maddî cezaya diyet dendiğine göre, bu kelime mastardan elde edilen bir isim olmaktadır. Bu tâbir asıl îtibariyle öldürme vak'alarında kâtilin cürmüne mukâbil ödediği para için kullanılmış ise de, kısas gerektiren bütün cürümlerde kısası önlemek maksadıyla ödenen maddî tazminatlara da diyet denmiştir.

1900 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ قُتِلَ خطأً فديتُه من الإبلِ مائةٌ: ثلاثون بنتَ مخاضٍ، وثلاثون بنتَ لبونٍ، وثلاثون حقةً وعشرةُ ابنِ لبونٍ ذكرٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

إلا أن في رواية الترمذي: [من قتلَ متعمداً دُفِعَ إلى أولياءِ المقتولِ، فإنْ شاءوا قتلوا، وإنْ شاءوا أخذوا الدِّيةَ وهي ثلاثونَ حقّةً، وثلاثون جذعةً، وأربعونَ خلفةً، وما صُولِحوا عليهِ فهو لهم، وذلكَ تشديدُ العقلِ].

والمــراد «بالعقلِ»: هنا الدية، ولما كان القاتل يجمعها ويعقلها بفناء أولياء المقتول ليتقبلوها منه سميت عقلا.

1. (1900)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim hatâen*

öldürülürse, diyeti yüz devedir; bunlardan otuzu bintü mehâz (iki yaşına girmiş dişi deve), otuzu bintü lebûn (üç yaşına girmiş dişi deve), otuzu hıkka (dört yaşına girmiş dişi deve), on tane de ibnu lebûndur (üç yaşına girmiş erkek deve)." [Ebû Dâvud, Diyât 18, (4541); Tirmizî, Diyât 1, (1387); Nesâî, Kasâme 30, (8, 43).]

Tirmizî'nin rivâyetinde şöyle denir: *"Kim taammüden (kasıtla) öldürürse, öldürülenin velilerine teslim edilir, dilerlerse öldürürler, dilerlerse diyet alırlar. Bu 30 hıkka (dört yaşına giren dişi deve): 30 cezea (beş yaşına girmiş dişi deve); 40 aded halife (hamile deve) dir. Ayrıca ne üzerine sulh yaptıysalar bu da onlarındır. Bu, diyetin şiddetini artırmaktır."*

AÇIKLAMA:

1-Hadisciler Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî senedinde ihtilaf ederler. Bazıları senedde geçen ced kelimesini Amr'in dedesi Muhammed kabul ederek bu isnadla gelen hadislerin mürsel, (dolayısıyla zayıf) olduğunu söylemiştir. Buzıları da ced'le Şuayb'ın dedesi Abdullah'ın kastedildiğini iddia ederek hadisin munkatı' olduğunu ileri sürmüştür. Bunlara göre bu tarikle gelen hadisler zayıftır. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel* ve Sünen-i Erbaa müellifleri, Şuayb'ın Abdullah'la karşılaştığını, bu tarîkle gelen hadislerin *Abdullah İbnu Amr*'ın Hz. Peygamber'den bizzat yazdığı hadisler olduğunu, sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu tarikle rivâyet edilmiş bulunan hadislere bu bölümde daha sık rastlayacağız. Müteâkip bölümlerde de rastlayacağız. Senetteki işkâli olduğu gibi korumak için tercüme etmeksizin, *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* şeklinde aynen bıraktık.

2- Burada, yaşlarına göre bir kısım develerin ismi geçmektedir. Hadislerde zaman zaman bunlar geçeceği için kısa bir açıklama faydalıdır: Aynî'nin belirttiği üzere, lügat kitapları, develeri on yaşına kadar ayrı bir isimle anarlar. Şöyle ki:

1- *Huvar:* Süt emen yavru deve.

2- *Fasîl:* Memeden ayrılmış deve yavrusu.

3- *İbnu Mehâz:* İki yaşına girmiş erkek yavru, dişisine bintu mehâz derler.

4- *İbnu Lebûn:* Üç yaşına girmiş erkek yavru, dişisine bintu lebûn derler.

5- *Hıkka:* Dört yaşına girmiş erkek yavru, dişisine hıkka derler.

6- *Ceza'*: Beş yaşına girmiş erkek yavru, dişisin cezaa derler.

7- *Seniy:* altı yaşına girmiş erkek deve, dişisine seniyye derler.

8- *Rabâî:* Yedi yaşına girmiş erkek deve, dişisine rabâiyye derler.

9- *Sedîs yahut sedes:* Sekiz yaşına girmiş deve.

10- *Bâzil*: Dokuz yaşına girmiş deve.

11- *Mahallef:* On yaşına girmiş deve.

Bundan sonra müstakil isim yoksa da *bâzilu âm, bâzilu âmeyn, muhallefu âm, muhallefu âmeyn, muhallefu selâsetu a'vâm* diye mürekkeb isimlerle on beşe kadar çıkarlar. Deve bazen sinn ve zâtu's-sinn kelimeleriyle de ifâde edilir. Sinn, lügaten diş ve yaş gibi mânâlara gelir. Zâtu's-sinn muayyen bir yaş sahibi demektir.

Devenin küçüğüne bekr denir, dişi ise bekra ve kalûs denmiştir. Develer, ayrıca cinslerine ve gördükleri işe göre de çeşitli isimlerle anılılar. Hadislerde geçtikçe açıklanacaktır.

1901 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِي دِيَةِ الْخَطَإِ عِشْرُونَ حِقَّةً، وَعِشْرُونَ جَذَعَةً، وَعِشْرُونَ بِنْتَ مَخَاضٍ، وَعِشْرُونَ بِنْتَ لَبُونٍ، وَعِشْرُونَ بَنُو مَخَاضٍ ذُكُورٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (1901)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hatâen öldürmede diyet olarak yirmi hıkka, yirmi cezea, yirmi bintu mehâz, yirmi bintu lebûn ve yirmi benû lebûn vardır."* [Ebû Dâvud, Diyât 18, (4545), Tirmizî, Diyât 1, (1386); Nesâî, Kasâme 32, (8, 43-44).]

1902 ٣– وعن عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [دِيَةُ شِبْهِ الْعَمْدِ أَثْلاثاً، ثَلاثٌ وَثَلاثُونَ حِقَّةً، وَثَلاثٌ وَثَلاثُونَ جَذَعَةً، وَأَرْبَعٌ وَثَلاثُونَ ثَنِيَّةً إِلَى بَازِلِ عَامِهَا كُلُّهَا خَلِفَاتٌ].

وروى [فِي الْخَطَإِ أَرْبَاعاً: خَمْسٌ وَعِشْرُونَ حِقَّةً، وَخَمْسٌ وَعِشْرُونَ جَذَعَةً، وَخَمْسٌ وَعِشْرُونَ بَنَاتِ لَبُونٍ، وَخَمْسٌ وَعِشْرُونَ بَنَاتِ مَخَاضٍ]. أخرجه أبو داود.

وله وللنسائي في اخرى عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يرفعه: [الْخَطَأُ شِبْهُ الْعَمْدِ مَا كَانَ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا].

3. (1902)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Şibhu'l amd'in diyeti üç kısımdır. 33 adet hıkka, 33 adet cezea, 34 adet seniyye-bâzil arası devedir. (Seniyye altı yaşına, bâzil de dokuz yaşına basmış deveye denir.)"

Yine *Hz. Ali* şunu da rivâyet etmiştir: "Hatâen öldürmede diyet dört kısımdır: 25 hıkka, 25 cezea, 25 bintu lebûn, 25 bintu mehâz." [Ebû Dâvud, Diyât 19, (4551, 4553).]

Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallâhu anhümâ)'ın *Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de merfu olarak kaydedilen bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "(Cürüm sırasında) kamçı ve değnek kullanıldığı müddetçe hatâ, şibhu'l amd'dir." [Ebû Dâvud, Diyât 19, 20, (4547, 4565); Nesâî, Kasâme 42 (8, 40); İbnu Mâce, Diyât 5, (2627).]

AÇIKLAMA:

1- Yaşlarına göre develer ayrı bir isim almaktadır. Hıkka, bintu lebûn gibi. Bunlar bâbın birinci hadisinde ilk defa geçtiği zaman parantez arasında açıklanmıştır.

2- Katl üç çeşittir: Amd, hata, şibh-i amd.

a) *Amd:* Taammüd de denir. Öldürülmesi meşrû olmayan bir insanı yaralayıcı bir âletle kasten öldürmektir. Bunun cezası kısastır. Cana can.

b) *Hata:* Bir insanı kaste mukârin olmaksızın bir yanlışlıkla öldürmektir. Bunun cezası diyettir.

c) *Şibh-i amd:* Katli meşru olmayan bir insanı, yaralayıcı sayılmayan bir şey ile kasten öldürmektir. Buna şibhu'l-hata da denir.

Bu taksim, Şâfiîlerin ve Hanefîlerin de dâhil olduğu Cumhur'un görüşüdür.

İmam Mâlik, Leys ve diğer bir kısım âlimlere göre katl iki çeşittir. Amd ve hata. Çünkü Kur'an şibhu'l-amd'den söz etmemektedir. Bunlara göre: "Hata, herhangi bir sebeple veya mükellef olmayan kimseden veya öldürmek kasdı taşımayan kimseden vukua gelen veya normalde, öldürücü olmayan bir şeyle hâsıl edilen öldürmedir. Bunlardan birinci kısım hatâlar için kısas yoksa da, sonuncu için vardır." Bu, diğer âlimlerin şibhu-amd dedikleri şeydir. Şibhu amd'le ilgili hadis "katl" veya mahz-ı hata ile ya da mahz-ı kasd ile meydana gelir diyenleri cerhedecek kadar bu bâbda sarîhtir.

Âlimler *şibhu'l-amdin* diyeti konusunda rivâyetlere tâbi olarak ihtilâf etmişlerdir. İmam Şâfiî ve Atâ, Hz. Ali hadisinin zâhiriyle hükmet-

miş ve üç kısım olduğunu söylemiştir. *Muhammed İbnu'l-Hasan* da bu görüşü iltizâm eder.

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Ahmed ve *İshak İbnu Râhûye* (rahimehumullah) ise diyetin dört kısımdan olacağına hükmetmişlerdir.

Ebû Sevr, "şibhu'l-amdin diyeti beş kısımdır" demiştir.

1903 ٤– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: عَقْلُ المَرْأةِ مِثْلُ عَقْلِ الرَّجُلِ حَتَّى تَبْلُغَ الثُّلُثَ مِنْ دِيَتِهِ]. أخرجه النسائى.

4. (1903)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kadının diyeti, erkeğin diyetine, diyetin üçte bir miktarına kadar eşittir." [Nesâî, Kasâme 34, (8, 44, 45).]

AÇIKLAMA:

Hadisin mânası şudur: "Mâruz kaldığı mağduriyet sebebiyle kadına tahakkuk eden diyet, diyet-i kâmilenin üçte bir miktarında ise bu durumda normal miktarı alır, erkekle arasında fark yoktur. Ancak üçte biri aşar ve diyet-i kâmilenin yarısına ulaşırsa o zaman kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısı olur." Bu hususu Ömer Nasuhi Bilmen merhum Istılahâtı Fıkhiye Kamusu'nda şöyle açıklar:

"... Hür bir erkeğin diyet-i kâmilesi bin dinar veya on bin dirhem-i şer'î gümüş veya 100 deve veya 200 sığır veya 2000 koyun yahut her biri iki parçadan ibaret olmak üzere iki yüz kat elbisedir.

Hür bir kadının diyet-kâmilesi ise bunların yarısıdır. Erkekler ile kadınların diyetleri arasındaki bu fark, kendilerinin arasında maddî zararlar bakımından mevcut olan bir farktan neş'et etmektedir.

Mâlum olduğu üzere, İslâm hukukunda erkekler ile kadınlar arasında hayat itibariyle bir müsâvaat kabul edildiği cihetle bunlardan herhangi birinin nefsi mukabilinde, diğerinin kısası icab etmektedir... Fakat maddî, malî zararlar itibariyle bunların arasında umumî bir bakımdan bir fark gözetilmiştir. Çünkü erkekler, daha ziyâde müstahsil olmak, ailelerinin mâişetlerini te'mine çalışmak, yurtlarının müdâfaasına koşmak itibariyle kadınlardan daha mühim bir mevkie, bir mükellefiyete sahiptirler.

Binaenaleyh erkeklerden birinin ziyanı, cemiyetin sînesinde madde-

ten daha büyük bir cerîha vücûda getirmiş olabilir. İşte bu gibi farklara binâen malî tazminât hususunda erkeklerin diyetleri kadınların diyetlerinden ziyade olarak kabul edilmiştir."

1904 ٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهُما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَىٰ في المُكاتَبِ يُقْتَلُ أَنْ يُؤدَّى بِقَدْرِ ما أُعْتِقَ مِنْهُ دِيَةَ الحُرِّ، وبِقَدْرِ ما بَقِيَ دِيَةَ العَبْدِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للنسائي.

5. (1904)- *Hz. İbnu Abbas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülen mükâteb hakkında, âzad edilen miktarınca hür diyetine göre, geri kalan kısmı için de köle diyetine göre hesaplanmasına hükmetti." [Ebû Dâvud, Diyât 22, (4581); Nesâî, Kasâme 36, (8, 45, 46); Tirmizî, Büyû' 35, (1259). Metin, Nesâî'nin metnidir.]

AÇIKLAMA:

Mükâteb, belli bir miktar ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere, efendisiyle antlaşma yapan köleye denir. Bu hadis böyle birisinin öldürülmesi hâlinde efendisine ve vârislerine ödenecek diyet miktarını tâyin etmektedir. Bilindiği üzere, diyet husûsunda köle ile hür farklıdır. Hür için, diyet-i kâmile denen nasslarla tesbit edilmiş maktû, muayyen bir miktar ödenir. Köle öldürüldüğü takdirde, erkek de olsa kadın da olsa onun diyeti, kıymeti üzerinden ödenir. Eğer kölenin kıymeti, hürün diyeti için tesbît edilen miktara eşit veya fazla ise, diyet-i kâmile miktarından on dirhem eksik ödenir (Diyet miktarını önceki hadiste kaydettik.)

Câriye için de durumu aynıdır. Değeri hür kadının diyetine eşit veya fazla ise on dirhem noksan ödenir. Sözgelimi, hür kadının diyeti 5.000 dirhem ise, değeri 5.000 dirhem olan bir câriye hatâen öldürülse, efendisine 4990 dirhem ödenir.

Bu esas bilindikten sonra mükâtebin hadiste beyan edilen hükmü daha kolay anlaşılır: "Mükâteb öldürüldüğü takdirde, efendisine ödediği miktarca hür kimsenin diyetine göre, geri kalan kısmı da kıymetine göre hesaplanır. Sözgelimi yarı bedelini ödemiş ise, diyet-i kâmilenin yarısı ile değerinin yarısı ödenir." Hadisin mânası bu. Ancak *Hattâbî* (rahimehullah) der ki: "Fakihlerin tamamına yakını şu hususta icma ederler: "Mükâteb, henüz ödenmemiş tek dirhemlik borcu kaldığı müddetçe köledir. Kendisine karşı işlenen cinâyetlerde de kendi işlediği cinâyetlerde de köle ahkâmına tâbidir. Bana ulaştığına göre bu hadisle sâdece

İbrahim Nehâî (rahimehullah) amel etmiştir. Bu hususta, *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den de bir rivâyet gelmiştir. Hadis sahih olduğu takdirde, mensuh olmaz ve kendisinden evlâ olan bir rivâyete de muârız düşmezse hadisle amel gerekir."

1905 ٦- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ دِيَةُ الْمُعَاهِدِ نِصْفُ دِيَةِ الْحُرِّ]. أخرجه أبو داود.

6. (1905)-Yine *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Muâhedin diyeti hür kimsenin diyetinin yarısıdır." [Ebû Dâvud, Diyât 23, (4583).]

AÇIKLAMA:

1- *Muâhed*, antlaşma mucibince dâru'l-İslâm'da yaşamasına müsaade edilen gayr-ı müslimdir, buna zımmî de denir. Lügatte zimmet, ahd, emân, damân (garanti) hurmet (haramlık, dokunulmazlık) hakk mânalarına gelir. Müslümanların ahd ve emânlarına girdikleri için ehl-i zimmet denmiştir.

2- *Hattâbi*, bu hadisi, Ehl-i Kitap hakkında gelen en açık rivâyet olarak değerlendirir. Ömer İbnu Abdilâziz, Urve İbnu'z-Zübeyr, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İbnu Şübrüme gibi bâzı âlimler bu hadisle amel etmişlerdir.

Ashâbu re'y ve Süfyan Sevrî zımmîlerin diyeti ile Müslümanların diyetini bir tutarlar. *Şâbî, Nehâî, Mücâhid, Hz. Ömer* ve *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anhümâ) diğer bir kısım selef de böyle hükmetmişlerdir.

Şâfiî, İshâk, İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basrî, İkrime, Osman İbnu Affân -ve bir rivâyette Hz. Ömer- gibi diğer bir grup selefe göre zımmînin diyeti, Müslümanın diyetinin üçte biridir.

1906 ٧- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [وَدَى رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْعَامِرِيَّيْنِ بِدِيَةِ الْمُسْلِمِينَ، وَكَانَ لَهُمَا عَهْدٌ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الترمذي.

7. (1906)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Âmir'den iki kişinin diyetini, Müslümanların diyet miktarına göre ödedi. (Müslümanlar tarafından hatâen öldürülen) bu iki kişi ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muâhedesi (antlaşması) vardı." [Tirmizî, Diyât 12, (1404).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen iki Âmirî'nin öldürülme hikâyesi kısaca şöyledir: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, taleb üzerine ve verilen emâna îtimad ederek yetmiş civarında bir tebliğ heyetini Benî Âmir yurduna göndermişti. Bir-i Maûna mevkiinde konaklayan hey'ete, verilen emâna îtibar edilmeden âni baskın yapılarak ikisi hariç hepsi şehîd edildi.

Bu katliamdan kurtulabilen iki kişiden biri Amr İbnu Umeyye ed-Damrî idi. Amr (radıyallâhu anh) dönüş sırasında, Karkara nâm mevkîde, Benî Âmir'den iki kişiye rastlar. Bu iki kişinin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile aralarında ahid (antlaşma) vardı. Ancak Amr bunu bilmiyordu. Öldürülen arkadaşlarının intikâmını almak için onları öldürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dönüşte durumu anlatınca:

"Demek onları öldürdün ha! Öyleyse diyetlerini ödemen gerek" buyurdu.

Yeri gelmişken kaydedelim: Bunların diyetinin ödenmesine, yapılan antlaşma gereği, Medine'deki Yahudilerin iştirâki gerekiyordu. Hz. Peygamber bunu taleb için Beni'n-Nadîr yahudî kabîlesine uğrayacak, onlar değirmen taşı atarak Resûlullah'ı öldürmek üzere suikast tertibine girişecekler ve *Beni-n Nadîr*'in Medîne'den sürülmesiyle sonuçlanan gelişmeler olacaktır.

1907 ٨– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَقْلُ أَهْلِ الذِّمَّةِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ، وَهُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ]. أخرجه النسائي.

8. (1907)- Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ehl-i zimmetin diyeti, Müslümanların diyetinin yarısıdır. Ehl-i zimmet de Yahudî ve Hıristiyanlardır."* [Nesâî, Kasâme 35, (8, 45).]

1908 ٩– وعنه أيضاً عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَقْلُ الْكَافِرِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُؤْمِنِ]. أخرجه الترمذي.

9. (1908)-Yine *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Kâfirin diyeti, mü'minin diyetinin yarısıdır." [Tirmizî, Diyât 17, (1413).]

AÇIKLAMA:

1-Son rivâyet, Nesâî'de *Kâfirin Diyeti* adını taşıyan aynı bâb içeri-

sinde kaydedilir. Esâsen Ehl-i Kitap diye isimlendirilen Hıristiyan ve Yahudîler, kâfirler zümresindendir. Kur'an-ı Kerîm onları birçok âyette *kâfir* olarak (Bakara 105, Beyyine 1, 6) zikreder.

2-Rivâyetlerde diyet, "akl" kelimesi ile ifâde edilmiştir. Şu halde hadis metinlerinde akl bir çok durumlarda diyet mânasına gelmektedir. Bunun dilimizdeki akıl kelimesiyle irtibatı vardır. *Akl* lügat olarak bağlamak mânâsınadır. *Nihâye*'de açıklandığı üzere, kâtil birini öldürdüğü zaman diyet olarak develeri toplayıp getirir ve teslim etmek üzere maktûlün velîlerinin ikâmetgâhının avlusuna bağlarmış. Onlar da ondan bunları kabzederlermiş. Böylece diyet, bağlamak mânasına gelen akl mastarından isim olarak türetilmiştir. Esasen diyetin aslı deve idi, sonradan altın, gümüş, sığır, davar vs. cinsinden belli bir miktara bağlanmıştır.

3- Bir rivâyette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde diyetin kıymeti sekiz yüz dinar ve sekiz bin dirhem idi. O esnada *Ehl-i Kitabın* diyeti bunun yarısı idi. Bu hal *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) zamanına kadar devam etti. *Hz. Ömer* halife olunca, bir hutbesinde "Deve pahalandı" deyip, diyetin kıymetini altın cinsinden bin dinara, gümüş cinsinden 12 bin dirheme yükseltti. Bu ayarlamada *Hz. Ömer*'in ehl-i zimmenin diyetine hiç dokunmayıp eski hal üzere bıraktığı belirtilir.

Daha önce kaydettiğimiz üzere başta Hanefîler olmak üzere ulemânın bir kısmı Ehl-i Kitabın diyet miktarını, Müslümanların diyet miktarı ile bir tutmuştur. Bunlar görüşlerini, 1906 numarada kaydettiğimiz iki Âmirî'nin diyetinin Müslümanların diyetine denk tutulmuş olma rivâyetinden başka, bilhassa meâlini kaydedeceğimiz şu âyetin ıtlakına dayandırırlar: **"...Şâyet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine bir diyet ödemek... gerekir"** (Nisa 92). Âyette "bir diyet" denmektedir. Bu, mutlak ifade ile bilinen mâlum bir diyetin kastedildiğini, bunun da Müslümanlar için ödenen diyet olduğunu söylemişlerdir.

İKİNCİ FASIL

UZUVLARIN VE YARALARIN DİYETİ

GÖZ

1909 ١ – عن سليمان بن يسار [أنَّ زيْدَ بنَ ثَابتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنهُ كانَ يَقُولُ: فِي العَيْنِ القَائمَةِ إذَا طُفِئَتْ مائةُ دِينَارٍ]. أخرجه مالك.

1. (1909)- *Süleymân İbnu Yesâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) derdi ki: "Göz yerinde kalır, fakat nuru sönerse diyeti yüz dinardır." [Muvatta, Ukûl 9, (2, 857).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Aynu'l-kâime,* tam göz demektir. Hadiste göz yuvarlağı, yüzün güzelliğini bozacak şekilde bir zarar gelmeden nuru giderilmiş, görmez hâle getirilmiş ise bunun diyeti yüz dinar olarak tesbit edilmiştir.

Uzuvların diyetinde umumî prensip şudur: "İnsanlarda el, ayak, kulak, dudak, göz, kaş gibi çift olan uzuvlardan her ikisinin diyeti, nefsin diyet-i kâmilesine müsâvidir. Bunlardan sâdece birinin diyeti ise bir diyet-i kâmilenin nısfı (yarısı) miktarıdır. Meselâ bir eli hatâen kesilen bir erkeğe beş bin dirhem, bir kadına da iki bin beş yüz dirhem diyet verimesi lâzım gelir.. Kirpikler, göz kapakları gibi adetleri dört olan uzuvlardan her birinin diyeti de bir diyet-i kâmilenin dörtte biri nisbetindedir. Lisanın, aklın diyetleri de birer diyet-i kâmiledir" (Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu).

2- Hadis Muvatta rivâyeti olmakla beraber, *Zürkânî, İmam Mâlik*'in bununla hükmetmeyip, "Bu ameliye; câniye aynen icra mümkünse tatbik edilir, değilse, diyet hatada olduğu gibidir" dediğini belirtir.

1910 ٢ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي اللّٰه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي العَيْنِ القَائمَةِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا ثُلُثُ الدِّيَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وفي رواية النسائي: [قَضَى في الْعَيْنِ الْعَوْرَاءِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا إِذَا طُمِسَتْ بِثُلُثِ الدِّيَةِ].

« الْقَائِمَةُ »: هي التي تكون بحالها في موضعها إلا أنها لا تبصر.

« وَالسَّادَّةُ لِمَكَانِهَا »: غير فارغ منها، وإنما ذهب ضياؤها.

2. (1910)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yerinde sâbit kalarak kör olan göz hakkında diyetin üçte birine hükmetti." [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4563); Nesâî, Kasâme 41, (8,55, 56).]

Nesâî'nin rivâyetinde şöyledir: "Resûlullah : "Yerinde sâbit duran kör gözün kapanması hâlinde diyetinin üçte birine hükmeti."

AÇIKLAMA:

1- *Türbüştî,* burada, yuvasından çıkmamış, yerinden oynamamış, daha önceki görünuşü bozulmamış, yüzde bir çirkinliğe sebep olmamış gözün kastedildiğini söyler. Önceki hadiste de belirtildiği üzere tabiî hâli bozulmadan görme nuru kaybolan göz olmaktadır.

2- Bu şartlarla görmesinin gitmesine sebep olunduğu takdirde, bir gözün diyeti, sağlam gözün diyetinin üçte biri olmaktadır. Çünkü görme nuru gitse de göz, yüzde normal halde varlığını devam ettirmektedir. Göz çıkarılacak veya patlatılacak olsa, bu güzellik hâli kaybolur.

3- *İshâk İbnu Râhuye,* bu hâdisin zâhiriyle ameli eses almış ise de, geri kalan ulemâ, bunu kesin bir miktara bağlamaktan ziyade hükûmetü'l adl denilen (ehl-i vukûfun usul-ü dâiresinde yapacağı) takdire bırakılmış bir erş (diyet) [7] olarak değerlendirmiştir. Çünkü gözün hâsıl ettiği faydalar tamamen bitmiş değildir, tıpkı dişin, darbenin te'siriyle kararması gibi. Hadisi, hükûmetu'l adl'in mânasına hamletmişlerdir. Zîra hükûmetü'l-adl, (ki hükmü'l adl de denir) diyetin üçte birine kadar çıkabilir.

Tîbî de şöyle söyler: "Bu değerlendirme hükûmetu'l-adl yoluyla yapılmıştır. Aksi halde her iki gözün nuru gitmesi hâlinde diyet-i kâmile gerekir. İki gözden birinin nuru giderse, fukahâya göre diyet-i kâmilenin yarısı gerekir."

Şerhu's-Sünne'de *Bagavî* der ki: "Hükûmetu'l-adl'in mânası şöyle söylemektir: "Bu mecrûhun (yaralı) köle olması hâlinde, aldığı yara sebebiyle kıymetinden ne kaybetti ise, diyet olarak da bu miktara hükmedilir.

7– Erş, yaralanan ve kesilen uzuvlardan dolayı verilmesi gereken diyete denir.

Her uzvun hükûmeti (mâruz kaldığı yara sebebiyle takdir edilecek kıymet kaybı), önceden takdir edilen belli mukadder değere ulaşmayabilir. Mesela başından mûzıha sayılmayacak, (hafif) bir yara alsa, çirkinlik yapsa bile bunun hükûmeti, mûzıha yaranın erşine (diyet) ulaşmaz."

Hükûmetü'l adl'in mânâsını Tahâvî şöyle izah eder: "Yara almış bir köle, önce yarası yok farzedilerek değerlendirilmeye, tâbi tutulur, sonra da yaralı hâliyle değerlendirilmeye tâbi tutulur. İşte iki kıymet arasındaki fark hükûmetü'l-adl denen erş'tir."

İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve *Ahmed*'den ilim alanlar da hep böyle hükmetmişlerdir.

Şu halde hepsinin ortak görüşü, yaralanmaların erşini tesbitte esas olan hükûmetu'l-adldir. Sadedinde olduğumuz hadisteki üçte bir meselesini, bu vak'ada hükûmetu'l-adlin bu miktar olacağına hamletmiştir, bu hadisle (benzeri vak'alarda) diyetin alelıtlak üçte bir olduğuna hükmedildiğini kabûl etmemişlerdir.

4- Hadisin, Nesâî'deki vechinde şu ziyade vardır:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَضَى فِي الْعَيْنِ الْعَوْرَاءِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا إِذَا طُمِسَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا وَفِي الْيَدِ الشَّلَّاءِ إِذَا قُطِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا وَفِي السِّنِّ السَّوْدَاءِ إِذَا نُزِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yerinde sâbit duran kör gözün kapanması (yani cisminin patlatılması) halinde diyetinin üçte birine, elin kesilmesi halinde diyetinin üçte birine, kararmış dişin sökülmesi halinde diyetinin üçde birine hükmetti." Şu halde, bir fonksiyonunu kaybetmiş bulunan bir uzvun, cinâyet yoluyla ikinci bir fonksiyonu giderilecek olursa, sağlam uzva terettüp eden diyetin üçte biri diyet takdir edilmektedir.

DİŞLER

1911 ١ – عن ابن عمرو بن العاص رضي اللّٰه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِي الأَسْنَانِ خَمْسٌ خَمْسٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (1911)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* *"Dişlerin diyeti beşer dinardır."* buyurdu. [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4563); Nesâî, Kasâme 41, (8,55).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, *Ebû Dâvud* ve Nesâî'de *Amr İbnu Şuayb* an ebîhi an ced-

dihî tarikinden kaydedilmiştir. Esâsen bu tarikle gelen rivâyetlerin mahrecinin *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* olduğu muhaddislerin büyük çoğunluğunca kabul edilmiş olan keyfiyettir. Senette ulemâdan bazılarının düştükleri bir şekke daha önce dikkat çektik (1900'uncu hadis).

2-*"Dişlerin diyeti beşer beşer"* demenin mânâsı, "Her bir dişin diyeti beş devedir" demektir. Öndeki veya arkadaki, üstteki veya alttaki diye herhangi bir ayırıma yer verilmeksizin bütün dişlerin değeri eşittir, ve her bir diş için diyet olarak beş deve takdir edilmiştir.

1912 ٢ – وعن ابن المسيب قال: [قَضَى عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الأَضْرَاسِ بِبَعِيرَيْنِ بَعِيرَيْنِ، وَقَضَى مُعَاوِيَةُ فِي كُلِّ ضِرْسٍ بِخَمْسَةِ أَبْعِرَةٍ]. أخرجه مالك.

2. (1912)- *İbnu'l- Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l Hattâb (radıyallâhu anh) her azı diş için bir deveye hükmetti. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) ise her azı diş için beş deveye hükmetti." [Muvatta, Ukûl 7, (2,861).]

AÇIKLAMA:

Metinde *Hz. Ömer'in* diş için iki deve (baîreyn) takdir ettiğini ifâde edilir. Ancak Muvatta'nın aslında ve Zürkânî şerhinde "bir deve'"ye hükmettiği ifâde edilir. Şu halde Teysîr'de bir yanlışlık, bir hata söz konusu. Biz, tercümede aslı esas alıp *"Bir deveye hükmetti"* diye kaydettik.

Hata hususunda kanaat veren bir delil, Muvatta'da İmam Malik'in bir ilavesidir: "Sa'd İbnu Müseyyeb der ki: "Diyet, *Hz. Ömer*'in hükmünde azalıyor, *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'nin hükmünde artıyor. (Onların yerine) ben olsaydım, dişlerin her biri için iki deveye hükmederdim."

PARMAKLAR

1913 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هٰذِهِ وَهٰذِهِ سَوَاءٌ، يَعْنِى الخِنْصَرَ وَالإِبْهَامَ فِي الدِّيَةِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

وزاد الترمذي: [دِيَةُ أَصَابِعِ اليَدَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ سَوَاءٌ عَشَرَةٌ مِنَ الإِبِلِ لِكُلِّ إِصْبَعٍ].

وللنسائى: [فِي الأَصَابِعِ عَشْرٌ عَشْرٌ].

1. (1913)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şu ve şu -yâni serçe parmakla

baş parmak- diyette eşittirler." [Buhârî, Diyât 20, Tirmizî, Diyât 4, (1391, 1392); Ebû Dâvud, Diyât 20, (4558); Nesâî, Kasâme 42, (8, 56,57).]

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyade mevcuttur: "İki elin parmaklarıyla iki ayağın parmakları da eşittir. Her bir parmağın diyeti on devedir."

Nesâî'deki ziyâde şöyledir: "Parmaklar hakkında diyet, onar onardır."

YARALAMALAR

1914 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فِي الْمَوَاضِحِ خَمْسٌ خَمْسٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

« الْمَوَاضِحُ »: جمع موضحة، وهى الشجة التي تبدى وضح العظم: أى بياضه.

والمراد بذلك: موضحة الرأس والوجه دون سائر الجسد ففيها الحكومة.

1. (1914)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mûzıha olan yaraların diyeti beşer devedir." [Tirmizî, Diyât 3, (1390); Ebû Dâvud, Diyât 20, (4566); Nesâî, Kasâme 43, (8, 57).]

AÇIKLAMA:

Mûzıha (cem'i mevâzıh'dır), kemiğin beyazlığını ortaya çıkaran derin yaradır. Bu çeşit derin yaradan her birinin diyeti beş adet devedir. Deveyi gerektiren yara daha ziyâde başta veya yüzde hâsıl edilen yaradır. Vücudun başka yerindeki mûzıha yaralar için diyet maktû olmayıp, usulüne göre hâkimin takdirine bırakılmıştır. Bu çeşitten, takdirle ortaya konan diyete *hükûmetu'l-adl* dendiğini daha önce belirtmiştik. (1910'uncu hadise bakın.)

ÜÇÜNCÜ FASIL

NEFİS VE UZUVLAR HAKKINDA MÜŞTEREK HADİSLER

1915 ١- عن عبدالله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم عن أبيه: [أنَّ في الْكِتَابِ الَّذي كَتَبهُ رَسُولُ الله ﷺ لابْنِ حَزمٍ فِي الْعُقُولِ: أنَّ فِي النَّفْسِ مائَةً مِنَ الإبِلِ، وَفِي الأنْفِ إذَا أُوعِبَ جَدْعاً الدِّيَةُ الْكَامِلَةُ، وَفِي المَأمُومَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ، وَفِي الجَائِفَةِ مِثْلُهُ، وَفِي الْعَيْنِ خَمسُونَ، وَفِي الْيَدِ خَمْسُونَ، وَفِي الرِّجْلِ خَمْسُونَ، وَفِي كُلِّ أُصْبعٍ مِمَّا هُنَالِكَ عَشْرٌ مِنَ الإبِلِ، وَفِي كُلِّ سِنٍّ خَمسٌ، وَفِي المُوضِحَةِ خَمْسٌ]. أخرجه مالك والنسائي.

وفي أخرى للنسائي: [في النَّفْسِ الدِّيَةُ، وفي الأنْفِ إذَا أُوعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَةُ، وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَةُ، وَفِي الشَّفَتَيْنِ الدِّيَةُ، وَفِي البَيْضَتَيْنِ الدِّيَةُ، وَفِي الذَّكَرِ الدِّيَةُ، وَفِي الصُّلْبِ الدِّيَةُ، وفي العَيْنَيْنِ الدِّيَةُ، وَفِي الرِّجْلِ الوَاحِدَةِ نِصْفُ الدِّيَةِ. وفي المَأمُومَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ، وَفِي الجَائِفَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ، وَفِي المُنَقِّلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ مِنَ الإبِلِ، وَفِي كُلِّ إصْبَعٍ مِنْ أصَابِعِ الْيَدِ أوِ الرِّجْلِ عَشْرٌ مِنَ الإبِلِ، وَفِي السِّنِّ خَمْسٌ مِنَ الإبِلِ، وَفِي المُوضِحَةِ خَمْسٌ مِنَ الإبِلِ وإنَّ الرَّجُلَ يُقْتَلُ بِالمَرْأةِ، وَعَلَى أهْلِ الذَّهَبِ ألْفُ دِينَارٍ].

ومعنى «أوعِبَ»: استوفى جدعه.

ومعنى «والمُنَقَّلَة»: الشجة التي تخرج منها صغار العظام.

1. (1915)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm,* bâbasından naklen anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın İbnu Hazm'a* [8] *diyetler hakkında yazdığı tâlimatta şu hususlar*

8– Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Amr İbnu Hazm (radıyallâhu anh)'ı onuncu hicrî senede Yemen'in Beni'l-Hâris kabilesine âmil olarak göndermiş, Amr'a, yola çıktığı zaman yazılı uzun bir tâlimatnâme vermişti. Burada vergi ve ta'lim işleriyle ilgili birçok teferruat yer almıştır.

da vardı: "Nefis için (diyet olarak) yüz deve, burun tamamiyle koparılacak olursa diyet-i kâmile, me'mûme (denen ve beyin zarına kadar ulaşan yara) için diyetin üçte biri, câife (denen karın veya başın boşluğuna ulaşan yara) için de bunun kadar; göz için elli, ayak için de elli, vücudda bulunan her parmak için on deve, her diş için beş, mûzıha (denen ve kemiğe ulaşan yara) için beş deve (lik diyet vardır)." [Muvatta, Ukûl 1, (2, 849); Nesâî, Kasâme 44, (8, 57, 60).]

Nesâî'nin bir rivâyetinde şu ibâre yer alır: *"Nefis için diyet-i kâmile; burun tamamen koparılmış ise diyet-i kâmile, dil için diyet-i kâmile, iki dudak için diyet-i kâmile, sulb (bel kemiğinin kırılıp kişinin kamburlaşması) için diyet-i kâmile iki yumurta (husye) için diyet-i kâmile, zeker (erkek tenâsül uzvu) için diyet-i kâmile, sulb (bel kemiğinin kırılıp kişinin kamburlaşması) için diyet-i kâmile, iki göz için diyet-i kâmile, bir ayak için diyet-i kâmilenin yarısı, me'mûme (beyin zarına ulaşan yara) için diyet-i kâmilenin üçte biri, câife (baş veya karın boşluğuna ulaşan yara) için diyet-i kâmilenin üçte biri, münekkile (küçük kemik çıkan yara) için on beş deve, el veya ayak parmaklarından her biri için on deve, (her bir) diş için beş deve, mûzıha (kemiğe ulaşan yara) için beş deve (diyet olarak verilir). Erkek, kadına karşı öldürülür, altını olanlardan (diyet-i kâmile olarak) bin dinar alınır."*

1916 ٢ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُقَوِّمُ دِيَةَ الْخَطَإِ عَلَى أَهْلِ الْقُرَى أَرْبَعَمِائَةِ دِينَارٍ، أَوْ عَدْلَهَا مِنَ الْوَرِقِ، وَيُقَوِّمُهَا عَلَى أَثْمَانِ الإِبِلِ، فَإِذَا غَلَتْ رَفَعَ فِي قِيمَتِهَا، وَإِذَا هَاجَتْ: أى رَخُصَتْ. نَقَصَ مِنْ قِيمَتِهَا، وَبَلَغَتْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مَا بَيْنَ أَرْبَعِمِائَةِ دِينَارٍ إِلَى ثَمَانِمِائَةٍ، وَعَدْلُهَا مِنَ الْوَرِقِ ثَمَانِيَةُ آلَافِ دِرْهَمٍ، وَقَضَى عَلَى أَهْلِ الْبَقَرِ بِمِائَتَيْ بَقَرَةٍ، وَمَنْ كَانَ دِيَةُ عَقْلِهِ فِي شَاءٍ فَأَلْفَا شَاةٍ، وَقَالَ ﷺ: الْعَقْلُ مِيرَاثٌ بَيْنَ وَرَثَةِ الْقَتِيلِ عَلَى قَرَابَتِهِمْ، فَمَا فَضَلَ فَلِلْعَصَبَةِ، وَقَضَى فِي الأَعْضَاءِ بِمَا تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (1916)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hatanın diyetini, köylerde yaşayanlar için dört yüz dinar olarak veya buna denk kıymette gümüş olarak değerlendirir, bunu da develerin fiyatlarını esas alarak tesbit ederdi. (Söz gelimi) develer pahalanınca (diyetin dinar ve dirhem miktarında) yükseltme yapar, develerin kıymeti düşünce de (diyetin dinar ve dirhem

miktarında) indirme yapardı. (Hatâen işlenince cinayetlerin diyeti Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında dört yüz dinarla sekiz yüz dinar arasına ulaştı. Bunun gümüş nev'inden muadili sekiz bin dirhem idi. Sığır besleyenlere (diyet olarak) iki yüz sığır hükmetti. Diyetini davar cinsinden vermek isteyene iki bin davara hükmetmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Diyet, öldürülenin vârisleri arasında yakınlık derecelerine göre, (yani Kur'an'da belirtilen nisbet üzere, diğer tereke malları gibi) taksim edilir. (Ashâbu'l-ferâiz'den) artan olursa asabe (denen akraba)ya geçer."*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uzuvlar hakkında, daha önce geçtiği şekilde hükmetti." [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4564); Nesâî, Kasâme 30, (8, 42, 43).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de, diyet yoluyla öldürülenin yakınlarına intikal eden meblağın, ölen kimsenin bıraktığı diğer malları gibi vârislerine intikal edeceğini belirtiyor. Vârisler şâyet ashâb-ı ferâiz denen yakınları ise, herbirinin Kur'an'la tesbit edilen belli nisbette payı vardır. Bu nisbete göre paylarını alırlar. Bu pay sahiplerinden eksik olanlar varsa veya hiçbiri mevcut değilse, tereke asabeye intikâl eder. Asabe, kısaca bâba tarafından akrabadır.

1917 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الأَصَابِعُ سَوَاءٌ وَالأَسْنَانُ سَوَاءٌ، وَالثَّنِيَّةُ وَالضِّرْسُ سَوَاءٌ هٰذِهِ وَهٰذِهِ سَوَاءٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (1917)- *İbnu Abbâs* hazretleri (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Parmaklar diyette eşit değerdedir. Dişler de aralarında eşittirler. Köpek dişi, azı dişi eşittir. Bunlar öbürlerine diyet meselesinde denktirler."* [Ebû Dâvud, Diyât 20, (4559, 4560, 4561).]

1918 ٤- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي الْعَيْنِ الْعَوْرَاءِ السَّادَّةِ لِمَكَانِهَا إِذَا طُمِسَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا، وَفِي الْيَدِ الشَّلَّاءِ إِذَا قُطِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا، وَفِي السِّنِّ السَّوْدَاءِ إِذَا نُزِعَتْ بِثُلُثِ دِيَتِهَا]. أخرج أبو داود حديث العين وحدها، وأخرجه النسائي كاملاً.

4. (1918)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yerinde sâbit duran (bakar) kör gözün (cinâyet sebebiyle) kapanması hâlinde, diyetinin, normal diyet-

inin üçte biri olacağına hükmetti. Keza sakat elin kesilmesi halinde, diyetinin normal diyetinin üçte biri kadar olacağına, siyahlaşmış dişin (cinâyet sebebiyle) düşmesi halinde, normal diyetinin üçte biri olacağına hükmett." [Ebû Dâvud -bu rivâyetin sâdece gözle ilgili kısmını- önceki rivâyetin aynı bâbında), Nesâî'de tam olarak tahric etmiştir. (Hadis 1910 numarada geçti).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENİNİN DİYETİ

1919 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اقْتَتَلَت امْرَأتانِ مِنْ هُذَيْلٍ، فَرَمَتْ إحْداهُما الأُخْرَى بِحَجَرٍ فَقَتَلَتْها وَمَا في بَطْنِها، فَاخْتَصَمُوا إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَضَى أنَّ دِيَةَ جَنِينِها غُرَّةٌ عَبْدٌ أو أمَةٌ].

زاد في رواية أبي داود: [أوْ بَغْلٌ، أوْ فَرَسٌ، وقَضَى بِدِيَةِ المَرْأةِ عَلَى عَاقِلَتِها وَوَرَّثَها وَلَدَها وَمَنْ مَعَهُمْ]. أخرجه الستة.

1. (1919)- *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hüzeyl kabîlesinden iki kadın birbirleriyle kavga ettiler. Biri diğerine bir taş atarak kadını da, karnındaki yavruyu da öldürdü. Dâva Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e geldi. Efendimiz, ceninin diyetini bir gurre olarak hükme bağladı. Gurre kadın veya erkek bir köle demektir."

Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde (4577. hadis) şu ziyâde vardır: *"... veya katır veya ata hükmetti. Kadının diyetini âkilesi üzerine hükmetti. Kadına çocukları ve onlarla birlikte olanlar varis oldular."* [Buhârî, Diyât 25, Tıbb 46, Ferâiz 11; Müslim, Kasâme 34, (1681); Muvatta, Ukûl 5, (2, 855); Tirmizî, Diyât 15, (1410); Ebû Dâvud, Diyât 21, (4568,4580); Nesâî, Kasâme 37, (8, 47, 48).]

AÇIKLAMA:

1- *Gurre*, esas itibarıyle hayvanların alnındaki beyazlıktır, dilimizde sakar da denir. Burada cüzün zikri ile küll kastedilmiştir.

2-Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Bazılarında, öldürülen kadının ayrıca kısâsen ölüme mahkum edildiği belirtilir. Gurre hükmü cenin içindir.

Gurre ile ne kastedildiği, bizzat rivâyette açıklanmıştır: "Bir köle. Bu, kadın da olabilir, erkek de." Yine Teysîr'in de kaydetmiş bulunduğu bir rivâyette, gurrenin bir katır veya bir at olabileceği de söylenmiştir. Keza, yine Ebû Dâvud'da yer alan bir vecihte gurreye bedel beş yüz koyun zikredilir. Ancak Ebû Dâvud burada bir yanlışlık olduğunu belirtir ve "Doğrusu "yüz koyun" olmalıdır" der. Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde Şâ'bî'nin gurre'yi "beşyüz derhem", Rebiâ'nın da "elli dinar" olarak açıkladığı kaydedilir.

BEŞİNCİ FASIL

DİYETİN KIYMETİ

1920 ١ - عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَتْ قيمَةُ الدِّيَةِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ ثَمانمـــائَةِ دِينَارٍ، أوْ ثَمانِيَةَ آلافِ دِرْهَمٍ، وَكَانَتْ دِيَةُ أهْلِ الكِتَابِ يَوْمَئِذٍ عَلَى النِّصْفِ مِنْ دِيَةِ المُسْلمِينَ إلى أنِ اسْـــتُخْلِفَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عنه، فقَامَ خَطِيبـاً فـقَالَ: إنَّ الإبِلَ قَدْ غَلَتْ فَفَرَضَهَا عُمَرُ عَلَى أهْلِ الذَّهَبِ ألْفَ دِينَارٍ، وعَلـى أهْلِ الوَرِقِ اثْنَي عشَرَ ألْفَ دِرْهَمٍ، وعَلـى أهْلِ البَقَرِ مائَتَي بَقَرَةٍ، وعلـى أهْلِ الشَّاءِ ألْفَي شَاةٍ، وعَلَى أهْلِ الحُلَلِ مائَتَيْ حُلَّةٍ، وتَرَكَ دِيَةَ أهْلِ الذِّمَّةِ لَمْ يَرفَعْهَا فِيـمَا رَفَعَ مِنَ الدِّيَةِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1920)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında diyet-i kâmilenin kıymeti sekiz bin dirhem idi. Ehl-i Kitab'ın diyeti de o gün, Müslümanların diyetinin yarısına denkti. Bu durum Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'ın halîfe olmasına kadar devam etti. Halîfe olunca bir hutbesinde "Artık deve pahalandı" dedi ve diyeti altın sahiplerine bin dinar, gümüş sahiplerine on iki bin dirhem, sığır sahiplerine iki yüz sığır, davar sahiplerine iki bin koyun, elbise sahiplerine de iki yüz takım elbise olarak tesbit etti. Ehl-i zimmetin diyetini, (Hz. Peygamber devrinde ne idiyse) olduğu gibi bıraktı, hiçbir yükseltme yapmadı." [Ebû Dâvud, Diyât 18, (4542).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, bir Müslüman öldürüldüğü takdirde diyetinin (yani diyet-i kâmilenin) *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında sekiz

yüz dirhem olduğunu, Hz. Ömer zamanında develerin pahalanmasına bağlı olarak, diyet miktarının bin iki yüz dirheme çıkarıldığını belirtiyor.

Yine rivâyetten anlıyoruz ki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, Ehl-i Kitap'tan bir kimsenin diyeti Müslümanın diyetinin yarısı kadar yâni dört yüz dirhem. Hz. Ömer zamanında Müslümanların diyeti bin iki yüz dirheme çıkarken zımmîlerinki değişmemiş, dört yüz dirhemde sâbit kalmıştır. Netice olarak önce Müslümanların diyetinin yarısı iken Hz. Ömer'in ayarlamasından sonra üçte bire düşmüştür.

Hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın köylerde oturanlar için diyetin tesbitinde deveyi esas alması, devenin onlar nezdindeki kıymetinden dolayıdır. Onun kıymeti o devirde altın cinsinden sekiz yüz dinar idi. Gümüş cinsinden de sekiz bin dirhemi buluyordu. Bu hal hiç değişmeden Hz. Ömer zamanına kadar bu minval üzere geldi. Onun devrinde deve kıymetlendi ve altının cinsinden bin dinara, gümüş cinsinden on iki bin dirheme yükseldi. Müteammiden cinâyet işleyenlerin diyeti hususunda Şâfiî'nin, "öncelikle deve ile ödenmeli, deve olmazsa paraya başvurmalı" sözü buna dayanır. Şâfiî'ye göre, Hz. Ömer'in koyduğu rakama itibar edilmez. Çünkü bu diyet, develerin kendi zamanındaki kıymetidir. Bir malın kıymeti zamana göre değişir, artar, eksilir vs." Bu Şâfiî (rahimehullah)'nin kavl-i cedîdidir, kavl-i kadîminde Hz. Ömer'in koyduğu rakamları esas almış idi.

ALTINCI FASIL

DİYETLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1921 ١– عن زياد بن سعد بن ضميرة السلمي عن أبيه عن جده، رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [وَكَانَا شَهِدَا مَعَ النَّبِيّ ﷺ حُنَيناً: أَنَّ مُحَلِّم بن جَثَّامَةَ اللَّيْثِي قَتَلَ رَجُلاً مِنْ أَشْجَعَ فِي الإِسْلاَمِ، وَذٰلِكَ أَوَّلُ غِيَرٍ قَضىٰ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَتَكَلَّمَ عُيَيْنَةُ فِي قَتْلِ الأَشْجَعِيّ لأَنَّهُ مِنْ غَطَفَانَ، وَتَكَلَّمَ الأَقْرَعُ بنُ حَابِسٍ دُونَ مُحَلِّمٍ لأَنَّهُ مِنْ خِنْدِفَ فَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ، وَكَثُرَتِ الْخُصُومَةُ وَاللَّغَطُ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَا عُيَيْنَةُ أَلاَ تَقْبَلُ الْغِيَرَ؟ فَقَالَ: لاَ، وَاللّٰهِ حَتَّى أُدْخِلَ عَلَى نِسَائِهِ مِنَ الْحَرْبِ وَالْحَزَنِ مَا أُدْخِلَ عَلَى نِسَائِي، ثُمَّ ارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ، وَكَثُرَتِ الْخُصُومَةُ وَاللَّغَطُ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَا عُيَيْنَةُ أَلاَ تَقْبَلُ الْغِيَرَ؟ فَقَالَ عُيَيْنَةُ مِثْلَ ذٰلِكَ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي لَيْثٍ اسْمُهُ مُكَيْتِلٌ عَلَيْهِ شِكَّةٌ، وَفِي يَدِهِ دَرَقَةٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنِّي لَمْ أَجِدْ لِمَا فَعَلَ هٰذَا فِي غُرَّةِ الإِسْلاَمِ مَثَلاً إِلاَّ غَنَماً وَرَدَتْ فَرُمِيَ أَوَّلُهَا فَنَفَرَ آخِرُهَا، اُسْنُنِ الْيَوْمَ وَغَيِّرْ غَداً، فَقَالَ ﷺ: بَلْ نُعْطِيكُمْ خَمْسِينَ مِنَ الإِبِلِ فِي فَوْرِنَا هٰذَا وَخَمْسِينَ إِذَا رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ، وَذٰلِكَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، وَمُحَلِّمٌ رَجُلٌ طَوِيلٌ آدَمُ وَهُوَ فِي طَرَفِ النَّاسِ فَلَمْ يَزَالُوا حَتَّى تَخَلَّصَ فَجَلَسَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنِّي قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي بَلَغَكَ، وَإِنِّي أَتُوبُ إِلَى اللّٰهِ، فَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ لِي، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَقَتَلْتَهُ بِسِلاَحِكَ فِي غُرَّةِ الإِسْلاَمِ: اللّٰهُمَّ لاَ تَغْفِرْ لِمُحَلِّمٍ بِصَوْتٍ عَالٍ، فَقَامَ وَإِنَّهُ لَيَتَلَقَّى

دُمُوعَهُ بِطَرَفِ رِدَائِهِ. قَالَ ابْــــنُ إِسْحَاقَ: وَزَعَمَ قَوْمُهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ اسْتَغْفَرَ لَهُ بَعْدَ ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود.

«الْغِيَرُ»: الدية. و«الشِّكَّةُ»: السلاح.

وقوله: «آدَمُ»: أى يضرب لونه إلى السواد من شدة سمرته، «وَغُرَّةُ كُلِّ شَيْءٍ»: أوله.

1. (1921)- Ziyâd İbnu Sa'd İbni Dumeyre es-Sülemî an ebîhi an ceddihî (radıyallâhu anh) -ki bunlar (Sa'd ve Dumeyre) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Huneyn'e katılmışlardı- anlatıyor: "Muhallem İbnu Cessâme el-Leysî, Müslüman olduktan sonra Eşca' kabîlesinden birisini öldürmüştü. Bu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hüküm verdiği ilk diyet vak'ası oldu. Uyeyne öldürülen Eşcaî'nin katli husûsunda ileri geri konuştu. Çünkü (Uyeyne) kendisi de Gatafanlı idi. Akra İbnu Hâbis de Muhallem'in taraftarı (olarak müdâfaa için) konuştu, çünkü o da Hındef'ten idi. Derken (münakaşa ilerledi) sesler yükselmeye başladı, tartışma ve bağırıp çağırmalar arttı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek, *"Ey Uyeyne, diyet kabul etmez misin?"* diye sordu.

"Hayır! Vallahi harb ve ızdırabtan benim kadınlarıma ulaştırılan, onun kadınlarına ulaşmadıkça kabul etmiyorum!" cevabını verdi. Sonra bağırmalar yükseldi, tartışma ve bağırıp çağırmalar arttı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar araya girip: *"Ey Uyeyne, diyet kabul etmez misin?"* dedi. Uyeyne önceki sözlerini aynen tekrar etti. Bu hal, Benî Leys'ten üzerinde silâh ve elinde de deriden mâmul bir kalkan bulunan Mukeytil adında birinin kalkıp, "Ey Allahın Resûlü! Bunun (Muhallem'in) İslâm'ın başında yaptığı şu cinâyete misal olarak, su içmek üzere havuzun başına koşan koyun sürüsünü gösterebileceğim. Sürünün ilk gelenlerine (öldürülmek veya uzaklaştırılmak üzere taş veya ok) atılır, arkadan gelenler de korkarak kaçarlar. Bugün hüküm koy yarın değiştir!" demesine kadar devam etti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine (Muhallem'e dönüp) hemen şu hükmü verdi.

"Derhal huzurumuzda elli deve vereceksin, elli deve de Medine'ye dönüşümüzde vereceksin!"

Bu vak'a Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın seferlerinin birinde cereyan etmişti. Muhallem uzun boylu, esmer birisi idi, cemaatin kenarında bulunuyordu. O ölümden kurtuluncaya kadar halk oradan ayrılma-

dı. Resûlullah'ın (bu nihâî hükmünden sonra) önüne, iki gözünden de yaşlar akar vaziyette oturdu ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben size ulaşan cinâyeti işlemiş bulunuyorum. Ben Allah'a tevbe ettim. Sen de benim için ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan mağrifet dileyiver!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüksek sesle:

"Sen onu İslam'ın başında silahınla mı öldürdün! Allah'ım, Muhallem'i mağrifet etme!" dedi.

Ebû Seleme şu ilavede bulunur: "Muhallem göz yaşlarını ridasının ucuyla silerek kalktı."

İbnu İshâk der ki: "Muhallem'in kavmi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın daha sonra onun için Allah'a istiğfar ediverdiğine inanıyorlardı." [Ebû Dâvud, Diyât 3, (4503).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, el-Megâzî'de İbnu İshak tarafından yapılan rivâyetinde, vak'anın Huneyn Seferi sırasında cereyan ettiği tasrih edilir: Huneyn günü, öyle namazından sonra bir ağacın gölgesine çekildiği sırada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına *Akra' İbnu Hâbis* ve *Uyeyne İbnu Hısn* (radıyallâhu anhümâ) gelirler. O gün Uyeyne İbnu Hısn, Âmir İbnu'l Azbat adında bir maktulün kan bedelini taleb etmektedir.

2-Benî Leys'e Mukeytil'in sözü oldukça mübhemdir. Şârihler farklı yorumlar teklîf etmişlerdir. Sindî'ye göre Mükeytil: "Suya ilk gelen koyunlara atılan taş, (veya ok) korkusuyla geridekilerin kaçtığı gibi, sen de İslam'da bu ilk cinâyet sahibini öldür, tâ ki yeniden geleceklere bir ibret, bir nasihat olsun (ve cinayet işlemekten kaçsınlar)" demek istemiştir. "Bugün hüküm koy yarın değiştir" tâbiri Sindî'ye göre, ikinci bir temsildir, önceki sözü takviye için getirilmiştir. Bu katlin terkedilmesi hâlinde, başkalarının söyleceyeceği sözü anlatan temsildir. Şunu söylemek istemiştir: "Aksi takdirde böyle (yani bugün hüküm koy, yarın değiştir) diyecekler. Yani: "Eğer bugün, daha yeni konmuşken kısası terkedip, diyetle yetinirsen ve sonra da herhangi bir mücrime kısas uygularsan, bu davranış şu misalde görülen duruma benzer. Elhâsıl, bugün mücrimi kısas yaparak öldürürsen, bunun misali, koyun sürüsünün misali gibi olur. Eğer bugün terkedersen bunun da misali şu ikinci temsildeki gibi olur" demiş olmaktadır.

İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de, "Bugün hüküm koy yarın değiştir" tâbirini şöyle açıklar: "Kısas konusunda vaz'ettiğin sünnetle amel et, daha sonra

değiştirmek dilersen değiştir", yani koyduğun sünneti (hükmü) değiştir. Dendi ki: "Tegayyür, burada gayrı almaktır. O da diyettir."

Aynı cümleyi Hattâbî de şöyle anlar: "Bu mesel şunu söylemektedir: "Bugün ona kısas yapmazsan, yarın senin sünnetin sübût bulmaz ve hükmün senden sonra infâz edilmez" veya, bunu sen yapmazsan, bilahare kâtil, şu sözü söylemeye bahâne bulur: "Bugün hüküm koy, yarın değiştir." Bu sebeple sünnetin tegayyür eder (değişir) hükümleri de değiştirilir."

Suyûtî de Mirkâtu's-Suûd'da şöyle açıklar: "Muhallem'in İslam'ın evvelinde, adamı öldürüp sonra da kendisine kısas uygulamayıp, diyet alınmasını taleb etmesi meselesi, (anlatılan fıkrada geçen) ürkmüş koyunun meseli gibidir. Yâni, maktûlün akrabalarına Muhallem'in taleb ettiği şekilde davranılacak olursa, halk kısasın diyetle, hususan ivazla değiştirildiğini görecek, böyle bir bilgi de onların İslâm'a girmelerini duraklatacaktır. Çünkü onlar intikamlarını almakta harîs kimselerdir. Ayrıca onlarda diyet almaya karşı bir nefret vardır. Sonra o adam, "Bugün hüküm koy, yarın değiştir" sözüyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı kâtile karşı kısas tatbîkine teşvik etti. Bu sözüyle şunu demek istemiştir: "Bugün ona kısas uygulamazsan, sünnetini (getirdiğin hükmü) değiştirdin demektir." Ancak, adam sözünü, muhâtabı tahrîk edip, kendinden taleb ettiği şeye yöneltip yapmaya cür'et ettirecek bir üslûbla ifâdeye dökmüştür."

3-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* neticede maktûlün velilerine 50'si peşin, 50'si bilahare teslim edilmek üzere, kâtili 100 deveye mahkum etmiştir.

Buhârî, İbnu Abbas'tan şu rivâyeti kaydeder:

"Benî İsrâil'de kısas vardı. Fakat diyet yoktu. Cenâb-ı Hak bu ümmet için:

"Ey imam edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı (...) öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine örfe uymak ve bağışlayana güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir" (Bakara 178) buyurdu."

İbnu Abbâs der ki: "Âyette zikredilen *"afv"* âmden vukûa gelen öldürmelerde diyet almayı kabul etmektir."

1922 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ أُعْفى مَنْ قَتلَ بعدَ أخْذ الدِّيَةِ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى « لاَ أُعْفِى » : لاَ أقيله، ولاَ أعفو عنه بل أقتله.

2. (1922)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Diyet aldıktan sonra (kâtili) öldüren kimseyi asla affetmem." [Ebû Dâvud, Diyât 5, (4507).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis iki tarzda anlaşılmıştır. Biri tercümede kaydettiğimiz şekilde, bir de: "Diyet aldıktan sonra öldüren kimsenin malı artmasın, zengin kılınmasın" mânâsında bedduadır.

Birinci mânâya göre, böyle bir kâtilden diyet kabûl edilmeyip, mutlaka öldürüleceği hükmü çıkarılmıştır. Bu hususu daha sarîh ifâde eden bir rivâyeti *Ebû Dâvud et-Tayâlesî* kaydetmiştir: لاَ أُعَافِي أحداً قتل بعد أخذ الـدية *"Diyet aldıktan sonra öldüren kimseyi affetmem."* Bu hadis, bir câhiliye geleneğini reddetmektedir. Öldürülenin velîsi, kâtilden diyet almak sûretiyle, hayat garantisi verdiği halde, fırsat bulunca yine de öldürür ve diyeti geri iâde ederdi. Resûlullah bu tatbikatı, böylece reddetmiş olmaktadır.

1923 ٣- وعن عمرو بن شعيب: [أنَّ رَجلاً مِنْ بَنِي مُدلجٍ يُقَالُ قَتَادَةُ خَذَفَ ابنه بسيفٍ، فأَصَابَ سَاقَهُ فَنُزِىَ فِي جُرحِهِ فَمَاتَ فَقَدِمَ سُرَاقَةُ بنُ جُعشُمٍ عَلَى عُمَرَ فَذَكَرَ ذلِكَ لَهُ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ: أعدُد عَلَى مَاءِ قُدَيدٍ عِشرِينَ وَمِائَةَ بَعِيرٍ حَتَّى أقدَمَ عَلَيكَ، فَلَمَّا قَدِمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ أخَذَ مِنْ تِلكَ الإبِلِ ثَلاَثِينَ حِقَّةً، وَثَلاَثِينَ جَذَعَةً وَأربَعِينَ خَلِفَةً، ثُمَّ قَالَ: أيْنَ أخُو المَقتُولِ، فَقَالَ هَا أنَاذَا؟ قَالَ: خُذْهَا، فإنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لَيسَ لِقَاتِلٍ شَيءٌ]. أخرجه مالك.

« نُزِى » : أى جرى دمه فلم ينقطع.

3. (1923)- *Amr İbnu Şuayb*'ın rivâyetine göre: "Benî Müdlic'ten Katâde adında bir adam, oğluna bir kılıç fırlattı. O da bacağına isâbet etti. Yaradan fasılasız kan kaybı oldu ve oğlan öldü. *Sürâka İbnu Cu'şum* Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'e gelip durumu haber verdi. Hz. Ömer: "Kudeyd suyuna yüz yirmi deve hazırla, ben oraya geleceğim" dedi. Ömer (radıyallâhu anh) oraya gelince bu develerden otuz hıkka (dört yaşına giren dişi deve), otuz cezea (beş yaşına girmiş dişi deve) ve kırk halife (hâmile deve) aldı. Ve sordu:

"Maktûlün kardeşi nerede?"

"İşte benim!" dedi.

"Al bunları! Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştu: *"Kâtile (ne diyetten, ne mîrastan) hiç bir hisse yoktur."* [Muvatta, Ukûl 10, (2, 867).]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın mîras hukukunun mühim bir prensibi burada hatırlatılmaktadır. Bir kimse, kendisine mirasından hisse düşecek yakınını öldürmüş ise, ölenin terekesinden hisse sâhibi olamaz. Burada, bâba oğlunu öldürmüş, öldürme cezası olarak diyeti devlet, elinden almış, velîlere iâde ederken, kâtil olan bâbasına hiçbir pay vermemiştir. Vak'ayı Abdurrezzâk *Süleymân İbnu Yesâr*'dan rivâyet eder. Orada şöyle denir: *"Hz. Ömer (radıyallâhu anh) maktûlün anne-bâba bir kardeşini vâris kıldı, bâbasına diyetten hiçbir şey vermedi."*

1924 ٤– وعن جابر رضي الله عنه [أنّ امرأتين من هذيلٍ: قتلت إحداهما الأخرى ولكلّ واحدةٍ منهما زوج وولد، فجعل ﷺ دية المقتولة على عاقلة القاتلة، وبرّأ زوجها وولدها لأنهما ما كانا من هذيلٍ، فقال عاقلة المقتولة: ميراثها لنا، فقال ﷺ: لاَ، ميراثها لزوجها وولدها]. أخرجه أبو داود.

4. (1924)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Huzeyl kabîlesinden iki kadın, biri diğerini öldürmüştü. Bunlardan her ikisinin kocası ve birer oğlu vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz maktûlenin diyetini ödeme işini, kâtilenin (öldüren kadının) âkilesine yükledi, kocasını ve oğlunu bu külfetten uzak tuttu. Çünkü bu ikisi Huzeyl'den değillerdi. Maktûlenin âkilesi, "ölenin mîrası da bize aittir" dediler. Aleyhissalatu vesselam:

"Hayır! Mîrası, kocasına ve oğluna aittir!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Diyât 21, (4575).]

AÇIKLAMA:

Âkile: Nihâye'de âkile, "Hata yoluyla öldürülenin diyetini ödemeye iştirak eden, bâba cihetinden akrabalar ve asabe" diye tarif edilir. Daha geniş mânâsıyla şöyle târif edilmiştir: "Bir şahsın mensub olduğu ehl-i dî-

vandır, veya onun asabesiyle aşîretidir, veya beytülmaldir veya âzad edilmiş bir şahsın mevlâsıdır." Bunların arasında yardımlaşma ve dayanışma vardır. Binaenaleyh böyle bir âkile kendi efradından birinin hatâ sûretiyle veya şibh-i âmd ile yaptığı cinâyetin diyetini veya gurre denilen damânı usûl-ü dâiresinde te'diye etmekle mükelleftir. Şu halde bu müessese, İslâm hukukuna has, *"bazı"* ağır borçlanmalarda bir nevî sigortadır.

2- Bu rivâyet, kadının âkilesine koca ve evlâdın girmediğine delil olmaktadır. *Şâfiî* ve *Mâlik* (rahimehümallah) bu görüştedirler.

3- Peygamberimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* maktûlenin âkilesine- *"Size mîras yok, kadının mîrası kocasına ve oğluna aittir"* demesi, mîrasın sadece bu ikisine tahsis edildiği, bir başkasına verilemeyeceği mânasına gelmez. Bu söz, koca ve evlâd, vârisleri arasında yer aldığı için sarfedilmiştir: "Bunlar varislerdendir" mânâsında. Nitekim rivâyetin bir başka vechinde ووّرثها ولدها ومن معهم *"Kadına çocuklarını ve onlarla mevcut olan diğer (ehl-i ferâizi) vâris kıldı"* denmiştir.

1925 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ أَبَا جَهْمِ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلاَجَّهُ رَجُلٌ في صَدَقَتِهِ فَضَرَبَهُ أَبُو جَهْمٍ فَشَجَّهُ، فَأَتَوُا النَّبيَّ ﷺ: فَقَالُوا: الْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا، فَلَمْ يَرْضَوْا فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا، فَلَمْ يَرْضَوْا، فَقَالَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا، فَرَضُوا، فَقَالَ ﷺ: إِنِّي خَاطِبٌ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَخَطَبَ فَقَالَ: إِنَّ هٰؤُلاَءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا لاَ، فَهَمَّ بِهِمُ الْمُهَاجِرُونَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَكُفُّوا عَنْهُمْ، فَكَفُّوا عَنْهُمْ، ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ، فَقَالَ: أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: إِنِّي خَاطِبٌ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَخَطَبَ النَّبيُّ ﷺ فَقَالَ: أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (1925)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Cehm İbnu Huzeyfe'*yi zekât tahsildarı olarak gönderdi. Adamın biri sadaka ödeme meselesinde onunla inatlaştı. Ebû Cehm (radıyallâhu anh) de adama vurup başından yaraladı. Hemen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü, kısas istiyoruz" dediler. Resûlullah onlara:

"Size şu şu miktar diyet vereyim!" dedi ise de razı olmadılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* miktarını daha da artırarak:

"Size şu şu miktar diyet vereyim" dedi. Onlar yine râzı olmadı. Hz. Peygamber (daha da artırarak):

"Size şu şu kadar diyet vereyim" dedi. Bu sefer râzı oldular.

Bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Ben bu akşam halka konuşup, onlara râzı olduğunuzu bildireceğim!" dedi. "Pekâla" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hitabesinde:

"Bu Leysliler bana kısas talebiyle geldiler. Ben onlara (kısasa bedel) şu şu miktar diyet teklif ettim, onlar da râzı oldular, siz de râzı mısınız?" diye sordu. Fakat berikiler:

"Hayır, râzı değiliz!" dediler. Mühâcirûn onlara kızıp üzerlerine yürüdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara dokunmamalarını emretti. Muhacirun da ileri gitmekten vazgeçti. Sonra onları çağırıp, onlara verdiğini artırdı ve sordu:

"Râzı oldunuz mu?"

"Evet" dediler. Resûlullah tekrar:

"Ben halka hitap edip, râzı olduğunuzu bildireceğim" dedi. Onlar: "Pekâla?" dediler. Resûlullah halkı çağırarak:

"Râzı mısın?" diye sordu.

"Evet râzıyız!" dediler." [Ebû Dâvud, Diyât 13, (4534); Nesâî, Kasâme 24, (8, 35).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadiste mevcut olan hükümlere göre:

★ Vâli ve me'mur haksız yere, başkasının kanına girerse, ona kısas uygulamak bir vecîbedir, tıpkı me'mur olmayanlara kısas tatbîki vâcib olduğu gibi.

★ Başından yaralanan kimsenin, kısas taleb etmesi halinde diyete râzı edilmesi için diyet miktarından fazla ödenmesi câizdir.

★ Zekât miktarını tesbîtte, mal sâhibinin beyânı esastır. Malından izhâr etmediği şeyler sebebiyle, memurun onu zorlamaya, dövmeye hakkı yoktur.

1926 ٦– وعن هلال بن سراج بن مجاعة عن أبيه عن جده [أَنَّهُ أَتَى رسـولَ الله ﷺ يَطْلُبُ

دِيَةَ أَخِيهِ، قَتَلَهُ بَنُو سَدُوسٍ مِنْ بَنِي ذُهْلٍ، فَقَالَ ﷺ: لَوْ كُنْتُ جَاعِلاً لِمُشْرِكٍ دِيَةً جَعَلْتُهَا لأَخِيكَ، وَلَكِنْ سَأُعْطِيكَ مِنْهُ عُتْبَى فَكَتَبَ لَهُ ﷺ بِمِائَةٍ مِنَ الإِبِلِ مِنْ أَوَّلِ خُمُسٍ يَخْرُجُ مِنْ مُشْرِكِي بَنِي ذُهْلٍ، فَأَخَذَ طَائِفَةً مِنْهَا، وَأَسْلَمَ بَنُو ذُهْلٍ فَطَلَبَهَا بَعْدُ مُجَّاعَةُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ، فَأَتَاهُ بِكِتَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَكَتَبَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ بِاثْنَيْ عَشَرَ أَلْفَ صَاعٍ مِنْ صَدَقَةِ الْيَمَامَةِ أَرْبَعَةَ آلاَفٍ بُرًّا، وَأَرْبَعَةَ آلاَفٍ شَعِيراً، وَأَرْبَعَةَ آلاَفٍ تَمْراً، وَكَانَ فِي كِتَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ هذَا كِتَابٌ مِنْ مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ ﷺ لِمُجَّاعَةَ بْنِ مُرَارَةَ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ أَنِّي أَعْطَيْتُهُ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ مِنْ أَوَّلِ خُمُسٍ يَخْرُجُ مِنْ مُشْرِكِي بَنِي ذُهْلٍ عُتْبَةً مِنْ أَخِيهِ]. أخرجه أبو داود.

6. (1926)- *Hilâl İbnu Sirâc İbni Müccâa an ebîhi an ceddihî* tarikinden anlattığına göre: "(Ceddi Müccâa) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek Benî Zühl kabîlesine mensup Benû Sedûs tarafından öldürülmüş olan kardeşinin diyetini taleb etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Eğer ben bir müşrik için diyete hükmetseydim kardeşin için hükmederdim. Fakat ben sana (diyet değil, bunun yerini tutacak) bir bedel vereyim" dedi ve ona, aleyhissalâtu vesselâm, Benî Zühl müşriklerinden elde edilecek ilk humustan yüz deve vereceğine dâir (senet) yazdı.

(Müccâa bu yüz deveden) bir miktarını almıştı. (Tamamını almadan) Benî Zühl kabîlesi Müslüman oldu. Bilâhare Müccâa geri kalan develeri *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'den taleb etmek üzere, ona geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın borç senedini gösterdi.

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) kendisine Yemâme'den gelecek zekattan ödenmek üzere on iki bin sa', yani dört bin sa' buğday, dört bin sa' arpa, dört bin sa' hurma yazdı. Resûlullah'ın verdiği yazıda (borç senedinde) şunlar yazılıydı: *"Bismillahirrahmanirrahim. Bu Peygamber Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den Benî Süleymli Müccâa İbnu Mürâre'ye (verilmiş bir borç) senedidir. Ben kendisine (öldürülen) kardeşine bedel olarak, Benî Zülh müşriklerinden gelecek ilk humustan yüz deve vereceğim."* [Ebû Dâvud, Harâc 20, (2990).]

1927 ٧- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولَهُ، وَلاَ

يَحِلُّ لِوَلِيٍّ أَنْ يَتَوَلَّى مُسْلِماً بِغَيْرِ إِذْنِهِ]. أخرجه النسائي.

7. (1927)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her kabîleye bir diyet yazdı. Hiçbir âzadlıya kendini âzad edenden başka bir Müslümanı kendine mevla ittihaz etmesi, asıl âzad edenin izni olmadan helâl değildir." [Nesâî, Kasâme 38, (8, 52).]

AÇIKLAMA:

1-Resulullah'ın عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ hadisinde geçen batn kelimesi iki ayrı mânâ taşır ve hadis buna göre iki ayrı mânâya tevcih edilmiştir.

a) *Batn,* kabîleyi teşkil eden alt bölüm; daha alt kısmına fahz denmektedir. Şu halde aralarında kan bağı olan, birbirlerine karşı hukûkî vecîbeleri olan bir nevî oymak demektir. Bu mânada hadis, Nihâye'de İbnu'l-Esîr'in kaydettiği üzere: "Resûlullah, her oymağa, âkilenin diyetten üzerine düşen borcu yazarak, her birinin mükellefiyetini beyân etti" demek olur.

b) *Münâvî*'nin kaydettiği üzere, batnın karın mânâsını taşımasından hareketle: "Hadiste karnında öldürüldüğü takdirde cenîne terettüp edecek diyet kastedilmektedir" diyen âlim de olmuştur. Nitekim 1919 numaralı hadiste geçtiği üzere düşüğe sebep olunduğu takdirde cenîne Hz. Peygamber diyet takdîr etmiştir.

1928 ٨- وعن ابن شهاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَضَتِ السُّنَّةُ أَنَّ الْعَاقِلَةَ لاَ تَحْمِلُ مِنْ دِيَةِ الْعَمْدِ شَيْئاً، اِلاَّ أَنْ تَشَاءَ، وَكَذٰلِكَ لاَ تَحْمِلُ مِنْ ثَمَنِ الْعَبْدِ شَيْئاً قَلَّ أَوْ كَثُرَ، وَإِنَّمَا ذٰلِكَ عَلَى الَّذِي يُصِيبُهُ مِنْ مَالِهِ بَالِغاً مَا بَلَغَ لأَنَّهُ سِلْعَةٌ مِنَ السِّلَعِ، لِقَوْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: لاَ تَحْمِلِ الْعَاقِلَةُ عَمْداً، وَلاَ صُلْحاً، وَلاَ اعْتِرَافاً، وَلاَ أَرْشَ جِنَايَةٍ، وَلاَ قِيمَةَ عَبْدٍ إِلاَّ أَنْ تَشَاءَ، وَمَضَتِ السُّنَّةُ أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا أَصَابَ امْرَأَتَهُ بِجُرْحٍ خَطَأً أَنَّهُ يَعْقِلُهَا وَلاَ يُقَادُ مِنْهُ، فَإِنْ أَصَابَهَا عَمْداً أُقِيدَ بِهَا].

وبلغني أن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تُقَادُ الْمَرْأَةُ مِنَ الرَّجُلِ فِي كُلِّ عَمْدٍ يَبْلُغُ ثُلُثَ نَفْسِهَا فَمَا دُونَهُ مِنَ الْجِرَاحِ]. أخرجه رزين.

8. (1928)-İbnu Şihâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Diyete iştirakte) tatbikat (sünnet) şöyledir: Âkile âmden yapılan öldürmelerin diyetine

(hukûken) iştirak etmez. Gönül rızasıyla ederse o başka. Keza, âkileye az da olsa çok da olsa kölenin bedelinden yüklenmez. Kölenin bedeli, ne miktara baliğ olursa olsun, ona, malı olarak tasarruf edenedir. Çünkü o, şu hadise binâen ticaret mallarından bir ticaret malıdır: Amden öldürenin diyetine sulhen tesbît edilen diyete; îtiraf yolayla sübût bulan cinayete terettüp eden (diyete); işlenen bir cinâyete terettüp eden erş'e (diyete) ve kölenin bedeline âkile iştirak etmez, kendi arzusu ile iştirak ederse o başka."

(Kezâ bir başka) tatbîkat dahi şöyledir: "Kişi hatâen hanımını yaralarsa, diyet öder, fakat kısas yapılmaz. Ancak kadına âmden ulaşan (kötülüğü sebebiyle) kısas yapılır."

Bana ulaştığına göre, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) buyurmuştur ki: "Kadın, nefsinin üçte birine ulaşan ve aşan yaralamalar âmden olduğu takdirde, erkekten kısas isteyebilir." [Rezin ilavesidir.]

1929 ٩– وعن طارق بن شهاب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ وَفْدُ بزَّاخَةَ إلى أبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللّهُ عنه يسألُونَه الصُّلْحَ، فخيَّرهم بين الحَرْبِ المُجْلِيَةِ، والسِّلْمِ المُخْزِيَةِ، فقالُوا هذه المُجْلِيَةُ قد عرفْنَاهَا فَمَا المُخْزِيَةُ؟ قَالَ: نَنْزِعُ مِنْكُمُ الحَلْقَةَ والكُرَاعَ، ونَغْنَمُ مَا أصَبْنَا منكُمْ وتَرُدُّونَ علَيْنَا مَا أصَبْتُمْ منَّا وتَدُونَ لَنَا قَتْلاَنَا وتَكُونُ قَتْلاَكُمْ في النَّارِ، وتَتْرُكُونَ أقْوَاماً يَتْبَعُونَ أذْنَابَ الإبِلِ حَتَّى يُرِيَ اللّهُ خَلِيفَةَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ والمُهَاجِرِينَ أمْراً يَعْذِرُونَكُمْ بِهِ، فعَرَضَ أبُو بَكْرٍ مَا قَالَ على القَوْمِ، فقَالَ عُمَرُ: أمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنَ الحَرْبِ المُجْلِيَةِ والسِّلْمِ المُخْزِيَةِ، فنِعْمَ مَا ذَكَرْتَ، وأمَّا مَا ذَكَرْتَ أنْ نَغْنَمَ مَا أصَبْنَا مِنْكُمْ، وتَرُدُّونَ مَا أصَبْتُمْ منَّا فنِعْمَ مَا ذَكَرْتَ، وأمَّا مَا ذَكَرْتَ تَدُونَ قَتْلاَنَا، وتَكُونُ قَتْلاَكُمْ في النَّارِ، فَإنَّ قَتْلاَنَا قَاتَلَتْ فقُتِلَتْ عَلَى أمْرِ اللّهِ تَعَالَى أُجُورُهَا عَلَى اللّهِ لَيْسَ لَهَا دِيَاتٌ، فَبَايَعَ القَوْمُ عَلَى مَا قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه].

قلت: ذكر هذا الأثر بتمامه شرف الدين البارزي، ولم يعزه إلى من خرّجه، ولم يذكره صاحب الجامع.

وقد ذكر منه البخاري قول أبي بكر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [تَتْبَعُونَ أذْنَابَ الإبِلِ حَتَّى يُرِيَ اللّهُ خَلِيفَةَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَالمُهَاجِرِينَ أمْراً يَعْذِرُونَكُمْ بِهِ]. فقط دون باقية في آخر كتاب

الأحكام بغير سند، والله أعلم.

9. (1929)- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Büzâha heyeti *Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk* (radıyallâhu anh)'a gelip sulh istediler. *Hz. Ebû Bekir* onları yerlerinden yurtlarından edecek harp ile, rezil rüsvay edecek sulh arasında mühayyer bıraktı. Heyet mensupları:

"Yerden yurttan edeceği (mücliyyeyi) anladık, rezil-rüsvay edecek (muhziye) ne demektir?" diye sordular.

"Sizden silahları ve binekleri alacağız. Sizin mal ve mülkünüzden elimize geçenleri ganimet yapacağız, bizden ele geçirdiklerinizi bize iade edeceksiniz, bizden öldürdüklerinizin (diyetini) borçlanacaksınız, sizin ölüleriniz cehennemlik olacak (onlar için herhangi bir ödeme yapmayacağız). Allah Resûlü'nün halîfesine ve muhâcirlerine sizi mazur kılmalarına sebep olacak bir durum (iyi hal) gösterinceye kadar kabîleleri, develerin peşini takib etmeye bırakacak (onlara karışmayacak)sınız."

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) bu söylediklerini heyet mensuplarına teklif olarak arzetti. *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) söz alıp şunu söyledi: "Bahsettiğin "yerden -yurttan edecek savaş ve rezil- rüsvay edecek sulh" sözün var ya! Ne güzel de söyledin. Ya şu, "Sizden ele geçirdiklerimizi ganimet yapacağız, bizden ele geçirdiklerinizi iade edeceksiniz!" sözün var ya! Ne güzel söyledin. "Bizden öldürdükleriniz için borçlanacaksınız, sizin ölüleriniz cehennemlik" sözüne gelince, bizim ölülerimiz Allah'ın emri üzerine savaştılar ve öldürüldüler, onların ecirleri Allah'ın üzerinedir, onlar için diyet yoktur."

Heyet, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in söylediği şartlar üzere beyat yaptı.

Derim ki: Bu rivâyeti tam olarak Şerefüddin el-Bârizî zikretti. Rivâyeti tahrîc edene nisbet etmedi. Bu rivâyeti Câmiul Kebîr müellifi zikretmedi.

Ancak Buhârî, rivayetten sadece Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in şu sözünü kaydetti: "Allah Resûlü'nün halîfesine ve Muhâcirlere sizi mâzur kılmalarına sebep olacak bir durum gösterinceye kadar kabîleleri develerin peşini tâkib etmeye bırakacak, (onlara karışmayacak)sınız." Bu kısım Kitâbu'l Ahkâm'ın sonunda senetsiz olarak mevcuttur, gerisi yoktur.

AÇIKLAMA:

1-Buhârî'de kabîle adı Büzâha diye kaydedilmiştir. Mu'cemu'l-

Büldân'da Büzâha diye harekelenmiştir. Teysîr'de Bezzâha şeklinde harekelenmiş olması bir hatâ olabilir.

Büzâha, Necid bölgesinde Tayy kabîlisene ait bir suyun adıdır. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) devrinde Ridde savaşları sırasında orada mühim bir vak'â husûle geldi: Peygamberliğini ilan eden yalancılardan *Tüleyha İbnu Hüveylid el-Esedî,* etrafında Esed, Gatafan kabîlelerini toplayarak büyük bir güç teşkil etmiştir. *Hz. Ebû Bekir,* buna karşı Müseylime'nin işini bitirmiş olan *Hâlid İbnu Velîd* (radıyallâhu anh)'i göndermişti. Hâlid önden Ensâr'ın müttefiki olan Ukkâşe İbnu Mihsan el-Esedî'yi göndermişti. *Tuleyha, Benî Esed*'in suyu olan *Büzâha*'da Ukkâşe'yi karşılamış ve şehid etmiştir. Uyeyne İbnu Hısn, Benî Fezâre'den yedi yüz kişinin arasında *Tuleyha* ile birlikte idi. Arkadan Hâlid geldi.

Hâlid (radıyallâhu anh) burada *Tuleyha*'nın ordusunu bozguna uğrattı. Bu bozgundan sonra *Esed* ve *Gatafan* kabileleri *Hz. Ebû Bekir*'e bey'at yapmak üzere hey'et gönderdiler.

İşte, Sadedinde olduğumuz rivâyet Hz. Ebû Bekir'in mezkûr hey'etle olan müzâkeresini aksettirmektedir. Hâdiseyi, *İbnu Hacer* genişçe anlatır. Bu meyanda, yukarıda kaydedilen vechiyle, rivâyeti *Humeydî'nin el-Cem'u Beyne's Sahîheyn*'inden naklen kaydeder. Ancak orada, Hz. Ömer söz alınca konuşmasına şu cümle ile başlar: "Benim de bir görüşüm var, sana arzedeceğim."

Burada *Hz. Ebû Bekir*'in sulh ve biat antlaşmasını yaparken etrafındakilerle istişare yapmaya ehemmiyet verdiğini görmekteyiz. Nitekim Hz. Ömer'in îtirâzını mâkul bulmuş, onun şartına uygun olarak heyetle antlaşma yapmıştır.

BORÇ VE ÖDEME ÂDÂBI BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Beşerî hayatın her meselesine, kendi zâviyesinden müstakil, orijinal çözüm ve istikâmet teklif eden İslâm dini, iktisâdî hayatımızın mühim bir meselesi olan borç bahsine de yer vermiştir. Hattâ bu bahse giren pek çok teferruata temas ederek genişçe yer vermiştir.

★ *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bir kısım hadislerinde borcun insan hayatında ciddi bir keder; hürriyetini, şahsiyetini, şerefini zedeleyici bir âmil olduğuna dikkat çeker:

لاَ هَمَّ إلاَّ هَمُّ الدَّيْنِ ولاَ وجع إلاَّ وجعُ العينِ

"Borcun sebep olduğu keder kadar ciddi bir keder, göz ağrısı kadar dayanılmaz bir ağrı yoktur."

الدَّيْنُ رايَةُ اللهِ في الاَرْضِ فإذَا اَرَادَ اللهُ ان يُذِلَّ عبْداً وضعهُ في عنُقِه

"Borç Allah'ın yeryüzündeki zillet lâlesidir, Allah bir kulu zelîl etmek dilerse onu boynuna geçirir."

انَّ الرَّجُلَ إذَا غَرِمَ حدَّثَ وكَذَبَ ووعَدَ فاخْلَفَ

"Kişi borçlanınca konuşur, yalan söyler, vâdeder, sözünü tutmaz." Şu halde ödeme ihtimâli zayıf, zarurî olmayan borçlanmalardan kaçınmalı:

إيَّاكُمْ والدَّيْنِ فإنَّهُ هَمٌّ باللَّيْلِ ومَذَلَّةٌ بالنَّهارِ

"Borçtan kaçının zîra o, gece keder, gündüz de zillet vesilesidir."

والَّذِى نفْسي بيده لَوْ انَّ رجلاً قُتِلَ في سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ اُحيِيَ ثُمَّ قُتِلَ ثُمَّ اُحيِيَ
ثُمَّ قُتِلَ وعليهِ دينٌ ما دخَلَ الجنَّةَ حتَّى يُقْضَى عنهُ دينُهُ

"Nefsimi elinde tutan Zât'a kasem olsun, bir adam Allah yolunda öldürülse, sonra ihya edilse, tekrar öldürülse, sonra ihya edilse, tekrar öldürülse, üzerindeki borcu ödenmedikçe cennete giremez."

★ Borçlu ölenin borcu, vârislerince ödenmelidir.

صَاحِبُ الدَّيْنِ مَغْلُولٌ فِي قَبْرِهِ لاَ يَفُكُّهُ إِلاَّ قَضَاءُ دَيْنِهِ

"Borçlu ölen kimse kabirde bağlıdır, onu kurtaracak tek şey borcunun ödenmesidir."

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لاَ يُصَلِّي عَلَى رَجُلٍ عَلَيْهِ دَيْنٌ

"Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* borçlu olarak ölen kimsenin cenâzesine namaz kılmazdı. Bir cenâze getirilmişti, borçlu olup olmadığını sordu. "Evet iki dinar borcu var" denince, *"Arkadaşınızın namazını siz kılın"* dedi (ve kendisi kıldırmaktan kaçındı). Ebû Katâde: "Ben ödeyeceğim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine kalkıp namazını kıldırdı.

إِنَّ صَاحِبَ الدَّيْنِ مُرْتَهَنٌ فِي قَبْرِهِ حَتَّى يَقْضِيَ دَيْنَهُ عَنْهُ

"Borçlu ölen kimse, kendi adına borcu ödeninceye kadar kabrinde rehinlenmiş gibidir." Resûlullah bu sözü, namazını kıldırması için getirilen cenâzenin borçlu olduğunu öğrenince, *"Cebrâil borçlu olanın namazını kıldırmaktan beni men etti"* diyerek imtina buyurduktan sonra söylemiştir.

★ Borçluya kolaylık göstermek gerekir.

***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* borca karşı uyarmış, borçlanmamayı ısrarla tavsiye etmiş olmakla birlikte, borçlanmayı haram etmemiştir**. Borçlanma, her devirde olduğu gibi günümüzde de beşerî hayatın -gerek ferdler, aileler planında ve gerekse devletler planında- vazgeçil-mesi mümkün olmayan bir gereğidir. Sâdece ticârî hayat değil, birçok vecihleriyle ictimâî hayat borçlanmasız olamaz. Şu halde yukarıda sâdece bir kısmını kaydettiğimiz boçtan tahzîr eden hadisler, gereksiz ve ölçüsüz borçlanmalara, harama götüren borçlanmalara hamledilebileceği gibi, borçluya, yakınlarının yardımına ve hatta alacaklının anlayışlı davranmasına da hamledilebilir. Nitekim bu söyledimiz hususları takrir eden pek çok rivâyet vardır:

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ وَضَعَ عَنْهُ أَظَلَّهُ اللّٰهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلُّهُ

"Kim borçluya mühlet tanır veya bağışlayıverirse, Allah, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde (kıyamet gününde) onu gölgesinde gölgelendirir."

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلِهِ صَدَقَةٌ قَبْلَ أَنْ يَحِلَّ الدَّيْنُ

فَإِذَا حَلَّ الدَّيْنُ فَأَنْظَرَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلاَهُ صَدَقَةٌ

"Kim bir fakire borç verirse, tanıdığı vâdeden önce geçen her gün, ala-

cağı para kadar sadaka vermiş gibi sevâba nâil olur. Ödeme günü gelince te'hir ederse, her gün için iki misli sadaka vermiş gibi sevaba nâil olur."

Müslim'de gelen bir rivâyet de şöyle: *"Sizden önce yaşayanlardan biri ölünce hesaba çekildi. Teraziye girecek hiçbir hayrı yoktu. Ancak zengindi, insanlara karışır, borç verir, hizmetçisine de: "Darda olanlara bağışlayın!"* emrederdi. *Allahu Teâlâ hazretleri:* نَحْنُ احَقُّ بِذٰلِكَ مِنْهُ تَجَاوَزُوا عَنْهُ *"Böyle davranmaya biz ondan daha layığız, günahlarını bağışlayıverin" emretti."*

★ *Borç korkusu* teşebbüs ruhunu kırmamalıdır. Bâb hadisleri meyanında örnekleri görüleceği üzere, Resûlullah borçlanmaya teşvîk edici beyanlarda da bulunmuştur. Yanlış anlaşılmamalı, İslâm borçlanmayı yasaklamaz.

Şu halde, bu bölümde borç ve borç ödemenin âdâbıyla ilgili bâzı hadisleri görmüş olacağız.

1930 ١ - عن أبى موسى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أعْظَمِ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللّٰهِ تعَالَى أنْ يلْقَاهُ بِهِ عَبْدٌ بعْدَ الْكَبَائِرِ الّتِى نَهَىٰ اللّٰهُ عنهَا، أنْ يمُوتَ رَجُلٌ، وَعَلَيْهِ دَيْنٌ لاَ يَدَعُ لَهُ قَضَاءً]. أخرجه أبو داود.

1. (1930)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allahu Teâla nazarında, bir kulun Allah tarafından yasaklanan kebîrelerden sonra, beraberinde getirebileceği en büyük günahlardan biri, kişinin ödenecek karşılık bırakmadan üzerinde borç olduğu halde ölmesidir."* [Ebû Dâvud, Büyû 9, (3342).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste borçlanmak ve bilhassa ödeyecek karşılığı olmayan borca girmek tavsiye edilmemekte ve kötülenmektedir. Zîra, ecel gizli olduğundan her an ölmek mümkündür. Şu halde zarûrî olmayan (mesken, giyecek, yiyecek gibi) aslî ihtiyaçlara girmeyen hususlarda karşılığı olmayan, ciddî borçlara girmekten kaçınmak, İslâm'ın kemâline delâlet eden bir edeb olmaktadır. Tîbî merhum bir boru sorup sonra cevabını verir: "İnsanlar üzerindeki hukûkullah, yani, Allah'ın hakları, kul hakkına nazaran müsâmaha ile karşılanmıştır, nitekim: يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ إلاَّ الدَّيْنَ *"Şehidin, borcu hâriç bütün günahları affedilir"* hadisinde kul hakkı her şeyin üstünde tutularak, en büyük günah addedilmiştir. Halbuki bu hadiste borç büyük günahların altında tutulmaktadır, bu iki hadis nasıl

te'lif edilir? dersen, derim ki: O hadiste, borçtan yasaklamak, çekindirmek için mübâlağa tarikiyle öyle söylenmiştir. Bu hadis ise, zâhirine uygun mânâda vârid olmuştur."

Bazı âlimler şöyle der: "Kebâiri işlemek Allahu Teâla'ya isyan etmektir. Borç almak isyan değildir. Bilakis borç almak câizdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada, ödeyecek karşılığı olmadığı halde borçlu olarak ölen kimseye karşı şiddet göstermektedir. Gâyesi de insanların hukûkunun zâyi olmamasıdır." el-Azîzî de şunu söylemiştir: "Bu hadis, ödemekten âciz olan veya günaha sokacak bir şey için borçlanan kimseye hamledilmelidir."

1931 ٢ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أخَذَ أموالَ النَّاسِ يُرِيدُ أدَاءهَا أدَّى اللهُ عنهُ، ومَنْ أخَذَهَا يُرِيدُ إتْلافَهَا أتْلَفَهُ اللهُ تعالى]. أخرجه البخارى.

2. (1931)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, ödemek arzusu ile insanların malını alır ise, Allah (onun borcunu) ona bedel edâ eder. Kim de telef etmek niyetiyle halkın malını alırsa Allah onu telef eder."* [Buhârî, İstikrâz 2.]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadisten bazı hükümler çıkarmıştır:

★ Halkın malını suistimal etmeyi terkedip, borçlanma hâlinde en güzel şekilde ödemeye teşvik var.

★ Cezâ, amel cinsindendir.

★ Üzerinde borç olan kimse, (bunu ödemeden) köle âzad edemez, tasaddukta bulunamaz. Bunları yaparsa reddedilir.

★ İyi niyet sahibi olmaya teşvik, kötü niyetten de tahzir ve terhîb var.

Ödeme azminde olanları borçlanmaya teşvik var. İbnu Mâce'nin bir rivâyetine göre Abdullah İbnu Ca'fer hadisten çıkan bu hükümle amel etmiştir. Zîra borç aldığı zaman kendisine "niçin borçlanıyorsun" diye sorulur. Verdiği cevap şudur: "Ben Resûlullah'ı işittim, إنّ اللهَ مع الدَّائِنِ حتَّى يقضي دينه "Allah, borcunu ödeyinceye kadar (iyi niyet sâhibi) borçlu ile beraberdir" buyurdu, demiştir.

Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin bir rivâyetinde de Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Borcunu ödeme niyetinde olan hiçbir kul yoktur ki Al-*

lah'tan yardım görmesin." Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) bu yardıma mazhar olmak için borçlanır, "Ben bu yardımı arıyorum" dermiş. Dilimizde yaygın olan "Borç yiğidin kamçısıdır" sözü bu hadislerden menşeini almış olmalıdır. Borçtan çok korkan, bu yüzden fazla çekingen olan, iş hayatını geliştiremez.

Öyle ise, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın borçla ilgili yasaklayıcı ifâdelerini tek taraflı anlamayıp, gerçek espiriyi yakalamaya çalışmalıdır.

★ Hadiste şu mânalar var: Bir kimse borçlanarak bir şey satın alıp tasarrufta bulunsa ve bu meyanda borcunu ödemeye kâdir olduğunu izhâr etse, ancak sonradan aksi ortaya çıksa, bu durumda bey' (alış-veriş) hemen reddedilmeyip, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, hakkındaki duayı ve bu vaziyette alış-verişi reddetmeye icbâr etmemesini esas alarak vâdenin dolmasını beklemek gerekir.

1932 ٣ – وعن عمران بن حذيفة قال: [كانَتْ مَيمُونَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنها تَدَّانُ وتُكْثِرُ فقالَ لَهَا أَهْلُهَا في ذلكَ ولاَمُوهَا، فَقَالَتْ: لاَ أَتْرُكُ الدَّيْنَ، وقَدْ سَمِعْتُ خَلِيلِي وَصَفِيِّي ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ أَحَدٍ يَدَّانُ دَيْناً فَيَعْلَمُ اللّهُ تَعَالَى أَنَّهُ يُرِيدُ قَضَاءَهُ إلاَّ أَدَّاهُ اللّهُ تَعَالَى عَنْهُ في الدُّنْيَا]. أخرجه النسائي.

3. (1932)- *İmrân İbnu Huzeyfe* (rahimehullah) anlatıyor: "Meymûne (radıyallâhu anha) fazlaca borca giriyordu. Ailesi bu meselede müdâhale edip ayıpladılar. Şu cevabı verdi: "Borcu bırakmayacağım. Ben dostum ve can yoldaşım aleyhissalâtu vesselâm'ı şöyle söylerken dinledim: *"Bir borçla borçlanan bir kimsenin ödeme niyetinde olduğunu Allah bilince, onun borcunu Allah mutlaka dünyada iken öder."* [Nesâî, Büyû 99, (7, 315); İbnu Mâce, Sadakât 10, (2408).]

1933 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسُولُ اللّهِ ﷺ مَطْلُ الغَنِيِّ ظُلْمٌ؛ وَإذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتْبَعْ]. أخرجه الستة.

قوله: «إذا أُتبِعَ»: بضم الهمزة، وتخفيف المثناة الساكنة. أى أحيل.

«على مَلِيٍّ»: أى قادر فليحتل.

4. (1933)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Borcunu ödeyebilecek durumda*

olan zengin kimsenin ödemeyi geçiktirmesi zulümdür. Biriniz bir zengine havâle olunursa (havâleyi kabûl etsin.)" [Buhârî, İstikrâz 12, Havâlât 1, 2; Müslim, Müsâkât 33, (1564); Muvatta, Büyû 84, (2, 674); Ebû Dâvud, Büyû 10, (3345); Tirmizî, Büyû 68, (1308); Nesâî, Büyû 101, (7, 317).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *matlu'l-gânî*; borcunu ödeyecek durumda olan zenginin "Bugün git yarın gel" diyerek ödeme işini sallamasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu zulüm olarak tavsif buyurmaktadır. Şârihler, ödeme aczi içinde olanların buna girmediğini belirtirler. Nevevî "Kişi aslında zengin bile olsa ödeme zamanında, borcunu verecek durumda olmadığı takdirde, ödeyebileceği zamana kadar te'hir etmesi "zulüm" sayılmaz" der. Mamafih bazı âlimler hak sâhibinin borçluyu hapsettirebileceğini, bazıları da peşini takip edip rahatsız edebileceğini söylemiştir.

Hattâbî hadisten şu hükmü çıkarır: "Borçlu, zengin olmadığı için ödemesi gereken parayı bulamazsa zulme düşmez. Zâlim sayılmayınca, onun bu durumu sebebiyle hapsi câiz olmaz, çünkü hapis bir cezâdır, (dinimize göre) zâlim olmayana hapis yoktur."

Bazı âlimler buradaki tavsiften hareketle borcunu ödemeyen zenginin şehâdeti makbûl değildir, çünkü o zâlim ilân edilmiştir demiştir. İmam Şâfiî'nin, "Bu işi tekrarlayan zenginin şehâdeti merduddur" dediği rivâyet edilmiştir. Şâfiîlerden Sübki, "Kasten borcunu ödemeyen kimsenin fâsık sayılması için bunu tekrar etmiş olması aranmaz" der. Ona göre "Bir hakkı hiçbir sebep yokken vermemek gasbtır. Bu ise büyük günahtır. Resûlullah'ın buna zulüm demiş olması da büyük günah olduğuna delildir. Kişinin fâsık addedilmesi için büyük günahı tekrarlaması aranmaz."

2- Hadisin ikinci kısmında havâle meselesine temas edilmiştir. Yani, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Zenginin borcunu sallaması zulümdür. Biriniz bir zengine havâle olunursa kabûl etsin"* buyurmakla şunu demiş olmaktadır: "Zengin bir insanın borcunu ödemeyip bugün git yarın gel demesi zulümdür. Artık böyle bir insan için zulmü irtikab etmek câiz değildir. Öyleyse bir kimse, zengin, borcunu îfâya kâdir bir insan üzerine havâle edilince ona uysun, o havâleyi kabûlden çekinmesin."

Havâle'yi fukahâ, "borcun bir zimmetten bir başka zimmete nakli" diye tarif etmiştir. Sözgelimi bir başka şahısta alacağı bulunan borçlu kimse, borcunu bizzat ödemez, alacağı bulunan şahsa havâle eder. Böyle-

ce asıl borçlu aradan çekilmiş, alacaklı üçüncü bir şahısla muhatap olmuş olur.

İşte bu havâle akdinin kesinleşmesi, alacaklı ile üzerine havâle yapılan şahsın mutâbakatına bağlıdır. Havâlenin sahih olması için üzerine havâle yapılan kimsenin (muhâlünaleyh), havâleyi yapan kimseye (muhîl) borçlu veya yanında ona ait emanet para bulundurması şart değildir. Havâleyi kabûl etmiş ise borç zimmetine geçer. Üzerine havâle yapılan kimse mezkûr borcu ödemeyecek durumda olursa, bazı âlimlerce alacak sâhibi mağdur edilmez, borç, eski borçluya rücû eder.

Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Borçlu, ödeme işini bir diğer şahsa havâle etmişse bunu kabûl edin"* tavsiyesinde bulunmaktadır. Hadiste emir sigasıyla gelmiş olmasına rağmen "tavsiye" olarak ifâde ediyoruz. Çünkü ulemâ kâhir ekseriyeti ile bunu icbarî ve ilzâmî değil, istihbâbî bir emir olarak anlamışlardır. Sâdece *Dâvud-u Zâhirî*, bunu ilzâmî bir emir telâkki etmiş ve "Havâlenin kabûl edilmesi farzdır" demiştir. *İmam Şâfiî*'nin buna müstehab dediği, *Ahmed İbnu Hanbel*'in biri vâcib diğer nedb olmak üzere iki görüş sahibi olduğu, Cumhur'un ise nedbe hükmettiği belirtilmiştir. *İbnu Vehb*'in sorusuna *İmam Mâlik:* "Bu (fakirlere yardım husûsunda) tergîbî bir emirdir, ilzâmî değildir. Ancak borç olması şartıyla efendimize itaat etmesi gerekir" demiştir.

3- Havâlenin câiz olacağız mallar husûsunda da bazı ihtilâflar olmuştur. Bazıları sadece altın ve gümüşte havale olabileceğini, yiyecek maddesinde câiz olmayacağını söylemiştir. *Ebû Hanîfe* gümüşe teşbîh ederek yiyeceğin de havâlesini câiz görmüştür.

Havale bahsi pekçok teferruata şâmildir. Fıkıh kitaplarına müracaat şarttır.

1934 ٥- وعن الشرَيد رَضيَ اللّهُ عنهُ قال: [قـال رسُولُ الله ﷺ: لَيُّ الْوَاجِدِ يحِلُّ عِرْضه وعقوبته، قال ابنُ المُبارَك: يغلَظُ له ويحبس]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«اللَّيُّ»: المطل، «وَالْوَاجِدُ»: القادر. أراد أنه يجوز لصاحب الدين أن يعيبه ويصفه بسوء القضاء، وأراد بالعرض نفس الإنسان، وبالعقوبة حبسه.

5. (1934)- *eş-Şerrîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zenginin borcunu savsaklaması, haysiyetinin ihlal edilmesini ve cezalandırılmasını helâl kılar."*

İbnu'l-Mübârek der ki: "Irzını helâl kılar", kendisine kaba davranılır

demektir. "Cezalandırılması" da, hapsedilmesidir." [Ebû Dâvud, Akdiye 29, (3628); Nesâî, Büyû 100, (7, 316); İbnu Mâce, Sadakât 18, (2427); Buhârî de bâb başlığında kaydetmiştir. İstikrâz 13.]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) borçlu bir kimse, borcunu ödeyebilecek durumda olduğu halde ödeme işini savsaklamaya tevessül eder, bugün git yarın gel demeye kalkarsa, alacaklının galîz tabirler kullanarak hakâret etmesine fırsat vereceğini, böylece ırz ve haysiyetinin tencîde edilmesine kendi eliyle zemin hazırlayacağını belirtmektedir. Öte yandan hâkim de ona karşı sert davranacak ve te'dîb maksadıyla hapsine karar verebilecektir. Çünkü, bu davranışı, önceki hadiste beyan edildiği üzere zulümdür ve zulüm haramdır.

Bu hallere giriftar olması için savsaklanan paranın belli bir hudûdu yoktur, az da olsa, çok da olsa birdir.

Âlimler bu hadisten, alacaklının, borcunu savsaklayan zengini ayıplamak, borcunu ödemede edebsizlik etmek gibi hakâretâmiz sözler söylemesinin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

1935 ٦ - وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَمِعَ رسولُ الله ﷺ صوتَ خُصُومٍ بالْبَابِ عاليةً أصواتهم وإذا أحدهما يستوضِعُ الآخر ويسترفقه في شيءٍ وهو يقول: والله لا أفعلُ. فخرجَ عليهما رسولُ الله ﷺ فقال: أيكم المُتألّي على الله أنْ لا يفعلَ المعروفَ؟ فقال: أنا يا رسولَ الله. فلَهُ أيُّ ذلك أحبَّ]. أخرجه الشيخان.

« يستوضِعُ » أى يستحطّ. « ويسترفقه » يسأله الرفق به.

« والمُتألّي » الحالف.

6. (1935)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıda yüksek sesle münâkaşa edenlerin görültülerini işitti. Bunlardan biri, diğerinden borç indirmesini taleb ediyor, bir hususta da merhametli olmasını istiyor. Öbürü de:

"Vallahi yapmam!" diyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanlarına gitti ve:

"Hanginiz, hayır yapmamak üzere Allah adına yemin etti?" dedi. Birisi:

"Benim ey Allah'ın Resûlü! (Borç indirimi ile, merhametli davranmadan) hangisini dilerse onun olsun (teklifini kâbul ettim)" dedi." [Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkat 19, (1557).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin bir rivâyetinde belirtildiği üzere burada münâkaşa edenler *Ka'b İbnu Mâlik* ile *İbnu Ebî Hadrad*'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b'a ismen seslenerek, "borcun yarısını indir" emreder.

2- Borçlu iki talepde bulunmaktadır. Borçta indirim yapmak ve ayrıca ödemede kolaylık tanımak... Ödeme kolaylığı, vâde uzatması, taksit vs. olabilir.

3-Hadisten şu fâideler çıkarılmıştır:

★ Borçluya merhametli ve anlayışlı davranmak gerekir.

★ Talep hâlinde borcundan bir miktar bağışlanmalıdır.

★ Hayır bir işi "yapmayacağım" diye yemin etmek caiz değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamaktadır. Bâzı âlimler, bu yasaklama ile, İslâm'ı Resulullah'tan öğrenince farzlarını yapıp fazla bir şey yapmamak üzere yemin eden bedevî için Hz. Peygamber'in sarfettiği أفلح إن صدق *"Sözüne sâdık olursa kurtuldu"* sözü arasında bir teâruz görmüşlerdir. Çünkü burada bedevînin yapmamak üzere yemin ettiği ameller, farzlardan başka yapılan ziyade hayır amellerdir. Resûlullah burada müdâhale etmediği gibi te'yid etmiştir. Bu itiraza şöyle cevap verilir: "Bedevî kıssasındaki söz, İslâm'a dâvet ve ona girmeye teşvik makamında beyan buyurulmuştur. Öbüründe ise, İslâm'da istikrarını bulmuş birisine, hayırda ziyâdeleşme, artma yolunu göstermek sadedinde tavsiyede bulunulmaktadır.

★ *Hadis Şârî*'in maksadını anlamda Ashâb'ın ne kadar sür'at-i intikal sahibi olup, O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)* işâretine itaatkâr ve hayır işlemede harîs olduklarını da göstermektedir (radıyallâhu anhüm).

★ *Hâkim*'in huzurunda muhâsım tarafeynden sâdır olan boş lâflar, ses yükseltme gibi nahoş davranışlara müsamaha etmek gerekmektedir.

Borçlunun, alacaklıdan indirim talebi câizdir. Bâzı *Mâlikîler* bunu mekruh addederler ve: "Bu davranışta minnet altına girmek var" derler. Kurtubî: "Mutlak kerahetten bahsedenler, evlâ olana muhalefeti kastetmiş olmalıdırlar" der. Aynî der ki: "Ebû Hanîfe'nin mezhebi de (Kurtubî'nin anladığı) gibi olmalıdır, zîra o arkadaşının suyu olduğu halde,

kendisinin suyu olmayan yolcuya teyemmüm etmesinin câiz olacağını söyleyerek beyan etmiştir: "Çünkü istemekte zillet vardır." Ancak Nevevî: "Hadis, indirim ve rıfk (iyi muâmele) talebinde ısrara, nefsini alçaltıcı, alacaklıyı şu veya bu şekilde rahatsız edici davranışlara kaçmamak şartıyla bir beis olmadığını ifade etmektedir" der ve zaruret halinde, bu kayıtlara yer kalmadan câiz olacağını belirttir.

★ Hak sahipleri nezdinde şefaatci olmak câizdir.

★ Hayır yolunda şefaati kabul etmek müstehabtır.

★ *Nevevî* der ki: "Hadiste olduğu şekilde, bir hayrı yapmamak üzere yemin eden kimsenin o hayrı yapıp yemin kefâreti vermesi müstehabtır."

1936 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: كَانَ فِيمَا كَانَ قَبْلَكُمْ تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ. فَكَانَ إِذَا رَأَى مُعْسِراً قَالَ لِفِتْيَانِهِ: تَجَاوَزُوا عَنْهُ لَعَلَّ اللهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا فَتَجَاوَزَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (1936)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında fakir görürse hizmetçilerine: "Onun borcundan vazgeçiverin, böylece Allah'ın da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarız"* derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti." [Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557); Nesâî, Büyû 104, (7, 318).]

1937 ٨– وله في أخرى: [أَنَّ رَجُلاً لَمْ يَعْمَلْ خَيْراً قَطُّ، وَكَانَ يُدَايِنُ النَّاسَ فَيَقُولُ لِرَسُولِهِ: خُذْ مَا تَيَسَّرَ وَاتْرُكْ مَا تَعَسَّرَ، وَتَجَاوَزْ لَعَلَّ اللهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا. فَلَمَّا هَلَكَ. قَالَ اللهُ تَعَالَى: هَلْ عَمِلْتَ خَيْراً قَطُّ؟ قَالَ لاَ: إِلاَّ أَنَّهُ كَانَ لِي غُلاَمٌ وَكُنْتُ أُدَايِنُ. فَإِذَا بَعَثْتُهُ يَتَقَاضَى. قُلْتُ لَهُ: خُذْ مَا تَيَسَّرَ وَدَعْ مَا تَعَسَّرَ وَتَجَاوَزْ لَعَلَّ اللهَ يَتَجَاوَزُ عَنَّا. قَالَ اللهُ تَعَالَى: قَدْ تَجَاوَزْتُ عَنْكَ].

8. (1937)- Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam hiç hayır amelde bulunmadı. Ancak halka borç verir ve borcunu toplayan elçisine:* "Kolay ödeyecekten (zenginden) al, zor ödeyecekten (fakirden) alma, vazgeç. Ola ki Allah da bizim günahlarımızdan vazgeçer" *derdi. Allahu Teâla hazretleri bunun üzerine: "Haydi senin günahlarından vazgeçtim" buyurdu."* [Buhârî, Büyû 18, Enbiyâ 50; Müslim, Müsâkât 31, (1562); Nesâî, Büyû 104, (7, 318).]

1938 ٩– وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنهُ طلبَ غريماً لهُ فتوارَى عنه ثمَّ وجدهُ. فقالَ: إنّي معسرٌ. فقالَ آللهِ؟ قالَ: آللهِ قال: فإنّي سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: منْ سرَّهُ أنْ ينجيَه اللهُ تعالى منْ كربِ يومِ القيامةِ فلينفِّسْ عنْ معسرٍ أوْ يضعْ عنهُ]. أخرجه مسلم.

«توارَى» أى استتر واختفى عن غريمه.

9. (1938)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Ebû Katâde, bir boçlusunu (para taleb etmek üzere) aramıştı. O, kendisinden gizlendi. Bilahare adamı buldu. Ancak: "Dardayım" dedi. Bunun üzerine:

"Allah'a yemin eder misin?" diye sordu. Borçlu:

"Vallahi" diye yemin etti. Ebû Katâde:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, *"Kim Allah'ın kendisini kıyamet gününün sıkıntısından kurtarmasını isterse darda olana nefes aldırsın veya tamamen bağışlayıversin" dediğini işittim" dedi."* [Müslim, Kasâme 32, (1563).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis borçlulara, îcâbında borcun tamamen bağışlanma derecesine kadar varan iyi muameleye Hz. Peygamber'in verdiği ehemmiyeti gösteren bir başka delil olmaktadır.

2-ZENGİN VE FAKİR KİMLERDİR?

Bu bahiste sıkça geçen bu kelimeleri açıklamakta faydı var.

Hemen belirtelim ki, İslam âlimleri, *"zengin"* ve *"fâkir"*'i tarifte ihtilâf ederler. Sadece geçmişte değil, günümüzde bile bunların izâfî değerlendirmeler olduğu açıktır. Zenginlik ve fakirlik mefhumları Kur'an'da, hadislerde de sıkca geçen tâbirlerdir. Târif, tavsîf gibi değerlendirmelerde öncelikle nassa dayanan İslâm ulemâsının ihtilâfı, o konuda nassların da farklı yorumlara imkân verecek bir muhtevâda geldiğini ifâde eder.

Aynî, mûsır'ın yani zenginin tarifinde ulemânın ihtilâf ettiğine dikkat çektikten sonra şu bilgileri verir:

★ Bâzıları: "Yanında, kendisinin ve bakmak zorunda olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılayacak malı olan, zengindir" demiştir.

★ *Sevrî, İbnu'l Mübârek, Ahmed, İshak:* "Yanında elli dirhemi veya elli dirhem kıymetinde altını olan kimse zengindir" derler.

★ *Şâfiî:* "Bir insan vardır, tek dirhem kazanmakla zengin sayılır, bir insan vardır, bin dirhem kazancına rağmen zayıflığı ve ailesinin kalabalık oluşu sebebiyle fakirdir" der.

★ Bazıları: "Zekât nisâbına mâlik olan, zengindir" demiştir.

★ Bazıları: "Zekât alması haram olan kimse zengindir" demiştir.

★ Bazıları da: "Giyecek, yiyecek, mesken, hizmetçi ve borcuna yetecek miktardan fazla malı olan, zengindir" demiştir.

Hanefîlere göre -Muhît ve Mebsût sahiplerinin belirttiği üzere- zenginliğin üç mertebesi vardır:

1- Zekâtı farz kılan zenginlik.

2- Sadaka-ı fıtr'ı, kurban kesmeyi vâcib ve zekât almayı haram kılan zenginlik. Bu aslî ihtiyaçlarından fazla iki yüz dirhem gümüş değerinde mala sahip olandır. Oturmadığı ev, kiraya verdiği dükkan gibi malı mülkü olmak gibi.

3- Dilenmeyi haram kılan zenginlik. Bazıları "Bu, elli dirhem kıymetinde bir şeye sahip olmaktır" demiştir. Ulemânın büyük ekseriyeti: "Günlük gıdasına sâhip olan ve avret mahallini örtecek kadar da giyeceği bulunan kimseye dilenmek haramdır, keza "Kazanabilecek güçte olan fakirin dilenmesi de haramdır" demişlerdir.

Aynî, bu açıklamalardan sonra der ki: "Âlimlerin bu tarif ve tavsîfleri, dilenmesi ve sadaka alması câiz olan ve olmayan kimseleri belirlemek maksadıyla yapılmıştır. Kendilerine, alacaklıların tarafından kolaylık göstermeleri tavsiye edilen "darlanmışlar"la ilgili değildir. Ancak burada, yâni borçluya mühlet tanıma mevzûunda kim zengindir, kim fakirdir, bunun tâyini örfe kalmıştır. Meselâ kimin hâli emsaline nisbetle iyi addedilirse o zengindir, iyi addedilmeyen de fakirdir."

1939 ١٠ — وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [كَانَ لِرَجُلٍ عَلَى رَسُولِ ﷺ سِنٌّ مِنَ الإبِلِ فَجَاءَهُ يَتَقَاضَاهُ، وَإِنَّهُ أَغْلَظَ لَهُ فِي الْقَوْلِ حَتَّى هَمَّ بِهِ بَعْضُ الْقَوْمِ. فَقَالَ: دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالاً. ثُمَّ قَالَ أَعْطُوهُ فَطَلَبُوا سِنَّهُ فَلَمْ يَجِدُوا إِلاَّ سِنّاً فَوْقَهَا. فَقَالَ: أَعْطُوهُ. فَقَالَ أَوْفَيْتَنِي أَوْفَاكَ اللهُ تَعَالى! فقال ﷺ: إِنَّ خَيْرَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً].

أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

10. (1939)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'da bir adamın (parası ödenmemiş) bir devesi

vardı. Borcunu istemeye geldi. Bu sırada kaba sözler sarfetti, hatta Ashab'tan bâzıları haddini bildirmek istedi. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna meydan vermeyip:

"Bırakın onu! Hak sâhibinin konuşma hakkı vardır" buyurdu, sonra da:

"Devesini verin!" diye emretti, (ilgililer) devesini aradılarsa da bulamadılar. Fakat onunkinden daha değerli bir deve buldular. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Bunu verin" dedi. Adam: "Bana borcunu tam ödedin, Allah da sana ödesin" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"En hayırlınız, borcunu en iyi ödeyendir!" buyurdu." (Buhârî, İstikrâz, 4, 6, 7, 13, Vekâlet 5, 6, Hibe 23, 25; Müslim, Musâkât 118-122, (1600-1601), Tirmizî, Büyû 75, (1316, 1317); Nesâî, Büyû 64, (7, 291).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet muhtelif tariklerden gelmiştir. Aralarında bazı farklılıklar var. Meselâ, *Müslim*'in bir rivâyetinde Resûlullah'ın bu deveyi ödünç olarak aldığı, adam almaya gelince *Ebû Râfi*'e zekât develerinden ödemesini emrettiği, ancak vermek üzere bulduğu devenin, adamdan alınmış olan deveden daha değerli olduğunu söyler. Hz. Peygamber onun verilmesini emreder ve: *"Zîra insanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyen kimsedir"* buyurur. Yine Müslim'in bir başka rivâyetine göre, adam devesini almaya gelince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ona kendisininkinden daha üstün bir deve verin"* diye emretmiştir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde Resûlullah'ın bir deve istikraz ettiği, ona bedel, ondan daha iyisini vererek borcunu ödediği belirtilir.

2- Bu hadis, ödünç almak ve borçlanmanın cevâzına delildir. Daha önce (1930, 1931. hadisler) açıkladığımız üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* borçlanmayı tavsiye etmemiş ise de, kaçınılmaz ve gerekli hallerde bunlara da hayatında yer vererek ümmetine örnek olmuştur. Ulemâ, borçlanmanın cevâzında ittifak eder. Ancak âlimler ödünç alıp vermenin misli bulunan şeylerle câiz olacağını belirtirler. Ölçülen, tartılan şeyler gibi. Sayı hesabıyla satılan birbirinden farklı şeylerde câiz değildir.

3- Bu hadisten hayvanın da istikraz edilebileceğine yâni ödünç alınabileceğine delil çıkarılmıştır. *İmam Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* başta, birçok âlim bu görüştedir. *Ebû Hanîfe* ve ashâbı, *Sevrî, Hasan İbnu Sâlih* ise hayvanın istikrazını câiz görmezler. Çoğunlukla

âlimler câriyenin istikraz edilemeyeceğini, sadece mahremi gibi cimanın haram olduğu birisi veya hünsa veya kadın ışında kimseye cariyenin istikraz edilemeyeceğinde ittifak ederler.

4- *Aynî,* alacaklının kabalığını, hakkını talep tarzında görür, işitene ezâ verecek kelimeler sarfetme şeklinde görmez. "Zîra, der, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı o çeşit davranış küfürdür." Aynî, sözüne devamla, zaman zaman Yahudî gibi gayr-ı müslimlerden bu çeşit sözlerin vârid olduğunu belirttikten sonra: "Ancak, der, Abdurrezzak'ın rivâyetinde bu kimsenin bedevî olduğu tasrîh edilmiştir. Zaten, onların bir şey taleb ederken sert ve kaba davranmaları her zaman görülen bir âdetleridir" der.

5- Âlimler, sıhhati yerinde olan ve evinde bulunan bir kimsenin, dâvâsı için bir başkasını vekîl tayin edebileceğini, bunun câiz olduğunu bu hadisten çıkarmıştırlardır. Zîra *Hz. Peygamber*, deve sâhibine borcun ödenme işini vekile havâle etmiştir.

et-Tavzîh sâhibi, bu hadisin *Ebû Hanîfe*'nin aleyhine bir delil teşkil ettiğini söyler. Çünkü "*Ebû Hanife* sağlam ve memleketinde bulunan kimsenin vekil tutma işini bazı şartlar altında caiz görmüştür, şöyle ki:

a) Kişi, hasmının (yani kendisiyle ihtilafta olan kimsenin) rızasını almalıdır.

b) Hastalık özrü bulunmalıdır.

c) Üç günlük bir yolculuğu olmalıdır.

Bu hadis, bu mülâhazalara aykırıdır. Zîra Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâbına üzerinde borç bulunan deveyi ödemeleri için emretmiş, bu işe onları vekil kılmıştır. Üstelik o sırada Hz. Peygamber gâib değildi, hasta da değildir."

Aynî bu tenkîde şöyle cevap verir: "Bu hadis Ebû Hanîfe aleyhine bir hüccet değildir. Çünkü o, cevâzı nefyetmiyor, bilakis ona göre de akid câizdir; ancak ona göre, akid gerekli değildir. Yani, dâvâlının dâvâ ve ihzar isteme, bizzat cevap verme hakkının bâki kaldığını söylemiştir. Aslında bu görüş İbnu Ebî Leylâ'nın da görüşüdür. Tevkil hususunda erkekle kadın, dulla bekâr arasında fark yoktur."

6- İmâm, fakirler için zekât malından ödenmek üzere veya diğer Müslümanlar için beytü'l-mâlden ödenmek üzere zenginlerden borç alabilir, bu yetkiye sahiptir. Zîra, sadedinde olduğumuz hadiste mezkûr olan deveyi Resûlullah şahsı için istikraz etmiş değildir. Nitekim, bedevî geldiği zaman, sadaka develerinden ödenmesi için emir vermiştir. Deveyi kendisi için istikraz etmiş olsaydı, sadaka develerinden ödenmesini em-

redemezdi. Zîra sadakadan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her çeşit istifâdesi haram kılınmıştır.

7- İmam, fakirler için istikrazda bulunduğu zaman, ödeme sırasında, aldığından daha iyi bir şekilde onların malından ödemede bulunması, câizdir.

1940 ١١ – وعن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ. فَقَالَ ﷺ صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ فَإِنَّ عَلَيْهِ دَيْناً، فَقُلْتُ: هُوَ عَلَيَّ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ بِالْوَفَاءِ؟ قُلْتُ بِالْوَفَاءِ. فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

11. (1940)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazını kıldırıvermesi için bir adam(ın cenâzesi) getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onun üzerinde borç var, arkadaşınızın namazını siz kılın!" buyurdu. Ben:

"(Borç) benim üzerime olsun, ey Allah'ın Resûlü" dedim.

"Sadâkatle mi?" dedi.

"Sadâkatle!" dedim. Bunun üzerine cenazenin namazını kıldı." [Tirmizî, Cenâiz 69, (1069); Nesâî, Cenâiz 67, (4, 65).]

AÇIKLAMA:

1- *Kâdı İyaz* ve diğer bir kısım âlimler: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in borçlu ölen kimsenin namazını kılmaktan imtina etmesi, hem borçlanmaktan caydırmak (tahzîr) ve borcun ödenmesinde savsaklama vs. kusurlu davranışları önlemek, hem de borçlunun üzerinde insanların hukuku ve onlara karşı işlenmiş haksızlıklar bulunması sebebiyle duasını durdurmak düşüncesinden ileri gelebilir" demişlerdir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî de şunu söyler: "Üzerinde borç olduğu halde ölen kimseye namaz kılmaktan imtinâsının sebebi, borca girmekten caydırmayı gaye edinir. Tâ ki halkın malı zâyî olmasın, nitekim aleyhissalâtu vesselâm, isyandan zecretmek için de âsilere namazı terketmiştir. Tâ ki ar korksusuyla, imamın ve hayırlı Müslümanların namazından mahrum kalma korkusuyla isyan etmekten kaçınsın..."

2- *Ebû Katâde*'nin borcu üzerine almasından, ulemâ, ölen, bir karşılık bıraksa da bırakmasa da, onun adına zemân (damân) ortaya koymanın, (te'minat vermenin) câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Bu çoğun-

luğun görüşüdür. Şâfiî merhum da aynı görüştedir. *Ebû Hanîfe* merhum demiştir ki: "Ölen karşılık bırakmamışsa zemân (te'minat vermek) bi'l-ittifak sahih olmaz." Bir kimse hür bir fakirin borcuna zemân verse, sonra borçlu kimse ölse, zemân eski hâli üzere (mûteber) kalır. Fakirin ölmesi, zemân'ın devâmına aykırı olmadığına göre, iptidâsına da aykırı değildir. *Tîbî* der ki: "Hadisle ihticâc bu kıyasdan daha iyidir." Aliyyu'l Kârî der ki: "Bazı âlimlerimiz, *Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed* (rahimehümullah)'in üzerinde borç olduğu halde mal bırakmadan ölen kimse yerine kefil olmanın sahih olması hususunda bu hadisle amel ettiklerini söylemiştir. "Zîra, derler, şâyet kefâlet sahih olmasaydı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölen için namaz kılmazdı." *Ebû Hanife* demiştir ki: "Müflis olan ölü adına kefâlet sahih olmaz, çünkü müflis ölü adına kefâlet, sâkıt olmuş (düşmüş) bir borca kefil olmaktır. Düşmüş borca kefâlet ise bâtıldır. Sadedinde olduğumuz hadis, sabık bir kefâletin ikrarı olma ihtimalini taşır, zîra kefâlette ikrâr ve inşa lafzı eşittir... Keza hadis kefâlet değil vaad olma ihtimalini de taşımaktadır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın adama namaz kılmaktan imtina etmiş olması, üzerindeki borcu eda etme yolunun kendisine açıklık kazanması içindi, nitekim açıklık kazanınca aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz de namaz kılmıştır."

Bu nakilleri yapan Mübârekfûrî, "Zâhir olan, ulemânın ekserisinin benimsediği görüştür" diyerek Ebû Hanife'nin görüşüne katılmadığını belirtir.

KİTABU'Z-ZİKR

"Anmak, hatırlamak, yâdetmek mânalarına da gelen zikir; sofilerce, Allah'ın ad ve ünvanlarının teker teker veya birkaçının birarada tekrar edilmesinden ibarettir. Zikir, Allah'ı münferiden veya topluca anma yollarının (tarikatlar) bazılarında «الله» bazılarında «لا إله إلا الله» mürşid ve rehberin tayinine göre bazılarında da daha değişik isim ve ünvanlarla edâ edilir.

Zikir de, tıpkı şükür gibi hem lisân, hem kalb, hem beden, hem de vicdanın bütün erkânıyla yerine getirilen bir vazife ve bir kulluk borcudur. Cenâb-ı Hakk'ı bütün esmâ-i hüsnasıyla, bütün sıfât-ı kudsiyesiyle yâd etmek, hamd ü senâsıyla gürlemek, tesbih u temcîdlerle gerilmek, kitabını okumak, O'nun rehberliğine sığınmak; kâinat kitâbındaki âyât-ı tekvîniyesini ma'nâ-yı harfiyle mırıldanmak; aczini, fakrını dua ve münâcât lisânıyla ilân etmek... Evet, bütün bunların hepsi lisâna âit birer zikirdir.

Başta *"Latîfe-i Rabbaniyye"* olmak üzere vicdanın bütün rükünleriyle Allah'ı yâdetmek, yâni O'nun varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup-kalkmak, varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek; sonra da O'nun cihan çapındaki rubûbiyet ahkâmını, bu ahkâm karşısında sorumluluklarımızla alâkalı mes'eleleri, emr ü nehiyleri, va'd u vaîdleri, mükafât u mücazâtları tefekkür etmek; enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; bu araştırmalar esnasında basar ve basîrete açılan uhrevî güzellikleri tekrar ber tekrar temâşâ etmek... zerreden seyyârelere kadar herşeyin, *"âlem-i kuds"* hesabına atan birer nabız, âlem-i lâhut'a nûrefşan birer tercüman ve "Hakîkatü'l-Hakâik"a birer menfez olduklarını tasavvur etmek de bir kalbî zikirdir.

Her zaman bir nabız gibi atan varlığı duyabilenler , bir hatîb gibi konuşan âlem-i lâhutu dinleyebilenler ve bu menfezlerden celâl ve cemâl tecellilerini temâşâya muvaffak olanlar, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği öyle rûhanî zevklere ulaşır ki bu zevk zemzemesi içinde geçen hayatın bir saati yüzlerce seneye muâdil gelebilir.. gelebilir ve bu kudsî seyahat o zevkli sonsuzluğuyla, vâridât ve manevî hazlar "salih dâiresi" içerisinde köpüre köpüre devam eder gider. Sübühât-ı Vechin nurları her yanı sardığı bu noktada insanın müşâhedeleri insanı aşar. Aşar da her gönül erbâbı ve her isti'dât, zâtü'l-emre muvâfık olsun-olmasın, duyup hissettiği şeylerle bir zikir velvelesi içine çekilir; derken, ihtiyârî-gayri ihtiyârî, esmâ-i ilâhîyi mırıldanmaya başlar.

Bazen zikir, öylesine köpürüp insan benliğini sarar ki, zikirden de zâkirden de nâm u nişân kalmadığı böyle bir istiğrâk hâlinde, kimileri «لا موجود إلاّ الله» kimileri «لا مشهود إلاّ الله» kimileri «لا إله إلاّ الله» ve kimileri de, tabiî şuurlarının külliyeti ölçüsünde, «لا» dan sonra bütün esmâ-i ilâhîyi birden mülâhaza ederek «إلاّ الله»'a geçer ve böyle küllî bir şuur ve küllî bir mülâhaza ile "kelime-i tevhîd"e devam ederler.

Herhalde böyle bir kurbiyet, böyle bir maiyyet atmosferinde geçen saniyeler, -tabiî vâridâta açık münevver saniyeler- kapalı ve nursuz senelerden daha bereketli ve daha ebediyet buudludurlar. Bu mübârekiyete işâret için hadis olarak rivâyet edilen bir kutlu sözde: لى مع الله وقتٌ لا يسعنى فيــه ملكٌ مقرّبٌ ولا نبىٌّ مرسلٌ -*Benim Allah ile öyle bir ânım vardır ki o esnâda Bana ne bir mukarreb melek ne de bir nebiyy-i mürsel ulaşamaz*"[9] buyurulur.

Emir ve yasakları ciddî bir duyarlılıkla hayata taşıyıp yaşamak, her emir ve her yasakla kendisine yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve derin bir mes'ûliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak da bedenî zikirdir ki lisânla yapılan zikrin derinliği de büyük ölçüde bu ikinci zikirden kaynaklanmakta ve bu "anilmerkez" güçle bir ölümsüz ses hâline gelmektedir. Bedenî zikir daha çok, ulûhiyet kapısının tokmağına dokunarak, o dergâha kabul yollarını araştırarak ve beşerî olan acz u fakrimizi ilân ederek İlâhî kudret, ilâhî kuvvet ve ilâhî gınâya ihtiyacımızı arz hamlesidir.

Evet, zikreden ve zikrinde ısrarda bulunan zâkir, Cenâb-ı Hakk'la

9- Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/173.

mukâvele yapmışçasına hıfz u himâye ve inâyet seralarına alınmış olur ki فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ **-Anın Beni ki anayım sizi"** (Bakara, 2/152) İlâhî fermânı da fakrın ayn-ı kuvvet, aczin ayn-ı gınâ hâline geldiği bu sırlı keyfiyeti ifade etmektir.

Yani siz, Allah'ı zikr u fikr u ibadetle yâdedeceksiniz, O da sizi teşrîf ve tekrîmle anacak.. siz duâ ve münacâtlarla O'nu mırıldanıp duracaksınız, O da icâbetle size lütuflar yağdıracak.. siz dünyevî işlerinizin arasında O'nu unutmayacaksınız. O da dünya ve ukbâ gâilelerini bertaraf ederek sizi ihsanla şereflendirecek.. siz yalnız kaldığınız zamanlarda da O'nunla dolup taşacaksınız, O da yalnızlıklara itildiğiniz yerlerde size "Enîs u Celîs" olacak.. siz rahat olduğunuz zamanlarda O'nu dilden düşürmeyeceksiniz, O da rahatınızı kaçıran hâdiseler karşısında rahmet esintileri gönderecek.. siz O'nun uğrunda cihad edip O'nu cihana duyuracaksınız, O da sizi dünya ve ukbâ zilletlerinden kurtaracak.. siz O'nun yolunda ihlâslı olacaksınız, O da sizi gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan tasavvurunu aşan hususî iltifat ve hususî pâyelerle şereflendirecek..(10) Böylece, zikir arzusu, zikir cehdi, zikre mazhariyet nimetiyle kıymete ulaşacak, derken Allah da bu tevfik ve hidâyet lütfunu hususî ihsanlarıyla daha bir buudlaştırackatır ki, وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ - **Bana sürekli şükredin ve sakın nankörlüğe düşmeyin!"** (Bakara, 2/ 152) Emr-i Rabbanisi de işte, zikirden şükre, şükürden zikre bu salih dâireyi ihtar etmektedir.

Zikir bütün ibâdetlerin özüdür ve bu özün özü de Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ondan sonra da, Hazret-i Sâhib-i Şeriat'tan sâdır olan nurlu sözler gelir.

Cehrî, hafî her şekliyle zikir,duygu, düşünce ve şuur çevresinde halkalanan ziyâ-i sübuhât-ı vechin bedene taşınması ve rûha mâl edilmesi ameliyesidir.

Zikir, Cenâb-ı Hakk'ın gizli-açık nimetleri karşısında O'nu ins-cin herkese îlan etmenin ünvânıdır. Bu îlân kesildiği an yeryüzü ve ondaki varlıkların da hikmet-i vücudu kalmaz. Peygamber beyânıyla -aleyhi ekmelü't-tehâyâ yeryüzünde "Allah Allah" diyenlerin kalmayışı Kıyametin kopmasıyla irtibatlandırılmıyor mu?(11)

Hangi şekliyle olursa olsun "zikrullah" yolu Hakk'a ulaşma yol-

10– Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 8; Tefsîru Sûre, 32; Tevhid, 35; Müslim, İman, 39, Cennet, 5, 6.

11– Müslim, İman, 234.

larının en kavîsi ve en emînidir. O olmadan Hakk'a vuslat zordur. Evet, vicdanların şuurla O'nu anması, letâifin O'na dem tutması ve lisânın bu armoniye tercümân olması sonsuzluk yolunun yolcuları için ne tükenmez bir zâd u zahîre ve ne bereketli bir kaynaktır.

Zikrullah, kurbet helezonunda bir seyahattır; dil, duygu, gönül bir koro teşkil edip de Allah'ı anmaya durdu mu insan bir anda kendini sırlı bir asansör içinde bulur ve bir lahzada rûhların uçuşup durduğu iklime ulaşır. Ulaşır da gök kapılarının aralığından neler neler seyreder..!

Zikrullahın muayyen bir vakti yoktur.[12] Namaz bütün ibâdetlerin pîri[13] ve din sefinesinin direği[14] olduğu hâlde belli zamanlarda edâ edilir[15] ve edâ edilmesi caiz olmayan vakitler de vardır.[16]

Zikrullah ise, zamanın her diliminde serbest dolaşıma sahiptir ve herhangi bir hâl ile de mukayyet değildir. اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ **-Onlar Allah'ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar"** (Âl-i İmrân, 3/191) fehvâsınca, ne zaman itibâriyle ne de hâl itibâriyle zikrullaha tahdid konmamıştır.

Kitab, sünnet ve selef-i salihînin eserlerinde, zikrullahdan daha fazla birşeye tergîb ve teşvîk yapıldığını hatırlamıyorum. Namazdan, cihada kadar o, her ibadetin içinde can gibidir, kan gibidir.

Ancak, herkesin zikri, zikredilenin onun duyguları üzerinde te'siri ölçüsündedir ki; sofiler buna "müşâhede" veya "huzur-u kalb" derler. Bazıları, Cenâb-ı Hakk'ı anarak bir sırlı yol ile kalbinde O'na ulaşır. Bazıları da vicdanlarında O'nu "kenzen" bilir ve derûnlarındaki nokta-i istinât ve nokta-i istimdât sayesinde sürekli maiyyette olur. Bu seviyenin insanları için her yeni anış, bir inkıtâ vesilesi olması itibariyle cehalettir. اللّٰهُ يَعْلَمُ اَنِّى لَسْتُ اَذْكُرُهُ وَكَيْفَ اَذْكُرُهُ اِذْ لَسْتُ اَنْسَاهُ *-Allah biliyor ki ben O'nu şimdi anmıyorum, anmak ne demek, ben O'nu hiç unutmadım ki..!"* sözü de bu anlayıştaki insanların düşüncelerini ifâde etmek için sâdır olmuştur.[*]

12– Buhârî, Hayız 7, Ezan, 19; Müslim, Hayız, 117; Ebu Dâvud, Tahâre, 9; İbn Mâce, Tahâre, 11; Tirmizî, Deavât, 4.

13– Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 2/249.

14– Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, 4/248.

15– Nisâ, 4/103.

16– Müslim, Müsâfirîn, Ebu Dâvud, Cenâiz 51; Tirmizî, Cenâiz 41; Nesâî, Mevâkît, 31-34.

(*) M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 176-181.

1941 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إنَّ لله مَلاَئِكَةً يَطُوفُونَ في الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أهْلَ الذِّكْرِ. فَإذَا وَجَدُوا قَوماً يَذْكُرُونَ الله تَعالى تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إلَى حَاجَتِكُمْ فَيَحُفُّونَهُم بأجْنحتِهِم إلَى سَماءِ الدُّنيا فَيسألُهُم رَبُّهُم، وَهُوَ أعلَمُ بِهِمْ: مَا يَقُولُ عِبَادِى؟ فَيَقُولُونَ: يُسَبِّحُونَكَ، وَيُكَبِّرُونَكَ، وَيَحْمَدُونَكَ، وَيُمَجِّدُونَكَ. قال فيقولُ: هَل رأوني؟ فيقولونَ: لاَ. فيقولُ: كَيْفَ لو رأوني؟ فيقولُونَ: لو رأوكَ كانوا أشَدَّ لَكَ عِبادةً وأشَدَّ لَكَ تمجيداً وأكثر لكَ تسبيحاً. قال فيقولُ: فَمَا يَسْألُونَ؟ فَيَقُولُونَ: يَسْألُونَكَ الجَنَّةَ. فيقولُ: هَلْ رأوْهَا؟ فيقولُونَ: لاَ يارَبِّ. فيقولُ: كَيْفَ لَو رأوْهَا؟ فيقولُونَ: لَوْ رأوْهَا كَانُوا أشَدَّ عَلَيْهَا حِرصاً وأشَدَّ لَهَا طَلَباً وأعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً. قال: فَممَّ يتعوَّذُونَ؟ فيقولُونَ: يتعوَّذُونَ من النَّار. فيقولُ: هَل رأوْهَا؟ فيقولُونَ: لاَ يَا رَبِّ. فيقولُ: كَيْفَ لَو رأوْهَا؟ فيقولُونَ: لَوْ رَأوْهَا كَانُوا أشَدَّ مِنْهَا فِراراً وأشَدَّ لَهَا مَخَافَةً. قال فيقولُ: أُشْهِدُكُمْ أنِّي قَد غَفَرتُ لَهم. قال: فيقولُ مَلَكٌ منهمْ فِيهمْ فُلاَنٌ عَبْدٌ خَطَّاءٌ لَيسَ منهم إنَّما مَرَّ لِحَاجَةٍ فَجَلَسَ، فيقولُ: وله قد غفرتُ، هُمُ القَوْمُ لاَ يَشْقَى بِهِمْ جَليسُهُمْ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (1941)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın, yollarda dolaşıp zikredenleri araştıran melekleri vardır. Allahu Teâlâ'yı zikreden bir cemaate rastlarlarsa, birbirlerini "Aradığınıza gelin!" diye çağırırlar. (Hepsi gelip) onları kanatlarıyla kuşatarak dünya semasına kadar arayı doldururlar. Allah, -onları en iyi bilen olduğu halde- meleklere sorar:*

"Kullarım ne diyorlar?"

"Seni tesbih ediyorlar, sana tekbir okuyorlar, sana tahmid okuyorlar. Sana ta'zim (temcîd) ediyorlar" derler. Rabb Teâlâ sormaya devam eder:

"Onlar beni gördüler mi?"

"Hayır!" derler.

"Ya görselerdi ne yaparlardı?"

"Eğer seni görselerdi ibâdette çok daha ileri giderler; çok daha fazla ta'zim, çok daha fazla tesbihde bulunurlardı" derler. Allah tekrar sorar:

"Onlar ne istiyorlar?"

"Senden, derler, cennet istiyorlar."

"Cenneti gördüler mi?" *der.*

"Hayır ey Rabbimiz!" derler.

"Ya görselerdi ne yaparlardı?" *der.*

"Eğer görselerdi, derler, cennet için daha çok hırs gösterirler, onu daha ısrarla isterler, ona daha çok rağbet gösterirlerdi." Allah Teâla sormaya devam eder:

"Neden istiâze ediyorlar?"

"Cehennemden istiâze ediyorlar" derler.

"Onu gördüler mi?" *der.*

"Hayır Rabbimiz, görmediler!" derler.

"Ya görselerdi ne yaparlardı?" *der.*

"Eğer cehennemi görselerdi ondan daha şiddetli kaçarlar, daha şiddetli korkarlardı" derler. Bunun üzerini Rabb Teâla şunu söyler:

"Sizi şâhid kılıyorum, onları affettim!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözüne devamla şunu anlattı: *"Onlardan bir melek der ki: "Bunların arasında falanca günahkâr kul dahi var. Bu onlardan değil. O başka bir maksadla uğramıştı, oturuverdi."* ***Allah Teâla: "Onu da affettim, onlar öyle bir cemaat ki onlarla oturanlar da onlar sayesinde bedbaht olmazlar"*** *buyurur."* [Buhârî, Daavât 66, Müslim, Zikr 25, (2689); Tirmizî, Daavât 140, (3595).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, ulemânın hadisten çıkardığı bazı inceliklere dikkat çeker:

★ Hadis, Allah'ın zikredildiği meclislerin, buralarda Allah'ı zikredenlerin ve bu maksadla bir araya gelmenin faziletini beyan etmektedir.

Ayrıca, bunlara karışan kimseler, aslında zikir için gelmemiş olsalar bile aynen öbürleri gibi, Cenâb-ı Hakk'ın lutfedeceği her çeşit ikramdan istifâde edeceği, hisse sahibi olacağı da anlaşılmaktadır.

★ Hadis, meleklerin insanları ne kadar sevip, onlara ne kadar yakından ilgi ve îtina gösterdiklerini de ifâde etmektedir.

Hadiste, suâl sâhibi, sorulandan daha iyi bilse bile, sorulanın kadrini yüceltmek, makamının şerefini îlan etmek, yakın ilgisini göstermek gibi sebeplere binâen, bazan soru sorduğunu görmekteyiz. Bâzı âlimler derler ki: "Cenâb-ı Hakk'ın melâikeye ehl-i zikirden bu suali, Kur'an'da geçen şu âyete işârette bulunmaktadır: "**(Melekler) "Biz seni hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken orada (yeryüzünde) bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi"** (Bakara 30). Sanki meleklere şöyle denmektedir: Onlara şehvetler, şeytanların vesveseleri musallat edilmiş olmasına rağmen, onlardan hasıl olan şu tesbîhat şu takdîsâta bakın! Onlar nasıl buna giriştiler tesbîh ve takdîste sizlere benzeyiverdiler?"

★ Bâzı âlimler derler ki: "Bu hadisten şu netice çıkmaktadır: İnsanoğlundan hâsıl olan zikir, meleklerden hâsıl olan zikirden daha üstün ve daha şereflidir. Zîra, insanların zikri, pek çok meşguliyetlere ve ibâdetten uzaklaştırıcı pek çok engellerin varlığına rağmen hâsıl olmakta ve gayb âleminde ortaya çıkmakta, takdir görmektedir. Melekler için bunların hiçbiri mevzubahis değildir."

★ Hadis, zındıklar tarafından: "Allah yeryüzünde iken görülebilir" diye iddia edilen sözü de tekzib etmektedir. Nitekin bir Müslim hadisi de: واعلموا انكم لم تروا ربكم حتى تموتوا *"Biliniz ki, ölünceye kadar Rabbinizi göremezsiniz"* der.

★ Hadis kesinlikle bilinen meselelerde bile, onu te'kid ve şânını yüceltmek için yemin etmenin câiz olduğunu gösterir.

★ Cennetin şâmil olduğu güzellikler, cehennemin şâmil olduğu çirkinlikler, tavsiflerin ötesinde kalmaktadır. Cenneti kazandıracak sebeplerden biri de onu Allah'tan taleb ve rağbette mübâlağaya yer vermektir.

1942 ٢– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قَعَدَ مَقْعَداً لَمْ يَذْكُرِ اللّهَ تَعَالَى فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللّهِ تِرَةٌ. وَمَنِ اضْطَجَعَ مُضْطَجَعاً لاَ يَذْكُرُ اللّهَ فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللّهِ تِرَةٌ، وَمَا مَشَى أَحَدٌ مَمْشَى لاَ يَذْكُرُ اللّهَ فِيهِ إلاَّ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللّهِ تِرَةٌ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذي. «التِّرَةُ» هنا: التَّبِعَةُ.

2. (1942)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir yere oturur ve orada Allah'ı zikretmez (ve hiç zikretmeden kalkar) ise Allah'tan ona bir noksanlık vardır. Kim bir yere yatar, orada Allah'ı zikretmezse, ona Allah'tan bir*

noksanlık vardır. Kim bir müddet yürür ve bu esnâda Allah'ı zikretmezse, Allah'tan ona bir noksanlık vardır." [Ebû Dâvud, Edeb 31, (4856), 107, (5059); Tirmizî, Daavât 8, (3377); Hadisin metni Ebû Dâvud'a aittir. Sondaki ziyade İbnu Hibbân'ın Mevârid'inden alınmadır (2319).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Tirmizî'de şu şekilde gelmiştir: "Bir cemaat bir yerde oturur ve fakat orada Allah'ı zikretmez ve nebîlerine salât okumazlarsa, üzerlerine bir ceza vardır. (Allah) dilerse onları azablandırır, dilerse mağfiret eder."

2- Hadiste geçen ve noksanlık olarak tercüme ettiğimiz kelime tire'dir. Tire kelimesinin noksanlık, pişmanlık, muâtebe (itâb), ceza (tebîa) ve hatta ateş gibi muhtelif mânâlara geldiği şârihlerce belirtilir. Hadiste daha ziyâde noksanlık ve ceza (tebîa) mânasında kullanıldığı açıktır. Tirmizî'de geçen *"tire"*yi cezâ mânasında anlamak daha muvafık gözüküyor. Hadis, bu durumlarda, Allah zikredilmediği takdirde, hâsıl olan taksirâtın, daha önceki günahlara dahil edilip -kıyamet günü- hep beraber cezaya bâis kılınacağını ifâde ederken, Allah zikredildiği takdirde önceki kusurların da affa mazhar olabileceğine , bu zikrin önceki günâhların da affına bir sebep kılınabileceğine îmâ etmekte ve mü'minleri yaşanan her çeşit ahvalde Allah'ı zikretmeye teşvik etmektedir.

3- Hadiste şu mâna da vardır: "Mü'min yalnız bile olsa oturma, kalkma, yürüme, yatma gibi herçeşit ahvâlinde zikrullaha yer vermeli, değişen ahvalini en azından bir besmele, bir hamdele ile başlatmalıdır. Oturmuş iken kalkmak veya yatmak veya yürümek, yahut da yürümekte iken oturmaya geçmek... Bütün bunlar ahvalimizin değişmesidir. Öyleyse her değişikliğe geçerken bir zikirde bulunmak teşvik edilmekte, bu yeni ahvalimiz esnasında zikrullah'a hiç yer verilmedi ise bunun bir vebal, bir eksiklik olacağı, hesaba gireceği belirtilmektedir. Esasen dinimizin temel tâlimatlarından (öğreti) biri, *kişinin her ânından hesep vereceği prensibidir.* Şu halde dilimizi, yeni bir ahvâle geçerken besmeleye alıştımak, mü'mine büyük bir kazanç getirecek, o esnada mekruhât yapmadı ise, bidâyette dil alışkanlığı ile de olsa çektiği besmele,onu mes'uliyetten çıkaracak, büyük kazanca vesîle olacaktır.

Öyle ise dilimizi, zihnimizi sıkça besmeleye alıştırmalıyız. Zâten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, hayrın alışkanlık olduğunu haber vermektedir: تعودوا الخير فإنما الخير بالعادة "Hayra alışın; zîra hayır, âdetle (alışkanlıkla) kâimdir"

1943 ٣ - وعن أبى مسلم الأغرّ قال: [أشْهَدُ عَلَى أبِي هريرة وأبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهمَا أنّهمَا شَهِدا عَلى رسول الله ﷺ أنه قال: لاَ يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللهَ تعالى إلاّ حَفّتهمُ المَلاَئِكَةُ وَغَشِيَتهمُ الرّحمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

3. (1943)- *Ebû Müslim el-Eğarr* (rahimehullah) diyor ki: "Ben şehâdet ederim ki *Ebû Hüreyre* ve *Ebû Saîd* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğine şehâdet ettiler: *"Bir cemaat oturup Allah'ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah'ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunan (büyük melek)lere anar."* [Müslim, Zikr 39, (2700); Tirmizî, Daavât 7, (3375).]

AÇIKLAMA:

1- *Sekîne,* hadislerde, değişik şartlarda sıkca gelmiş bir tâbirdir. Her bir durumda farklı mânalarda kullanılmıştır. Nihâye'de kaydedilen, bazılarına göre hareket ve davranışlarda vakar ve teennî, sükûn, rahmet, yüzü insana benzeyen rüzgâr ve hava gibi ince ve seyyal bir canlı, savaşta Müslümanların beraberinde bulunan ve ortaya çıkınca düşmanların mağlubiyetine vesîle olan kedimsi bir mahlûk, hızlı geçen bir rüzgâr, melek... vs. Sadedinde olduğumuz hadiste, sekîne'nin *"rahmet, vakar ve itminan"* mânalarında olabileceği söylenmiştir.

2- Bu hadis, birden fazla insanların Allah'ı zikretmek gayesiyle toplanmalarının faziletine dikkat çekmekte ve buna teşvik etmekte. Toplanma mahalli hadiste mutlak bırakılmıştır. Öyle ise mescidler, medreseler, evler, kırlar, dükkanlar vs. olabilirler. Sâdece *"mescidler"* olarak kayıtlamak eksik olur. Mescidlerin kapalı olduğu saatlerde mescidlerin uzak bulunduğu yerlerde bu fazîleti elde etmek için Müslümanların ev, dükkan, kır, bahçe gibi zamana zemine göre en uygun fırsatları değerlendirmeleri gerekir. Müteakip hadiste de görüleceği üzere bu meselede en uygun imkân, bilhassa günümüz şartlarında evlerdir. Mü'minler evlerini bir zikir meclisine çevirebilirler: Ev halkı ile her gün belli bir zamanda zikrullah yapılabileceği gibi, yakın akrabalar, yakın komşular, yakın meslekdaşlar gibi kişinin samimi alâka duyduğu kimselerle de haftalık veya aylık veya on beş günlük... belli saat ve günlerde biraraya gelecekleri zikir meclisleri teşkil edilebilir.

Zikir meclisi deyince, sadece tesbîhat, Kur'an okunan meclis anlaşıl-

mamalıdır. Dinî ilimlerin mübâhase edildiği meclisler, mâlâyâ-niyata, mü'minlerin gıybetine yer vermemek şartışyla nezîh bir hava içerisinde geçen sohbet meclisleri de, zaman zaman yer verilecek salâtu selâm ve besmele gibi zikirlerle , bir nevi "zikir meclisi" mânası içinde mütâlaa edilebilir.

Şu halde mü'min, boşa geçen mâlâyâni şeylerle tükenen hayatını irâdî bir disipline sokarak daha faydalı hale getirebilir. Sadedinde olduğumuz hadis, zikir meclisleri teşkiline teşvik etmektedir. Bu, sadece erkeklere has değildir. Söylenen mânâdaki meclisleri kadınlar da kendi aralarında teşkil etmelidirler.

1944 ٤– وعن أبى موسى رضى الله عنه. [أن النبيّ ﷺ قال: مَثَلُ البيتِ الذي يُذْكَرُ الله فيه والبيتِ الذي لاَ يُذْكَرُ الله فيه مَثَلُ الحَيِّ والمَيِّتِ]. أخرجه الشيخان.

4. (1944)- *Hz. Ebû Musâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İçerisinde Allah zikredilen evlerin misali ile içerisinde Allah zikredilmeyen evlerin misâli, diri ile ölünün misali gibidir."* [Buhârî, Daavât 66; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin 211, (779).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, içerisinde Allah'ın zikredildiği ev, diriye; zikrullaha yer verilmeyen ev de ölüye benzetilmektedir. Aslında kastedilen, evin içindekilerdir. Yâni Allah'ı zikreden kimseler diridirler, yaratılış gâyesine uygun faaliyet ve iş yapıyorlar demektir; zikretmeyenler ise ölü gibidirler, yâni yaratılış gayesi olan ibâdeti yapmıyorlar demektir. Âyet-i kerîmede: **"Biz cin ve insanları ancak ibâdet için yarattık"** (Zâriyat 56) buyurulmaktadır.

1945 ٥– وفي رواية عن أبى هريرة رضى الله عنه. [أن النبيّ ﷺ قال: يقولُ الله تعالى: أنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بى، وأنَا معه إذَا ذَكرنى. فـإنْ ذَكرنى في نَفْسه ذَكرتُه في نفسى. وإن ذَكرنى في مَلإٍ ذَكرتُه في مَلإٍ خيرٍ منْهُ. وإنْ تَقرّبَ إلىَّ شبراً تقربتُ إليه ذِراعاً. وإن تَقرّبَ إلىَّ ذِرَاعاً تقرّبتُ إليه بَاعاً، وإنْ أتَانِي يَمشِي أتيتُه هرولةً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

5. (1945)- *Hz. Ebû Hüreyre*'nin rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla hazretleri*

diyor ki: "Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."
[Buhârî, Tevhid 50; Müslim, Zikr 2, (2675); Tirmizî, Daavât 142, (3598).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, daha önce birçok emsali geçen müteşâbih hadislerdendir. Yâni, bunu kelimelerin lügat mânasını esas alarak anlamak mümkün değildir. Aksi takdirde İslâm'ın tevhid akidesine ve ilah telakkisine uymayan durumlar ortaya çıkar. *İbnu Battâl* der ki: "Burada Cenâb-ı Hakk, kendisini kuluna yaklaşmakla tavsif etti, kulu da kendisine yaklaşmakla tavsif etti, ayrıca kendisini, "gelmek" "koşmak"la tavsif etti. Bütün bu vasıfların hakikat olması da, mecaz olması da muhtemeldir. Hakikate hamli mesafelerin katedilmesini ve cisimlerin bir birine yaklaşmasını gerektirir. Bu ise, Allah Teâla hakkında muhaldir. Arap edebiyatında meşhur olduğu üzere ifâdenin hakikate hamli muhal olunca, mecaz kastedildiği ortaya çıkar. Öyleyse kulun Allah'a bir karış, bir zira' yaklaşma, yürüme, gelme gibi vasıflarının mânası, onun itaatiyle farzlarını ve nâfilelerini yapmalarıyla Allah'a yaklaşmasıdır. Allah'ın kuluna yaklaşması, gelmesi, yürümesi de kulun taatine karşı sevap vermesi, rahmetini ona yakın kılmasıdır. Böylece *"Ona koşarak gelirim"* sözünün mânası *"Kuluma sevabım sür'atle gelir"* demektir." *İbnu Battâl*, Taberî'den şu yorumu nakleder: "Cenâb-ı Hak, kulun azıcık taatini "bir karış"a benzetirken, ona mukabil vereceği ikrâm ve sevabı "arşın"a benzetmiştir. Bunu, taatine yönelen kimselere karşı ikramının bolluğunu göstermede bir delil kılmıştır..."

İbnu't-Tîn de şunu söylemiştir: "Buradaki kurb (yakınlık)

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى âyetinde geçen yakınlığın bir benzeridir. Çünkü buradaki yakınlıktan maksad rütbe (mertebe) yakınlığıdır ve ikrâmın (kerâmet) bolluğudur; koşma da bir kinâyedir, bununla kula rahmetin sür'atle geldiği, kuldan Allah'ın râzı olduğu ve kula olan ücretinin çokluğu kastedilmiştir..."

Bu hadiste gelen teşbihten maksad "Allah'ın kulun tevbesini sür'atla kabûl ettiğini, itaati kolaylaştırıp bu hususta kula takviye ve güç ver-

diğini, kulun hidâyetini tamamlayıp muvaffak ettiğini ifâdedir" diye açıklayan da olmuştur.

Hadisin anlaşılmasında Râgıb (rahimehullah)'ın getirdiği derinliği de burada kaydetmede fayda var. Der ki: "Kulun Allah'a yakınlığı, kendileriyle Allah'ın tavsif edilmesi sahih olan bazı sıfatları kula tahsis etmek, kulu da o sıfatlarla -Allah'ın tavsif edildiği derecede olmasa bile- tavsif etmek demektir. Söz gelimi hikmet, ilim, hilm, rahmet vs. bu meyânda zikredilebilir. Kulun bunlarla ittisâfı (bu vasıfları kazanması) cehâlet, hafiflik, gadap... gibi mânevî kirlerden, beşerî tâkat ölçüsünde temizlenmesiyle hâsıl olur. Bu ise, ruhânî bir yakınlıktır, bedenî değil. İşte *"Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım"* hadisinden maksad budur."

1946 ٦- وعن أبى أمامة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ آوَى إِلَى فِرَاشِهِ طَاهِراً يَذْكُرُ اللهَ تَعَالَى حَتَّى يُدْرِكَهُ النُّعَاسُ لَمْ يَتَقَلَّبْ سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ يَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ إِلاَّ أَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى إِيَّاهُ]. أخرجه الترمذي.

6. (1946)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: *"Kim yatağına temiz (abdestli) olarak girer ve uyku bastırıncaya kadar Allah'ı zikrederse gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da Allah'tan dünya veya âhiret hayırlarından bir şey isterse Allah Teâla, istediğini mutlaka ona verir."* [Tirmizî, Daavât 100, (3525).]

1947 ٧- وعن معاذ بن جبل رضى الله عنه قال: [مَا عَمِلَ الْعَبْدُ عَمَلاً أَنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه مالك.

7. (1947)- *Hz. Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kul, kendini Allah'ın azabından kurtarmada zikrullahtan daha müessir bir ameli işlememiştir." [Muvatta, Kur'ân 24, (1, 211); Tirmizî, Daavât 6, (3374); İbnu Mâce, Edeb 53, (3790).]

AÇIKLAMA:

1- *İmam Mâlik* bu hadisi, *"Allah'ı zikretmek"*le ilgili açtığı bir bâbda rivâyet eder. Hadis muallaktır. Evvelinde zikrin ehemmiyetini belirten Ebû'd-Derdâ'nın bir rivâyetini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadisi açıklayıcı mahiyette olduğu için şerh maksadıyla meâlen kaydediyoruz: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) sordu: *"Size amellerinizin*

en hayırlısını, sizin derecenizi en çok artıracak, Melîkiniz nezdinde en temiz, sizin için altın ve gümüş bağışlamanızdan daha hayırlı, sizin için düşmanınızla karşılaşıp onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boyunlarınızı vurmalarından da hayırlı amelinizi haber vereyim mi?"

"Bu nedir ey Allah'ın Resûlü?" dediler.

"Allah'ı zikretmektir!" buyurdu."

2- *Zürkânî,* zikrullahın üstünlüğünü şöyle açıklar: "Çünkü, infak, düşmanla savaş gibi diğer ibadetler Allah'a yaklaşmada vâsıtalar ve vesilelerdir. Halbuki zikr en yüce maksaddır. Bunun (zikrullahın) başı Lailâhe illallah'tır. Bu kelime-i ülyadır. (En ulu sözdür.) İslâm çarkının etrafında döndüğü mihverdir. İslâm'ın diğer rükünlerinin üzerine oturduğu kâidedir. İmanın en âli şûbesi ve hatta imanın (diğer rükünlerini de ifade eden, içine alan) külldür.

قُلْ إِنَّمَا يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ **"İnsanlara söyle: "Bana ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor"** (Fussilet 6) âyeti de ifâde ediyor ki vahy, tevhîd üzerine tekâsüf etmektedir. Çünkü, vahiyden en büyük maksad tevhîdin takriridir. Diğer maksadlar tevhide tâbi durumundadırlar. Bu sebepledir ki, Allah'ın ârif kulları *Lailâhe illallah'ı* diğer bütün zikirlere tercih ettiler. Esâsen, bunda öyle husûsiyetler vardır ki, tarifi mümkün değildir, onu ancak vicdânen ve zevken hissetmek mümkündür."

3- Bazı âlimler, bu hadisin, efdal zikrin (hatırlamanın) muhâtaba göre farklı olacağına hamledilmesi gerekir demiştir. Sözgelimi, savaşmasıyla İslâm'a faydalı olan kahraman bir yiğide hitab edince, ona cihâdın efdal olduğu zikredilmeli; malından fukaranın istifâde ettiği zengine hitab edince, sadakayı söylemeli; hacca muktedir olana hitab edince ona haccı söylemeli; ebeveyni sağ olana hitab edince ana-bâbaya iyilik yapmanın efdal olduğu söylenmelidir. Böylece hayırlar arasında bir tevfik yapılmış olur.

İbnu Hacer der ki: "Burada zikirden maksad kâmil zikirdir, bu ise dille zikrederken kalble hamdetmeyi ve zihnen de Allah'ın azametini tefekkür etmeyi beraberce sağlayan câmî bir zikirdir. İşte böylesi (dil, kalb ve zikirle birlikte yapılan) bir zikre hiçbir şey muâdil olamaz. Cihâd vs.'nin efdaliyeti (üstünlüğü) sadece dille yapılan zikre nisbetledir.

Mâlikî ulamâsından *Ebû'l-Velîd el Bâcî* de şunları söylemiştir: "Zikir dil ve kalb ile olur. Kalbin zikri, kişinin İlâhî emirlere uyduğu ve meâsîden kaçtığı esnâda Allah'ı hatırlamasıdır. Dilin zikri ya vâcibtir, namazda Fâtiha, iftitah tekbiri, selam ve benzeri şeyler gibi; ya da mendub-

tur, diğer zikirler gibi. Vâcib olan zikrin hayır amellerinden efdal olması muhtemeldir. Mendub zikrin de, sevabının büyüklüğü ve hayır yoluna sevki veya çok tekrarı gibi sebeplerle üstün olması muhtemeldir."

4-ZİKİR Mİ ÜSTÜN, TİLÂVET-İ KUR'ÂN MI?

Bu hadis, zikrin Kur'an-ı Kerîm'i tilâvetten efdal olduğunu iktiza eder, ancak bu durumda أَفْضَلُ عِبَادَةِ أُمَّتِى تِلاَوَةُ الْقُرْآنِ *"Ümmetimin en faziletli ibadeti Kur'an tilâvetidir"* hadisine muhalefet eder. Gazâlî aradaki ihtilafı şöyle kaldırır: "Kur'an bütün herkes için efdaldir. Zikir ise başından sonuna kadar bütün ahvâliyle Allah'a teveccüh etmiş, kendini O'na vermiş kimse için efdaldir. Zîra Kur'an, her çeşit marifeti, ahvali ve doğru yola irşad ihtiva eder. Kul, ahlâkını güzelleştirmeye, mârifetleri tahsile muhtaç olduğu müddetçe Kur'an okumak ona evlâdır. Ama bu safhayı aşar, zikir kalbini istilâ ederse, onun zikre devam etmesi evlâdır. Zîra Kur'an onun zihnini cezbeder ve cennet bahçelerinde dolaştırır. Kendini Allah'a verenin cennete iltifat etmemesi, tek şeyi istemesi, tek şeyi zikretmesi gerekir. Fenâ ve istiğrak derecesine böyle ulaşılır. Nitekim Cenâb-ı Hakk: وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ **"Allah'ı zikretmek en büyük şeydir"** (Ankebût 45) buyurmuştur."

ZEBÂİH (KESİMLER) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KESİM ÂDÂBI VE YASAKLARI

İKİNCİ FASIL

KESİŞ ŞEKLİ VE YERİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

KESME ÂLETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

YENMESİ YASAK OLAN KESİLMİŞLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dinleri birbirinden ayıran hususlar sâdece inanç ve ibadetlerle ilgili şeyler değildir. Bugün Kültür kelimesiyle ifâde edilen medenî hayatın maddî ve mânevî bütün levâzımına giren şeylerde dinin bir sözü vardır. Her dinde olmasa bile İslâm'ın kesinlikle bir sözü vardır: Haram der, helâl der, müstehab der, mekruh der, mübah der, şüpheli der. Yâni mutlaka bir şey söyler.

Bilindiği üzere, gıda, kültürün ana unsurlarından biridir. Mü'min boğazdan geçebilen her şeyi hayvan gibi yutan insan değildir. Dikkatli bir seçime mecburdur. İslâm, önümüze binbir değil binlerce çeşit gıda ihtivâ eden bir sofra gibi açılmış bulunan yeryüzü bahçesindeki yiyeceklerden istifâde husûsunda, ciddî kaideler, esaslar getirmiştir. Bunlardan bir kısmı sağlığımızla ilgilidir, bir kısmı kazançla ilgilidir, bir kısmı, gıdanın insan tabiatına tesir edeceği düşüncesiyle ilgilidir, birkısmı âdâba, bir kısmı iktisâda vs.'ye taalluk eden nokta-i nazarlarla ilgilidir. Bu kaidelerin hepsi de kaynağını nasslardan yâni âyet ve hadislerden alır. Bazan öyle teferruata rastlanır ki sebebini açıklamak bile mümkün olmaz. Her ne olursa olsun, en ufak âdâbın bile korunması gerekmektedir. Bu, en azından kültürel birliğin âdâbda müşterekliğinin sağlanması için gerekli ve şarttır.

İşte, zebh (kesim) meselesi, gıdalarımızla ilgili mühim bahislerden biridir. İslâm dininin bu hususta ısrar ettiği prensipler vardır. Gıda ile ilgili mühim kaidelerin çoğu kesim meseleleriyle ilgilidir. Gıda maddelerinin ve husûsen hayvanî olanların beynelmilel bir buud kazandığı, kitlevî işlen-miş gıda îmâlâtının yapıldığı günümüzde mü'minler daha bir dikkatli olmaya, önüne çıkan, veya gıda satan dükkanlardan satın aldığı hazır konserve, kesilmiş vs. gıdaların aslını, mâhiyetini araştırmaya

daha bir özen göstermek zorundadırlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haram gıdanın, yapılan ibâdetlerin kabûl edilmesine mâni olduğunu belirtiyor. **Haramlık her zaman, çalınmış, gayr-ı meşru yoldan kazanılmış olmakla tahakkuk etmez. Şer'î usûle göre kesilmemiş hayvan eti de haramdır. Para vererek alsak bile domuz eti, alkollü yiyecek ve içecekler de haramdır.** Bu bahiste kesilen hayvanlarla ilgili belli başlı hadisler açıklanacaktır.

BİRİNCİ FASIL

KESİM ÂDÂBI VE YASAKLARI

1948 ١ – عن شدّاد بن أوس رضى الله عنهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إنّ الله تعالى كَتَبَ الإحْسانَ علي كُلِّ شيء. فإذا قتلتم فأحسنوا القِتلة! وإذا ذبحتم فأحسنوا الذِّبحة وليحدّ أحدكم شفرته وليرح ذبيحته]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

«القِتْلَةُ والذِّبْحَةُ» بـكسر أولهما: الحالة، وبفتحها: المرة الواحدة من القتل والذبح وهو المصدر.

1. (1948)- *Şeddâd İbnu Evs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Allah Teâlâ hazretleri, her şeyde iyiliği emretmiştir. Öyleyse öldürdüğünüz zaman öldürmeyi iyi yapın. Kesecek olursanız kesmeyi iyi yapın. Bıçağın ağzını bileyin. Hayvana (zahmet vermeyin) rahat ettirin."* [Müslim, Sayd 57, (1955); Tirmizî, Diyât 14, (1409); Ebû Dâvud, Edâhi 12, (2815); Nesâî, Dahâya 22, (7, 227); İbnu Mâce, Zebâih 3, (3170).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, İslâm'ın en câmi prensiplerinden birini vaz'etmektedir: *"Allah her şey üzerine ihsanı yazmıştır." İhsan câmî* bir kelimedir. İyilik, güzellik ilk akla gelen mânasıdır. Burada ihsândan murâd, *Münâvî*'ye göre, meşrû amellerin, -şer'an muteber olan tamamlayıcılarına uymak sûretiyle- güzelleşmesine gayret etmektir. Cibril hadisinde Resûlullah ihsan'ı: "Allah'ı görürcesine ibâdet etmek" diye tarif eder. İhsanın bu tarifini ibâdetteki ihsan olarak anlayabiliriz, çünkü sadedinde olduğumuz hadis, Cenâb-ı Hakk'ın her şey için ayrı bir ihsan emrettiğini belirtmektedir. Yazdı kelimesi "emretti", "takdir etti" gibi mânâlara geldiği gibi, nakşetti mânası da vardır. Öyleyse "Allah her şey üzerine ihsan (güzel-

lik) nakşetti" diye de anlayarak, hadisin hükmünü tabiatı dolduran canlı-cansız bütün mahlûkata teşmil etmemiz, hepsinin üzerinde kendine has zâhirî bir ihsân, bir güzellik bulunduğunu söylememiz bile mümkündür.

Resûlullah, sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ın her şeyde bir güzellik emrettiğini söyledikten sonra öldürme ve kesmelerde bile buna riâyet edilmesini hatırlatıyor ve bilhassa kesmede aranacak ihsanı (güzelliği, iyiliği) açıklıyor: Bıçağı bilemek, kesme sırasında hayvana eziyet etmemek, meşakkat vermemek, rahat ettirmek. Başka hadislerde gelen teferruat, kesmedeki ihsanı tamamlayacaktır: Bıçağı bilemek, hayvana göstermemek, birini diğerinin gözü önünde kesmemek, kesim yerine sürükleyerek götürmemek, kesim sırasında besmele çekmek vs.

Hadiste geçen öldürme mutlak gelmiştir. Yâni insan, hayvan her çeşit canlının öldürülmesine şâmildir. Düşmanı öldürmekten kısas kâtili veya hadd yoluyla zâniyi öldürmeye kadar bütün öldürmeler bu emre dâhil edilmiştir. Hepsinin *"ihsân"* şartları dahilinde iyi yapılması gerekmektedir. Öldürülecek canlıya işkence yapılmaması, ateşte yakılmaması, meselâ zâninin taşlanması sırasında başına vurmaktan sakınılması gibi emirler, öldürmede gerekli olan ihsanın şartlarını tesbît eder.

2- Bu hadisi tamamlayan ikinci bir prensip: إنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ *"Allah güzeldir, güzelliği sever"* hadisidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı çirkinliklere bu prensibi hatırlatarak müdahale etmiş, bazı güzellikleri emrederken de yine buna atıflarda bulunmuştur. Sözgelimi kendisine gelip: "Elbisemin güzel olması, ayakkabımın güzel olması (ayakkabı bağımın, kamçımın sapının güzel olması) hoşuma gider, acaba bu kibir midir?" mânasında zaman zaman soranlar olmuş, onlara: *"Allah güzeldir, güzelliği sever, güzel giyinmek kibir değildir, kibir (mazhar olduğun nimeti kendinden bilip) hakkı reddetmek, halkı hakir görmektir"* cevabını verir.

Keza zenginliğin ihsanı da, zenginlerin sevetleriyle mütenâsib giyim kuşam (mesken, binek, hizmetçi..vs.) kullanmalarında olduğunu ifâde için: *"Allah güzeldir, güzelliği sever ve kuluna verdiği nimetin eserini üzerinde görmekten hoşlanır"* buyurur. Bir seferinde servetiyle mütenâsip olmayan bir elbise giyinen zengini bu prensibi hatırlatarak azarlar.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her şeyde "güzel" ve "iyi"yi arama espirisini gösteren canlı örneklerden birini *Taberânî* Mu'cemu'l-Kebîr'inde rivâyet etmektedir: "Bir kabirde açılmış bir delik gören Resulullah bunun kapatılmasını emreder. Kendisinden, "Bunu yapmanın ka-

birdekine bir faydası olacak mı?" diye sorarlar. "Hayır, der, ona ne faydası, ne de zararı var, fakat dirilerin gözünü rahatsız eder."

Resûlullah'ın ehemmiyet verdiği bir başka ihsân, isimlerdeki güzellik, sîmâlardaki güzelliktir. İsimlerin güzel olması umumî bir prensip olarak emredildiği gibi, bilhassa başkalarına muhatap olacak, memuriyet ve temsilcilik vasıflarını taşıyanlarda bu isim ve hattâ sima güzelliğini ayrı bir dikkatle aramıştır. Rivâyetler, vâlilerine: **"Bana bir posta (vazîfeli) gönderecek olursanız, yüzü güzel, ismi güzel birini gönderin"** diye yazılı ta'mim göndermiştir.

التمسوا الخير عند حسان الوجوه **"Hayrı, güzel yüzlüler nezdinde arayın"** hadisi bu bâbta yapılmış tavsiyelerden biri olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, bu prensibe uygun olarak siması güzel olanları elçi olarak istihdâm ettiği belirtilir. Dihyetü'l-Kelbî ile Zibrikân İbnu Bedr (radiyallahu anhümâ) bu hususta meşhûr olanlardandır. Belirtilen sebeple kavmine zekât tahsildârı tayin edilen Zibrikân'ı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) de vazîfesinde ibkâ ederler.

Resûlullah cihâddaki ihsanı şöyle ifâde buyurmuştur:

اغزوا بسم الله وفي سبيل الله قاتلوا من كفر بالله اغزوا
ولا تغدروا ولا تغلوا ولا تمثلوا ولا تقتلوا وليدا

"Allah'ın adıyla ve Allah yolunda gazveye çıkın. Allah'ı inkâr edenlerde savaşın. Gazveye çıkın fakat gadretmeyin, haddi aşmayın, müsle yapmayın (hakaret maksadıyla ölülerin cesedlerinde tahribat yapmayın), çocukları öldürmeyin.

"İnsanların şerirleri kimlerdir?" diye Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'in sorduğu bir soruya : "Resulullah (aleyhissalatü vesselam)'in, "Hayırdan sor, şerden sorma!" şeklindeki cevabı bize soru sormada da ihsanın varlığına bir ipucu olmaktadır.

نهى رسول الله عن ضرب الوجوه **"Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* yüzlere vurmayı yasakladı"** hadisinde ifâde edilen dövmedeki ihsan hayvana vurmadan çocuğa, kadına, kavgada kardeşe, muallimin önündeki çocuğa varıncaya kadar her çeşit terbiyevî ve gayr-ı terbiyevî dövmelere teşmil edilmiş, hadislerde her biri ayrı zikredilip yasaklanmıştır. Hizmetçi ile ilgili yasaklamayı örmek olarak zikrediyoruz:

إذا ضرب احدكم خادمه فليجتنب الوجه "Sizden biri hizmetçisine vuracak olursa yüze vurmasın.

Hülâsa, örneği daha da çoğaltmak mümkün. Sadedinde olduğumuz hadis, bize İslâm'ın estetik anlayışını ve bunun şümûlünü ifâde etmesi bakımından cevâmiu'l-kelim denen en câmî hadislerden biridir.

3- Hadiste dile getirilen ihsan'ın Allah'tan başka her şeye olduğunu belirten Münâvî, bazı örneklerle bunun kapsamını müşahhas hâle getirir: "...Büyümeye muhtaç olan bitkiye de şâmildir. Meleklere ihsan , onlarla münâsebeti iyi kılmaktır, hafaza meleklerinin hoşlanmıyacağı şeyleri yapmamak, onları rahatsız eden fena kokulu şeyleri yememek gibi." Münâvî açıklamalarına devam ederek cinne, şeytana ve hattâ kâfirlere bile ihsanın nasıl teşmil edilebileceğini göstermeye çalışır.

1949 ٢- وعن أبي هريرة وابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قالا: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عن شَرِيطَةِ الشَّيْطَانِ. قِيلَ: هِيَ الذَّبِيحَةُ يُقْطَعُ مِنها الجِلْدُ وَلاَ تُفْرَى الأَوْدَاجُ ثُمَّ تُتْرَكُ حَتَّى تَمُوتَ]. أخرجه أبو داود.

«الأَوْدَاجُ» جمع وَدَج، وهو عِرْق العنق، وهما ودجان في جانبي العنق، وإنما أضافهما إلى الشيطان لحمله إياهم على ذلك، وكان من عمل الجاهلية.

2. (1949)- *Ebû Hüreyre* ve *İbnu Abbâs* (radiyallâhu anhüm) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şeytan kurbanından (şerîta) men etti. " Dendi ki şerîta, boğazından sâdece deri kısmının kesilip, boyun damarı kesilmeden ölmeye terkedilen (kurbanlık) hayvandır."* [Ebû Dâvud, Edâhî 17, (2826).]

AÇIKLAMA:

Nihâye'de açıklandığı üzere, şerîta, câhiliye devrinde mevcut olan bir kurban çeşididir. Hayvanın boğazından az bir kısmı kesip, kan damarına ulaşmadan ölmeye terketmektir. Kurbanın meşru bir kurban sayılması için bu kadarcık kesimi yeterli buluyorlardı. Resulullah *(aleyhissalatü vesselam)*'ın bu kurban çeşidini şeytana izâle etmesi, onları böylesi bir kesime -nazarlarında bunu güzel göstererek şaşırtıp- sevkedenin şeytanın olmasından dolayıdır.

1950 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [مَنْ نَسِيَ التَّسْمِيَةَ فلا بَأْسَ، ومَنْ تَعَمَّدَ فلا تُؤْكَلْ]. أخرجه رزين.

3. (1950)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: *"(Hayvanı keserken) besmele çekmeyi bir kimse unutmuşsa bunun bir mahzuru yoktur. Ancak kasden terketmiş ise, kesilen yenilmez."* [Rezîn'in ilâvesidir.]

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerîme'de : وَلاَ تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ **"Üzerinde (kesim esnasında) Allah'ın adının zikredilmediği kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak fâsıklıktır (Allah'ın yolunda çıkmakdır)"** (En'âm 121) buyurularak, kesimlerin besmele ile olması emredilmiştir *İbnu Abbâs*, âyetteki bu emir unutularak yerine getirilmediği takdirde kesilin halvanın yenilebileceğini, kasd-ı mahsusla, inadla terkeden kinsenin kestiğinin yenmiyeceğini belirterek âyet-i kerîmeye açıklık getirmiş olmaktadır.

Bu vesile ile birkaç noktayı da belirtelim:

★ Âyette emredilen tesmiye yâni Allah'ın zikri, Allah'ın isimlerinden herhangi biriyle olabilir: *Allahu ekber, Allahu âzam...* gibi sâdece Allah demek de kâfidir, yeter ki, dua maksadıyla zikredilmemiş olsun. Meselâ *Allahümmağfir-lî* denmesi kifâyet etmez.

Bismillahi Allahu ekber denmesi müstehabdır.

★ *İmam-ı Şâfiî*'ye göre, hayvanın helal olması için kesilmesi kâfidir, besmele okumak şart değildir. Tesmiye sünnet-i müekkededir, terki tahrimî değil, keraheti getirir. Bu görüş diğer müçtehid imamların ittifakına muhâliftir.

★ Yahudî ve Hıristiyanların besmele çekerek kestikleri yenir. Unutularak terketmeleri halinde yine yenir. Ehl-i Kitab'ın keserken besmele çekip çekmediği bilinemezse, araştırılmaz, çekmiş kabûl edilir ve yenilir. Onların zımmî (İslâm memleketinde yaşayan) veya harbî (dar-ı harbde yaşayan) olması farketmez. Cumhurun görüşü budur.

★ Müslüman olsun, kitâbî olsun kadının kestiği, besmele çekmeye aklı erip hayvanı kesmeye muktedir bulunan çocuğun, delinin, sarhoşun, dilsizin, sünnetsizin kestiği hayvanlar yenir.

★ Mecûsî, putperest, mürted ve besmeleyi kasden terkedenin (Müslüman olsun, kitâbî olsun) kestikleri yenilmez.

1951 ٤– وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَامِنْ إِنْسَانٍ يَقْتُلُ عُصْفُوراً فَمَا فَوْقَهَا بِغَيْرِ حَقٍّ إِلاَّ سَأَلَهُ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهَا. قِيلَ وَمَا حَقُّهَا؟ قَالَ: يَذْبَحُهَا فَيَأْكُلُهَا وَلاَ يَقْطَعُ رَأْسَهَا وَيَرْمِى بِهَا]. أخرجه النسائى.

4. (1951)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor. *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurduyar ki:* **"Haksız yere bir kuş veya**

daha küçük bir hayvan öldüren insana Allah mutlaka onun hesâbını soracaktır." *Kendisine: "Onun hakkı da nedir?"* diye sorulunca:

"Onu keser ve yer. Başını kesip atmaz!" *diye cevap verdi."* [Nesâî, Sayd 34, (7, 239).]

AÇIKLAMA:

Münâvî, ihtiyaç için değil de zevk eçin hayvan avlamanın yasaklandığını belirtir. Öldürdükten sonra hayvanı yemiyor, başını kesip atıyor. Kesip bırakmak bu öldürmenin bir ihtiyaç için değil, zevk için yapıldığının ifâdesidir. Bu, mahlukâtın suistimali ve israf edilmesi olduğu için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamıştır. *Nesâî*'de gelen bir başka hadiste şöyle denmiştir: **"Kim boş yere bir hayvanı öldürürse, kıyamet günü, o hayvan sesini Cenâb-ı Hakk'a yükselip: "Ey Rabbim falanca beni boş yere öldürdü, bir fayda için öldürmedi!" diyerek şikâyet edecektir."**

★ Hadiste serçenin zikri, küçüklüğü ifâde içindir. **"Serçe ve fevkinde olan bir hayvanı öldüren..."** diye hadiste ifâde buyurulmuştur. Fevkinde, normalde daha büyük diye anlaşılabilir, ancak küçüklük maksadıyla kullanıldığı için serçeden daha küçük diye anlamak muvafıktır. Aksi takdirde serçeden küçük hayvanları öldürmenin sorumluluğu yok gibi, münâsip olmayan bir sonuca ulaşılır.

1952 ٥– وعن أبى واقد رضى الله عنه قال: [قَدِمَ رسولُ الله ﷺ المَـدِينَةَ وهُمْ يجبّون أَسْنِمَةَ الإبِلِ ويقطَعُونَ أَلْيَاتِ الغَنَمِ ويأكُلُونَ ذلِكَ. فقَالَ ﷺ: مَا قُطِعَ مِنَ البَهِيمَةِ وهِيَ حَيَّةٌ فهو ميتةٌ لاَ يؤْكَلُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«الجَبُّ» القطع.

5. (1952)-*Ebû Vâkıd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) Medine'ye geldiği zaman, Medîneliler, (diri olan) devenin hörgücünü kesiyorlar ve koyunların da kuyruklarını koparıyorlar ve bunları yiyorlardı.*

Bu durum üzerine Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*: **"Hayvan diri iken ondan her ne kesilmiş ise, bu meyte (lâşe) hükmündedir, yenilmez"** dedi." [Tirmizî, Et'ime 4, (1480); Ebû Dâvud, Sayd 3, (2858); İbnu Mâce, Sayd 8, (3216).]

AÇIKLAMA:

Câhiliye devrinde cârî olan bir âdeti Hz. Peygamber yasaklıyor: Kesilmeyen canlı hayvanın bir uzvunu kesip yemek. Böyle bir davranış hayvana karşı da büyük bir merhametsizlik olmaktadır. Resûlullah, bu sûretle kesilen hayvan uzvunu, meyte ilan ederek her çeşit benzeri durumları toptan yasaklamış olmaktadır. Unutmamak gerekir ki, Efendimiz*(aleyhissalâtü vesselâm)* rahmeten li'l-âlemin'dir, yani âlemlere rahmet, yani sadece fakirlere, yetimlere, bunalmış, darda kalmışlara, tek kelime ile insanlara değil, hayvanlara da, bitkilere de, cansızlara da rahmet getirmiştir. Burada hayvanlara getirdiği rahmetin bir lem'asını görmekteyiz.

İKİNCİ FASIL

KESİŞ ŞEKLİ VE YERİ

1953 ١ – عن أبى الْعُشراء أُسامة بن مالك بن قِهْطَم عن أبيه قال: [قلتُ يَا رسـول الله أمَا تَكُونُ الذَّكـاةُ إلاَّ في الحَلْقِ وَاللَّبَّةِ؟ قـال: لَوْ طَعَنْتَ في فَخذهَا أجزأ عنكَ. قـال الترمذي: هذا في الضرورة، وقال أبو داود: هذا ذَكَاةُ المُتَرَدِّى]. أخرجه أصحاب السنن.

«الترَدِّى» الوقوع من موضع عالٍ في بئر ونحو ذلك.

1.(1953)-*Ebû'l- Uşerâ Üsâme İbnu Mâlik İbnu Kahtam* bâbasından anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, kesme işi sâdece boğazdan ve gırtlaktan (lebbe) değil midir, (hayvanın başka yerinden de olur mu?)"*

Şu cevabı verdi: **"(Mızrağını hayvanın) dizine saplarsan sana o da kifâyet eder."** Tirmizî: "Bu, zarûret haline mahsustur" der.

Ebû Dâvud da: *"Bu, (yüksekten) düşen bir hayvanın kesimiyle ilgilidir"* demiştir. [Tirmizî, Et'ime 5, (1481); Ebû Dâvud, Edahi 16, (2825), Nesâî, Dahâyâ 25, (7, 228).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyette, hayvanı boğazdan kesmenin bir vecibe olup olmadığı Hz. Peygamber*(aleyhissalâtü vesselâm)*'dan sorulmaktadır: *"Zekât yani hayvanı helâl kılan meşru kesme boğazdan başka yerden de olur mu?"* Lebbe de boğaz demektir, ancak daha ziyade develer için kullanılır ve devenin boynunda kesim yapılan gırtlak veya ümük diyebileceğimiz kısma denir.

2- *Hz. Peygamber(aleyhissalâtü vesselâm)*, hayvanı helâl kılan husûsun *"kan akarak ölmesi"* olduğunu belirtmek için **"Dizine saplasan da sana kifâyet eder?"** demiştir.

Ancak, normal durumlarda böyle bir tezkiyenin tecviz edilemeyeceği açıktır. Zîra "kesme sırasında hayvana eziyet edilmemesi" esas prensiptir. Bu sebeple hadisi tahric eden müellifler, yaralayıcı bir şeyi dize saplayarak öldürmenin anormal şartlara mahsus bir ruhsat olduğunu belirtirler. Nitekim Ebû Dâvud (rahimehullah), bu hadisi "Düşmüş hayvanın kesilmesi" adını taşıyan bir bâbta kaydetmiştir. Hadisin sonunda şu açıklamayı ekler: "Bu hadis, (kuyuya) düşmüş, ürküp (yüksekten) düşmüş hayvan hakkında amel-i sâlihtir." [Tirmizî'nin kaydına göre Yezîd İbnu Hârun: "Bu zarûret halinde (başvurulacak bir ruhsat)tır" demiştir.

Müteâkip hadis, bu mevzuyu daha da açıklayacaktır.

1954 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [مَا أَعْجَزَكَ مِمَّا فِي يَدَيْكَ فَهُوَ كَالصَّيْدِ وَقَالَ فِي بَعِيرٍ تَرَدَّى فِي بِئْرٍ: ذَكِّهِ مِنْ حَيْثُ قَدَرْتَ. وَرَأَى ذٰلِكَ عَلِيٌّ وَابْنُ عُمَرَ وَعَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَقَالَ: هُوَ وَأَنَسٌ وَابْنُ عُمَرَ: إِذَا قُطِعَ الرَّأْسُ مَعَ ابْتِدَاءِ الذَّبْحِ مِنَ الْحَلْقِ فَلاَ بَأْسَ وَلاَ يَتَعَمَّدُ، فَإِنْ ذُبِحَ مِنَ الْقَفَا لَمْ يُؤْكَلْ سَوَاءٌ قُطِعَ الرَّأْسُ أَوْ لَمْ يُقْطَعْ]. ذكر ذلك البخاري رحمه الله في ترجمة باب.

2.(1954)-*İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) buyurdular ki: *"Elinde (tasarrufunda) olduğu halde (normal kesişten) seni aciz bırakan şey av gibidir."*

(Yine İbnu Abbâs), kuyuya düşen bir deve hakkında: *"Neresinden gücün yeterse kes!"* demiştir. Hz. Ali, İbnu Ömer ve Hz. Âişe (radıyallâhu anhüm) de bu görüşte idiler.

İbnu Abbâs, İbnu Ömer ve *Enes* (radıyallâhu anhüm): *"Boğazdan kesmeye başlayınca (acele sebebiyle) başı kopuverse bunda bir beis yok. Ancak, ense tarafından kesilmişse yenmez. baş kopsa da kopmasa da farketmez"* demiştir. [Buhârî, Zebâih 23, (Bir bâbın başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî, bu hadisi, *"Ehlî hayvanlardan kaçanlar, (tezkiye husûsunda), vahşî hayvanların hükmüne tâbidir"* adını verdiği bir bâbın

tercümesi meyanında kaydeder. Normal olarak, ehlî hayvanın kesilmesi boynundan olmasını gerektirdiği halde, kaçması halinde yakalamak için atılan bir okun veya mızrağın tesiriyle yara alıp ölecek olsa, etinin temiz olacağı ifâde edilmektedir. Bu durumda, hayvan her neresinden isabet almışsa, tıpkı av hayvanı gibi etinin helal olacağı belirtilmiş olmaktadır.

Sadedinde olduğumuz bâbta, bu görüşü paylaşan birkaç sahâbînin görüşüne yer verilmektedir. Rivayetleri Buhârî, hep senedsiz olarak kaydetmiş ise de, şârihler, rivâyetlerin senetli olarak geldikleri kaynaklar hakkında bilgi verirler.

2-*Buhârî*'de bu muallak ve mevkuf rivâyetlerin dayandığı merfu rivâyete de yer verilmiştir. Meâlen şöyle: *"Râfi' İbnu Hadîc* anlatıyor: "Dedim ki: *"Ey Allah'ın Resûlü, biz yarın düşmanla karşılaşacağız, yanımızda hayvan kesecek bıçağımız yok."* Bana şu açıklamayı yaptı:

"Çabuk davran da (hayvan boğulup mundar ölmesin) yâhud, keseceğin hayvanı bol kan akıtacak bir şeyle öldür. Üzerine Allah'ın ismi zikredilerek (öldürülen hayvan etinden) ye. Diş ve tırnak, (kesme âleti olmaktan) istisna tutulmalıdır. Bunun sebebini sana söyleyeceğim: Diş bir kemiktir, tırnak ise, bu da Habeşlilerin bıçağıdır." *Biz (ertesi günü), ganimet olarak bir kısım koyun ve deve elegeçirmiş idik. Onlardan bir deve huysuzluk edip kaçtı. Bir adam ok atıp onu durdurdu. Bunun üzerine Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm):*

"Vahşî hayvanların kaçkınları gibi ehlî hayvanların da kaçkınları vardır. Bunladan biri söze galebe çalarsa (kaçar gider ve tutamazsanız), ona böyle avlama muamelesi yapınız" buyurdu."

3- Kaçan ehlî hayvanın tezkiyesinde (etinin helâl olma şartlarında) av hayvanlarının helal olma şartlarını aramak gerekeceği hususunda Hz. Aişe, Hz. Ali, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhüm)'in aynı görüşte olduklarını belirten Aynî *"Bu hususta Ashab'tan bunlara muhâlefet eden biri bilinmiyor"* dedikten sonra ilâve eder: "Bu, Ebû Hanîfe, Sevrî, Şâfiî, *Ebû Sevr, Ahmed, İshâk* ve ashablarının ve ashâbımızın (Hanefi âlimlerinin) da görüşleridir. Ancak İmam Mâlik merhûm: "Tezkiye kesim, boyun ve gırtlak (lebbe)tan yapılmadıkça câiz değildir" demiştir. Bu görüş aynı zamanda *Leys* ve *Rebîa*'nın da kavlidir. İbnu Battâl der ki: "Saîd *İbnu'l-Müseyyeb* ehlî hayvanların tezkiyesi (boğazdan) kesmekle gerçekleşir, kaçacak olursa, avı helâl kılan şartlarla helâl olur" demiştir."

4- Sadedinde olduğumuz metnin son kısmında yer alan İbnu Abbâs, *İbnu Ömer* ve *Enes* hazretlerine (radıyallâhu ahnüm) izâfe edilen görüşe gelince:

★ Önce şunu belirtelim: Buhârî'ye atfen kaydedilen bu metin, Buhârî'de kısmen var, ancak Teysîr'in kaydettiği bütünlükte yok. Ayrıca yer olarak, önceki kısımla aynı bâbta bulunmaz, bir sonraki bâbta zikredilir.

★ Rivâyetin Buhârî'deki metni şöyle:

وَقَالَ إبْنُ عُمَرَ وإبْنُ عَبَّاسٍ وَأنَسٌ: إذَا قَطَعَ الرَّأسَ فَلاَ بَأسَ

Yani *"İbnu Ömer, İbnu Abbâs, Enes* dediler ki: *"(Kişi hayvan keserken) kafasını koparsa bunda bir beis yoktur."* Şu halde fazlalıklar tefsirî ilâveler olabilir.

Buhârî, bu fetvayı şu sebeple kaydeder: Hayvanın normal kesilme âdâbında başın bir hamlede kesilmesi yoktur. Aynı tercümenin baş kısmında Buhârî'nin açıkladığı üzere, meşru kesim şöyledir: Boğaz nefes borusu ve iki büyük kan damarıyla boyun kemiğine kadar kesilir. Kemikten öteye geçilmez, omurilik denen beyaz kısım kesilmez. İbnu Ömer, bu beyaz kısmının kesilmesini yasaklayıp: "Kemiğe kadar (nefes ve yemek borusu ile damarlar) kesilir, kemiğe ulaşılınca durulur ve hayvan ölünceye kadar bırakılır" demiştir.

Şu halde Buhârî hazretleri, kesme âdâbı bu olmakla birlikte, hayvanın başı bir hamlede kesilip koparılacak olursa, hüküm nedir? gibi bir sorunun cevâbını *Hz. Ömer, İbnu Abbâs* ve *Enes* üçlüsünün fetvasıyla cevaplıyor: *"Et temizdir, yenebilir."* İbnu Hacer, bunlarla ilgili rivâyetleri ayrı ayrı kaynaklardan nakleder. Bunlardan ikisi, yani İbnu Abbâs ve Enes'in fetvası, bir hamlede kesilip başı koparılan tavukla ilgili. Sadece Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in vak'asını kaydediyoruz: "Hz. Enes'e ait bir kasap, tavuk keser. Ancak tavuk çırpındığı için, hayvanın başını ensesine kadar kesip, başını fırlatır. Tavuğu (şer'î âdaba uygun kesilmedi) diye atmak isterler. Anacak Hz. Enes yemelerini emreder." Benzer bir vak'a sorulduğu zaman İbnu Abbâs: "Acele bir tezkiye (zekâtun vahiyye) diyerek tecviz ettiğini" belirtmiştir.

5- ŞER'Î KESİM: Hadislerde kesim zebh ve nahr kelimeleriyle geçmektedir. Buhârî şer'î kesimi müstakil bir bâbta anlatır: بَابُ النَّحْرِ وَالذَّبْحِ *"Nahr ve Zehbh Bâbı."* Yukarıdaki açıklamalar orada yer alır. Meselenin Kur'an-ı Kerîm'le tavzîh edildiğini belirtme sadedinde âyet-i kerime'ye (Bakara 67-71) atıfta bulunan Buharî, normal kesimi tarifte, İbnu Cüreyc'in: لاَ ذَبْحَ وَلاَ نَحْرَ إلاَّ فِي الْمَذْبَحِ وَالْمَنْحَرِ "Zebh ve Nahr adıyla yapılan kesimler (hayvanın boynundaki muayyen) kesim yerlerinden yapılmalıdır" sözünü kaydeder.

Hemen belirtelim ki Zebh ve Nahr ayrı kelime ise de, Cumhur'a göre, aynı mânada müterâdif (eş mânâlı) olarak kullanılır. Ancak, Nahr umumiyetle deve kesimini ifâde için kullanılmıştır. Bu bir hayvanın göğsü üzerinden bıçakla vurup boğaz damarlarını kesmek mânasına gelir. Zebh ve bütün hayvanların kesilmesini ifâde için kullanılır. Şu halde İbnu Cüreyc, gerek devenin ve gerekse diğer hayvanların boğazlanmasında, sünnette belirtilen kesme noktalarından bıçağın vurulması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Meşru zebh, şârihlerin açıkladığına göre, hayvanın nefes borusu (hulkum) ile yemek borusunu (meri), bir de bunlar arasında yer alan vedec denen (cem'i evdâcdır [17]) iki kan damarını kesmekten ibârettir. Bu dört şeyden üçünün kesilmesi, Ebû Hanife'ye göre "şer'î zebh"in tahakkuku için yeterlidir. *Ebû Yûsuf*'a göre, yemek ve nefes borusu ile o iki damardan birinin kesilmesi şarttır. İmam Muhammed, bunlardan her birinin yarısından fazlasının kesilmiş olması yeterli demiştir. "Yarıdan az olursa onda hayır yoktur" der. Aynî, Şâfiîlerin, *el-Vecîz*'de yemek borusu (meri) ile nefes borusunun (hulkum) kesilmesini yeterli bulduklarını, diğer ikisini şart koşmadıklarını, Ahmed İbnu Hanbel'in de böyle hükmettiğini belirtir. İmam Mâlik ve bazıları da iki damarla nefes borusunun kesilmesini şart koşmuştur.

1955 ٣– وعن الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [سـئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ فـقيلَ إنَّا نَـنْحرُ النَّاقةَ وَنَذْبحُ البـقرةَ وَالشـاةَ في بَطْنِهَا الجنينُ، أَنُلْقِيـهِ أمْ نَأكُلُهُ؟ فقَالَ: كُلُوهُ إنْ شِئتُمْ فإنَّ ذكَاتَهُ ذكاةُ أُمِّه]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذي.

3. (1955)- *El-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'a sorularak dendi ki: *"Biz deve, sığır ve davarı, karınlarında cenin olduğu halde boğazlıyoruz. Cenini yiyelim mi, atalım mı?"*

Şu cevabı verdi:

"Dilerseniz yiyin. Zîra onların tezkiyesi (temiz ve helal olmaları) annelerinin tezkiyesine tâbidir." [Ebû Dâvud, Edâhi 18, (2827); Tirmizî, Et'ime 2, (1476).]

17 – İki adet kan damarına rağmen hadislerde evdâc denmiş olması âlimleri bazı yorumlara sevketmiştir. Bir izaha göre, boğazda kesilen mezkur dört ayrı şeyin her birine tağlib tarikiyle vedec denmiş olmalıdır.

AÇIKLAMA:

1- Cenin: Anne karnındaki yavruya denir. Doğduktan sonra cenin denmez.

2- Tezkiye, en-Nihâye'de açıklandığına göre, zebh ve nahr demektir, yani kesmek. Masdar olarak zekât kelimesi de kullanılır.

3- Tirmizî der ki: *"Sahâbe ve sahâbe dışındaki ehl-i ilimden bir çoğu bu hadisle amel etmiştir. Süfyan, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshâk bu görüştedirler."*

İmam Muhammed ve *Ebû Yûsuf*'un da bu görüşte olduğu belirtilir. Mâlik de bu görüştedir, ancak ceninin tüylenmiş olmasını şart koşar. Ebû Hanîfe, ölmüş olarak doğan ceninin haram olduğuna hükmetmiştir. Ona göre, annenin tezkiyesi yavrunun da tezkiyesi için yeterli değildir."

İmam Muhammed'in Muvâtta'da rivâyetine göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir: *"Dişi deve kesilecek olursa, karnındakinin zekâtı (kesilmesi), hilkati tamamlanmış, tüyleri de çıkmış ise, bizzat kendisinin kesilmesiyle tahakkuk eder. Cenin, annenin karnından çıkınca kesilir, ta ki kan, karnından dışarı çıksın."* Said İbnu'l-Müseyyeb'in de: *"Kesilmiş hayvanın karnındaki ceninin tezkiyesi (kesilmesi), annesinin kesilmesidir, yeter ki ceninin hilkati tam ve tüyleri çıkmış olsun"* demiştir.

Görüldüğü üzere, İmam-ı Âzam, bu meselede Cumhur'a muhalefet etmiştir.

1956 ٤– وعن ابن عمر رَضِي اللّٰه عنهما أنه قال: [إذَا نُحرتِ النَّاقةُ فذَكاةُ ما في بطْنِها في ذَكاتِها إذا كانَ قـــد تمّ خلقه ونبت شعره فإذا خرج مِن بطنِ أُمّه ذُبِح حتّى يخرج الدّمُ مِن جوفِه]. أخرجه مالك.

4. (1956)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) buyurmuştur ki: *"Bir deve kesildiği zaman karnındaki yavrunun tezkiyesi, devenin tezkiyesine tâbidir, yeter ki yavrunun hilkati (bütün uzuvlarının çıkmasıyla) tamamlanmış, tüyleri de bitmiş olsun. Yavru annenin karnından çıkınca (yine de hemen) kesilir, tâ ki içteki kan çıksın."* [Muvatta, Zebâih 8, (2, 490).]

AÇIKLAMA:

1- Tezkiye, önceki açıklamada da belirtildiği gibi, kesmek mânasına gelir, Ancak temizlik, nema mânâları da var. Burada temizlik olarak

yâni hayvanın, kesilerek etinin temiz kılınması diye anlayabiliriz. İslâmî şartlara uymadan öldürülen hayvanın eti temiz olmayacağı daha önce belirtildi.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, yüce sahabî Abdullah İbnu Ömer'e göre, anne karnındaki ceninin tezkiyesi yani etinin temiz ve helal kılınması hayvana tâbidir. Hayvan İslâmî âdâba uygun olarak kesilmek sûretiyle tezkiyesi yapılınca yavru da tezkiye edilmiş olmaktadır. Çünkü, yavru annenin bir parçasıdır. Hâliyle, "bütün" tezkiye edilince onun diğer cüzleri ve parçaları da aynı hükme tâbi olur, tezkiye edilmiş sayılır. İmam Mâlik, Şâfiî, Hanefîlerden Ebû Yusuf, Muhammed de bu görüştedir.

3- Hadis yavru anne karnından çıkınca yine de kesilmesini âmirdir. Ancak bu iş, tezkiye için değil, ceninin içindeki kanı dışarı atmak içindir. Rivâyet, bu kesimin mendûb olduğunu, kesilmese de ceninin helal olduğunu ifâde etmektedir.

4- Burada şu husûsu da tavzîh edelim: Cenin anne karnından ölü olarak çıkan yavrudur. Şu halde, kesme gereği olmadan helal olan bunun etidir. Öyle ise, diri çıkması hâlinde, anneye tâbi değildir, tezkiyesi için ayrıca kesilmesi lâzımdır, değilse helal olmaz. Nitekim önceki hadisteki sual bu husûsu belirtmektedir. Anne karnından çıkan yavrunun "atılma" veya "yenilme"si söz konusudur, diri çıkmış, kesilme imkânı olandan sual edilmemiştir. Öyleyse Resulullah'ın verdiği **"onun tezkiyesi annesine tâbidir"** cevabı ölü olarak çıkan ceninle ilgilidir, diri olarak çıkanla değil, Dirinin tezkiyesi için kesilmesi gerekir.

5- Ebû Hanîfe'yi, "anne karnından ölü olarak çıkan ceninin eti yenmez" hükmüne götüren kıyas şudur: Ebû Hanîfe hadiste geçen: **"Onun tezkiyesi annesinin tezkiyesi(ne tâbi)dir"** cevabını, benzetme mânâsında anlayarak: *"Onun tezkiyesi de annesinin tezkiyesine benzer, nasıl ki annesi kesilerek tezkiye edilir, onun da tezkiyesi için kesilmesi gerekir"* şeklinde değerlendirme yapmıştır. Dolayısıyla bununla diri doğanlar kastedilmiş olmaktadır, ölüler haramdır.

6- Tüyleri çıkma şartı, beden tüyleriyle ilgilidir, göz ve kaş tüylerinin çıkmamış olması zarar vermez.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KESME ÂLETİ

1957 ١ - عن رافع بن خديج رضِى اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في سَفَرٍ فَنَدَّ بَعِيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأَعْيَاهُمْ فَأَهْوَى رَجُلٌ بِسَهْمٍ فَحَبَسَهُ اللهُ تَعالى. فقـالَ ﷺ: إنَّ لِهذِهِ الْبَهائِمِ أَوَابِدَ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ فَمَا غَلَبَكُمْ مِنْهَا فاصْنَعُوا بِهِ هكَذَا قلْتُ يا رَسُولَ اللهِ: إنَّا لاَقُو الْعَدُوِّ غداً وليسَتْ معنا مُدًى، أَفَنَذْبَحُ بِالْقَصَبِ؟ فقَالَ: ما أَنْهَرَ الدَّمَ وذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيهِ فكلوهُ، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفُرَ، سأُحَدِّثُكُمْ عن ذلِكَ؟ أمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ. وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ]. أخرجه الخمسة.

« نَدَّ » أى هرب. ومعنى « حبسه » منعه من الذهاب.

« والأَوابِدُ » الوحوش، وتأبدت البهائم توحّشت ونفرت من الإنس.

« والمُدَى » جمع مدية وهى الشفرة والسكين.

« وأَنْهرتِ الدَّم » أى أسالته تشبيهاً بجرى الماء في النهر.

1. (1957)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Bir seferde Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) ile birlikte idik. (Bu esnâda) bir deve huysuzluk edip kaçtı. Peşine düştüler. Ama tâkipçileri yordu. Bir adam deveye bir ok gönderdi. Derken Allah (c.c.) onu durdurdu. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:*

"Bu hayvanların kaçkınları var, tıpkı vahşî kaçkınlar gibi. Onlardan biri size galebe çalacak olursa, ona böyle davranın!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz yarın düşmanla karşılaşacağız, yanımızda (hayvan kesecek) bir bıçağımız yok. (Hîn-i hâcette) kamışla keselim mi?" diye sordum. Bana:

"Bolca kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın ismi zikredilenin etini yeyiniz. Diş ve tırnak(la kesmek caiz) değildir. Size (bunun sebebini) söyleyeceğim; "Diş kemiktir, tırnak ise, Habeşlilerin bıçağıdır." [Buhârî, Şirket 3, 16, Cihâd 191, Zebâih 15, 18, 20, 23, 36, 37; Müslim, Edâhi 21, (1968); Tirmizî, Ahkâm 5, (1491, 1492); Ebû Dâvud, Edâhi 15, (2821); Nesâî, Dahâya 20, 21, 26, (7, 226, 227).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, 1954 numaralı hadisin açıklamasında kısmen geçti. Burada, orada yer verilmeyen bir kaç noktaya temas edeceğiz:

★ Hadis, hayvan etinin helal olmasını iki şarta bağlamaktadır:

1- Bolca kan akması,

2- Tesmiye (kesim sırasında Allah'ın adının zikredilmesi). Bunlardan birinin eksikliği, etin helal olma vasfını kaldırır. Tesmiye ile ilgili bazı teferruatı 1950. hadiste açıkladık.

★ *"Diş kemiktir"* cümlesi veciz bir ifâdedir. Beyzâvî şöyle açar: "Burada bir kıyas var, ancak nazarlarındaki şöhreti sebebiyle ikinci mukaddimesi hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilebilir: "Dişe gelince, bu kemiktir, hiç bir kemikle kesme işi helal değildir. İstisna neticeye delalet ettiği için ayrıca zikrine hâcet görülmeyip, tayyedilmiştir." *İbnu Salah Müşkilü'l-Vasît*'de demiştir ki: "Bu hadis, aleyhissalâtu vesselâm'ın kemikle şer'î kesmenin yapılamayacağını takrir ettiğini gösterir. Bu sebeple, "kemiktir" kelimesi ile yetinmiştir.

Nevevî de şöyle açıklar: "Hadisinin mânası şudur: *"(Hayvanları) kemiklerle kesmeyin. Çünkü o, kanla kirlenir. Zaten ben onun kirletilmesini yasakladım, çünkü kemik cin kardeşlerinizin gıdasıdır."*

★ *"Tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır"* cümlesini İbnu Salâh ve Nevevî şu mânâda anlamışlardır: "Tırnak Habeşlilerin bıçağıdır. Habeşliler ise kâfirlerdir. Zaten sizi kâfirlere benzemekten yasaklamıştım."

Bazılar da şöyle demiştir: "Resûlullah bu iki şeyi kesme âleti yapmayı yasaklamaktadır, çünkü bunlarla kesildiği takdirde hayvanlara eziyet edilmiş olur. Ayrca, onlarla yapılan ameliye, kesim değil, kesim sûretinde bir boğma işidir."

Birinci mülâhazaya: "Eğer teşebbüh sebebiyle yasaklansa bıçakla ve küffârın kullandığı diğer âletlerle kesimden de kaçınmak gerekir" diye itiraz edilmişse de bunlara şu cevap verilmiştir: "Hayvan kesmede bıçağın kullanılması esastır, (insanlığın müşterek âdetidir). Yasak benzeme burda olmaz, bunun dışındaki başka vâsıtalarda olur."

1958 ٢- وعن نافع [أنّهُ سمِعَ ابْناً لكعبِ بنِ مالكٍ يُخبِرُ ابنَ عُمرَ رضى الله عنهما. أنَّ أباهُ أخبرهُ أنَّ جاريةً لهُمْ كانتْ ترْعىٰ غنماً فأبصرتْ بشاةٍ منها موْتاً فكسرتْ حجراً فذبحتْها. فقالَ لأهلِه لا تأكُلوا حتّى أسألَ رسولَ الله ﷺ فسألَه فأمرهُ بأكْلِها]. أخرجه البخاري ومالك.

2. (1958)- *Nâfi*'nin anlattığına göre, *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh)'in bir oğlundan, *İbnu Ömer*'e anlatırken şunları işitmiştir: *"Bâbası kendisine haber vermiştir ki: Davar güden câriyeleri, bir koyunun ölmek üzere olduğunu görmüş, derhal bir taş kırarak, onunla koyunu kesmiştir. Bâbası ailesine: "Ondan yemeyin. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm)'a sorayım" demiş ve sormuştur. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) yemelerini emretmiştir."* [Buhârî, Zebâih 18, 19, Vekâlet 4; Muvatta, Zebâih 4, (2, 489).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bıçak dışında kesici şeylerin hayvan kesiminde kullanılıp kullanılmayacağı sorusuna cevap getirmektedir. Buhârî, bu hadisi "Kamış, sert taş (merve) ve demirle kan akıtma" başlığını taşıyan bir bâbta verir. Maksadı, bıçak, dışındaki bazı kesici cisimlerle de "indelhâce" kesim yapmanın câiz olduğunu göstermektir. Şârih İbnu Hacer, taş ve hatta deynek yarması ile alâkalı kesimlerle ilgili bazı rivâyetlere işâret ettikten sonra Taberânî'nin el-Evsat'da Huzeyfe (radıyallâhu anh)'den tahric ettiği bir hadisi kaydeder:

إذْبحُوا بكُلِّ شَيْءٍ خرَى الأوْداجَ ما خَلا السِّنّ والظُّفُر **"Hayvanın kesilecek dört şeyini (nefes ve yemek borusu ile iki damar) kesebilen -diş ve tırnak dışındaki- her şeyi kullanarak kesim yapın!"**

İbnu Hacer, bu hadisle, herçeşit taşla kesim yapılabileceğinin takrîr edilmiş olduğunu belirtir.

1959 ٣- وعن جابر رضى الله عنه قال: [صادَ رجُلٌ منْ قوْمي أرْنباً أوْ مِنتينِ فذبحهما

بِمَرْوَةٍ وَعَلَّقَهُمَا حَتَّى سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْهُمَا فَأَمَرَهُ بِأَكْلِهِمَا]. أخرجه الترمذي.

3. (1959)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Kavmimden biri bir veya iki tavşan avladı. Bunları taşla kesti. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm)'dan soruncaya kadar astı. Efendimiz(aleyhissalâtü vesselâm) yemesini emretti."* [Tirmizî, Zebâih 1, (1472).]

AÇIKLAMA:

1- Tavşan kesmekte kullanılan taşın çeşidi merve ile ifade edilmektedir. Lügatçiler bunun beyaz renkli, taşların en sert cinsi olduğunu belirtirler. İnce şekilde kopabilen bu taş bıçak yerine de kullanılabilmektedir. Alimler bu hadisin, sadece merve cinsiyle değil, her çeşit taşla, hîn-i hacette kesim yapmaya cevaz ifâde ettiğini belirtirler.

2- Hadis, ayrıca tavşan etinin helâl olduğunu da ifâde etmektedir. Hattâ Hz. Enes (radıyallâhu anh)'ten gelen bir rivâyette, bâbalığı Ebû Talha'nın Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'a bu şekilde avlanan bir tavşanın iki budunu gönderdiğini, Resûlullah'ın bu hediyeyi kabul edip yediğini öğrenmekteyiz.

Ulemâ kâhir ekseriyeti ile tavşan etinin helâl olduğuna hükmeder. Ancak şunu da belirtelim ki, Ashab'tan Abdullah İbnu Ömer ile *Tâbiîn*'den İkrime ve fukahâdan Muhammed *İbnu Ebî Leylâ* tavşan etinin mekruh olduğuna hükmetmişlerdir. Bu büyükler, Huzeyme İbnu Cezî el-Sülemî'den gelen bir rivâyeti esas almışlardır: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, tavşan hakkında ne dersiniz?"

"Ne yerim ne de haram ederim!" dedi. Ben de:

"Öyleyse, siz haram etmedikçe onu yiyeceğim. Ey Allah'ın Resûlü, siz niye yemiyorsunuz?" dedim. Şu cevabı verdi:

"Bana onun kanadığı haber verildi."

Bir başka rivâyette geçen *"tavşanın hayız gördüğüne inanıyordu"* ifâdesi, "kanaması"ndan maksadın ne olduğunu açıklar.

Râfiî, Ebû Hanîfe (rahimehumallah)'nin tavşan yemeyi haram addettiğini yazmış ise de, Nevevî, Râfiî'yi Ebû Hanîfe'den nakilde hata yapmakla itham etmiştir.

Hülâsa, tavşan etinin mekruh olduğunu söyleyenlerin dayandığı bazı rivâyetler var ise de, âlimler bunlardan mekruh hükmünün çıkmayacağında ittifak etmişlerdir.

1960 ٤ – وعن عطاء بن يسار عن رجل من بني حارثة. [أنه كَانَ يرعىٰ لَقْحَةً فرأى بها الموت فلم يجدْ ما ينحرُها به. فأخذ وتداً فوجــــأ به لبَّتَها حتّى اهراق دمها. ثمَّ أخبر رسُولَ الله ﷺ فأمرهُ بأكلها]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

«اللَّقْحَةُ» الناقة ذات اللبن.

4. (1960)- *Atâ İbnu Yesâr*, Benî Hâriseli bir adamdan rivâyet eder ki: *"Bu zât bir sağmal deveyi gütmekte iken ölmek üzere olduğunu farkeder. Beraberinde, hayvanı kesebilecek bir şey de bulamaz. Eline geçirdiği bir kazığı devenin ümmüğüne saplar, kanını akıtır. Sonra durumu Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm)'a haber verir. Efendimiz yemesini söyler."* [Muvatta, Zebâih 3, (2, 489); Ebû Dâvud, Edâhî 15, (1823); Nesâî, Dahâya 19, (7, 226).]

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin rivayetinde, deveyi kesmede kullanılan kazığın demirden olmayıp "odundan" olduğu tasrih edilir. Bu rivayet ayrıca Atâ'nın hâdiseyi Ebû Saîdi'l-Hudrî'den dinlediğini de belirtir.

1961 ٥– وعن زيد بن ثابت رضي الله عنه [أنَّ ذئباً نيَّبَ شاةً فذبحوها بمروةٍ فرخَّص رسُولُ الله ﷺ في أكلها]. أخرجه النسائي. «المروةُ» الحجر.

5. (1961)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Bir kurt bir koyunu dişlemişti, derhal keskin bir taşla kestiler. Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) yenmesine ruhsat verdi."* [Nesâî, Dahâyâ 18, (7, 225).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

YENMESİ YASAK OLAN KESİLMİŞLER

1962 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [سئل رسول الله ﷺ فقيل له إن ناساً يأتوننا باللحم لا ندرى أذكروا اسم الله عليه أم لا؟ قال: سموا عليه أنتم وكلوه]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود والنسائى.

1. (1962)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'a soruldu: *"Halk bize et getiriyor, kesilirken besmele çekilip çekilmediğini bilmiyoruz, ne yapalım?"*

"Siz besmele çekin, yiyin!" cevabını verdi." [Buhârî, Sayd 21, Büyû 5, Tevhîd 13; Muvatta, Zebâih 1, (2, 488); Ebû Dâvud, Edâhî 19, (2829); Nesâî Dahâya 39, (7, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, yanlışlığa meydan vermeden anlaşılması için, Buhârî'deki bir vechinde yer alan ziyadeyi bilmek gerek. Rivâyetin devamında Hz. Aişe şu açıklamayı ilâve eder: *"(Eti getirenler) küfür devrine yakın kimselerdi."* Bazı rivâyetlerde bu sualin İslâm'ın evvelinde vâki olduğu belirtilir. Hattâ Tahâvî'nin Müşkilü'l-Âsâr'daki bir kaydı, bu ilk zamanlarda Ashâb'n yeni Müslüman olan bedevîler karşısında bile yiyecek alışverişinde kuşkulu davranıp, zaman zaman Resûlullah'a başvurduklarını gösterir: "Ashâb'tan bir grup Resûlullah'a çıkarak sordular: *"Bedevîler bize et, peynir, tereyağı getiriyorlar. Biz bunların Muslumanlıklarının künhüne vâkıf değiliz (ne yapalım?) Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm):* **"Allah'ın haram kıldığı şeylere dikkat edin ve onlardan kaçının, sükût ettiği hususlarda (kendinizi zora sokmayın,) sizleri affede-**

cektir. "Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64) -Üzerine siz Allah'ı zikredin" diye cevap verir.

Şu halde, bu hadiste medar-ı bahs olan ihtiyat hali, ilk devrelere, Müslümanlığının ciddiyeti pek iyi bilinmeyen bedevîlere karşıdır. Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* zâhire göre amel edilerek, aşırı titizliğe gidilmemesini tavsiye ediyor. Çünkü şüphenin hududu yok. Fazla ileri gidince hem zorluklara sebep olur, hem de beşerî münâsebetlere halel gelir.

2- Şu halde, hadisten yanlış bir hüküm çıkarılarak, inançsız insanlar tarafından besmelesiz olarak kesilen hayvanların sonradan çekilecek bir besmele ile yenilebileceğine, bir başka ifade ile, başlangıçta çekilmesi esas besmele kasden terkedilmişse, sonradan çekilecek besmelenin bunun yerini alabileceğine hükmedilmesi yanlış olur. Ulemâ hadisin böyle anlaşılmaması gerektiğini belirtmeye ayrı bir ehemmiyet verir. Hadis, yemekleri yerken besmele çekmenin, besmele ile yemeklere başlamanın sünnet olduğunu hükme bağlamaktadır.İbnu'l-Melek aynen şunları söyler: "Hadis, size: **"Yerken çektiğiniz besmele, kesen kimsenin çekmesi gereken besmelenin yerini tutar"** demiyor, bilâkis, yemek sırasında besmele çekmenin müstehab olduğunu , kesim sırasında besmele çekilip çekilmediğini bilmiyorsanız, kesen kimsenin, kestiği şeyin yenmesi câiz olanlardan biri olması hâlinde, kesilmiş şeyin yenebileceğini beyan ediyor,"

Âlimler ekseriyet îtibariyle bu hadisten hareketle, Müslümanların pazarlarında satılan (yiyecek) şeylerin, Müslüman bedevîlerin kestiklerinin hep helâl olduğuna hükmedilmesi gerektiğini söyler. Aksi zâhir olmadıkça, bu meselelerde Müslüman hakkında hüsn-ü zan esastır. Bu kanaatte olanlar, âyet-i kerimeden delil gösterirler. **"Kitap verilenlerin yemeği size helâldir..."** (Maide, 5). Ve derler ki: "Burada onların kestikleri mübah kılınmaktadır, halbuki onların bunu keserken besmele çekip çekmedikleri de bir şekk konusudur."

3- Hattâbî, bu hadiste kesim sırasında besmele çekmenin vâcip olmadığına delil bulunduğunu söyler. Daha önce (1950. hadis) belirttiğimiz üzere, bu mesele ulemâ arasında ihtilâflıdır. Başta *Ebû Hanîfe*, ehl-i re'y zümresi, âmden besmeleyi terkedenin kestiği "haramdır, yenmez" diye hükmederken; *Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel,* tesmiyenin müstehab olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre değil unutarak, amden bile tesmiye terkedilse, kesilen hayvanın eti yenilir, ancak tesmiyeyi terk mekruhtur. *Dâvudu Zâhirî* ve bazıları kesim sırasında tesmiyenin unutularak terkinde bile, etin haram olduğuna hükmetmişlerdir.

1963 ٢- وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن أكل المجثمة وهي التي تصبر للنبل، وعن الخليسة وهي التي يأخذها الذئب فتستنقذ]. أخرجه الترمذى إلى قوله تصبر للنبل. وأخرجه باقيه رزين.

2. (1963)- *Ebû'd Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) mücesseme'nin yenmesini yasakladı. Mücesseme ok atışlarında hedef olarak kullanılan hayvandır. Keza halîsanın yenmesini de yasakladı. Halîsa, kurdun kaçırdığı, fakat ondan kurtarılan hayvandır."* [Tirmizî, Et'ime 1, (1473). Bir rivâyetin **"Ok atışlarına hedef olarak kullanılan hayvan"** ibâresine kadar olan kısmı Tirmizî'de gelmiştir. Gerisi Rezîn'in ilâvesidir. Bu ziyâde kısım yine Tirmizî'nin 1474 numarada kayıtlı İbrâz hadisinde mevcuttur.]

AÇIKLAMA:

1- *Mücesseme,* bizzat Tirmizî metninde açıklandığı üzere, öldürmek maksadıyla ok atışlarına hedef kılınan hayvana denir. Ancak bu maksadla kuş ve tavşan gibilerinin daha çok kullanıldığı belirtilir. Bu hadisten, hayvanların atışlara hedef olarak kullanılmasının tecvîz edildiği anlaşılmaktadır. Resûlullah, bunu yasaklamıştır. İspanyolların boğa güreşi adı altında hayvanlara karşı işledikleri vahşet bu hadisler açısından İslâm nazarında merduddur, kesinlikle tecvîz edilemez. Buharî'nin bir rivâyetinde Hz. Enes: نهى النبى ﷺ ان تصبر البهائم *"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) hayvanların hedef yapılmasını yasakladı"* der. Semüre (radıyallahu anh)'den gelen bir rivâyette:

نهى النبى ﷺ ان تصبر البهيمة وان تؤكل لحمها إذا صبرت

"Resûlullah(aleyhissalâtü vesselâm) hayvanın hedef yapılmasını yasakladı, hedef yapılmışsa etinin yenilmesini haram kıldı" denilmiştir.

2- *Halîsa*: Kurdun ağzından alınmış olup, kesilmezden önce ölen hayvandır. Şu halde, kurdun dişlemesi sonucu aldığı yara ile ölen koyun, keçi gibi hayvanların eti yenilmez. Esasen dinimiz, sadece av için hususî yetiştirilmiş köpek, şâhin gibi hayvanların yaraladıklar dışında, başka hayvanların sebep oldukları yaralar sebebiyle ölen hayvanların yenilmesini helâl addetmez. (3474-3480 numaralı hadislerde açıklanacaktır.)

1964 ٣- وعن الزهرى قال: [لا بأس بذبيحة نصارى العرب فإن سمعته يسمى لغير

اللهِ فلا تأكُلْ، وإنْ لَمْ تسمعه فقد أحلّه اللهُ وعلِم كفرهم]. ويذكر عن عليّ رضي الله عنه عنه نحوه. أخرجه رزين. قلت: وهو في البخارى في ترجمة باب، والله أعلم.

3. (1964)- *Zührî* (rahimehullah) diyor ki: *"Arap Hıristiyanlarının kestiklerini yemekte bir beis yoktur. Ancak, Allah'tan başka birisinin adını andığını işitirsen o zaman kestiğini yeme. İşitmemiş isen, (bu durumda vehimlenme), çünkü Allah, onların küfrünü bildiği halde kestiklerini helâl kılmıştır."*

Hz. Ali'den de bu mânâda rivâyet yapılmıştır. [Rezîn ilavesidir. Bu ilâve rivâyet, Buharî'nin Kitabu'z-Zebâih'de 22. bâbta bâb başlığında kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer, Buharî*'de senetsiz olarak bâb başlığında kaydedilmiş olan bu eserin, Abdurrezzak'ın Musannaf'ında müsned (senedli) olarak zikredildiğini belirtir.

2- Ehl-i Kitap olan Hıristiyanlardan işitilebilecek ve yemeyi haram kılan tesmiyenin بِاسْمِ الْمَسِيحِ yani **"Hz. İsa'nın adıyla"** kelimesinin olabileceğini İmam Şâfiî (rahimehullah) belirtmiştir. Ancak, devamla der ki: "Kesim sırasında Hz. İsa'nın ismi, kendisine dua okumak (salât ve selâm göndermek) mahiyetinde olursa böylesi bir zikir, kesilen hayvanı haram kılmaz." Beyhakî, Halîmî'den şu açıklamayı kaydetmiştir: "Ehl-i Kitap, hayvanlarını Allah adına keserler. Dinlerinde onlar, esas itibâriyle ibâdeti Allah için yaparlar, başka bir şey için değil. Asıl itibariyle kasıtları bu olunca, kestiklerine îtibâr edilir (helâl addedilir). Onlardan bazılarının, meselâ bismi'l-Mesîh demeleri zarar etmez. Zîra bunlar da, böyle demekle, -İslâmî îtikâdı inkâr etmiş bile olsalar- Allah'tan başka bir şey murad etmezler."

3- Ehl-i Kitab'ın kestiklerinin yenmesine ruhsat veren âyeti az yukarda kısmen kaydettik. O âyette (Mâide 5), Ehl-i Kitab'ın yemeklerinin helâl olduğu ifâde edilir. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ), âyette geçen, طعامهم yani "yiyecekleri" kelimesini, kestikleri ذبائحهم diye tefsir etmiştir.

Bu meseleye ulema, "Ehl-i Kitab'a haram kılınan yiyecekler Müslümanlara da haram mı? sorusuna cevap ararken girmiştir. Zîra, Ehl-i Kitab'a içyağı haram edilmiştir. İçyağının Müslümanlara haram olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cumhûr haram ol-

madığına hükmederken, *İmam Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "Ehl-i Kitab'a, içyağı gibi haram kılınmış olan yiyeceklerin Müslümanlara haram olduğu" hükmünü verirler. *İbnu'l-Kâsım:* "Allah'ın mubah kıldığı Ehl-i Kitab'ın taâmıdır, içyağı ise, onların taâmı değildir, keserken de onu gâye edinmezler" diyerek, içyağının Müslümanlara da haram olması gerektiğini ifâde eder.Kendisine, *İbnu Abbâs*'ın yukarda kaydettiğimiz yorumuyla cevap verilmiştir: "Taamdan maksad kestikleri olunca, kesilenin bir kısmına helal, bir kısmına haram denmez, tezkiye hayvanın bütün parçalarına şâmildir, öyle ise içyağı da tezkiyeye dâhildir."

Hülâsa ulema, başka mülâhaza ve deliller de ileri sürerek içyağının Müslümanlara helâl olduğunu dâir Cumhur'un görüşünün haklılığını ortaya koymuştur.

4- Ulema, Ehl-i Kitap husûsunda bir noktada daha ihtilâfa düşer: "Bâzıları sünnet olmayanların (aklaf = kabuklu) kestikleri yenilemiyeceği kanaatindedir. Nitekim İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

الاقلف لا تؤكل ذبيحته ولا تقبل صلاته ولا شهادته

"Kabuklunun kestiği yenmez, namaz ve şehâdeti kabul edilmez."

Diğer taraftan *Hasan Basrî* (rahimehullah) ve *İbrahim Nehâî*, Ehl-i Kitap'tan biri Müslüman olduğu takdirde yaşlı ise ve helak olmaktan korkarsa, onun sünnet olmasını şart koşmaz, ruhsat tanır, kestiğinin yenilmesinde bir beis görmezler. İbnu'l-Munzir, bu ihtilâflı meselede Cumhur'un, yukarıda kaydedilen âyete dayanarak, kabuklunun kestiği hayvanın yeneceğine hükmettiğini kaydeder. Kur'an'da bahsi geçen ve yiyecekleri helal kılınan Ehl-i Kitab'ın bir kısmı sünnetsizdir. Nitekim Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın Herakliyüs ve kavmine:

يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم

"Ey Ehl-i Kitab! Bizimle sizin aranızda aynı olan bir kelimeye gelin..." (Âl-i İmrân 64) diye hitab etmiştir. Oysa Herakliyus ve kavmi sünnet olmayan takımdadır ve "Ehl-i Kitap" diye isimlendirilmiştir.

DÜNYANIN VE YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMEDİLMESİ BÖLÜMÜ

(Bu kitapta iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

DÜNYANIN ZEMMİ

İKİNCİ FASIL

YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hadis kitaplarının, daha ziyade, *zühd* ve *rikak*'la ilgili bölümlerinde yer alan bir kısım hadisler dünyayı ve dünyaya ait bir kısım tezâhürleri, davranışları zemmeder, yani kötüler. Bu çeşit hadisler, herkes tarafından, Şâri'in kasdettiği geçek mânâda anlaşılmıyor. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bunların yorumunda ifrat ve tefritlere düşüldüğünü sıkça görmek mümkündür. Bu yanlışlıkların sonucu olarak cüretkâr nâdanların bu çeşit hadislere ve bunlar bahanesiyle din-i mübine dil uzattıklarına şahid oluruz.

İşte bu bölümde, mezkûr hadislere yer verilecektir. Biz bu çeşit hadisler karşısında hataya düşmemek için, bir iki noktaya dikkat çekmek istiyoruz:

1- Lafzî mânası bize çarpıcı gelen, önceden sağlam şekilde bildiğimiz dinî bilgilerimize, müşâhede ve sağduyumuza ters düşen rivâyetler sağlam bir kaynağa dayanmakta mıdır? İlk iş, bunu araştırmak gereklidir. Bunu yaparken böyle çarpıcı bulduğumuz rivâyete: *"Akla mantığa terstir, olmaz böyle şey!"* diyerek menfi bir tavra girmemelidir. Belki mûteber bir kaynakta mevcuttur. Ancak, bazı yorumlarla anlaşılabilecek, yorumu, te'vili yapılınca reddedilemeyecek bir rivâyettir.

2- Kabulde zorlandığımız rivâyetlerin lafzî mânasına bağlanıp kalmaktansa Şâri'in neyi kastetmiş olabileceğini araştırmak da faydalıdır. Güvenilir bir kaynakta rastladığımız böyle bir hadisi, zâhirî mânasını akla (!), mantığa (!), şuna buna ters bulduk diye reddetmek çok yanlış bir hareket olur. Belâğat kaidelerindendir, lafzın zâhiri maksûd değilse, burada bir kinâye, bir başka maksad vardır, mecâz sözkonusudur, bunun araştırılması gerekir.

3-Mevzubahis edilen bir şey çok yönlüdür, hadiste bir yönü ele

alınmış, o yönüyle değerlendirilmiştir, biz ise bir başka yönüyle değerlendirmeye kalkınca ortaya çelişkiler çıkmaktadır. Sadedinde olduğumuz "dünya" böyledir, bir çok yönü vardır, hattâ her insana göre bir dünya vardır bile denilebilir. Sözgelimi dindar bir kimse için dünya bir mâbed gibidir, ibâdet yapılan bir yerdir. Yankesiciler için, hergün yeni insanların çarpınacağı bir yerdir. Âlim için ilmin geliştirileceği bir kütüphânedir. Tüccar için iyi bir pazar, çiftçi için mükemmel bir tarla ve çiftliktir. Sözü uzatmaya ne hâcet, aslında tek bir varlık olan küre-i arzımız, her meslek, her meşreb, her mîzac, her ruh sahipleri için ayrı ayrı nice dünyalardır. Dahası, değişen ruh hallerine, maddi şartlarına göre bir insan için bile bir çok dünyalar vardır. Bazıları hiç ölmeyecek gibi ona bağlanırken, bazıları artık yaşanmaya değersiz bularak intiharı bile tercih edebilmektedir.Böyle bir dünyadan bahseden Hz. Peygamber*(aleyhissalâtü vesselâm)* dünyanın hangi yönünden sözetmelidir? Hep tek bir yönünden mi bakmalıdır, yoksa farklı farklı yönlerinden bakarak mı sözetmelidir?

Hemen cevap verelim: Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* bu binbir yüzlü dünyanın bazen iyi, bazen kötü yüzünden bahsetmiş, bazen abidlerin, dindarların dünyasını, bazan da hovardaların, sefihlerin ve âhireti hiç düşünmeyen zâlim mübtezel takımlarının dünyasını değerlendirmiştir. Bu sebeple bir hadiste (1884. hadis) dünya âhiret için bir ekim yeri, âhiret için ziraat yapılacak, bir kerecik lâilâheillallah ile ebedî bir cennet ağacı kazanılacak kadar kıymetli bir yer olarak belirtilirken, aynı dünya bir başka hadiste (1971. hadis) sinek kanadından da değersiz ve hatta mel'un (1967. hadis) olarak değerlendirilmiştir.

Belirtilen ayırım yapılmadan hepsine aynı zâviyeden bakıldığı takdirde bu ifâdeleri müteârız ve çelişkili bulmamak mümkün değildir. Bu hadiste (1884. hadis) dünya hayatının bir kerecik *sübhanallah velhamdülillah ve lâilâhe illallâhu vallâhu ekber* denecek kadar fazla yaşanabilmesi "üzerine güneşin doğduğu herşeyden daha kıymetli" olduğu ifâde edilirken, bir başka hadiste (1968. hadis), aynı dünyanın "hapishane" ve hatta bazılarında "cîfe" olduğu belirtilmiştir.

Mevzuyu tamamlayacak bir izahı 1973 numaralı hadisin Açıklama kısmına bırakarak hadislere geçiyoruz:

BİRİNCİ FASIL
DÜNYANIN ZEMMİ VE KÖTÜLENMESİ

1965 ١- عن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [جلس رسول الله ﷺ على المنبر وجلسنا حوله. فقال: إنَّ ممَّا أخاف عليكم ما يُفتح عليكم من زهرة الدنيا وزينتها. فقال رجل: أو يأتي الخير بالشرّ؟ فسكت رسول الله ﷺ فرئينا أنه ينزل عليه فأفاق يمسح عنه الرحضاء. وقال: أين هذا السائل؟ وكأنه حمده. فقال: إنه لا يأتي الخير بالشر وإنَّ مما ينبت الربيع ما يقتل حبطاً أو يلم إلا آكلة الخضرة فإنها أكلت حتى إذا امتدت خاصرتاها فاستقبلت عين الشمس فثلطت وبالت ثم رتعت، وإن هذا المال خضر حلو ونعم صاحب المسلم هو لمن أعطى منه المسكين واليتيم وابن السبيل. وإنَّ من يأخذه بغير حقه كمن يأكل ولا يشبع ويكون عليه شهيداً يوم القيامة]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« زهرة الدنيا » حسنها وبهجتها.

« والرحضاء » العرق الكثير.

« والحبط » الانتفاخ يقال حبط بطنه إذا انتفخ فهلك.

« وثلط البعير » يثلط إذا ألقى رجيعه سهلاً رقيقاً. وفي الحديث مثلان: أحدهما للمفرط في جمع الدنيا، والآخر للمقتصد في أخذها والانتفاع بها.

1. (1965)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* minbere oturdu, biz de etrafında yerlerimizi aldık. Buyurdular ki:

"Sizin için korktuğum şeylerden biri, dünyanın süs ve güzelliklerinin sizlere açılmasıdır!"

Bir adam (araya girerek söze karıştı ve):

"Yani (nâil olacağımız) hayır, şer mi getirecek?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bu soru üzerine sükût etti. (Adama: "Sana ne oluyor da Resûlullah'ın sözünü kesip, onunla konuşmaya kalkıyorsun? O sana konuşmuyor ki!.." diye paylıyanlar oldu). Gördük ki, kendisine vahiy gelmekte. Derken vahiy hâli açılmış, yüzündeki terleri silmekte idi.

"Şu soru soran nerede?" diye söze başladı. Ve sanki adamı (sorusu sebebiyle) takdir ediyor gibiydi: Sözlerine şöyle devam etti:

"Muhakkak ki, hayır, şer getirmez. Ancak derenin[18] *bitirdikleri arasında, ya çatlatarak öldüren ya da ölüme yaklaştıran bitki de var. Yalnız yeşil ot yiyen hayvanlar müstesna. Zîra bunlar yeyip böğürleri şişince güneşe karşı dururlar. (Geviş getirirler), akıtırlar ve rahatça def-i hâcet yaparlar, sonra tekrar dönüp yayılırlar.*

Şüphesiz ki, bu mal hoştur, tatlıdır. Ondan fakire, yetime ve yolcuya veren bu malın Müslüman sâhibi en iyi (insan)'dir. Bunu haketmeden alan, yediği halde doymayan kimse gibidir. O mal, kıyamet günü aleyhinde şâhidlik yapacaktır." [Buhârî, Zekât 47, Cum'a 28, Cihâd 37, Rikâk 7; Müslim Zekât 123, (1052); Nesâî, Zekât 81, (5, 90).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, muhtelif vecihlerde farklı ziyâdelerle rivâyet edilmiştir. Parantez içerisinde kaydettiklerimiz, rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.

2- Hadiste dünya hayatı, insanların hoşuna giden bir mala benzetilmektedir. *"Hudra"* kelime olarak yeşillik, yeşil gibi mânaya gelirse de Arapçada hoşa giden şey için *"hoş"*, *"sevilen"*, *"hoşa giden"* mânalarında sıfat olarak kullanılır. *"Mal"* ile dünya kastedilmiştir. Çünkü mal dünyanın zînetidir. Nitekim âyet-i kerîme'de: "Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir" (Kehf 46) buyurulmuştur.

Dünya malının, zehretu'd-dunya tâbiriyle ifâdesinde, bu malın ömrünün kısalığına dikkat çekilmek istendiğini anlarlar. Çünkü zehre, ağaçlarda açan çiçek demektir, ömrü kısadır. Öyle ise dünya malının zeh-

18- Hadiste geçen "rebî" kelimesi, bahar ve dere mânalarına gelir. Her iki mâna da burada uygundur.

retü'd'dünya (dünya çiçeği) olarak ifadesi, malın bu yönüne dikkat çekmek içindir ve bununla, devamının azlığına rağmen insanların iftihar vesîlesi olan kaynaklar, elbiseler, ekinler ve sair her şey kastedilmiştir.

3- *Kâdı İyaz* bu hadisi şöyle özetler: "Resûlullah, ashabına ikdisatlı (orta yolda giden) ile, mal toplamada hırslı olanın hallerini misal göstermiş ve demiştir ki: *"Siz baharda bitenlerin hep hayır olduğunu, hayvanların onlardan istifade ettiğini zannediyorsunuz. Ama gerçek bu kadar mutlak değildir. Bahar bitkileri arasında hayvanı öldüreni veya ölüme yaklaştıranları da vardır. İşte çok yiyerek çatlayıp ölen hayvanın hâli, çok mal toplayıp onu yerli yerince sarfetmeyen insana benzer"* buyurarak mal toplama husûsunda îtidâli aşmamaya dikkat çekmiş, sonra da topladığı mal kendisine fayda veren kimseye geçerek, onu yeşil bakla yiyen hayvanın hâline benzetmiştir."

4- *"Hayır, şer getirmez"* cümlesini, Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* bazı rivâyetlerde üç kere tekrar etmiştir. Bu ifadeden âlimlerimiz şu mânaya ulaşırlar: "Rızk" ne kadar çok da olsa hayır cümlesindendir. Rızkın kendisinde, tabiatında şer mevcut değildir. Şer, rızka hâricî bir sebeple sonradan ârız olur. Meselâ, müstehak olana vermekte cimrilik etmek, veya harcarken meşru olmayan yerlerde israf etmek, mala gelen şerlerdir."

Âlimlerin bu hadisten elde ettikleri diğer bir hüküm şudur: "Allah'ın hayır olarak hükmettiği her şey hayırlıdır, şer olamaz; şer olarak hükmettiği her şey şerdir, hayır olamaz. Ancak, kendisine hayır takdîr edilene, o hayrı tasarrufunda kendisine şerri celbedecek şeye mâruz kalmasından korkulur."

İbnu Hacer, bu mânayı te'yiden hadisin bir başka vechini kaydederek der ki: *"Saîd İbnu Mansûr*'un *Saîdu'l-Makberî*'den kaydettiği mürsel bir rivâyette أَوَ خَيْرٌ هُوَ؟ denir ve bu üç kere tekrar edilir. inkârî bir istifhamdır: "O (mal), hayır mıdır, elbette değil!" mânasında. Yani mal, hakîki bir hayır değildir, ancak hayır olarak isimlendirildi. Zîra malda hakîkî hayır, Hakk yolunda (şeriatın meşru kabûl ettiği yerlerde) infaka mazhar olmasıdır. Tıpkı ondaki hakîki şerrin de Hakk yolunda sarfedilmekten alıkonulup, bâtılda harcanmaya mâruz kalması ile vukuâ gelmesi gibi.

5- *el-Ezherî*, hadiste ifâde edilmek istenen mânanın anlaşılabilmesi için onda geçen iki temsilin nazar-ı dikkate alınması gerektiğine dikkat çeker:

1) Dünya malını yığmaktan ifrata kaçıp, gerektiği şekilde harcamak-

tan alıkoyan kimse, temsilde, çok yemekten karnı şişip çatlayarak ölen hayvana benzetilmiştir.

2) Malı kazanmada ve harcamada orta yolu tutan kimse, temsilde yeşillik yiyen hayvana benzetilmiştir. Çünkü yeşillik, derenin bitirdiği serâzâd bitkiler gibi değildir, fakat o habbe'dir; habbe ise, otlardan büyük, otların kurumasından sonra hayvanların yediği ağaçlardan küçük (ot-ağaç arası) bitkilerdir. Yeşil ot yiyen hayvanları, dünyalık kazanıp biriktirmede orta yolu tutanlara temsil yaptı. Böylelerini mal hırsı, hakkı olmayan şeyleri de almaya sevketmediği gibi, Hakk yolunda harcamaya da engel olmuyor. Bu kimse, yeşil ot yiyenin kurtarılması gibi, malın getirdiği vebalden kendisini kurtarmıştır. Hayvanları çoğunlukla çatlatan şey, mayısını karnında tutup dışarı atamamasıdır."

Tîbî der ki: "Bu hadiste dört sınıf insan gözükmektedir:

1- Dünya malını telezzüz için fazla yiyen ve kaburgaları şişen kimseler. Bunlar çabuk helâke mâruz olurlar.

2- Yine çok yemekle birlikte, iyice kökleştikten sonra, hastalığı defetmek için çareye başvuran, ancak hastalık ona galebe çalacak ve helâke atacaktır.

3-Yine birincide olduğu gibi çok yemekle birlikte, zarar veren şeyi izâle etmek için acele davranıp, ortadan kalkıncaya kadar def'ine çâre arayan ve neticeye varan kimsedir.

4- *Bir de ifrata kaçmadan yiyen, açlığını giderecek miktarla iktifâ edip, hayatını devam ettiren kimse vardır."*

Birincisi: Kâfirin misâlidir.

İkincisi: Tevbe ve kötülüklerden uzaklaşmayı, iş işten geçtikten sonra aklına getiren gâfil âsinin misâlidir.

Üçüncüsü: Bir kısım haltlar karıştırmakla birlikte vaktinde tevbe husûsunda acele eden kimsenin misâlidir.

Dördüncüsü: Dünyaya îtibar etmeyip (zâhid) âhirete yönelmiş, onu arayan kimsenin misâlidir.

Zeyn İbnu'l-Münîr de şunları söyler: "Bu hadiste bir çok güzel teşbihler yapılmıştır:

- Birincisi: Mal ve malın artırılması, bitkiye ve onun zuhuruna benzetilmiştir.

- İkincisi: Kazanç ve kazanç sebeplerine düşkünlük, ota düşkün hayvanlara benzetilmiştir.

• Üçüncüsü: Malın çokca kazanılıp biriktirilmesi, yemedeki oburluğa ve otla karnının şişirilmesine benzetilmiştir.

• Dördüncüsü: Cimrilikte mübâlağaya kaçacak derecede nefiste fazla büyütülmüş olan maldan çıkan şey, hayvan mayısına benzetilmiştir. Bu teşbihte, mal düşkünlüğünün şeriat nazarında nasıl bir denîlik ve düşüklük olduğuna açık bir işâret vardır.

• Beşincisi: Mal toplamak ve yığmaktan uzak kalan kimse, güneşe karşı yönelerek istirahata çekilen koyuna benzetilmiştir. Koyunun bu hâli, onun sükûnetini ifâde etmede en uygun, en güzel vaziyetidir. Bunda, onun arzularına kavuştuğuna işaret vardır.

• Altıncısı: Malı toplayıp başkasına vermeyenin ölümü, kendine zarar veren şeyi def etmekten gâfil hayvanın ölümüne benzetilmiştir.

• Yedincisi: Mal, düşmana inkılab edeceğinden emin olmayan sâhibine benzetilmiştir. Zîra korunması, bağlarının sıkı tutulması malın şe'nindendir. Bu durum onu, müstehak olanlara vermemeye sevkeder, bu da malı kazananın mükâfaatlandırılmasına sebep olur.

• Sekizinci: Malı haksız olarak alan kimse, yeyip de doymayan kimseye benzetilmiştir."

Gazâli der ki: "Malın misâli faydalı tiryakla, öldürücü zehri taşıyan yılanın misâli gibidir. Zehrin şerrinden sakınıp tiryakı çıkarmasını bilen ârif kişi için o bir nimettir. Ancak o, böyle olmayan bir ahmakın eline geçerse, kendini helâke atacak belayı bulmuş demektir."

6-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Cuma hutbesi dışında da imam mev'ize esnasında minbere çıkabilir.

★ Halk imamın (ve minberin) etrafını sarabilir.

★ Dünyalık için münâfeseden (yarışmak, çekişmek, iddialaşmaktan) yasaklama var.

★ Âlim, müşkil olan şeyi anlamaya çalışmak, muârazayı kaldırmak için delil aramalıdır.

Malın *hayır* olarak isimlendirilmesi câizdir, nitekim âyet-i kerîme'de: وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيـــدٌ **"İnsanoğlu hayır (yani mal) husûsunda şiddetli hırs sahibidir"** (Âdiyât 8) buyrulmuştur. Buradaki hayır "mal" demektir.

★ Bevl vs. gibi müstehcen kelimelerle de olsa hikmet için misal zikri câizdir.

★ *Hz. Peygamber(aleyhissalâtü vesselâm)* sorulan şeye cevap vermek istediği zaman sahabenin zannına göre vahiy beklemekte idi. Ancak, O'nun sükûtu, daha veciz, daha câmî ve anlaşılır bir ibare ile cevap vermek için sükût buyurmuş olması da câizdir.

★ Cevap vermede acele etmemek gerekir. Hususen teemmül gerektiren meselelerde.

★ Sualde inadlaştığı (taannüt ettiği) zannedilen kimsenin levm edilmesi câizdir.

★ Güzel sual soranın övülmesi uygundur.

★ Hadiste zengin fakire tafdîl edilmiştir.

★ Hadiste fakir, yetim ve yolcuya tasadduk etmeye teşvik mevcuttur.

★ Helâl olmayan yollardan mal kazanana bu mal mübârek kılınmaz, zira böyleleri yediği halde doymayan kimseye benzetilmiştir. Keza meşrû harcamayı yapmayana da mal mübarek kılınmamıştır.

★ İsraf, çok yeme ve oburluk mezmumdur.

1966 ٢ – وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰه ﷺ إنَّ الدُّنيا حلوةٌ خضرةٌ، وإنَّ اللّٰه مُستخلِفُكُم فيها فناظِرٌ كيفَ تعملُونَ؛ فاتَّقوا الدُّنيا والنِّساءَ فإنَّ أوَّلَ فتنةِ بنى إسرائيلَ كانَتِ النِّساءَ]. أخرجه مسلم والنسائى.

وعنده: فما تركتُ بعدى فتنةً أضرَّ على الرِّجالِ منَ النِّساءِ.

2. (1966)-Yine *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünya tatlı ve hoştur. Allah sizi ona vâris kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır. Öyleyse dünyadan sakının, kadından da sakının! Zîra Benî İsrâil'in ilk fitnesi kadın yüzünden çıkmıştır."* [Müslim, Zikr 99, (2742); Tirmizî, Fiten 26, (2192); İbnu Mâce, Fiten 19, (4000).]

Müslim'in bir rivâyetinde: "Kendinden sonra erkeklere, kadından daha zararlı bir fitne bırakmadım" buyurulmuştur."

1967 ٣ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ الدُّنيا ملعونةٌ، ملعونٌ ما فيها إلاَّ ذِكْرَ اللّٰهِ تَعَالى ومَا والاهُ وعالِمٌ ومتعلِّمٌ]. أخرجه الترمذي.

3. (1967)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Dünya mel'undur, içindekiler de*

mel'undur, ancak zikrullah ve zikrullah'a yardımcı olanlarla âlim veya müteallim hâriç." [Tirmizî, Zühd 14, (2323); İbnu Mâce, Zühd 3, (4112).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet farklı şekillerde rivâyet edilmiştir. Bazılarında şöyle buyurulmuştur:

★ *"Dünya mel'undur, içindekiler de mul'undur, Allah için olanlar hâriç."*

★ *Dünya mel'undur, içindekiler de mel'undur, emr-i bil ma'rûf nehy-i ani'l-münker veya zikrullah hâriç."*

★ *Dünya mel'undur, içindekiler de mel'undur, Allah'ın rızası için yapılanlar hâriç."*

Sadedinde olduğumuz hadis, mânasındaki derinlik ve câmiiyyet sebebiyle ulemâca künûzu'l-hikem ve cevâmiul-kelîm denen özlü hadislerden kabul edilmiştir. Zîra, açıklanacağı üzere, açık mânasıyla bütün güzel hasletlere şâmil olduğu gibi mefhum olarak da bütün kötü hasletlere yer vermektedir.

2- *Zikrullah*'a yardımcı olanlardan maksad kaydettiğimiz diğer rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere zikrullah sınıfına giren yani Allah rızası için yapılan, Allah'ın emri, Resûlünün *(aleyhissalâtü vesselâm)* sünnetine müteveccih olan her çeşit hayır amellerdir: İlim talebi, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, sadakalar, sıla-i rahm gibi dinin teşvik ve tecviz ettiği ve Allah'ın hoşuna gidecek her çeşit *"iyi ameller."* Yardımcı olanlar diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı müvâlât'tan gelir. Bu, lügat olarak iki şey arasındaki sevgi, dayanışma, yakınlık gibi mânalara gelen bir mastardır. Öyleyse hadis *zikrullah*'a yakın olan şeyler diye de anlaşılabilir.

Şu halde dünyada zikrullah ve bunun gibi Allah'ın hoşuna giden şeyler dışında her şey mel'undur. Zikrullah, doğrudan Allah'ın anılmasıdır, bunun ne olduğunu anlamada fazla müşkilatımız yok. Ancak Allah'ın hoşuna giden şeyler yorum gerektirebilir. İki ayrı fiil mahiyetce aynı olduğu halde, biri Allah'ın hoşuna giden sınıfına girer, diğeri girmez. Meselâ, Allah'ın rızası için sadaka vermekle, gösteriş için sadaka vermek, birbirinin tıpatıp aynısı olan iki fiildir. Allah, birinden memnun olacaktır, diğerinden olmayacaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* **"Sünnete uyarak yatan mü'minin uykusu da ibâdettir"** buyurmaktadır. Öyle ise, hayatını İslâm'ın getirdiği esaslara göre tanzîm eden bir kulun, ibâdetleri dışındaki bütün mübah amelleri de Allah'ın hoşuna gi-

den fiiller sınıfına girmektedir. Nitekim "uyku"su hakkında: "Müteâkip gündeki kulluk vazîfelerini yapabilmek için ihtiyacı olan istirahatıdır" denebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* sadece namazı değil, namaz için gidiş ve dönüşte atılan her adımı, namaz kılmak için bekleyerek geçirilen her ânı "ibadet" olarak değerlendirmiştir.

Münâvî, "Allah'ın hoşuna giden" tâbirini açıklamada el-Eşrefî'nin şu sözünü nakleder: "Bundan murad zikrullahtır, Allah'a tâattir, emirlerine uymaktır, yasaklarından kaçmaktır, çünkü zikrullah bunları iktiza eder."

3- Mel'un, metrûk ve rahmetten uzaklaştırılmış demektir. Dünya ve içindekilerin mel'un olması, enbiya, asfiya, âbid gibi yüce ruhlar tarafından terkedilmiş, itibâr edilmemiş ve Allah tarafından da terkedilerek, rahmetten uzak kılınmış demektir."

Nitekim rivâyetlerde: لَهُمُ الدُّنْيَا وَلَنَا الآخِرَةُ **"(Nefs-i emmâreye bakan fâni yönüyle) dünya onların; (bâki olan) âhiret bizimdir."**

الدُّنيا ملعونةٌ لأنّها غرّت النّفوس بزهرتها ولذّتها فامالتها عن العبودية الى الهوى

"Dünya mel'undur, çünkü fâni süsüyle ve lezzetiyle nefisleri aldattı ve onları ibâdetten alıkoyup hevâya sevketti" denmiştir. Lânetlenen ve terkedilen dünyadan murad da dünyanın şehevâta hitab eden yönleri, dünyalık yığmak, kadınlara oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir, bunlar dünya hayatının süsleridir" (Âl-i İmrân 14) âyetinde ifâde edilen fâni sevmeler ve dünyada ebedî kalma aşkı gibi şeylerdir.

4- *Âlim* ve *Müteallim*'e gelince: Bunlar lânetten istisna edilmiştir. Bu istisna, Cenâb-ı Hakk'ın faydalı olan ve Allah'a götüren ilmi sevdiğini ifâde etmektedir. Yani bu ilmin âlimi ve müteallimi (öğrenme gayretinde olan talebesi) terkedilmiş değildir. Âlimler derler ki: "Aslında "Allah'ın hoşuna giden şeyler" tabirinde her çeşit hayır gibi, faydalı ilim de mevcuttur. Buna rağmen ayrıca âlim ve müteallim'in zikri onların şanlarını açıkca yüceltmek, onları tafdîl etmek, onlar dışında kalan insanlarda hayır olmadığını ilan etmek, âlim ve müteallimden maksadın Allah'ı tanıyan, ilimle amelin arasını cem'eden kimselerin kastedildiğine, câhillerin ve ilmiyle amel etmeyenlerin, fuzûlî ve dîne müteallik olmayan şeyle amel edenlerin hâriç tutulduğuna tenbîh içindir."

5-Hadis, "zikrullah"ın, yapılan bütün ameller içerisinde en efdali, en

mümtazı olduğunu, bütün ibâdetlerin başını teşkil ettiğini ifâde etmektedir.

6- *İbnu Atâullah* der ki: "Sen dünyaya sarıldığın halde onu tahkîr etmen, bir yalan ve bühtandan başka bir şey değildir. Allah'tan yüz çevirip (dünyaya yönelmişliğinle birlikte) Allah'a tâzîmin, hızlân (yardımcısız ve yalnız kalma) alâmetlerindendir. O'nun yanında hiçbir kıymeti olmayan şey, seni kendine kul yapmış iken, sen, Allah yanında bir kadr u kıymete sâhip olduğunu nasıl ümîd edebilirsin? (Dünyaya meyletmiş olduğun halde) işlediğin bâkiye müteveccih âmiller O'nun yanında senin lehine bir özür teşkil etmeyecektir. Ebede müteveccih bâki ameller işlemene rağmen durumun bu olursa, arkası olmayan, fânî amellerle meşgul olursan âkibetin nice olur."

Şüphesiz bu yorumlar, kişiyi daha ziyade kulluğa ve kullukta ihlâsa teşvîk içindir. Unutmayalım ki, mü'min ne kadar kötü durumlara düşmüş bile olsa tevbe ve istiğfarla dönüş yapıp en âlî mertebelere çıkabilir, hatta:

إِلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

"Ancak tevbe edip amel-i sâlih işleyenlerin Allah kötülüklerini iyiliklere çevirir" (Furkan 70) âyetinin müjdesiyle, eski günahları bağışlanmakla da kalmaz, o günahları sevaba çevrilebilir.

1968 ٤- وعنه رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ الدُّنيا سِجْنُ المُؤمِنِ، وَجَنَّةُ الكَافِرِ]. أخرجهُ مسلم والترمذي.

4. (1968)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Dünya, mü'mine hapishâne, kâfire cennettir." [Müslim, Zühd 1, (2956); Tirmizî, Zühd 16, (2325).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste dünya, mü'minler için bir hapishane olarak değerlendirilmiştir. Âlimler, bu hükmün âhirete nisbetle verildiğini, yani, mü'mine Rabblerinin âhirette hazırladığı cennete nisbetle, dünya hayatının bir hapishane hükmünde kaldığını belirtirler. Dünyanın kâfir için cennet olması da, yine âhirette karşılaşacağı cehennem azâbına nisbetledir.

2- Bazı âlimler, hadise şöyle bir açıklama da getirmişlerdir: "Mü'min iradesiyle, nefsini dünyevî lezzetlerden uzak tutmuş, böylece sanki kendini bir nevi hapse tâbi kılmıştır. Kâfir ise, nefsini şehevâta salmış, böylece

dünya ona cennet gibi olmuştur." Sühreverdî der ki: "Hapishâne ve ondan çıkış, mü'minin kalbinde saatler ve vakitlerin geçmesiyle birbirlerini kovalayıp dururlar. Zîra nefiste nefsânî bir sıfat zuhûr edince, kalbe zamanı karartır ve onu darlık ve sıkıntıya atar. Nitekim hapishâne, darlık ve dışarı çıkmaya engel olmaktan ibâret değil midir? Kalb, her ne zaman uhrevî zevkleri arzulayıp fezâ-yı melekûtta tenezzüh ve ezelî cemâlin müşâhedesi kaygısıyla dünyevî hevesâtın kötülüklerinden uzaklaşmak ve âcil şehvetlerin kayıtlarından kurtulmak istese, şeytan ona bu kapıyı kapar. Nefs-i emmâre ipiyle sarkarak önüne çıkar, berrak hayatını bulandırır, kişi ile tabiatının sevdiği muallâ zevkler arasına bir engel gibi girer. İşte bu hal, hapishânelerin en muhkem ve en dar olanıdır. Zîra, kim kişi ile onun sevgilisi arasına girer ise, ona arzı, bütün genişliğine rağmen daraltır. Bundan da kişinin nefsi daralır."

Münâvî, hadisi açıklama sadedinde şu menkîbeyi nakleder: "Anlattıklarına göre, *Hâfız İbnu Hacer,* Kâdı'il-Kudât iken, bir gün etrafını saran büyük bir cemaatle, haşmetli ve güzel bir hey'ete bürünmüş halde pazara uğrar. Derken kılık kıyafeti pejmürde, eskimiş ve yağlara bulanmış bir elbise içerisinde sıcak zeytinyağı satan bir yahudi, kendisine doğru yaklaşıp atının yularından tutar ve: "Ey Şeyhülislam, inanıyorsun ki, Peygamberiniz: "Dünya mü'mine hapishâne, kâfire cennettir" demiştir. Sen hangi hapistesin ve ben nasıl bir cennetteyim?" der. İbnu Hacer şu cevabı verir:

"Ben, Allah'ın bana âhirette hazırladığı nimetlere nisbetle, hâl-i hazırda sanki -(şu dünyevî saltanatıma rağmen)- hapiste gibiyim. Sen de, sana âhirette hazırlanan azâba nisbetle, cennette gibisin!"

Yahudi, bu cevap üzerine Müslüman olur."

3- *El-Askerî, el-Emsâl* adlı kitabında hadisin vürud sebebiyle ilgili bir ziyadede bulunur: "Âmir İbnu Atâiyye der ki: "*Selmân-ı Fârisî*'yi gördüm, yemeğe karşı çekingendi. Dedi ki: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*: **"Kıyamet günü en uzun müddet aç kalacak olanlar, dünyada çok yiyenlerdir. Ey Selmân, dünya mü'minin hapsi, kâfirin cennetidir"** buyurmuştur. İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den yapılan bir rivâyette şöyle bu-yurmuştur: "Ruhu cesedinden çıkan (ölen) bir mü'minin misâli, hapiste iken çıkıp, yeryüzünde istediği gibi gezip dolaşan, dilediği şekilde ferahlayan kimsenin misâlidir."

1969 ٥– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَـال: [قَال رسُولُ اللهِ ﷺ: حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ

خَطِيئَةٍ، وَحُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِى وَيُصِمُّ]. أخرجه رزين.

5. (1969)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: **"Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışların başıdır. Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar."** [Rezin ilâvesidir. Beyhakî Şuabu'l-Îman'da kaydetmiştir. Hadisin ikinci yarısı Ebû Dâvud'da tahric edilmiştir. (Edep 125, (5150).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî,* hadisin *"Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışın başıdır"* kısmıyla ilgili şu açıklamayı yapar: "Bunun doğruluğuna tecrübe ve müşâhede şehadet etmektedir. Çünkü dünya sevgisi açık ve gizli her çeşit hataya dâvet eder. Hele sevilen şey o hatayı işlemeye bağlı ise .. Sevgi, âşığı öylesine sarhoş eder ki, artık onun hata olduğunu, çirkin olduğunu bilemez, ondan ikrah edip vazgeçemez. Dünya sevgisi âşığı önce bir kısım şüpheli şeylere, sonra mekruhlara, daha sonra da harama atar. Hattâ küfre attığı bile olur. Hattâ denebilir ki, peygamberlerini tekzîb eden bütün milletleri küfre sevkeden şey, onlardaki dünya sevgisi olmuştur. Zîra peygamberler, dünyayı kazanmada vesîle kıldıkları meâsîden (günahlardan) onları men ettikleri zaman, dünyaya karşı olan sevgileri, onları peygamberleri yalanlamaya sevketti. Böylece denebilir ki, âlemde mevcut olan bütün hatalı işlerin aslı dünya sevgisidir. Hz. Âdem ve *Hz. Havva* (aleyhimesselâm)'nın hataları da buraya dahildir, çünkü onun da sebebi dünyada ebedî kalmak sevgisidir. İblisin hatâsı da aynı. Zîra onun da sebebi dünya sevgisinden daha zararlı olan sevgisi idi. ***Firavun,*** *Hâman* ve askerlerinin küfrü de dünya sevgisidir. Cehennemi ve ehlini ebedî kılan dünya sevgisi olduğu gibi, cenneti ve ehlini ebedî kılan da dünya buğzudur. Böylece denilir ki: "Dünya, şeytan şarabıdır, kim ondan içerse, onun sarhoşluğundan hüsran ve pişmanlık içerisinde teneşirde uyanır."

Gazâlî der ki: "Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtü vesselâm)*: *"Dünya sevgisi herçeşit hatanın başıdır"* buyurmuştur. Ne var ki, insanlar dün-yayı sevmeseler âlem helâk olur, hayat iptal olur. Öyleyse O (aleyhisselâm), bildi ki, dünya sevgisi helâke atıcıdır ve onun helâke atıcı olduğunu söylemek, küçük bir azınlık dışında, büyük çoğunluğun kalbinden onun sevgisini çıkarıp atmaz, bu küçük azınlığın sevgiyi terketmesiyle dünya hayatınabir zarar gelmez. Bu sebeple O *(aleyhissalâtü vesselâm)*, dünya sevgisinin getireceği tehlikeleri hatırlatıp, nasihat etmeyi terketmemiştir..."

2- Bazı âlimler, hadisten şu hükmü çıkarmışlardır: "İlmin, insanların dünyaya en az bağı olanından alınması gerekir. Çünkü böylesinin kalbi daha nurlu, dînî meselelerde asgarî derecede sıkıntıdadır. İlim, nasıl olur da, kalbinde mevcut hatâların başını cem'etmiş olan kimseden alınır? Bu, Allah'ın huzuruna, Resûlü'nün huzuruna girmeye mânidir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın huzûru O'nun kelâmıdır, Resûlü'nün huzûruna girmek ona müyesser olmaz, namazında bile. Çünkü kimse, yüce sıfatı, O'nunla mücâleseye (beraberliğe) sâlih olmadıkça kavrayamaz. Kim, Mustafa*(aleyhissalâtü vesselâm)* gibi, dünyayı terkederse, O'nun kelâmını anlamaya ehil olur. Fakihlerin çoğunluğu gibi, dünyaya rağbet eden, buna ehil olmaz ve Şâri'in muradını anlayamaz."

Dünyayı terk meselesinde, Müslüman fakihleri, sünnetten çok uzaklaşmış bulan Münâvî şöyle bir fıkra nakleder. "Bir hıristiyanı dinledim. Bir fakihle aralarında şu konuşma geçti. Hıristiyan dedi ki:

"Nasıl olur da âlimleriniz kendilerini peygamberlerinin vârisleri zannederler, onlar ki, bizim râhiblerimizin terkettiği dünyanın tâlipleridirler."

"Nasıl olur?"

"Çünkü onlar, dinin ikâmesi için hutbe, tedrîs, imâmet nev'inden verdikleri hizmete mukabil dünyalık taleb etmektedirler, kendilerine, dünyalık verilmezse bu hizmetler muattal olacak. Halbuki bizim bütün ruhbanlarımız dînî vazifeleri meccânen îfâ ediyorlar. Bir bizim adamlarımızın îman kuvvetmerine bak, bir de sizin adamlarınızın imanındaki zaafa bak. Eğer sizinkiler, Rabbinizin indinde olanın daha hayırlı ve ebedî olduğuna dair âyet-i kerîme'yi (Şûrâ 36; Kasas 60) tasdik etmiş olsalardı dünya malına îtibar etmeyeceklerdi, tıpkı peygamberlerinin ve ruhbanlarımızın etmediği gibi."

Bir kimse, ârif bir zâta durumunu anlatarak şeytanın çokça vesvese verdiğinden şikayet eder. Ârif:

"Kızını boşarsan, ziyâretini terkeder, onun kızı dünyadır. Böylece sana olan sıla-i rahmini koparacaksın der Adam:

"Ama o, yanında dünyalığı olmayana geliyor" der. Ârif:

"İyi ya, dünyalığı olmayan, dünyalığa tâlip demektir, kim birinin kızını talep ederse, derhal onun sevgisine kapı açmış olur, daha kızıyla zifaf yapmasa bile" cevabını verir.

Rebî İbnu Haysem: "Kalblerinizden dünya sevgisini çıkarın ki, oraya âhiret sevgisi girsin" demiştir. Resûllulah da şöyle buyurmuştur:

الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لاَ دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لاَ مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لاَ عَقْلَ لَهُ

"Dünya (âhirette) evi olmayanın evidir, malı olmayanın malıdır. Dünyalığı, ancak aklı olmayan yığma derdine düşer."

1970 ٦ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلْتُ عَلَى رسول الله ﷺ وَقَدْ نَامَ عَلَى رِمَالِ حَصِيرٍ وَقَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: لَوِ اتَّخَذْنَا لَكَ وِطَاءً تَجْعَلُهُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْحَصِيرِ يَقِيكَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: مَالِي وَلِلدُّنْيَا؟ مَا أَنَا وَالدُّنْيَا إِلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا]. أخرجهُ الترمذي وصححه.

6. (1970)- *İbnu Mes'ûd* (radıyalllâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın yanına girmiştir. Onu bir hasır örgünün üzerinde uyumuş buldum. Hasır, (vüçudunun açık olan) yan taraflarında izler bırakmıştı.

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, sana bir yaygı te'min etsek de hasırın üstüne sersek, onun sertliğine karşı sizi korusa!"

"Ben kim, dünya kim. Dünya ile benim misâlim, bir ağacın altında gölgelenip sonra terkedip giden yolcunun misali gibidir." [Tirmizî, Zühd 44, (2378). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* dünyayı nasıl değerlendirmemiz gerektiği husûsunda güzel bir teşbihte bulunmaktadır: Yolcunun, bir miktar, dinlenmek üzere dibine oturduğu bir ağaç. Ebediyet yolculuğunda, dünyanın mü'min hayatında bundan fazla bir değeri olmaması gerekir. Hiçbir yolcu, öyle bir ağaca sahiplenmez, bağlanıp kalmaz. Çünkü ulaşacağı bir hedef var. Yeşilliği, serinliği, manzarası hoşuna gitse bile bu kalbî alâkası sınırlıdır, çünkü yüklenip götürmesi mümkün değildir. *Tîbî*, "Buradaki benzetme yolculuğun süratli ve oyalanmanın azlığına binâendir" der. Teşbihteki gâye şunu söylemektir: "Dünya gözler ve nefisler için süslenmiştir. Ancak insan ona, takdir ederek, severek sâhip çıkmıştır. Eğer kalb, hakikatının mârifetine erse, gerçek değerini anlasa, ondan nefret eder. Ne var ki, onu müeccel olan yani arkadan gelecek ebedîye (âhirete) tercih etmiştir." *Hz. İsa* (aleyhisselâm), havârilerine: "Hanginiz deniz dalgaları üzerinde ev yapabilir? diye sorar. Kendisine: "Bu mümkün mü?" diye karşılık verilir. Hz. İsa: "Dünyadan sakı-

nın, onu karar yeri ittihâz etmeyin" der. Böylece dünyaya bağlanmayı denizin dalgaları üzerine ev yapmaya benzetir.

2- *"Ben kim, dünya kim?"* tâbirini Aliyyü'l-Kâri şöyle açıklar: " Ne benim düünyaya karşı bir ülfetim, bir sevgim var, ne de dünyanın bana karşı bir ülfeti, sevgisi var. Öyleyse ona niye rağbet edeyim, niye ona açılıp, onda bulunanları yığma derdine düşeyim, lezzetinin peşinde gideyim?...." veya " Dünyaya meyilden ne elime geçecek?" veya "Onun bana meyli ne kazandıracak? Zîra ben âhiretin tâlibiyim.

1971 ٧– وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِراً مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ]. أخرجه الترمذي.

7. (1971)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer dünya Allah nazarında sivri sineğin kanadı kadar bir değer taşısaydı tek bir kâfire ondan bir yudum su içirmezdi."* [Tirmizî, Zühd 13, (2321); İbnu Mâce, Zühd 11, (2410).]

AÇIKLAMA:

Hadis, dünyanın değerinin Allah nazarında düşüklüğünü ve hakaretini belirtmek için bu teşbihte bulunmuştur. Mâna şudur: *"Dünyanın Allah nazarında zerrecik değeri olsaydı, kâfir ebediyen ondan istifâde edemezdi."*

Ancak hemen belirtelim ki, burada takbîh edilen, Allah'ın zerre miktar değer vermediği belirtilen dünya, kâfirlerin dünyasıdır, nefs-i emmâreye bakan, Allah'a küfür, isyan ve fısklarla dolu olan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Mü'minlere mescid, âhirete tarla, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine âyine ve masnuât-ı İlâhiyeye teşhirgâh olan dünya değildir.

1972 ٨– وعن قتادة بن النعمان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا أحَبَّ اللّهُ عَبْداً حَمَاهُ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أحَدُكُمْ يَحْمِى سَقِيمَهُ المَاءَ]. أخرجه الترمذي.

8. (1972)- *Katâde İbnu Nu'mân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allah bir kulu sevdi mi, onu dünyâdan korur. Tıpkı sizden birinin hastasına suyu yasaklaması gibi."* [Tirmizî, Tıbb 1, (2037).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın sevdiği kulu dünyadan korunması demek, kulla dünya

arasına girerek kulu dünyevî şehvetlerden, dünyevî nimetlerden uzak tutması, dünyanın aldatıcı güzellikleriyle kirlenmesine mâni olarak kalbinin onlarla ve onların sevgisiyle kirlenmesini önlemesidir.

2- Suyun yasaklanması, hastanın şifâya kavuşması için perhîz ettirilmesidir. Zîra bazı hastalara su zararlıdır, onun sıhhate kavuşması için verilmez veya asgari nisbette verilir.

1973 ٩ – وعن علي رضى الله عنه قال: [ارْتَحَلَتِ الدُّنْيَا مُدْبِرَةً وَارْتَحَلَتِ الآخِرَةُ مُقْبِلَةً! وَإِنَّ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بَنِينَ. فَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الآخِرَةِ، وَلاَ تَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الـدُّنْيَا. فَـإِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلاَ حِسَابٌ، وَغَداً حِسَابٌ وَلاَ عَمَلَ]. أخرجه رزين. قلت: وأخرجه البخارى بغير إسناد، والله أعلم.

9. (1973)- *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyalllâhu anh) buyurdular ki: "Dünya arkasını dönmüş gidiyor, âhiret ise yönelmiş geliyor. Bunlardan her ikisinin de kendine has evlatları var. Sizler âhiretin evlatları olun. Sakın dünyanın evlatları olmayın. Zîra bugün amel var hesap yok, yarın ise hesap var amel yok." [Rezîn tahric etmiştik. Buhârî, muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir. (Rikâk 4).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette geçen *"Dünya arkasını dönmüş gidiyor..."* cümlesi, *Hz. Ali* tarafından hem mevkuf (kendi sözü) hem de merfû (Resûlullah'ın sözü) olarak rivâyet edilmiştir. Hilye'de gelen vechi daha uzundur: "Sizin için en ziyâde korktuğum şey hevaya uymanız ve tûl-i emele düşmenizdir. Hevaya uymak Hakk'ın yolunu keser, tûl-i emel ise âhireti unutturur. Haberiniz olsun! Dünya arkasını dönerek gidiyor..."

Hadisin merfu olan bir vechinde bazı farklılıklar yer alır. Meselâ: *"Hevaya uymak, kalplerinizi Hakk'tan çevirir, tûl-i emel de himmetlerinizi dünyaya çevirir."*

Bazı hükema, *Hz. Ali*'nin sözünden bilistifâde şöyle demiştir:

اَلدُّنيا مدبرة والآخرة مقبلة فعجب لمن يقبل على المدبرة ويدبر على المقبلة

"Dünya arkasını dönmüş gidiyor âhiret yönelmiş geliyor. Arkasını dönene yönelip, yönelene sırt çevirene şaşmalı!"

Tûl-i emel denilen dünyada hiç ölmeyecek düşüncesine kapılmayı zemmeden merfû hadislerden birini daha yeri gelmişken kaydedelim:

أَرْبَعَةٌ مِنَ الشَّقَاءِ: جُمُودُ الْعَيْنِ وَقَسْوَةُ الْقَلْبِ وَطُولُ الأَمَلِ وَالْحِرْصُ عَلَى الدُّنْيَا

"Dört şey şekâvet (hüsran) alâmetidir: "Gözün kuruması (günahlarına ağlamamak), kalbin katılaşması, tûl-i emel (dünyada hiç ölmeyecek gibi plânlar yapmak), dünyaya karşı hırs."

Abdullah İbnu Amr, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'dan nakleder: *"Bu ümmetin başlangıcındaki salâh, dünyadan kaçınmak ve yakînden ileri gelmiştir. Sonuncularının helâki de cimrilik ve emelden ileri gelecektir."*

Ulemâ, *tûl-i emel*'den ibâdete karşı tembellik, tevbeyi hep gerilere bırakmak, dünyaya rağbet, âhireti unutmak, kalbte katılık.. gibi mânevi marazların hâsıl olacağını söylemiştir. "Halbuki derler, kalbteki rikkat ve saflık ölümü, kabri, sevabı, ikabı, kıyâmetin korkunç hallerini hatırlamakla hâsıl olur. Nitekim âyeti kerîme'de:

فَطَالَ عَلَيْهِمُ الأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ **"....üzerlerinden uzun zaman geçti kalpleri katılaştı"** (Hadîd 16) buyurulmuştur. Bazı âlimler: "Kimin emeli kısa olursa kaygısı az olur, kalbi nurlanır, çünkü ölümü hatırlarsa taat hususunda gayrete gelir, kaygısı azalır ve aza razı olur."

Muhammed İbnu Ebî Bekr der ki: "Emel halk için mezmûmdur, fakat âlimler için değil. Zîra ulemâ emel sâhibi olmazsa yazma ve te'lif etme işleri durur." Bazıları da şunu demiştir: "Emel, bütün âdemoğlunda fıtrî bir duygudur." Nitekim hadiste de:

لاَ يَزَالُ قَلْبُ الْكَبِيرِ شَابًّا فِي اثْنَيْنِ: حُبُّ الدُّنْيَا وَطُولُ الأَمَلِ **"İnsan yaşlandıkça iki duygu genç kalır: Dünya sevgisi ve tûl-i emel."**

İbnu Hacer der ki: "Emelde latîf bir sır var. Zîra, emel olmazsa kimse yaşamaktan zevk almaz, dünyevî işlerden hiçbirine başlamaktan nefsi hoşlanmaz. (Öyle ise bu meselede ondan vazgeçilemez.) Kötü olan, tûl-i emele kendimizi bırakıvermek, âhiret hazırlığını terketmektir. Şu halde bu dereceye düşmeyen kimseden tûl-i emeli izâlesi istenmemelidir."

Hadisleri ve yorumlarını nazar-ı dikkate alırsak şöyle bir sonuca varabiliriz: İnsanda mutlak bırakılmış, fıtrî ve vazgeçilmez duygulardan biri de dünya sevgisidir, buna *tûl-i emel* de denebilir. Aslında bu gerekli bir duygudur. İnsan kendini bunun galebesine bırakıverirse, âhireti unutmaya, terketmeye götüren aşırılıklara düşer, dünyevî arzuların peşine düşer, suistimallere, haramlara sevkeder. Her devirde görülen aşırı kazanç çılgınlıkları, bundan hâsıl olan binbir çeşit hileler, skandallar, sahtekârlıklar, ölmeler, öldürmeler, İslâm'ın sınırlamaya çalıştığı bu tûl-i emel zaafının eseridir. İslâm, bu meselede denge istiyor. Âhireti unuttur-

mayacak, ibâdetten alıkoymayacak, harama yer vermeyecek ölçüde dünyalık talebini tevcvîz ediyor.

Güçlü Müslümanın, zayıf Müslümana nazaran Allah'a daha sevgili olduğunu söyleyen, veren elin alan elden üstün olduğunu beyan eden İslâm'ın, "dünyayı tamamen terket" demeyeceği açıktır.

İSLAM'IN REDDETTİĞİ DÜNYA

Dünyanın zemmiyle ilgili bahsin umumî açıklama kısmında belerttğimiz gibi, dünya,çok yönlü bir varlık hattâ bir mefhumdur. Hadislerde gelen zemm ve kötüleme bütün yönlerine bakmaz. Bu hususu açık bir uslûbla bize tahlîl eden doyurucu bir pasajı *Bediüzzaman*'dan iktibas edeceğiz:

"Ehl-i dalâletin (sapıkların) vekili der ki: "Ehâdisinizde dünya tel'în edilmiş. "Cife" ismiyle yâdedilmiş. "Fenadır, pistir" diyorlar. Halbuki sen, bütün kemâlâtı İlâhiyeye medâr ve hüccet, onu gösteriyorsun ve âşıkâre ondan bahsediyorsun?"

"ELCEVAP: Dünyanın üç yüzü var:

Birinci yüzü: Cenâb-ı Hakk'ın Esmâsına bakar. Onların nukûşunu gösterir. Mânâ-yı harfiyle, onlara âyinedârlık eder. Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubât-ı Samedâniyyedir. Bu yüzü gayet güzeldir. Nefret değil, aşka lâyıktır.

İkinci yüzü, âhirete bakar. Âhiretin tarlasıdır. Cennetin mezrasıdır. Rahmetin mezheresidir. Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir. Tahkire değil, muhabbete lâyıktır.

Üçüncü yüzü, insanın hevesâtına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel'abe-i hevesât olan yüzüdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fânidir, zâildir, elemlidir, aldatır. İşte, hadisde vârid olan tahkîr ve ehl-i hakîkatın ettiği nefret, bu yüzdedir.

Kur'ân-ı Hakîm'in kainattan ve mevcudattan ehemmiyetkârane, istihsankârane bahsi ise; evvelki iki yüze bakar. Sahabelerin vesair ehlullahın merğub dünyaları, evvelki iki yüzdedir.

Şimdi, dünyâyı tahkîr edenler dört sınıftır:

• Birincisi: Ehl-i mağfirettir ki, Cenâb-ı Hakk'ın mağfiretine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkîr eder.

• İkincisi: Ehl-i âhirettir ki, ya dünyanın zarûrî işleri onları amel-i uhrevîden menettiği için veyahut şuhûd derecesinde îman ile cennetin ke-

mâlât ve mehasinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm)'a güzel bir adam nisbet edilse, yine çirkin göründüğü gibi; dünyanın ne kadar kıymetdâr mehâsini varsa, cennetin mehâsinine nisbet edilse, hiç hükmündedir.

• Üçüncüsü, dünyayı tahrik eder. Çünkü, eline geçmez. Şu tahkir, dünyanın nefretinden gelmiyor, muhabbetinden ileri geliyor.

• Dördüncüsü, dünyayı tahkir eder. Zîra dünya , eline geçiyor. Fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor, teselli bulmak için tahkir eder, "Pisdir" der. Şu tahkir ise, o da dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Halbuki, makbul tahkir odur ki, hubb-u âhiretten ve Mârifetullah'ın muhabbetinden ileri geliyor...

Demek makbul tahkir, evvelki iki kısımdır. Cenâb-ı Hakk, bizi onlardan yapsın. Âmin. Bi-hürmet-i Seyyidi'l Mürselîn."

İKİNCİ FASIL

YERYÜZÜNDEKİ BAZI YERLERİN ZEMMİ

1974 ١ - عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [لَمَّا مَرَّ رسولُ الله ﷺ بِالْحِجْرِ قَالَ: لاَ تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلاَّ أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِي]. أخرجه الشيخان.

1. (1974)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) Hıcr'a uğradığı zaman: *"Nefislerine zulmedenlerin meskenlerine girerken onların mâruz kaldığı musîbetin size de gelmesi korkusuyla ağlayarak girin!"* dedi. Sonra başını (ridasıyla) örtüp yürüyüşünü hızlandırdı ve vâdiyi geçinceye kadar bu hâl üzere devam etti." [Buhârî, Enbiya 7, Mesâcid 53, Megâzî 80, Tefsîr, Hıcr 2; Müslim, Zühd 38-40, (2980).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın *Tebük seferi*'ne giderken geçtiği güzergâh üzerinde yer alan Hıcr'a uğrayışını nakletmektedir. Hıcr, Semûd Kavmi'nin yurdudur. Şam'la Medîne arasına düşer. Azgınlıkları sebebiyle mâruz kaldıkları bela sonucu helâk olan kavim, geride, insanlığa bir ibret satırı halinde meskenlerinin harabelerini bırakarak yok olmuş gitmiştir.

2- Bu hadis, muhtelif vecihlerle rivâyet edilmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* böylesi harâbeyi ziyaret ederken, takınılacak âdâbı öğretmek istemiş ve askerlerin dikkatlerini çekmiştir. Takrîr edilen âdâb, o manzaradan bir ibret dersi aldırmaya yöneliktir. Rivâyetin bir başka vechinde bu maksad daha açık olarak görülmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* dedi ki: *"Bu azâba uğrayanların yanına girmeyin. Ancak ağlayarak girerseniz o başka. Eğer ağlamazsanız yanlarına girmeyin de on-*

lara gelen belâ size de gelmesin." Ağlamak tefekkür içindir. Böylece, onlara, bunları ağlayacak bir sona götüren sebepler ve içtimâî gelişmeler üzerinde tefekkürü emretmiş olmaktadır: "Allah, onlara yeryüzünde imkânlar tanımış, uzun müddet hayat vermiş olmasına rağmen küfürleri sebebiyle belâya uğratmış, şiddetle cezalandırmıştır. Allah kalbleri çevirendir. Mü'min âkibetinin böyle olmayacağından emin olmamalı, rehâvete düşmemeli, ibâdetler, tevbe ve istiğfardan gâfil olmamalı vs.

Rivâyetin yine Buhârî'de *İbnu Ömer*'den tahrîc edilen daha teferruatlı bir vechi şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* Tebük Gazvesi sırasında Hıcr'a indiği zaman kuyularından su içmemeyi, onlardan su almamayı emretti. Ashab (radıyallâhu anh):

"Biz onlardan su aldık ve hamur yaptık!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* o hamuru atmayı ve suları dökmeyi emretti."

Bazı rivâyetlerde hamurun develere yem yapılmasını emrettiği belirtilir. Bir başka rivâyete göre, *Hz. Sâlih* (aleyhisselâm)'in devesinin su içtiği kuyudan su almalarını emretmiştir.

Bir diğer rivâyette, Tebük seferi sırasında bir vâdiye gelince Hz. Peygamber'in: *"Şu anda sizler, mel'un (lânete uğramış) bir vâdidesiniz, öyleyse hızlanın (buradan çabuk çıkın)... kim (buranın suyu ile hamur yaptı, tencere kaynattı ise ters çevirsin..."* dediği belirtilir.

3- *Bulkînî*'ye Hz. Sâlih'in devesinin su içtiği kuyunun nasıl bilindiği sorulmuş, O da: "Tevâtürle, zîra mütevâtir haberde Müslüman olma şartı aranmaz" demiştir. Ancak İbnu Hacer, bunu Resûlullah'ın vahyen öğrenmiş olabileceğini söyler.

4- Lânetli yerlerden ağlamadan geçenlerin, onların uğradığı belaya uğramalarından korkma'nın mânası şudur: "Onların Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük etmeleri, inanılması gereken husûslarda ve ibâdet edilmesi gereken Zât hakkında akıllarını kullanmamaları gibi ağlanacak halleri üzerine tefekkür etmedikleri için, bu ihmalkâr davranışlarıyla Semûd kavmine benzemiş oluyorlar. Bu hâl onları katı kalpliliğe ve sonuç olarak öncekilerin felâketine dâvet çıkaran yanlış amellere sevkedebilir, böylece bunlara da onları vuran bela gelebilir."

5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ *Semûd* kavminin kuyularından su almak mekruhtur. Keza küfrü sebebiyle Allah'ın azabı ile helâk olmuş emsâl yerlerin kuyu ve pınarlarından su almak da mekruhtur. Suyu sâlihlerin kuyusundan almalıdır.

★ Bu kerâhetin tenzîhî bir kerâhet mi, tahrîmi bir kerâhat mi olduğu, tahrîmi olduğu takdirde bu su ile temizlik sahih mi değil mi ihtilâf edilmiştir.

★ Azâba uğrayanlar hakkında tefekkür ve murâkabe teşvik edilmekte, oralarda ikâmet etmek yasaklanmaktadır.

★ Lânetli yerlerden hızlı geçilmelidir.

★ İnsanlara men edilen bir yiyecek hayvanlara verilebilir.

1975 ٢– وفي أخرى لهما عنه قال: [لَما نَزَلَ النَّاسُ مَعَ رسولِ الله ﷺ على الحِجْرِ أرْضِ ثَمُودَ فاسْتَقَوْا مِنْ آبارِهَا وَعَجَنُوا به العَجِينَ فأمَرَهُمْ ﷺ أنْ يُهرِيقُوا ما اسْتَقَوْا ويَعْلِفُوا الإبِلَ العَجِينَ، وأمَرَهُمْ أنْ يَستَقُوا مِنَ البِئْرِ الَّتى كَانَتْ تَرِدُهَا النَاقةُ].

2. (1975)- *Buhârî* ve *Müslim*'de yine *İbnu Ömer* anlatıyor: "Halk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte *Hıcr'a Semûd* kavminin yurduna inince, kuyularından su aldılar ve onunla hamurları develere yem yapmalarını emretti. ayrıca, *Hz. Sâlih*'in devesinin su içtiği kuyudan su almalarını emretti." [Buhârî, Enbiya 17; Müslim, Zühd 40, (2981).]

1976 ٣– وعن أنس رَضِىَ الله عَنْهُ قَالَ: [قَالَ لى رسولُ الله ﷺ: يَا أنَسُ إنَّ النَّاسَ يُمَصِّرُونَ أمْصاراً، وإنَّ مِصراً مِنها تُسمَّى البَصْرَةَ أو البُصَيرةَ، فإنْ أنتَ مَرَرْتَ بِهَا ودَخَلْتَهَا فإيَّاكَ وسِبَاخَهَا وكَلاءَهَا وسُوقَهَا وأبْوابَ أُمَرائِهَا، وعَلَيْكَ بِضَوَاحِيهَا فإنَّهُ يَكُونُ بِهَا خَسْفٌ وقَذْفٌ ورَجْفٌ وقَوْمٌ يَبِيتُونَ فَيُصْبِحُونَ قِرَدَةً وخَنَازِيرَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«السِّبَاخُ» الأرض الملحة التي لا تكاد تُنْبِتُ نباتاً.

«والكلاء» بالمد والهمزة: ساحل كل نهر، وهو الموضع الذي تجتمع فيه السفن.

ومنه كلاء البصرة لموضع سفنها.

«وضواحِي البَلَدِ» ظواهِرُها الظاهرة للشمس.

3. (1976)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ey Enes,* dedi, *insanlar yurtlar ediniyor. Bu yurtlardan biri Basra ve Busayra diye tesmiye edilmektedir. Eğer sen oraya*

uğrar veya ona girersen, oranın çorak (tuzlu) arazisinden, gemilerin yanaştığı limanından, çarşısından, ümerâsının kapılarından sakınasın! Sana oranın güneşe açık yerlerini (dağları) tavsiye ederim. Zîra orada hasf (yere batma), kazf ve zelzele olacak. Bir kavim de normal şekilde akşama erdiği halde, sabaha maymun ve hınzırlar olarak çıkacak." [Ebû Dâvud, Melâhim 10, (4307).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber*(aleyhissalâtü vesselâm) Hz. Enes*'i Basra'da karşılaşabileceği menfi durumlara karşı uyarmaktadır:

Çorak arâzi: Ekin bitirmeyen yer,

Çarşı: Orada husûle gelen gaflet, lüzumsuz lakırdılar, hileler, fâsid akidler vs. sebebiyle.

Ümera kapısı: Zulmün çokça işlendiği yer.

Güneşe açık yerler (Dahâvî): Bunların dağlar olduğu, dolayısıyla dağlara gidip inzivaya çekilmesini emrettiği belirtilmiştir.

Hasf: Yere batıp, toprağın derinliklerinde kaybolmak. Basrâ'da .böyle bir vak'anın olacağı haber verilmiş olmaktadır.

Kazf: iki mânası var.

1- Soğuk, şiddetli bir rüzgâr,

2- Ölüyü, arzın gömüldükten sonra dışarı atması.

Akşama sâlih olarak ulaşıp, sabaha maymun ve hınzırlar olarak çıkmak'tan murad, mesh'dir. Bazı âlimler, bu teşbihle, Basra'da Kaderiye mezhebinin çıkacağının haber verildiğini söylemişlerdir. Zîra bu ümmete, hasf ve mesh hadiseleri, kaderi inkâr edenlere gelecek diye bilinmektedir.

1977 ٤ – وعن مالك: [أنّه بلغه أنّ عمرَ رضيَ اللهُ عنه: أرادَ الخُروجَ إلى العِراقِ فقالَ لهُ كعبُ الأحبارِ: لاَ تخرُجْ يا أميرَ المؤمنينَ فإنّ بهـا تسعةَ أعشارِ السِّحْرِ أوِ الشّرِّ؛ وبِها فسقةُ الجنِّ، وبها الدّاءُ العُضالُ: يعنى الهلاكَ في الدين].

« الدّاءُ العُضالُ » ما أعجز الأطباء فلا دواء له.

4. (1977)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) Irak'a çıkmak istemişti. Ka'bu'l-Ahbâr kendisine dedi ki:

"Ey mü'minlerin emiri! çıkma, zîra sihrin -veya şerrin- onda dokuzu

oradadır. Cinlerin fâsıkları da oradadır. Devasız hastalık da oradadır." (Mâlik der ki):

"Bununla dînî helâki kasteder." [Muvatta, İsti'zân 30, (2, 975); İmam Mâlik, bunu belâğ (senetsiz) olarak rivâyet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Zürkâni, sihrin ondan dokuzunun Irak'a nisbet edilmesini, Bâbil şehrinin Irak'ta olmasıyla îzah eder. Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara sihir öğreten Hârut ve Mârut adındaki iki meleğin Bâbil'e indiği haber verilmiştir (Bakara 102).

Devasız hastalık, tabiblerin tanımadığı, tedâvisinden âciz kaldıkları hastalık demektir.

Zürkâni bu bilgileri Ka'bu'l-Ahbâr'ın eski kitaplardan nakletmiş olabileceğini söyler. Çünkü Ka'b yahudilikten ihtida etmiş bir âlim idi. Eski kitapları çok iyi biliyordu ve zaman zaman o kitaplardan rivâyet-lerde bulunuyordu.

RAHMET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

MERHAMETLİ OLMAYA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

ALLAH'IN RAHMETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYVANLARA MERHAMET

UMUMÎ AÇIKLAMA

Rahmet, aslında dilimizde karşılığı olmayan kelimelerden biridir. Mamafih, bu kelimenin Arapçada ifâde ettiği mânalardan birine yakınlık arzeden *"acımak", "esirgemek"* gibi kelemelerle tercüme edilmek istenmişse de, yanlıştır. Acımak derinliği olmayan, sâdece insanlarda doğan bir histir. Allah, rahmet sâhibidir dedik mi- affeden, ihtiyaçları gören, şifa veren gibi mânâlar zihne kendiliğinden akar. Yani eğer acımak kelimesini Allah hakkında kullanmak câiz ise, acıdığı için affeden, acıdığı için lûtfeden, acıdığı için sıhhat veren gibi tamamlayıcı mânâlar rahmet'in içerisinde tabiî olarak vardır.

Şu halde rahmet'i *"acımak"*la tercüme etmek kesinlikle câiz değildir.

Rahmet'i "esirgemek" kelimesiyle de tercüme etmenin mümkün olmayacağını söyleyen Hamdi Yazır merhûm, "Benden onu esirgedin", "Beni esirgemiyorsun" cümlelerini misal göstererek bu kelimenin "kıskanmak", "korumak" gibi mânalara gelmesi haysiyetiyle Rahmet'in tercümesi olmak şöyle dursun, takdiren tefsîri bile olamayacağına dikkat çeker.

Rahmet'i anlamak için, Allah'ın rahmet sıfatını gösteren Rahmân ve Rahîm isimlerini de bilmemiz gerekir. İkisi de mübâlağa ifâde eden bir sıfat-ı müşebbehe sîgasıdır. İsm-i fâil yerine kâimdir. Binenaleyh pek merhametli, çok rahmet edici, gayet merhâmetli veya sınırsız, nâmütenâhi rahmet sâhibi gibi mânalara gelirler.

İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'de gelen: وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا **"Allah... mü'minlere karşı rahîm'dir"** (Ahzâb 43) gibi âyetleri nazar-ı dikkate alarak Rahmân ve Rahîm isimleri arasında ciddî farklılıklar görürler. Şöyle ki: Rahmân Cenâb-ı Hakk'ın canlı-cansız, büyük-küçük, melek-şeytan, insan-hayvan, mü'min-kâfir, müttaki-fâsık her mahlûka karşı

olan rahmetini ifade eder. Allah, Rahmân olma haysiyetiyle bütün mahlûkât onun rahmetine müstağraktır. Yokluktan varlığa çıkışları, ilk yaratılışları Rahmân'ın rahmetinin tecellisiyle olmuştur. Öyle ise hiçbir varlık bu rahmetin tecellîsine mazhar olmaktan hâriç değildir. Bu rahmetten mahrum kalmış hiç bir varlık düşünülemez. Aksi takdirde vücud libası giyip varlık sahasına çıkamazlardı. Öyle ise Rahmâniyet ezele yani başlangıcı olmayan geçmişe ve dünyaya bakar.

Ama *Rahîm* ismi, Cenâb-ı Hakk'ın, mü'min kullarına tecelli edecek rahmetin sâhibi olduğunu ifâde eder. Bu hususî rahmetin tecellî yeri de ahirettir. Bir başka ifade ile dünya hayatında mü'min ve kâfire Rahmân ismiyle rahmetini âmm olarak tecelli ettiren Cenâb-ı Hakk, âhirette, rahmetini Rahîm ismiyle mü'minlere has olarak tecellî ettirecektir. Şu halde Rahmâniyet *"ezel"*e bakmasına mukabil, Rahimiyyet, ebedî olan âhirete yani "Lâyezâl"e bakar. Rahmân ve Rahîm isimleri arasında, bu söylediğimiz nokta-i nazardan ortaya çıkan farklılığı ifâde için âlimlerimiz Allah'ı, *"Dünyanın Rahmân'ı, âhiretin Rahîm'i"* diye ifâde etmişlerdir.

Rahmân ve Rahîm arasındaki farkı gösterme sadedinde şunu da belirtelim: Rahmân çok merhamet edici mânasında sâdece Allah'a has bir sıfat olarak kullanılırken, Rahîm kelimesi insanlar hakkında da kullanılabilir. Ancak şunu da kaydedelim ki, Kur'ân-ı Kerîm'de 115 kere geçen rahîm sıfatı, bir yerde (Tevbe 128) Resûlullah'a nisbet edilerek mü'minlere karşı rahmet sâhibi olduğu belirtilmiş, geri kalan 114 yerde hep Allah'ın sıfatı olarak gelmiştir.

Şu halde, bu bahiste, rahmetin dindeki yeri, Allah'ın kullarına karşı sınırsız rahmeti, mü'minlerin insanlara ve hattâ hayvanlara karşı taşıması gereken merhamet duygusunun ehemmiyetini takrir eden hadislerden bir kısmını göreceğiz:

Bu bahsi M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "Merhamet" adlı yazısı ile bitirelim.

"Merhamet varlığın ilk mayasıdır. Onsuz, herşey bir bulamaç ve kaosdur. Herşey merhametle var olmuş, merhametle varlığını sürdürmekte ve merhametle nizam içindedir.

Gökler ötesinden gelen merhamet mesajlarıyla, yer, düzene kavuşmuş; semâ tesviye görmüşdür. Makro-âlemden mikro-âleme kadar herşey, hayranlık uyaran bu âhenge ve çelik çavak işleyişe merhamet sayesinde ermişdir.

Bu hareket ve işleyişde herşeyin, ebedî var oluşda kazanacağı hâl ve

alacağı durumun provası yapılmaktadır. Ve bütün varlıklar bu istikamette bir çırpınış içindedir. Her çırpınışda nizam ve intizam nümâyân,[19] her sıçrayışda merhamet şûle feşândır.[20]

Titreyen havanın letâfetinde, rakseden suların kıvrılışında, burnumuzun dibine ve ayağımızın ucuna kadar gelen bu dâsitanî[21] rahmeti görmemek mümkün mü?

Bulut, merhametden kanatlarıyla başımızın üstünde dolaşır durur. Yağmur, kemer kuşanmış süvarî gibi, onun dölyatağından kopup imdadımıza gelir. Yıldırımlar, şimşekler binbir tarraka ile, o gizli rahmetden muştular getirir. Ve, âlem herşeyiyle "Rahmet-i Sonsuz" adına bir gazelhân olur. Karalar ve denizler; ağaçlar ve otlar, yüz yüze ve diz dize, ayrı ayrı söz ve nağmeleriyle merhamet türküsü söyler durur.

Şu solucana bakın! Ayaklar altında ve kendi hesabına alabildiğine merhamete muhtaç; ama o, bu haliyle pek çok şeye merhamet etme yolunda, yorgunluk bilmeyen bir yolcudur. Şefkatli toprak ona bağrını açar. O da, bu sıcak kucağın her avuç toprağına yüzlerce döl bırakır. Ve, toprak ana bununla havalanır, bununla kabarır ve her yanıyla pişer ve olgunlaşır. Toprak solucana, solucan da toprağa rahmet; ya gübre olsun diye otu, kökü yakan nâdânlara ne demeli? Zavallı insan! Hem toprağa hem de solucana merhametsizlik ettiğinin farkında bile değildir.

Bir de binbir çiçeğe cilve çakan şu arıya ve kozasına gömülüp kendini hapseden ipekböceğine bakın! Merhamet orkestrasına uyma uğrunda, neleri göğüslüyor ve nelere katlanıyorlar. İnsana bal yedirmek ve ipek giydirmek için, bu koçyiğit fedâilerin çekdikleri sancıyı görmemek elden gelir mi?

Ya, yavrusunu kurtarmak için başını köpeğe kapdıran tavuğun; nasıl bir şefkat kahramanı; açlığını yutup, bulduğu şeyleri yavrusuna yediren aç canavarın, nasıl ayrı bir babayiğit olduğunu hiç düşündünüz mü?..

Bu âlemde herşey, ama herşey, merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet va'deder. Bu itibarladır ki, kâinata, bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Ayrı ayrı ses ve soluklar; tek ve çift bütün nağmeler, öyle bir ritm içinde akıp akıp gider ki, bunu görmemek ve anlamamak kabil değil. Ve sonra bütün şu parça parça acıma ve şefkat etmelerin arkasında, bu esrarlı koroya hükmeden, herşeyi çepeçevre sarmış geniş rahmetin sezilip hissedilmemesi..

19– Numâyân: Görünen, âşikar olan, parlayan

20– Şule-feşân: Işık saçan.

21– Dâsıtan: Destan.

Veyl olsun bunlardan birşey anlamayan talihsiz ruhlara..!

Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle; idrak ve düşüncesiyle "konsantre" olarak bu engin rahmeti kavrama ve soluklarıyla ona kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır.

İçinde yaşadığı topluma, insanlığa, hatta bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etme mükellefiyetindedir. O, bu yolda merhamet ettiği nisbetde yücelir; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşır, hakirleşir ve insanlığın yüzkarası olur.

Bir bâğiye,(22) susuzluktan kıvranan zavallı bir köpeğe, merhamet edip su içirdiği için, cennetlere yükseldiğini ve evindeki kediyi, aç bırakıp, ölümüne sebebiyet veren bir başkası ise, yıkılıp Tamu'ya(23) gittiğini, En Doğru Sözlü'den işitiyoruz.

Merhamet edin ki, merhamete mazhar olasınız! Yerde merhamet eden bir ele, gökler ötesi âlemlerden bir muştu gelir.

Bu sırrı kavrayan atalarımız, her yerde bin merhamet ocağı tütdürdüler. İnsanları da aşarak, hayvanları koruma ve himaye etme vakıfları te'sis ettiler. Bu, onlardaki derin merhamet anlayışının, bir karekter, bir huy hâline gelmesinden başka bir şey değildi.

Ayağı kırılmış bir kuş, kanadı sakatlanmış bir leylek, kimbilir hangi merhamet erini tâ ciğerinden vurdu ki; menziline varamamış garib kuşlar için, huzur evi yapar gibi, ona, hayvânî barınaklar yapma fikrini ilham etdi.

Ah! Keşke, onların, hayvanlara merhamet ettiği kadar, insanlarımıza merhametli olabilseydik.. Heyhât! Kendimize merhamet etmediğimiz gibi, neslimizi de, alabildiğine bir umursamazlık ve merhametsizlik hissiyle mahvetdik. Evet, şu binbir boğucu hâdisenin ve artık içinde durulmaz hâle gelen içtimâî atmosferin, gerçek müsebbibleri bizleriz.

Bir de, merhamet duygusunun, ölçüsüz kullanılması ve su-i istimâl edilmesi vardır ki, o da, merhametsizlik kadar, belki daha fazla sevimsiz ve zararlıdır.

Yerinde kullanılan merhamet, bir âb-ı hayat, bir iksir ise, onun su-i istimâl edilmesi de, bir zehir, bir zakkumdur. Ve, asıl olan da, işte bu terkibi kavramakdır. Oksijen ve hidrojen, belli nisbetleriyle terkibe girince, en hayâtî bir unsuru meydana getirirler. Nisbet bozulduğu ve ayrı ayrı

22– Bâğiye: Asi, günahkâr kadın.

23– Tamu: Cehennem.

kaldıkları anda ise, yanıcı ve yakıcı hüviyetlerine dönerler. Bunun gibi, merhametin de hem dozu, hem de kime karşı yapılacağı çok mühimdir. "Canavara karşı merhamet göstermek iştahını açar, sonra döner dişinin kirasını ister." Azgına merhamet, onu iyice saldırgan yapar ve başkalarına tecavüze teşvik eder. Yılan gibi zehirlemekden lezzet alana merhamet edilmez. Ona merhamet, dünyanın idaresini kobralara bırakmak demekdir.

Eli kanlı, yüzü kanlı; gönlü kanlı, gözü kanlı; hâsılı, hem deli hem de kanlıya merhamet, bütün mağdurlara, bütün mazlumlara karşı en korkunç bir merhametsizlikdir. Böyle bir tutum ise, kurda acıyıp da, kuzuların hukukunu kâle almama gibi bir şeye benzer ki; kurtları güldürse bile, bütün âsumânı âh u efgâna getirecekdir."[24]

24– M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, 53.

BİRİNCİ FASIL

MERHAMETLİ OLMAYA TEŞVİK

١٩٧٨ ١ - عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ اللّهُ تَعَالَى! ارْحَمُوا مَنْ فِي الأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ الرَّحِمُ شِجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ مَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللّهُ وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعَهُ اللّهُ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود إلى قوله من في السماء، والترمذي بتمامه.

« الشِّجْنَةُ » بكسر الشين المعجمة وضمها بعدها جيم: القرابة المُشْتَبِكَةُ كاشتباكِ العُروق.

1. (1978)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahmân'dan bir bağdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır." [Tirmizî, Birr 16, (1925); Ebû Dâvud, Edeb 66, (4941).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis, merhametin ehemmiyetini tesbit sadedinde vârid olmuştur. Merhametli olanlar derken ifâdenin mutlak bırakılmış olması dikkat çekicidir. Yani "insanlara" veya "mü'minlere" veya "sâlihlere" veya "fakirlere" diye bir kayıt yoktur. Öyleyse bütün mahlûkâta karşı merhametli olmak mevzubahistir. Yani yeryüzünde bulunan sâlih, fâcir bütün insanlara, ehlî-vahşî bütün hayvanlara karşı gösterilecek merhamet, Rahmân'ı yâni rahmetine nihayet olmayan Allah'ı memnun edecek bir davranıştır. Nitekim, İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivâyette Resûlullah'ın لَنْ تؤمِنوا حتّى ترحَموا *"Mer-*

hametli olmadıkça inanmış sayılmazsınız!" ihtarına, Ashâb'ın: "Ey Allah'ın Resûlü, hepimiz merhametliyiz" cevabı üzerine şu açıklamasına şâhid olmaktayız: *"Burada birinizin arkadaşına karşı gösterdiği merhamet kastedilmiyor, insanlara ve hayvanlara karşı merhamet kastediliyor."*

Allah'ın merhametli olanlara rahmet etmesi, onlara ihsanını bol kılması, ziyâde ikramda bulunmasıdır, mağfiret etmesidir.

Ancak şunun bilinmesi lâzımdır. Rahmet, Kitap ve Sünnet'le kayıtlıdır. Sünnete uymayan, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına ters düşecek olan merhamet ve acımaklıklar, burada övülen, teşvik edilen merhamet değildir. Sözgelimi Allah'ın hududuna giren yasakları işleyenlere merhamet ederek cezalarını vermemek, Allah'ın istediği merhamet değildir. Öyleyse hadd cezalarının tatbik ve icrası rahmete aykırı değildir.

2-Göktekilerden maksad meleklerdir. Çünkü onlar, mü'minlere istiğfar ederler. Âyet-i kerîme'de: **"Arşı taşıyan ve etrafında bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na îman edenler, mü' minler için de: "Rabbimiz senin ilim ve rahmetin her şeyi kuşatmıştır, tevbe edip senin yolunda gidenlere mağfiret et, bağışla, onları cehennem azâbından koru!" diyerek mağfiret taleb ederler"** (Mü'min 7) buyrulmuştur.

Âyette görüldüğü üzere, meleklerin rahmeti, mü'minler için "rahmet ve mağfiret taleb etmeleri"dir.

3-Hadiste ayrıca öncelikle akraba, arkadaş, komşu, tanış olmak üzere insanlar arasındaki *merhamet* bağını ifâde için kullanılan *Rahîm*'e de temas edilmektedir: اَلرَّحِمُ شِجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ buyurulmaktadır. Türkçe karşılık bulmakta zorluk çekilen bu tarifi *"Rahmân'dan bir bağdır"* diye anlaşılması kolay bir cümleye döktük. Sicne, aslında ağaçlarda, diğerleriyle kenetlenmiş damara veya vadilerdeki ince yola denir. Hadiste, insanlar ve yakınları arasındaki beşerî-mânevî bağlara Cenâb-ı Hakk'ın ne kadar ehemmiyet verdiğini, husûsen *Râhmân* vasfıyla *Rahîm*'in nasıl yakın bir ilgi ve alâka içinde bulunduğu ifâde edilmektedir. Hadis, sanki *Rahîm, Rahmân*'dan ayrılmadır, *Rahmân*'ın bir parçasıdır mânasında bir tefhim ile onun ehemmiyetini belirtmeye çalışmıştır. Kısa tercümede böylesi bir tesbîti uygun bulmadık. Ancak şunu söyleyebiliriz: Hadis, *Rahîm* kelimesinin *Rahmân* kelimesiyle aynı kökten geldiğini belirtmiş, bu müşterekliğin de, *Rahîm*'in ehemmiyetini kavramada yardımcı olabileceğini dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur.

اَنَا الرَّحْمٰنُ خَلَقْتُ الرَّحِمَ وَشَقَقْتُ لَهَا اِسْماً مِنْ اِسْمِى

"(Rabbim buyurdu ki:) "Ben Rahmân'ım, rahîm'i yarattım. O'na kendi ismimden bir isim verdim."

Rahîm kelimesi, dilimizde daha ziyâde *rahm* olarak telaffuz edilir. En ziyâde sıla-i rahm tâbirinde, çokça kullanırız. *Sıla-i rahm*, hakkı verilmesi, muhafaza edilmesi gereken her çeşit akrabalık bağı, komşuluk bağı, akradaşlık bağı, insaniyet bağı gibi beşerî bağları ifâde eder. Şu halde hadis bu bağın, rahmet eseri olarak insanlar arasına konmuş, rahmetle kenetlenmş şekilde irtibatlı olan bir bağ bulunduğunu, dolayısıyla rahmet'in asıl sahibi Rahmân'la bağlı olduğunu ifâde ediyor. Resûlullah'ın buradaki beyanına göre, gereğini yerine getirerek bu bağı koruyan, Allah'ın rahmetiyle irtibatını koruyor demektir; gereğini îfâ etmeyerek, bu sıla-i rahm'i (rahm bağı'nı) koparan da Allah'ın rahmetinden kopmuş olmaktadır.

1979 ٢ – وعن جرير رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّه ﷺ : لاَ يَرْحَمُ اللّهُ مَنْ لاَ يَرْحَمُ النَّاسَ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (1979)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: **"Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz."** [Buhârî, Tevhîd 2, Edeb 27; Müslim, Fedâil 66, (2319); Tirmizî, Birr 16, (1923).]

1980 ٣ – وفي أخرى لأبي داود والترمذي عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [قال رَسُولُ اللّه ﷺ : لاَ تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إلاَّ مِنْ شَقِيٍّ].

3. (1980)- *Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'de Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)' den gelen bir diğer rivâyette Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* şöy-le buyurmuştur: "Merhamet, ancak şakî'nin (ebedî hüsrâna uğrayanın) kalbinden çıkarılabilir." [Tirmizî, Birr 16, (1924); Ebû Dâvud, Edeb 66, (4942).]

AÇIKLAMA:

Burada, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* mahlûkata karşı merhamet ve şefkat hissini ancak, şakî kimsenin kaybedeceğini ifade buyuruyor. Şakî, ebedi hüsrana uğrayan, uhrevî saadetini kaybedendir. Kesin bir üslûpla: "Şakî" hükmü ancak imandan mahrum olan kimse hakkında verilebileceğine göre, burada şakî ile küfre düşen kimse kastedilmiş olmalıdır. *Tîbî* merhum hadisi açıklama sadedinde der ki: *"Çünkü mahlûkata karşı merhamet, kalbin bir rikkatidir. Kalbteki rikkat îmanın alâmetidir. Öyleyse kim bu rikkatten nasipsiz ise şakî'dir."*

Şârihler, kişinin şefkat ve merhamet duyacağı şeyler arasında kendi nefsini de zikrederler ve en başta kendi nefsinin yer aldığını, diğerlerinden önce nefsine merhamet etmesi gerektiğini belirtirler. "Hattâ derler, şu âyete göre başkalarına göstereceği şefkat ve merhamet de kendisine râci olmaktadır: إن احسنتم احسنتم لانفسكم **"İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz"** (İsrâ 7).

Bu hususta mütemmim bir açıklama müteakip hadisin şerhinde kaydedilecektir.

1981 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَبَّلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْحَسَنَ ابْنَ عَلِىٍّ رَضِىَ اللهُ عَنهُمَا وَعِنْدَهُ الأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ. فَقَالَ الأَقْرَعُ: إنَّ لِى عَشَرَةً مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أحَداً! فَنَظَرَ إلَيْهِ رسولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ قال: مَنْ لاَ يَرْحَمْ لاَ يُرْحَمْ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وزاد رزين: أوَ أمْلِكُ إنْ كَانَ اللهُ نَزَعَ مِنْكُمُ الرَّحْمَةَ.

4. (1981)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* (bir gün), Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ)'yı öpmüş idi. Bu sırada yanında bulunan Akra' İbnu Hâbis, (sanki bunu tuhaf karşıladı ve:) "Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* ona bakıp:

"Merhamet etmeyene merhamet edilmez" buyurdu." [Buhârî, Edeb 18, Müslim, Fedâil 65, (2318); Tirmizî, Birr 12, (1912); Ebû Dâvud, Edeb 156, (5218).]

Rezîn ilâve etti: "[Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* şunu da söyledi:] "Allah siz(in kalbiniz)den merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?"

AÇIKLAMA:

1- Rezîn'in ilâvesine yakın merfu ibâreyi ihtiva eden rivâyet Sahiheyn'de mevcuttur. [Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fedâil 64, (2317).]

2- *İbnu Ebî Cemre* hadisle ilgili gelecek yorumu yapar: "Bu hadiste şu mâna muhtemeldir: Herhangi iyilik şekillerinden biriyle başkasına iyilik yapmayan kimseye hiç sevap hâsıl olmayacaktır." Tıpkı şu âyette ifâde edildiği gibi: هل جزاء الاحسان إلاّ الإحسان **"İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?"** (Rahmân 60). Bu durumda hadisten murad şu olabilir: "Kimde dünyada iken imanın merhameti yoksa, ona âhirette rahmet

edilmez," yahut: "Kim Allah'ın emirlerine uymak, yasaklarından kaçmak sûretiyle nefsine merhamet etmezse, Allah da ona rahmet etmez, çünkü Allah nezdinde ona verilmiş bir vaad, bir garanti mevcut değildir." Bu durumda tercümede zikri geçen merhamet"ten maksad amel'dir, "rahmet"ten murad da amel'in karşılığı olan mükâfaat'tır.[25] Öyleyse mâna şu olur: "Sadece amel-i sâlih işleyen sevaba mazhar olur." Mamafih, "merhamet"ten maksad sadaka, "rahmet"ten maksad da belâ olması mümkündür; bu durumda mânâ: "Belâ'dan ancak sadaka verenler selâmette kalır" olur. Veya "İçerisinde ezâ şâibesi olmayan bir merhametle merhamet etmeyen kimseye mutlaka merhamet edilmez," veya: "Allah rahmet gözüyle sadece kalbinde merhamet bulunanlara bakar, sâlih amel işlemiş olsa bile." *İbnu Ebî Cemre* ilâveten der ki: "Kişiye düşen, nefsini bu ihtimallerin hepsiyle tartmasıdır. Birinden müsbet netice alamazsa hemen Allah'a iltica edip yardımını talep etmelidir."

3- *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* çocukları sevmeye teşvik ettiği gibi, çocukları sevmemeyi kalp katılığının, merhametsizliğin bir alâmeti, Allah'ın rahmetinden mahrum kalmanın bir sebebi olarak ifâde etmiştir. Çocuk terbiyesinde onların sevilmesi mühim bir yer tutar. Bu hususla ilgili geniş tahlîli daha önce sunduğumuz için burada tekrar etmeyeceğiz.

25- Hadisin arapça metninde merhamet kelimesi yoktur, her ikisi de rahmet etmek mânasına يرحم diye geçer.

İKİNCİ FASIL

ALLAH'IN RAHMETİ

1982 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَمَّا قَضَى اللهُ الْخَلْقَ.
وَعِنْدَ مُسْلِمٍ لَمَّا خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابٍ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ: إنَّ رَحْمَتِي
تَغْلِبُ غَضَبِي]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وعند البخاري رحمه الله في أخرى: إنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي.

وعند الشيخين في أخرى: سَبَقَتْ غَضَبِي.

1. (1982)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Allah celle şânühû mahlukâtın olmasına hükmettiği zaman -Müslim'in rivâyetinde: "Allah mahlûkâtı yarattığı zaman"- yanında bulunan, Arş'ın gerisindeki bir kitaba şunu yazdı: "Muhakkak ki rahmetim gazabıma galebe çalmıştır." [Buhârî, Tevhîd 15, 22, 28, 55, Bedi'ül'-Halk 1; Müslim, Tevbe 14, (2751); Tirmizî, Daavat 109, (3537).]

Buhârî'nin bir diğer rivâyetinde: "Rahmetim gazabıma galebe çaldı" denmiştir.

Buhârî ve Müslim'in bir rivâyetlerinde: "(Rahmetim) gazabımı geçti" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bir kısım ulemâya göre, Allah'ın *gazabı* ile *rızası*, irâde sıfatına bakar. Mûtî kuluna sevap vermek dilerse buna *rıza*, âsî kuluna ceza vermek dilerse buna da *gazap* denmiştir. Hadiste geçen galebe ve öne geçmekten murad da esas itibariyle rahmetin çokluğu ve şümûlüdür.

2- İslâm'ın İlâh inancına göre Allah hem rahmet hem de gazab sahi-

bidir. Rahmeti ile iyileri mükâfaatlandırırken, gazabı ile de kötüleri cezalandırır. Rahmetinin gereği cenneti yarattığı gibi, gazabının gereği olarak da cehennemi yaratmıştır. İyilerin mükâfaatlandırılması, haksızlığa uğrayanlara haklarının iadesi ne kadar gerekli ve hoş ise, kötülerin mahrum bırakılması, zâlimlerin zulümleri sebebiyle cezalandırılmaları da aynı şekilde gereklidir ve hoştur. Mutasavvıflarımız "Lütfun da hoş kahrın da hoş!" derken bu adaleti düşünmüş olmalıdırlar. Dünya hayatı bile bu mevazeneyi korur: İyileri taltif ederken kötüler için hapishâneler yapar. Zâlimlere ceza takdir etmeyen bir nizâm düşünülemez. İstisnâî örneklerin arttığı bir memleket olursa takdir edilmez ve adaletsizliğin, zulmün, kötü despot idarenin meşum örneği olarak gösterilir.

İlâhî saltanatta da durum aynıdır. Cenâb-ı Hakk iyileri mükâfaatlandırır, kötüleri cezalandırır. Sadedinde olduğumuz hadis, her şeye rağmen Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin gazabına galebe çaldığını ifâde ediyor.

3-Hadisle ilgili bazı yorumlara göre:

★ *Galebe*'den maksad çokluk ve şümûldür. "Falancaya kerem galebe çaldı" demek, ikramı çok yaptı demektir. Bu açıklama *rahme*t ve *gazabın* Allah'ın zâti sıfatından olmasından ileri gelir. Bazı âlimler de: "Rahmet ve *gazab* zâtî sıfatlardan değil, fiilî sıfatlardandır, dolayısiyle bazı fiiller, diğer bazılarının önüne geçebilir. Bu açıdan hadisteki *rahmet*'le Hz. Âdem'in cennete yerleştirilmesine, *gazab*'la da oradan çıkarılmasına işâret edilmiş olabilir. Bütün ümmetler, aynı şekilde, geniş rızka ve nimetlere mazhar olarak yaratıldıkları halde, sonradan küfürleri sebebiyle azaba uğradılar" demiştir.

★ Hadis'in bazı vecihlerinde "... galebe çaldı" denmişken, bazı vecihlerinde "... öne geçti" denmektedir. Yani "Allah'ın rahmeti gazabını geçiyor, rahmet önden gidiyor, gazab arkadan geliyor" demek olur.

★ *Tîbî* "rahmetin öne geçmesi" mefhumundan, mahlûkatın, rahmeti gerektiren amelleri vesilesiyle mazhar olduğu adâletin, gazabı gerektiren amelleri vesilesiyle mazhar olduğu adaletten daha çok olduğuna bir işâret görür: "Zîra der, *rahmet* mahlûkata, istihkâk kesbetmeden de ulaşır. Fakat *gazab* öyle değil, mutlaka istihkâktan sonra gelir. Nitekim *rahmet*, şahsı daha cenîn iken, süt bebeği iken, sütten kesildiği zaman, yani henüz hiçbir tâatte bulunmadığı yaşlarda bile kuşatır. *Gazab* ise, gazabı gerektirecek ölçüde kendisinden sudûr eden günahlardan sonra gelir."

★ *İbnu Hacer* der ki: "*Gazab*dan maksad, onun gerektirdiği şeydir, bu da gazaba uğrayana azâbın ulaşmasını irâde etmektir. Zîra "öne

geçme" ve "galebe çalma" taalluk etme (fiilen ulaşma) itibariyledir. Yani, rahmetin taalluku, gazabın taallûkundan üstündür, öndedir. Çünkü *rahmet*, Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes Zâtının muktezâsıdır. Fakat *gazab*, kulun hâdis olan amelinin vukûuna bağlıdır.

4- Hadiste geçen "yanında" tabiriyle Allah'a mekân izâfe edilmediği, bu noktada bir te'vile gerek olmadığı alimlerce belirtilmiştir. "Bu tâbirden maksad, mezkûr kitabın mahlûkatın ilminden son derece gizli olduğuna, onların ulaşamayacakları kadar mekândan uzak şekilde muhafaza edildiğine işârettir" denilmiştir.

1983 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: جَعَلَ اللهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَأَنْزَلَ فِي الأَرْضِ جُزْءاً وَاحِداً. فَمِنْ ذَلِكَ الجُزْءِ تَتَرَاحَمُ الخَلَائِقُ حَتَّى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (1983)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allah rahmeti yüz parçaya böldü. Bundan doksandokuz parçayı kendine ayırdı. Yer yüzüne geri kalan bir cüzü indirdi. (Bunu da -cin, insan ve hayvan- mahlûkâtı arasında taksim etti.) Bu tek cüz(den nasibine düşen pay sebebiyledir ki mahlûkat birbirlerine karşı merhametli davranır. At, (hayvan) yavrusuna basmamak endişesiyle ayağını bu sayede kaldırır."* [Buhârî, Edeb 19, Rikâk 19; Müslim 17, (2752); Tirmizî, Daavât 107-108, (3535-3536).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis farklı tariklerden birkısım ziyâdelerle gelmiştir. Bunlardan birine göre, rahmet, semâvat ve arzın yaratıldığı gün yaratılmıştır. Şârihler, Arapçada yaratmak (halk) kelimesinin takdîr etmek mânâsına kullanıldığını belirterek, Cenâb-ı Hakk'ın rahmet'i ezelde takdir etmiş bulunduğunu belirtirler.

2- *İbnu Ebî Cemre,* hadiste, misal olarak atın zikredilmesinde bir incelik, bir kasd-ı mahsus görür: "Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) bilhassa atı zikretti, çünkü o, ehlî hayvanlar arasında, yavrusuna karşı en ziyade itina gösterenidir. Üstelik at yol alırken hafif ve suratli olmasına rağmen, yavrusuna bir zarar vermemek için fevkalâde dikkat sâhibidir."

3- *Resûlullah*, bu hadisiyle Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı rahmetinin büyüklüğünü de ifâde etmek istemiştir: Yüzde bir mahlûkâta dağıtılmasına rağmen her biri kendi payına düşen bir cüzle yavrusuna diğer

mahlûkâta karşı rahmetle, şefkatle dolu ise doksan dokuz rahmeti kendisine saklamış olan *Zât-ı Zü'r-Rahmet*'in rahmeti nasıl olur! Nitekim Müslim'in bir rivâyeti şöyle tamamlanır:

وَاخَّرَ اللّٰهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

".... Allah doksan dokuz rahmeti de geride bıraktı (kendine ayırdı), onunla kıyamet günü kullarına rahmet edecek."

Hattâ yine Müslim'in rivâyetinde, Cenâb-ı Hakk'ın kıyamet gününde, kendine ayırdığı 99 rahmete diğer bir rahmeti de ekleyerek kendi rahmetini yüze tamamlayacağı ifâde edilmektedir:

فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ اَكْمَلَهَا بِهَذِهِ الرَّحْمَةِ

Bu ziyâdeden hareket eden bâzı âlimler, kıyamet günü, Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan rahmetinden başka, yeryüzünde mahlukât arasına konmuş olan rahmetle de ayrıca insanlara rahmet edeceği hükmünü çıkarmışlardır.

Nevevî der ki: "Bu hadisler muslumanlar için ümid ve mujde veren hadislerdir." İslâm uleması: "İnsana bu tek rahmetin gereği olarak şu kederler dünyasında Kur'an, namaz, kalbine merhamet gibi nimetler verilirse istikrar ve mükâfaat diyarı olan âhiretteki yüz rahmet gereği neler verilecektir bir düşünmeli..." demiştir.

4- Bâzı âlimler, rahmetin bölünmeye, parçalanıp cüzlere ayrılmaya kâbil bir şey olmadığını söyleyerek, bu hadislerde, Allah'ın kullarına karşı kıyamet günü rahmetinin bolluğunu ifâde için bir temsilde bulunulmuş olduğunu söylemiştir.

Ancak şunu da belirtelim ki, bu hadislerden hareketle iki çeşit rahmet'in olabileceğine dikkat çekenler de olmuştur:

1- Allah'ın zâtî sıfatı olan rahmet; elbette ki bölünmez, müteaddid olmaz sayıya gelmez.

2- Fiilî sıfat olan rahmet; hadiste işâret edilen rahmet de budur.

Hadislerde ittifakla Allah indindeki rahmetin doksan dokuz olduğu ve kıyamet gününde yeryüzüne indirilenin ona dahil olarak yüze tamamlanacağının ifâde edilmiş olması Kurtubî'yi bir başka ihtimâli beyâna sevketmiştir: "Bu hadisin muktezasına göre, Allah'ın kullarına vereceği nimetlerin yüz nev'i (çeşidi) var. Yeryüzüne bunlardan sâdece bir tek çeşidini indirmiştir. Bu tek nimetin saye ve bereketiyle işleri nizam bulmakta, aralarındaki kaynaşma hâsıl olmaktadır." Kıyamet günü gelince, Cenâb-ı Hak geri kalan nimetlerini mü'min kullarına vererek yüze ta-

mamlayacaktır. Bu nimet mü'minlere hastır, şu âyet de bu durumu haber vermektedir: وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمـــاً **"Allah müminlere karşı râhîmdir"** (Ahzâb 43). Zîra rahîm kelimesi Arabçada en ileri mübâlağa ifâde eder, onun üstünde mübâlağa yoktur. Hadisten şu da anlaşılıyor ki, kâfirlere ne dünyevî rahmetten, ne de başkasından hiçbir rahmet ulaşmayacaktır, çünkü bütün rahmetin mü'minler için olmak üzere toplanıp yüze ikmâl edildiği ifâde edilmiştir. Bu husûsa da şu âyet temas etmektedir: فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ "Allah: **"Azabıma dilediğim kimseyi uğratırım. Rahmetim her şeyi kaplamıştır. Bunu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara (muttakîlere), zekât verenlere... yazacağım"** dedi (A'raf 156).

Kirmânî der ki: "Rahmet, burada hayır ulaştırmaya müteallik kudretten ibarettir. Kudret kendi nefsinde mütenâhi (sınırlı) olmadığı gibi taalluk da metenâhi değildir. Yüze hasredilmesi, anlamayı kolaylaştırmak ve bir de mahlukât arasındaki merhametin azlığını, Allah nezdindeki rahmetin çokluğunu ifâde için başvurulan bir temsildir." Hadisin mü'minlere ümid verme gâyesi vardır. Hattâ Buhârî'nin Rikak bölümünde Saîdu'l-Makberî'den gelen rivâyet:

فَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللّٰهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمْ يَيْأَسْ مِنَ الْجَنَّةِ

"Eğer kâfirler, Allah indindeki rahmetin derecesini bilselerdi, cennetten ümid kesmezlerdi" cümlesiyle biter.

1984 ٣– وعن سلمان الفارسى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِنَّ لِلّٰهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ: فَمِنْهَا رَحْمَةٌ يَتَرَاحَمُ بِهَا الْخَلْقُ بَيْنَهُمْ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم.

3. (1984)- *Selmânu'l-Fârisî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın yüz rahmeti var. Bunlardan biriyle mahlûkat kendi aralarında birbirlerine merhamet gösterirler. Doksandokuz rahmet de Kıyamet günü içindir."* [Müslim, Tevbe 20, (2753).]

1985 ٤– وله في أخرى: [إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى خَلَقَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ مِائَةَ رَحْمَةٍ كُلُّ رَحْمَةٍ طِبَاقُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. فَجَعَلَ مِنْهَا فِي الْأَرْضِ رَحْمَةً وَاحِدَةً فِيهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلَى وَلَدِهَا، وَالْوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَكْمَلَهَا اللّٰهُ تَعَالَى بِهٰذِهِ الرَّحْمَةِ].

4. (1985)-Yine *Müslim*'de gelen bir diğer rivâyette [Resûlullah *(aley-*

hissalâtü vesselâm)]: "Allah, arz ve semayı yarattığı gün, yüz rahmet yarattı. Her bir rahmet göklerle yer arasını dolduracak kadardır. Ondan yeryüzüne tek bir rahmet indirmiştir. İşte anne, yavrusuna bununla şefkat eder. Vahşi hayvanlar ve kuşlar birbirlerine bununla merhamet ederler. Kıyamet günü geldiği vakit Allah, rahmetine bunu da ilâve ederek (tekrar yüze) tamamlayacaktır." [Müslim, Tevbe 21, (2753).]

1986 ٥ – وعن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُدِمَ عَلَى رسولِ اللهِ ﷺ بِسَبْيٍ فإذا امرأةٌ مِنَ السَّبْيِ تَسْعَى قَدْ تَحَلَّبَ ثَدْيُهَا إذْ وجدتْ صبيًّا في السَّبْيِ فأخذَتْه فألزقَتْه ببطنِها فأرْضَعَتْه. فقالَ ﷺ: أترَوْنَ هذهِ المرأةَ طارِحَةً ولَدَها في النَّارِ؟ قُلْنا: لاَ واللهِ، وهِيَ تَقْدِرُ عَلَى أنْ تطرَحَه. قالَ: فاللهُ تعالى أرْحَمُ بعبادِهِ مِنْ هذهِ بوَلَدِها]. أخرجه الشيخان.

5. (1986)- *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'a bir grup esir getirilmişti. İçlerinde bir kadın vardı, göğüsleri sütle dolu idi. Bu kadın (sağa sola) koşuyor, esirler arasında bir çocuk bulduğu zaman onu yakalayıp kucaklıyor, göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. (Dikkatleri çeken bu manzara karşısında), aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu kadının, çocuğunu ateşe atacağına kanaatiniz olur mu?" dedi. Bizler:

"Hayır!" diye cevap verince:

"(Bilin ki), Allah'ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkatinden fazladır" buyurdu." [Buhârî, Edeb 18; Müslim, Tevbe 22, (2754).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYVANLARA MERHAMET

1987 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: بينما رجل يمشي بطريق اشتد عليه العطش فوجد بئراً فنزل فيها فشرب ثم خرج وإذا كلب يلهث يأكل الثرى من العطش. فقال الرجل: لقد بلغ هذا الكلب من العطش مثل الذى كان بلغ مني فنزل البئر فملأ خفه ماء ثم أمسكه بفيه حتى رقي فسقى الكلب فشكر الله تعالى له فغفر له. قالوا يا رسول الله وإن لنا في البهائم أجراً؟ قال: في كل كبد رطبة أجر]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

1. (1987)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam yolda, yürürken susadı ve susuzluğu arttı. Derken bir kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yemekte olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine:* "Bu köpük de benim gibi susamış" *deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti."*

Resûlullah'ın yanındakilerden bazıları:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yani bize hayvanlar (a yaptığımız iyilikler) için de ücret mi var?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet! Her "yaş ciğer" (sahibi) için bir ücret vardır" buyurdu." [Buhârî, Şirb 9, Vudû 33, Mezâlim 23, Edeb 27; Müslim, Selâm 153, (2244); Muvatta, Sıfatu'n Nebi 23, (2, 929-930); Ebû Dâvud, Cihâd 47, (2550).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet "her yaş ciğer sâhibi" canlıya iyi muamele etmeyi ve bu

meyânda su vermeyi teşvik etmektedir. Ancak bâzı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, köpeklerin öldürülmesiyle ilgili olarak verdikleri emri nazar-ı dikkate alarak şöyle bir yorum ve kayıt getirmişlerdir: "Bu hadis, Benî İsrâil'de olan bir durumu hikâye etmektedir. İslâm ise köpeklerin öldürülmesini emreder. *"Her yaş ciğer sahibi için"* sözü, zararı olmayan bazı hayvanlara mahsûstur. Zîra, hınzır gibi öldürülmesi emredilen bir hayvanın zararını artırmak üzere kuvvetlendirilmesi câiz değildir." *Nevevî:* "Öldürülmesi emredilen hayvanın öldürülmesi husûsunda Şâri'in emrine uyulur. Harbî kâfir ve mürted gibi, öldürülmesi emredilen hayvanlar kelb-i akûr ve hadiste zikri geçen beş çeşit hayvan (yılan, akrep, keler, karga, fâre) ve benzerleri" der. Bâzı âlimler de şunu söyler: "Hadisin âmm olan hükmü muhterem hayvanlarla sınırlandırılmalıdır. Onlar da öldürülmesi emredilmemiş olan hayvandır. İşte bunların sulanmasından sevap hâsıl olur. Keza yiyecek verilmesi gibi başka çeşit ihsanlar sebebiyle de sevap hâsıl olur. Hayvanın sâhipli veya sâhipsiz olması, kendinin veya başkasının olması farketmez."

İbnu't-Tîn der ki: "Hadisi hiç tahsis etmeden âmm şekliyle almak da mümkündür. Yani köpek gibi zararlılara da önce suyu verir, sonra yine öldürür. Çünkü öldürme işini güzel yapmakla ve müsle'ye (eziyete) yer vermemekle emrolunduk."

Bu hadisle istidlâlde bulunanları reddetmek sadedinde: "Bu hâdise, öyle bir kimsenin fiili ki, o zât iktidâ edilen birisi mi, değil mi bilinmez" diyen de olmuştur. Ancak bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Biz, mücerred mezkûr fiille amel etmeyiz. Bilakis eğer "Bizden öncekilerin şeriatı bizim için de şerîattır" görüşünde isek, yine de onlardan rivâyet edilen her şeyi hemencecik kabullenmeyiz. Bakarız, eğer şeriatımızın imamı onu medhetme makamında nakletmişse ve herhangi bir kayıtla kayıtladığı da bilinmezse o zaman istidlâl sahih olur."

2-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Tek başına ve azıksız seyahate çıkmak câizdir. Ancak bu cevaz, şeriatimizde, kişinin nefsi hakkında helâk olma korkusuna düşmediği duruma hastır.

★ İnsanlara ihsanda bulunmaya teşvik var. Şöyle ki: Köpeği sulama işi günahların affına medar olabiliyorsa, Müslümanı sulamak daha ziyâde affa ve mağfirete medar olur.

Müşriklere tasaddukta bulunmak câizdir. Bu da sadakaya muhtaç müslümanın olmaması şartına bağlıdır. Aksi takdirde, sadakaya müslü-

man ehaktır (daha çok hak sâhibi). Kezâ muhterem bir hayvanla bir insan eşit derecede muhtaç olsalar, insan ehaktır.

Su dağıtmak büyük hasenattan biridir.

1988 ٢- وفي أخرى: [أنَّ امْرأةً بغيّاً رَأَتْ كَلباً في يَوْمٍ حَارٍّ يَطِيفُ بِبِئرٍ قَدْ أدلَعَ لِسانَه مِنَ العَطَشِ فَنَزَعَتْ لَه مُوقَها فَغُفِرَ لَها بِه].

«لَهَثَ الْكَلْبُ» وغيره إذا أخرج لسانه من شدّة العطش والحرّ. وكذا «أدلَعَ لِسَانَهُ».

«والثَّرى» التراب النّدى، والمراد هنا التراب مطلقاً.

«وَالْكَبِدُ الرَّطْبَةُ» كل ذات رُوحٍ ولاَ تكون رَطبةً إلاَّ إذا كانَ صَاحِبها حيا.

«والبَغيّ» المرأة الزانية. «وَالمُوقُ» الخُفُّ.

2. (1988)- Bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: "Fâhişe bir kadın, sıcak bir günde, bir kuyunun etrafında dönen bir köpek gördü, susuzluktan dilini çıkarmış soluyordu. Kadıncağız mestini çıkararak (onunla su çekip köpeği suladı). Bu sebeple kadın mağfiret olundu." [Müslim, Tevbe 155, (2245).]

1989 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رَسول الله ﷺ: دَخَلَتِ امْرأةُ النَّارَ في هِرَّةٍ رَبطَتْها فَلَمْ تُطْعِمها وَلَمْ تَدعها تأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الأرْضِ]. أخرجه الشيخان.

«خَشَاشُ الأرْضِ» هَوَامُّهَا وَحشراتها.

3. (1989)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kadın, eve hapsettiği bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Kediyi hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşerâtından yemeye de salmamıştı."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 17, Şirb 9, Enbiya 50; Müslim, Birr 151, (2242).]

AÇIKLAMA:

1-Burada azaba dûçar olan kadının kâfir olduğu ve kedinin ölümüne sebep olduğu için azâbının artırıldığını te'yid eden delîl olduğu gibi; kadının mü'min olduğunu, bu fiili sebebiyle azaba maruz kaldığını teyid eden karine de mevcuttur. Şârihler her iki ihtimal üzerinde de durmuşlardır.

2-Hadis, eziyet etmemek kaydıyla evde kedi beslemenin câiz olduğuna delil kabûl edilmiştir. Kedi mânasında emsâli hayvanların da yiyecek

ve içeceğine dikkat etmek kaydıyla evde beslenebileceğine de bu hadis delil kabûl edilmiştir.

1990 ٤ – وعن عبدالله بن جعفر رضى الله عنهما قال: [كَانَ أحَبَّ مَا اسْتَتَرَ به رَسُولُ الله ﷺ لحَاجته هَدَفٌ أوْ حَائشُ نَخْلٍ. فَدَخَلَ حَائطاً لرَجُلٍ منَ الأنصَارِ فإذَا فيه جَمَلٌ. فَلَمَّا رَأى النبىَّ ﷺ حَنَّ وذَرَفَتْ عَيْنَاهُ. فأتَاهُ رسولُ الله ﷺ فَمَسَحَ ذِفْرَاهُ فَسَكَتَ. فقَالَ: مَنْ رَبُّ هذَا الجَمَلِ؟ فقَالَ، فَتىً منَ الأنْصَارِ هُوَ لِى يَا رسولَ الله. فقَالَ: أفَلاَ تَتَّقِى اللهَ في هذه البَهِيمَةِ الَّتى مَلَّكَكَ اللهُ إيَّاهَا؟ فإنَّهُ شَكَا إلىَّ أنَّكَ تُجيعُه وتُدْئبُه]. أخرجه أبو داود.

« الهَدَفُ » ما ارتفع من الأرض من بناء وغيره.

« وحَائشُ النَّخْلِ » نَخْلاَت مجتمعات. « والحَائطُ » البُسْتَانُ.

« وذِفْرَى البَعِيرِ » المَوْضعُ الَّذى يَعْرَقُ منْ قَفَاهُ خَلْفَ أُذُنَيْه ويُجْعَلُ فيه القطْرَانُ وهُمَا ذِفْرَيَان.

« وتُدْئبُه » تُتْعبُهُ بكثرة استعماله.

4. (1990)- *Abdullah İbnu Câfer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın kazâ-i hâcet yaparken geri tarafından istitar (perdelenme) için en ziyâde tercih ettiği sütre, bir bina veya bir hurma kümesi idi. Bir seferinde Ensârdan bir zâtın bahçesine girdi. Orada bir deve vardı. Deve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görünce inledi ve gözlerinden yaşlar aktı. *Aleyhissalâtu vesselâm* deveye yaklaştı ve gözyaşlarını sildi. Hayvan sâkinleşti.

"Bu devenin sâhibi kim?" diye sorarak ilgi gösterdi. Ensâr'dan bir genç:

"O bana aittir ey Allah'ın Resûlü!" deyip ortaya çıkınca Hz. Peygamber onu payladı:

"Allah'ın sana mülk kıldığı bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Bak! Bu bana şikayette bulundu. Sen bunu acıktırıyor ve fazla çalıştırarak da yoruyormuşsun." [Ebû Dâvud, Cihâd 47, (2549).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Resûlullah *(aleyhissâtu vesselâm)*'ın hayvanlara karşı

müşfik ve merhametkâr olduğunu, onların durumlarıyla da ilgilendiğini göstermektedir. Ayrıca insanların, hayvanları ilâhî bir emânet bilerek iyi davranmaları gerektiği, bilhassa gıdalarına ve onlara terettüp eden hizmetlerine dikkat etmeleri şart olduğu, aksi takdirde uhrevî mesuliyet getireceği ifâde edilmektedir. Bu hûsusları te'yid eden rivâyetler çoktur.

Hz. Peygamber *(aleyhissâlatu vesselâm)*'in hayvanlarla ilgili meselelere nasıl teferruatlı olarak yer verdiğini göstermek üzere, genişçe bir tahlîli bu bahsin sonuna ekleyeceğiz.

1991 ٥ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَتَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ مَنَابِرَ إنَّمَا سَخَّرَهَا اللهُ لَكُمْ لِتُبَلِّغَكُمْ إلى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بالِغِيهِ إلاَّ بِشِقِّ الأنْفُسِ وَجَعَلَ لَكُمُ الأرْضَ، فَعَلَيْهَا فَاقْضُوا حَاجَتَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

« شِقُّ الأنْفُسِ » جَهْدُهَا وَشِدَّةُ مَا تلاقيه عند مقاساة الأمور الصعبة.

5. (1991)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Hayvanlarınızın sırtını minberler yerine koymayın. Şurası muhakkak ki tek başınıza güçlükle gidebileceğiniz bir yere sizi götürmeleri için Allah onları sizlere musahhar (hizmetçi) kıldı. Arzı da sizin (durma yeriniz) kıldı, öyleyse ihtiyaçlarınızı (duran hayvanının sırtında değil) arz üzerinde görün."* [Ebû Dâvud, Cihâd 61, (2567).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* burada, hayvana binmiş vaziyette iken, durdurup uzun müddet konuşmayı yasaklamaktadır. Çünkü minber mescidlerde sırf konuşma yapmak üzere çıkılan husûsî bir mekândır. Durmuş halde olan hayvanın üzerinden inmemek onu fazlasıyla yoracak ve dolayısiyle bineğe eziyet edilmiş olacaktır.

Ancak şunu da belirtelim ki, bilhassa hacc bahsinde geçtiği üzere (1560. hadis), *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)* bineğinin üzerinde hutbe irâd etmiştir. Ancak bu bir ihtiyaç ve maslahat sebebiyledir. Çünkü etrafını saran büyük bir kitleye hitabetmiştir. Yere inmesi hâlinde herkesçe görülemeyecek, yeterince işitilemeyecek idi. Şu halde benzeri durumlarda maslahata binâen hayvanın üzerinden inmeden hitabet câizdir. *Hattâbî* nehyin, maslahat olmaksızın, hayvanın üzerinde uzun müddet konuşup onu yormaya râcî olduğunu belirtir.

1992 ٦ – وعن عبدالرحمن بن عبدالله عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رسولِ الله ﷺ في سفر. فرأينا حمرة معها فرخان لها فأخذناهما. فجاءت الحمرة تعرّش. فلمّا جاء رسولُ الله ﷺ قال: مَنْ فجع هذه بولدها؟ ردُّوا ولدها إليها، ورأى قرية نملٍ قد أحرقناها. فقال: من أحرق هذه؟ قلنا نحن. قال: إنَّه لاَ ينبغي أنْ يعذّب بالنّار إلاَّ ربُّ النّار]. أخرجه أبو داود.

«الحُمَّرة» بضم الحاء المهملة وتشديد الميم: نوع من الطير في شكل العُصفُور.

وقوله: «تُعرِّش» بالعين المهملة والشين المعجمة: أى ترفرف وترخي جناحيها وتدنو من الأرض لتقع عليها ولا تقع، وروى.

«تفرش» بالفاء من فرش الجناح وبسطه.

6. (1992)- *Abdurrahman İbnu Abdullah*, babası Abdurrahman (radıyallâhu anh)'dan rivâyet eder ki şöyle demiştir: "Biz bir seferde Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* ile beraber idik. Resûlullah bir ara bir ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada hummara denen bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. (Kuş kaçtı) yavrularını aldık. Kuşcağız etrafımıza yaklaşıp çırpınmaya, kanatlarını çırpıp havada inip çıkmaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* efendimiz gelince:

"Kim bu zavallının yavrusunu alıp onu ızdıraba attı? Yavrusunu geri verin!" diye emretti. Bir ara, ateşe verdiğimiz bir karınca yuvası gördü.

"Kim yaktı bunu?" diye sordu.

"Biz!" dedik.

"Ateşle azab vermek sâdece ateşin Rabbine hastır" buyurdu." [Ebû Dâvud, Cihâd 122, (2675), Edeb, 176, (5268).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahterî,* "hummara"ya kaya kuşu dendiğini, başı kızılca olup serçeye benzediğini belirtir.

2- *Hattâbî* der ki: "Hadis, eşek arısı denen arının ocağını yakmanın mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Karınca yuvasını yakmakta özür daha azdır, zîrâ, bunun zararını başka yolla defetmek mümkündür." İlâveten der ki: "Karınca iki çeşittir: Biri zararlıdır, bunun saldırısını de-

fetmek câizdir. Diğer çeşidi zararsızdır. Bununlar uzun ayaklı olanlardır. Bunların öldürülmesi câiz değildir." Nitekim bâzı hadislerle karıncanın öldürülmesi sarîh olarak yasaklanmıştır.

1993 ٧ – وعن محمد ابن إسحاق. عن رجل من أهل الشام يقال له أبو مَنْظُورٍ عن عمه عن عامر الرَّام أخي الخَضِرِ قال: [إنَّا لبلادنا إذْ رُفِعَتْ لَنَا رَايَاتٌ وأَلْوِيَةٌ فقلْتُ مَا هذَا؟ قالُوا: لواءُ رسول الله ﷺ. فأتيته وهو جالسٌ تحتَ شجرةٍ وقد اجتمع إليه أصحابه فجلستُ إليهم فذكر النبيُّ ﷺ الأسقامَ والأمراضَ. فقال: إنَّ المؤمن إذا أصابه السقمُ ثمَّ أعفاهُ اللهُ عزَّ وجلَّ منه كانَ كفَّارةً لما مضى من ذنوبه وموعظةً له فيما يستقبلُ. وإنَّ المُنافِقَ إذا مرض ثمَّ أُعفِيَ كانَ كالبعيرِ عقله أهلُه ثمَّ أرسلوه فلم يدرِ لمَ عقلوه ولمَ أرسلوه؛ فقال رجلٌ ممَّن حوله: يا رسولَ اللهِ وما الأسقامُ؟ واللهِ ما مرضتُ قط. فقال له: قمْ فلستَ منَّا]. أخرجه أبو داود.

« والألويةُ » جمع لواء، وهي الراية الكبيرة دون الأعلام.

« وأعفاه وعافاه » بمعنى واحد.

7. (1993)- *Muhammed İbnu İshak* kendisine Ebû Manzûr denen Şamlı bir zattan naklediyor, bu da amcasından, o da Hadır'ın kardeşi Âmiru'r-Râm'dan nakletmiştir. Âmir der ki: "Bizim için bayraklar ve sancaklar yükseltildiği zaman memleketimizde idik. Ben: "Bu nedir?" diye sordum.

"Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın sancağı!" dediler. Yanına gittim. Bir ağacın altında oturuyordu. Ashâbı da etrafını sarmıştı. Ben de yanlarına oturdum. Bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* hastalıklardan ve dertlerden bahsedip dedi ki:

"Mü'mine bir hastalık gelir, sonra da Allah ona şifa verirse, bu hastalık onun geçmiş günahlarına kefâret, geri kalan hayatı için de bir öğüt olur. Şâyet münâfık hastalanır, sonra da âfiyet verilirse o, sahibi tarafından bağlanıp sonra da salıverilen fakat niçin bağlandığını, niçin salıverildiğini bilmeyen bir deve gibidir."

Aleyhissalâtu vesselâm'ın etrafında oturanlardan biri:

"Ey Allah'ın Resûlü, eskâm (hastalıklar) nedir? Ben asla hiç hastalanmadım?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm):

"Kalk! sen bizden değilsin" buyurdu." [Ebû Dâvud, Cenâiz 1, (3089).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi, hadisi taktî yaparak aktarmış. Yani *Ebû Dâvud'* daki aslında hadisin devamı var. Esâsen rivâyetin sadedinde olduğumuz bâbla ilgili olan kısmı, terkedilen, yani Teysîr'e alınmayan kısmıdır. Biz bu nakilde, bir hata olabileceğine hükmederek rivâyetin arkasını aynen kaydetmeyi gerekli bulduk:

"... Biz bu şekilde Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın yanında otururken üstünde kisâ bulunan bir adam, elinde -üzeri sarılı- bir şey olduğu halde geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, seni görünce buraya yöneldim. Gelirken bir ağaç kümesinin yanından geçiyordum ki kulağıma kuş yavrularının sesleri geldi. Hemen onları alıp kisâmın içine koydum. Derken anneleri gelip başımın üstünde dönmeye başladı. Ben de yavrularının üzerini annelerine açtım, kuş gelip üzerlerine konmaz mı! Ben de kisamı tekrar üstlerine kapayıverdim. Şimdi onlar işte burada benimle beraberler" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*:

"Onları hemen bırak!" diye emretti. Ben de bıraktım. Ama anneleri yavrularını terketmedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* Ashâbına sordu:

"Şu yavruların annesindeki şefkate şaşıyor musunuz?"

"Evet!" dediler.

"Beni hak ile gönderen Zât u Zülcelâl'e yemin olsun. Allah'ın kullarına karşı rahmeti, yavruların annesinin yavrularına karşı taşıdığı şefkatten fazladır. Onları götür aldığın yere koy, anneleri de berâber olsun!" dedi. Adam da onları tekrar geri götürdü."

2- *Tîbî* der ki: "Mü'min hastalanır ve tekrar sıhhate kavuşursa kendine gelir ve anlar ki, bu hastalık geçmiş günahlarının bir neticesidir. Derhal pişman olur, artık bir daha geçmişe dönmez. Böylece bu ona bir kefâret olur."

Hadis münâfığın hastalıktan ders almayacağını, tevbeye yönelmeyeceğini, hastalığının ne geçmişteki hataların affı husûsunda, ne de gelecekte günah işlememek hususunda bir fayda te'min etmeyeceğini ifâde etmektedir. Bunlar, âyet-i kerîmenin ifâdesiyle, **"Hayvanlar gibidir, hatta daha da beterdir, onlar gâfillerdir"** (A'raf 179).

1994 ٨- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيّاً مِنَ الأَنْبِيَاءِ. فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَحُرِّقَتْ. فَأَوْحَى اللّهُ تَعَالى إِلَيْهِ: أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَحْرَقْتَ أُمَّةً مِنَ الأُمَمِ تُسَبِّحُ؟» أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« وَقَرْيَةُ النَّمْلِ » مسكنها.

8. (1994)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"peygamberlerden birini bir karınca ısırdı. O da (öfkelenerek) karıncanın yuvasının yakılmasını emretti ve yakıldı. Allah Teâla Hazretleri ona şöyle vahyetti: "Seni bir karınca ısırmışken, sen tesbih eden bir ümmeti yaktın."* [Buhârî, Cihâd 152, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Selâm 148, (2241); Ebû Dâvud, Edeb 176, (5265); Nesâî, Sayd 38, (7, 210, 211).]

AÇIKLAMA:

1-Bu peygamberin *Hz. Musa* (aleyhisselâm) olduğu rivâyetlerde gelmiştir. Hadisin bazı vecihlerinde, zikri geçen peygamberin bir ağacın altına indiği, istirahat sırasında karıncanın ısırdığı, bunun üzerine, eşyalarını ağacın altından çıkartıp karınca yuvasını yaktırdığı tasrîh edilir.

2-Hadisin bir vechinde *Cenâb-ı Hakk*'ın peygambere: *"Tek karınca yaksan ya!"* diye vahyettiği belirtilir.

3- Bu hadisin ifâde ettiği hüküm üzerinde ulemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları buna dayanarak karıncanın öldürülebileceğini, yakma suretiyle ceza verilebileceğini söylemiş, diğer bâzıları da başka delillere dayanarak bu hükümlere karşı çıkmıştır. Söz konusu ihtilâfı *İbnu Hacer* şöyle açıklar:

"Bizden öncekilerin şeriati bizim için de mûteberdir, yeter ki bizim şeriatimizde onu nesheden bir hüküm gelmiş olsun. Husûsen bu önceki şeriati istihsan eden bir ifâde şâriimizin lisanından sâdır olmuşsa" prensibidir. Lakin, şeriatimizde ateşle azab vermek yasaklanmıştır. *Nevevî* der ki: "Bu hadis karıncaları öldürme cevazının ve ateşle azab verme cevazının, zikri geçen peygamberin şeriatinde mevcut olduğuna hamledilir." Zîra, hadiste görüldüğü üzere, karıncaları yakan peygambere onları öldürdüğü veya yaktığı için itab (azar) gelmemiştir, bilakis itab birden fazla karıncayı öldürdüğü içindir. Ama bizim şeriatimizde hayvanı ateşle yakmak, şartına uygun olarak kısasta câizdir, onun dışında câiz değildir. Keza, Sünen'de kaydedilen *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) hadisine

göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* arı ve karıncayı öldürmeyi yasaklamıştır." *Nevevî*'den başkası meselâ Hattâbi, karınca öldürme yasağını Süleymânî cinsi ile kayıtladılar. Begavî merhum der ki: "Zerr denilen küçük karıncalar öldürülebilir." Bunu el-İstiksâ sâhibi Saymerî'den nakleder. Hattâbî de buna hükmetmiştir. "Öldürme ve yakmanın zikri geçen peygamberin şeriatında câiz olduğu" da münâkaşa götüren bir husûstur. Zîra böyle olsa idi, karıncanın tabiatı eza vermek olunca, asla peygamberin şahsen itab görmemesi gerekirdi. Kâdı İyaz da şöyle der: "Bu hadis her ezâ veren canlının öldürülmesinin caiz olduğuna delildir. Denilir ki bu kıssanın bir sebebi var: O da, mezkûr peygamber, günahları sebebiyle Allah'ın helâk ettiği bir köye uğramıştı, bir ara taaccüp ederek durdu ve: *"Ey Rabbim, bunların içinde çocuklar, hayvanlar ve günah işlemeyenler de var"* dedi, sonra da bir ağacın altına indi, müteakiben bu kıssa başından geçti. Böylece Allah, onu: "Ezâ verici olan şeyin, ezâ vermemiş olsa bile öldürüleceği, evlâdının da eza yapacak yaşa gelmese bile öldürüleceği" husûsunda uyarmış oldu."

Kâdı İyaz'dan bu nakli yaptıktan sonra İbnu Hacer, ihtiyatlı bir ifâde ile Kâdı İyaz'ın hükmüne iştirak eder: "Evet zâhir olan bu, eğer kıssa sâbit (ve sahih) ise, çıkacak nihâi hüküm budur, velhasıl (rivâyette zikri geçen peygamber), yaptığı fiil sebebiyle değil, bilakis kendisine cevap olarak ve helâkin bu yuvadaki bütün karıncalara teşmîl edilmesinin hikmetini izah için itâb edilmiştir. Böylece ona, bu hâdise bir örnek yapılmıştır. Yani, şâyet helâk olmaya müstehak olan birisi, başkalarıyla karışırsa ve bunun helâki için diğerlerini de ihlak etmek gereği taayyün ederse, hepsinin ihlâkı câiz olur. Bunun nazîreleri vardır. Küffârın müslümanları siper edinmeleri vs. gibi... Vallâhu sübhânehû a'lem (gerçeği Allah bilir)."

İbnu Hacer, aynı mevzuya, başka âlimlerden nakillerle açıklık getirmeye devam eder. Kirmânî der ki: "Karınca mükellef değildir; öyleyse âyet-i kerîme mûcibince kısas misliyle olması gerekirken: جزاء سيئة سيئة مثلها **"Bir kötülüğün karşılığı aynı şekilde bir kötülüktür"** (Şûrâ 40). Hadiste nasıl olur da tek bir karıncanın yakılmasının câiz olacağına işâret edilir?" Sonra bu soruya, "O peygamber nezdinde yakmanın câiz olma" ihtimaliyle cevap verir.

Arkadan der ki: "Bu sözümüz şöyle bir mülâhaza ile reddedilebilir: "Yakmak câiz olsaydı, bu peygamber yaktığı için zemmedilmezdi." Buna cevaben deriz ki: "Kadri yüce olanlar, evlâ olanı terkedip câiz olanı yaptıkları için bazan zemmedilirler." *İbnu Hacer,* burada peygamber

hakkında zemm kelimesini kullanmanın uygun düşmediğini, itâb denmesi gerektiğini belirttikten sonra Kirmânî'nin evlâ olan'la neyi kastetmiş olabileceğini belirtme sadedinde Kurtubî'nin mülahazasını kaydeder: "Bu hadisin zahirinden çıkan mâna şudur: "Allah zikri geçen peygamberi, kendisine ezâ eden bir karınca sebebiyle onun mensup olduğu bütün karınca ailesini helâk ederek nefsinin intikamını aldığı için itâb etmiştir. Halbuki ona evlâ olanı, sabretmek ve müsâmaha göstermek idi. Sanki ona şu husus vâki olmuştur: "Bu karınca nevi insanoğlu için ezâ vericidir, insanın hurmeti, karıncanın hurmetinden büyüktür." Bu nokta-i nazar yalnız kalsa ve bazı itirazlardan sâlim olmasa da itâb edilemez." Kurtubî, mütâlaasını şöyle noktalar: *"Söylediğimiz hususu te'yîd eden bir husûs, peygamberlerin ismet (günahtan korunmuş olmaları) prensibidir. Onların fiillerini değerlendirirken bu prensibe temessük etmek, bunu esas almak gerekir. Unutmayalım ki, onlar Allah'ı ve Allah'ın ahkâmını bilmede ve Allah'tan korkmada bütün insanlardan daha ileridirler."*

4- Ulemadan bir kısmı hadisin son cümlesine dayanarak hayvanların tesbihi meselesini değerlendirmiş ve: وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ **"Yedi semâ, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih ederler, O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız..."** (İsrâ 44) âyetinde ifâde edilen tesbihi, hakikaten yaptıklarını söylemiştir.

Görüldüğü üzere İslâm ulemâsı, ilk nazarda İsrâilî bir kıssa gibi gelen Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bir hadisini, çok yönlü ve dakik tahlillere tâbi tutmuştur. Bundan hareketle hangi haşerâtın, hangi şartlarda öldürülebileceği, yakılabileceği husûsunda dînin hükmünü tesbite çalışmıştır. Bu hassasiyete, günümüzün zararlılarla mücadele tedbirlerinde yer verilmediği için, çevre sağlığı için zarurî olan tabiî dengenin bozulduğunu, bunun da telâfisi zor olan bir kısım başka mahzurlar getirdiğini görüyoruz. Zararlı haşeratı ilaçlama sûretiyle öldürme yerine, onları bertaraf eden başka haşeratın ziraati fikrinin gelişip tatbikata konmaya başladığı günümüz şartlarında, dînimizin *"öldürülmesi câiz olan hayvanlar"*, *"öldürülmesi haram olan hayvanlar"* ve bu zikredilenler dışında kalan hayvanlar bahsinin yeniden gündeme getirilmesi, tahlîl edilmesi bir zarûret hâlini almıştır. Bu vesile ile, buğday biçildikten sonra, kalan anızların yakılmasındaki hukûkî mahzûru hatırlatmada fayda var. Anızların yanması sırasında, öldürülmesi câiz olmayan -ve hatta karınca gibi açıkça yasaklanmış olan- nice hayvan itlaf edilmektedir. Hayvanlar hukuku açısından ancak zulüm kelimesiyle ifâde edilebilecek

bu davranışın cezası, tabiî dengenin bozulması felâketi ile verilmektedir. Denge bozukluğunun getirdiği mahzurları telafi etmek için yapılan nice masraflar, sarfedilen emekler, maruz kalınan zehirlenmeler, çevre kirliliği, birbirini zincirleme tâkip eden müteakip cezalar olmaktadır.

DİNİMİZDE HAYVANLARA VERİLEN EHEMMİYET:

Dünyadaki beşerî hayatın kıvam üzere devamı, hayvanlara sıkı sıkıya bağlıdır. Gıda, libas, nakil gibi en zarûrî ihtiyaçlarımızın giderilmesinden, tezyinat ve süslenmeye varıncaya kadar tâlî ihtiyaçlarımızın bile karşılanmasında hayvana muhtacız. Hatta küçük yavrularımızın terbiyesinde hayvanların ve hayvanları temsil eden oyuncakların yeri de düşünülmeli deriz. Şu halde farklı buutlarıyla meseleye eğilince hayvansız ne beşerî hayatın, ne de medeni hayatın düşünülemeyeceğini anlarız. Yâni onlar, hayatımızın bir parçası olmakta ve dünyayı onlarla ortaklaşa yaşamak, paylaşmak zorunda kalmaktayız.

Öyleyse insan için faydalı ve zararlı olan her şeye, fayda ve zararı nisbetinde yer veren, medar-ı bahs eden dînimiz, hayvanlar için neler getirmiştir?

HAYVANLARIN KORUNMASI:

Çevre sağlığına giren en mühim meselelerden biri de çevredeki tabiî dengedir. Bu dengenin ana unsurlarından biri de hayvandır. Sağlıklı bir çevre için, onun ağaçlandırılıp temiz tutulması ve sularının korunması yeterli değildir. Behemehal hayvanlar yönüyle de ele alınması, gerek ehlî ve gerekse vahşî her çeşit hayvan ve -en azından bir kısım böceklerinin- korunması gerekmektedir. Dinimiz, hem Kur'ân'ın ve hem de Peygamberimizin *(aleyhissalâtü vesselâm)* diliyle bu mevzuda da irşad ve ikazları çokça yapmıştır. Bunlardan bir kısmını burada sunmaya çalışacağız. Hayvan mevzûu, ziyade ehemmiyetine rağmen iyi bilinmediği için, sözü uzun tutarak bir kısım teferruata yer vermemizin hoş karşılanacağını ümîd ederiz.

1-KUR'ÂN'DA HAYVANA VERİLEN YER:

Kur'ân-ı Kerim, hayvanların da insanlar gibi birer ümmet olduklarını, Kitap'ta onları da ihmal etmediğini bildirir:

"Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi, ancak sizin gibi ümmetlerdir. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık. Sonra ancak Rabbine toplanıp getirilirler" (En'âm 38).

Âyette, *Kitap'ta ihmal edilmedikleri* bildirilen hayvanlardan sinek (Hacc 73), sivrisinek (Bakara 22), örümcek (Ankebût 41), karınca (Neml 18), arı (Nahl 68), kurt (Yûsuf 13, 14, 17), eşek (Cum'a 5, Bakara 259, Nahl 8), katır (Nahl 8), at (Âl-i İmrân 14, Enfâl 60, Nahl 8), öküz ve inek (Bakara 67-71, En'âm 144, 146, Yûsuf 43, 46), deve (En'âm 144, Gâşiye 17), koyun (En'âm 146, Enbiyâ 78, Tâ-hâ 18), yılan (Tâ-hâ 20, A'râf 107 vs.) domuz (Bakara 173, Mâide 60 vs.), maymun (Bakara 65, Mâide 60), köpek (A'râf 176, Kehf 22) gibi pek çok vahşi ve ehlî hayvanın ismi çeşitli vesîlelerle Kur'ânı Kerîm'de zikredilmektedir. Ayrıca Sûre-i Bakara, Sûre-i Nah, Sûre-i Ankebût, Sûre-i Neml gibi bâzı sûreler de isimlerini metinde zikri geçen bu hayvanlardan alır.

Kur'ân-ı Kerîm, beşer hayatında büyük rol oynayan deve, at, katır gibi bir kısım hayvanlara daha dikkat çekici ifâdelerle yer vererek ehemmiyetlerine parmak basmaktadır: **"Hem kendilerine binesiniz, hem de zînet olsun diye atları, katırları, merkebleri yarattı"** (Nahl 8); **(O kâfirler ibret gözüyle) bakmazlar mı deveye, nasıl yaratılmış?"** (Gâşiye 17); **"Andolsun soluyarak koşanlara (gâzilerin atlarına), o tırnaklarıyla ateş çıkaranlara..."** (Âdiyât 1-2) vs.

2- HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE HAYVANIN YERİ

Dinimizin hayvanlarla ilgili tâlimâtını hadisler tamamlar. Bu mevzu üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* pek çok durmuştur. Onun hayvanla alâkalı olarak vaz'ettiği teferruâta başka dinlerde ve başka büyüklerin sözleri arasında rastlamak mümkün değildir. Hayvanlara gösterilmesi gereken merhametten, eziyet ve hakâreti yasaklamaya; onları sevip okşamaya, gıda ve temizliklerine ihtimâma, yavrularının bakım ve korunmasına kadar hiçbir şeyi ihmal etmemiştir. Bunları kısaca görelim.

İYİ MUÂMELE VE MERHAMET

Hayvanlarla ilgili olarak gelen hadislerde en ziyâde onlara karşı almamız gereken tavırla alâkalı olanlar dikkatimizi çeker. Zîra pek çok hadis merhamet ve iyi muâmele üzerinedir. Önce şunu belirtelim ki, iyi davranış ve merhamet, her müslümanda, her hususta bulunması gereken bir vasıftır. Bunun hayvanlara karşı da gösterilmesi ayrıca istenmektedir. Bir hadiste şöyle buyrulur:

"Merhametli olanlara Rahmân (yâni merhamet sâhibi olan Allah) merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da (melekler) size rahmet etsinler..." Burada geçen *"yerde olanlara"* tâbirindeki ıtlâkı nazar-ı dikkate alan âlimler "buraya müslüman, kâfir, hayvan,

memlûk... gibi her çeşit canlının dâhil olduğu" hükmünü çıkarmışlardır. Yine mutfak bir ifâde ile: "Merhametten nasîbi olmayanın hayırdan da nasîbi yoktur" buyrularak daha tehditkâr bir üslûbla merhametli olmak taleb edilmiştir.

HAYVAN HAKLARI: Bâzı hadisler, hayvanların, üzerimizde riâyet etmemiz gereken bir kısım "hakları" olduğunu, bunların ihlâli hâlinde Kıyâmet gününde hesap verileceği ifâde edilmektedir. *Üsâme İbn-i Zeyd*'e Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselâm)*:

"Ey Üsâme, acıkan ciğer sâhibi her hayvan husûsunda dikkatli ol, Kıyâmet günü Allah'a şikâyet edilirsin" demiştir.

Hayvan hakları fikrini te'kîd eden bir başka hadiste:

"Eğer hayvanlara yaptığınız haksızlıklardan dolayı Allah sizi affedecek olursa, pek çok affa mazhar kılmış demektir" buyrulur.

Sünnet'e göre, hayvanların riâyet edilmesi gereken hakları çeşitlidir ve onlara karşı izhar edilmesi gereken iyi muâmele ve merhamet bunların yerine getirilmesi ile tahakkuk eder. Bunların başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz: Hayat haklarına riâyet, gıdalarını ihtimam, temizlik ve bakım, yavrularına ihtimam ve hayvan neslinin korunması, fazla yük vurmamak, hayvanları fıtrî vazîfelerinde kullanmak, eziyet etmemek... Şimdi bunları açıklayalım:

★ **Hayat Haklarına Riâyet:** Bu, sayıları belli ve mahdud bâzı hayvanlar dışında kalan bütün hayvanların fuzûli yere öldürülmemesi gerektiğini, aksi takdirde mes'ûliyeti mûcib olduğunu ifâde eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* karga, çaylak, akrep, fare, kelb-i akûr [26] ve yılan[27] gibi gerek insanlara ve gerekse diğer hayvanlara zararlı olanlar hâriç "ruh sâhibi mahlûkların" faidesiz ve keyfi bir şekilde öldü-rülmesini yasaklamıştır. Dârimî ve Nesâî'nin, "Herhangi bir hayvanı fu-zûli yere öldürmenin hükmü" başlığı altında sundukları bir hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* şöyle buyurur: "Haksız olarak serçeyi öldürenden Cenâb-ı Hak Kıyâmet günü hesap soracaktır." Cemâat: "Kuşun hakkı da nedir?" diye sorunca: "Onu kesmesi ve sonra da yemesidir" cevâbını verir. Münâvî Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın burada serçeyi zikretmekle, büyük hayvanların hukukunun daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çektiğini belirtir.

26– *Kelb-i akûr:* Bazılarınca mâruf köpektir, cumhura göre yırtıcıların hepsidir (Tecrîd 6/211).

27– Buharî dışında bâzı rivayetlerde yılan da zikredilmişse de evlerde bulunan ve cenân denilen ince uzun yılanlar hâriç tutulmuştur.

Bu meyanda kurbağa, karınca, arı, hüdhüd, çekirge gibi bir kısım hayvanların öldürülmesinin de kesin bir lisanla yasaklandığını kaydedelim. Bilhassa karıncalar hususunda ısrarla duran Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*, ısırdığı için karınca yuvasını yaktıran bir peygamberin, "Seni ısıran bir tek karınca idi, sen ise tesbih eden bir ümmeti helâk ettin" diye vahiy gelerek, Allah tarafından, itâb edildiğini anlatır. O peygamber devrinde ateşle cezânın yasaklanılmamış olabileceğini söyleyen şârihler, bunun İslâm şeriatinde Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, "Ateşle azâb vermek, ateşin sâhibine âittir" hükmüne binaen yasaklandığını ifâde ederler. Karıncalara karşı şefkati son derece ileri görünerek, onların yuvalarının yakınlarında ateş yakılmasını da yasaklayan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* onlar hakkında bir de şu hikâyeyi anlatır:

"Bir peygamber ümmetiyle yağmur duasına çıkmıştı, bu esnâda bazı ayaklarını havaya kaldırmış vaziyette bir karınca görmüştü ki, ümmetine: 'Dönün artık, karıncanın durumu sebebiyle duânız kabül edilmiştir' demiştir."

Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın karınca ve diğer hayvanlar karşısındaki tutumu arkadan gelen nesiller üzerinde fazlasıyla müessir olarak, "hayvanın insan üzerindeki hakkı" fikrini şuur hâline getirmiştir. Rivâyete göre, Ashâb'tan *Adiyy İbn-i Hâtim* (radıyallâhu anh), ekmek ufalayarak karıncalara atar ve şöyle derdi: "Bu mahluklar komşularımızdır, üzerimizde hakları vardır."

Fıkıh kitaplarımızın nafaka ile alâkalı bölümlerinde hayvanların nafakalarına da bahis ayrıldığını yer gelmişken belirtmemizde fayda var. Osmanlılar zamanında Makam-ı Meşîhât'ca tedvin edilen Kitâbu'n-Nafakât'da: *"At ve İnek Gibi Hayvanâtın Nafakâtı vs. Beyânındadır"* başlığına yer verilir ve bu mes'eleye altı madde tahsîs edilir.

★ **Gıdalarına İhtimam:** Hayvanlara karşı mesûliyeti mûcib mühim hususlardan biri, onların gıdalarıyla ilgilidir. Susamış bir köpeği sulayan yolcunun bir başka rivâyette kötü yola düşmüş bir kadının Allah'ın rızâsına mazhar olan- ve bütün günahlarının affedilmesiyle ilgili meşhûr hadisten anlaşıldığına göre, hangi hayvana olursa olsun yapılan herhangi bir iyilik makbûl ve sevabı gerektiren bir ameldir. Mezkûr rivâyette Ashâb'tan bir kısmının, *"Yâ Resûlallah, hayvanlara yaptığımız iyilikten dolayı bize ücret de mi var?"* diye sorması üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* şu meşhûr ve dikkat çekici cevabı verir: **"Evet, her bir yaş ciğer sâhibine yapılan iyilik için ücret vardır."** Bâzı âlimler

bu hadisle kıyas yaparak "yapılan her iyiliğin mükâfatı varsa, her kötülüğün de cezası olacağına" hükmetmişlerdir. Nitekim, yine meşhur bir başka hadiste, *"Kedisini hapsederek açlıktan ölmesine sebep olan kadının, cehennemde bir kedi tarafından tırmalanmak sûretiyle azâba mâruz bırakılacağı"* bildirilir.

Hayvanların gıdalarına gösterilmesi gereken ihtimamın ehemmiyetini ifâde eden bu rivâyetlerden ayrı olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in başka tavsiyeleri de mevcuttur. Yolculuk sırasında münbit bir yere uğradığı vakit hayvanın sırtından inerek *"otlardan hakkının"* verilmesi, otsuz yerlerden de sür'atle geçilmesi emredilmektedir. Hz. Enes: "Bir yerde mola verince, hayvanlarımızın istirahatini sağlayıncaya kadar ibâdet etmezdik" der.

Âlimler bu rivâyetleri esas alarak, yolcu, bir yerde mola verince, hayvanın otunu vermeden, kendisinin yemeğini yememesini müstehab olarak addetmiştir.

★ **Temizlik ve Bakımı:** Hayvanlarla ilgili vazifeler gıdalarına dikkat etmekle bitimyor. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onların temizlik vs. hususlarıyla da ilgilenilmesi için birtakım talimatlar vermiştir. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyette şöyle denmektedir: *"Koyunların burunlarını silin, ağıllarını temizleyin, ağıllarına yakın yerde namaz kılın, zîra onlar cennet hayvanıdır."* Keza keçilerin temizlenmesi için de emir verildiği mukayyeddir.

Sevâdetu'bnu Rebî'nin bir rivâyetinde sağmal hayvanın sağılması sırasında incitilmemesi için dahi Resûlullah'ın talimât verdiğini görmekteyiz. Rivâyet aynen şöyle: "Annemle Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'a gidip (maddî yardım) taleb ettik. Bize birkaç keçi verilmesini emretti ve anneme şunu tembihledi: *"Oğullarına emret, tırnaklarını kessinler, böylece sağdıkları zaman hayvanları incitmemiş, memelerini kanatmamış olurlar. Yine oğullarına emret ki, yavrularının gıdalarını iyi yapsınlar."*

★ **Yavruya İhtimam ve Hayvan Neslinin Korunması:** Sevâdetu'bnu Rebî'nin yukarıdaki rivâyetinde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvan yavrusunun gıdasına dikkat edilmesi için emir vermiştir. Abdullah İbni Amr'dan gelen bir rivâyet de bunu te'yîd eder. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bir keçiyi sağmakta olan bir adama uğramıştı, ona: "Ey fülan, sağınca, yavrusu için de süt bırak..." dedi." Sağmal hayvanları sağarken yavrunun ihmâl edilmemesi hususunu, kendisine uğrayanlara da tembîh etmiştir.

Bundan başka, yavrularla ilgili olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın kuş yuvalarının bozulmaması, yumurtalarının ve yavrularının alınmaması için emir verdiğine, alınmış olan yavru ve yumurtaları yerlerine iâde ettirdiğine dâir rivâyetleri nazara alacak olursak, hayvan neslinin korunması hususunda da bâzı tedbirlerin dikkate alındığını anlarız. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* tarafından Medîne'nin etrafında belli bir bölgenin haram ilân edilerek, bitkilerinin koparılmasının, hayvanlarının da öldürülmesinin yasaklandığını daha önce belirtmiştik. Az sonra temas edeceğimiz "avcılıkla" ilgili olarak beyân edilen kerâhetin de hayvan neslinin korunmasına mâtuf olduğunu burada kaydetmede fayda var.

★ **Fazla Yük Vurmamak:** Bilhassa yük hayvanları için dikkat edilmesi gereken mühim bir husus, onlara vurulan yük miktarının kapasitelerini aşmamasıdır. Ebû'd-Derdâ, fazla yük vurulduğu için yerden kalkmakta zorluk çeken bir deveyi görünce fazlalıkları atarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın: *"Allah bu dilsizler hakkında hayırhah olmanızı tavsiye etmektedir, onlara güçleri seviyesinde yük vurun"* dediğini hatırlatır.

Hz. Âişe'nin bir rivâyetine göre, *Vedâ Haccı* sırasında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in berâberine aldığı zevcelerinden Safiyye'nin yükü, Hz. Âişe'nin yükünden daha ağırdır ve Hz. Âişe'nin devesi, Hz. Safiyye (radıyallâhu anhâ)'nın devesinden daha güçlü kuvvetlidir. Yolda durumu farkeden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*, Hz. Safiyye'nin yükünün Hz. Âişe'nin devesine, Hz. Âişe'nin yükünün de Hz. Safiyye'nin devesine aktarılmasını emreder.

Hayvanlara vurulacak yük mes'elesinde aynı titizliği gösteren Hz. Ömer'in Mısır'da bir deveye 1.000 rıtıl ağırlığında yük vurulduğunu işitince ilgiliye yazarak: "Bundan böyle 600 rıtıldan fazla yük vurulmamasını" emreder.

★ **Hayvanları Fıtrî Vazifelerinde Kullanmak:** Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bilhassa ehlî hayvanlarla ilgili olarak üzerinde durduğu bir husus, onların fıtrî vazifelerine muvâfık düşmeyen tasarruflardan kaçınmaktır. Zîra bu, onlara herşeyden önce bir eziyet ve işkencedir. Mes'elenin başka mahzurları da mevcuttur. Binek hayvanlarını durdurup, üzerinde iken sohbet etmeyi yasaklayan rivâyetin Ebû Dâvud'daki vechinde Resûlullah: *"Bunlara sâlimen binin, sâlimen terkedin, onları, yollardaki ve pazarlardaki sohbetlerinizde minber yerine tutmayın, zîra, "Allah onları sizi bir yerden bir yere taşımaları için emrinize*

amâde kıldı" demektedir. Buhârî'nin bir tahrîcinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* bu yasağı farklı bir üslûbla ifâde etmektedir. Ebû Hüreyre tarîkiyle gelen rivâyet aynen şöyle: *"Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) bir gün sabah namazını kıldıktan sonra, cemaate yönelerek; "Adamın biri sığırını sürüyordu ki, bir ara sırtına bindi ve vurmaya başladı. Bunun üzerine hayvancağız (dile gelerek): "Biz bunun için yaratılmadık"* dedi" buyurdu...

★ **Eziyet ve İşkenceden Men:** Hayvana şefkat ve iyi muâmelenin tezâhürlerinden biri de onlara eziyet ve işkenceden kaçınmaktır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in hayvanlarla ilgili olarak koyduğu mühim yasaklardan biri de budur. Eziyet sadece dövmekle olmayıp çeşitli şekillerde olabileceği için, bütün çeşitleriyle yasaklandığını görmekteyiz. *İbni Ömer* (radıyallâhu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bu yasağını umumî bir ifâde ile: "Nebî *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvanlara işkence yapanlara lânet etti" diyerek haber verir.

Diğer rivâyetlerde, yasaklanan muhtelif eziyet çeşitleri belirtilmektedir: "Canlı hayvanların hedef ittihaz edilerek atış yapılması" bilhassa "yüzüne vurularak dövülmesi" ve "yüzünden, kulaktan, burundan enlenmesi" yüzüne dövme (veşm) yapılması" dövüştürülmeleri için "hayvanların kızıştırılmaları", "binek hayvanını durdurup üzerinden inmeden sohbet yapılması ki bu davranış hayvanları "sandalye" ve minber ittihaz etmek" olarak tavsîf edilmektedir- hayvanı kulağından tutarak çekmek."

Hz. Âişe'nin anlattığına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* hazîneye âit develerden- (yulara gelmeyen) huysuz bir deve(yi okşayıp hayırlı olması için dua ettikten sonra) verir ve: *"Ey Âişe bunu al (te'dîb et ve) müşfik ol, zîra şefkat bir şeye girdi mi onu mutlaka güzelleştirir, bir şeyden de çıktı mı onu mutlaka çirkinleştirir"* der. Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de yaptığı tahricte, Hz. Âişe'nin bindiği deve serkeştir, bu yüznden Hz. Âişe ona vurmaya başlamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* müdâhale ederek müşfik olmasını vs. istemiştir. Bir seferinde arkadan gelen bedevîlerin bineklerini hızlandırmak için bağırmaya ve vurmaya başladıklarını işiten Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* geri dönerek: "Sâkin olun, telâşla eziyet etmede hayır yoktur" der.

Bu hadislere dayanan âlimler, hayvanı dövme mes'elesinde şu hükmü getirmişlerdir: Hayvan, ayak sürçmesi gibi, sâbık hatasından dolayı ceza olarak dövülemez. Ürkme gibi, müstakbel te'dibi için dövülebilir.

Eziyetin belki de en mühimlerinden olan, hayvanların yaralı bırakıl-

maları da yasaklanmıştır. Bu cümleden olarak avcılıkta, avı öldürücü olmaktan çok, göz çıkarıcı, diş kırıcı olan sopanın kullanılması yasaklanmıştır. Öldürülmesi emredilen zehirli kelerin bir vuruşta öldürülmesinin, iki-üç vuruşta öldürülmesine nazaran daha efdal olacağına dâir rivayet de hayvanların yaralı bırakılarak eziyet çektirilmemesi prensibiyle îzah edilebilir. Ulemanın sebeb olarak kaçabileceği ihtimalini zikretmesi de aynı endişeyi ifâde eder.

Az önce zikredilen, hayvan sağanlara "tırnaklarını kessinler, sağım sırasında uzun tırnaklarla hayvanların memelerini kanatmasınlar" diye Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın gönderdiği tâlimât da onları eziyetten koruyucu tedbirler meyanında zikre değer.

Keza, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvan boğazlanmadan, yani canlı iken herhangi bir uzvunun kesilmesini de yasaklamıştır. Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* Medîne'ye geldiği zaman, Medînelilerin çok sevdikleri için, devenin hörgücü ile koyunun kuyruğunu, hayvanlar henüz boğazlanmamışken kesip koparmakta olduklarını bildirir. Bu durumdan haberdâr olan Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*, *"Sağ iken hayvandan koparılan şey meyte hükmündedir (haramdır)"* diyerek mezkûr geleneği yasaklar.

Hayvanı keserken bile ona merhamet etmeyi ve şefkatli olunmasını emreden Resûlullah: "Kesilene merhamet edene, Allah Kıyâmet günü rahmet eder" müjdesini vermiştir. Kesilen hayvana merhamet cümlesinden olarak, bilhassa bıçağın bilenerek keskinleştirilmesini, hayvanın gözünden saklanmasını ve sür'atle kesilmesini sayar. Hayvanı kesmek üzere yatırıp, bıçak bilemeye başlayan birisine rastladığı vakit Resûlullah ona şöyle müdâhale etmiştir: *"Sen onu iki sefer mi öldürmek istiyorsun? Niye hayvancağızı yatırmadan önce bıçağını bilemedin?"*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın hayvanlara şefkat ve alâkasını gösteren başka rivâyetler de vardır. Bunlardan birinde, yirmi sene hizmetten sonra, yaşlandığı için sâhibi tarafından kesilmek istenen deveyi, bizzat satın alarak salıverdiği ve devenin uzun müddet serbest yaşadığı belirtilir. Bir başka rivâyette, yayılma imkânı olmaksızın, gelişigüzel bağlanmış bir devenin sâhibine, "Bunun hakkında Allah'tan korkmuyor musun?" diyerek müdâhale ettiğini görüyoruz.

Kaydında fayda umduğumuz bir başka vak'ayı *Abdullah İbni Ca'fer* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bir gün Ensardan birinin bahçesine girdi. Orada bir deve vardı. Deve, Resûlullah'ı görünce bir

takım sesler çıkardı ve gözlerinden yaşlar aktı. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvana yaklaşarak başını ve boynunu hörgücüne kadar elleriyle okşadı. Hayvan sakinleşti. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*: "Bunun sâhibi kim?" diye sordu. Ensâr'dan bir genç gelerek: "Deve benimdir ey Allah'ın Resûlü" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*: "Bunu sana mülk kılan Allah'tan bu deve hakkında korkmuyor musun?" Hayvan, onu aç bırakıp üstelik de yorduğun için senden şikâyetçi" der."

Resûlullah'ın hayvanlara karşı gösterdiği şefkat örneklerinden bir diğeri, daha ilgi çekici: Bir sefer sırasında, bir ceylanın, güneşin harâretine karşı bir ağacın gölgesine çekilerek uyumakta olduğunu farkeder. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* hayvancağızın kimse tarafından rahatsız edilmemesini emreder ve emre uyulur. [28]

Hayvan dâhil bilumum âcizlere şefkat ve iyi muâmelede bulunmaya teşvîk husûsunda, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in şu sözü de burada kayda değer:

"Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azâb sel gibi gelirdi."

Harp sırasında bile, düşman eline geçecek endişesiyle hangi çeşitten olursa olsun, hayvan öldürmeyi, "Zira ruh sâhibidirler, kendilerine yapılandan elem duyarlar, onların ise hiçbir kabahati yok" diyerek reddeden İmâm-ı Şâfii, hükmüne delîl olarak şu hadisi zikreder: *"Haksız yere bir serçe veya daha küçük bir hayvan öldürenden Allah hesap soracaktır."*

Rahatsız Etmekten Men: Şunu da belirtelim ki, çevre ile alâkalı bir kısım tavsiye ve tedbîrler aynı zamanda, hayvanların menfaatine râcidir. Onların korunması, rahatsız edilmemesi gözönüne alınmıştır. Sözgelimi Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)* yolculuk sırasında yol üzerine konaklamayı veya küçük ya da büyük abdest bozmayı yasaklarken, sebep olarak: "Zîra yol, hayvanların geçidi, yılan ve vahşilerin sığınağıdır" demiştir. Bir başka hadiste de *"Kırlardaki yeraltı deliklerine abdest bozmayın"* diye emretmiştir. Bu yasağın da o deliklerde yaşayan hayvanata eziyet vermemek maksadına râci olduğu âlimlerce belirtilmiştir.

Hakaretten Men: Sünnet, hayvana sadece -çeşitli şekilleriyle- maddî eziyeti yasaklamakla kalmıyor, mânevî eziyeti, sözle yapılacak hakareti de yasaklıyor. Esâsen umûmî bir prensip olarak kendi nefsine, çocuğuna, malına ve hayvanına beddua ve kötü sözü yasaklamış bulunan

28– Üsdü'l-Ğâbe'de muhtasar anlatılan bu vak'a kitabımızın 1247 numaralı hadisinde daha terferruâtlı gelir ve Ashâb'ın ihramlı olduğu belirtilir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* mes'elenin ciddiyetini ihsas için lânetlenmiş bulunan hayvandan istifa edilmemesini emretmiştir: "Rivayete göre, bir yolculuk sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in kulağına bir lanetleme sesi ulaşınca: *"Bu da ne?" diye sorar. Kendisine, bir kadının, bindiği hayvana lânet okuduğu haber verilince: "Üzerindekileri alıp hayvanı salıverin, zîra artık o lânetlenmiştir, mel'ûndur"* diyerek hayvanın kullanılmamasını emreder ve öyle yapılır."

Rivayetlerde horoz ve hattâ pire gibi hayvanlara bile lânet okumanın yasaklandığı görülünce bunun umumîliği anlaşılır.

HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA HAYVAN

Hayvan-insan münâsebetine yukarıda belirtildiği şekilde son derece ehemmiyet veren Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in şahsî hayatında, her gün mübâşeret hâlinde bulunduğu bir kısım hayvanlar mevcuttur. Konumuzun bütünlüğü açısından bir miktar da bunlardan bahsetmeliyiz:

Ebû Kebşeti'l-Enmârî, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın turunç ve kızıl güvercini seyretmeyi sevdiğini haber verir. At da çok sevdiği hayvanlar arasındadır. Atın fazîletleri ve at beslemenin ehemmiyeti, atın cinsleri vs. üzerine pek çok hadis îrad etmiştir.[29] At ve deveyi elleriyle okşadığı, bilhassa atın alnından ve sağrısından okşanmasını emrettiği rivâyetlerde gelmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* attan başka binek olarak muhtelif develeri de kullanmıştır. Yirmi kadar da sağmal devesi, pek çok davarı -ki bunlardan yedi adedi keçidir- vardır. Rivâyetlerden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bilhassa koyun, keçi nevinden küçük hayvanlarla daha çok haşir neşir olduğu, bunların, ekmek yaptığı sırada uyuklayan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin hamurundan yiyecek kadar içerilere girme serbestisine sâhip oldukları anlaşılmaktadır.

Ümmü Seleme'den gelen bir rivâyetten Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bu evcillerle yakından ilgilendiğini anlıyoruz: Bunlardan biri gıyâbında, öldüğü vakit, onu göremez olunca "Ne oldu?" diye sormuştur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* cennet hayvanlarından oldu-ğunu belirttiği keçiyi bereket olarak adlandırmıştır. Bir kimseye: "Evinizde kaç tane bereket var?" diye sorar ve bununla keçiyi kasteder. Diğer bâzı rivâyetlerde koyuna da bereket dediğine şahit olmaktayız: "Sâhibi için koyun berekettir, deve de izzettir. Ata gelince, hayır onun

29– Sünen-i Nesâî'de "Kitâbü'l-Hayl (At)" adıyla müstakil bir bölüm mevcuttur.

alnına bağlanmıştır." Ümmü Hâni'ye, "Koyun besleyin, zira onda bereket var-dır" demiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in evindeki hayvanlardan biri de "evin bir unsuru (min metâ'i'l-beyt) ve hattâ âilenin bir ferdi (min ehli'l-beyt) olarak vasıflandırdığı kedidir. Abdest almak için hazırlandığı sırada, kedinin abdest suyundan içmekte olduğunu görünce, o içinceye kadar bekler, bilâhare abdestini alır. Orada bulunanlardan biri: "Yâ Resûlullah, su necis olmadı mı?" diye sorunca: *"Hayır, kedi âile efrâdından biridir, hiçbir şeyi kirletmez"* cevâbını verir.

Hz. Âişe'den gelen bir başka rivâyete bakınca Resûlullah'ın evinde sadece keçi, koyun ve kedi gibi ehlî hayvanlar değil, ehlî olmayan hayvan da mevcuttur. Şöyle der: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in evinde (âl) bir vahşi vardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* evden çıkınca oynuyor, ileri-geri gidip geliyor, hareketleniyordu. Resûlullah'ın girdiğini hissedince de yere çöküp, o evde kaldığı müddetçe onu rahatsız etmemek için gezinmiyordu."

Yalnızlıktan şikâyet edenlere bir çift güvercin edinmelerini tavsiye edecek kadar insan hayatında hayvana ehemmiyet veren sünnetin telkîn ve te'sirleriyle "kedi, güvercin ve horozdan hâlî olan hânenin mâmur olmayacağı" "beyaz horozun evkât-ı salavâtı ve gayı t ve şecâat ve sehâvet ve kesret-i cimâı tâlîm gibi beş hasleti bulunduğu" şeklinde hayvanlarla ilgili muhtelif inançlar ahlâk kitaplarımıza girmiştir.

Sünnette hayvanla ilgili olarak yer alan rivâyetler bunlardan ibaret değildir. Hadis kitaplarımızda pek çok rivayet mevcuttur. Biz burada bu kadarıyla yetiniyoruz.

AV TAHDİDİ:

İslâm dini, gerek Kur'ân ve gerekse hadiste gelen nasslarla kara ve deniz avcılığını meşru ve helâl kılmıştır. Bu mevzuun teferruâtını açıklayan hadisler çoktur ve bütün hadis kitaplarında Kitâbu's-Sayd adıyla müstakil bir bölüm teşkil ederler. Şüphesiz, burada meselenin tefurruâtına girecek değiliz. Ancak bir husus, üzerinde durduğumuz mevzuyu ilgilendirmektedir. Şöyle ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* avcılık esasta helâl olmakla beraber, sırf eğlence ve zevk için yapılanları hoş görmemiştir. Şöyle buyurur:

"Kim av peşine düşerse gâfil olur."

İslâm âlimleri, bu hadisi açıklarken, farklı ifâdeler kullansalar da,

eğlence maksadıyla yapılan avcılığın kerâhetinde ittifak ederler. Meselâ, Sindî, avcıda av segisinin kalbte galebe çalarak, başka hususlarda avcıyı gaflete atacağını söyler. *Aliyyü'l-Kârî,* avcının tâat , ibadet, cemaat ve cumaya iştirakten gaflet edeceğini belirttikten sonra, kalbin ulvî hisleri kaybederek katılaşacağına dikkat çeker: *"Avcı hayvanları öldürmede vahşi ve yartıcı hayvanlara benzediği için, zamanla şefkat ve merhamet duygularından uzaklaşır"* der.

Bâzı âlimlerimiz bu kerâhetin, ihtiyaç değil de eğlence için yapılan avcılığa râci olduğunu daha sarîh şekilde ifâde ederler: *"Kim zevk ve eğlence için avcılığı âdet haline getirirse, gâfil olur. Zîra zevk ve eğlence ölmüş kalpten hâsıl olur. Fakat kim de gıdasını temin için avlanırsa, bu câizdir, zîra Ashâb'tan bir kısmı avlanmıştır."*

Ağaç ve hayvan yönüyle tabiî dengenin bozulup, çevrenin her iki yönden de tahrîb edilmesinde büyük rol oynamış bulunan avcılığın yurdumuzda disipline edilmesinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in bu çeşit tavsiyelerinden istifâde yoluna gidilmelidir.

ÇOCUK TERBİYESİ VE HAYVAN:

Çocukların normal bir gelişim göstererek dengeli bir şahsiyete kavuşmasında, içtimâi hayatın bütün unsurları ile tam bir münâsebet içerisinde yetişmelerinin gerektiğini daha önceki bahislerimizde belirtmeye çalışmıştık. Çocuğun normal gelişiminde ehemmiyet taşıyan bir diğer münâsebet halkası da hayvanlarla olanıdır. Zîra onlarsız beşeri hayat mümkün değildir. Hayvanlar onları belli bir ölçüde eğlendirip meşgûl etmekten başka, hayatları boyunca işlerine yarıyacak olan sevgi, şefkat gibi bir kısım rûhî erdemlerini kazanma ve geliştirmelerinde de onlara yardımcı olmaktadırlar. Hayvanlara iyi muâmele yapmaya, onları sevmeye alıştırılan çocuklar, bu hislerinin gelişmesinde ilk temrinlerini onlarla yapmış olmaktadırlar. Nitekim hayvanlara kötü muamele yapan çocukların bu davranıştan şiddetle yasaklandıkları rivâyetler de gelmiştir.

Çocukların hayatlarında hayvana yer verilmesi, onların hayvanla temâs imkânlarının sağlanması gerektiğine işâret eden bir kısım rivâyetler de gelmiştir. Her şeyden önce bizzat Hz. Peygamber'in çocukluğunda, Medîne'de Benû Adiyy İbnu'n-Neccâr kabîlesinde, dayılarının yanındaki ikâmeti sırasında, diğer çocuklarla birlikte kuş uçurttuğu bildirilmektedir.

Enes'ten gelen bir rivâyetten, Enes'in küçük kardeşinin bir kuşu olduğunu, Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın, mezkûr kuş öldüğü için

üzgün bulduğu çocuğu teselli etmek maksadıyla husûsi bir alâka gösterdiğini ve bu meyânda: "Kuşun ne oldu?" diye sorduğunu öğreniyoruz. Bir başka rivâyet ise, Hz. Peygamber'in torunları Hasan (veya Hüseyin)'in bir köpek yavrusuna sâhip olduğunu, bunun bir gün Hz. Peygamber'in odasına, karyolanın altına kadar girmiş bulunduğunu ve hattâ orada öldüğünü haber vermektedir.

Âlimler yukarıda verdiğimiz Enes rivâyetine dayanarak çocukların kuşla oynamalarını, kuşun bâzı şartlara riâyet kaydıyla[30] kafese konmalarını, çocuklara oynamaları için velîlerinin bunlardan te'min etmelerini tecviz etmişlerdir. Kezâ, yavru ve yumurta elde etmek, yalnızlıkta ünsiyet te'min etmek, mektup taşıtmak vs. gibi başka meşrû maksatlarla da güvercin beslemenin câiz olduğu belirtilmiştir.

30– Bu şartlar şunlardır. Hayvana eza vermemek, acıktırmamak, susuz bırakmamak; birbiriyle kavga yapan bir başka kuşla birlikte koymamak, aksi davranmak bi'l-icma haramdır.

RIFK BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Rıfk, kelime olarak mülâyemet, letâfet, yumuşaklık, tatlılık mânalarına gelir, sertlik ve kabalığın zıddıdır.

İslâm ahlâkında gerek insanlara ve gerekse hayvanlara karşı muâmelede en mühim prensiplerden biri rıfk'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen mümtaz ahlaklarından biridir (Âl-i İmrân 156). Bu mevzuda çok sayıda rivâyet mevcuttur. İslâm ulemâsının da rıfkın ehemmiyetini ifâde eden açıklamaları, rıfkla ilgili menkîbeleri vardır. Bu bölümde müellifimiz sadece dört hadis kaydetmiştir. Biz mevzuun ehemmiyetine binaen, bahsin sonunda Resûlullâh'ın sünnetinde rıfkla ilgili bir açıklamayı kaydedeceğiz.

1995 ١ـ عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ الرِّفْقَ ما كانَ في شَيْءٍ إلاَّ زانَهُ. وَلاَ نُزِعَ مِنْ شَيْءٍ إلاَّ شانَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (1995)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Rıfk bir şeye girdimi onu mutlaka tezyîn eder, bir şeyden de çıkarıldı mı onu mutlaka kusurlu kılar."* [Müslim, Birr 78, (2594); Ebû Dâvud, Cihâd 1, (2578), Edeb 11 (4808).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud'un bir rivâyetine göre Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* bu sözü, henüz binmeye alıştırılmamış bir deveyi, Hz. Âişe'ye binip kıra gitmesi için verdiği zaman söylemiştir. Deve henüz binilmeye alışmadığı için bir kısım huysuzluklar, aksilikler yapabilecektir. Resûlullah devenin o hallerine karşı en iyi muamelenin rıfkla, tatlılıkla mukabele et-

mek olduğunu belirtme sadedinde: *"Ey Âişe! Buna rıfkla muamele et, zira rıfk nereye girse onu zinetli kılar (güzelleştirir), nereden de çıkarılırsa onu kusurlu kılar"* buyurur.

1996 ٢– وفي رواية قالت: [رَكِبْتُ بَعِيراً فِيهِ صُعُوبَةٌ فَجَعَلْتُ أُرَدِّدُهُ فَقَالَ ﷺ: عَلَيْكِ بِالرِّفْقِ]. «الشَّيْنُ» العيب. وهو ضد الزين.

2. (1996)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) bir başka rivâyette şunu söyler: "Kendisinde dikbaşlılık olan bir deveye bindim. (Hırçınlık etmeye başlayınca ileri-geri sürmeye başladım. Bunun üzerine Resûlullah*(aleyhissalâtü vesselâm)*: *"Rıfkla, tatlılıkla davran! diye müdâhale etti..."* [Müslim, Birr 79, (2594).]

AÇIKLAMA:

Hırçın ve dik başlı deve ile ilgili olan önceki rivâyetle bu rivâyet aynı hâdiseye de temas etmiş olabilir, farklı hâdiselere de. Her ikisinde de huysuz deveye (ve dolayısıyla huysuz hayvanlara) karşı takip edilecek terbiyevî tavrın tatlılık olacağını, rıfk olacağını takrir etmektedir. Bunda ısrarın gayesi, böyle durumlarda insanlarda tabiî bir insiyak olarak, bağırıp çağırma ve hatta dayakta ifâdesini bulan sertlik ve kabalığın fayda değil, zarar getireceğine irşaddır.

1997 ٣– وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. (1997)- *Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise hayrın tamamından mahrumdur."* [Müslim, Birr 75, (2592).]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz bu hadislere dayanarak, rıfk'ın her hayrın başı ve sebebi olduğunu söylemiştir. Bir başka hadiste Allah'ın refik olduğu, rıfka mukabil verdiğini başka bir sebeple vermediğini ifade eder:

إنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ ويُعطِي على الرِّفْقِ مالا يُعطِي على العُنْفِ وما لا يُعطِي على ما سِواه

"Allah refik (rıfk sâhibi)dir, rıfkı sever ve rıfka mukabil verdiğini başka hiçbir şeyle vermez." Burada geçen refik ismi, Allah'a isim veya sıfat olarak Kur'an'da gelmez, mütevâtir de değildir. Haber-i vâhidle sâ-

bittir. Bazı âlimler haber-i vâhidle sâbit olan bir isimle Cenâb-ı Hakk' ın izafetsiz tesmiye edilemeyeceğini söylemiştir. Eş'arîlerden bâzıları câiz görmüştür "Çünkü haber-i vâhidle amel câizdir, bu da bir nevi hadisle amel etmektir" demişlerdir.

1998 ٤ – وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [كَانَ النبيُّ ﷺ إذَا بَعَثَ أحَداً في بَعْضِ أمْرِهِ قال: بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا، ويَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا]. أخرجه أبو داود.

4. (1998)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* herhangi bir işi için bir adam gönderse şu tembihte bulunurdu: **"Sevindirin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın."** [Ebû Dâvud, Edep 20, (4835); Müslim, Cihâd 6, (1737).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Buhârî ve Müslim'de muhtelif tariklerden rivâyet edilmiştir. Diğer rivâyetlerin bir kısmında farklı ziyâdeler mevcuttur: **"Uyumlu olun, ihtilâf etmeyin, teskin edin, nefret ettirmeyin"** gibi.

2- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)*'ın cevâmiul-kelîm denen özlü sözlerindendir. Sevindirin emriyle, Allah'ın fazlını, sevâbının büyüklüğünü, ihsânının bolluğunu, rahmetinin genişliğini, af ve mağfiretinin şümûlünü hatırlatmak emredilmiştir. Arapça'da tebşîr (müjdeleme) sevindiren bir haber getirilmesidir. Öyle ise "sevindirin" emriyle, Allah'ın ibâdetleri kabul edeceğini, ibâdetlere mukabil sevab vereceğini, günahlardan tevbe etmeye yardım edeceğini bildirmek, affını, mağfiretini çokca zikrederek insanları sevindirmek, müjdelemek emredilmiştir. Keza nefret ettirmeyin emriyle de: *"İnsanları inzâr ederken, mübalağa ederek onları korkutmayın, öyle ki, onlar günahlarının affedilemeyeceği düşüncesiyle Allah'ın rahmetinden ümidlerini kesmesinler"* demektedir.

"Zorlaştırmayın" emri, kendilerine terettüp edenden fazlasını veya daha iyisini almak veya kusurlarını araştırmak sûretiyle insanlara çıkarılacak zorluklardan yasaklanmış olmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bu tembihleri, bir işin görülmesi için gönderdiği memurlarına yaptığı düşünülecek olursa, halka hizmet sunan, insanlarla münâsebeti olan herkesin bu tembihte yer alan sevindirme-nefret ettirme, kolaylaştırma-zorlaştırmama prensiplerini kendisine peygamberinin bir emri olarak rehber etmesi gerekir.

Bu tembihlerin irşadda bulunanlara da rehber olması gerekir. Dîni-

mizin üst üste hep emir ve nehiylerini bütün teferruâtıyla söyleyerek, İslâm'ı tatbik edilemez, yaşanamaz gösterip nefret verinceye kadar, mühimlerden, zarûrilerden başlayıp az az, teker teker söyleyerek, Allah'ın mağfiretini, cennetin güzelliklerini, nimetlerini hatırlatarak tebliğde bulunup dîni sevdirmesi gerekir. İslâm'a yeni girenlere, ibâdete alıştırılacak çocuklara hep bu minval üzere gitmeli, yavaş yavaş az az alıştırarak yol almak, güler yüz, tatlı söz ve mülâyemetle muamele etmek, sertlikten, kırıcılıktan kaçınmak gerekir.

Münâvî der ki: "İnsanların ülfet edip ısınacağı şeyleri söylemek sûretiyle onlara karşı kolaylık gösterin, çünkü insanlar öyle olan mev'izeleri kabul ederler. Aksi takdirde nefislerine ağır gelen şeyden nefret ederler. şurası bilinmeli ki ta'limde yani öğretme işlerinde kolaylaştırmak, taati kabûl etmeye sebep olur ve ibâdeti merğub (arzu edilen) kılar, netîcede öğrenmeyi de, amel etmeyi de kolaylaştırmış olur."

Kirmânî, "kolaylaştırın!" emrinden sonra "zorlaştırmayın!" neyhinin gelmesinde şu inceliğe dikkat çeker: "Aslında bir şeyi emredince zıddının da yasaklanması zımnen emredilmiş olur. Burada, kolaylaştırmak emrini te'kid için, bunda zımnen mevcut olan zorlaştırmamak emrini sarih olarak da söylemiştir. Bazıları da: "Burada maksad, zorlaştırmayı da ayrıca yasaklamaktır. Zîra, sadece kolaylığın emri ile yetinilseydi bir kere kolaylık gösterip birçok defalar zorluk çıkaranlar da hadisin emrine muvafık hareket etmiş olurdu, bunun önlenmesi için her ikisi de ayrı ayrı zikredilmiştir."

Münâvî der ki: "Bu hadiste Mustafa *(aleyhissalâtü vesselâm)* dünyayı ilgilendiren meselelerde kolaylaştırmayı, âhireti ilgilendiren meselelerde va'adedilen husûsları en güzel şekilde, sürûrla haber vermek gerektiğini ifâde etmektedir. Tâ ki, Resûlullah'ın her iki dünyada da rahmeten li'l-âlemin (âlemlere rahmet) olduğu anlaşılsın. Hadiste Allah'ın rahmetini zikrederek kolaylaştırma sırasında, korkutucu şeyleri zikrederek nefret ettirmekten, yani tebşîre nefret ettirici şeyleri ilâve etmekten nehiy vardır. Hadis ayrıca, yeni müslüman olanları, -onlara karşı şiddetli davranmayı terkederek, en kolay olandan başlayarak, Allah hakkında hüsnü zannı telkin ederek- kazanmak da emredilmektedir. Ancak vaaz ve nasihatının tamamını ümit üzerine de bina etmemelidir. Korkuyu da katmalıdır, korku ve ümidi sağ ve sol eller gibi yan yana, ilim ve ameli de bir kuşun iki kanadı gibi berâber zikretmelidir."

Bu hadisin, zamanımızda temelde İslâm'a karşı olan sû-i niyet sahiplerinin telkiniyle birçok safdiller tarafından, İslâm'ın ruhuna uygun

olmayan bir te'vile büründürüldüğüne şâhid olmaktayız. Böyleleri: "Allah korkulacak bir şey değildir, ben Allah'ı severim, O'ndan korkmam. Peygamberimiz de müjdeleyin, korkutmayın" dememiş midir?.. vs." demektedir. Bu çeşit sözler demegoji ve mugâlatadan başka bir şey değildir.

Hadisin, hedefinden saptırılmaması için, İslâm ulemâsının yorumu esastır, kâili ve kaynağı belli olmayan sözlere îtibar edilmemelidir. Bu bâbta, yukarıda kaydettiğimiz cümle esastır: Korku ve ümid sağ ve sol eller gibi yan yana işlenmelidir, ilim ve amel bir kuşun iki kanadı gibi tutulmalıdır. Rabbimiz şöyle emrediyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

"Ey iman edenler!: Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının. Sizler ancak müslümanlar olarak can verin" (Âl-i İmrân 102).

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE RIFK VE MÜLAYEMET

Rıfkın İslâm'daki ehemmiyetini belirtmek maksadıyla hadiste gelmiş olan kolaylaştırmak ve nefret ettirmemek emirlerini nasıl anlamamız gerektiği hususunda *Hz. Peygamber*'den fiilî bâzı örnekler görmüş olacağız:

Beşerî münâsebetlerin iyi bir istikâmette gelişmesinde mülâyemet ve tatlılık dinimizde baş köşeyi işgal eder. "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözümüz bu prensibin milletimizce ne kadar benimsenmiş ve takdir edilmiş olduğunu gösterir. Âyet-i Kerîme'de: **"(Ey Peygamber) Sen Allah'tan bir rahmet (ve lütuf olarak) onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın, onlar, etrafından muhakkak dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da günahlarının affını iste..."** (Âl-i İmrân 156) denmiş olması, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in başarısında affın, mülâyemet ve hoşgörünün ehemmiyetini ifâde etmektedir.

Hz. Peygamber'in hayatı bize nümune-i imtisâl olması gereken pek çok af ve müsâmaha örnekleriyle doludur. Bunlardan bir tânesini Beyhakî'den okuyoruz: Rivâyet aynen şöyle: "Ebû Mahzûra anlatıyor: Biz oniki kişilik bir grup hâlinde Huneyn yolunda Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in grubuna rastladık ve onlara dahil olduk... Namaz zamanı gelince, müezzin, kafilesine ezân okumaya başladı. O okudukça biz de onun sözlerini alay makamında tekrarlayıp onunla eğleniyorduk. (Bu işte elebaşı bendim.) Peyamber *(aleyhissalâtü vesselâm)* sesimizi duymuştu. Bizi çağırdı ve "Kulağıma gelen ses kimin sesi?" diye sordu. Kimse cevap vermeyince hepimizi ayrı ayrı dinleyerek imtihandan geçirdi. En sonunda

benim olduğumu ortaya çıkardı. Öbürlerine gitmeleri için işâret ettikten sonra bana dönerek: "Haydi ezan oku" dedi. Ben (hicâbımdan başım eğik olarak) ayağa kalktım. Fakat bu kalkış boşa idi. Çünkü ezanı bilmiyordum. (Bir anda içim kin ve nefretle doldu.) O anda benim yanımda dünyanın en fena insanı Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*, en kötü şeyi de bana teklif etmekte olduğu şey (ezân)di. (Sükûtum üzerine) Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtü vesselâm)* ezanın sözlerini ve okunuş şeklini kelime kelime, cümle cümle bana öğretti. Sonra da elime içinde para olan bir kese sıkıştırdı ve eliyle alnımı, yüzümü, göğsümü okşayarak, *"Bârekallâh"* (Allah seni mübârek kılsın" dedi. "Yâ Resûlullah, Mekke'de ezan okumama müsâade et" dedim. "Ettim" buyurdu. Artık (içimdeki bütün kötü düşünceler) gitmiş, yerini hududsuz bir aşk ve sevgi doldurmuştu."

Böylece Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselâm)* saygısız bir müstehzîden ezân-ı Muhammedî'nin okunuştaki tarz-ı Muhammedîsini istikbâlin müezzinlerine öğretecek baş üstâd yapmıştı. Muhâtabı böylesine bir fethe mâruz kılan tek şey, şüphesiz Hz. Peygamber'in ona davranışındaki mülâyemetti.

Gerçek müslümanlığın, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in beşerî münâsebetlerde bize mirâs bıraktığı sünnetine uymakla tahakkuk edeceği kanaatindeyiz. Bu noksan olduğu müddetce Allah'a karşı olan vazîfelerimizde ne kadar titiz olursak olalım İslâm'ın vâadettiği kemâl ve terakkîye kavuşamayız.

Mülâyemetin Şümûlü: Aslında müsamahakâr davranış, sâdece müslümanlara karşı göstermemiz gereken bir vazîfe, bir vecibe değil, her müslümanın, her tebliğcinin, kâfir, müslim, herkese karşı davranışlarında benimseyip tâkip etmesi gereken bir prensiptir. Cenâb-ı Hakk, Hz. Resûl *(aleyhissalâtü vesselâm)*'e şu emri verir: *"Mü'min kullarıma söyle ki kâfirlere en güzel (söz) ne ise, onu söylesinler. Çünkü şeytan aralarına fesad sokar."* Burada ifâde edilen mâna başka yerlerde de te'yid edilir. Bunlardan Firavun'la ilgili olanı çok daha dikkat çekicidir:

Firavun'a karşı tebliğ yapmak üzere vazifelendirilen Hz. Mûsa ve Hz. Hârun'a Cenâb-ı Hakk'ın mülâyemetle dâvette bulunmalarını emrettiği belirtilir. Mezkûr emir şöyle: **"Varın da ona yumuşak söz söyleyin, olur ki nasihat dinler, yâhut korkar"** (Tâ-hâ 44). Âyet-i Kerîmenin amelî te'sirini daha iyi kavramada Aliyyü'l-Kâri'nin kaydettiği şu fıkra, bize yardımcı olabilir: "Halife Me'mun'dan rivâyet edildiğine göre, kendisine vaaz ve nasihat eden bir vâiz, konuşması sırasında sert bir dille terhib ve tergibde bulunur. Halife, vâize dönerek: "Be adam, mülâ-

yim ol, görmez misin Allah, senden daha hayırlı olan (yani Hz. Mûsâ ve Hârun'u), benden daha hayırsız olana (yani Firavun'a) gönderdi de mülâyim olmasını emretti ve: "Varın da ona yumuşak söz seyleyin, olur ki nasihat dinler, yâhut da korkar dedi" der."

Firavun gibi uluhiyetini îlân ederek küfrün zirvesinde yer alan birisine bile hitapta "yumuşak sözlü" olmak emredilirse, ne kadar kusurlu da olsa müslümanlara karşı nasıl davranmak gerekeceği kendiliğinden anlaşılır. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın müslümanlar karşısındaki durumunu Kur'ân-ı Kerîm şöyle ifâde eder: **Andolsun, size içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür. Mü'minlere çok merhametlidir, onlara hayır diler"** (Tevbe 128). Ashâb (radıyallâhu anhüm ecmaîn) hakkında gelmiş olan: **"O'nun maiyetinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin (ve metin), kendi aralarında merhametlidirler"** (Fetih 29) âyeti de nazar-ı itibâre alınacak olursa İslâm ümmetinin birbirleriyle münsebetlerinde prensip edinmeleri gereken mühim bir esas ortaya çıkmaktadır: "Merhametli, müşfik ve tatlı olmak."

Siyer kitapları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm)*'in ümmetine karşı taşıdığı şefkat, merhamet ve düşkünlüğünün sayısız misâlleriyle doludur. Burada belirtmemiz gerekiyor ki, bu şefkat sadece iyilere değil, kötülere karşı da câridir. Bir rivâyette: *"Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın en şerir kimseye (şerrü'l-kavm) karşı güler yüz ve tatlı sözle muâmele ederek onu böylece kazanırdı"* denmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bu davranışı Amr İbnu'l-Âs'ın üzerinde öyle bir tesir husule getirir ki kendisinin Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* tarafından en çok sevilen kimse olduğunu zanneder. "Allah elçisi *(aleyhissalâtü vesselâm)* bana yüzü ve sözü ile öyle iltifatta bulunuyor ki, ben kendimi insanların en hayırlısı (hayru'l-kavm) zannettim de: "Ey Allah'ın Resûlü, ben mi yoksa *Ebû Bekir* mi daha hayırlı" diye sordum" der. Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)*'ın bir kısım yakın arkadaşlarına karşı bu çeşit iltifatları çoktur, ibret almamız ve örnek edinmemiz gereken mühim sünnetlerden biridir.

Sevmediği kimselere bile mültefit ve gönül alıcı davranmak, Resûlullah'ın yüce ahlâkına dâhil meşhur prensiplerden biri idi. Bu husûsu *Hz. Âişe*'nin şu rivâyeti te'yîd etmektedir. "Bir gün, bir adam Resûlullah'ın yanına girmek için izin istedi. (O'nun ismi zikredilince) Aleyhissalâtu vesselâm: "Aşiretinin ne kötü adamı" dedi. Sonra da: "Müsaade edin girsin!" buyurdu. Adam huzuruna girince, ona yumuşak bir üslubla

konuştu. (Adam gidince): "Ey Allah'ın Resûlü, ona mülayim bir dille konuştun, halbuki, daha önce hakkında söylediğini söylemiştin" dedim. Bana: *"Kıyâmet günü, Allah indinde, makamca insanların en kötüsü, dil ve davranışlarının kabalığından kaçınarak insanların terkettiği kimsedir"* buyurdu."

REHİN BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Rehin, lügatte sâbit, dâim, pâyidar demektir. Herhangi bir sebepten dolayı bir şeyi mahpûs, mevkûf kılmak mânasınadır. Fakihlerin ıstılâhı olarak: "Bir malı, ondan tamamen veya kısmen ıstıfası, mümkün olan bir malı hak mukabilinde, o hak sahibinin veya başkasının elinde bi'r-rızâ (rızası ile) mahpus ve mevkuf kılmaktır. Böyle hapis edilen mala merhûn denildiği gibi rehin de denir. Hak sâhibi sıfatıyla rehini kabzeden kimseye de mürtehin denir. Borcuna mukâbil malını rehin bırakan kimseye râhin denir.

Rehinin rüknü, icab ve kabûl ile kabzdır. Yani hukûkî bir rehn akdinin gerçekleşmesi ve sahih olması için şu üç şart tahakkuk etmelidir:

1) İcab: Borçlunun teklifi.

2) Kabul: Alacaklının kabûl etmesi.

3) Kabz: Alacaklının rehin bırakılacak malı fiilen alması. Vekilinin alması da kabz sayılır.

Bilhassa Hanefîler, kabz husûsunda ısrarlıdırlar ve merhûn malın, mutlaka mürtehinin elinde olmasını şart koşarlar. *İcab* ve kabul her iki tarafın rızasını ifâde der. Öyle ise bir malın rehin kılınması husûsunda iki taraf da râzı olmadıkça akid gerçekleşmez.

Hayvan, tarla, ev, giyecek, kap-kacak, köle gibi her çeşit mukavvim (alınıp-satılabilen) mal rehin yapılabilir. *Aynî* ehl-i ilmin: "Rehinin nafakası râhine aittir, mürtehine değil, mürtehinin de kullanma hakkı yoktur" demede icma ettiklerini söyler.

Rehinden hâsıl olan süt, yün, yavru gibi mütevellit artmalar rehne tâbidir, mürtehinin yanında kalır, rehin muâmelesi görür.

Rehin akdini râhin feshedemez ise de mürtehin feshedebilir. Bu durumda mal, sâhibinin eline geçmeden zayi olsa zarar mürtehinin zimmetindedir.

1999 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: يُرْكَبُ الرَّهْنُ بنفقته، ويُشْرَبُ لَبَنُ الدَّرِّ بنفقته إذا كان مرهوناً. وعلى الّذي يشرب ويركب النفقة].

أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

«الـدَّرّ» في أصل الكلام: اللبن، ومعنى هذا أن زيادة الرَّهْنِ ونماءه وفضل قيمته للراهن. وعلى المرتهن ضمانه إن هلك.

1. (1999)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: *"Rehin (olarak bırakılan hayvan)a, nafakası mukabilinde binilir. Sağmal hayvan rehin bırakılmışsa sütü, nafakası mukabilinde içilir. Nafaka, binen ve sütünü içen üzerinedir."* [Buhârî, Rehn 4, Tirmizî, Büyû 4, (1254); Ebû Dâvud, Büyû 78, (3526).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, umumî açıklama kısmında belirtilen rehinle ilgili bâzı eseslarla tam mutâbakat arzetmediği için, ulemânın farklı yorumlarına ve ihtilâflarına sebep olmuştur. Çünkü hadis rehin olarak bırakılan bir maldan -ki mal burada sağmal bir hayvan veya binektir- onun nafakasını veren kimsenin istifâde edebileceğini ifâde etmektedir.

İmdi: Burada nafakayı veren râhin mi mürtehin mi? Bu bir ihtilâf konusu olmuştur.

★ *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye* ve bazı başkalarına göre, nafaka veren mürtehindir ve mürtehin, merhûnun maslahatını yerine getirdiği takdirde -râhinin rızası olmasa bile- ondan istifâde hakkına sâhiptir.

★ *İmâm Şâfiî, İbrahim Nehâî* ve *Zâhirîler* bu hadisten hareketle şöyle hükmetmişlerdir: "Râhin, merhûn üzerindeki nafaka sebebiyle - Zîra rehinin nafakası râhin üzerinedir- ondan istifâde eder: Biner, sütünü sağar vs." *İbnu Hazm ez-Zâhirî* Muhallâ'da şöyle der: "Rehin bırakılan şeyin bütün menfaatleri, rehinden önce olduğu üzere, malın asıl sâhibine aittir. Ancak bu malın nafakasını vermeme halinde veya nafakayı mürtehinin karşılaması hallerinde binme ve sütünden istifâde hakkı mürtehine geçer. Şu halde mürtehin bu hakkı "nafaka infakı" sebe-

biyle elde eder. Ancak, bu istifâde az olsun çok olsun, hiçbir sûretle borca mahsûb edilmez. Çünkü mal, râhinin mülkiyetinden çıkmış değildir. Ebû Hüreyre hadisine binâen binme ve sağma hakkı, rehin malın nafakasını karşılayana aittir."

Ebû Hanîfe, Sevrî, İmam Yûsuf ve *İmam Muhammed, Mâlik* ve bir rivâyette *Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehümullah) Hazerâtı şöyle demişlerdir: "Râhin bu hakka sahip değildir. Zîra bu, rehnin hükmüne zıddır. Çünkü rehnin hükmü, "malın dâimî hapsi"dir. Bu sebeple, râhin artık rehin mala sâhip değildir. Böyle olunca râhin, merhun'dan istihdam (hizmetlenme), binme, sağma, ikâmet vs. yollarından hiçbiriyle istifade edemez. Keza rehin'i mürtehinden başkasına izni olmadan satamaz da. Satarsa izin alır. İzin verirse satması câizdir. Bu durumda semen (satılan mal mukabilinde alınan para), izin sırasında mürtehin: "Bu para yanımda rehin olarak kalacak" diye bir şart koşsa da koşmasa da mürtehin'in elinde rehin olur. *Ebû Yûsuf*'un: "Şart koştu ise rehin olur" dediği rivâyet edilmiştir. Kezâ, mürtehin'in de râhin izin vermezse, merhundan istifâde hakkı yoktur. Sözgelimi, merhûn köle ise istihdam edemez. Hayvan ise binemez, elbise ise giyemez, evse oturamaz, Mushaf'sa okuyamaz ve satamaz da.

Hemen belirtelim ki, merhundan hâsıl olan herçeşit ziyâdeden (süt, yün, yavru, meyve vs.) mürtehin istifâde edemediği gibi râhin de istifâde edemez. Bunlar asılla birlikte merhûn olur. Mürtehin, râhinden izin almadan bunları istihlâk edecek olsa tazmin eder.

Tahâvî, "rehin malın nafakasının râhine âit olduğu, mürtehinin de rehni kullanma hakkı bulunmadığı" hususunda ulemânın icma ettiğini söyledikten sonra, belirtilen bu *Hanefî* (ve cumhur) görüşüne uymayan "Şâfiî ve aynı görüşte olanların" yanılgılarını açıklamaya geçer. Delillerinden biri, sadedinde olduğumuz *Ebû Hüreyre* hadisinin mücmel oluşudur. Yâni hadis, merhûn mala, râhinin mi, mürtehinin mi nafaka verip sütünü içeceği veya bineceğini açıklamamıştır. Dolayısıyle bâzıları: "Bu, mürtehinin'dir" derken, bazıları da: "Bu, râhinindir" diyebilir. *Tahâvi*, bu hükmün riba ile ilgili haram gelmezden önceye ait olduğunu, ribanın tahrim edilmesinden sonra mürtehinin rehin'den istifâdesinin de yasaklandığını söyler. Dolayısıyle bu hadisin neshine hükmederek, buna dayananların görüşlerini çürütür.

Mevzu üzerine *Aynî*'nin dermeyan ettiği tahlillere böylece dikkat çektikten sonra, sadedinde olduğumuz hadis hakkında söylenenleri hülâsa etmek isteriz. Bâzı âlimler, hadisin, iki vecihten kıyasa muhâlif olduğunu söyleyerek, hadisi te'vil etmişlerdir.

1- Rehin malın asıl sâhibinin izni olmadan, mâlik dışındaki kimseye binme ve sütünden içme izni vermektedir.

2- Bu istifâdeyi, nafaka ile tazmîn etmekte, istifâdenin kıymeti ile değil.

İbnu Abdilberr der ki: "Fukahâ'nın cumhûrunca üzerinde icma edilmiş bulunan bazı esaslar ve sıhhatinde ihtilâf edilmeyen sâbit ve sahîh hadisler ve bu hadisi(n hükmünü) reddeder. Bu hadisin mensuh olduğuna İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in rivâyeti delildir:

لاَ تُحلَبُ مَاشِيَةُ امْرِئٍ بِغَيْرِ اِذْنِهِ "Bir kimsenin sağmal hayvanı, sâhibinin izni olmadan sağılamaz." Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir (sıhhati kesindir)."

Burada şunu da kaydedelim; sadedinde olduğumuz hadisin mensuh olması meselesine itiraz edilmiştir: "İhtimalle nesh sâbit olmaz. Bu hadisin mensuh olduğu, ihtimâle dayanmaktadır. Bu hadisin daha önce vârid olduğunu te'yid edecek delil yoktur, üstelik müteârız iki hadisin cem imkânı varken neshi araştırılmaz" demiştir. *Nitekim Evzâî, Leys* ve *Ebû Sevr* şöyle bir te'vile giderler: "Bu hadis, râhinin mürtehinin nafakasını vermekten imtina etmesi durumuna hamledilmelidir. Bu durumda mürtehine, hayvanın hayatını korumak üzere infak etmesi mübah olur. Bu hizmetine mukabil, hayvandan binmek veya sütünden içmek sûretiyle istifade etmesi helâl kılındı. Ancak bu istifâde miktarı, harcadığı nafakanın değerini taşmamalıdır." Âlimleri, merhûndan istifâde meselesinde hassasiyete sevkeden hususlardan biri karz'ın mukabilinde alınacak menfaatin riba sayılacağı ve dolayısıyle bunun haram edilmiş olmasıdır. Rehin hayvandan istifâdeye cevaz verenler, bunu harcanan nafaka miktarıyla kayıtlamışlar, fazlasına "ribâdır" demişlerdir.

Hadis üzerine başka yorumlar da yapılmış, hadisin mensuh olduğu iddiaları reddedilmiştir. Hadisle ilgili münakaşaları kaydeden Tirmizî şârihi *Mübârekfûrî* açıklamalarını şöyle noktalar:

"Elhasıl: Sadedinde olduğumuz hadis sahihtir ve muhkemdir, mensuh değildir. Şeriatın esaslarından (usûl) hiçbiri onu reddetmediği gibi, sâbit ve sahih âsârın hiçbiri de reddetmez. Bu hadis, rehin bırakılan hayvana, nafakası mükâbilinde binilebileceğine, sağmal hayvanın sütünden nafakası mukabilinde istifâde edilebileceğine sarih bir delildir. Tirmizî'nin de kaydettiği üzere, bu *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak*'ın görüşüdür. Ancak, rehin bırakılan hayvana kıyas edilmesi, bana göre kıyas-ı maalfârık (yanlış kıyas) dır."

2000 ٢– وعن ابن المسيب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَغْلَقُ الرَّهْنُ].

أخرجه مالك.

قال: وتفسير ذلك فيما نرى والله أعلم أن يرهن الرجل الرهن عند الرجل بالشئ وفيه فَضْلٌ عما رُهِنَ فيه. فيقول المرتهن: إن لم تأتني بحقي إلى أجل كذا وكذا فهو لي. أو يقول له الراهن: هو لك إن لم آتكَ به إلى الأجل. قال: وهذا الذي نهى عنه رسول الله ﷺ فلا يصلح. فلو جاءَ صاحبه بما فيه بعد الأجل فهو له، وأرى هذا الشرط منفسخاً. وقال الشافعي: معناه لا يستحقه المرتهن إذا ترك الراهن قضاءَ حقه.

2. (2000)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtü vesselâm)* buyurdular ki: "Rehin kapanmaz." [Muvatta, Akdiye 13, (2, 728).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, burada bir câhiliye geleneğini yıkmıştır. Cahiliye devrinde bir borca mukabil, değer itibariyle borç miktarını aşan bir mal rehin olarak alınınca, mürtehin şöyle derdi: *"Falanca tarihe kadar borcunu ödemezsen artık bu mal benim olacak."* Râhin borcunu ödeyemeyince mürtehin, malı zimmetine geçiriyordu. Aynı sözü râhin de söyleyebiliyordu: "Falanca tarihe kadar alacağını ödemezsem bu mal senin olsun." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadedinde olduğumuz beyanlarıyla, bu usûlün haram olduğunu, câiz olmadığını belirtmiştir. Öyle ise, mal sâhibi, vâdesi içinde borcunu ödeyemeyip, vâde dolduktan sonra ödeyecek olsa malına yine de sâhip olabilecektir. *İmam Şâfiî* (rahimehullah) der ki: "Hadisin mânası şudur: *"Râhin, borcunu ödemekten vazgeçse bile mürtehin o mala sâhip olamaz."* Yani, merhûn satılır, mürtehin hakkını alır, ziyadesini sâhibine (râhine) iâde eder.

2001 ٣– وعن عائشة رضيَ اللهُ عنها قالت: [اشْتَرى رَسولُ الله ﷺ مِنْ يَهُودِيٍّ طَعَاماً بِنَسيئَةٍ وأعْطَاهُ دِرْعاً لَهُ رَهْناً]. أخرجه الشيخان والنسائى.

3. (2001)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir yahudîden, veresiye yiyecek satın aldı. Rehin olarak zırhını verdi." [Buhârî, Rehn 2, 5, Büyû 14, 33, 88, Silm 5, 6, İstikraz 1, Cihâd 89, Megâzi 85; Müslim, Musâkât 124, (1603); Nesâî, Büyû 58, 87, (7, 288, 303).]

AÇIKLAMA:

1- Muhtelif rivâyetlerde, Resûlullah'ın bir yahudîden arpa satın alarak, borcuna mukabil *Zâtu'l-Fudûl* nâmındaki demirden mâmul zırhını rehin bıraktığı belirtilmiştir. Hadisin, *Buhârî'nin Kitabu'l Büyû*'daki bir vechinde ailesi için arpa satın aldığı bir yahudîye borcuna mukabil zırhını Medine'de rehin bıraktığı tasrîh edilir. Başka rivâyetlerde bu yahudînin Evs Kabîlesinin halîfi (müttefik) bulunan *Benî Zafer*'den *Ebü'ş-Şahm adında* biri olduğu belirtilir. Bu arpa, bir rivayete göre otuz sâ', bir rivâyete göre de yirmi sâ' miktârındadır. *İbnu Hacer* "yirmi-otuz sa' arasında bir miktarda olmalı" der. Bazı rivâyetler bu arpanın, yekün bir dinar değerinde olduğunu belirtmiştir.

Bazı rivâyetler, bu borcu ödeyemeden Resûlullah'ın vefat ettiğini, bilâhare *Hz. Ebû Bekr*'in parayı ödeyerek zırhı rehinden kurtardığını ve *Hz. Ali*'ye teslim ettiğini belirtir. Ancak, ölmezden önce borcu ödeyip zırhı geri aldığı rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet zayıftır.

2-Bazı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın evinde fazla yiyecek maddesinin bulunmadığına dair rivâyetleri gözönüne alarak, bunu ailesi için değil, misâfirler için almış olabileceğini söylemiştir.

3-Zengin Müslümanlar varken, yahudîden arpa alması da bazı yorumlara sebep olmuştur: "Ashâb para kabûl etmekten çekinebilirdi, Resûlullah minnet altında kalmak istememiştir", "Ehl-i Kitap'la alış-veriş yapılabileceğini göstermek istemiştir"; "Ashab arasında arpa satacak zengin olmayabilir de " vs.

4-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Kâfirle alış-veriş muâmelesi, temizliğinde emin olunan mallarda câizdir. Bu meselede onların küfürlerine, kendi aralarındaki gayr-ı meşrû muâmelelerine îtibar olunmaz.

Malının çoğunluğu haram olan kimse ile de ticârî muâmele câizdir.

Kâfire silah satılabilir, kiralanabilir, rehin olarak verilebilir, yeter ki harbî olmasın. Bazı âlimler, "Harb mahalli bile olsa, yiyecek sıkıntısı varsa silah satılamaz ise de rehin verilebilir, çünkü âile nafakası farzdır, fakat *düşmana harp silah ve âletleri satılmaz*" demiştir.

Ehl-i zimmenin emlâki ellerinde kalabilir.

Veresiye alış-veriş câizdir.

Harp silahı olan zırh ve diğer mühimmat şahsî eşya olarak bulundurulabilir, bu tevekküle mâni değildir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin gıdası çoğunluk itibariyle arpadır.

Merhûnun kıymeti hususunda (ihtilâf olursa) yeminle birlikte mürtehinin sözü esastır.

Resûlullah'ın zühdü ve dünya karşısındaki tevâzusu gözükmektedir. Zırhını rehin verecek kadar para biriktirmeme husûsunda titiz davranmıştır. Halbuki dileseydi mal-mülk sâhibi olabilirdi.

Resûlullah'ın hayat sıkıntısı, sabrı ve aza kanaati, keza zevcelerinin de aynı sıkıntılara katlanma fazîletleri, rivâyetten anlaşılmaktadır.

RİYA BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Riya, lügat olarak görmek mânasına gelen ru'yet kökünden gelir. "Hakikatte olmadığı halde iyi görünmek" mânasınadır. Dilimizdeki en yakın karşılığı gösteriştir. Dînî bir tabir olarak ibâdetlerde ve diğer amellerde samimiyetten uzaklığı ve ihlassızlığı ifade eder. Bir başka ifade ile, bir Müslüman ibâdetlerini Allah rızası için yapmakla mükelleftir. Sadaka, zekat, yardım, güler yüz, tatlı söz gibi her çeşit hayırlı amelleri de Allah rızası için yapmalıdır. Amelde Allah rızasını arama keyfiyetine ihlas denir. İhlasın zıddı riyadır. Yani, her çeşit ibâdet ve dînin teşvîk ettiği diğer hayırlı amellerde Allah rızasını değil, dünyevî bir maksad gütmek, insanların rızasını aramak riyadır. *Gazâlî*, daha vecîz olarak: *"Riya, iyi görünerek insanların kalbinde yer almak istemektir"* diye târif eder. *Gazâlî* bir başka tarifinde, riyâ'yı sadece ibâdetlerdeki gösterişe tahsis ederek: *"Allah'a yaptığı ibâdet ile kulları kastetmektir"* diye tarif eder. Ancak hadislerde herçeşit ameldeki ihlassızlık, riya ile ifade edilmiştir. Mamafih *Gazâlî* de beş şeyle riya yapıldığını belirterek, teker teker açıklar. Bu beş şey: Beden, elbise, söz, amel, arkadaş çokluğu'dur.

İhlâsa ehemmiyet veren İslâm nazarında riya, bir nevî şirktir. Çünkü hayırlı ameller Allah için yapılacakken dünyevî bir menfaat için yapılınca, o menfaat Allah yerine konmuş olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şirkin bu çeşidine şirk-i hafî demiştir, yani gizli şirk. Hadiste: ان ادنى الرياء شرك **"Riyanın en azı da şirktir"** buyurulmuştur. Bir başka hadis de şöyledir: **"Kıyamet günü riyâkar adama: "Ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden, ey gösterişci mürâî, amelin mahvoldu, mükâafatın kayboldu. Amelini kime gösteriş için yaptınsa, git ondan mükâfâtını al!" denir."** Resûlullah'ın riyaya karşı

uyarısı çoktur. Bunlardan biri de şöyle: Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta tapacak değiller; güneşe, aya, taşa da tapacak değiller. Fakat amellerinde riyâkarlık yaparlar, Allah için işlemezler."

Resûlullah'ın riya ile ilgili bazı hadislerine geçmeden önce, *Gazâlî Hazretleri*'nin riyanın dereceleri ile alâkalı açıklamasını da kaydetmede fayda görüyoruz: Ona göre riya'nın çeşitli dereceleri vardır. Bazısı bazısından daha ağırdır:

Birinci Derece: En ağır olanıdır. Riya ile yaptığı ibâdette hiç sevap niyeti yoktur. İcabında insanların yanında abdestsiz bile namaz kıldığı halde, yalnız kaldığı zaman hiç kılmayan gibi. Bu namaz sırf insanlara gösteriş içindir, hiçbir hayrı yoktur.

İkinci Derece: İbâdeti gösteriş için yapar, fakat Allah'ın rızasını da niyet eder. Ancak bu niyet zayıftır, yalnızlıkta bu ibâdeti yapmayacaktı. Sevâba niyet etmese de gösteriş için bunu yapacaktır.

Üçüncü Derece: Gösteriş ve sevap tarafları müsâvî olmaktır. Eğer riyânın yanında bir de sevap veya sevabın yanında bir de riya niyeti olmasa bu ameli yapmayacaktı. İkisinin müsâvî olarak bulunmasıyla bu ameli yapmıştır. Bu amelinden zarar görmese de fayda da görmez, başa baş kurtarır.

Dördüncü Derece: İbâdetini, insanların duymuş olmasından dolayı daha da gayrete gelip takviye etmesi, artırmasıdır. Böyle birisi, kimse duymasa da ibâdetini yapacaktır. Böyle birisi sırf riya maksadıyla yapmadığı için ibâdetinden fayda görebilir.

2002 ١ – عن شُفَيٍّ الأصبحي عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: أوّل من يُدعى به يوم القيامة رجل جمع القرآن، ورجل قُتل في سبيل الله، ورجل كثير المال. فيقول الله تعالى للقارئ: ألم أُعلّمك ما أنزلت على رسولي؟ فيقول: بلى يا ربّ. قال: فما عملت فيما علمت؟ فيقول: كنت أقوم به آناء الليل وأناء النهار. فيقول الله تعالى له: كذبت. وتقول له الملائكة: كذبت. ويقول له الله تعالى: بل أردت أن يقال فلان قارئ، وقد قيل ذلك. ويؤتى بصاحب المال؟ فيقول الله تعالى: ألم أُوسع عليك حتى لم أدعك تحتاج إلى أحد؟ فيقول: بلى يا ربّ. فيقول: فماذا عملت فيما آتيتك؟ فيقول: كنت أصل الرحم وأتصدّق. فيقول الله

تَعالى لَهُ: كَذَبْتَ؛ وتقولُ لَهُ المَلائِكَةُ: كَذَبْتَ؛ ويقولُ لَهُ اللهُ تعالى: بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلانٌ جَوادٌ، وقَدْ قِيلَ ذلِكَ. ثُمَّ يُؤتى بِالَّذى قُتِلَ في سَبِيلِ اللهِ. فيَقُولُ لَهُ اللهُ تعالى: فِيمَا ذا قُتِلْتَ، فيَقُولُ: أُمِرْتُ بِالْجِهادِ في سَبِيلِكَ فَقَاتَلْتُ حَتَّى قُتِلْتُ. فيَقُولُ اللهُ تعالى لَهُ: كَذَبْتَ. وتَقُولُ لَهُ المَلائِكَةُ: كَذَبْتَ. ويَقُولُ لَهُ اللهُ تعالى: بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلانٌ جَرِئٌ، وقَدْ قِيلَ ذلِكَ. ثُمَّ ضَرَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ على رُكْبَةِ أَبى هُرَيْرَةَ. فقَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أُولئِكَ الثَّلاثَةُ أَوَّلُ خَلْقِ اللهِ تُسَعَّرُ بِهِمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قَالَ شُفَيٌّ: فَأَخْبَرْتُ مُعَاوِيَةَ بِهذَا الحَدِيثِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ. فقَالَ: قَدْ فُعِلَ بِهؤُلاَءِ هذا، فَكَيْفَ بِمَنْ بَقِىَ مِنَ النَّاسِ؟ ثُمَّ بَكَى مُعَاوِيَةُ بُكَاءً شَدِيداً حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ هَالِكٌ. ثُمَّ أَفَاقَ وَمَسَحَ عَنْ وَجْهِهِ وقَالَ: صَدَقَ اللهُ وَرَسُولُهُ؛ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لاَ يُبْخَسُونَ أُولئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ إِلاَّ النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ]. أخرجه مسلم والترمذي واللفظ له والنسائى.

1. (2002)- *Şüfeyyü'l-Esmâî, Hz. Ebû Hüreyre*'den naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur'ân-ı ezberleyen biri, Allah yolunda öldürülen biri ve bir de çok malı olan biridir. Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân okuyana:*

"Ben Resûlüme inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?" diye soracak. Adam:

"Evet yâ Rabbi!" diyecek.

"Bildiklerinle ne amelde bulundun?" diye Rabb Teâlâ tekrar soracak.

Adam:

"Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum" diyecek. Allâhu Teâlâ Hazretleri:

"Yalan söylüyorsun!" diyecek. Melekler de ona:

"Yalan söylüyorsun!" diye çıkışacaklar. Allahu Teâlâ Hazretleri ona:

"Bilakis sen, "Falanca Kur'an okuyor" densin diye okudun ve bu da söylendi" der.

Sonra, mal sahibi getirilir. Allah Teâlâ Hazretleri:

"Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimseye muhtaç olmadın?" der. Zengin adam, "Evet yâ Rabbi" der.

"Sana verdiğimle ne amelde bulundun?" diye Rabb Teâlâ sorar. Adam:

"Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim" der. Allâhu Teâlâ Hazretleri:

"Bilakis sen: "Falanca cömerttir" desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi" der.

Sonra Allah yolunda öldürülen getirilir. Allah Teâlâ Hazretleri:

"Niçin öldürüldün?" diye sorar. Adam:

"Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım" der. Hakk Teâlâ ona:

"Yalan söylüyorsun!" der. Ona melekler de:

"Yalan söylüyorsun!" diye çıkışırlar. Allah Teâlâ Hazretleri ona tekrar:

"Bilakis sen: "Falanca cesurdur" desinler diye düşündün ve bu da söylendi" buyurur. Sonra (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebû Hüreyre'nin dizine vurup):

"Ey Ebû Hüreyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü, cehennemin, aleyhlerinde kabaracağı Allah'ın ilk üç mahlûkudur!" dedi."

Şüfey der ki: "Ben Ebû Hüreyre'den aldığım bu hadisi, Hz. Muâviye'ye haber verdim. Bunun üzerine: "Böylelerine bu muâmele yapılırsa, insanların geri kalanlarına neler yapılır?" dedi ve *Hz. Muâviye* şiddetli bir ağlayışla ağlamaya başladı, öyle ki helak olacağını zannettim. Derken bir müddet sonra kendine geldi, yüzündeki (gözyaşlarını) sildi. Ve şunları söyledi:

"Allah ve Onun Resûlü doğru söylediler: **"Dünya hayatını ve onun zinetini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar orada bir eksikliğe de uğratılmazlar. İşte âhirette onlara ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşa gitmiştir. Zâten yapmakta oldukları da bâtıldır"** (Hûd 15-16). [Müslim, İmâret 152, (1905); Tirmizî, Zühd 48, (2383); Nesâî, Cihâd 22, (6, 23, 24).]

2003 ٢ – وعن كعب بن مالك رضي الله عنه قال: [سمعت النبي ﷺ يقول: من طلب العلم ليجارى به العلماء ويمارى به السفهاء ويصرف به وجوه الناس إليه أدخله

اللهُ النَّارَ]. أخرجه الترمذي.

« المُمَارَاةُ » المجادلة والمناظرة.

« وَالمُجَارَاةُ » أن يجرى مع قوم في شئ ويفعل مثل فعلهم.

2. (2003)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim âlim geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi maksadlarla ilim öğrenirse Allah o kimseyi cehenneme atar."* [Tirmizî, İlm 6, (2656).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada dünyevî bir maksadla ilim taleb etmeyi yasaklamaktadır. Nitekim *Tirmizî*, bu hadisi "İlmiyle dünyayı taleb edenin durumu" adını taşıyan bir bâbta kaydeder.

"Dînimiz, sâdece ibâdet ve diğer hayır amellerimizde ihlas emretmez, ilimde de ihlâs emreder. Yani ilim Allah rızası için taleb edilmelidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk gelen "Oku" emrinin *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* şeklinde gelmesi, okumanın, ilmin behemahal Allah'ın ismiyle, yani O'nun rızası için yapılması gereğine ilk irşaddır.

Allah'ın rızası düşünülmeden yapılan her iş çirkindir, bir de rızaya ters düşen olursa çok daha çirkin, çok daha zararlı ve başkaları için de yıkımdır. İlmin, ilâhî rızaya uygun olmayan kullanılışından doğacak zararlar ise daha büyük, daha şümullü olabilir. Bu sebeple, ilim talebine büyük ehemmiyet veren dînimiz, bunun Allah rızası için olmasını ısrarla taleb etmiş, başka maksadlarla ilim taleb edenin, bu ilimle kurtuluşa, cennete değil, felâkete ve ebedî hüsrana uğrayacağını söylemiştir.

2-Bu hadiste ilim talebine, Allah rızası dışında başlıca hangi maksadların esas kılınabileceğine dikkat çekilmiştir.

1) Âlim geçinmek: Yani kendini göstermek ve dinletmek ve böylece dikkatleri üzerine çekmek, kendisine âlim dedirtmek için âlimlerle münazara, münakaşa yapmak, onların ilmî faaliyetlerine katılmak, bu maksadla ilim taleb etmek.

2) Sefihlerle münazara: Tefâhur, gurur, böbürlenme gibi nefsine yönelik gayelerle, sefih kelimesiyle ifâde edilen îmânı zayıf, ameli pek kıt, dinde lâübâli, aklen nâkıs kimselerle münakaşa, mücâdele etmek, bu maksadla ilim taleb etmek.

3) Halkın dikkatlerini kendine çekmek: Bundan maksad, mevkî, makam, para gibi herçeşit dünyalığı elde etmek, insanları kendine yöneltmek için ilim talebidir.

Resûllullah, bu niyetlerden biriyle ilim taleb etmenin kişiyi ateşe atacağını belirtmektedir. *Sühreverdî,* el-Avârif'te der ki: "Münakâşa ve onunla birlikte bulunan diğer vasıflar ateşe girmeye sebeptir, zîra, nefisleri, o esnâda kahr ve galebe için ortaya çıkmıştır. Bu iki sıfat ise, şeytanlığa hastır." *Hüccetu'l-İslâm* der ki: "*Hz. Muâz* (radıyallâhu anh)'den rivâyete göre (ilmi Allah rızası için taleb etmeyen âlimleri yedi tabakaya ayırarak) şöyle demiştir:

★ Ulemadan bazıları vardır, ilmini saklar, bu ilmin başkasında da olmasını sevmez. İşte böyleleri cehennemin en dibinde yer alacaktır.

★ Bir kısmı var, ilmi içinde sultan gibidir, itiraz eden olsa küplere biner. Böyleleri cehennemin ikinci tabakasındadır.

★ Bir kısmı vardır, ilmini ve garib hadislerini şeref ve mal sâhiplerinin yanında söyler, böyleleri cehennemin üçüncü tabakasıdır.

★ Bir kısmı vardır, kendini fetva vermeye adamıştır, doğru-yanlış fetvalar verir. Böylesi, dördüncü tabakadadır.

★ Bazıları vardır. Ehl-i kitap ağzıyla konuşur, bunlar beşinci tabakadadır.

★ Bir kısmı vardır. İlmini halk arasında asâlet ve anılma vâsıtası kılar, bunlar altıncı tabakayı teşkil eder.

★ Bir kısım âlim vardır, onları tekebbür ve kendini beğenme, helâke atar, bu gruptan biri va'zu nasîhat edecek olsa şiddet gösterir. Başkasını da burunsar (küçük görür), böylesi, ateşin yedinci mertebesindedir. Rivâyette gelmiştir: *Öyle kul vardır ki, hakkında açılan medh ü senâ sancağı meşrikla mağrib arasında dalgalandığı halde Allah indinde bir sineğin kanadı kadar ağırlığı yoktur."*

2004 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ جُبِّ الْحَزَنِ. فَقَالُوا يَارَسُولَ اللهِ: وَمَا جُبُّ الْحَزَنِ؟ قَالَ: وَادٍ فِي جَهَنَّمَ تَتَعَوَّذُ مِنْهُ جَهَنَّمُ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: وَمَنْ يَدْخُلُه؟ قَالَ: الْقُرَّاءُ الْمُرَاءُونَ بِأَعْمَالِهِمْ].

أخرجه الترمذي.

3. (2004)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir gün: "Hüzün kuyusundan Allah'a sığının!" buyurdular. Oradakiler:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hüzün kuyusu da nedir?" diye sordular.

"O, dedi, cehennemde bir vâdidir; cehennem, o vâdiden her gün yüz kere Allah (c.c)'a sığınma taleb eder."

"Ey Allah'ın Resûlü! denildi, oraya kimler girecek?"

"Oraya dedi, *amellerinde riya yapan kurrâlar girecektir!..."* [Tirmizî, Zühd 48, (2384).]

AÇIKLAMA:

Karrâûn kelimesi, *karrâ*'nın cem'idir. Karrâ, kıraati güzel olan demektir. Kırâet, okuma demek ise de, Nihâye'nin açıkladığı üzere asıl itibariyle cem'etmek mânâsına gelir.

Kelime, hadislerde *karrâ* veya *kurrâ* her iki şekilde de gelmektedir. Kurrâ müfred olduğu gibi kâdi'nin cem'i de olabilmektedir. Müfred olduğu takdirde cem'i kurrâûn'dur. Nâsik, müteabbid, yani dindar, çokca ibâdet yapan, günahlardan kaçınan mânasına gelir. Mütekarri de aynı mânada kullanılmaktadır.

Cehennemin bile Allah'tan günde yüz sefer sığınma taleb ettiği hüzün kuyusu, dindarlık kisvesi altına girerek dîni tahrib edenler için hazırlanmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka hadislerinde: أكثر منافقى امتى قراءها **"Ümmetimin gerçek münâfıklarının çoğunluğu kurrâları arasındadır"** buyurmuştur. *İbnu'l-Esîr* bu hadisi şöyle açıklar: "Yani, münâfıklar (halka tam bir güven vererek foyalarını gizlemek ve böylece ortaya attıkları yıkıcı fikir ve faaliyetleri esnasında haklarında doğabilecek şüphe ve) töhmeti ortadan kaldırmak için Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlerler. Onlar Kur'ân'a bu yolla zarar vereceklerine inanırlar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde münâfıklar bu vasıfta idiler."

NOT:Bu hadiste olsun, müteakip hadislerde olsun Resûlullah tarafından tehdîd edilen kurrâların, hâfızların, dindarların, samimiyetle Müslüman olmakla beraber zaman zaman beğenilmeyen davranışlara düşen günahkâr Müslümanlar olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Bunlar dîni yıkmak üzere, kasd-ı mahsusla yetiştirilmiş gerçek münâfıklar olmalıdır. Bu bahsin sonuna yani 2009 numaralı hadisten sonra koyacağımız açıklayıcı kısımda, *II. Abdülhamid Devri*'nde Mr. John, adında

bir İngilizin, İbrahim adıyla mahalle mektebinde hafız yetiştirilip, sonra devletin kilit noktasına yükseltilme hikayesini göreceğiz. Mr. John, binlerce örnekten sadece bir tanesi.

Müslümanlar düşmanlarını iyi tanımalıdırlar. Değilse, düşmanı tarafından boy hedefi yapılıp durmadan kötülenen samîmî dindarlara karşı, hata olarak değerlendirdiği bâzı davranışları sebebiyle, tavır alır, dil uzatırsa, kendisini küffâr cephesine dâhil etmiş olur. Ancak: يكُونُ فِي آخِرِ الـــــــزَّمان عُبَّادٌ جُهَّالٌ وقُرَّاءٌ فَسَقَةٌ **"Ahir zamanda câhil âbidler, fâsık kurrâlar olacaktır"** mânasında hadislerin çokluğu, samîmi dindarları dikkate dâvet etmeli, manen sıhhati husûsunda Kurtubî gibi büyüklere kanaat veren bu gibi rivâyetlerin tehditlerine mâsadak olmaktan korkmaya, titiz davranmaya sevketmelidir. Cehâlet, feraset noksanlığı gibi sebeplerle, samimîler de, hizbu'ş-şeytanın tuzağına düşerek kaş yaparken göz çıkarabilirler. *Mekhûl* (rahimehullah) bu çeşit hadislere dayanarak: *"İnsanlar öyle zamana rastlayacaklar ki, âlimleri eşek cîfesinden berbat kokacaklar"* demiştir.

2005 ٤– وعن أبي هريرة وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [قال رسول الله ﷺ: يَكُونُ في آخِرِ الزَّمانِ رِجالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنيا بالدِّينِ، يَلْبَسُونَ للنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّينِ، أَلْسِنَتُهُمْ أَحْلَى مِنَ العَسَلِ وقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئابِ. يَقُولُ اللهُ تَعالى: أَبِي تَغْتَرُّونَ أَمْ عَلَيَّ تَجْتَرِئُونَ. فَبِي حَلَفْتُ لأَبْعَثَنَّ عَلَى أُولئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَذَرُ الحَلِيمَ فِيهِمْ حَيْرانَ].

أخرجه الترمذي.

« الخَتْل » الخدع.

« والإجْتِراءُ » الجسارة على الشئ.

4. (2005)- *Ebû Hüreyre* ve *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ahir zamanda, dinle dünyayı taleb eden insanlar zuhur edecek. Bunlar, insanlar(a iyi görünüp, onları aldatmak) için öyle bir yumuşaklığa bürünürler ki koyun postu yanlarında kaba kalır. Diller de baldan daha tatlıdır. Ancak kalbleri kurtlarınkinden vahşidir. Cenâb-ı Hakk (bunlar için) şöyle diyecektir: "Beni aldatmaya mı çalışıyorsunuz, yoksa bana karşı cürete mi yelteniyorsunuz? Zât-ı Akdesime yemin olsun, bunlar üzerine, kendilerinden çıkacak öyle bir fitne göndereceğim ki, içlerinde halîm olanlar bile şaşkına dönecekler."* [Tirmizî, Zühd 60, (2406, 2407).]

2006 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: يَقُولُ اللهُ تعالى: أنَا أغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ. مَنْ عَمِلَ عَمَلاً أشْرَكَ مَعِي فِيهِ غَيْرِي تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ]. أخرجه مسلم.

5. (2006)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ben ortakların şirkten en müstağnî olanıyım. Kim bir amel yapar, buna benden başkasını da ortak kılarsa, onu ortağıyla başbaşa bırakırım." [Müslim, Zühd 46, (2985).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i Kudsî'de Cenâb-ı Hakk şunu söylüyor: *"Benim hiçbir ortağa ihtiyacım yok. Kim amelini sâdece benim için yaparsa, o amel nazarımda makbûldür. Kim de ameline bir başka ortak koşarsa, yani bir başka mülahazayı da ameline dâhil ederse o ameli kabul etmem."*

Burada kastedilen *"bir başka ortak"* riyâdır. Yaptığı işte insanları memnun etme düşüncesi, dünyevî bir menfaat elde etme duygusudur. Namazı, sırf Allah'ın emrini yerine getirerek rızasını kazanmak varken bir de spor yapmış olmayı veya müşterilerine güven telkin etmeyi düşünerek yapmak gibi. Bu ikinci düşünce, hadiste "şirk koşmak" veya "ortak" olarak ifade edilmiştir.

2007 ٦- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: تَجِدُونَ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ تعالى يومَ القِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هٰؤُلاَءِ بِوَجْهٍ وَهٰؤُلاَءِ بِوَجْهٍ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

6. (2007)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den bir rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde, Allah nazarında en kötü olanlardan bir kısmını da iki yüzlülerin teşkil ettiğini göreceksiniz. Bunlar bazılarına bir yüzle, diğer bazılarına da başka bir yüzle giden insanlardır."* [Buhârî, Edeb 52; Müslim, Fedâil 199, (2526); Muvatta, Kelâm 21, (2, 991); Tirmizî, Birr 78, (2026); Ebû Dâvud, Edeb 39, (4872).]

2008 ٧- وعن عَمَّار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ في الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يومَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ]. أخرجه أبو داود.

7. (2008)- *Ammâr İbnu Yâsîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin dünyada iki yüzü varsa kıyâmet günü, ateşten iki dili olacaktır."* [Ebû Dâvud, Edeb 39, (4873).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadiste iki yüzlülük kınanmakta ve reddedilmektedir. *Nevevî*'ye göre: "İki yüzlü, her tâifeye onları memnun edecek tarzda gelip, kendisinin onlardan olduğunu ve muhaliflerine zıd olduğunu izhâr eden kimsedir. Bu kimsenin yaptığı, bir nifak ve hâlis yalandan ibarettir. Her iki grubun da sırrına muttalî olmak ister. Bu davranış haram kılınan bir müdâhenedir." *Nevevî* devamla der ki: "Eğer böyle yapmakla insanların aralarını düzeltmeyi kastetmişse bu güzeldir, takdîr edilen bir davranıştır." Bazıları da şöyle demiştir: "Bu iki davranış arasında bir fark vardır. Mezmûm (kötü) olanı, kişinin her taifeye uğrayınca amellerini onlara övmesi, öbür tarafa gidince kötülemesi, herbirini diğerinin yanında zemmetmesidir. Güzel olan davranış ise, her tâifeye, diğerinden hayırla bahsetmesi, her birine diğerini mâzur göstermesi, birinden diğerine imkân nisbetinde güzel taraflarını nakledip, kusurlarını örtmesidir." Âlimlerin yaptığı bu ayırımı *Â'meş*'ten yapılan şu rivâyet te'yid eder:

اَلَّذِى يَأْتِى هٰؤُلَاءِ بِحَدِيثِ هٰؤُلَاءِ بِحَدِيثِ هٰؤُلَاءِ

"(Zemmedilen) o kimsedir ki, buna öbürünün lafını getirir, öbürüne bunun lafını götürür."

Bazıları da hadisi şöyle te'vil etmiştir:

"Hadiste kastedilen kimse, amelinde riyâkâr davranandır. İnsanlara huşu sâhibi ve mâsum gözükerek Allah'tan korktuğu intibâını verir, hatta halkın hürmet ve ikramına mazhar olur. Ancak içi göründüğü gibi olmayıp, tam tersinedir."

İki yüzlülüğü, *Münâvî*, iki düşman taraf arasında görür. Der ki: "İki düşman taraftan her biri ile dostmuş gibi davranır ve her birine yardım vaadeder ve berikini ötekinin yanında zemmeder, ötekini de berikinin yanında zemmeder. Bir kavme bir yüzle, diğerine fesad sokucu bir başka yüzle gelir. Dünyada her bir taife yanında, bir başka dil kullandığı için, Kıyamet günü ceza olarak ateşten iki dil ile gelir." *Gazâlî* der ki: "Âlimler, bir kimsenin iki ayrı gruba iki ayrı yüzle muhatap olmasının nifak olduğunda ittifak etmişlerdir. Nifakın birçok alâmetleri vardır. Bu söylenen onlardan biridir. Evet, şâyet her birine karşı iyi davransa, her iki tarafla da iyi geçinse, konuşmalarında ve davranışlarında samîmi ve sâdık olsa böyle birisi zemmedilen iki dilli sayılmaz. Eğer bunlardan herbirinin sözünü diğerine naklederse dil sâhibi olmaktan başka ayrıca nemmâmdır da (söz getirip-götüren). Bu nemîmeden yani koğuculuktan

da kötüdür." *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'e bazıları: "Biz ümerânın yanına girince bir çeşit, çıkınca başka çeşit konuşuyoruz" dediler. O: "Biz Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bunu nifak addederdik" diye cevap verdi.

٢٠٠٩ - ٨ وعن أبي وائل قال: [سمعتُ أُسامةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يقول: قال النبيّ ﷺ: يُؤْتَىٰ بالرَّجُلِ يومَ القِيامَةِ فيُلْقَى فـي النَّارِ فتندلِقُ أقْتابُ بطْنِه فيدورُ بها كما يدورُ الحِمارُ بالرَّحى فيجتَمِعُ إليه أهلُ النَّارِ فيقولُونَ: يا فُلانُ، ألَمْ تكُنْ تأمُرُ بالمعروفِ وتَنْهى عنِ المُنْكَرِ؟ فيقولُ: بلى. كُنْتُ آمُرُ بالمعْروفِ ولا آتيهِ، وأنْهىٰ عنِ المُنْكَرِ وآتيه]. أخرجه الشيخان.

« الإنْدِلاَقُ » الخروج.

و« الأقْتابُ » جمع قَتَبٍ، وهى الأمعاءُ.

8. (2009)- *Ebû Vâil* anlatıyor: "Hz. Üsâme (radıyallâhu anh)'yi işittim diyordu ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyamet günü bir adam getirilip ateşe atılır. Karnındaki barsakları dışarı çıkar. Onları, eşeğin değirmen taşını dönderdiği gibi dönderir. Derken, cehennem ahâlisi etrafında toplanır ve: "Ey fülan, sen dünyada iken (bize) ma'rufu emderip, münkerden nehyetmiyor muydun?" derler. O: "Evet, ma'rufu emrederdim ama kendim yapmazdım, münkeri yasaklardım ama kendim yapardım" diye cevap verir."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10, Fiten 17; Müslim, Zühd 51, (2989).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Üsâme* bu hadisi, kendisine Hz. Osman'la konuşup nasihatte bulunması için teklifte bulunulduğu zaman hatırlayıp naklediyor.

Şârihlerden bazılarının açıklamasına göre, *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'ın anne bir kardeşi *el-Velîd İbnu Ukbe*'nin üzerinde nebîz (içki) kokusu duyulmuş ve bu halk arasında şüyû bulmuş idi. Halbuki *Hz. Osman* onu devlet hizmetlerinde âmil olarak istihdam ediyordu. Bazıları da Hz. Osman, hep yakınlarını devlet işlerine tayin ediyor, diyordu ve bu bazı rahatsızlıklara sebep oluyordu. *Hz. Üsâme, Hz. Osman*'a yakın biri olması sebebiyle bu hususta ona nasihatte bulunmasından fayda umdular. *Hz. Üsâme* onlara: "Ben Resûlullah'tan şu hadisi işitmiş biri olarak iki kişinin başına emir tâyin edilen birisine gidip de, "Sen iyi bir insansın"

diyerek müdâhenede bulunacak değilim" der ve sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet eder.

2- Hadis *emr-i bi'l ma'rûf* ve *nehy-i ani'l-münker*'de bulunmaya teşvik ettiği gibi, bunu yapanların ma'rufu yerine getirip, münkerden kaçınmak suretiyle söyledikleriyle amel etmesini emretmektedir.

3- Taberî *emr-i bi'l-ma'rûf* mevzuunda özetle şu açıklamayı yapar: "Selef emr-i bi'l-ma'rûf husûsunda ihtilâf etmiştir. Bir grup: "Mutlak surette vacibtir" der. Bunlar, *Târık İbnu Şihab*'ın rivâyetine dayanırlar: "Cihadların en efdali zâlim sultana hakkı söylemektir." Bunların bir diğer dayanakları: "Kim bir münker görürse onu eliyle düzeltsin." hadisinin âmm bir üslubla gelmiş olmasıdır.

Bir grup: "Münkeri inkâr vâcibtir, ancak münkire ölüm vs. gibi bir bela getirmemelidir, aksi takdirde vâcib olmaz" der.

Bir başka grup: "Kalbiyle inkar eder" der ve delil olarak Ümmü Seleme rivâyetini gösterir: "*Benden sonra üzerine öyle emirler gelecek ki, kim onlardan çekinirse kendini tebrie etmiş olur, onları münker addeden selâmette kalır, kim de râzı ve tâbi olursa helak olur...*" Taberî, ilâveten der ki: "Doğrusu, zikredilen şartı nazar-ı dikkate almaktır. Buna da şu hadis delalet eder: "Bir mü'mine nefsini zillete atması uygun olmaz." Sonra bu, kişinin gücünü aşan bir belâyı defetmeye çalışması olarak açıklanır.

Bazıları da şöyle hükmetmiştir: "Emr-i bi'l-ma'ruf buna muktedir olup, nefsi hususunda bir zarar korkusuna düşmeyen kimseye vâcibtir, bu kimse bir kısım mâsiyetleri işlemekte olsa bile. Zîra böyle bir kimse icra edeceği emr-i bi'l-ma'ruf'a mukabil sevabını alacaktır, hususan bu kimse itaat edilen biri ise, şahsî günâhına gelince, o şahsını ilgilendirir. Allah dilerse mağfiret eder, dilerse o sebeple muâheze eder.

"Emr'i bi'l-ma'rûfu sadece kusursuz kimseler yapabilir" diyen görüşe gelince, "Böylesinin yapması evlâdır" demek istemişse, bu görüşe bir diyeceğimiz olmaz, yok "illa da öylesi yapmalıdır" demek istemişse buna katılmak zordur. Zira o evsafta adamın bulunmadığı hallerde emr-i bi'l-ma'rûf kapısını kapamak gerekir."

Taberî bu açıklamalardan sonra der ki: "Şayet: "Üsâme hadisinde, ma'rufu emredenler niye ateş ehlinden olarak gösterildi?" denirse şu cevap verilir: "Onlar emrettikleri şeylere kendileri uymayıp, günah işlediler, bu günahları sebebiyle azaba uğradılar. Emîrleri de, onlara men ettiği şeyi kendisi yapması sebebiyle azab gördü."

Emr-i bi'l ma'rûf bahsi daha önce genişçe açıklanmıştır (89-96. hadisler).

İÇİMİZDEKİ MÜNAFIKLARA DİKKAT:

Riya ile ilgili olan bu bahiste geçen hadislerden bir kısmında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âhir zaman Müslümanı olan bizlerin dikkatini bir noktaya çekmekte ısrar ediyor, ciddî bir mesaj vermek isti-yor: "Düşmanlar, din adamı kisvesine soktukları münafıklarla tahribâtlarını icra etmeye ehemmiyet vereceklerdir." Böylece göreceğiz ki, düşmanlarımızın en büyük plânı, dâhilî huzursuzluklar çıkarmaktır. Bunda da metodu, içimize soktuğu bizden görünümlü kimselerle kafalara yanlış fikirler ekmek, Müslümanları birbirine düşürmek, birbirlerine itimadı sarsmaktır.

BİR VESİKA: İçten parçalamak husûsunda, hârici düşmanların ne kadar hesaplı ve kararlı olduklarını anlamada Mehmed Âkif Ersoy'un kaydettiği bir hatırasına göz atacağız. Der ki:

"*Mısır-ı Ülyâ*'da (Yukarı Mısır'da) dolaşıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştüm. Bahsimiz siyâsete intikal etti. Dedim ki:

"Şaşıyorum. Onbeş milyonluk koca Mısır'da yabancı asker olarak az kuvvet gördüm. Nasıl olur da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim (memleket) muhafaza edilebiliyor?"

Bu sualim üzerine o zat dedi ki:

"O yabancı devletin ricâlinden biriyle samimî görüştüm. Sizin aklınıza geleni ben de düşünmüş ve demiştim ki:

"Günün yâhut senenin birinde, mesela Osmanlı Hükûmeti kırk elli bin kişilik bir ordu hazırlayarak Mısır'a sevkedecek olursa siz ne yaparsınız?"

"Hiç ber şey yapmayız, muhafaza imkanı olmadığı için Mısır'ı kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi bilin ki, biz hiçbir zaman Osmanlılar'ın Mısır'a kırk bin kişi değil, kırk kişi sevkedebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraş-maktan göz açamazlar ki, bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmağa vakit bulabilsinler."

Bu vesîka bize, Osmanlılar devrinde Türkçü-İslâmcı, Cumhuriyet devrinde inkılapcı-mürteci, günümüzde solcu-sağcı veya devrimci-faşist yaftalarıyla milletimizi kamplara bölüp birbiriyle uğraştıran oyunların kimler tarafından ne maksadla hazırlandıklarını, bu işlere âlet onların kimlere hizmet ettiklerini anlatmaya kâfidir.

SU UYUR DÜŞMAN UYUMAZ: Yukarıda kaydedilen vesika ve yapılan açıklamaların ışığında şunu da belirtelim ki, bunca başarılarına rağmen düşman kendisini hedefine ulaşmış görmüyor. Batı, bütün dün-

yayı, -kendi dışındakiler "proleterya" yani millî şahsiyetten mahrûm, medeni-yete yapıcı bir katkı ile iştirak etmekten uzak, sömürülen zümre olma vasıfları ve kayıtları çerçevsinde- Batı medeniyetine dâhil edip dünya devleti kuruncaya kadar işinin bitmediğine inanmaktadır. Her an hesâbını kitâbını büyük bir titizlikle yapmakta, hâdisâtın zikraklarına, çalkalanmalarına muvâfık bir tempo ile, bazan bir ileri iki geri, bazan iki geri bir ileri yaparak yol almaktadır. Geri gitmesi, yerinde sayması da daha hızlı ileriye atılmak için bir tâlimdir, idmandır, antremandır, asla gâyeden vaçgeçmek değildir. Feleğin değişen rengine aldanmayıp, onun aslî renginin değişkenlik olduğunu hatırda tutmak gerek.

İslâm düşmanları, Cemel Vak'ası'nı hazırlayan münâfıklardan *Şureyh İbnu Evfâ*'nın verdiği şu tâlimatı günümüze kadar harfiyen uygulamaya devam etmişlerdir: "Ortaya çıkmazdan önce işlerinizi sıkı ve tedbirli tutun. Tâcili gerekenleri te'hir etmeyin. Te'hir etmeniz gerekenleri de ta'cil etmeyin. Bilin ki, (münâfıkça, iğrenç işleriniz sebebiyle) insanlar nazarında en kötü kimselersiniz. Yarın karşılaşma sırasında ne yapacaklarını bilemiyoruz (onları istediğimiz istikamete sevketmek bizim tedbir, hîle ve şahsî gayretlerimize bağlıdır).

Bu tedbirlerde işi ne kadar ileri götürdüklerini göstermek ve etrafımızda zaman zaman cereyan eden ve birçoklarımızın büyük ümîd ve heyecanlarını en son en kritik anda sükût-u hayâle çeviren, iyi niyetli kimselerin beyinleri çatlatan gayretlerine rağmen aklî îzâhını yapamadıkları ve "mantıksızlık", "delilik" ve daha iyimser bir ifâde ile "acemilik", "aptallık" diye îzah ettikleri bir kısım vak'aları, ömrü boyu iyi olmuş ve iyiliğine hükmedilmiş vak'a kahramanlarını îzahta yardımcı olacak bir başka vesikayı daha kaydedeceğiz:

"Protestan misyonerlerin merkezi Londra'da olup, misyonerler bu merkezde yıllarca eğitildikten sonra, gönderileceği ülkelerin durumuna göre sınıflara ayrılıyordu. Bu sınıflama işi bittikten sonra, gideceği ülkenin dili ve dini en iyi şekilde öğretilirdi. Meselâ *II. Abdülhamid* devrinde İstanbul'a gelen *Mr. John*'un durumu da böyledir. O, on yaşında iken İstanbul'a gelmiş bir misyonerdir. Mahalle mektebinde okuduktan sonra, İbrahim adıyla Kur'ân'ı ezberlemiş, medresede okumuş ve gerekli imtihanları verdikten sonra, Beyazıt'ta müderris bile olmuştur. Daha sonra İngiliz elçisinin çabasıyla Osmanlı Hâriciyesine girmiş ve İngiltere ile ilgili evrak onun elinden geçmiştir."

Sâdece şu veya bu zümreye, şu veya bu kesime değil her zümreye, her eve, hattâ her yorganın altına kadar giren bu fikrî ayrılıklar, bu... izmler, bu bölünmeler ve netîcede bu kanlı anarşi başka nasıl îzah edilebilir?

ZEKÂT BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

İKİNCİ BÂB

MALDAKİ ZEKÂTIN AHKÂMI

(Bu bâb on fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MÜŞTEREK HADİSLER

İKİNCİ FASIL

HAYVANLARIN ZEKÂTI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ZÎNETLERİN ZEKÂTI

DÖRDÜNCÜ FASIL

MEYVE VE SEBZELERİN ZEKÂTI

BEŞİNCİ FASIL

MADEN VE DEFİNELERİN ZEKÂTI

ALTINCI FASIL

AT VE KÖLELERİN ZEKÂTI

YEDİNCİ FASIL

BALIN ZEKÂTI

SEKİZİNCİ FASIL

YETİM MALINDA ZEKÂT

DOKUZUNCU FASIL

ZEKÂTI VERMEDE ACELE ETMEK

ONUNCU FASIL

ZEKÂTLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ BÂB

SADAKA-İ FITR

DÖRDÜNCÜ BÂB

ZEKAT TAHSİLDÂRININ HAK VE VAZÎFELERİ

BEŞİNCİ BÂB

ZEKÂT KİMLERE HELÂL, KİMLERE HARAM?

(Bu bâb iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂTIN HELÂL OLMADIĞI KİMSELER

İKİNCİ FASIL

SADAKANIN HELÂL OLDUĞU KİMSELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

1-ZEKÂT NEDİR?

Zekât, lügatte nemâ (büyüme, artma) mânasına gelir. زَكَا الزَّرْعُ "Ekin büyüdü" demektir. Sadece bitki için değil mal için de kullanılır. Zekât ayrıca, *temizlenme* mânasına da kullanılmıştır. Şer'an her iki mâna da mûteberdir. Birinci mânaya göre, zekâtın verilmesi, malın artmasına sebeptir. Veya kişinin sevabı, zekât sebebiyle artar demektir. Veya zekâtın müteallikı olan mallar, ticâret, ziraat gibi artmaya mazhar şeylerdir demektir. Bu mânaları te'yîd eden âyet ve hadisler mevcuttur. Temizlik mânasına gelince: Hadisler zekâtın insan nefsini cimrilik kirlerinden temizleyeceğini, günahlardan paklayıp arıtacağını ifâde etmiştir. Bazılarını kaydedeceğiz.

Âlimler Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen vâcib ve mendub sadakalara nafaka, hak, afv gibi kelimelerle ifâde edilen sadaka çeşitlerine zekât ıtlak edildiğini belirtirler. Şöyle tarif edilmiştir: *"Üzerinden bir yıl geç-miş nisab miktarı maldan bir cüz'ünü Hâşimî ve Muttalibî olmayan bir fakire ve benzerine vermektir."* Zekâtın rüknü ihlas; şart ve sebebi, üzerinden bir yıl geçen mala sâhip olmaktır. Bu mala sahip olanın da Müslüman, âkil, bâliğ ve hür olması lâzım gelir. İhlas, Allah rızası için vermektir.

2-ZEKÂTIN ÖNEMİ:

İslâm deyince imandan sonra ilk akla gelen iki rüknünden birincisi namaz farzı ise, ikincisi de zekât farzıdır. Bu sebeple ulemâ "Zekât İslâm' ın üçüncü rüknüdür" demiştir. Kur'ân-ı Kerîm baştan sona, namazla zekâtı hep yan yana zikreder. *"Namaz kılın!"* derken, arkadan da *"Zekâtı verin!"* diye emreder.

Zekâtın namazla aynı ehemmiyet çerçevesinde emredilmesi, İslâm

dîninin, sadece uhrevî hayat ve ibâdetle meşgul olan bir din olmayıp bir medeniyet dîni olduğunun, dünya hayatını âhiret hayatından, âhiret hayatını dünya hayatından ayırmayan, ikisini bir mütâlaa eden bir hayat ve devlet dîni olduğunun te'vili mümkün olmayan delili olmaktadır.

Evet zekât verilerek hem maddî ve dünyevî hayatımız tanzîm edilecek, müstakil bir ümmet olmanın fiilî ve maddî ifâdesi olan devletin hayat damarı kana kavuşacak, hem de Allah'ın rızası elde edilerek ebedî hayat kazanılacak. Görüldüğü üzere zekât ne sırf lâik bir vergi, ne de sırf uhrevî maksadlı bir ibâdettir. Ama her iksidir de: Hem devletin hayatiyeti olan vergi, hem de âhiretin şartı olan ibâdet.

Şu halde zekât, *Resûlullah*'ın ifâdesiyle İslâm'ın köprüsüdür: Âhiret yakası ile dünya yakası arasına atılmış, ikisini birleştiren bir köprü; fâni ile bâkiyi, ümmetle devletini, fakirle zengini, madde ile mânayı, Allah'la kulu birleştiren bir köprüdür. Zekâtla zenginin malı kirden, ruhu cimrilikten temizlendiği gibi, fakirin de gönlü kinden temizlenir. Böylece cemiyetin iki zümresi sulha kavuşur, Zekât farîzasına uyarak yardım elini uzattığı fakir zümreye zenginin merhamet hisleri uyanır, fakir de zengine hürmet ve muhabbetle dolar, müteşekkir olur. Bu, bir cemiyetin huzuru ve saâdeti için şartı olan içtimâî barıştır. Batı cemiyetinde böyle bir müessesenin yokluğu, cemiyette proleter ve burjuva olmak üzere birbirine düşman iki zümre ortaya çıkarmış, Fransız ihtilâl-i kebiri ile kavgaya dönüşen bu sürtüşme ve hizipleşmeler, en sonunda işçi-patron ikiliğine yani beşerin müebbed kavgası demek olan komünist-kapitalist dünyalar safhasına ulaşmıştır. Zekât müessesesi sâyesinde İslâm dünyası binbeşyüz yıldır böyle bir kavgadan uzak yaşamıştır. Müslümanlar bu müesseseyi canlı tuttukları müddetçe ihtilâlci ve komünist fikirler İslâm cemiyetinde gelişemeyecek ve tutunamayacaktır.

3-ZEKÂTIN FARZ OLUŞU

Zekâtın ne zaman farz kılındığı hususu münâkaşalıdır. Hicretten önce farz kılındığını iddia edenler olduğu gibi, hicretin birinci yılından dokuzuncu yılına kadar çok farklı yıllarda farz kılındığı iddiasında bulunan olmuştur. Hepsini te'yîd eden rivâyetler mevcuttur. Münakaşaları veren *İbnu Hacer* dokozuncu yılda farz olduğu iddiasını mâkul bulmadığını belirtir. Beşinci yıldan önceye ait olabileceğini îmâ eder, kesin iddiadan kaçınır.

4-ZEKÂTA TEŞVİK:

Kur'ân-ı Kerîm, **"Ey îman edenler! Kâfir olanlar bile birbirleri-**

nin yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur!" (Enfal 73) buyurarak Müslümanları yardımlaşmaya teşvik eder ve bunun terki hâlinde cemiyetin huzurunu bozacak fitne, kargaşa ve ihtilâllerin olacağını haber verir. Şu halde zekât, bu yardımlaşmayı gerçekleştirerecek en mühim vasıta olarak, Kur'an'da otuzdan fazla âyette emredilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ilâhî emrin yerine getirilmesi için pek çok beyanlarıyla, Müslümanları zekâta teşvik buyurmuştur. Bazılarını kaydediyoruz:

الزكاة قنطرة الاسلام **"Zekât, İslâm'ın köprüsüdür";**

حَصِّنُوا اَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَأَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءَ

"Mallarınızı zekâtla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedâvi edin. Belaya dua ile karşı koyun";

اِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ

"Malının zekâtını eda ettin mi, üzerindeki borcu ödedin demektir";

إِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ اَذْهَبْتَ عَنْكَ شَرَّهُ

"Malının zekâtını ödedin mi kendinden onun şerrini def ettin demektir";

إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَ تَزِيدُ الْمَالَ إِلاَّ كَثْرَةً

"Sadaka malın miktarını eksiltmez, artırır";

"Zekâtı ödenen mal "kenz (hazine)" değildir, toprağa gömülmüş olsa bile."(31) **"Zekâtı verilmeyen her mal, kenzdir, açıkta (yani yere gömülmemiş) bile olsa";**

مَا اَدَّى زَكَاتَهُ فَقَدْ اَدَّى الْحَقَّ الَّذِى عَلَيْهِ وَمَنْ زَادَ فَهُوَ اَفْضَلُ

"Zekâtını ödeyen, üzerinde bulunan (fakirin) hakkını ödemiş olur, fazla vermek efdaldir"; "Farz zekâtı öde. Zira o seni temizler. Sıla-i rahmi eda et, dilenci, komşu ve fakirin hakkını gözet";

اِنَّ مِنْ تَمَامِ اِسْلاَمِكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا زَكَاةَ اَمْوَالِكُمْ

"Malınızın zekâtını vermeniz, İslâm'ınızı tamamlar";

تَمَامُ اِسْلاَمِكُمْ اَدَاءُ الزَّكَاةِ

"İslâm'ınızın kemâli zekâtın ödenmesiyledir";

31– Bu hadiste, **altın ve gümüşü Allah yolunda harcamayarak toplayıp "kenz" yapanları, cehennemin elîm azabıyla tehdit eden âyete** (Tevbe 34) açıklık getirilmektedir: "Zekâtını veren kimse o âyette tehdîd edilenlerin dışında kalacaktır" denmiş olmaktadır.

بَرِئَ مِنَ الشُّحِّ مَنْ اَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَاَعْطَى فِي النَّائِبَةِ

"Zekâtı ödeyen, misâfire ikram eden, musibete uğrayanlara veren cimrilikten kurtulur";

"Kimin zekât verecek malı yoksa: "Allahümme salli alâ Muhammedin abdike ve Resûlike ve alâ'l-müminine ve'l-mü'minât ve'l-müslimîne ve'l-müslimât. (Allah'ım, kulun ve elçin Muhammed'e, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, Müslüman erkeklere, Müslüman kadınlara salât (rahmet et!)" desin. Bu söz onun için zekât yerine geçer."

"Eğer zekâtını verirsen, üzerindeki borcu ödemiş olursun. Kim haram malı toplasa, sonra da tamamen tasadduk etmiş bile olsa, o maldan kendisine bir sevap ulaşmaz. Üstelik vebali üzerindedir."

5-ZEKÂT VERGİ MİDİR?

Kur'ân-ı Kerîm'de, zekât, sadaka, nafaka ve hak gibi kelimelerin birbirine yakın mânalarda kullanıldığını, hepsinin vergi mânasında zekâtla ifade edildiğini söyledik. Hemen belirtelim ki, tefurruâta inince bunlar arasında bazı farkların olduğu da görülür. Nitekim zekâtı tarif ederken, üzerinden bir yıl geçmiş maldan alınma kaydı, *Hâşimî* ve *Muttalibîlere* haram kaydı geçti. Öte yandan devletin humus, öşür, haraç gibi değişik adlar altında başka gelirleri, yani "vergi"leri de var. İslâm devletinde bunların toplanma ve harcanma şekli az çok farkeder. Sözgelimi humus *Âl-i Beyt*'e helal olduğu halde zekât haramdır. Şu halde İslâm'ın ayırdığı bu gelir çeşitlerini gönümüz lâik espirisi içerisinde "vergi" adı altında mütâlaa ederek zekât vergidir diye bir hükme gitmek ve bu meşkûk hükme dayanarak devlete ödenen vergiyi zekâta mahsub edip zekat vermekten kaçınmak, dînen tehlikeli bir durum ortaya çıkarabilir. Müslüman böyle şüpheli durumlardan kaçmakla mükelleftir. Bu meselede tereddüdü izale etmek için iki nokta bilinmelidir:

1) Bugünkü vergilendirme şer'î esasa uygun mu? Yani, dinen vermemiz gereken zekâtın tamamını veriyor muyuz? Meselâ devlet bugün öşür almıyor. Keza devlet ticâret yapanlardan belli şartlarla vergi aldığı halde emvâl-i bâtına'ya giren tasarruflardan, altın ve gümüş nev'indeki zinetlerden vergi almıyor. Ama Müslüman kimse, dinin bu mallarda emrettiği zekâtı vermesi gerekir.[32]

32– Bugün bir kısım Müslümanlar, laik devlete verilen verginin meşru olmadığı, zekâtın yerine geçmediği inancındadır. Buna *evet* veya *hayır* demek ciddi bir fetva işidir. Şu kadarını söyleyebiliriz ki; kîl u kâl ile ahkâm sâbit olmaz.

2) Vergiler, dinin istediği yerlere harcanıyor mu? Az sonra belirtileceği üzere zekâtın, Kur'an'la tesbit edilen belli harcama kalemleri var. Bugün lâik devlet onu düşünmüyor. Müslüman, bu noktadan da zekat gibi mühim bir rüknü değerlendirmek zorundadır. Şüpheden emin olmak için, şeriatın emrettiği üzere zekâtını hesaplayıp zâhir şartlara ve vicdanına uygun şeklide çevresindeki fakirlere vermek çıkar yol gözükmektedir.

Bu meselede iyice bilinmesi gereken husus şudur: Zekât, herşeyden önce bir ibadettir ve öncelikle fakirin hakkıdır. Bu ibâdet de dinin emrettiği şekilde yapılmalıdır. Din, zekâtın zenginlerden alınıp o bölgenin fakirlerine dağıtılmasını emretmiştir. Artan miktar Beytu'l-Mâle (Devlet Hazinesine) gönderilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususu -müteakip ilk hadiste görüleceği üzere- Yemen'e irşâd, vergi ve kadılık işlerini yürütmek üzere gönderdiği *Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh)'e açık bir şekilde emretmiştir: *"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun... Onlara haber ver ki, Allah malları üzerine zekâtı farz kılmıştır. Zenginlerin den alınarak fakirlerine iâde edilir..."*

İslâm ulemâsı zekâtın, alındığı bölgeden dışarı çıkarılıp çıkarılmayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürmüş, bu meyanda Hanefîler çıkarılabileceğini söylemiş ise de *Şafiîler, Mâlikîler* ve *"cumhur"* çıkarılmaması gerektiği görüşünde ittifak etmişlerdir. Şâfiîler çıkarıldığı takdîrde -orada muhtaç kimse varsa- bunun te'diye edilmesi, gerisin geriye gönderilmesi gerektiğine hükmeder. Mâlikîler ise muhtaç olup olmadığına bakılmaksızın iâdesine hükmeder.

Mahallî ihtiyâç fazlası ve başka şekillerde hazînede toplanan paralar da öncelikle yardıma muhtaç durumda olan "beşer unsuru"na harcanacaktır. İlgili âyet şöyle: **"Sadakalar (yani fukaraya temlîk edilmek üzere çıkarılan vergiler) Allah'tan bir farîza olarak, ancak:**

1- Fakirlere,

2- Miskinlere,

3- (Toplanması ve sarfında sadakalar) üzerine me'mur olanlara,

4- Kalpleri (Müslümanlığa) alıştırılmak istenenlere,

5- Kölelere,

6- Esirlere,

7- (Borcundan fazla nisâbı olmayan) borçlulara,

8- Allah yolunda (harcamaya),

9- Ve yol oğluna (yani memleketinde zengin bile olsa, meşru bir maksadla seyr-ü sefer ederken muhtaç kalmış olan yolculara) mahsustur..." (Tevbe 60).

Burada 3, 4 ve 8. maddeleri istisna edersek, diğer altı kalemin muhtaç olan kimseler olduğu görülür. Yani hazîne parasının sarfında önce insan unsurunun durumunu düzeltmek emredilmektedir. Bugün vergilerin sarfında bu inceliklere yeterince riâyet edilmediğine göre, Cenâb-ı Hakk' ın hitâbına doğrudan muhatap olan bu hitaba uyup uymama ölçüsünden hesabını verecek olan Müslümanın, zekâtını, ilâhi irâdeye uygun miktarda çıkarması gerekir. Bilhassa emvâl-i bâtınanın zekâtı ferdin vicdanına bırakılmıştır. Hiç olmazsa bunların çevredeki fakirlere sarfı...

6-ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

Bu mevzuyu *Ömer Nasuhî Bilmen* merhum şöyle özetlemiştir: "Mallar, emvâl-i bâtına (görülmeyen) ve emvâl-i zâhire (görülen) adıyla iki kısımdır. Nakit paralar ile, evlerde, mağazalarda bulunan ticâret malları, emvâl-i bâtına'dır. *Sâime* denilen hayvanlar ile bir kısım arazi mahsûlâtı ve mâdenler ile yer altındaki hazîneler ve "gümrüklere uğrayan ticâret malları ile nukud" da emvâl-i zâhiredendir. Bunların hepsi de birer muayyen nisbette zekâta tâbidirler.

Bâtınî malların zekâtlarını vermek, sâhiplerinin diyânetine havâle edilmiştir. Bunlar, bu malların zekâtlarını diledikleri fakirlere, muhtaçlara bizzat verebilirler.

Zâhirî malların zekâtlarını, muayyen nisbetteki vergilerini ise, veliyyü'l-emir, hususî memurlar vâsıtasıyla tahsîl ederek şer'an muayyen yerlere sarfeder..."

Bugünün şartlarında, zekât deyince sadece emvâl-i batına'dan verilecek kırkta biri anlayanların hatası açıktır. Dinin hassasiyetle durduğu bir meselede mü'minlerin de hassas olmaları gerekir. Kabirde hesap ilâhî ölçülere göre olacaktır.

BİRİNCİ BÂB

ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

2010 ١ـ عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [بَعَثَ رسول الله ﷺ مُعاذاً إلى اليَمن. فقال: إنَّكَ تَقْدَمُ على قَوْمٍ أهْلِ كتابٍ فَلْيَكُنْ أوَّلَ ما تَدْعُوهُمْ إليْه عِبادَةُ الله تعالى، فإذَا عرفوا الله تعالى فأخْبِرْهُمْ أنَّ الله تعالى فرضَ عليهم زكاةً تُؤخَذُ من أغنيائهم وتُرَدُّ على فقرائهم، فإنْ هُمْ أطاعوا لذلك فخُذْ منهم وتَوَقَّ كرائمَ أموالِهم، واتَّقِ دعوةَ المظلوم، واتَّقِ دعوةَ المظلومِ، فإنَّه ليس بينها وبين الله حِجابٌ]. أخرجه الخمسة.

1. (2010)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'ı Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki:

"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibâdet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmış olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da ittaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zîra Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir." [Buhârî, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63, Mezâlim 9, Megâzî 60, Tevhid 1; Müslim, İmân 31, (19); Tirmizî, Zekât 6, (625); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1584); Nesâî, Zekât 46, (5, 55).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste öncelikle, Ehl-i Kitap'tan olanları İslâm'a çağırırken hangi tertibe riâyet edeceğimiz belirtilmektedir. Hadisin yine Buhârî'de gelen bir başka vechinde sırayla ele alınacak meseleler daha vâzıhtır: *"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Yanlarına varınca, onları, önce Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna*

şehâdet etmeye dâvet et. Bu meselede onlar sana itaat ederlerse, onlara Allah'ın, her gece ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Eğer onlar bu meselede de sana itaat ederlerse, kendilerine Allah'ın sadakayı farz ettiğini, bunun zenginlerinden alınıp fakirlerine iâde edileceğini onlara haber ver. Onlar sana bu meselede de itaat ederlerse (zekâtlarını alırken) mallarının kıymetlilerinden sakınasın..."

Şu halde Ehl-i kitâb'a şu sırayla dâvet yapılacak:

★ Önce kelime-i şehâdet,

★ Sonra beş vakit namaz,

★ Sonra zekât.

2- Dikkatimizi çeken bir husus, bu hadiste oruç, hacc gibi diğer farzların zikredilmemiş olmasıdır. Halbuki *Hz. Muâz*'ın Yemen'e gönderilmesi Resûlullâh'ın hayatının sonlarında (hicrî onuncu yılda hacc'dan önce) vukûa gelmiştir.[33] *İbnu Salâh*, bu eksikliğin râvilerden kaynaklanmış olabileceğini söyler. *Kirmânî* ise, Şâri'in namaz ve zekâta daha çok ehemmiyet vermesinden ileri geldiğini, bu sebeple bu ikisinin Kur'an'da çok tekrar edildiğini, bu yüzden oruç ve hacc, dînin rükünlerinden olmasına rağmen bu hadiste zikredilmediğini söyler. Ayrıca der ki: "Buradaki sır şudur: Namaz ve zekât mükellefe bir kere vâcib oldu mu onun boyundan asla sâkıt olmaz. Oruç ise böyle değil, başkası tarafından da niyâbeten yerine getirilebilir, âcizlerde olduğu gibi..." Bazıları da şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dinin erkânını beyan etmek maksadıyla konuşunca hepsini teker teker sayardı. Nitekim *İbnu Ömer*'in rivayet ettiği: **"İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir..."** hadisi böyledir. Ancak burada davet maksadıyla konuşmaktadır. Üç erkânın zikriyle yetindi: Şehâdet, namaz, zekât... Ayrıca şu hikmet de unutulmamalı: "Beş rükün ya îtikâdîdir, şehâdet gibi; ya bedenîdir namaz gibi; ya da mâlîdir zekât gibi. Bu sebeple Resûlullah İslâm'a dâvette bu üç şeyle iktifa etti, diğerleri zâten bunlardan birine girer. Nitekim oruç mutlak sûrette bedenîdir, hacc ise bedenî-mâlîdir. Esâsen asıl olan, İslâm kelimesidir. Kâfire en zor gelen budur, namaz da tekerrürü sebebiyle çok zor gelmektedir. Zekât ise, insan fıtratındaki mal düşkünlüğü sebebiyle o da çok zor bir ıbâdettır. Öyleyse kişi bu üç zor şeyi benimsedi mi geri kalanlar bunlara nisbetle ona kolay gelir."

33– *Hz. Muâz*'ın Yemen'e gönderilişi hususunda 9. ve 8. hicrî yıllar da söylenmiştir. Hz. Ebû Bekir zamanına kadar orada kalıp, sonra döndüğü ve Şam'a gidip orada öldüğünde ittifak edilir.

3- Zekâtın bir başka yere nakli meselesinde âlimler ihtilâf eder. *Ebû Hanîfe* ve *Leys* nakli câiz görür. Bunlara göre "fakirlerine iâde edilir" ibâresindeki zamir Müslümanlara râcidir. Mâna şöyle olur: "*...Müslümanların fakirlerine iade edilir.*" Cumhur ise zamiri, Hz. Muâz'ın muhataplarına hamlederek, "Bölge halkının fakirlerine iâde edilir" demişlerdir. Mâlikîler, muhalefet vs. şeklinde başka bölgeye çıkması durumunda "iâde şarttır" dememiş ise de, Şâfiîler "fakir olduğu takdirde geri gelmesi şarttır" demişlerdir.

4- *Hz. Muâz*'ın, Yemen'de karşısına çıkacak olanlar sâdece Ehl-i Kitap değildi. Puta tapanlar da vardı. Ehl-i Kitâb'ın zikri, onların tafdili içindir.

5-Ehl-i Kitap, Allah'a inandığı halde, onların Allah'a inanmaya dâvet edilmeleri, İslâm'ın belirttiği ölçüde bir tevhid inancına sahip olmamalarından dolayıdır. Hatta bazı rivayetlerde: *"Onları önce Allah'ın birliğine çağır"* denmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, yahudîlerin Hz. Üzeyr'e, hıristiyanların da *Hz. İsa*'ya **"Allah'ın oğlu"** dediklerini (Tevbe 30) haber verir. Sadedinde olduğumuz rivayette öncelikle Allah'a ibâdete davet mevzubahistir. Âlimler *"Bundan tevhîd kastedilmiştir"* derler. Öyleyse onlardan ilk istenen şey, insana benzetilen bir Allah inancından (ki teşbîh denir), tevhîde gelmeleri olmuştur. Tevhîd, onların inançlarında mevcut teşbîh'in gerektirdiği her çeşit şirkin reddi demektir.

6- Bu hadisten hareketle, Müslüman olmak için sâdece Allah'ın birliğini îtiraf etmenin yetmeyeceği, *Hz. Muhammed*'in risâletinin de te'yid edilmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Cumhur böyle demiştir. Bazıları: "Berinciyle Müslüman olur, ikincisi de taleb edilir" demiştir. Bir kimsenin itikadına hükmetmede bu ihtilafın önemi vardır.

7- *İbnu'l Arabî* Tirmizî şerhinde (Ârızatu'l-Ahvazî) der ki: "Günümüz-de yahudîler *Hz. Üzeyr*'e Allah'ın oğlu demekdiklerini söylerler. Bu olabilir, böyle bir inanca sahip olmayabilirler. Ancak, günümüzde o inanca sahip olmamaları, Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, Medîne veya başka bir yerde yaşayan yahudîler arasında böyle bir inancın olmadığı mânasına gelmez. Nitekim, onların hiçbirinden Kur'an'daki bu itthamı reddettiklerine, itiraz etteklirine dair rivayet gelmemiştir."

İbnu Hacer, bunu pek mâkul bulur ve o inaçta olan yahudî grubunun inkiraz etmiş olabileceğini söyler ve: "Nitekim Yahudîlerden ekseriyetinin itikadı teşbîh'ten ta'tîle dönmüştür. (Yani Allah'ı insana benzetmeyi bırakıp, daha da ileri giderek Allah'a isim ve sıfat izâfesini reddetme noktasına gelmişlerdir. Sıfattan, isimden mücerred bir ilâh anlaşılmayacağı için ta'tîl ile küfr-ü mutlaka yakın bir noktaya gelinmiş olur.) Keza hıris-

tiyanların inançları da "oğul", "baba" mevzularında değişerek, bunların maddî değil, mânevi meseleler olduğu noktasına gelmiştir.

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ مُقَلِّبِ الْقُلُوبِ **"Kalpleri çeviren Allah'ı tesbîh ederiz."**

8- Hadiste geçen "...Allah'ı tanıdılar mı?..." tâbiri, ehl-i kitâbın -her ne kadar ibâdet yapıp Allah'ı bildiklerini söyleseler de- gerçek mânada Allah'ı tanımadıklarını göstermektedir. Kelam ilminin hâzıkları: "Allah'ı mahlûkâta benzetenler, O'na "el", "çocuk" izâfe edenler Allah'ı tanımamışlardır. Onların tapındıkları ma'budları Allah değildir, Allah diye isimlendirseler de" demişlerdir.

9- Dînî emirlerin toptan değil de tedricen taleb edilmesindeki bir hikmet, muhatabı usandırmamak içindir. Hepsi birden istenseydi nefret etmeyeceğinden emin olunamazdı.

10- Hadiste gelen "... *(zekât) zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını...*" ibâresinden zekât toplama ve sarfetme işinin imâma ait olduğu, imâmın, bunu şahsen veya memuru vasıtasıyla yapabileceği hükmü çıkarılmıştır. Keza, vermek istemeyen olursa, zorla alınacaktır.

11- Hadiste geçen "... *fakirlerine dağıtılır...*" ibâresinden, zekâtın tamamının, harcanması meşrû olan yerlerden sadece birine verilmesinin câiz olacağı hükmüne varılmıştır. *İbnu Dakîku'l-Îd,* hadiste sadece fakirlerin zikredilmiş olmasını, zekâtın masraf denen harcama kalemleri içinde en çoğunu fakirlerin teşkil etmiş olmasıyla ve bir de zenginlerle fakirler arasında bir mutâbakat sağlama gayesiyle îzâh eder. Keza: "Bir kimse borçlu ise, elindeki parayı alacaklısına verdiği takdirde artan kısım zekât vermeyi vâcib kılan nisabı bulmadığı takdirde, bu adama zekât farz olmaz" diyenler de bu ibareye dayanırlar. Çünkü "Bu adam, borçlularına haklarını verdiği takdirde geride kalacak parayla zengin sayılmaz."

12- *"Kıymetli mallarından sakın"* ibâresinde zikri geçen kıymetli maldan maksad, zekat düşecek mallar arasında şu veya bu sebeple mal sahibi tarafından daha çok sevilen maldır. Bunlara "nefis" de denmiştir, kişinin nefsi çektiği için. Kırk koyundan birini seçerken en göze geleni seçmek gibi veya mal sâhibinin husûsi îtinâ gösterdiğini seçmek gibi... Bu yasaklanmakta, mal sâhibinin gözü gönlü kalmayacak vasat bir şey alınması emredilmektedir.

13- *"Mazlumun bedduasını almaktan kork"* ibâresi, vergi alırken zulümden kaçınmayı emretmektedir. Gerçi, hadis mutlaktır, her çeşit zulümden kaçınmak muraddır ama, zekat toplama ile ilgili tavsiyelerden ve bilhassa "halkın kıymetli malını almaktan sakın" tenbîhinden sonra

"mazlumun bedduasından sakın" denmiş olması bilhassa zekât toplamada hassasiyetin ehemmiyetine dikkat çeker. Şu halde "kıymetli malların alınması zulümdür" mânası çıkmaktadır.

14- *"Allah'la beddua arasında perde yoktur"* ibâresi, bedduânın Allah'a ulaşmasını önleyecek hiçbir engel yoktur, yani "mazlumun duası makbûldür" demektir. Başka rivâyetler, mazlum âsi de olsa, fâcir ve hatta fakir de olsa duasının makbul olduğunu tasrîh eder. *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivâyetinde: دعوة المظلوم مستجابة وإن كان فاجرا ففجوره علـــــى نفسه **"Mazlumun duası makbuldür, facir bile olsa, zira onun fücûru kendini ilgilendirir"** buyrulmuştur.

İbnu'l-Arabî der ki: "Bu hadis, mazlumun duasına icâbet edileceği hususunda mutlak gözüküyor ise de, aslında bir başka hadisle mukayyeddir. O hadis şudur: *"Duâ edenler üç kısımdır: Ya talebine hemen cevap verilir, ya bekletilip daha iyisi verilir, ya da kendisinden duaya bedel, misliyle günah affedilir."* Nitekim, benzer bir durum bir üslûbla Zât-ı ilâhîlerini, *"darda kalana kendisine dua ettiği zaman icâbet edip sıkıntısını alan..."* olarak tanıtırken, bir başka âyette ise, **"Dua ettiğiniz şeyi, dilerse giderir" buyurarak "meşîetiyle" kayıtlamaktadır"** (En'âm 41).

15- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Savaşmadan önce tevhide davet uygundur.

★ İmâm âmiline, yapacağı işle ilgili tâlimat vermelidir.

★ Zekât toplamak için maddî durumu iyi olanlar gönderilmelidir.

★ Haber-i vâhid makbûldür, onunla amel vâcibtir.

★ Bâzı âlimler, *"zenginlerinden"* tabirinden hareketle çocuk ve delinin de malından zekât alınacağını söylemiştir.

★ *"Fakirlerine"* tâbirindeki zamir Müslümanlara gittiği için kâfirlere zekât verilemiyeceğine hükmedilmiştir.

2011 ٢– وعن أبى هريرة وجابر رضي الله عنهما قالا: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ صَاحِبِ إبِلٍ وَلاَ بَقَرٍ وَلاَ غَنَمٍ لاَ يُؤَدِّى حَقَّ الله تَعَالى فِيهَا إلاَّ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرَ مَا كَانَتْ وَأُقْعِدَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ تَسْتَنُّ عَلَيْهِ بِقَوائِمِهَا وَأَخْفَافِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلاَفِهَا لَيْسَ فِيهَا جَمَّاءُ وَلاَ مُنْكَسِرٌ قَرْنُهَا كُلَّمَا مَرَّتْ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ

أُولاَهَا حَتَّى يَقْضِىَ بَيْنَ الْخَلْقِ. وَلاَ صَاحِبِ كَنْزٍ لاَ يَفْعَلُ فِيهِ حَقَّهُ إلاَّ جَاءَ كَنْزُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعاً أَقْرَعَ يَتْبَعُهُ فَاتِحاً فَاهُ فَإذَا أَتَاهُ فَرَّ مِنْهُ فَيُنَادِيهِ: خُذْ كَنْزَكَ الَّذِى خَبَّأْتَهُ فَأَنَا عَنْهُ غَنِىٌّ. فَإذَا رَأَى أَنْ لاَ بُدَّ لَهُ مِنْهُ سَلَكَ يَدَهُ في فِيهِ فَيَقْضِمُهَا قَضْمَ الْفَحْلِ].

أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم والنسائى عن جابر. وللباقين بنحوه عن أبى هريرة.

« الْقَاعُ » المستوى من الأرض الواسع. و« الْقَرْقَرُ » الأملس.

و« الظِّلْفُ » للشاة كالحافر للفرس. و« الشُّجَاعُ » الحَيَّةَ.

و« الأَقْرَعُ » صفة له بطول العمر. لأنه إذا طال عمره امَّرَقَ شعره فهو أخبث وَأَشَدُّ شَرّاً.

2. (2011)- *Hz. Ebû Hüreyre* ve *Hz. Câbir* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Deve, sığır veya davar sâhıbı olup da, bunlardaki Allah'ın hakkını eda etmeyen herkese Kıyamet günü, bu mallar, olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam, onlar için, düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar bacakları ve tabanlarıyla onun üzerinden geçecekler. Geçiş sırasında boynuzlarıyla tosluyacaklar ve ayaklarıyla ezecekler. İçlerinde boynuzsuz veya boynuzu kırık biri bulunmayacak. Bu şekilde sonuncusu da onun üzerinden geçince, birincisi aynı geçişe tekrar başlayacak. Mahlûkatın hesabı tamamlanıp hüküm verilinceye kadar bu hâl devam edecek.*

Keza "kenz"e (hazine) sâhip olup da ondaki (Allah'ın) hakkını ödemeyen herkese, Kıyamet günü hazinesi, dazlak başlı bir yılan olarak gelecek, ağzını açıp peşine düşecektir. Yılan yaklaştıkça adam ondan kaçacak. Sonunda yılan ona:

"Gizlediğin hazîneni al! Ben ondan müstağniyim!" diye bağırır. Adam, neticede yılandan kaçma çaresinin olmadığını anlaşınca, elini ağzına sokar. Yılan da onu, aygırın (alafı) kemirmesi gibi kemiriverecek." [Buhârî, Zekât 3, Tefsir, Âl-i İmrân 14, Berâet 6, Hiyel 3; Müslim, Zekât 26, (987); Muvatta, Cihâd 3, (2, 444); Ebû Dâvud, Zekât 32, (1658, 1659, 1660); Nesâî, Zekât 2, 6, (5, 12-14).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Kur'ân-ı Kerîm'de, *"kenz"* yapanların Kıyamet gününde karşılaşacakları feci âkibetleri üzerine gelen âyeti açıklayan bir hadistir. Âyet-i kerîme meâlen şöyledir: **"...Altını ve gümüşü biriktirip**

yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte bunlara pek acıklı bir azâbı muştula. O gün bunlar, üzerlerinde (yakılacak) cehennem ateşinin içinde kızdırılacak da o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. İşte bu, (denilecek), nefislirimiz için toplayıp sakladıklarınız! Artık saklayıp istifcilik ettiğiniz bu nesnelerin acısını haydi tadın!" (Tevbe 34-35).

Âyet-i kerîme *"kenz"* edilen, yâni *biriktirilip yığılan* ve fakat Allah yolunda harcanmayan altın ve gümüşlerin âhiretteki korkunç âkibetini haber veriyor: Kıyamet günü bu mallar, sâhibine verilecek ezada, azab vâsıtası olarak kullanılacaktır. Yani altın ve gümüşler ateşte kızdırılmış olarak vücudlar dağlanacaktır. Âyet, her devirde ve her yerde en mûteber servet yığma vâsıtası olan altın ve gümüşü misal vermektedir.

Sadedinde olduğumuz hadis at, deve,sığır, davar gibi hayvan nev'inden *"kenz"* edilen malların nasıl azab vâsıtası kılınacağını açıklamaktadır: "Bu hayvanlar, sâhiplerini mahlûkâtın hesabı görüldüğü müddetçe ayaklarıyla tekmeleyip çiğneyecek boynuzlarıyla toslayacak, ağızlarıyla dişleyip kemirecek. Müslim'in bir rivâyetinde, bu azâbın sâdece mahşerdeki hesap sırasında olacağı ve müddeten de dünya ölçüleriyle elli bin yıllık bir zamanı içine alacağı, ondan sonra da çok daha berbat bir âkibet olan cehenneme atılabileceği belirtilir.

كُلَّمَا مَضَى عَلَيْهِ اُخْرَاهَا رُدَّتْ عَلَيْهِ اُولاَهَا حَتَّى يَحْكُمَ اللهُ بَيْنَ عِبَادِهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ إِمَّا اِلَى الْجَنَّةِ وَاِمَّا اِلَى النَّارِ

"...Herifin üzerinden (hayvanların) sonuncuları geçince öncekiler tekrar geçmeye başlar. Bu hâl, Allah kullarının arasında miktarı sizin senelerinizle ellibin sene olan bir günde hükmedinceye kadar böyle devam eder. Sonra ya cennete veya cehennneme giden yol kendisine göstirilir."

2- Sadedinde olduğumuz hadis, meâlini verdiğimiz âyet-i kerîmede sözü edilen *"kenz"* yapma, yani *biriktirip yığma* meselesine de açıklık getirmektedir. Bu mal veya üzerindeki Allah'ın hakkı'nı vermemek, o maldan Allah yolunda harcamamaktır.

Müslim'in bir rivâletinde, Ashabtan biri: *"Devenin hakkı nedir?"* diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir: *"Onu su başında (herkesin uğradığı yerde) sağmak, süt kovasını (üzerinden almak üzere ihtiyaç sâhibine) iâreten vermek, erkek develeri emâneten vermek (sütünden istifade etmeleri için dişi develeri karşılıksız olarak) menîha sûretinde vermek, Allah yolunda üzerlerinde yük taşımaktır."*

Esâsen kenz, *"mal ve serveti toplamak"*, biriktirmek, yığmak veya toprağa gömmek mânalarına gelir.

3- Selef ulemâsı, zikri geçen âyet ve hadisi değerledirmede ihtilâf ederler. Ekseriyet, bir kısım başka hadislere dayanarak kenz'den muradın zekâtı verilmeyen mal olduğunu söylemiş, zekât verilen mala kenz denemeyeceğini belirtmiştir. *İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Câbir, Ebû Hüreyre, Hz. Ömer* vs. bu görüştedir.

Hz.Ali'nin bir fetvâsına göre 4000 dirhemden fazla mal, zekâtı verilsin verilmesin kenz'dir. Bazıları ihtiyaçtan fazla mala kenz demiştir. *Kenz*'le bunun lügat mânasını anlayan bazıları, zikri geçen âyetin, zekâtın farziyetiyle neshedildiğini ileri sürmüştür. Yarıdan îtibaren meâlini kaydettiğimiz âyetin baş kısmında Ehl-i Kitâbın medâr-ı bahs edilmiş olmasını nazar-ı îtibâra alan bazıları da kenz âyetinin ehl-i kitaba baktığını söylemiştir. (Süddî gibi).

Elmalılı Hamdi Efendi, âyetle ilgili yaptığı kısa açıklamada, âyetin kâfir, Müslüman herkese baktığını belirtmekten başka hangi sûretle olursa olsun, paranın tedâvülden çekilmesine de kenz diyecek bir yorumla karşımıza çıkmaktadır. Şöyle der: *"..altın ve gümüşün hakkı, insanlığın menâfii nokta-i nazarından, hikmet-i hilkati vâsıta-i mübâdele, yani semen olarak, ibâdullah'ın hakîki ihtiyaçlarına sarfolunup tedavül etmek... olduğu halde bir takımları tutarlar, bunları toplar, meydan-ı tedâvülden çeker, gerek gömerek , gerek hazînelerde, sandıklarda veya herhangi bir yerde gizleyerek yığıp sımsıkı saklarlar ve bunları Allah yolunda sarfetmezler... nukûdun hakkını ta'til ve iptal eyleyenler, yok mu? Her kim olursa olsun gerek, o Ahbâr (yahudî âlimleri) ve ruhbandan ve onlara uyan gayr-i müslimlerden olsun ve gerekse zekâtlarını veremeyerek nakidlerini saklayan Müslümanlardan bulunsun artık bunları elîm bir azab ile tebşîr et... "*

Elmalılı, ifâdesinin baş kısmında, altın ve gümüşün yaratılış hikmetinden alıkonmasını kenz'e dahil edecek bir ifâdeye yer verirken, cümleyi uzatarak, sonlarına doğru, tefsirlerde takarrur etmiş görüşle bağlar. Ve böylece açık seçik yeni bir fetva ortaya koymaktan kaçınır. Ancak ayet, tek başına alındıkta o mânada anlaşılmaktan uzak değildir.

4-EBÛ ZERR-İ GIFÂRÎ (radıyallâhu anh)'NIN GÖRÜŞÜ

Kenz mevzuunda selefin ihtilâf ettiğini belirttik. *İbnu Ömer*'in sözlerinde hülâsa edilen ve büyük ekseriyetçe benimsenen "zekâtı verilen mal, yedi kat yerin altına da gömülse, kenz değildir, zekâtı verilmeyen mal, meydanda da olsa kenzdir" görüşüne mukabil, "Âilenin nafakasın-

dan (zarûrî ihtiyaçlarından) fazlasına kenz" diyen görüş de vardır. Bu görüşü dahi bir kısım sahâbîler benimsemiş ise de, en ziyâde Ebû Zerr'e nisbet edilir. O, bunu âdeta siyasi bir doktrin yapmış, bu kanaati için mücâdele vermiştir. *İbnu Kesîr* şöyle der: "*Ebû Zerr* (radıyallâhu anh)'in mezhebine göre, "(Bakımına mecbur olunan) iyâlin nafakasından arta kalanı iddihâr etmek (biriktirmek) haramdır. O, bu istikâmette fetva veriyor, insanları bu tatbikâta teşvik ediyor, (teşvikle de kalmayıp) bunu emrediyor, buna uymayanlara karşı çok galiz ve sert davranıyordu. Hz. Muâviye onu faaliyetlerden men etti ise de, o bundan vazgeçmedi. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh), onun fitne çıkararak halka zarar vermesinden korktu. Emîru'l-mü'minîn *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'a durumu yazarak şikayette bulundu. Mektupta *Ebû Zerr*'i yanına (Medîne'ye) çağırmasını taleb etmişti. Bunun üzerine *Hz. Osman* onu Medîne'ye davet etti. Tek başına Rebeze'de ikâmet ettirdi. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) *Hz. Osman*'ın hilâfeti sırasında orada vefat etti."

İbnu'l-Esîr, bu meselede *Ebû Zerr* hazretlerinin ne derece samimi olduğunu anlamak için *Hz. Muâviye*'nin onu imtahan edişiyle alâkalı bir de vak'a kaydeder: "*Hz. Muâviye, Ebû Zerr* yanında (Şam'da) iken, sözüyle ameli birbirine uyuyor mu diye bir denemek istedi. Bu maksadla, bir gün, kendisine bin dinar parayı gönderdiği aynı adamı ona tekrar yollayarak şöyle dedirtti:

"*Hz. Muâviye* beni başkasına göndermişti, ben yanlışlıkla sana geldim, parayı bana geri getir!"

Ebû Zerr, bu durum karşısında şu cevabı verir:

"Yazık oldu! O para çoktan elimden çıktı. Ancak, bana tahsisatım gelince, onu sana öderim!"

Abdullah İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh), Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde şunu anlatır: "Ebû Zerr'le berâberdik. Tahsisâtı getirildi. Berâberinde câriyesi de vardı. Cariye, ihtiyaçları için o parayı harcadı, geriye yedi (dirhem) kaldı. Cariyeye emrederek onu fülûsa çevirmesini (bozdurmasını) söyledi. Ben: "Evin ihtiyaçları, gelecek misafirler için biriktirsen!" dedim. Bana: "Dostum (Resûlullah) şunu söyledi: *"Keseye konup üzeri bağlanan her altın ve gümüş, -onu Allah yolunda dağıtıncaya kadar- sahibi üzerinde bir ateştir"* diye cevap verdi."

Hz. Ebû Zerr'i, âyeti öyle anlayıp, herkes tarafından kendi anladığı şekilde anlaşılması için eyleme bile sevke zorlayan Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"Uhud dağı kadar altınım olsa, bunu hemen dağıtırım. Ya-*

nımda, borcum için saklayacağım tek dinardan fazlası olduğu halde üzerimden üç gece geçmesi beni rahatsız eder." *İbnu'l-Esîr, Ebû Zerr*i bu hadisin tahrik etmiş olabileceğini söyler.

Ebû Saîd (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah: *"Allah'a fakir olarak kavuş, zengin olarak kavuşma"* buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, benim için nasıl mümkün olur?" dedim. Bana: *"İstenince ver. Rızık olarak geleni gizleme!"* dedi. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu nasıl yapabilirim?" dedim. *"Bu böyledir. Aksi takdirde ateş"* buyurdu."

Bir başka rivâyette, iki dinar (veya iki dirhem) bırakarak ölen kimsenin cenazesi gelince Resûlullah: *"Bu iki, dağlamadır, arkadaşınızın namazını siz kılın"* diyerek namaza katılmaz, memnuniyetsizliğini izhâr eder.

Bir defasında *Ehl-i Suffe*'den biri vefat edince çıkınında bir dinar çıkar. Resûlullah: "Bu bir dağlama yarası" buyurur. Birkaç gün sonra bir başkası vefat eder, onun çıkınında iki dinar çıkar. Bu sefer: "İki dağlama yarası" buyurur.

İbnu Kesîr'in Abdurrezzak'tan iktibâsen kaydettiği bir rivâyete göre, altın ve gümüşü Allah yolunda harcamadan biriktirenleri tehdîd eden âyet geldiği zaman, Resûlullah: تَبًّا لِلذَّهَبِ تَبًّا لِلْفِضَّةِ *"Altın ve gümüş (Biriktirenler) kahrolsunlar!"* buyurur ve bunu üç kere tekrar eder. Bu hal, Ashâba çok ağır gelir ve aralarında: "Hangi maldan edinmeliyiz?" diye birbirlerine sorarlar. Hz. Ömer atılarak: "Ben sizin için bunu öğreneceğim" der ve durumu Resûlullah'a arzeder. Ashâb'ın, "Hangi maldan edineceklerini sormakta olduklarını söyler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın cevabı şudur: لِسَانًا ذَاكِرًا وَقَلْبًا شَاكِرًا وَزَوْجَةً تُعِينُ احَدَكُمْ عَلَى دِينِهِ *"Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, dînine yardımcı olacak bir zevce."*

Ebû Zerr Hazretleri, kendisini Rebeze'de bulup: Burada ikâmet etmenizin sebebi nedir?" diye soran *Zeyd İbnu Vehb*'e şu açıklamada bulunur:

"Biz Şam'da idik. Ben: **"Altın ve gümüşü biriktirip yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar (yok mu) işte bunlara pek açıklı bir azâbı muştula!.."** meâlindeki âyeti okumuştum. Hz. *Muâviye:* "Bu bizim hakkımızda değil, sadece ehl-i Kitap hakkındadır" dedi. Ben: "Hayır hem bizim, hem de onların hakkında" dedim... Derken bu hususta benimle Muâviye arasında ihtilâf büyüdü. Muâviye Hz. Osman'a yazarak beni şikâyet etti. Osman da bana yazarak yanına çağırdı. Ben de gittim. Medîne'ye gelince (meseleyi işitip, fazlaca büyütmüş olan) halk etrafıma üşüştü. Sanki beni önceden hiç görmemişlerdi. (Bu yersiz

alâkadan rahatsız olup) durumu Hz. Osman'a şikâyet ettim. "Yakın bir yere çekil!" dedi. Ben, söylediğimden asla vazgeçmeyeceğim dedim."

Bu rivâyet, *Hz. Ebû Zerr*'in *Rebeze*'ye sürgün olarak değil, kendi isteği ile gittiğini göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.

NETİCE olarak, âlimler, Selef'de görülen âyetle ilgili farklı yorumların temelde Resûlullah'tan gelen farklı rivâyetlere dayandığını belirtirler. Resûlullah'taki farklı davranışlar da İslâm'ın ve ilk İslâm cemiyetinin terakkî vetiresinden ileri gelmektedir. Başlangıçta umumî olan fakirlik sebebiyle, para biriktirmeyi yasaklamış ve bu hususta ısrar etmiş, titiz davranmıştır. Bilâhare, şahsi hayatında önceki titizliği devam ettirdiği halde, Ashâb'ın -maldaki zekât, sadaka gibi ilâhî hakları ödemek kaydıyla- tasarrufta bulunmasına izin vermiştir.

Ashab arasında ihtilaflı meselelerde, ümmete rehber olacak esas, ekseriyetin görüşüdür. Ferdî anlayışlarda ısrar etmek, İslâmî espiriye uymaz. *Hz. Ebû Zerr*'in görüşüne saygı duyulur, ama "İslam budur" denemez. Belki, "İslâm'a aykırı değil, dileyen tatbik edebilir, onu tatbik etmeyen ittiham edilemez" denebilir. Zîra, Ashab olsun, Tâbiîn olsun, zekâtını vermek kaydıyla para biriktirmenin câiz olduğunda ittifak ederler. Aralarında büyük zenginler bile çıkmıştır.

5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Cenâb-ı Hakk, zekâtını vermeyenleri cezalandırmak üzere, hayvanları kıyâmet günü diriltecektir. Zekât vermeyenin karşılaşacağı bu durum, kasdının zıddıyla muamele görmekten başkabir şey değildir. Çünkü, adam malında mevcut olan Allah'ın hakkını vermeyerek, vermediği bu "hak"tan istifade etmeyi kasdetmişti. Âhiretteki bu mal cezâ olarak karşısına çıkmakla, kendisine fayda değil, tam aksine zarar verecektir. Maldaki Allah'ın hakkı, onun bir cüz'ü olduğu halde, malın tamamının buna saldırmasındaki hikmet, mezkur hakkın, malın tamamında mündemic olup, temyizi mümkün belli bir kısmı olmamasından dolayıdır. Ayrıca mal, zekâtı çıkarılmayınca tamamı kirli durumdadır.

★ Hadis, malda zekâttan başka bir "hak" daha bulunduğunu göstermektedir. Ancak, ulema hükme iki açıdan cevap vermiştir:

1) Bu tehdid zekâtın farz olmasından önceye aittir.

2) Hakdan murad, vâcib olan miktarı aşan kısımdır, bunun terki azab gerektirmez. Muhtemelen bu tehdîd, devenin sütünü içmek zorunda kalan bir fakir olduğu halde, ondan bunu sakınanla ilgilidir. İbnu Battâl:

"Malda iki hak vardır. Farz-ı ayn olan ve farz-ı ayn olmayan. Sütü vermek, mekârimu'l-ahlâk olan hukuktandır" der.

2012-٣ - وعن معاذ رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أعْطى زَكاةَ مَالِه مُؤْتَجِراً فلهُ أجرُها، ومَنْ منعها فإنَّا آخِذُوها وشطرَ مَالِه، عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنا ليس لآلِ مُحَمَّدٍ فيها شيءٌ]. أخرجه رزين. «مُؤْتَجِراً» أي طالب أجر.

وقوله: «فإنَّا آخِذُوها وشَطْرَ مَالِه» قال الحربي: إنما هو وشُطِّرَ مالُه يعني يجعل شَطْرين فيتخير عليه المُصَدِّق ويأخذ الصدقة من خير الشطرين عقوبة لمنعه الزكاة. فأما مالا يلزمه فلا.

«العَزْمَةُ» ضد الرخصة.

3. (2012)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim malının zekâtını sevab umarak verirse, ona sevap verilir. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malın yarısını (cezâlı olarak, zorla) alırız. Bu, Rabbimizin kesin kararlarından biridir. Âl-i Muhammed'e ondan bir hak yoktur."* [Rezîn tahric etmiştir. (Ebû Dâvud, Zekât 4, (1575); Nesâî, Zekât 4, (5, 15, 16).]

AÇIKLAMA:

1-Burada, zekâtını vermeyenlerden, onu cezalı olarak zorla almak mevzubahistir. Cezalı alış şekli de şöyle olmaktadır: Zekât alınır, ayrıca ceza olarak mal ikiye bölünür. Zekât memuru dilediği parçayı tercih edip onu da alır.

2-Mâna bu olmakla birlikte, hükmün üzerinde ihtilâflar olmuştur. Bazıları, İslâm'ın başında zekâtını zamanında ödemeyenlerden maddi bir cezanın alındığını, ancak sonradan bu tatbikatın neshedildiğini söylemiştir. *İmâm Şâfiî* kavl-i kadîminde: "Kim zekâtını vermezse, hem zekâtı hem de malının yarısı ceza olarak alınır" demiş ve bu hadisle istidlal etmiştir. Kavl-i cedîdinde ise: "Böyle birinden sadece zekâtı alınır, başka bir şey alınmaz" demiş ve bu hadisin mensûh olduğunu söylemiştir.

Fukahânın büyük çoğunluğunun mezhebi şudur: "Bir şeyi telef edene, onun mislinden ve kıymetinden fazla ceza verilmez." *Nevevî*, mal hususunda böyle bir cezanın İslâm'ın evvelinde bulunduğu iddiasını da sâbit, kesin bir durum görmez. "Bu ne sâbit, ne de mâruftur, nesh iddiası da, tarihen kesinlik kazanmayan bir meselede makbûl değildir" der.

Bu itiraza, hadis hakkında İbrahim Harbî'nin dermeyân ettiği mütâ-

laa ile cevap verilmiştir. *İbrahim Harbî*, *İbnu'l-Esîr*'in kaydına göre şöyle demiştir: "Râvi, rivâyetin lâfzında galat'a (hataya) düşmüştür. Doğrusu şöyle olmalıdır: "Adamın malı ikiye bölünür, zekât memuru muhayyer bırakılır, o zekatı ceza olarak iki parçadan hangisi daha iyi ise ondan alır."

Bu mütalaa esas alınınca, fakihleri nesh vs. ihtimallerini aramaya sevkeden durum kalmaz. Hadis hakkındaki münakaşayı gereksiz gören bazıları, bunu, hadisi rivâyet eden râvilerden *Behz İbnu Hakîm*'in rivâyetine itibar edilemeyecek kadar zayıf bir râvi olduğu gerekçesine dayandırmıştır. *Behz* metruk olunca, bu rivâyeti de amele salih değildir. Ancak Ahmed ibnu Hanbel nazarında *Behz* mûteber bir ravidir. Esasen *Ahmed*, *İshâk* ve *Evzâî* bu hadisin zâhiriyle amel etmişlerdir. Hattâ bu ikisi: "İmam dilerse, ganimetten çalanın bineğini yaktırabilir" demişlerdir. *Ahmet İbnu Hanbel:* "Mahsulü, daha işlenip kabuğundan çıkarmadan çalan, kıymetinin iki misliyle borçlandırılmaktan başka bir de ibret dayağı atılır" der. Keza o: "Hadd tatbîkâtını uzaklaştırdığımız herkesi iki misli borçlandırırız" der. Bu hadisle ihticâcı esas alanlar, *Hz. Ebû Hüreyre* tarafından rivâyet edilmiş olan şu hadisten de kendilerine destek bulurlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"(Kurban olarak) işaretlenmiş deveyi yitiren kimse, deveyi ve bir mislini borçlanır birde ibret dayağı atılır"* dedi. Ayrıca rivâyet edilir ki, *"Hâtib İbnu Ebî Beltaa*'nın kölesi, Müzeyneli birinin devesini çalınca, *Hz. Ömer, Hâtib* (radıyallâhu anhümâ)'i o devenin bedelini iki misliyle ödemeye mahkûm etti." Bazı sahabeler, Harem bölgesinde katilde bulunanın diyetini üçte bir nisbetinde fazlaya hükmetmiştir... *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir.

Bu hadisten şu şekilde hüküm çıkaran da olmuştur: "Zekâtını ödemeyenden zekât tam olarak alınır, asla terkedilmez. Sözgelimi, böyle bir kimse malını telef etse, elinde yarısı kalsa, şöyle ki: "Yüz koyunu olan bir adam, koyunlarını zâyi etse ve elinde sâdece yirmi koyun kalsa, bundan on koyun alınır. Bu, geri kalan malının yarısı eder."

2- Hadiste adı geçen *Azme*, ciddiyet ve emir mânasına gelir. Yani, zekât, Allah'ın olması husûsunda kesin hükmettiği veya farz kıldığı emirlerden biri olmaktadır. *Azme*'nin cem'i azâim kelimesi, lügat kitaplarında ferâiz olarak da mânalandırılmıştır. Şu halde zekâtın, Allah'ın azmelerinden bir azme olduğunu söylemek, onun farzlarından bir farz, vâciblerinden bir vâcib, "hak"larından bir hak olduğunu söylemektir.

2013 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ ﷺ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ، قَالَ عُمَرُ لأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ

وقـد قـال رسـول الله ﷺ: أُمِرْتُ أنْ أُقاتِلَ النَّاسَ حتَّى يقُولُوا لا إله إلاَّ اللهُ، فمَنْ قالَها فقَدْ عصَمَ منِّي مالَهُ ونفسَهُ إلاَّ بحقِّهِ، وحسابُهُ على اللهِ تعالى. فقَالَ أبُو بكْرٍ رضِيَ اللهُ عنه: واللهِ لأُقاتِلَنَّ مَنْ فرَّقَ بيْنَ الصَّلاةِ والزَّكاةِ فإنَّ الزَّكاةَ حقُّ المالِ. واللهِ لوْ منَعُونِى عنَاقاً كانُوا يؤدُّونَها إلى رسـول الله ﷺ لقَاتَلْتُهمْ على منْعِهَا. قـال عُمرُ: فواللهِ ما هُوَ إلاَّ أنْ رأيْتُ أنَّ اللهَ شرَحَ صدْرَ أبِى بكْرٍ للْقِتالِ فعرَفْتُ أنَّهُ الحَقُّ].

أخرجه الستة، وفي رواية: عِقالاً كانوا يؤدُّونَهُ.

«الْعَنَاقُ» هى الأنثى من ولد المعز.

«والْعِقَالُ» حبل معروف، وقيل المراد به صدقة عام.

4. (2013)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince, ondan sonra *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) halife seçildi. Bunun üzerine bedevîlerden bir kısmı "irtidât" etti. (Hz. Ebû Bekir halife olarak onlarla savaşmaya karar verince) *Hz. Ömer*, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanlar lailaheillallah deyinceye kadar onlarla savaşmaya emrolundum. Bunu söylediler mi, benden mallarını ve nefislerini korurlar. (İslâm'ın) hakkı hâriç artık hesapları da Allah'a kalmıştır!"* demiş iken, sen nasıl insanlarla savaşırsın?" dedi. *Hz. Ebû Bekir:* "Allah'a yemin olsun, namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaşacağım. Zîra zekât, malın hakkıdır. Vallahi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vermekte oldukları bir oğlağı vermekten vazgeçseler, onu almak için onlarla savaşacağım" dedi. *Hz. Ömer* sonradan demiştir ki: "Allah'a yemin ederim, anladım ki, *Hz. Ebû Bekir*'in bu görüşü, Allah'ın savaş meselesinde ona ilhamından başka bir şey değildi. İyice anladım ki, bu karar hakmış." [Buhârî, İ'tisâm 2, Zekât 1, İstitâbe 3; Müslim, İmân 32, (20); Muvatta, Zekât 30, (1, 269); Tirmizî, İmân 1, (2610); Ebû Dâvud, Zekât 1, (1556); Nesâî, Zekât 3, (5, 14).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında İslâm devletini ciddi şekilde meşgul eden *Ridde savaşları*'nın karar safhasında *Hz. Ebû Bekir*'le *Hz. Ömer* arasında cereyan eden bir ihtilâfı aksettirmektedir.

Hz. Ebû Bekir, bir kısım kabîlelerin: "Namaz kılarız, fakat zekât ver-

meyiz" diye îtiraz etmeleri karşısında onlarla savaşmaya karar verir. *Hz. Ömer*, Resûlullah'ın bir hadislerini delil göstererek, lâilâhe illallah diyenlerle savaşmanın meşrû olmayacağını söyler. *Hz. Ebû Bekir* kararında azimkârdır. Bilâhare *Hz.Ömer* bu kararında halîfe'nin haklı olduğunu te'yîd etmiştir.

Böylece bu hâdise ile, irtidad hâdiseleri karşısında Müslümanların alması gereken tavır, daha ilk halîfeler zamanında takarrur etmiş olmaktadır. İmam Mâlik der ki: *"Allah Teâlâ Hazretlerinin farzlarından birinin (inkar etmeksizin) bir kimse men edecek olur, Müslümanlar da almaya muktedir olamazlarsa, ona karşı savaş hak olur."*

2- İRTİDATIN ÇEŞİTLERİ:

Kâdı İyaz ve bâzı âlimler Hz. Ebû Bekir'i uğraştıran mürtedleri üç sınıfa ayırmışlardır.

1) Tekrar putperestliğe dönenler.

2) *Müseylime* ve *Esvedü'l-Ansî*'ye tâbî olanlar. Bu iki şahıs Resûlullah'ın sağlığında peygamberliklerini îlân etmişlerdi. Müseylime'yi Yemâme halkı ve başka cemaatler tasdîk etti. el-Esved'i San'a halkı ve başka cemaatler tasdîk etti. el-Esved, Resûlullah'ın vefatından az önce öldürüldü. Ancak ona inananlardan bir kısmı varlıklarını devam ettirdiler. Resûlullah'ın âmilleri, Hz. Ebû Bekir zamanında onları temizleyeceklerdir. Müseylime üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid İbnu Velîd (radıyallâhu anhümâ) komutasında ordu techîz edip gönderecek, Hâlid bunları tepeliyecektir.

3) Bir kısım Araplar da zekât vermemek kaydıyla Müslümanlığı devam ettirmek istediler. Bunlar, zekâtın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanına kadar hâs bir emir olduğunu söyleyerek te'vilde bulundular. İşte sadedinde olduğumuz hadiste medâr-ı bahs edilen ihtilâfı Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer bunlar hakkında yapmışlardır: Böylesi kimselerle savaş câiz mi değil mi? diye.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Müslümanların durumunu, *Ebû Muhammed İbnu Hazm, el-Milel ve'n-Nihal* adlı kitabında ele alır. O da şu açıklamayı sunar:

"*Hz. Peygamber*'in vefatından sonra Araplar dört kısma ayrıldılar:

1) Resûlulah'ın sağlığında olduğu gibi, dinlerinde sâbit kalanlar, bunlar ekseriyette idiler.

2) Sadece zekâta karşı gelip, onu vermemek kaydıyla İslâm'a bağlılıklarını devam ettirenler. Bunlar: "Şeriatın, zekât hâriç bütün emirlerini

tatbik ederiz" diyorlardı. Bunlar da sayıca çoktu ancak birinci gruba nazaran azınlıkta idiler.

3) Bir grup, alenen küfürlerini ilan etmiş, irtidât etmişti. *Tuleyha* ve *Secâh*'ın ashabları gibi. Bunlar öncekilere nisbeten az idiler. Şunu da kaydedelim ki, her kabîlede İslâm'a sadâkatını devam ettirip bunlarla mücâdele eden kimseler de vardı.

4) Bir de hiçbir tarafa katılmayıp, tevakkufu ihtiyar eden ve kim galebe çalacak diye vaziyeti gözetleyen takım vardı.

Hz. Ebû Bekir, isyankârların üzerine ordular gönderdi. *Fîrûz* ve maiyetindekiler el-Esved'in diyarında galebe çalıp onu katlettiler. *Müseylime* Yemâme'de öldürüldü. *Tuleyha* ve *Secâh* tekrar İslâm'a rücû ettiler. İrtidâd edenlerin çoğu tekrar İslâm'a döndüler. Yıl geçmeden hepsi, tekrar din-i mübîn-i İslâm'ın kanatları altına dönüp, irtidadı terkettiler.

3- RAFİZÎLERE BİR CEVAP

Hattâbî, bu hadisle ilgili olarak Râfizîlerin bir tenâkuz iddiasını kaydeder ve cevap verir:

"Râfizîler sadedinde olduğumuz hadisin mütenâkız olduğunu iddia ettiler. Dediler ki: "Hadisin evvelinde (Arapların) küfre girdikleri, sonunda da İslam'da sabit kaldıkları, sadece zekat vermedikleri söyleniyor. Onlar Müslüman idiyseler nasıl öldürülmeleri helâl addedilir ve zürriyetleri köle yapılır? Yok kafir idiyseler *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer*'e karşı, namazla zekâtın arasını ayırmış olmalarını delil olarak nasıl zikredebilir?"

Bu îtiraza şöyle cevap verilir: "İrtidâd ettiklerini söyleyenler iki gruptur: Biri putperestliğe dönenler; biri de, **"Ey Muhammed! malların bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et, senin duan onlar için bir sükûndur..."** (Tevbe 103) âyetini te'vil ederek zekât vermekten imtina edenler. Bunlar zannettiler ki, zekât, sâdece Hz. Peygamber'e verilir. Çünkü ondan başkası, onları temizleyemez ve üzerlerine dua edemez. Öyle ise başkasının duası kendileri için nasıl bir sükûnet (emniyet) olacak?"

Şu halde *Hz. Ömer* "...Sen nasıl insanlarla savaşırsın?" sözüyle ikinci grubu kastetmiştir. Çünkü o, birinci sınıfın öldürülmesinin cevazında müterreddid değildi, tıpkı putperest, ateşperest, yahudî ve hristiyanlarla savaşma husûsunda müterreddid olmadığı gibi.

Kâdı İyaz açıklamasına şöyle devam eder: "*Hz. Ömer*, bu mevzudaki hadisin, sanki sadece rivayette zikrettiği kısmını hatırlamıştır. Halbuki

başka sahabeler namaz ve zekatla ilgili kısımları da beraberce hıfzedip rivâyet etmişlerdir. Nitekim *Abdurrahman İbnu Ya'kub*, bütün şerîatı içine alan bir muhtevâda rivâyet etmiştir. Rivâyetinde şu cümle de yer alır: "...Bana ve benim getirdiklerime de inanıncaya kadar..." savaşmakla emrolundum." Bu ifâdenin gereği şudur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiklerinden tek bir şeyi inkâr eden bir kimse, dâvet edildiği halde imtina eder ve savaşmaya kalkarsa, onunla savaşmak gerekir, daha da ısrar edecek olursa öldürülür."

Kâdı İyaz der ki: "Hadiste vukûa gelen ihtisar (özetleme) sebebiyle hadis hakkında şüphe araya girdi. Sanki râvî, hadisin normal vechiyle sevkini düşünmemiş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in münazarasını sevketmeyi düşünmüş ve dinleyicilerin hadisin aslını bildikleri husûsundaki kanaatine îtimad etmiştir."

İbnu Hacer, bu cevabı beğenmez ve der ki: "Eğer *Hz. Ömer*'in yanında hadisteki "*...namazı kılıncaya, zekatı verinceye kadar...*" ibâresi olsaydı, zekât vermeyenlerle savaşı gayr-i meşru bulmazdı. Çünkü hadis bu muhtevâda olunca savaşmanın gayesi kelime-i şehadetin söylenme-sini terkte olsun, namaz kılmayı ve zekat vermeyi terkte olsun eşittir. *Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir*'e karşı ihticâcı ve *Hz. Ebû Bekir*'in ona cevabı, her ikisinin de bu hadiste namaz ve zekât'ın da zikredilmiş olduğunu duymadıklarını göstermektedir. Zîra *Hz. Ömer* duymuş olsaydı Hz. *Ebû Bekir*'e karşı o hadisle ihticâc etmezdi. Onu *Hz. Ebû Bekir* işitmiş olsaydı, *Hz, Ömer*'i, onu zikrederek reddederdi ve ihticâc etmek için "(İslâm'ın) hakkı hâriç" ibâresinin âmm olan ifâdesiyle ihticâc etmeye muhtaç olmazdı."

4-İSLÂM'IN HAKKI

İbnu Hacer der ki: بِحَقِّهِ ibaresindeki zamir İslâm'a râci ise (mâna-İslâm'ın hakkı hâriç) "İslâm'ın hakkı" olduğu kesinlik kazanan her şeyi hükmüne dâhil eder. Nitekim mânadaki bu umumîlik sebebiyle, Sahâbe, namazı inkâr eden kimse ile savaşma gerektiği husûsunda ittifak etmiştir."

5-NAMAZLA ZEKÂTI AYIRMA:

Hz. Ebû Bekir namazla zekâtı ayıranla savaşacağını söylemiştir. Bu ayırmadan maksad namazı ikrâr ederken zekâtı inkâr etmektir. Zekâtın inkârı, farziyetini ikrâr etmekle birlikte vermeyi reddetmek şeklinde olabileceği gibi, (te'vil yoluyla) farziyeti de inkâr şeklinde de olabilir, ikisi de bir addedilmiştir. Çünkü *Hz. Ebû Bekir*, bu ikincileri mâzur addetmeyip, savaş ilan etmiştir.

Mazirî der ki: "Hadisin zâhirinden anlaşıldığı üzere, *Hz. Ömer* namazı inkar edenlerle savaşmaya muvafıktı. *Hz. Ebû Bekir*, onu aynı şekilde "zekât için" de savaşmak gerektiği hususunda ikna etti. Çünkü, her ikisi de Kitap'ta ve Sünnet'te beraber emredilmiş, birbirinden ayrı tellakki edilmemişlerdir."

Daha önce de belerttiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm namaz ve zekâtı her seferinde, "Namazı kılın, zekâtı verin" diye beraber emreder.

6-ZEKÂT MALIN HAKKIDIR

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i ikna hususunda ve kendi haklılığını delillendirme sadedinde "... zîra zekât malın hakkıdır" diyor. Şu halde, bunu namazla ayırmama gereğinin delili yapmıştır. Yani şöyle bir mâna çıkmaktadır: "Nasıl ki ey Ömer sen de kabul ediyorsun ki nefsin hakkı olan namaz'ı inkar eden için savaşmak şarttır. Zekât için de şart olmalıdır, çünkü zekât da malın hakkıdır. Esasen Kur'ân ve sünnet bunları "İslâm'ın hakkı" olarak tesbit etmiş ve ayırmamıştır. Resûlullah da "İslâm'ın hakkı hariç" diye istisna koymuştur. Öyle ise, "İslâm'ın hakkı"na giren herhangi bir şeyin inkârı hâlinde, Resûlullah savaşma yetkisi vermiştir. Şu halde hadisi: "Kim namaz kılarsa nefsini koruma altına almıştır, dokunmayız, kim de zekât verirse o da malını koruma altına almıştır, dokunmayız. Zekâtını vermezse zorla alırız, daha da direnirse savaşırız." şeklinde anlamak aslına uygundur.

Bu açıklama da, gösteriyor ki, *Hz. Ebû Bekir*, hadisin başka vecihlerinde yer alan *"... namazlarını kılıp zekâtlarını verinceye kadar.... (savaşmakla emrolundum)"* ibâresini duymuş olsaydı, İslâm'ın hakkı" ibâresindeki umumilikten istifade ederek ihticâc yapmaya ihtiyaç duymadan hadisi hatırlatıverecekti. Şârihler, *Hz. Ebû Bekir*'in de, *Hz. Ömer*'in de hadisi kısmî olarak hatırladıklarını söylerler. Mamafih, onların hatırlarında kalan, hadisi Resûlullah'ın henüz namaz, zekat emredilmeden önce irad etmiş olması da gayet mümkündür. Çünkü başlangıçta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insanları iki şeye çağırıyordu: *Tevhîd* ve *kendi risâleti*.

7-OĞLAK:

Hz. Ebû Bekir'in, "Resûlullah'a verdikleri bir oğlağı vermekten vazgeçseler..." ibâresinde geçen anâk kelimesi de ihtilâflıdır. Rivâyetlerde, bunun yerine ikâl (deve bağlamaya mahsus ip), kinaye olarak kezâ kelimesi ve cedyen ezvat (boynu kısa oğlak) kelimeleri de gelmiştir.

Bu farklılıklardan hareketle bazı alimler: *"Anâk'ı (yani oğlak'ı) zikretmekten maksad, bizzat oğlağın kendisi değil azlığı ifadede mübâlağadır"* demişlerdir. Mamafih, davarın zekâtını alırken, hepsi kuzu olan sürüden, davarın zekâtı olarak oğlak alınabileceği kanaatinde olanlar bu hadisle ihticâc etmişlerdir. Mâlikîlerden bazı fakihler büyükbaş hayvanların çoğunlukla telef olması halinde oğlağın da zekât olarak alınabileceğini söylemiştir.

Ekseriyet, bununla mübalağa kastedildiğinde ittifak eder. Yâni "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zekât olarak ödedikleri azıcık bir şeyi dahi vermekten imtina ederlerse almak için savaşacağım" demektir.

8- **Hesapları Allah'a kalmıştır** cümlesi, "Ben zâhirlerine bakarım, iç âlemlerinde samîmi olup olmadıklarını araştırmam" demektir.

9-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Sonradan çıkan hâdiseler (nevâzil) karşısında ictihada gidilir, ancak öncelikle bunların usûl'e (aslî kaynaklara) göre yapılması gerekir.

★ *Nevâzil*'in çözümünde münazara, yani değişik görüşlerin münakaşa edilmesi esastır. Sonunda râcih olan benimsenir, zayıf olan üzerinde ısrar edilmez.

★ Münâzarada belli bir edebe uyulmalıdır: Aksi görüşte olanı hata ile itham etmemek, mültefit olmak, gerçek karşı taraf nazarında zuhûr edinceye kadar delil getirmek, hakkın zuhurundan sonra da inadlaşırsa duruma göre sertleşmek... gibi.

★ Bir şeyi te'kîd için yemin câizdir.

★ Bir kimse sâdece Lâilâheillallah deyip orada kalsa gerisini getirmese, katli câiz değildir. Ancak sâdece tevhîdin ikrarı ile Müslüman olunur mu? Bu, münâkaşalıdır. Râcih (üstün) görüşe göre hayır! Bununla öldürülmekten vazgeçilir,

★ Bilâhare, denenir; şâyet, risâlete de şehâdet eder ve İslâmî ahkâmı iltizam ederse Müslüman olduğuna hükmedilir.

Bağavî bu hususta der ki: Kâfir eğer putçu veya ikici ise, vahdaniyeti ikrâr etmez. Bu durumda Lâilâheillallah dedi mi Müslümanlığına hükmedilir. Sonra İslâm'ın diğer hükümlerini kabûle icbar edilir ve İslâm'a muhalif olan bütün dinlerden müberra kılınır.

Ama kâfir, vahdaniyeti ikrar edip risâleti inkâr eden cinsten ise, onun Lâilâheillallah demesiyle müslüman olduğuna hükmedilmez, Mu-

hammedun Resûlullah demesi aranır. Şâyet herif, Muhammed'in peygamberliği sâdece Araplara mahsus diye îtikad ederse, bunun müslüman olduğuna hükmetmek için, risâlet-i Muhammedîye'nin bütün insanlığa şâmil olduğunu söylemesi gerekir.

Adam şayet, bir vâcibi inkâr veya bir haramı helal addetmek sûretiyle küfre düştü ise, onun müslüman addedilmesi için itikadından dönmesi gerekir. Onun sarfettiği bu küfür sözü, İslâm'ı tekrar iltizam etmemesi hâlinde, kendisine mürtedlerle ilgili ahkâmın icrasını gerektirir.

★ *Zekâtı vermeyenle savaşılır.* Ancak, İslâm'ı benimsediği halde, yukarıda belirtildiği üzere te'vile dayanarak zekât vermeyi reddedenin küfrüne, delil ikâme etmeden hükmedilmez. Sahâbe onlara galebe çaldıktan sonra, malları ganimet, zürriyetleri köle yapılıp yapılamayacağı husûsunda ihtilâf etmiştir. Yani bunlara kâfir muâmelesi mi yapılmalıdır, bâğî (isyankâr) muamelesi mi yapılmalıdır? *Hz. Ebû Bekir* küffâr muamelesi yapmış ve öyle amel etmiştir. *Hz. Ömer* bu meselede de *Hz. Ebû Bekir*'le ihtilâfa düşmüştür. O, ikinci görüşü benimsemiş, hilafeti sırasında başkaları da bu görüşü benimsemiş ve bir şüphe ile İslâm'ın farzlarından birini inkar edene kâfir muâmelesi yapılmayıp âsi muâmelesi yapılması hususunda icma hâsıl olmuştur. Şöyle ki: Böyle birisine inkârdan rücû etmesi taleb edilir, direnip kıtâle azmederse kendisiyle savaşılır, hüccet ikâme edilir. Bu durumda dönerse, döner; dönmezse artık kâfir muamelesi yapılır. (Daha geniş bilgi için 1585-1588 numaralı hadislere bakın.)

★ *Kâdı İyaz* der ki: "Bu kıssadan şu hüküm çıkmaktadır: Hâkim (lider), hakkında nass olmayan bir meselede içtihadda bulunursa vardığı neticeye itaat edilir, müçtehidlerden biri bunun hilâfına hükmetse bile. Eğer bu muhalif kanaatte olan müçtehid, sonradan hâkim olursa, o zaman onun da kendi içtihâdının ortaya koyduğu hükme uyması gerekir. Onun, kendinden önceki hâkimin bu meselede verdiği hükme muhâlefet etmesi câizdir. Çünkü *Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir*'in zekât vermeyenler hakkındaki görüşüne, şahsen farklı düşünmesine rağmen, itaat etti. Sonra, halife olunca, kendi içtihadının gerektirdiği hükme uydu. Onun bu içtihadına sahâbe ve başkaları da muvâfakat gösterdi."

Hattâbî der ki: "Hadiste şu hüküm de gelmiştir: "Kim İslâm'ı izhâr ederse, kendisine İslâm'ın zâhirî ahkâmı icra edilir, içindeki küfrünü saklamış bile olsa. İhtilâf edilen husûs şudur: Bir kimsenin fâsid îtikâdına muttali olunduğu halde, ondan dönmüş olmayı izhâr ederse, onun İslâm'ı kabûl edilmeli mi? edilmemeli mi? Şüphesiz durumunu bilmeyenin ona ahkâm-ı zâhireyi icra edeceği husûsunda ihtilâf yoktur."

★ Bu kıssada bir kısım sünnetin, sahâbenin büyüklerine bile gizli kalabileceği gözükmektedir. Onların bâzı hadisleri duymamış, sonradan işitmiş olmaları büyüklüklerine mâni değildir.

★ *Nevevî:* "Bu hadise göre namazı âmden terkeden öldürülür" diye hükmetmiştir. Ancak *İbnu Dakîku'l-Îd*, namaz sebebiyle öldürmenin, bu hadise göre câiz olmadığını açıklar. Der ki: "Mukâtelenin mübah olmasından katlin de mübah olduğu hükmü çıkarılamaz, çünkü "mukâtele", "müfâale babındandır, bu bab bir işte karşılıklı iki tarafın bulunmasını gerektirir." Yani mukâtele karşılıklı olarak birbirini öldürme kavgası yapmaktır. -Türkçemizdeki vuruşmak, savaşmak mânasında- halbuki katl öyle değil, birinin diğerini öldürmesidir.

Bu görüşte olanlar, *Hz. Ebû Bekir*'in bu savaşın sonunda bir kimseyi sabran öldürttüğüne dair rivâyet olmadığını da söylerler. Sabran öldürmek, îdama mahkum ederek, bağlayarak öldürmek demektir. Şimdilerde kurşuna dizme tabiri kullanılır. Farzı yerine getirmekten imtina edenler icbar edildiği zaman mukabelede bulunurlarsa mukavemetleri kırılıncaya kadar savaşılır. Savaş sırasında öldürülür, mukavemetleri kırılınca muhâriblere veya bâğîlere tatbik edilen ahkâm uygulanır. Öyle ise, herhangi bir farzı terkeden kimse, işi savaşmaya dökmedikçe öldürülmez. Savaşmaya dökerse mukâtele edilir. Öyle ise, hadisteki mukâtele'ye verilen cevâz, katle verilen cevaz sayılmamalıdır. *Nitekim İmam Şâfiî* de: "Kıtâlden katle yol yoktur bazen adamla kıtâl helal olur, fakat katli helâl olmaz" demiştir.

★ Hadis zâhirî amelin kabul edilmesi gereğine delildir. İnsanlar hakkında zâhire akseden amellerine göre hüküm verilir. Bir kimsenin, mü'min olduğuna hükmetmek için kesin bir dille ifâde ettiği îtikadıyla iktifa edilir.

★ Tevhîdi ikrâr edip, şeriatle amel eden ehl-i bid'a tekfir edilemez.

★ Kâfirin küfründen tevbesi, zâhirî küfür-bâtınî küfür ayırımı yapılmadan kabûl edilir.

10-BİR SUAL VE CEVABI:

SUAL: Bu hadis, tevhîd'e gelmeyen herkesle kıtâl (savaş) yapmayı emrettiği halde, cizye veren veya muâhede (antlaşma) yapanlarla kıtâl nasıl terkedilir?

Bu sorunun cevabı birkaç açıdan verilebilir:

1) Nesh sebebiyle olabilir: Yani cizye almak ve muâhede yapmak yo-

luyla tevhid taleb etmeme izni, Resûlullah'ın bu hadisi beyanından sonraya âittir. Bunun delili, iznin, اقتلوا المشركين **"Haram ayları çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."** (Tevbe 5) âyetinden sonraya ait olmasıdır.

2) Bu, kendisinden bir kısmın hâss kılındığı âmm bir hükümdür. Zîra emirden maksad, matlûbun hâsıl olmasıdır, bir delil sebebiyle bir kısmın tehallüf edip istisna teşkil etmesi âmm hükme zarar vermez.

3) Bu, kendisiyle hâss'ın murad edildiği âmm olabilir. Böylece "... insanlarla savaşmaya..." ibâresinde geçen insanlarla kelimesiyle kastedilen, ehl-i kitap dışında kalan müşrikler olmuş olur. Bu söyleneni, hadisin Nesâî'deki vechi te'yîd eder. Orada: أمرت ان أقاتل المشركين **"...müşriklerle savaşmaya emredildim.."** denmiştir.

4) Şehadet ve diğer zikredilen şeylerden maksad Allah'ın kelâmının yüceltilmesini ve muhâliflere iyice duyurulmasını ifâde etmektir. Bu, bazan öldürmekle, bazan cizye ile, bazan da muâhede ile olur.

5) Kıtâlden murâd, bazan bizzat kıtâldir, bazan da onun yerine geçecek olan bir başka şeydir: cizye veya gayri...

6) Cizye koymaktan maksad onları İslâm'a zorlamaktar, sebebin sebebi, sebep sayılır. Bu açıdan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sanki şöyle söylemiş olmaktadır: *"...müslüman olmalarına veya onları İslâm'da karar kıldıracak şeyi benimsemelerine kadar savaşmakla emrolundum..."*

BİRİNCİ FASIL

MÜŞTEREK HADİSLER

2014 ١ – عن مراد رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: قَدْ عَفَوْتُ لَكُمْ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَماً دِرْهَمٌ، وَلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ. فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَتَيْنِ فَفِيهِمَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« الرِّقَةُ » الدراهم المضروبة.

1. (2014)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizi (ticarî olmayan) atın ve kölenin zekâtından affettim. Öyle ise gümüş paralarınızın zekâtını verin. Bunun her kırk dirhemine bir dirhem vereceksiniz. Ancak yüz doksan dirheme zekât düşmez. İkiyüz dirheme ulaştı mı beş dirhem verilecektir."* [Tirmizî, Zekât 3, (620); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1574); Nesâî, Zekât 18, (5, 37).]

AÇIKLAMA:

1- Metinde geçen rika, *"varak"*tan gelir. İddie ve diyet kelimelerinde olduğu gibi baştaki "v" düşmüş, onun yerine sona yuvarlak "t" gelmiş ve rika olmuş. "Varak" madrûb (basılmış) dirhem demektir. Arapçada dînar altın paranın ismidir, dirhem de gümüş paranın ismi. Şu halde bazı alimlere göre bunların madrûb olanına rika denmektedir. Ancak *İbnu Hacer* rika'yı, "hâlis gümüştür, madrûb olmuş olmamış farketmez" diye açıklar.

2- Resûlullah, ticarî maksadla olmayıp, binmek, yük taşımak gibi aile ihtiyacını görmek üzere beslenen at ve benzeri hayvanlarla, yine şahsî hizmetlerde istihdâm edilmek üzere bulundurulan köle için zekât alınmayacağını beyân etmektedir.

3- Resûlullah'ın "Affettim" demesi, aslında her şeyin zekâta tâbi ol-

duğuna işaret etmektedir. Yani normalde her mal için zekât verilecektir, zekâtın verilmemesi bir günahtır, amma hizmetinizde kullandığınız at ve kölenin zekâtını vermeme günâhı affedilmiştir mânasında bir ifâde.

4-Hadis 200 dirheme ulaşmayan miktardaki servete zekât düşmeyeceğini ifâde ediyor. 199 yerine 190 rakamının verilişi, küsura yer vermemek içindir. Nitekim *"200 dirheme ulaştı mı..."* tâbiri hududun 190 değil, 200 olduğunu ifâde etmektedir.

Başka rivâyetler, bu nisaba ulaşan servetin üzerinden bir yıl geçme şartını tasrîh edecektir.

2015 ٢– وعن أنس [أنَّ أبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَتَبَ لَهُ حِينَ وَجَّهَهُ إِلَى الْبَحْرَيْنِ هٰذَا الْكِتَابَ وَخَتَمَهُ بِخَاتَمِ النَّبِيِّ ﷺ، وَكَانَ نَقْشُ الْخَاتَمِ ثَلاَثَةَ أَسْطُرٍ: مُحَمَّدٌ سَطْرٌ، وَرَسُولُ سَطْرٌ، وَاللهُ سَطْرٌ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. هٰذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالَّتِي أَمَرَ اللهُ تَعَالَى بِهَا رَسُولَهُ ﷺ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلاَ يُعْطِ: فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا مِنَ الْغَنَمِ فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ. فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلاَثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثَىٰ، فَإِنْ لَمْ تَكُنِ ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ. فَإِذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَثَلاَثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى فَإِذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَأَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الْجَمَلِ. فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جَذَعَةٌ. فَإِذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَسَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ. فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ. وَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ. وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلاَّ أَرْبَعٌ مِنَ الإِبِلِ فَلَيْسَتْ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا. فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً مِنَ الإِبِلِ فَفِيهَا شَاةٌ. وَصَدَقَةُ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا. فَإِذَا بَلَغَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ شَاةٍ شَاةٌ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ إِلَى مِائَتَيْنِ فَفِيهَا شَاتَانِ، وَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِائَتَيْنِ إِلَى ثَلاَثِمِائَةٍ فَفِيهَا ثَلاَثُ شِيَاهٍ. فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلاَثِمِائَةٍ

فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ. فَإِذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً عَنْ أَرْبَعِينَ شَاةً وَاحِدَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا. وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ. وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، وَلاَ يُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ، وَلاَ ذَاتُ عَوَارٍ، وَلاَ تَيْسٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ الْمُصَدِّقُ. وَفِي الرِّقَةِ رُبْعُ الْعُشْرِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلاَّ تِسْعِينَ وَمِائَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ مِنَ الإِبِلِ صَدَقَةُ الْجَذَعَةِ وَلَيْسَ عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنِ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا. وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ الْحِقَّةُ وَعِنْدَهُ الْجَذَعَةُ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْجَذَعَةُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ. وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ ابْنَةُ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ ابْنَةُ لَبُونٍ وَيُعْطِي شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَعِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ مَخَاضٍ وَيُعْطِي مَعَهَا عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ مَخَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ. فَإِنْ لَمْ تَكُنْ عِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ عَلَى وَجْهِهَا وَعِنْدَهُ ابْنُ لَبُونٍ فَإِنَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ، وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

«بِنْتُ الْمَخَاضِ وَابْنُ الْمَخَاضِ» من الإبل: مَا استكمل السنة الأولى ودخل في الثانية.

و«بِنْتُ اللَّبُونِ وَابْنُ اللَّبُونِ» ما استكمل الثانية ودخل في الثالثة.

«الْحِقَّةُ» ما استكمل الثالثة ودخل في الرابعة.

«الْجَذَعَةُ» ما استكمل الرابعة ودخل في الخامسة.

وقوله «طَرُوقَةُ الجمل» أى يطرقها ويركبها.

وَ« السَّائِمَةُ » من الغنم: الرعية غير المعلوفة.

وقوله « لاَ يُجْمَعُ بينَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بينَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ » هو أن يكون ثلاثة نفر مثلا لكل واحد منهم أربعون شاة وقد وجبت على كل واحد منهم بانفراد شاة فيجمعونها فتكون عليهم شاة فنهوا عن ذلك، هذا في الجمع. وأما التفريق فأن يكون لكل واحد من الخليطين مائة شاة وشاة فيجب عليهم ثلاث شياه، فإذا فرقاها كان على كل واحد منهما شاة، فنهوا عن ذلك إذا فعل خشية الصدقة.

و « التَّرَاجُعُ » التقاسط والتعادل.

« والهَرِمَةُ » الكبيرة الطاعنة في السن.

و « العَوَارُ » بفتح العين وقد تضم: هو العيب.

و « المُصَدِّقُ » بتخفيف الصاد وتشديد الدال: عامل الصدقة والساعي أيضاً.

وقوله « إلاَّ أنْ يَشَاءَ المُصَدِّقُ » يدل على أن له الاجتهاد لأن يده كيد المساكين وهو كالوكيل لهم.

2. (2015)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, *Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk* (radıyallâhu anh), kendisini Bahreyn'e gönderdiği zaman, ona şu gelecek talimatı yazılı olarak vermiş ve altını da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mührü ile mühürlemişti. Mühüre nakşedilen yazı üç satır halinde idi. Bir satırda Muhammed, bir satırda Resûl, bir satırda da Allah yazılı idi. Mektup şöyle idi: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müslümanlara farz kıldığı ve Allah'ın da Resûlüne emretmiş olduğu zekât farîzasıdır. Müslümanlardan her kimden bu, usûlünce taleb edilirse, derhal vermelidir. Kimden de belirtilenden fazlası istenirse vermesin:

1) 24 ve daha aşağı miktardaki deve için koyun olarak vâcib zekât, her beş devede bir koyundur.

2) 25'e ulaştı mı, 35'e kadar, dişi bir bintu mehâz (ikinci seneye basan dişi deve); eğer bintu mehâz yoksa, bir ibnu lebun (ikisine basan erkek deve).

3) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, bir dişi bintu lebun (üç yaşına basan dişi deve).

4) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, erkek devenin aşacağı bir dişi deve Tarûkatu'l-fahl).

5) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, bir ceza'a (beş yaşına basan bir deve).

6) 71'e ulaştı mı 90'a kadar iki bintu lebun.

7) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, erkek devenin aşacağı iki hıkka (dördüne basan deve).

8) 120'yi aşınca, her kırk için bir bintu lebun.

9) Her 50'de, bir hıkka.

10) Sâdece 4 devesi olana zekât düşmez, sahibi nâfile olarak verirse o başka.

11) 5 devesi olana bir koyun düşer.

12) Koyunun zekâtı sâime olanlardan alınır. (Sâime kırda otlatılan hayvana denir.) Sâime koyun 40'a ulaştı mı 120'ye kadar, bir koyun alınır.

13) 120'yi geçti mi 200'e kadar, iki koyun alınır.

14) 200'ü geçti mi 300'e kadar, üç koyun alınır.

15) 300'ü geçti mi her yüz koyunda bir koyun alınır.

16) Adamın sâime koyunları 40'tan bir eksik olsa ona zekât düşmez. Sahibi (nafile olarak) kendiliğinden verirse o başka.

17) Zekât korkusuyla, müteferriklerin araları birleştirilmez, birleşik olanlar da ayrılmazlar.

18) İki ortağın malından alınan zekâtta her ikisi de ,adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.

19) Zekât olarak çok yaşlı, ayıplı ve (koç, teke gibi) döl hayvanı verilmez, zekât memuru kabûl ederse o başka.

20) (İki yüz dirhemlik) gümüşte, onda birin dörtte biri (yani kırkta bir miktarı) zekât vâcibtir.

21) Gümüş miktarı 190 dirhemse, 200 dirhemden az olursa zekât yoktur. Sâhibi verirse o başka.

22) Kimin deve sayısı, zekât olarak bir ceza'a vermeyi gerektiren miktarı bulur ve fakat sürüsünde ceza'a olmaz da hıkka olursa, bu kimseden hıkka kabul edilir ve buna, adama kolay geldiği takdirde iki koyun eklenir veya yirmi dirhem eklenir.

23) Kimin zekât olarak hıkka vermesi gerekir ve fakat sürüsünde

hıkka olmaz ceza'a olursa, adamdan ceza'a kabul edilir, zekât memuru ona yirmi dirhem veya iki koyun verir.

24) Kimin zekât olarak hıkka vermesi gerekir, fakat sürüde hıkka değil bintu lebun olursa adamdan bintu lebun kabul edilir, kendisine iki koyun veya yirmi dirhem verilir.

25) Kimin zekât olarak bintu lebun vermesi gerekir, ancak bintu lebun'u yok, hıkka'sı varsa kendisinden hıkka kabul edilir, zekât memuru kendisine ayrıca yirmi dirhem veya iki koyun öder.

26) Kimin zekât olarak bintu lebun ödemesi gerekir, fakat bintu lebûn'u olmaz, bintu mehâz'ı olursa, ondan bintu mehâz kabul edilir, ancak yirmi dirhem veya iki koyun daha verir.

27) Kimin zekât olarak bintu mehâz vermesi gerekir, fakat bintu mehâz'ı olmaz, bintu lebûn'u olursa kendisinden bintu lebûn kabul edilir, zekât memuru yirmi dirhem veya iki koyun verir.

28) Eğer adamın münasip şekilde bintu mehâzı yoksa, ibnu lebûn'u varsa, bu ondan kabûl edilir, beraberinde bir ödeme gerekmez." [Buhârî, Zekât 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, Şirket 2, Hiyel 3; Ebû Dâvud, Zekât 4, (1567); Nesâî, Zekât 5, (5, 18-23).]

AÇIKLAMA:

1- *Görüldüğü* üzere, *Hz. Ebû Bekir,* zekât toplamak üzere Bahreyn'e musaddık (zekât toplama memuru) olarak gönderdiği *Hz. Enes*'e yazılı bir vesika veriyor ve altını da resmî mühürle mühürlüyor. Bu rivâyetten hareketle, bütün zekât me'murlarına böyle bir vesikanın verildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu vesika, başlangıç kısmındaki takdîm paragrafından da anlaşılacağı üzere, sadece karışık olan hesaplamada unutma ve iltibası önlemeye mâtuf değil, aynı zamanda halka itminân vermek ve suistimalleri önleme kasdına da yöneliktir. Halk icabında, zekât memurunu kontrol edebilecektir.

2-Hadisi tercüme ederken metni madde madde paragraflara ayırdık ve her paragrafa madde numarası verdik. Bazı maddeler îzaha muhtaçtır. Gerekli açıklamaları, aşağıda sırayla parağraf numaralarının karşısına kaydediyoruz.

Bintu Mehâz: Bir yaşını doldurup ikisine basan dişi deve.

İbnu Mehâz: Bir yaşını doldurup ikisine basan erkek deve.

Bintu Lebûn: İki yaşını doldurup üçüne basan dişi deve.

İbnu Lebûn: İki yaşını doldurup üçüne basan erkek deve.

Hıkka: Üç yaşını doldurup dördüne basan dişi deve.

Tarûkatu'l-Fahl: Erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) deve demektir. Bir bakıma hıkka'dır. Esâsen hıkka, erkek devenin aşmasına hak kazanmış mânasına gelir.

Ceza'a: Dördünü tamamlayıp beş yaşına basan dişi devedir.

Ceza': Dördünü tamamlayıp beş yaşına basan erkek devedir.

Sâime: Yemle değil, otlakta beslenen koyun.

4-Bazı muğlak (kapalı) maddeler:

17. Madde: *"Müteferriklerin araları birleştirilmez, birleşik olanlar ayrılmaz"* hükmünde müteferrik'ten maksad, ayrı ayrı mala sahip olanlardır. Sözgelimi üç ayrı kişiden herbiri kırkar koyuna sahip olsalar, herbirine zekât düşer ve birer koyun vermeleri gerekir. Bunlar zekât olarak tek bir koyun vermek için, zekât memuru gelince birleştirebilirler. (Üçü bir kişide birleşse 120 yapar. 12. maddede geçtiği üzere 40-120 arasında bir koyun ödenir.) İşte zekât verme endişesiyle başvurulabilen bu hîle yasaklanmıştır.

Birleşik (müctemi) olanlar ayrılmaz, cümlesinde birleşik'ten maksad, ortak maldır. Mesela iki ortak kabul edelim, bunlardan her birine 101 koyun düşecek şekilde ortak iseler, 202 adet koyunları vardır. Bu müşterek koyuna, 13. maddeye göre 3 koyun zekât düşmektedir. Zekât memuru gelince, koyunları hemen bölüştükleri takdirde, 12. maddeye göre herbirine birer koyunluk zekât düşecek ve böylece bir koyun zekât olarak verilmekten kaçırılmış olacak, "Birleşik olanlar ayrılamaz" hükmüyle bu da yasaklanmış olmaktadır.

Yine 17. maddede geçen yasaklama emri ile ilgili olarak *Şafiî* hazretlerinden şu açıklama kaydedilir: Burada hitap hem mal sâhibinedir, hem de zekât memuruna. Çünkü *korku iki çeşittir:*

1- Memur, zekât azalacak diye korkar, mal sâhibi de malının azalmasından korkar. Öyle ise her ikisine birden hitap edilerek zekât korkusu ile "birleştirme" ve "ayırma" işlemlerine tevessül etmemeleri emredilmiştir. Bu açıklamadan anlıyoruz ki, bazı durumlarda birleştirme ve ayırmalar daha çok zekât vermeyi gerektirebilecektir. Bizim verdiğimiz misâller zekâtı azaltacak durumlara örnek olmuştur.

18. Madde: Bu maddede, iki ortağın alınan zekâtta eşit şekilde birbi-

rine müracaatı şu demektir: Mesela birinin 40 sığırı var, diğerinin de 30. Bu mallar, aralarında müşterektir. Zekât memuru kırk için bir müsinne (3 yaşında sığır), otuzdan da tebî (buzağı) alsa, müsinne veren, kıymetinin yedide üçünü ortağından alır, tebî veren de yedide dördünü ortağından alır. Çünkü her iki yaştaki hayvanda her ortağın ortaklığı nisbetinde hakları var, ve mal tek bir kimsenin mülkü gibi zekât aynı nisbette her iki yaşa da vâcibtir. *Kastalânî* bunu şöyle açar: Ortak bir sürüden, zekât memuru, sürünün zekâtını alırken, ortaklardan birinden almışsa, veren ortak diğerinden adâlet üzere payını ister.

Adalet üzere müracaattan şu mâna da çıkarılmıştır: Eğer memur, zekât alırken ortaklardan birine zulmetti ve alması gerekenden fazla zekât aldı ise, bu ortak, bu fazla kısmı diğer ortağından isteyemez, ondan sadece normal olarak vermeleri gereken zekât miktarından payına düşeni ister.

Müracaat çeşitlerinden biri de şudur: İki kişi arasında kırk ortak koyun bulunsa, her ikisi de kendine düşen koyunları belirlese, memur bunlardan birinden bir koyun alır. Koyun veren taraf ortağından, koyununun bedeli üzerinden yarı fiyatını ister. Bu açıklamadan şu netice de çıkmaktadır: Bazılarına göre, malların ayrılmış olmasına rağmen ortaklık olabilmektedir.

İKİNCİ FASIL

HAYVANLARIN ZEKÂTI

2016 ١ - عن سالم عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَتَبَ النَّبيُّ ﷺ كِتَابَ الصَّدَقَةِ وَلَمْ يُخْرِجْهُ إلَى عُمَّالِهِ حَتَّى قُبِضَ فَقَرَنَهُ بِسَيْفِهِ فَعَمِلَ بِهِ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُبِضَ، ثُمَّ عَمِلَ بِهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُبِضَ، وَكَانَ فِيهِ: فِي خَمْسٍ مِنَ الإبِلِ شَاةٌ. وَفِي عَشْرٍ شَاتَانِ. وَفِي خَمْسَ عَشْرَةَ ثَلاثُ شِيَاهٍ. وَفِي عِشْرِينَ أرْبَعُ شِيَاهٍ. وَفِي خَمْسٍ وَعِشْرِينَ بِنْتُ مَخَاضٍ، إلَى خَمْسٍ وَثَلاثِينَ. فَإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا ابْنَةُ لَبُونٍ إلَى خَمْسٍ وَأرْبَعِينَ. فَإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا حِقَّةٌ إلَى سِتِّينَ. فَإنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا جَذَعَةٌ إلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ. فَإنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ إلَى تِسْعِينَ. فَإنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا حِقَّتَانِ إلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ. فَإنْ كَانَتِ الإبِلُ أكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وَفِي الْغَنَمِ فِي كُلِّ أرْبَعِينَ شَاةً شَاةٌ إلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ. فَإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا شَاتَانِ إلَى الْمِائَتَيْنِ. فَإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ عَلَى الْمِائَتَيْنِ فَفِيهَا ثَلاثُ شِيَاهٍ إلَى ثَلاثِمِائَةٍ. فَإنْ كَانَتِ الْغَنَمُ أكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَفِي كُلِّ مِائَةِ شَاةٍ شَاةٌ، ثُمَّ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ حَتَّى تَبْلُغَ الْمِائَةَ، وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ مَخَافَةَ الصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، وَلَا يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَيْبٍ].

قال الزهري: إذا جاءَ المصدق قسمت الشّاءُ أثلاثاً: ثلثاً شراراً، وثلثاً خياراً، وثلثاً وسطاً. فيأخذ المصدق من الوسط، ولم يذكر الزهري البقر. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2016)- *Sâlim*, babası *Abdullah İbnu Ömer*'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (mallardan alınması gereken) zekâtların miktarını belirten bir kitap yazmıştı. Âmillerine göndermeden vefat etti. Resûlullah onu kılıncına yakın olarak asmıştı. *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), ölünceye kadar onunla amel etti. Sonra *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) de ölünceye kadar onunla amel etti. Bu kitapta şunlar yazılı idi:

DEVELER:

1) 5 devenin zekâtı 1 koyundur.

2) 10 devenin zekâtı 2 koyundur.

3) 15 devenin zekâtı 3 koyundur.

4) 20 devenin zekâtı 4 koyundur.

5) 25'e ulaştı mı 35'e kadar, zekât bir bintu mehâz'dır.

6) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, zekât bir ibnu lebûn'dur.

7) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, zekât bir hıkka'dır.

8) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, zekât bir ceza'a'dır.

9) 76'ya ulaştı mı 90'a kadar, zekât 2 ibnetu lebûn'dur.

10) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, zekât 2 hıkka'dır.

11) Deve 120'den fazla ise zekât her elliye bir hıkka; her kırka bir ibnetu lebûn zekât gerekir.

KOYUNA GELİNCE

12) 40'a ulaşınca 120 koyuna kadar zekâtı 1 koyundur.

13) 121'e ulaşınca 200 koyuna kadar zekâtı 2 koyundur.

14) 201'e ulaşınca 300 koyuna kadar zekâtı 3 koyundur.

15) 300'ü aştı mı her 100 koyuna bir koyun zekât düşer, yüzden aşağıda kalan küsûrata zekât düşmez.

16) Zekât korkusuyla müctemi (birleşik) olanlar ayrılmaz, müteferrik (ayrı) olanlar da birleştirilmez.

17) İki ortağın malından alınan zekâtta, her ikisi de adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.

18) Zekât olarak, çok yaşlı ve ayıplı olan hayvan alınmaz.

19) Zührî der ki: "Zekâtı almak üzere memur geldiği vakit, koyunlar üç

sınıfa ayrılır: Üçte biri kötü, üçte biri iyi, üçte biri de vasat. Zekât memuru, zekât payını vasat kısmından alır." Zührî, sığırdan bahsetmez." [Tirmizî, Zekât 4, (621); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1568, 1569, 1570); İbnu Mâce, Zekât 9, (1798).]

AÇIKLAMA:

1-Sadedinde olduğumuz, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) rivâyeti, ahkâm beyan eden kısımlarıyla, bir önceki Enes rivâyetiyle hemen hemen aynı muhtevadadır. Bu hadiste geçen bazı muğlak maddeler, önceki hadiste açıklanmıştır, tekrar etmeyeceğiz oraya bakılsın.

2-Burada dikkatimizi çeken husûs, zekâtla ilgili tâlimatın, taşradaki ilgili memurlara tamim edilmek üzere bizzat Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* tarafından yazılı olarak hazırlanmış olma keyfiyetidir. Önceki rivâyette belirtilmeyen bu tasrihata dayanarak şunu söylemek mümkündür: *Hz. Ebû Bekir*'in yazılı ve mühürlü olarak *Hz. Enes*'e verdiği nüsha, Resûlullah'ın hazırladığı metnin bir tıpkı istinsahından başka bir şey değildir. Zekât toplamak üzere taşraya gönderilen her bir zekât tahsildarına bir nebevî asıldan bir nüsha istansah edilip verilmiş olmalıdır.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zekât olarak alınacak malın evsafıyla ilgili direktiflerinin, tatbikata intikalinde takip edilen yolun adilâne oluşu dikkat çekicidir. Mallar üç sınıfa ayrılıyor: İyiler, vasatlar ve âdiler. *Kerâimu'l-emvâl* denen kıymetlilerin alınmasını yasakladığını daha önce (2010. hadis) kaydetmiştik. Son iki hadiste, kör, sakat gibi âdilerin verilmesi de yasaklanıyor.

Tahsildar, zekât payını vasat olanlar arasından seçmelidir ve öyle yapılmıştır.

2017 ٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: فِي كُلِّ ثَلَاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعٌ أَوْ تَبِيعَةٌ، وفي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ]. أخرجه الترمذي.

2. (2017)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her otuz sığır için erkek veya dişi bir tebî' zekât verilir. Her kırk sığır için de bir müsinne zekât verilir." [Tirmizî, Zekât 5, (622).]

AÇIKLAMA:

Tebî' sığırın yaşını doldurmayan yavrusudur, Türkçemizde buzağı denir. Dişisine de *tebî'a* denir.

Müsinne: Üçüncü senede dişleri çıkan sığırdır.

2018 ٣ – وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بعثني النبيُّ ﷺ إلى اليمنِ وأمرني أنْ آخُذَ مِنْ كُلِّ ثلاثين بقرةٍ تبيعاً أو تبيعةً، وفي كُلِّ أربعينَ مُسِنَّةً، ومِنْ كُلِّ حالمٍ ديناراً أوْ عَدْلَه مُعافِرِيّاً]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي.

وزاد أبو داود « والمُعَافِرِيُّ » ثياب تكون باليمن

3. (2018)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* beni Yemen'e gönderdi ve bana: *"Her otuz sığırdan bir erkek veya dişi buzağı (tebi'a), her kırktan bir müsinne, her bir bülûğa eren şahıstan bir dinar veya o değerde muâfiri (adındaki bir giyecek) almamı" emretti."* [Tirmizî, Zekât 5, (623); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1576, 1577, 1578); Nesâî, Zekât 8, (5, 25, 26). Metnin lafzı Tirmizî'ye aittir.]

2019 ٤ – وعن سفيان بن عبدالله الثقفى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ عمرَ رضِيَ اللهُ عنه. بعثه مُصدِّقاً فكان يعدُّ على النَّاسِ بالسَّخْلِ. فقالوا: أتعدُّ علينا بالسَّخْلِ ولا تأخذُ منه شيئاً؟ فلمّا قدمَ على عمرَ بنِ الخطَّابِ رضِيَ اللهُ عنه ذكر له ذلك. فقال عمر: نعم تعدُّ عليهم بالسَّخْلة يحملُها الرَّاعي، ولاَ يأخُذُ المُصَدِّقُ، ولاَ يأخُذُ الأكولةَ، ولاَ الرُّبَّى، ولاَ الماخِضَ، ولاَ فحلَ الغَنَمِ، ويأخُذُ الجذَعةَ والثَّنيَّةَ، وذلك عدْلُ المَالِ بيْنَ غذاءِ الغَنَمِ وخيارِه]. أخرجه مالك.

« الأكُولَةُ » الشاة التي هى للأكل.

« والرُّبَّى » التي تربى في البيت لأجل اللبن، وقيل هى الحديثة النتاج.

« والمَاخِضُ » الحامل إذا ضربها الطلق.

« وغِذَاءُ المَالِ » جمع غذى وهو الحملُ أو الجدى، والمراد أن يأخذ الساعى خيار المال ولا رديئة وإنما يأخذ الوسط.

4. (2019)- *Süfyân İbnu Abdillah es-Sakafî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "*Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) kendisini zekât tahsildarı olarak göndermişti. Gittiği yerde kuzuları halkın addedip, sayıya dâhil etmedi. Kendisine: "Kuzuları bizden sayıp, onlardan bir şey almıyor musun?" de-

diler. (Medîne'ye geri dönüp) *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'e uğrayınca, durumu ona anlattı. *Hz. Ömer*: "Evet kuzuyu onlara iade edersin, çoban onu götürür, tahsildar almaz. *Ekûle* (denen hususi şekilde kesip, yemek için beslenmiş) olanı, *Rübbâ* (denip sütü için evde beslenmekte) olanı, *Mâhız* (denen hâmile) olanı, (teke koç gibi) döl alınan davarı zekât olarak almaz. *Ceza'a*'yı (beş yaşına basmış deve), *seniyye*'yi (altı yaşına basmış deve) alır. Bu, davarın iyisi ile düşüğü arasında orta halli olanıdır." [Muvatta, Zekât 26, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son rivâyetler, *Resûlullah*'ın zekât tahsildarı olarak gönderdiği zatlara, sadece çeşitli mallardan alınacak zekât miktarları hususunda tâlimat vermeyip, bunları nasıl alacağı, hangi vasıftaki malları alıp, hangi vasıftaki malları almayacağı husûsunda da bilgi verdiğini, tenbihatta bulunduğunu göstermektedir.

2- Son rivâyet, zekât olarak alınmaması gereken mallardan bazılarını sayıyor:

★ Sahl: Yeni doğan yavru, bilhassa koyun yavrusu ki, kuzu diyoruz.

★ Ekûle: Kişinin etini yemek üzere husûsî beslediği hayvan.

★ Rübbâ: İki mânaya gelmektedir: Sütünden istifâde için evde beslenen sağmal hayvan; yeni yavru doğurmuş, onun yetişmesinde gerekli olan anaç hayvan.

★ Mâhız: Hâmile hayvan.

★ Fahl: Döl almak üzere husûsi beslenen erkek hayvan, koç ve teke gibi.

3-Şu mallar da zekât olarak alınabilecek orta halli hayvanlardır:

Ceza'a: Ceza', esas itibariyle genç demektir. Deve için kullanılınca beşinci yaşına basan kastedilir. Sığır ve davar için kullanılınca ikinci yaşına basan kasdedilir. Mamâfih sığır için *"üç yaşına basan"*, davar için *"birinci yaşını tamamlayan"* ceza'dır diyen de olmuştur, daha farklı görüşler ileri süren de olmuştur.

Seniyye de davar, sığır ve deve için müştereken kullanılan bir tabirdir. Davar ve sığırdan üç yaşına basana, deveden ise altı yaşına basana ıtlak olunmaktadır. Erkeğine ise seniyye denmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel* iki yaşındaki davar ile, üç yaşındaki sığıra seniyye demiştir.

2020 ٥ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ جَلَبَ وَلاَ

جَنَبَ في زَكاةٍ. لاَ تُؤْخَذُ زَكَاتُهمْ إلاَّ في دُورِهِمْ].

قال محمد بن إسحاق: «لاَ جَلَبَ» يعنى لا تجلب الصدقات إلى المُصَدِّق.

«ولاَ جَنَبَ» أى لا ينزل المُصَدِّقُ بأقصى مواضع أصحاب الصدقة فتُجْنَبُ إليه، ولكن تؤخذ من الرجل في موضعه. أخرجه أبو داود.

5. (2020)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* tarikiyle anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekâtta ne ayağa getirtme, ne uzağa gitme vardır. Zekâtlar evlerinde alınır."*

Muhammed İbnu İshak bunu şöyle açıklamıştır: "Zekât mükellefi, zekâtını tahsildarın ayağına getirmez. Tahsildar da mükellefin uzaktaki (tarla, ağıl, yayla vs. gibi) yerlerine gitmez. Zekâtlar mükelleflerin ikâmet mahallerinde alınır." [Ebû Dâvud, Zekât 8, (1591, 1592).]

AÇIKLAMA:

Hadiste yasaklanmış olan celeb ve ceneb, aslında at yarışlarıyla ilgili iki tâbirdir. *Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm)* bunlarla, zekât toplama sırasında ortaya çıkacak meşakkati asgariye düşürecek bir tarz vaz'etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Zekât toplama işinde celeb, tahsildarın bir bölgeye gidince, sürülerden uzakça bir yere inerek sürüleri oraya celbettirip zekâtını hesaplayıp almasıdır. Tabii ki bu tarzda, sürü sahipleri için büyük meşakkat vardır. Öyleyse uygun olanı, tahsildarın sürülerin bulunduğu su başlarına veya kaldıkları yerlere kadar gitmesi, bizzat yerinde almasıdır. Bu davranışta sürü sahiplerine kolaylık vardır. Resûlullah, celeb yoktur demekle, tahsildarın sürülerden uzak bir yere konaklamasını yasaklamış olmaktadır.

Ceneb yoktur emriyle de, mal sahibinin tahsildara zahmet getirecek ferdî şekilde uzaklaşmalarını yasaklamış olmaktadır.

Sadaka, evlerinde alınır cümlesindeki ev kelimesinin aslı olan dûr, dâr'ın cem'idir. Dâr, münferid evden ziyade, yakınlarla beraber oturulan evdir. Şöyle ki: Sözgelimi bir baba kendine mahsus bir ev (beyt) inşa eder. Sonra evlatları için, evlendikçe, bunun bitişiğinde ikinci, üçüncü beyt'ler yapılır. Böylece zaman içerisinde bir avlunun etrafında bir beytler kümesi meydana gelir. İşte bu kümeye dâr denir. Klasik Arap evleri bu plân üzre inşa olunurdu (üçüncü cildimizin 187. sayfasına bakılsın). Şu halde, zekât memuru, mal sahibinin mûtad, normal ikâmetgahına ka-

dar gidecektir. Şârihler, evleri diye tercüme ettiğimiz dûr kelimesini menzilleri, mekânları, suları, kabîleleri diyerek tafsil eder.

2021 ٦ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ جَلَبَ وَلاَ جَنَبَ وَلاَ شِغَارَ في الإِسْلاَمِ، وَمَنِ انْتَهَبَ نَهْبَةً فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه النسائي.

«وَالشِّغَارُ» في النكاح: أن يقول الإنسان زَوِّجْنِي ابنتك أو أختك، وأزوجك ابنتى أو أختى، وصداق كل واحدة منهما بُضْعُ الأخرى: فإن كان بينهما صداق مسمى فليس بشغار.

6. (2021)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* buyurdular ki: "İslâm'da ne (zekâtı) ayağa getirme, ne (zekât için uzağa gitme, ne de şiğar (mehre bedel nikahlama) vardır." [Nesâî, Nikâh 60, (6, 111).]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin baş kısmı önceki hadiste açıklandı.

2-Son kısmında şiğar yasaklanmaktadır. Şiğar, mehir vermekten kaçmak için başvurulan bir evlenme şekli idi. Buna göre bir erkek, evlenmek istediği kızın babasına müracaat ederek: "Sen kızın (veya kızkardeşini) bana nikâhla, ben de mehre bedel kızımı (veya kız kardeşimi) sana nikâhlayayım" diye teklifte bulunur. Her iki taraf birbirlerinden mehir istemezler. Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* bu câhiliye evliliğini yasaklamıştır. Çünkü alınan veya verilen mehir, ne kardeşin, ne babanın hakkıdır. Mehir kızın hakkıdır. Bu haktan ne babanın, ne kardeşin vazgeçme veya bağışlama hakkı yoktur. Şiğar yoluyla evlenmede iki kız mağdur ediliyor demektir. Dînimiz, kızların mağduriyetini önleyecek tedbirlere yer vermiştir. Mehirsiz nikâh sahîh olmaz. Mehir husûsunda kesin bir miktar da tayin etmemiştir, kız dilediği kadar isteyebilecektir.

Yukarıda belirtilen karşılıklı kız alıp vermede muayyen bir mehir araya girerse, buna şiğar denmez ve câiz olur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ZÎNETLERİN ZEKÂTI

2022 ١– عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده [أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ وَمَعَهَا ابْنَةٌ لَهَا، وفي يَدِ ابْنَتِهَا مَسَكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ لَهَا: أَتُعْطِينَ زَكَاةَ هذا؟ قَالَتْ: لاَ. قَالَ: أَيَسُرُّكِ أَنْ يُسَوِّرَكِ اللّهُ تَعَالى بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ؟ قَالَ: فَخَلَعَتْهُمَا فَأَلْقَتْهُمَا إلى النَّبِيِّ ﷺ. وقالت: هُمَا للّهِ وَلِرَسُولِهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

« المَسَكَة » بتحريك السين: واحد المَسَك، وهي أسورة من ذَبْلٍ أو عاج، فإذا كانت من غير ذلك أضيفت إلى ماهي منه. فيقال: من ذهب أو فضة أو نحوهما.

1. (2022)- *Amr İbnu Şuayb*, an ebîhi an ceddihî tarîkinden anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*'a bir kadın, beraberinde bir kızı olduğu halde geldi. Kızın elinde, altından kalın iki bilezik vardı.

"Bunların zekâtını verdin mi?" diye (Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm) kadına sordu. Kadın:

"Hayır!" diye cevap verdi. Resûlullah:

"Kıyamet günü Allah'ın, onları sana ateşten iki bilezik yapması seni memnûn eder mi?" dedi. Bunun üzerine kadın, bilezikleri derhal çıkarıp Resûlullah'ın önüne bıraktı ve:

"Bunlar Allah ve Resûlüne aittir!" dedi." [Ebû Dâvud, Zekât 3, (1563); Nesâî, Zekât 19, (5, 38); Tirmizî, Zekât 12, (637).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste ismi mübhem olan kadın, Esmâ Bintu Yezîd'dir.

2-Resûlullah'ın kadına söylediği, *"Kıyamet günü Allah'ın, onları sana*

ateşten iki bilezik yapması seni memnûn eder mi?" sözü Hattâbî'ye göre,

يوم يحمى عليها في نار جهنم فتكوى بها جباههم وجنوبهم

"Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek" (Tevbe 35) âyetinin te'vili olmaktadır.

3- Hadisi kaydeden *Tirmizî,* "bu bâbta Resûlullah'tan hiçbir sahih rivâyet yoktur" demiş ise de, hadis münekkidleri hadisin başka tariklerden sahih senedle geldiği, dolayısıyla sahih olduğu husûsunda ittifak ederler.

2023 ٢ – وعن عطاء قال: بلغني أن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [كُنْتُ أَلْبَسُ أَوْضَاحاً مِنْ ذَهَبٍ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أَكَنْزٌ هُوَ؟ فَقَالَ: مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ].

2. (2023)- *Atâ* (rahimehullah) der ki: "Bana ulaştı ki, *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) şöyle demiştir: "Ben altından zinetler takınıyordum. Bir gün: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, (Kur'an'da yasaklanan) kenz sayılır mı?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi:

"Zekâtı verilecek miktara ulaşan şeyin zekâtı verilirse kenz sayılmaz." [Ebû Dâvud, Zekât 3, (1564). Teysîr, hadisi Muvatta kaynaklı olarak zikretmiştir. Bir galat yoksa, Muvatta'nın mütedâvil olmayan bir nüshasında görülmüş olabilir.]

2024 ٣ – وعن القاسم بن محمد [أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا كَانَتْ تَلِي بَنَاتِ أَخِيهَا مُحَمَّدٍ يَتَامَى فِي حِجْرِهَا وَلَهُنَّ الْحُلِيُّ فَلاَ تُزَكِّيهِ].

3. (2024)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) kardeşi Muhammed'in yetim kızlarını terbiyesine almış, onları hacr devrelerinde himâye ediyordu. Kızların (kendi mülkleri olan) zînet-leri vardı. *Hz. Âişe* bu zînetler için zekât vermiyordu." [Muvatta, Zekât 10, (1, 250).]

2025 ٤ – وعن نافع [أَنَّ ابنَ عمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يُحَلِّي بَنَاتِهِ وَجَوَارِيَهُ الذَّهَبَ ثُمَّ لاَ يُخْرِجُ مِنْ حُلِيِّهِنَّ الزَّكَاةَ]. أخرج الثلاثة مالك.

« الأَوْضَاحُ » حُلِيٌّ من الدراهم الصحاح أو من الفضة.

4. (2025)- *Nâfi, İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'den anlatıyor:

"*İbnu Ömer*, kızlarını ve câriyelerini altınla tezyin eder, fakat bu zînetler için zekât vermezdi." [Muvatta, Zekât 11, (1, 250).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen dört hadis, kadınların zînet olarak kullandıkları altın ve gümüş takılara zekât düşüp düşmediği meselesine temas etmektedir. Görüldüğü üzere ilk iki rivayete göre zinet için de olsa altın ve gümüşe zekât düşmektedir. Son iki rivâyete göre, zînet olarak kullanılan altın ve gümüş için zekât ödemeye gerek yoktur.

Ulemâ bu mevzuda ihtilâf etmiştir. *İbnu Abdilberr*, üç imamın (*Şafiî, Ahmed, Mâlik*) ve Medînelilerin çoğunluğunun "takılar için zekât olmadığı"na hükmettiğini, *Ebû Hanîfe* başta olmak üzere bir kısım fukahanın da, "takılar için de zekât vardır" dediklerini belirtir. Zekâtın vâcib olduğunu söyleyenler, *Hz. Âişe* ve *Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm)' den kaydedilen rivâyetleri te'vîl ederler, derler ki: "*Hz. Âişe* ve *İbnu Ömer*, zekât vermediler, çünkü çocuğun ve yetimin malına zekât düşmez." Cariyeler için de zekât verilmemiş olmasını şöyle te'vil etmişlerdir: "*İbnu ömer* (radıyallâhu anh) "Köle mülk edinebilir fakat, köleye zekât düşmez" görüşünde idi."

Ebû Hanîfe'nin görüşüne katılmayanlar şu cevabı verirler: "Yapılan te'vil, gerçeği aksettirmekten uzaktır. *İbnu Ömer*, kendi kızlarına taktığı altınlar için de zekât vermiyordu. Bunlar ne yetim ne de köle idiler. *İbnu Ömer*, bin dinar mukabilinde kızı nikâhlar, bunun dörtyüz dînarını zînet olarak takar ve bundan zekât vermezdi."

Zînet için zekât verilmeyeceği kanaatinde olan *İmâm Mâlik* şunu söyler: "Kimin yanında işlenmemiş altın veya zînet olarak takılıp, istifade edilmeyen altın ve gümüşten mâmul zînet eşyası varsa, bu adam, bu şeyler için her yıl zekât vermesi gerekir. Bunlar tartılır, onda birinin dörtte biri (yani kırkta biri) zekât olarak alınır. Ancak, bunların ağırlığı yirmi dinardan veya ikiyüz dirhemden az olursa zekât gerekmez, Zînet eşyalarından, bunları takınma dışında bir maksadla tuttuğu takdirde zekât gerekir. İşlenmemiş altın (tibr) ve hurda takıları sâhibi ıslah edip takınmak maksadıyla bulunduruyorsa, bunlar ehlinin yanında bulunan eşya durumundadır, buna da zekât düşmez."

İmam Şâfiî (rahimehullah) buna zekât düşeceğini söylemiştir.

2- Altın ve gümüşten olmayan süs eşyaları için zekât verilmeyeceği husûsunda ulema ittifak etmiştir: İnci, misk, anber vs. gibi.

Ulemâ, inci ve anber gibi denizden çıkan maddelerin, çıkarıldığı zaman zekâta tâbi olup olmadığında ihtilâf eder. Cumhur bu iki maddede, çıkış anında da zekât olmadığına hükmeder. Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* rikâz denen ve topraktan çıkarılan cevherlerden humus (beşte bir) zekât alınacağını söylemiş ise de, denizden çıkarılanlar hakkında bir şey söylememiştir.

Ebû Yûsuf, denizden çıkarılanlardan da humus alınacağına hükmetmiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MEYVE VE SEBZELERİN ZEKÂTI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arâzî, mahsûlâtından alınacak vergi, arâzinin bağlı olduğu hukûkî statüye tabidir. Bütün İslâm arâzisinden aynı isim altında, aynı tarzda vergi alınmaz. Şu halde mükellefler, öncelikle işlediği arâzînin çeşidini bilmesi gerekir. Bu nokta-i nazardan İslâm şeriatında arâzî başlıca dört kısma ayrılır ve bunların vergisi de dört ayrı isim altında alınır: Zekât, sadaka, harac veya bedel-i icâre, bunları *Ömer Nasuhi Bilmen* merhumun Büyük İslâm İlmihali'nden takip edelim:

1-Arâzi-i öşriyye: Bu, fethedilip, kendi rızaları ile müslüman olan ahalisine veya kahren (zorla) fethedilip İslâm mücâhidlerine mülkiyet üzere verilmiş olan topraklardır. Cezîretülarap (Arap Yarımadası) arazisi bu kabildendir. Bu toprakların mahsûlâtından onda veya yirmide bir nisbetinde öşür nâmiyle zekât alındığı için bunlara Arâzi-i öşriyye denilmiştir.

2- Arâzi-i harâciye: Bu, sulh veya kahir yoluyla fethedilip, eski gayr-i müslim ahâlisine veya sâir gayr-i müslimlere temlik edilmiş olan topraklardır. Irak köyleri ve havâlisi bu kabildendir.

Bu nevi arâzîden ya mahsûlatına göre veya münâsip görülecek muayyen bir miktarda harac nâmıyla bir vergi alınır. Bu, zekât kabilinden değildir.

3-Sırf Arâzi-i memlûke: Bu, memleket arazisinden olup, Beytülmale ait iken bilahare bir bedel mukabilinde bazı kimselere satılmış olan topraklardır. Bunların mahsûlâtı da, mâlikleri müslüman bulununca zekât hususundaki arâzi-i öşriyye mahsûlâtı gibidir.

Yalnız mülk, evlerin etrafındaki mülk, bahçeler, bu evlere tâbi olduğundan bunların mahsûlâtından ve ağaçlarının meyvelerinden öşür vesâire alınmaz.

4-Arâzi-i memleket: Bu, vaktiyle müslümanlar tarafından fethedilip bir kimseye temlik edilmeksizin, umumu müslümanlar için ibka edilmiş olan topraklardır.[34] Bunlar, amme namına hükümete ait olup, tasarrufu, âileye tapu ile tefvîz edilegelmiştir. Bunların yalnız tasarrufları, muayyen kimselere aittir. Bunların mutasarrıfları, müstecir (kiracı) mesabesindedir. Hükümete verecekleri muayyen hisseler veya vergiler de bedel-i icâre hükmündedir.

Binaenaleyh bu nevî arâzinin mahsûlâtından öşür vesaire namıyla zekât lâzım gelmez. Çünkü öşür ile haraç veya öşür ile bu hükümde bulunan bedel-i icâre bir arazide ictima etmez.

2026 ١ـ عن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ. وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«السَّانِيَةُ» هو الناضح يُسْتَقى عليه من الإبل والبقر.

1. (2026)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) buyurdular ki: *"Nehir ve yağmur sularının suladığı şeylerden (zekât olarak) öşür (onda bir) alınır. Hayvanla sulananlardan öşrün yarısı (yirmide bir) zekât alınır."* [Müslim, Zekât 7, (981); Ebû Dâvud, Zekât 11, (1597); Nesâî, Zekât 25, (5, 42).]

AÇIKLAMA:

1- *Öşür* kelimesi Arapçada onda bir demektir. Bunun cem'i uşûr gelir. Bazıları aşûr diye de okumuştur.

Öşür de, farz olan zekâtın bir parçasıdır. Ancak sebze ve meyve gibi, yıllık olarak elde edilen zirâî mahsûllerden alınan zekâta isim ve alem olmuştur.

2- Hadis, sulanması için masraf yapılmayan, yâni dere, nehir, yağmur suyu gibi herhangi bir ödeme ve zahmete girmeden elde edilen su ile sulanarak kaldırılan mahsûlden onda bir nisbetinde zekât verileceğini; para ödeyerek, hayvan kullanarak temin edilen su ile sulanan tarla ve bahçelerden elde edilecek mahsüllerden ise yirmide bir nisbetinde zekât verileceğini bildiriyor.

Bu husûsta ittifak edildiğini söyleyen *Nevevî*, hem yağmur suyu, hem de masraflı su ile sulanan tarlalar husûsunda şunu söyler: "Eğer

34– Mahiyetinin anlaşılması için 825 numaralı hadis ve açıklama okunmalıdır.

bunlar eşit olurlarsa zekât, öşrün dörtte üçü kadardır, Ehl-i ilm böyle söylemiştir."

İbnu Kudâme: "Bu hususta ihtilâf bilmiyorum" der. Eğer biriyle yapılan sulama daha çok olursa onun hükmü esas alınır, diğeri buna tâbî kılınır. *Ahmed, Sevrî, Ebû Hanîfe* ve iki kavlinden biriyle *Şâfiî* (rahimehümullah) böyle hükmetmişlerdir. Bâzı âlimler: "Bu durumda imkân ölçüsünde sulama nisbetlerine göre zekât nisbetleri hesaplanmalıdır" demiştir.

3- *Zirâî* yoldan elde edilen her mahsûl zekâta tâbi midir? Mevzuunda âlimler ihtilaf etmiş, farklı görüşler ileri sürmüştür. Üç hadis sonra, yani bu faslın sonunda bu ihtilafları kaydedeceğiz.

2027 ٢– وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنِى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ آخُذَ مِمَّا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعُشْرَ، وَمِمَّا سُقِيَتْ بِالدَّوَالِى نِصْفَ الْعُشْرِ]. أخرجه النسائى.

2. (2027)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana, sema(dan inen suyun) suladığı mahsülden tam öşür, âletle çıkarılan suyun suladığı mahsülden yarım öşür almamı emretti." [Nesâî, Zekât 25, (5, 42).]

2028 ٣– وعن عتاب بن أسيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَخْرُصَ الْعِنَبَ كَمَا نَخْرُصُ النَّخْلَ، وَنَأْخُذَ زَكَاتَهُ زَبِيبـاً كَمَا نَأْخُذُ صَدَقَةَ النَّخْلِ تَمْراً]. أخرجه أصحاب السنن.

«الْخَرْصُ» الحَزْرُ. قال الترمذي: والخرص أن يَنْظُرَ من يُبْصِرُ ذلك فيقول: يخرج من هذا الزبيب كذا. ومن التمر كذا فيَجْعَلُ عليهم. أو يَنْظُرَ مبلَغَ العُشْرِ من ذلك فيُثْبِتُهُ عليهم ثم يخلى بينهم وبين الثِّمَارِ فيصنعون ما أحبوا. فإذا أدْرَكَتِ الثمار أخَذَ مِنْهُمُ العشر.

وقال أبو داود: «الخَارِصُ» يدع الثلث لِلْخُرْفَةِ. قال: وكذا قال يحيى القَطَّانُ.

3. (2028)- *Attâb İbnu Üseyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, hurmaya tahmin biçtiğimiz gibi, üzüme de tahmin biçmemizi ve zekâtını kuru üzüm olarak almamızı emretti, tıpkı hurmanın zekâtını kuru hurma olarak aldığımız gibi." [Tirmizî, Zekât 17, (644); Ebû Dâvud, Zekât 13, (1603); Nesâî, Zekât 100, (5, 109); İbnu Mâce, Zekât 18, (1819).]

"Hars" hazr, tahmin ve takdîr demektir. Tirmizî, şöyle açıklamıştır: "Hars, bu işi anlayanın ağaca bakıp: "Bu üzümden şu kadar mahsûl, bu

hurmadan şu kadar hurma çıkar" demesidir. Bunun zekâtı adamlara borç yazılır. Yahud takdirci bu mahsulün öşrüne bakar ve bunu sahiplerine borç olarak tesbit eder, sonra mal sahibi ile meyveyi başbaşa bırakır, onlar diledikleri tasarrufu yaparlar. Meyva olgunlaştı mı onlardan öşrünü alır."

AÇIKLAMA:

TAHMİN-TAKDİR NEDİR, NASIL OLUR?

Burada, zekâta tabi bazı meyve ağaçlarının meyvesi dalında iken, ne miktar mahsul vereceğinin önceden tahmin edilerek, zekât miktarının tesbit edildiği görülmektedir. Tahmin ve takdir işi, meyve, ağacın başında tatlanmaya başladığı sahfada yapılır. Bu hale ulaşan ağaç artık şartlar normal gidince mahsûl verecek, alınacak muhsulün miktarı kesinleşmiş demektir. Bu tahmin işini yapanlara hâris denmiştir. *İbnu Melek:* "Hurma ve üzüm tatlandı mı hâris gelip, bu ağaçların (veya bağın) hurmasından ve üzümünden kuruduğu zaman ne miktar kuru hurma ve kuru üzüm hâsıl olacaktır bunu takdîr eder" der. Tahmin ameliyesi *Sübülü's-Selâm*'da şöyle târif edilmiştir: "Tahminci gelir, ağacın etrafında dolaşarak bütün meyvelerini görür ve: "Bunun tahmini ölçüsü taze olarak şu miktar, kuru olarak bu miktar" der."

es-Sübül takdirle ilgili açıklamasına şöyle devam eder: "Önceden takdîr etme işi, nasslarda hurma ve üzüm hakkında vârîd olmuştur. Bazı âlimler: "Buna kıyasla, zabtı ve nazarla ihtası mümkün olanlar için de önceden takdîre başvurulabilir" demiştir. Bazıları: "Nassla gelenlerin dışında takdire gidilmez" demiştir.

Takdirde âdil tek bir kişi yeterlidir. Adalet vasfı şarttır, çünkü fâsıkın haberi kabûl edilmez. Adaletten başka ârif (yani takdîr işinden anlar) olma şartı da aranır, çünkü bir meselede câhil olan o meselede ictihâda yetkili değildir. Resûlullah Hayber'in mahsulâtını takdir etmek için Abdullah ibnu Revâha'yı tek başına yollamıştı.

Takdirci, tıpkı hâkim gibi, o meselede ictihad eder ve ictihadıyla amel edilir.

Hakkında tahmin yürütülen bahçenin meyvesi toplanmazdan önce âfete uğrarsa alınacak zekât tazmin ettirilmez. Önceden takdîr mal sahibinin hıyânetini önlemek içindir. Tahminden sonra, noksanlık iddiası yapılırsa, sebebi sorulur ve beyyine istenir. Fakirlerin hakkını tutmak mülk sâhibine aittir. Tahsildar takdir edilen miktarı taleb etme hakkına sahiptir. Mülk sahibinin, daha meyve toplanmadan yeme hakkı vardır."

2029 ٤- وعن سليمان بن يسار قال: [كَانَ النبيُّ ﷺ يَبْعَثُ ابْنَ رَوَاحَةَ إلى خَيبر فَيَخْرُصُ بينه وبين يهود. فجعلوا له حُلِيًّا من حُلِيّ نسائهم فقالوا: هذَا لك؟ وخَفِّفْ عنّا وتجاوزْ في القَسْم. فَقَالَ عبدُ اللهِ: يا معشرَ اليهودِ إنّكم لَمِن أبغضِ خلقِ اللهِ تعالى إليَّ. وما ذَاكَ بِحَامِلِي على أنْ أحيفَ عليكم. وأمّا ما عرضتم عليَّ من الرِّشوةِ فإنها سُحْتٌ وإنّا لا نأكلُها. فقالوا: بهذا قامتِ السمواتُ والأرضُ]. أخرجه مالك.

«الحَيْفُ» الظلم. و«الرِّشْوَةُ» البِرْطِيلُ. و«السُّحْتُ» الحرام.

4. (2029)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah İbnu Revâha*'yı Hayber'e yahudîlerle kendi arasında mahsûlün takdîri için gönderiyordu. Yahudîler, hanımlarının zînetlerinden ona bazı takılar verip: "Bu sanadır (al, karşılığında) bize yükümüzü hafiflet, taksimde lehimize olarak biraz göz yumuver!" dediler. *Abdullah* (radıyallâhu anh) onlara şu cevabı verdi:

"Ey yahudîler toplumu! Sizler, bana Allah Teâlâ'nın en menfûr mahlûklarısınız. Bu, beni size karşı zûlme sevketmeyecektir. Bana teklif ettiğiniz rüşvete gelince, o haramdır ve biz bu haramı yemeyiz."

Yahudîler:

"Arz ve semâvâtı ayakta tutan işte bu (dürüstlük)tür!" dediler." [Muvatta, Müsâkât 2, (2, 703, 704); Ebû Dâvud, Büyû 36, (3413, 3414).]

AÇIKLAMA:

1- Müslümanlar *Hayber*'i fethedince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yahudîlerle "arazilerin, altın ve gümüş servetin müslümanlara verilmesi" şartıyla sulh yapmıştı. *Hayberliler:* "Araziyi işletmeyi biz sizden daha iyi biliriz, araziyi bize verin, biz işleyelim, mahsülün yarısı sizin yarısı bizim olsun" diye müracaatta bulundular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu teklifi kabul buyurdular.

Sadedinde olduğumuz rivâyetten de anlaşıldığı üzere, meyveler, ağaçların başında olgunlaşmaya yöneldiği zaman, ne kadar mahsül çıkacağını takdîr etmek üzere, *Hayber*'e *Abdullah İbnu Revâha* gönderilir. Âlimler, Abdullah (radıyallâhu anh)'ın, alınacak vergiyi mi tahmin ettiği, yoksa çıkacak mahsulde müslümanlara düşecek hisseyi mi tahmin ettiği husûsunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Rüşvet teklifini reddeden *Abdullah*, hurmalardan bir rivâyete göre 40 bin vask mahsül takdir ve tahmin eder. *Yahudîler* bunu çok bulurlar. *Abdullah* o zaman: "Öyleyse mahsûlü ben kaldırayım, size söylediğim miktarın yarısını ödeyeyim" der. Samimiyetle ve mertçe yapılan bu teklif üzerine:

"Sizin taksiminiz adaletlidir. Semavat başlar üzerinde, arz ayaklarımız altında işte bu hak ve adâlet sâyesinde kıyamdadır, (nizamını devam ettirmektedir), biz, senin söylediğine razıyız" derler.

2- *Cumhur*, bu meseleye temas eden rivâyetlere dayanarak hurma, asma ve bunlar gibi meyve verme husûsusiyetinde olan bütün ağaçlarda, muayyen bir cüzünü, muhsûlün yetişmesinde hizmet veren kimseye vermek şartı ile ortaklık antlaşması (müsâkât) yapmanın câiz olduğuna hükmetmiştir. *İmâm-ı Âzam* ve *Züfer* (rahimehümullah) bunu meşrû görmezler ve: "Hiçbir sûrutte caiz olmaz, çünkü bu muamele, ma'dûm yani henüz yok olan veya meçhûl olan bir mahsül karşılığında yapılmış bir icâredir" derler. Tecviz edenler, reddedenlere şöyle cevap verirler: "Elde edilecek nemânın bir miktarı karşılığında malda çalışma üzerine yapılan bir akiddir; bu, sermaye birinden, bunu çalıştırma bir başkasından ve kâr ortak olacak şekilde yapılan müdârebe akdi gibidir. Müdârebe de mudârib, işin başında mâdum ve meçhul olan nemânın bir cüzü karşılığında malda çalışma olmaktadır; icâre akdi, menfaatler meçhûl olduğu halde sahîhdir, burada da durum aynıdır. Ayrıca nassı veya icmayı iptale giden kıyas merduddur."

Bu akdin, bütün meyvelere şâmil olacağına hükmedenler, *Buhârî*'de gelen şu ibâreye dayanırlar: ... بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ نَخْلٍ وَشَجَرٍ *"Hurmadan ve ağaçlardan çıkan mahsülün yarısı karşılığında antlaşma yapıldı."* Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: ... عَلَى اَنَّ لَهُمُ الشَّطْرَ مِنْ كُلِّ زَرْعٍ وَنَخْلٍ وَشَجَرٍ *"Her ekinin, hurmanın ve ağacın yarısı kendilerinin olması şartıyla...*

Hadiste gelen "Çıkacak mahsülün yarısı karşılığında" tabirine dayanarak müsâkat da denen akdin, meçhûl değil, mâlum bir cüz'ü ile yapılmasının câiz olacağına da hükmedilmiştir.

Hadiste tohumu kimin vereceği sarîh olmadığı için, mülk sahibi veya ortak, her iki taraftan birinin vermesinin câiz olacağına hükmedilmiştir.

Hadisten, şu kadar yıl diye müddet belirtmeden hurmanın müsâkât, arazinin de müzâraat suretinde ortaklığa verilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Mal sahibi, ortaklığı dilediği zaman bozabilir.

ZİRÂÎ ÜRÜNLERDE ÖŞÜR DURUMU

İslam âlimleri, yerden çıkan zirâî muhsûllerin hepsine zekât düşüp düşmeyeceği husûsunda farklı görüşlere ulaşmışlardır. Şöyle ki:

1- *İmâm-ı Âzam:* Nisab aranmaksızın az veya çok, yerden çıkan her mahsule zekât düşeceği kanaatindedir. Ancak, tabiatta kendiliğinden yetişen kamış, odun, ot gibi şeyler istisna tutulmuştur. Şayet bunların ziraati yapılır, kasden ot, kamış yetiştirilirse bunlara da zekât düşer. *Zâhirîler, Nehaî, Mücâhid, Hammâd, Züfer, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de bu görüşte oldukları bilinmektedir.

2- Dayanıklı olan mahsüllerin miktarı beş vask'ı bulursa öşür vâcib olur. *Ebû Yusuf* ve *Muhammed* bu görüştedir. Bunlara göre sebzelerde kavun, karpuz, hıyar gibi mahsüllerde öşür yoktur. *İmam Muhammed* ayva, incir, elma, armut, şeftali, kayısı, erik gibi meyveleri dayanıklı olmayanlar arasında gördüğü için bunlarda da zekât olmayacağını söyler.

el-Yenâbî de bir yıl devam edebilecek durumda olan ceviz, bâdem, fındık, fıstık gibi meyvelere öşür vâcib olduğu belirtilirken, el-Mebsût'ta *Ebû Yûsuf*'a göre ceviz, badem ve fıstık'da öşürün vâcib olduğu, Muhammed'e göre vâcib olmadığı kaydedilmiştir.

Üzüm ve yaş hurma gibi kurutulduğu takdirde bir yıl dayanan meyvelere öşür vâcibtir.

3- *Şâfiî* ve *Mâlik*'e göre buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek, nohut, bakla, fasulye, bezelye gibi biriktirilip yiyecek yapılan şeylerde öşür vâcibtir.

4- *İmam Ahmed*'e göre dayanıklı olan, kurutulan ve ölçekle ölçülen hububat ve meyvelerde öşür vâcibtir.

5-*Hammâd İbnu Süleyman* hububât, sebze ve meyvelerde öşür vâcibtir demiştir.

6- *Evzâî, Sevrî, ibnu Ebî Leylâ* gibi bâzıları, ziraat yoluyla elde edilenlerden sadece buğday ve arpa ile, meyvelerden sadece kuru hurma ve kuru üzüm için öşür vacibtir demiştir. Ancak Evzâî zeytinde de öşür olduğunu söylemiştir.

7- *Hasan Basrî* ve *Zührî* hazretleri, ikiyüz dirhem kıymetine ulaşan sebzede öşür vardır demiştir.

8- Zâhirîler vask'la ölçülen şeylerin beş vask'a ulaşan miktarına, vask'la ölçülmeyenlerin ise azına çoğuna zekât vardır demişlerdir.

BEŞİNCİ FASIL

MADEN VE DEFİNELERİN ZEKÂTI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Bu bahiste, birbiri içine giren üç kelimenin önceden iyi bilinmesi gerekir:

MADEN: Yeraltında mahlûk ve medfun (gömülü) olan ve altın, gümüş gibi kıymetli bir cevheri muhtevi bulunan topraktır. Bunlar, açılıp işletilirse fey'e yani haraca tâbi olur.

HAZİNE: Eski milletler tarafından, yeraltına saklanmış olan altın, gümüş gibi kıymeti hâiz paralara, levhalara, mâdeni eşyalara denir. Dilimizde bunlara daha ziyâde define denir. Hazîneye kenz de denilir. Bunları bulanlar da vergiye (haraç) tâbidirler.

RİKAZ: Mâden, define ve hazîneye şâmil âmm bir lafızdır. Fasıl başlığında define diye tercüme ettiğimiz bu kelime hakkında en-Nihâye şu açıklamayı yapar: "Hicazlılara göre rikâz, câhiliye devrinde toprağa gömülmüş olan hazînelerdir. Iraklılara göre mâdenler mânasına gelir. Rikâz kelimesi lügat açısından iki mânaya da gelir. Çünkü her ikisi de toprakta gömülü durmaktadır. Hadiste, kelime cahiliye devri gömüleri mânasında kullanılmıştır. Bunun faydasının çokluğu ve elde edilişinin kolaylığı sebebiyle, zekâtı yüksek tutulmuştur: Beşte biridir (humus)."

Hemen kaydedelim ki, *Ebû Hanife* (rahimehullah) rikâz'la, yerde gömülü mâdenleri de anlamıştır. Çünkü *Aynî*'nin, kaynaklarını da göstererek kaydettiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazı hadislerinde, rikâzı maden mânasında kullanmıştır. Bu hadislerden biri şudur: الرِّكَازُ الذَّهَبُ الَّذِى يَنْبُتُ بِالأَرْضِ *"Rikâz küre-i arz ile birlikte yaratılan altın mâdenidir."* Bir diğeri de şudur: الرِّكَازُ الْمَعْدَنُ الَّذِى يَنْبُتُ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ *"Rikâz yeryüzünde yaratılan madendir."*

Sadece *Ebû Hanîfe* değil, *Hz. Ali, Zührî, Hz. Ömer* gibi seleften bir kısmı da rikâz'ı mâden anlamıştır. Beyhakî'nin Mekhûl'den rivâyetine göre, *Hz. Ömer* maden işletmelerinden beşte bir (humus) vergi almıştır.

İmam Mâlik ve *Şâfiî* (rahimehullah), rikâz deyince sâdece keşfedilen hazineyi (cahiliyeden kalma defineleri) anlamışlardır. Dolayısiyle, madenlerin rikâz olup olmaması ihtilâf konusu olmuş, buna tâbi olarak da madenlerden ne sûretle vergi alınacağı meselesinde ihtilâf edilmiştir.

Müteâkiben hadislerde görüleceği üzere, madenler rikâz sayılınca ondan humus yani beşte bir nisbetinde vergi alınacak demektir. Ebû *Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî* ve *Evzâî* böyle hükmetmişlerdir.

Mâlik ve *Şâfiî*'ye göre rikâz, yer altından çıkarılan definelerdir. Bunların vergisi humustur. Ama bu iki imâma göre, madenler rikâz olmadığına göre, bunun vergisi kırkta birdir. Bu görüşte olduğunu îmâ eden *Buhârî, Ömer İbnu Abdilaziz*'in, madenlerden elde edilen cevherlerin her ikiyüz dirheminden beş dirhemlik vergi aldığını kaydeder.

NOT: *Buhârî*'nin, *İmâm-ı Âzam*'a قَالَ بَعْضُ النَّاسِ "İnsanlardan biri de dedi ki" diyerek çattığı meselelerden biri, mâdenler de rikâz sayılır mı sayılmaz mı meselesiyle ilgilidir. Buhârî, bu meselede mâdeni rikâz saymaz, bu muhalefetini kırıcı bir üslûpla dile getirir. Aynî, gerekli cevabî açıklamayı yapmıştır. Kâmil Mîras merhum da dilimize yeterince aktarmıştır. Meseleye ilgi duyanlar Tecrid-i Sarîh'ten takip edebilirler (5, 315-319). Buhârî'nin İmâm-ı Âzam'a muhâlefetlerinin mahiyetini birinci ciltte açıkladık (S. 193-194).

2030 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْعَجْمَاءُ جُبَارٌ، وَالْبِئْرُ جُبَارٌ، وَالْمَعْدِنُ جُبَارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ]. أخرجه الستة.

«الْعَجْمَاءُ» الْبَهِيمَةُ. و«الْجُبَارُ» الْهَدَرُ. وكذلك «الْمَعْدِنُ وَالْبِئْرُ» إذا هلك الأجير فيهما فَدَمُهُ هَدَرٌ لَا يُطَالَبُ بِهِ.

1. (2030)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hayvan(ın sebep olduğu mağduriyet) hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nisbetinde zekât) vardır."* [Buhârî, Zekât 66, Şirb 3, Diyât 28, 39; Müslim, Hudûd 45, (1710); Muvatta, Zekât 9; Tirmizî, Zekât 16, (642); Ahkâm 37, (1377); Ebû Dâvud, İmâret 40, (3085); Nesâî, Zekât 28, (5, 45); İbnu Mâce, Diyât 27, (2673-2676).]

AÇIKLAMA:

Acmâ, *a'cem*'in müennesidir. Fasîh şekilde ifâde-i merâm edemeyen mânasına gelir. İnsan dışındaki bütün hayvanları ifâde etmek için kullanılan bir tâbirdir. *Cübâr* da heder demektir. Yani birşey yok, boşa mânasına gelir. Hadis, hayvan tarafından öldürülene diyet ödenmez, sâhibi cezalandırılmaz demek istemektedir.

Tirmizî'nin kaydettiği bir açıklamaya göre, "Bazı ehl-i ilim: "Acmâ, sahibinden boşanıp kaçan hayvandır, bu hayvan birine çarpacak olursa sâhibine bir borç tahakkuk ettirilmez" diye yorum getirmiştir. Keza Ebû Dâvud da, hadise şu açıklamayı ilâve etmiştir: "Acmâ sahibinden boşanmış, yanında kimsesi olmayan hayvandır, gece de olabilir, gündüz de." Bu kelime *İbnu Mâce'de, Ubâde İbnu Sâmit*'in rivâyetinin ardından acmâ; herçeşit hayvan diye açıklanmıştır.

Yapılan açıklamalar gözönüne alınınca hadis şöyle bir mânaya kavuşmaktadır: "Sahibi tarafından bağlanan veya bir yere kapatılan hayvan buradan boşanıp bir kısım zarar ve cinâyetlere sebep olursa, zarar görene herhangi bir ödeme yapılmaz, zararı hederdir (karşılıksız), hayvan sahibi tazminde bulunmaz." Fukaha, hayvan sahibini tazmîne mahkûm etmeyi bazı şartlara bağlar: Hayvanın yanında bulunması, men edecek durumda olması gibi. *Hanefîler*, binicisi olan hayvan, başı ve ön ayaklarıyla zarar verirse tazmin eder, arka ayaklarıyla verirse, etmez, çünkü arka ayak ve kuyruğa hâkim olunamaz" derler. Hanbelîler de bu görüştedir. *Şâfi*'îler: "Hayvanla birlikte birisi varsa zararı tazmin eder, bu sürücü olmuş, binici olmuş, yedici olmuş, mâlik olmuş, ücretli olmuş, kirâcı olmuş, emânet almış veya gâsıb olmuş farketmez, hayvan da ön ayaklarıyla veya arka ayaklarıyla kuyruk veya başıyla zarar vermiş olsun birdir; gece olmuş, gündüz olmuş, tazmin eder" der. Bazı istisnalarla Mâlikîlerin görüşü de böyledir. Zâhirîlere gelince: "Hayvan yalnız da olsa, yanında adam da bulunsa, adam biner vaziyette veya sevkeder veya yeder vaziyette de olsa farketmez, hayvanın zararı tazmîn edilmez" derler.

Kuyu için de hüküm böyledir. Âlimler, hadiste zikredilen kuyunun eskiden kalma kuyularla, kişinin kendi mülkünde veya izinli olarak hâlî bir arazide kazdırdığı kuyuya insan veya hayvan düşerek ölme, yaralanma, sakatlanma gibi bir zarara sebep olsa, kuyu sahibine bir tazmin terettüp etmeyeceğini belirtirler. Ancak, kişi habersiz olarak başkasının mülkünde veya yol üzerinde kuyu, çukur vs. açar bu da hayvan veya insana zarar verirse, bu takdirde tazmin eder. Bâzı âlimler kasdî bir teşebbüb, bir aldatma ile kuyuya düşürüleni istisna kılarlar.

Maden kuyusu da böyledir. Devletin izni ile işletilen maden kuyularına hayvan, insan düşecek olursa, maden sâhibi tazmîn etmez.

İbnu Hacer, kaydettiği açıklamalarda, kuyu kazdırmak üzere tutulan işçi, çalışırken üzerine toprak göçse, buna da tazmîn gerekmeyeceğini belirtir.

İbnu Hacer kıyas yolayla, bütün cansızların da hayvan gibi mütâlaa edileceğine hükmeder ve der ki: "Bir şahıs tökezleyerek düşse, başına bir duvara çarpsa ve ölse veya bir yerleri kırılsa, duvar sahibine tazmin gerekmez... Kuyu ve madene bu meselede, bir iş için tutulan bütün işçiler dâhildir. Meselâ bir hurma ağacına çıkmak için tutulan bir adam, düşüp ölecek olsa, tazmin gerekmez."

Mâdenlerle ilgili hükümler, umumî açıklama kısmında kısaca özetledik. Tafsilat için fıkıh kitaplarına müracaat etmek gerekir.

2031 ٢– وعن مالك رحمه الله قال: [الأَمْرُ عِنْدَنَا الَّذِى لاَ خِلاَفَ فِيهِ، وَالَّذِى سَمِعْتُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ الرِّكَازَ إِنَّمَا هُوَ دِفْنٌ يُوجَدُ مِنْ دِفْنِ الْجَاهِلِيَّةِ مَالَمْ يُطْلَبْ بِمَالٍ وَلَمْ يَتَكَلَّفْ فِيهِ نَفَقَةٌ، وَلاَ كَثِيرُ عَمَلٍ، وَلاَ مَئُونَةٌ؛ فَأَمَّا مَا طُلِبَ بِمَالٍ وَتُكُلِّفَ فِيهِ كَبِيرُ عَمَلٍ فَأُصِيبَ مَرَّةً وَأُخْطِئَ مَرَّةً فَلَيْسَ بِرِكَازٍ].

2. (2031)- *Mâlik* (rahimehullah) der ki: "Bizim nazarımızda ihtilâfsız makbul olan ve ehl-i ilimden işitmiş olduğumuz görüş (şu)dur: Derler ki: "Rikâz, câhiliye devri insanlarının gömdüklerinden, bir mal sarfını gerektirmeden, nafaka harcamadan, fazla yorgunluk olmadan, yük altına girmeden ele geçirilen şeydir. Mal taleb edilen, çok fazla çalışmayı gerektiren, bazan rastlanıp bazan rastlanmayan şey rikâz değildir." [Muvatta, Zekât 9.]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, Kitâbu'l-Ukûl'da tam olarak kaydettiği hadisi taktî yaparak burada son kısmını kaydetmektedir.

İmam'a göre, bir şeyin rikâz sayılması için yerden harcama, zahmet, yorulma gerektirmeden çıkarılması lâzımdır. Bu şartlarla çıkarılan define rikâz sayılır ve humus alınır. Aksi takdirde masraf, yorgunluk, harcamalar gerektiren bir çıkarma olursa bu rikâz sayılmaz, yani ödenecek vergi humus değil, zekâttır, yani kırkta birdir, beşte bir değil.

İmam Şâfiî, bir şeyin rikâz sayılıp humus verilebilmesi için çıkarılan şeyin değerce nisâb miktarına ulaşma şartını koymuştur. Cumhur ise, hadisdeki ıtlâka bakarak "az da olsa, çok da olsa" deyip miktarla tahdîd etmemiştir.

2032 ٣- وعن ضُبَاعةَ بنتِ الزبير بن عبد المطلب، وكانت تحت المِقْدَاد رضيَ الله عنهما قالت: [ذَهَبَ المِقْدَادُ لِحَاجَتِهِ بِبَقِيعِ الخَبْجَبَةِ. فَإِذَا جُرَذٌ يُخْرِجُ مِنْ جُحْرٍ دِينَاراً! ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُخْرِجُ دِينَاراً دِينَاراً إِلَى أَنْ أَخْرَجَ سَبْعَةَ عَشَرَ دِينَاراً. ثُمَّ أَخْرَجَ خِرْقَةً حَمْرَاءَ بَقِيَ فِيهَا دِينَارٌ فَكَانَتْ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ دِينَاراً. فَذَهَبَ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَخْبَرَهُ. وَقَالَ: خُذْ صَدَقَتَهَا. فَقَالَ لَهُ ﷺ: هَلْ أَهْوَيْتَ إِلَى الجُحْرِ قَالَ: لا قَالَ: بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيهَا].

أخرجه أبو داود. «أَهْوَى» إِلَى الشَّيْءِ مَدَّ يَدَهُ إِلَيْهِ.

«وَالجُحْرُ» النَّقْبُ. والمعنى أنه لو فعل ذلك لكان كأنه قد عمل فيه وصار رِكازاً فيجب فيه الخمس. فلما لم يفعل ذلك صار في حكم اللقطة.

3. (2032)- *Zubâ'a Bintu'z-Zübeyr İbnu Abdi'l-Muttalib* -ki bu kadın *el-Mikdâd İbnu Amr* (radıyallâhu anhümâ)'ın nikâhı altında idi- anlatıyor: "Mikdâd, hâcetini kaza etmek üzere Bakîu'l-Habhabe'ye gitti. Orada bir fâre, bir delikten bir dinar çıkarıyordu. Sonra birer birer dînarlar çıkarmaya devam etti. Tam on yedi dinar çıkardı. Sonra da kırmızı bir bez çıkardı. Bu, dinarların içine konmuş olduğu bez olmalıydı. Bezin içinden bir dinar daha çıktı. Tamamı onsekiz dinardı. Mikdâd bunları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürüp durumu haber verdi ve: "Bunun sadakasını alın!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona sordu:

"Sen deliğe eğildin mi?"

"Hayır."

"Öyleyse Allah bunu sana mübârek kılsın!" dedi." [Ebû Dâvud, İmâret 40, (3087); İbnu Mâce, Lukata 3, (2508).]

AÇIKLAMA:

1-*Bakî'u'l-Habhabe* Medîne civarında bir yer adıdır. Kazâ-i hacet için gidilen kabirler ve harabelerin bulunduğu tenha bir yerdir. Hadisin İbnu Mâce'deki vechi daha teferruâtlıdır ve vak'anın kazâ-i hâcet sırasında cereyan ettiğini belirtir.

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Eğildin mi?" diye sorması, deliğe elini uzatıp uzatmadığını, dınarları delikten eliyle alıp almadığını öğrenmek içindir. Çünkü, bu durumda delikten kendisi çıkarmış olacaktı. Yer altından çıkarılan para rikâz sayılacak ve bundan humus alması ge-

rekecekti. Halbuki, bu durumda rikâz değil, lukata yani buluntu hükmüne geçtiği için Resûlullah ondan vergi almadı.

2033 ٤ – وعن ابن عباس رَضيَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَيْسَ الْعَنبر بِرِكَازٍ. إنَّمَا هو شيء دسره الْبَحرُ]. أخرجه البخارى ترجمة. « دسره » دفعه.

4. (2033)-*İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir: "Anber, rikâz değildir. Bunu deniz atmıştır." [Buhârî, Zekât 36 (Bâb başlığında senetsiz gelmiştir).]

AÇIKLAMA:

1-*Anber*, bir koku çeşididir. Büyük Lügat'te "Adabalığı ve kaşalar denilen büyük balıkların barsaklarında teşekkül eden güzel kokulu madde" diye tarif edilirse de eski kaynaklarımızda, bunun açıklanmasında farklı görüşlere rastlanmaktadır. *İbnu Hacer* şu açıklamayı kaydeder: "Anber hakkında ihtilaf edilmiştir. Şâfiî merhum el-Ümm adlı kitabının es-Selem bölümünde der ki: "Haberine îtimad ettiğim bir kısım âlimler, bana haber verdiler ki bu, Allah'ın deniz kenarlarında bitirdiği bir bitkidir." Devamla der ki: "Ancak şu da söylendi: "Bu bitkiyi bir balık yer ve ölür. Deniz, balığı dışarı atar, insanlar onu alır, karnını yarar ve ondan çıkarırlar." *İbnu Rüstem, Muhammed İbnu'l-Hasan*'dan rivâyet eder ki: "Anber, karada biten afyona mukabil denizde biten bir bitkidir." Şu da söylendi: "O denizde biten bir ağaçtır, kendi kendine parçalanır, dalgalar da kıyıya atar." Şu da söylendi: "O bir kaynaktan çıkar." Bu söz, İbnu Sînâ'ya aittir. İlâveten der ki: "Anberin bir hayvanın mayısı veya kusmuğu veya deniz köpüğü olduğuna dair söylenenler gerçekten uzaktır." *İbnu'l-Baytar* da el-Câmi' adlı eserinde: "Anber bir deniz hayvanının mayısıdır" der. Yine dendi ki: "Anber denizin derinliklerinde biten bir şeydir." Sonra Şâfiî'den kaydettiklerimizin bir mislini hikâye eder.

2- *İbnu Abbâs*'ın, Buhârî'de muallâk (senetsiz) olarak kaydedilmiş olan "Anber rikâz değildir" hükmü, muhtelif kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. Bu rivâyette kesin bir kanaat ifâde eden İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ)'dan *İbnu Ebî Şeybe*'nin kaydettiği bir rivâyette tereddüt mevzubahistir: "*Tâvus* dedi ki: İbnu Abbâs'a anber hakkında soruldu da şu cevabı verdi: "Onun hakkında (vergi nev'inden) bir şey olursa bu humus olur." *İbnu Hacer* bu iki kavli şöyle cemeder: "İbnu Abbâs, anber hakkında verilecek hüküm husûsunda önce müteredddid idi, sonradan nazarında mesele tevazzuh edip, aydınlandı ve kesin bir kanaate vararak: "Anber rikâz değildir (ondan humus alınmaz)" diye hükmetti."

ALTINCI FASIL

AT VE KÖLELERİN ZEKÂTI

2034 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لَيْسَ عَلَى المُسْلِمِ صَدَقَةٌ في عَبْدِهِ وَلاَ في فَرَسِهِ]. أخرجه الستة.

1. (2034)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman üzerine, atı ve kölesi için zekât mükellefiyeti yoktur."* [Buhârî, Zekât 45, 46; Müslim, Zekât 10, (982); Muvatta, Zekât 37, (1, 277); Tirmizî, Zekât 8, (628); Ebû Dâvud, Zekât 10, (1594, 1595); Nesâî Zekât 16, (5, 35).]

2035 ٢- وفي أخرى للشيخين: [لَيْسَ في العَبْدِ صَدَقَةٌ إلاَّ صَدَقَةُ الفِطْرِ].

« الرَّقِيقُ » اسم يقع على العبيد والاماء.

2. (2035)- *Sahîheyn*'de gelen diğer bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: "(Kadın veya erkek köle için) sâdece sadaka-i fıtr'dan başka bir zekât ödenmez."

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili olarak Tirmizî merhum şu açıklamayı kaydeder: "Ulemâ, Ebû Hüreyre hadisiyle amel etmiş, sâime olan (merada otlayan) atlar için zekât olmayacağına hükmetmiştir. Keza hizmette kullanılan köle için de zekât yoktur derler. Ancak bunlar ticâret için besleniyorlarsa, o takdirde üzerlerinden bir yıl geçince semenleri (fiyatları) esas alınarak zekât ödemek gerekir."

2- Bu hükmü te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Hattâ bazılarında "merkeb"e de zekât olmayacağı tasrîh edilir.

3- Tirmizî'nin kaydettiği hükme iştirak eden cumhur meyânında

İmâm Mâlik, İmam Şâfiî, Hanefîler'den *Ebû Yûsuf* ve *Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) vs. zikredilebilir.

İmâm-ı Âzam, hocası *Hammâd, İbrahim, Nehâî, Züfer* bir istisna koyarlar ve derler ki: "Damızlık olarak beslenen atlar için zekât verilir. Her bir ata bir dinar ödenir veya değeri üzerinden hesaplanarak ödeme yapılır. Değeri üzerinden hesaplanacaksa kırkta bir esas alınır."

Zâhirîler hadiste ticaret kaydı olmadığı için, "At ve kölede mutlak olarak zekât borcu yoktur" diye hükmetmişlerdir.

el-Bedâyi bu bahsi şöyle hükme bağlar: "Atlar binmek yahut yük taşımak, yahud da hak yolunda cihad için alafla (yemle) beslenirse, onlar için bi'l-icma zekât yoktur. Ticâret için beslenirse, bi'l icmâ zekât vardır. Damızlık olarak beslenirse erkek ve dişi her ikisi de olduğu takdirde İmâm-ı Âzam'a göre zekât farzdır. Yalnız erkekler ve yalnız dişiler hakkında ise iki rivâyetten meşhur olanına göre, bunlarda zekât yoktur" denilmiştir."

Hanefî mezhebinde fetva İmam Muhammed ve Yûsuf'a göre verilmiştir. Yani "Damızlık için beslenen atlar için de zekât yoktur."

YEDİNCİ FASIL

BALIN ZEKÂTI

2036 ١- عن ابن عمر رضِيَ اللهُ عنهما قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ: في عَشْرةِ أزْقاقٍ زِقٌّ]. أخرجه الترمذي. وقال: لا يصح عن النبي ﷺ في هذا الباب شيءٌ.

1. (2036)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Balda on tuluk için bir tuluk zekât vardır."* [Tirmizî, Zekât 9, (629).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, baldan öşür vermek gerektiğini ifâde ediyor. Hadiste geçen zıkk, tuluk demektir. Deriden yapılır. İçerisine yağ, bal, yerine göre ayran ve yoğurt gibi akıcı yiyecekler konur. Kuru yiyecekler konana da dağarcık denir.

2-Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra, bu bâbta *Ebû Hüreyre, Ebû Seyyâre el-Mütaî* ve *Abdullah İbnu Amr*'dan da rivâyetler olduğunu belirtir. Sonra şu açıklamayı yapar: Sadedinde olduğumuz İbnu Ömer hadisinin senedi, zayıftır. Bu mesele üzerine Hz. Peygamber'den sağlam bir rivâyet gelmemiştir. Ehl-i İlmin çoğu bu hadisle amel etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve İshak bununla hükmedenlerdendir. Bazı ilim adamları da: "Bal için zekât gerekmez" demiştir.

3- Tirmizî'nin açıkladığı üzere, bala zekât düşeceğine dair, sıhhatinde ittifak edilen, amel etmeye elverişli rivâyet gelmemiştir. Buhârî Tarihi'nde "Bala zekât düşeceği husûsunda hiçbir sahih rivâyet yoktur" denmiştir. İbnu'l-Münzir der ki: "Bal mevzuunda ne sâbit bir haber, ne de icma vardır. Cumhur zekât yok diye hükmetmiştir. Ancak Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye, "Haraç arazisi dışında elde edilen

baldan (ve kudret helvalarından) öşür vermek vâcibtir" diye hükmetmişlerdir." Hanefîlerde fetva buna göre verilmiştir. Şevkânî de *Neylü'l-Evtâr*'da Şâfiî, Mâlik ve Sevrî'nin baldan zekât vermenin adem-i vücûbuna hükmettiğini, İbnu Abdilberr'in bu görüşü cumhur'a nisbet ettiğini belirtir.

SEKİZİNCİ FASIL

YETİM MALININN ZEKÂTI

2037 ١- عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ ألا من ولي يتيماً له مال فليتجر فيه ولا يتركه حتى تأكله الصدقة]. أخرجه الترمذي.

1. (2037)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, mal sâhibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yapsın, malın zekâtını yiyip bitirmesine terketmesin."* [Tirmizî, Zekât 15, (641).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yetimin malı olduğu takdirde ondan zekât verilmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Zîra, görüldüğü üzere, alış veriş yoluyla bu mal nemâlandırılmadığı takdirde her yıl kırkta bir nisbetinde azalacaktır. Bunu Resûlullah *"malı zekâtın yemesi"* olarak ifâde buyurmaktadır. Nitekim, *Ahmed İbnu Hanbel, İmam Mâlik* ve *Şâfiî* bu hadisle amel ederek yetim malından da zekât verileceğine hükmetmiştir.

Ebû Hanîfe, Süfyân Sevrî ve *Abdullah İbnu Mübârek* hazretlerine göre, yetim malından şu hadisi delil yaparlar:

رفع القلم عن الثلاثة ... عن الصبي حتى يحتلم *"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: ...büluğa erinceye kadar çocuktan."* "Kalemin kalkması"yla her çeşit teklifin yokluğu kastedilmiştir. Bu alimlere göre, velî yetimin malında, çocuğun aleyhine olan hiçbir tasarrufta bulunamaz, lehine olan tasarruflarda bulunabilir. Sözgelimi çocuğa yapılan hibeleri, hediyeleri kabul eder, ama çocuğun malından hediye veremez, hibede, sadakada, hediyede bulunamaz, çünkü bunlar malını eksiltir, aleyhine olur. Bu açıdan zekât da aleyhine bir tasarruf olur.

DOKUZUNCU FASIL

ZEKÂTI VERMEDE ACELE ETMEK

2038 ١– عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رسـولَ الله ﷺ في تَعْجِيلِ الزَّكاةِ قَبْلَ أنْ يَحُولَ الحَوْلُ مُسَارَعَةً إلى الخَيْرِ. فَأَذِنَ لَهُ في ذلكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (2038)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hayırda acele etmek maksadıyla daha senesi dolmadan, erken vakitte zekâtın verilmesi husûsunda sormuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta ona müsâade etti." [Ebû Dâvud, Zekât 21, (1624); Tirmizî, Zekât 38, (678, 679).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, *"senesi dolmadan"* tâbirini "zekât ödemek henüz farz olmadan", "malın üzerinden bir yıl geçmeden", "zekât ödemek kişinin üzerine borç olmadan" gibi aynı neticeye çıkan farklı tâbirlerle açıklarlar.

Görüldüğü üzere rivâyet, zekâtın önceden verilebileceğini te'yîd etmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki, bu ruhsatı tanıyan rivâyetler teker teker alındıkça, hiç birinin tek başına hüküm çıkarmaya yeterli sıhhatte olmadığı görülür. Fakat birbirlerini takviye etmeleri sebebiyle, âlimler çoğunluk itibariyle bu cevâza hükmetmişlerdir. Hanefîler, Şâfiî, Ahmed, İshak hep bu görüştedirler.

Ancak hemen belirtelim ki, bunu tecviz etmeyen âlimler de mecvuttur: *İmâm Mâlik* ve *Süfyân-ı Sevrî* gibi.

Hatta İmam Mâlik, şöyle bir mülahaza yürütmüştür: "Zekât vâcibin iskâtıdır, yani kişinin üzerindeki borcu ortadan kaldıran şey. Öyle ise, borç tahakkuk etmezden önce onun iskâtı olamaz. Farz olmazdan önce

zekât vermek , vakti girmezden önce câmide namaz kılmak gibidir. Şu halde bu, sebepten önce ödemektir. Zekâtın sebebi senenin geçmesi, nisâbıdır, vakit dolmayınca bu nisab yoktur. "Aksi kanaatte olan İbnu'l-Hümâm şu cevabı verir: "Biz, mücerred nisâb'a ilâve edilen itibârî fazlalığı sebebin bir cüz'ü kabûletmeyiz. Zekâtın sebebi sâdece nisab ve havl (yılın geçmesi)dir. Vâcib'in aslı olan şey (nisab) mevcut olduktan sonra ödemedeki gecikme, tıpkı gecikmiş bir borç gibidir; üstelik, borcun vaktinden önce ödenmesi de sahihdir. Öyle ise, nisabın mevcûdiyetinden sonra (zekâtını) ödemek, namazı, ilk vaktinde kılmak gibidir, vaktinden önce kılınması gibi değil.

Mamafih ulemâ bu mülâhazayı, Ebû Dâvud ve*Tirmizî*'de Hz. Ali'den gelen bir rivâyetin te'yîd ettiğini belirtirler. Farklı vecihlerden gelen rivâyet, sadedinde olduğumuz hadistir. İbnu Mes'ud'un bir rivâyetinde Resûlullah'ın, Hz. Abbâs'tan iki senelik zekâtı peşin aldığı ifâde edilmiştir. *İbnu Hacer:* "Bu bâbta gelen hadislerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca, Resülulah'ın Hz. Abbâs'tan zekâtını önceden aldığı hususunda gelen kıssanın, hakikaten uzak olmadığına hükmedilir" der.

2039 ٢– وعن محمد بن عُقْبَةَ مولى الزبير: [أنه سَأَلَ القَاسِمَ بنَ مُحمَّدٍ: عن مُكَاتَبٍ قَاطعَهُ بمَالٍ عَظِيمٍ، هل عليه فيه زَكَاةٌ؟ فقَالَ القَاسِمُ: إنَّ أبَا بَكْرٍ رضِيَ اللهُ عنه لم يَكُنْ يَأْخُذُ مِنْ مَالٍ زَكَاةً حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الحَوْلُ. قَالَ القَاسِمُ: فكَانَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عنه إذَا أعْطَاهُ النَّاسَ عَطَايَاهُمْ يَسْأَلُ الرَّجُلَ هل عِنْدَكَ مِنْ مَالٍ وَجَبَتْ عَلَيْكَ فيه الزَّكَاةُ؟ فإنْ قَالَ نَعَمْ أخَذَ مِنْ عَطَائِهِ زَكَاةَ ذَلِكَ المَالِ. وإنْ قَالَ: لا. سَلَّمَ إليه عَطَاءَهُ ولم يَأْخُذْ منه شَيْئاً]. أخرجه مالك.

2. (2039)- *Zübeyr*'in azadlısı *Muhammed İbnu Ukbe*'den yapılan rivâyete göre, Kâsım İbnu Muhammed'e, mukâtebe akdi yaptığı köle (sin)den aldığı para sebebiyle kendisine zekât düşüp düşmeyeceğini sormuştu. Kâsım, kendisine şu cevâbı verdi: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) üzerinden bir yıl geçmeyen maldan zekât almazdı. " Kâsım ilâveten der ki: *"Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), halk kendisine bağışlarda bulunurken onlardan her birine: "Sana zekâtı vâcib kılacak miktarda malın var mı?" diye sorardı. Adam: "Evet!" derse, onun getirdiği bağıştan, malına düşecek miktarda zekât alırdı. adam: "Hayır!" diyecek olursa, bağışını adama teslîm eder ve hiçbir şey almazdı. " [Muvatta, Zekât 4, (245).]

AÇIKLAMA:

1- Muvatta'nın bu rivâyeti munkatı'dır. Çünkü Kâsım dedesi *Hz. Ebû Bekir*'le karşılaşmamıştır. Ancak, başka mevsul rivâyerler bunu te'yid etmektedir. Mükâteb, belli bir para ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere efendisiyle antlaşma yapan köle demektir. Mukâta'a , İbnu Abdilberr'in açıklamasına göre, hürriyetin ta'cîli için, antlaşma ile tesbît edilen paranın dışında, peşin alınan meblağdır. İşte rivâyette Muhammed İbnu Ukbe, Kâsım'a böyle bir kitâbet antlaşmasında, zekât nisâbını aşan bir meblağ alınmış olsa buna zekât düşüp düşmeyeceğini sormaktadır. Kâsım, dedesi *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivâyette, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât düşmeyeceğini belirtmektedir. *Zürkânî:* "Mukâta'a (peşin alınan para) bir fâideden ibârettir. Mukâta'adan istifâde edenin yanında bir yıl kalmadıkça bunda zekât yoktur. Ulemâ, öşre tâbi olanlar dışında kalan mâşiyeden (deve, sığır, koyun) ve nakidden zekât alınması için bir yıl geçme şartını aramada icmâ ederler" der.

ONUNCU FASIL

ZEKÂTLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

2040 ١- عن معاذ رضي الله عنه [أنّ النبىّ ﷺ قال له حين بعثه إلى اليمن: خُذِ الحَبَّ مِنَ الحَبِّ، والشّاءَ من الغَنَمِ، والبَعِيرَ مِنَ الإبِلِ، والبَقَرَ مِنَ البَقَرِ].

1. (2040)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Yemen'e gönderirken kendisine demiştir ki: *"Zekât olarak hububâttan hububât al, davardan koyun al, deveden erkek veya dişi bir deve (baîr) al, sığırdan da bir sığır al."* [Ebû Dâvud, Zekât 11, (1599); İbnu Mâce, Zekât 15, (1814).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, zekât toplamada, tahsildarların uyması gereken bir prensibi, bir "asl"ı beyan etmektedir: Hangi mal zekâta tâbi ise, zekât o cinsten alınmalıdır. Koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır, buğdaydan buğday vs. Ancak, bu bir vecîbe değildir. Aynı değerde bir başka şey de alınabilir. Ancak, cinsinden başkasını alma hususunda tahsildâr ısrar ederek zorluk çıkarmayacağı gibi, mal sahibi de bir başka şey vermede ısrar edemez.

2041 ٢- وعن سَمُرة بن جُنْدب رضي الله عنه قال: [كان رسولُ الله ﷺ يأمُرنا أنْ نُخْرِجَ الصّدقة مِنَ الّذى نَعُدّه للبيعِ]. أخرجه أبو داود.

2. (2041)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* satmak üzere hazırladığımız şeyden zekât vermemizi emrederdi." [Ebû Dâvud, Zekât 2, (1562).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud, bu hadisi "Urûz, ticâret için olursa ona zekât düşer mi?"

başlığını taşıyan bir bâbta kaydeder. Urûz arz'ın cem'idir. Arz, "ayn" diye yadedilen dirhem ve dinâr dışında kalan her çeşit metâa ıtlak olunur. *Ebû Ubeyd,* uruz'u, "içerisine keyl, vezn girmeyen hayvan ve akâr da olmayan emti'a" diye târif etmiştir.

Hadiste geçen "satmak"tan maksad ticârettir. Âlimler, bu rivâyete dayanarak ticâret malından zekât verileceği hükmünü çıkarmışlardır.

Tîbî bu hadisten, süt almak, yavru almak maksadıyla, ev için beslenen hayvanlara zekât düşmeyeceği hükmünü çıkarmıştır.

İbnu Ömer (radıyallâhu anh): لَيْسَ فِى الْعُرُوضِ زَكَاةٌ إلاَّ مَاكَانَ لِلتِّجَارَةِ "Ticâret için hazırlanmamış olan urûz'a zekât düşmez" demiştir. *Abdurrezzâk, bu hükmü Urvetu'bnu'z-Zübeyr, Saîd İbnu'l-Müseyyib, Kâsım* gibi başkalarından da kaydeder. Sübülü's-Selâm'da: "Bu hadis ticâret malına zekât düşeceği husûsunda delildir" der. Sübül, bu hükme delîl meyanında, أنفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَاكَسَبْتُمْ "**...Kazandıklarınızın temizlerinden infak edin...**" (Bakara 267) âyetini de kaydededer. Hattâ Mücâhid, bu âyetin ticâret hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

İbnu'l-Münzir: "Ticâret malına zekât düşeceği husûsunda icmâ vardır" der. Fukahâ-i Seb'a da ticaret malına zekât düşer diyenlerdendir.

2042 ٣– وعن سعيد بن أبيض عن أبيه أبيض بن حَمَّالٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنهُ: [أنَّهُ كَلَّمَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ حِينَ وَفَدَ عَلَيْهِ: أنْ لاَ يَأخُذَ الصَّدَقَةَ مِنْ أهْلِ سَبَإٍ. فَقَالَ: يَا أخَا سَبَإٍ لاَ بُدَّ مِنْ صَدَقَةٍ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ إنَّمَا زَرْعُنَا الْقُطْنُ، وَقَدْ تَبَدَّدَتْ سَبَأٌ وَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إلاَّ قَلِيلٌ بِمَأرِبٍ. فَصَالَحَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَلَى سَبْعِينَ حُلَّةَ بَزٍّ مِنْ قِيمَةِ وَفَاءِ بَزِّ الْمَعَافِرِ كُلَّ سَنَةٍ عَمَّنْ بَقِيَ مِنْ سَبَإٍ بِمَأرِبٍ فَلَمْ يَزَالُوا يُؤَدُّونَهَا حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. فَأقَرَّ ذلِكَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حَيَاتَهُ. فَلَمَّا مَاتَ أبُو بَكْرٍ انْتَقَضَ ذلِكَ فَصَارَتْ عَلَى مُقْتَضَى الصَّدَقَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2042)- *Saîd İbnu Ebyaz,* babası Ebyaz İbnu Hammâl (radıyallâhu anh)'dan naklettiğine göre, "O (Ebyaz) kavminin, murahhası olarak Hz. Peyamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldiği vakit, Resûlullah'la konuşup Sebe halkında zekât almamasını söylemiştir. Hz. Peygamber, ona:

"Ey Sebe'nin kardeşi, demiştir, *zekât şart."*

"Ey Allah'ın Resûlü, bizim ektiğimiz şey sadece pamuk. Sebe halkı dağıldı, onlardan halkı dağıldı, onlardan Me'rib'de az bir halk kaldı" dedi.

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Me'rib'de kalan Sebeliler için her yıl, Meâfirî kumaşın değerine denk, yetmiş takım kumaş elbise vermeleri şartıyla sulh antlaşması yaptı. Onlar bu zekâtı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edinceye kadar ödemeye devam ettiler. Sonra *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) de hayatı boyunca bu antlaşmayı te'yîd etti. *Hz. Ebû Bekir* vefat edince bu antlaşma sona erdi, onlardan zekâtın muktezasına göre vergi alındı." [Ebû Dâvud, İmâret 27, (3028).]

AÇIKLAMA:

Me'rib, Yemen'de bir yer adıdır, Ezd kabîlesinin yurdudur. Bunun onlara mahsus bir saray da olduğu, hattâ, Sebe kralının adı olduğu da söylenmiştir. Hadramevt ile Sanâ arasında kalan mıntıka diye açıklanmıştır. *Meâfir*, Yemen'de bir kabîle adıdır. Bir kumaş çeşidi oraya nisbet edilerek *meâfiriyye* diye isimlendirilir.

2043 ٤– وعن طاوس قال: [قال معاذ لأهل اليمن: ائْتُونِي بِعَرْضٍ وَثِيَابٍ خَمِيصٍ أَوْ لَبِيسٍ فِي الصَّدَقَةِ مَكَانَ الشَّعِيرِ والذُّرَةِ أَهْوَنُ عليكُمْ وخيرٌ لأَصْحَابِ رسُولِ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ]. أخرجه البخارى في ترجمة باب.

4. (2043)- *Tâvûs* (rahimehumullah) anlatıyor: "Hz. Muâz (radıyallâhu anh), Yemen ahâlisine dedi ki: "Bana arpa ve mısır yerine size daha kolay gelen Medîne'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbı için de daha muvafık olan arz getirin, giyecek getirin." [Buhârî, Zekât 33, Buhârî, bu rivayeti senetsiz olarak, bâb başlığında kaydeder.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zekâtın herhangi bir maldan alınabileceğini ifâde etmektedir. Nitekim, daha önce de açıklandığı üzere arz, altın ve gümüş dışında kalan bütün eşyaları ifâde etmektedir. Yemen'de zekât toplayan *Hz. Muâz*, arpa ve mısıra bedel, para değil arz taleb etmiş, Yemen ahâlisi için de daha kolay olan giyecek istemiştir. Aslında bir giyecek cinsini ifâde eden hamîs'in, bu rivâyette mutlak mânada giyecek mânasında kullanıldığı şârihlerce belirtilmiştir. خَمِيص sık dokunmuş kumaş, hamîsa mânasında olduğu gibi, ipek çizgili veya siyah çizgili kumaş mânasına da

gelir. Ancak bazı rivâyetlerde خميس şeklinde sinle gelmiştir. Bu da, beş zirâ boyunda kumaş parçası (kupon) mânasındadır.

Dediğimiz gibi, asıl kastedilen şey "kumaş" dır, giyecektir, cinsi değil. Çünkü arkadan ilâve edilen "veya lebîs" tâbiri de bunu te'yîd eder. *Lebîs* de melbûs, yâni giyilen şey demektir.

Bu hadis, zekâtın bir yerden bir başka yere götürülebileceği kanaatinde olanlara delil olmaktadır. Çünkü, "Medîne'de Resûlullah'ın Ashâbı için daha muvâfık" tâbiri, alınan bu zekât mallarının Medîne'ye götürüleceğini ifâde etmektedir. Bunun, Resûlullah'ın emri olmayıp *Hz. Muâz*'ın bir ictihâdı olduğunu, zekâtın alındığı mahalden dışarı çıkarılmaması gerektiği hükmünü nakzetmiyeceğini ileri süren olmuşsa da, "Haram ve helâli bilmede, *Hz. Muâz*'ın insanların en âlimi" olduğuna dikkat çekilerek bu iddiaya cevap verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

FITIR SADAKASI

2044 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [فَرَضَ رسولُ الله ﷺ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ عَلى كُلِّ عَبْدٍ أَوْ حُرٍّ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه الستة.

1. (2044)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadaka-i fıtrı müslümanlardan büyük-küçük, kadın-erkek, her bir hür ve köle üzerine bir sa' hurma veya bir sa' arpa olarak farz kıldı." [Buhârî, Zekât 70, 71, 73, 74, 76, 78; Müslim, Zekât 13, (984); Muvatta, Zekât 51, 53, 55, (1, 283); Tirmizî, Zekât, 35, (676); Ebû Dâvud, Zekât 19, (1611, 1612, 1613, 1614, 1615); Nesâî, Zekât 30, 31, 32, 33, 34, 41, (5, 47); İbnu Mâce Zekât 21, (1926).]

2045 ٢- وفي رواية: [فَعَدَلَ النَّاسُ بِهِ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُعْطِي التَّمْرَ، فَأَعْوَزَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ التَّمْرَ فَأَعْطَى شَعِيراً].

2. (2045)-Bir başka rivâyette de şöyle gelmiştir: "Halk (Hz. *Muâviye*' nin bir hitabesi üzerine) yarım sa' buğdayı bir sa' hurmaya denk kıldılar. *İbnu Ömer Hazretleri* (radıyallâhu anhümâ) fıtır sadakasını hurmadan verirdi. (Bir sene) Medîne halkı hurmaya muhtaç oldu. İbnu Ömer (o yıl) sadaka-i fıtrını arpadan verdi." [Buhârî, Zekât 77.]

2046 ٣- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ، أَوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ، أَوْ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ، أَوْ صَاعاً مِنْ أَقِطٍ، أَوْ صَاعاً مِنْ زَبِيبٍ. فَلَمَّا جَاءَ مُعَاوِيَةُ وَجَاءَتِ السَّمْرَاءُ قال: أَرَى أَنَّ مُدّاً مِنْ هٰذَا يَعْدِلُ مُدَّيْنِ]. أخرجه الستة.

3. (2046)-*Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz sadaka-i fıtrı bir

sa' yiyecek veya bir sa' arpa veya bir sa' hurma veya bir sa' ekıt (denen yoğurt kurusu) veya bir sa' kuru üzümden çıkarırdık." [Buhârî, Zekât 72, 73, 75, 76; Müslim, ZekâT 18, (985); Muvatta, Zekât 53, (1, 284); Tirmizî, Zekât 35, (673); Ebû Dâvud, Zekât 19, (1616, 1617, 1618); Nesâî, Zekât 37, 38, 39, 42, 43, (5, 51); İbnu Mâce, Zekât 21, (1829).]

2047 ٤ – وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه قال: [بعث النبي ﷺ منادياً في فجاج مكة. ألا إن صدقة الفطر واجبة على كل مسلم ذكر أو أنثى حر أو عبد صغير أو كبير. مدان من قمح أو سواه صاع من طعام]. أخرجه الترمذي.

«الأقط» لبن جامد. «والسمراء والقمح» الحنطة.

4. (2047)- *Amr İbnu Şuayb, an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) tarikinden anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke caddelerinde dellâl çıkararak şöyle ilan ettirdi:

"Duyduk duymadık demeyin! Sadaka-i fıtr her müslümana, erkek-kadın, hür-köle, küçük-büyük olsun vâcibtir. Bu, ya iki müdd buday veya onun dışında bir sa' yiyecektir." [Tirmizî, Zekât 35, (674).]

2048 ٥ – وعن نافع قال: [كان ابن عمر رضي الله عنهما يعطي زكاة رمضان بمد النبي ﷺ، وفي كفارة اليمين]. أخرجه البخاري.

5. (2048)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) ramazan zekâtını müdd-i Nebî (aleyhisselâm) ile verirdi. Kefâret-i yemini de müdd-i Nebî ile öderdi." [Buharî, Keffârâtu'l-Eymân 5.]

2049 ٦ – وعن قيس بن سعد بن عبادة قال: [أمرنا رسول الله ﷺ بصدقة الفطر قبل أن تنزل الزكاة. فلما نزلت لم يأمرنا ولم ينهنا، ونحن نفعله]. أخرجه النسائي.

6. (2049)- *Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zekât emri gelmezden önce, bize sadaka-i fıtr'ı emretmişti. Zekât farz kılınınca, fıtır sadakasını ne emretti ne de nehyetti. Biz onu yerine getirmeye devam ettik..." [Nesâî, Zekât 35, (5, 49); İbnu Mâce, Zekât 21, (1828).]

AÇIKLAMA:

1- Fıtır sadakası, İbnu Kuteybe'ye göre "sadaka-i nüfûs" yani nefislerin sadakası demektir. Çünkü fıtr, "fıtrat" kelimesinden gelmedir, bu ise,

yaratılışın aslıdır. Ancak daha makbûl addedilen bir görüşe göre, fıtr kelimesi ramazan iftarı ile alâkalıdır. Mevzu üzerine gelen bazı rivâyetlerde زكاة الفطر من رمضان (ramazan orucundan çıkma zekâtı) tabirinin geçmesi de bu ikinci görüşü te'yid eder.

Birinci görüşü benimseyenlere göre *sadaka-i fıtır,* sevap için verilen yaratılış atiyyesi; ikinci görüşe göre, ramazanın sonuna ulaşmış olmanın şükür atiyyesidir. Nitekim bu, ramazanın sonuna erişenlere vecîbe kılınmıştır. Demek ki her iki görüşün de bir haklılık yönü vardır.

2- Bâbımızın altıncı hadisinde görüldüğü üzere, sadaka-i fıtır, zekâttan önce ve oruçla aynı senede farz kılınmıştır. Bazı âlimler, sadaka-i fıtrın, orucun kabûlüne, kişinin sekerât ânındaki sıkıntı ve kabirdeki azabtan kurtuluşuna bir vesîle olacağını belirtmişlerdir. Fakirlerin de daha iyi şartlarla bayrama girmelerine vesîle olması sebebiyle ictimâî yönü de bulunan dînî bir vecîbe olmaktadır.

3- Sadaka-i fıtır, nisab miktarı malı bulunan herkese vâcibtir. Nisabtan maksad, zekât bahsinde geçtiği üzere 20 dinar altın ve 200 dirhem gümüş veya bunların kıymetine muâdil maldır. Mesken, binek, giyecek ve ailesinin bir aylık -bir kavle göre bir yıllık- yiyeceği gibi aslî ihtiyaçları ile, zarurî ev eşyası ve silâhından artan, belirtilen miktar malı olana sadaka-i fıtır vâcib olur. Bu malın üzerinden zekâtta olduğu gibi bir yıl geçmesi gerekmez.

Birinci hadiste de belirtildiği üzere sadaka-i fıtır ailenin her bir ferdi için vacibtir: Büyük-küçük, kadın-erkek, yaşlı-genç, âkil-mecnûn, köle-hür ayırımı yapılmaz, fıtır sadakaları ödenir. *Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yûsuf*'a göre mecnûn ve çocuğun sadaka-i fıtrını, velîsi, onların malından öder. Ödemediği takdirde, bunlar üzerine borç olur, çocuk büyüyünce, mecnûn tedâvi olunca borcunu öder. İmam Muhammed ve Züfer: "Bunlara sadaka-i fıtır vâcib olmaz" derler. Ailede bulunsa bile yaşlı anne-baba'nın sadaka-i fıtrı evlada terettüp etmez, hasta ve fakir iseler eder. Aile büyüğü izinli veya izinsiz hepsinini yerine ödeyebilir.

Bir kısım Ulemâ, sadaka-i fıtrın farziyyetinde icma'dan bahseder. Hanefîler farz demezlerse de vâcib tâbirini kullanırlar. Onların ıstılâhında vâcib de farz kadar kesin olmasa bile, yine de behemahal ödenmesi gereken bir borcu ifâde eder. Hanefîlerin vâcib hükmünden başka, *İbrahim İbnu Uleyye* ve *Ebû Bekr İbnu Keysân*'ın sadak-i fıtrın farziyetinin neshedildiğine dair beyânları da icma iddiasını zedeleyen durumlardır. Bâbımızın altıncı hadisi de (2049), dördüncü rivâyette beyân edilen farziyyetin zedelendiğine bir delil sayılabilir. Esasen Mâlikîler ve

bazı Zâhirîler de bunun müekked sünnet olduğunu rivâyet etmişlerdir. Farz olduğuna inananlar zekâtu'l-fıtr diye zekât kelimesiyle tesmiyesini de farziyetine bir delîl kılarlar. Âyet-i kerîme'de gelen, قَدْ افْلَحَ مَنْ تَــــزَكّٰى "**Tezekkî eden kurtuluşa ermiştir**" (A'lâ 14) ifâdesinin de zekât-ı fıtr ile ilgili olduğu söylenmiştir. Tezekkî etmek şu mânalara gelir: "(Küfürden, mâsiyetten kaçınarak) nefsini temiz tutan, namaz için temizlik yapan, zekâtını veren, sadaka-i fıtrını veren."

4-Sadaka-i fıtır dört cins şeyden verilebilir. Bâbın ilk üç hadisinde bunların zikri geçmektedir: Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma. Bazı rivâyetlerde buğdayla ilgili sâbit merfu bir rivâyet olmadığı, bunun, ikinci rivâyette de kısmen görüldüğü üzere, bilâhare Ashab tarafından diğerlerine dahil edildiği belirtilmiştir. Bunların miktarı şöyledir: Buğdaydan yarım sa'[35] arpadan, kuru üzümden veya kuru hurmadan bir sa' yani 1040 dirhemdir. Fakirin ihtiyacı bunların aynlarına daha fazla bulunmadığı müddetçe, bunlara bedel değerlerini nakid olarak vermek efdaldir.

5-Beşinci hadiste geçen müdd-i Nebî tâbirine gelince, bu bir sa'ın dörtte birine denk bir hacim ölçüsüdür. Medîne-i Münevvere'de kullanılan ölçeğe fukahâ müdd-i Nebî demiştir. *İbnu Hacer*, bu müdd'ün miktarının, Medîne'de alışılmış sabit bir hal aldığını belirtir. Ancak Ömer İbnu Abdülaziz devrinde artırılmıştır.

Müdd, sa', rıtl, dirhem, miskal gibi ölçü birimleri sıkça geçer. Bunların günümüzdeki birimlerle olan münasebet ve muâdeleti bilinmesi gerekli ise de kesin rakamlar vermek biraz zordur. Çünkü miktarları az çok farkeden farklı müdd'ler vardır: Müdd-ü Şâmî, müdd-ü örfî, müdd-ü Irâkî gibi. Bu sebeple yapılan tahkikleri kayıtlayarak vermek gerekecektir.

1 müdd-ü Nebevî = 1.1/3 rıtlı istiâb eden bir hacim ölçüsüdür. 4 müdd, 1 sa'dır.

Şu halde müdd ve sa'ı hesapta rıtlın miktarını bilmek gerekecektir. Rıtl ise rıtl-ı Bağdâdî, rıtl-ı Şâmî olmak üzere iki kısımdır.

Rıtl-ı Bağdâdî, Nevevî'nin hesaplamasına göre 128.4/7 dirhemdir. Yuvarlak hesap 130 dirhem kabûl edilmiştir. Bu durumda bir dirhem 3, 0898 gram ettiğinden **bir müdd**= 530 gr. veya yarım litreden biraz fazla eder. **1 sa'** = 4 müdd olduğuna göre, 2120 cm^3 yani 2 litreden biraz fazla bir hacim tutar.[36]

Irak fakihleri müddü 2 rıtl tuttukları için, o hesaptan elde edilecek hesaplamalarda farklı sonuçlara ulaşılacağı tabiîdir.

35– Bir sa' 1040 dirhem-i şer'îdir, bu da 2, 917 kg'dır.

36– Bu hesaplama Tecrîd-i Sarih'ten alınmadır (1, 166-167).

DÖRDÜNCÜ BÂB

ZEKÂT TAHSİLDARININ HAK VE VAZÎFELERİ

2050 ١ – عن أبي حُمَيْدٍ الساعدي رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [اسْتَعْمَلَ رسولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً على الصَّدَقَةِ، وفي رواية: على صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ. فلمّا قَدِمَ قال: هذا لَكُمْ وهذا أُهْدِيَ لي. فقامَ رسولُ اللهِ ﷺ على المِنْبَرِ فحمِدَ اللهَ وأثْنَى عليه. ثُمَّ قال: أمّا بعْدُ فإنّي أسْتَعْمِلُ الرَّجُلَ منكُم على العَمَلِ مِمّا وَلاّنِي اللهُ عزَّ وجلَّ فيأتي فيقولُ: هذا لكُمْ وهذا أُهْدِيَ لي! أفلا جلسَ في بيتِ أبيهِ أو بيتِ أُمِّه حتّى تأتيَهُ هديّتُه إنْ كانَ صادقاً؟ واللهِ لا يأخُذُ أحدٌ منكُم شيئاً بغيرِ حقِّه إلاّ لقِيَ اللهَ تعالى يحمِلُه على رقبتِه يومَ القيامةِ إنْ كانَ بعيراً لهُ رُغاءٌ، أو بقرةً لها خُوارٌ، أو شاةً تيعَرُ! ثُمَّ رفعَ يديهِ حتّى رُؤِيَ بياضُ إبطيهِ يقولُ: اللّهُمَّ هلْ بلّغتُ؟ ثلاثاً]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الرُّغاء» صوت البعير. «والخُوار» بالخاء المعجمة: صوت البقر.

«واليُعار» صوت الشاة.

1. (2050)- *Ebû Humeyd es-Sâidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zekât toplama işinde bir adam istihdâm etti. -Bir rivâyette "Benî Süleym'in zekâtını toplama işinde" denmiştir- Adam vazîfeden dönünce:

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdî ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir:

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürecek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"

Sonra Resûlullah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözüktü:

"Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti." [Buhari, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hibe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, İmâret 26, (1832); Ebû Dâvud, İmâret 11, (2946).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette zikri geçen memurun ismi bazı rivayetlerde belirtilmiştir: *Abdullah İbnu'l-Ütebiyye*'dir. (Bazan İbnu'l-Lütebiyye ve İbnu'l-Lütbiyye şeklinde okunmuştur.)

2- Hadis memuriyet âdâbına giren bir çok ahkâmı beyân etmektedir. Öncelikle şu anlaşılmaktadır ki, memuriyeti vesîlesiyle hediye edilen şeyler helâl değildir. Resûlullah *"Annenin veya babanın evinde otursaydın sana hediye edilir miydi?"* dediğine göre, evinde oturması halinde hediye getirmeyeceklerin hediyeleri memura haramdır. *Muhalleb* şöyle demiştir: "Kendine hediye gelmesi için memurun başvurduğu hîle, üzerine terettüp eden vazîfelerden bir kısmına müsâmahadır. *İbnu Battâl*, bu hâli bir başka uslûbla açıklamıştır: "Hadis, memura gelen hediyenin, onun yaptığı iyiliğe teşekkür veya ona olan sevgi veya üzerine düşen vazîfelerden bir kısmını terketmesi gayeleriyle yapıldığına delildir. Resûlullah beyanlarıyla, memurun hiçbir surette hediyeye müstehak olmadığını, onun da diğer insanlardan biri gibi bulunduğunu, memuriyeti vesîlesiyle gelen şeylerden hiçbirini kendisine seçmeye hakkı bulunmadığını belirtmiş olmaktadır."

3- Bu hadis, memurların muhasebe edilmesinin meşrûiyetine delil kılınmıştır. Yani vazife dönüşü, imâm veya onun tâyin edeceği kimse, memurdan hesap sorar; topladığı nedir, sarffettiği nedir? Bu hususta ulemâ ittifak etmiştir.

4- Memura verilmiş olan hediyyenin müsâdere edilip beytü'l-mâl'e teslîm edileceği belirtilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu sarîh değildir, ancak siyâktan anlaşılmaktadır. *İbnu Kadâme*, rüşvetin sahibine iâdesi gerekir demiştir. Hediyenin beytü'l-mâl'e tesliminde ihtilâf

yok. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'i Yemen'e gönderirken: لاَتُصِيبَنَّ شَيْئًا بِغَيْرِ إِذْنِى فَإِنَّهُ غُلُولٌ "İznim hâricinde hiçbir şey almayacaksın. Zîra bu gulûldür (ihânet)" emretmiştir. Bu tenbîhi de gözönüne alan ulemâ, "İmam'ın (devletin) bilgisi dışında memurun hiçbir şey alamayacağını, getirilen her şeyi beyan edeceğini hükme bağlamış, meşrû yoldan devletin izniyle alacağı şeylerin helal olacağını" belirtmiştir."

5- *İbnu'l-Münîr*, bu hadisten, memuriyetten önce gelen hediyeyi kabul etmenin câiz olacağı hükmünü de çıkarmıştır. "Ancak der, bu cevâz, gelen hediyenin âdetten ziyâde olmaması şartıyla kayıtlıdır" der.

Rüşvetle ilgili uzunca bir tahlîli bu babın sonuna yani 2055. hadisten sonra dercedeceğiz.

2051 ٢ – وعن بشير بن الخصاصية رضي الله عنه قال: [قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّ أَهْلَ الصَّدَقَةِ يَعْتَدُونَ عَلَيْنَا أَفَنَكْتُمُ مِنْ أَمْوَالِنَا بِقَدْرِ مَا يَعْتَدُونَ؟ قَالَ: لاَ]. أخرجه أبو داود.

« الأَعْتِدَاءُ » مجاوزة الحد.

2. (2051)- *Beşîr İbnu'l-Hasâsiye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedik, zekât toplayanlar, bize haksızlık edip borcumuzdan fazlasını alıyorlar, biz malımızdan haksızlıkları kadarını gizleyelim mi?"

"Hayır!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 5, (1586, 1587).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs bazı rivâyetlerde vakfına hükmedilecek yani sahâbeden birine nisbet edilebilecek bir uslubla rivâyet edilmiştir. Nitekim Ebû Dâvud'da öyledir.

2- Hadis, tahsildarların haddi aşarak, verilmesi gerekenden fazla vergi almaları hâlinde bile hileye müsaade etmemektedir. Böyle bir cevaz pek çok suistimallere yol açabilir, zekâtı verilmesi gereken malları beyan etmemeye sevkedebilirdi. Bu yasağı ifâde eden başka rivayetler de mevcuttur. Âlimler kesin bir uslûbla: *"Tahsildar zulme bile düşse, ondan hiçbir malın gizlenmesi câiz değildir"* demişlerdir.

2052 ٣ – وعن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: المُعْتَدِى فِي الصَّدَقَةِ كَمَانِعِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (2052)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekâtta haddi aşan, vermeyen gibidir."* [Ebû Dâvud, Zekât 4, (1585); Tirmizî, Zekât 19, (646); İbnu Mâce, Zekât 14, (1908).]

AÇIKLAMA:

1- *Haddi* aşan'la "zekâtı müstehakına vermeyen" in kastedildiği belirtilmiştir.

Ancak şu mâna üzerinde de durulmuştur: Haddi aşmaktan maksat, zekât mükellefinden malın iyisini almak, vermesi gereken miktardan daha fazla vergi tahakkuk ettirmek. Bu durumda mükellef, müteakip sene zekâta tâbi mallarından bir kısmını beyan etmez ve gizler. Böylece, fazla zekât alan tahsildar, zekâtın verilmesine mâni olmuş olur.

Şu halde her ikisi de günah ve vebâlde eşit duruma düşer. Bagavî der ki: "Zekâtta haddi aşan kimse günah yönüyle, tıpkı zekâtı vermeyen gibidir. Öyle ise, mal sahibine, tahsildar kendisine haksızlık yapsa da malını gizlememesi düşer."

2053 ٤ – وعن جابر بن عَتِيك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول الله ﷺ سيأتيكم رُكَيْبٌ مبغضون. فــــإذا جاءوكم فرحّبوا بهم وخلّوا بينهم وبين ما يبتغون. فإن عدلوا فلأنفسهم وإن ظلموا فعليها. وأرضوهم فإنّ تمام زكاتكم رضاهم وليدعوا لكم].

أخرجه أبو داود.

«رُكَيْبٌ» تصغير ركب جمع راكب، أراد بهم السُّعاة في الصدقة. جعلهم مبغضين لأن الغالب في أرباب الأموال الكراهة للسعادة لما جُبِلَتْ عليه القلوب من حبّ المال.

4. (2053)- *Câbir İbnu Atîk* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size bir grup sevimsiz atlılar gelecek. Geldikleri zaman, onları iyi karşılayın. Onlarla talep ettikleri şeylerin arasından çekilin. Adalet ederlerse bu kendi lehlerinedir. Zulmederlerse bu da onların aleyhlerindedir. Siz onları râzı edin. Zekâtınızın kemâli onların rızâsına bağlıdır. (Öyle ise onları râzı edin ki) sizlere dua etsinler. " [Ebû Dâvud, Zekât 5, (1588).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissaâtu vesselâm)* zekât memurlarının geleceğini

haber vermiştir. Onları "sevimsiz" diye tanıtması, onların şeriat nazarında kötü oluşlarından ileri gelmez. İnsanlardan mevcut, fıtrî para sevgisi sebebiyle , kendilerinden zekât, vergi isteyecek kimseleri sevmezler. Bu beşeri zaafa binaen onları "sevimsiz" diye tavsif etmiştir.

2- *Resûlullah,* tahsildarlara "Hoşgeldiniz, merhaba! gibi sözler söyleyerek onların güler yüzle karşılanmalarını, gelişlerinde sürûr izhâr edilmesini" emretmektedir.

3- *"Onlarla taleb ettikleri şeylerin arasından çekilin!"* demek, "Taleb ettikler zekâtı verin!" demektir. *İbnu'l- Melek* der ki: " Bunun mânası şudur: "Onlar size zulmetse bile zekâtı vermekten kaçınmayın. Çünkü onlara muhalefet sultâna muhâlefettir. Zîra bunlar onun memurlarıdırlar. Sultana muhâlefet de fitne getirir."

4- *"...Zulmederlerse aleyhlerinedir..."* sözü, "sizden vermeniz gerekenden fazla alırlarsa, bu zulüm olduğu için, günaha girmiş olurlar, siz de bu zulme sabrettiğiniz için sevaba girersiniz " demektir.

5- *"Onları râzı edin.."* sözü, "Borcunuzu geciktirmeden peşin ödemek, hîle yapmamak, hıyânette bulunmamak gibi adaletli ve mürüvvete uygun davranışlarda gayret göstermek, hatta mübâlağa yapmak sûretiyle tahsildarları memnun edin" demektir.

6- Sondaki *"Sizlere dua etsinler"* cümlesi, tahsildarlara iyi davranma husûsunda nebevî ısrar ve teşvikin sonuncu ifâdesidir. Mü'min onların duasını almak için, onları razı edecek, onları güncendirecek davranışlardan kaçınacaktır.

Şârihler, "Size (yani zekât verenlere) dua etsinler!" emrinin hem tahsildarlara, hem de zekâttan istifâde edenlere müteveccih olduğunu belirtirler.

Şu halde, hadis, dua etmelerinde ve zekâtın makbûliyetinde en mühim sebeplerden birinin onları râzı etmek olduğunu göstermektedir.

Tîbî hadisten şu mânayı çıkarır: "(Resûlullah demektedir ki): *"Sizden mallarınızın zekâtını talebetmek üzere memurlarım gelecek; ancak, nefisler fıtrî olarak mal sevgisine müptela oldukları için sizler ister istemez, onlardan hoşlanmayacak ve onların zulmettikleri zannına düşeceksiniz. Ama gerçek böyle değil. "Adalet ederlerse", "zulmederlerse" sözlerine, bu zanna binâen yer verilmiştir. Hakikatte ve vâkide onlar zâlimler olsalar, nasıl onlara "size dua etsinler!" diye emreder?"*

2054 ٥– وعن رافع بن خـديج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قـال رسـول الله ﷺ : الْعَامِلُ عَلَى

الصَّدَقَةِ بِالْحَقِّ كَالْغَازِى فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (2054)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekâtı hakkaniyetle toplayan tahsildar, evine dönünceye kadar, Allah Teâlâ yolunda cihâd yapan asker gibidir."* [Ebû Dâvud, İmâret 7, (2936); Tirmizî, Zekât 18, (645); İbnu Mâce, Zekât 14, (1809).]

AÇIKLAMA:

1- Zekâtı hakkaniyetle toplamaktan maksad adalet üzere, dürüstlükle veya ihlâsla ve sevap kazanmak ümidiyle toplamaktır.

2- Allah yolunda gazi gibi olması, beytü'l-mâl için zekâtı tahsil etmesinden ileri gelir. Bu, Allah yolunda yapılan bir amel olduğu için, Allah yolunda yapılan gazâya (cihâda) benzetilmiştir. *İbnu'l-Arabî,* Ârızatu'l-Ahvazî'de der ki: "Mâna sahihtir. Zîra Allah büyük lütufların sâhibidir. (Resûlullah) buyurdular ki: *"Kim bir gâziyi techiz etmiş ise o da gazveye katılmış (gibi sevaba iştirak etmiş)tir. Kim de hayırla ailesine nezâret etmişse o da gazveye katılmış (gibi sevaba iştirak etmiş)tir."* Zekât toplayan tahsildar da cihad yapanın halîfesidir. Çünkü, Allah yolunda (cihad için gerekli) malı toplamaktadır. Öyle ise bu kimse ameliyle cihâd yapmış olmaktadır, niyyetiyle de cihâd yapmaktadır. Nitekim aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Medîne'de özrü sebebiyle kalan bir grup vardır ki, onlar, siz hangi vâdiyi geçseniz, hangi beli aşsanız, sevapda sizinle birliktedirler."* Öyle ise cihad edenler için çalışmak, onlara bedel iş görmek, Allah yolunda harcanacak malı toplamak özrüyle cihada katılamayanlar nasıl cihad sevabından mahrum kalırlar? Nasıl cihâd zarûrî ise, cihad için gerekli olan malın toplanması da zarûrîdir. Yani bu iki şey niyette de ortaktır, amelde de ortaktır, öyle ise sevapta da ortak olmaları gerekir."

2055 ٦ – وعن عبدالله بن أبي أوفى رضي الله عنهما قال: [كَانَ أَبِي مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ قَالَ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ. فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

6. (2055)- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Babam ashabu'ş-şecereden idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine bir kavm zekâtlarını getirince şöyle dua buyururlardı:

"Allah'ım Ebû Evfâ'ya rahmet buyur" diye dua etti." [Buhârî, Zekât 64,

Meğâzî 35, Daavât 19, 33; Müslim, Zekât 176, (1078); Ebû Dâvud, Zekât 6, (1590); Nesâî, Zekât 13, (5, 31).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadîsin sonundaki dua meselesine açıklık getirmekte ve zekât verenle alan (imam, imamın memuru- fakir) arasında bu dua müessesesinin ehemmiyetini mü'min vicdanlarda perçinlemektedir.

Bu hadisi, Buhârî hazretleri, imamın zekât verenlere dua etmesi gereğine dikkat çektiği ve ayrıca, **"Onların mallarından sadaka al ki bununla kendilerini gönahlarından temizlemiş, bununla onların hasenâtını bereketlendirmiş olasın. Onlara dua et, çünkü senin duan onlar için sükûnettir..."** (Tevbe 103) âyetini de kaydettiği bir bâb başlığının altında kaydeder.

Âlimler, âyet-i kerîmede, *Resûlullah*'a *"Zekâtlarını al"* dedikten sonra ilaveten *"onlara dua et!"* emrinin verilmiş olmasını, Resûlullah'tan sonra bütün devlet reislerine müteveccih ilâhî bir talimat olarak değerlendirmişlerdir. Hattâ, *Hz. Ebû Bekir*'e zekât vermemek için isyân eden bedevîler bu âyeti te'vil ederek: "Âyette zekâtın Resûlullah'a verilmesi emredilmektedir, başkasına değil. Namaz kılarız, ama zekât vermeyiz..." demişlerdi. Ulemâ bu emrin Resûlullah'tan sonra onun yerine kâim olacak bütün devlet reislerine müteveccih olduğunu anlayınca, bu meselede isyankâr bedevîlere ve öylesi bir düşünceye sapacak olan muahhar sapıklara söz hakkı kalmamakta, delilsiz iddiaları iptal edilmiş olmaktadır.

Rivâyetler, zekâtını verenlere Resûlullah'ın âyet-i kerîmenin emri mûcibince, sistemli olarak dua ettiğini, zekât malları meyanında "güzel bir deve" gönderen bir zâta da اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِيهِ وَفِى إِبِلِهِ **"Allah'ım, devesini de kendisini de mübarek kıl!"** diye duada bulunduğunu belirtirler.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen *İbnu Ebî Evfâ*'nın ismi *Alkame İbnu Hâlid İbni'l-Hâris el-Eslemî*'dir. Bu zât, oğlu Abdullah (radıyallâhu anhümâ) ile birlikte *Bey'atu'r-Rıdvân* diye bilinen ve Hudeybiye'deki ağaç altında akdedilen biat hâdisesine katılmışlardır. Bu Abdullah, muammerîn denen uzun müddet yaşayanlardandır. Kûfe'de en son vefat eden sahâbi olup 87 hicrîde rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur, (radıyallâhu anh).

3- *Ebû Evfâ*'ya rahmet buyur diye yaptığımız tercümenin lügavî asla sadık kalınca, *"Ebû Evfa âilesine..."* şeklinde olması gerekirdi. Ancak şârihlerin açıkladığına göre, burada görüldüğü üzere, bazı kullanışlarda "âl"

kelimesi zâtın kendisine ıtlak olunmaktadır. لقد أوتي مزمارا من مزامير آل داود *"Bana Hz. Dâvud'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmişti!"* hadisinde olduğu gibi. Bu hadiste de Âl-i Dâvud'la Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un başına getirilerek kullanılması, kadri, şânı yüce şahıslar için câridir demişlerdir. Dilimizde hazret kelimesi de böyle bir kullanışa sâhiptir.

4-Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki Resûlullah'ın:

اللّهم صلّ على آل ابى اوفى *"Yâ Rabbi Ebû Evfâ'ya rahmet buyur"* duası, *salât* kelimesi ile ifâde edilmiştir. Asla uygun tercümenin "Yâ Rabbi Ebû Evfâ'ya "salât" buyur" şeklinde olması gerekirdi. Ulemâ *salât* kelimesini *Resûlullah*'tan başka kimseler hakkında kullanmanın câiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmiştir.

Bu hadîsten hareket edenler, salatla duanın peygamberlerden başka insanlar hakkında da câiz olduğuna hükmederler. Ancak *İmam Mâlik* ve Cumhûr bunu mekruh addederler. Ulemâdan bir grup: "Zekâtı alan kimse, veren kimseye, bu hadis sebebiyle, bu dua ile dua eder. اللّهم صلّ على فلان şeklinde."

Ancak *Hattâbî*, salât kelimesinin lügavî mânasına inerek bu şekilde düşünenler (yani *salât* kelimesinin sadece peygamberlere yapılan duada kullanılmasının caiz olduğunu söyleyenlere) şöyle cevap verir: *"Salât* asıl itibâriyle "dua" demektir, ancak, lehine dua edilecek kimseye göre mânası farklılıklar arzeder. Sözgelimi *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmetine salât'ı, onlar için bir mağfiret duasıdır. Ümmetinin onun üzerine salâtı, O'nun Allah'a olan yakınlık ve kurbiyyetinin artması için bir duadır.* Bu sebeple bu mânadaki salât bir başkası hakkında uygun değildir."

5- Bu hadisle istidlâl edilerek, zekâtı alan kimsenin veren kimseye dua etmesinin müstehab olduğuna hükmedilmiştir. Bazı zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemişlerdir. *el-Hannâtî*, bazı Şâfiîlerin de buna yakın bir hükme vardığını hikâye etmiştir. Ancak bu iddiaya şöyle cevap verilmiştir: "Eğer dua, bir vecîbe olsaydı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tahsildarlara bunu öğretirdi. İmâma, keza kefâretler, borçlar vs. nevinden aldığı diğer şeyler için dua vâcib olmadığına göre, zekât için de vâcib değildir. Dua emreden âyete gelince, muhtemeldir ki, buradaki vücûb, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e has bir vecîbedir, zîra onun duası, başkalarının yaptığı duaların hilâfına, ümmet için bir sükûnettir."

RÜŞVET NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Tarih boyunca, rüşvet hâdiseleri, medenî milletlerin siyasî ve ictimâî

hayatlarında ciddî bir çıkmaz olagelmiştir. Günümüzde dünya devletlerinde vukua gelen ve bütün dünya efkar-ı umumiyesini meşgul eden rüşvet skandallarına pek sık şâhid olmaktayız.

Rüşvet Hâdisesi, birçok içtimâî marazların baş sorumlusu olması sebebiyle küçümsenip geçilecek bir mesele değildir. Kânunların bîtaraf ve âdilâne tatbikatını önlediği için, adalet mekanizmasına, dolayısıyle devlete karşı güveni sarsmaktadır. Adaletten emîn olmayan insanlar, kendileri ihkâk-ı hak peşine düşmekte ve kanun hâkimiyetini zedelemekte, anarşiye sebep olmaktadırlar. Liyakat sâhipleri, hakettiğini meşru yoldan alamayınca kabiliyet ve gayret sahipleri atâlete itilmekte, terakkinin zenbereği durumunda olan ictimâî rekabet sönmektedir.

Hülasa hangi nokta-i nazardan ele alırsak alalım, rüşvetin ümmet ve millet hayatında müthiş bir öldürücü zehir olduğunu, içtimâî huzurun, millî terakkinin en mühim engellerinden birini teşkîl ettiğini görürüz. Bu sebeple olacaktır ki, dinimiz rüşvet hâdiselerine şiddetle karşı çıkmış, bütün imkânlarıyla onu tel'in etmiş, İslâm cemiyetinden tard etmek için gerekeni yapmıştır.

Hemen hemen bütün hadis kitaplarına girmiş bulunan ve *Tirmizî* tarafından sahîh olduğu te'yîd edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in rüşvet alana, rüşvet verene (ve hatta verenle alan arasında aracılık yapana) lânet ettiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh)'i Yemen'e tâyin ederken, meselenin ehemmiyetini tebârüz ettirecek bir tarzda, rüşvetle alâkalı olarak verdiği talimat, memur tâyinlerinde bu husûsun muttarıdan hatırlatılmış olacağını ifâde etmektedir. *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre Yemen'e kadı olarak tavzîf edildikten sonra, (daha yola çıkmadan) arkasından geri çağırtır. Huzûra girince: *"Seni niye geri getirttim biliyor musun?" diye sorar ve ilâve eder: "Benim iznim olmadıkça hiçbir şeye dokunmayacaksın. Zîra, bu gülûldür (devlet malından çalmak ve ihânet). Kim gulûlde bulunursa Kıyâmet günü çaldığı şeyle birlikte gelir. İşte bunu hatırlatmak için çağırdım. Haydi işine git."*

Rivâyette belirtilen geri çağrılma hâdisesi, memuru tavzîf ederken yapılan birçok tenbîhler, verilen tâlimatlar arasıda rüşvet meselesinin dikkatten kaçmış olması ihtimaline binâen, bunun ehemmiyetinin zihinde iyice yerleşmesi, bu noktaya dikkati çekme gâyesine mâtuftur.

Buhârî'de gelen bir rivâyetten de, âmil olarak tavzîf edilen memur-

ların dönüşlerinde (aldıkları ve sarfettikleri hakkında "muhasebe" edildiklerini anlamaktayız.

HÂKİMLERCE ALINAN RÜŞVET:

Rüşveti alan veren kim olursa olsun büyük bir haram işlemiş olmakla berâber, bilhassa insanlara adâlet dağıtma mevkiinde olan kadıların hükümlerine te'sîr edecek şekilde alacakları rüşvetin fezâhetine husûsan dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Ateşte yanmaya en lâyık olan şey "suht" yoluyla elde edilen kazancın hâsıl ettiği ettir."* Huzûrda bulunanlar: "Ey Allah'ın Resûlü *suht* da nedir?" diye sorarlar. Hz. Peygamber: *"Hüküm vermede alınan rüşvettir"* cevabını verir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hâkimlerin alacakları rüşvetin kötülüğüne bu rivâyette muzaaf şekilde dikkat çekmektedir:

a) Diğer muhtelif memurların alacakları rüşvet umûmî bir ifâde ile yasaklanırken, burada "hükümdeki rüşvet" ayrıca zikre dökülmüştür.

b) Bir başka çalışmamızda belirttiğimiz üzere muhâtapların dikkatini çekmek maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başvurduğu metodlardan biri, anlatacağı şeyi muhâtabda hayret uyandıracak, sual sorduracak bir muhtevada ve müphemlikte sormaktır. Nitekim burada herkesin tam anlayamayacağı bir kelime olan "suht"un takbîhi mevzubahis olmuştur. Şârihlerce *"yenmesinden ar duyulan her şey"* olarak açıklanan suht'un, mânayı Hz. Peygamber'in muhâtapları zamanında taşıyıp taşımaması mühim değil.

Hükümde alınan rüşvete hadiste gelen bu husûsî dikkate paralel olarak, âlimlerin şu hususta icma ettikleri belirtilir: "Bir kadı rüşvet almışsa, rüşvet aldığı meselede vermiş olduğu hüküm infaz edilmez. Kezâ kadılık makamını rüşvetle elde eden bir kimse ebediyen kadı olamaz ve şâyet vermiş olduğu hüküm varsa infaz edilmez."

MEMUR VE HEDİYE:

İslâm dininin rüşvet karşısındaki hassasiyetini anlamak için, rüşvet mefhûmuna dahil edilen şeyleri görmemizde fayda var. Bunu kavramak için önce rüşvet nedir? Onu belirtelim: Rüşvet, bazı âlimlerce *"bir hakkın iptâli veya hakkı olmayan bir şeyin (bâtılın) elde edilmesi (ihkâkı) için verilen şey"* olarak; diğer bazılarınca "mevki sâhibinden câiz olmayan (gayri meşrû) bir şey için yardım satın almak maksadıyla verilen mal", "kar-

şılık verilmeksizin alınan ve alanın da ayıplanmasına sebep olan şey" vs. olarak târif edilmektedir.

Şu halde hakkımız olmayan bir menfaatin elde edilmesi için verilen her şey rüşvet olmalıdır. Bu sebeple *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, birçok hadisleriyle teşvîk ettiği "hediye"yi, memûrlar hakkında yasaklamıştır: *"Memurlara (ummâl) verilen hediyeler gulûldür (ihânettir), (her çeşidiyle haramdır)."*

Burada gulûl yani hırsızlık ve ihânet olarak vasıflandırılan, memura verilen hediye, başka birçok hadislerde mevzubahis edilerek haramlığına dikkat çekilmiştir. Bu hususta vârid olan mühim ve meşhûr bir vak'ayı aynen kaydedeceğiz: *Ebû Humeydi's-Sâidî* anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Esed kabîlesinde *İbnul'l-Lütbiyye* adında birisini (*Benû Süleym*'in zekâtını toplamak üzere vazîfelendirmişti. Dönüşte, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne topladın, nerelere harcadın diye hesap sorunca adam: "Şu sizinki, şu da benimki, bu bana hediye edildi" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıkarak Allah'a hamd ve senâdan sonra şu hitâbede bulundu: *"Vazîfelen-dirdiğimiz bazı memurlara ne oluyor ki, dönüşlerinde getirdiklerini ikiye ayırıp: "Şu kısım sizin, bu kısım da benim, bu bana hediye edildi" diyor. Hele söyleyin, bu adam annesinin veya babasının evinde otursaydı buna hediye gelir miydi? Muhammed'in nefisini elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, sizden her kim bu (bu devlet malı)ndan her ne alırsa mutlaka Kıyâmet günü onu koynunda taşıyarak gelecek. Çaldığı şey deve ise böğürdüğü, sığır ise mölediği, davar ise beğirdiği halde sırtında taşı-yacak."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle söyledikten sonra, koltuk altlarındaki beyazlık görülünceye kadar kollarını kaldırarak: *"Yâ Rabbi teblîğ ettim mi? Ya rabbi teblîğ ettim mi?"* dedi."

Hadislerde alelıtlak hediyeye ve hediyeleşmeye harâretle teşvîk edilmiş olmasına rağmen[37] memurların hediyyeden men edilişindeki sebebi anlamak için *İbnu'l-Arabî* tarafından sunulan ve *İbnu Hacer* tarafından aynen benimsenen bir îzâhı hülâsaten sunmayı uygun gördük. Der ki:

"Bir hediyede bulunan kimse, bu hediyeyi vermekle şu üç maksaddan birini güder; bunun dışında kalması mümkün değildir:

1-Hediye verdiği kimsenin muhabbetini kazanma.

2-Hediye verdiği kimsenin yardımını te'min etmek.

3-Hediye verdiği kimsenin malını elde etmek.

37– Hediyeleşme üzerine müstakil bir bölüm gelecek (5781-5788. hadîsler).

Hediye ile bir kimsenin malı veya sevgisi kastedilse bu câizdir. Ancak, bunlardan sevgi kazanmak için verilen hediye, öbüründen efdaldir.

Bir arzusunun yerine gelmesinde yardımını elde etmek için verilen hediyeye gelince, bakılır, eğer (peşinde koştuğu şey) mâsiyet nevinden ise, bu hediye câiz değildir, haramdır; bu (şeriatın meşru kıldığı) hediye değil, rüşvettir. Bu, taatle alâkalı ise bu da câizdir. Eğer bu, bir zulmün, mâruz kalınan bir haksızlığın def'i içinse ve (hediye verilen kimse) vereceğiz ve emretme ile (hediye verenden) bu zulmü bertaraf edecek güç (ve selâhiyet ve makam)da ise bu hediye de rüşvettir. Eğer, hediye verilen kimse bu vaziyette değil de, mevzubahis olan zulmü ve haksızlığı husûsî bir gayret ve şahsî bir hile, tedbir ve teşvik ile bertaraf edecekse yine câizdir. Zîra insanlardan zulmü defetmek, ulû'l-emre yani makam sahiplerine farz-ı ayndır, makam sâhibi olmayanlara ise, farz-ı kifâyedir..."

Bu açıklamalardan anlaşılan şudur: *Bir memur yapmakla mükellef olduğu vazîfeyi yapması için, veya yaptığı için verilen mal rüşvettir. Keza yapmaması, terketmesi gereken bir şeyi de bıraktırmak, terkettirmek için verilen mal da rüşvettir.*

Burada kaydı gereken rüşvetle alâkalı bir nokta da, *Hattâbî* başta olmak üzere, bazı âlimlerin görüşüdür. Hattâbî, daha önce Ebû Dâvud'dan kaydettiğimiz, rüşvetin haram olduğunu belirten hadisi açıklarken şöyle der: "Rüşveti veren, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek için verirse bu rüşvettir. Fakat hakkını elde etmek veya nefsini zulümden korumak için verirse, bu davranış, hadiste ifâde edilen vaîd ve yasağa dâhil olmaz." Hattâbî bu görüşüne delil olarak, herhangi bir sebeple Habeşistan'da tevkîfe mâruz kalan *İbnu Mes'ûd*'un, iki dirhem vererek, kendisini kurtarma hadîsesini zikretmekten başka, *Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Câbir İbnu Zeyd* ve *Atâ*'nın şöyle dediklerini kaydeder: "Kişinin, zulümden korktuğu takdirde nefsini ve malını rüşvet vererek korumasında bir beis yoktur."

Yukarıda *İbnu Arabî*'den kaydedildiği üzere, -kadı, vâli gibi bizzat vazifeliler dışında olmak şartıyla- hak sâhibine, hakkını elde etmesi için yardımcı olan, çalışan kimse için de alacağı ücretin rüşvet sayılmayacağı ifâde edilmektedir.

Birçok suistimallere kapı açabilecek olan bu ruhsattan istifâde ederken son derece dikkatli olunması gerekecektir. *Aliyyü'l-Kârî* bu fetvanın zâhirini, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivâyet edilen şu hadise muhâlefet ettiğini söylemek sûretiyle fetvayı yerinde bulmadığını ifâde ediyor gibi... "Kim, bir kardeşine şefâatte bulunur da kendisine, bu şefaati için hediye verildikte hediyeyi kabûl ederse riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."

Bu ruhsat reddedilse, ihtiyatla da karşılansa şurası kesin ki, âlim-lerimizin tamâmı "memurun -değil rüşvet- hediye almalarının haram olduğu" husûsunda tam bir icmaları vardır, herhangi bir ihtilâf mevzubahs değildir.

DEVLET MALINDAN ÇALMAK (Gulûl)

Rüşvet bahsinde sıkça geçen tâbirlerden biri gulûl'dür. Hadislerde rüşvetin bazı nevlerinin fenalığını belirtmede gulûle teşbih edilmiş olmasına bakılırsa bu kelimenin ifâde ettiği mânanın, o zamanın Araplarınca daha iyi bilindiği, herkesin takbîhine mazhar birşey olduğu anlaşılmaktadır. Gulûl, lügat oyarak hıyânet mânasını taşırsa da, şer'î örfte ganîmet gibi (devlete, ammeye ait mala karşı yapılan hırsızlık ve) ihânete isim olmuştur. Rivâyetlerden *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in sık sık, husûsî şekilde gulûl meselesini el alıp, bunun din açısından ehemmiyetini zihinlerde tesbît etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu söylediklerimizi, gulûlden men edici hadislerin çokluğu te'yîd ettiği gibi, Müslim'de gelmiş olan şu rivâyet de açık olarak ifâde etmektedir. *Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda ayağa kalkarak gulûlü andı. Onun (din nazarındaki ehemmiyetini) büyüttü. Onun hâsıl edeceği, sebep olacağı netîceleri de büyüttü, sonra şöyle buyurdu:

"Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de: "Senin için bir şeye mâlik değilim; ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım! Sakın sizden birinizi Kıyamet günü boynunda kişneyişi olan bir at olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de "senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" derken bulmayayım! Sakın sizden birinizi boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de "senin için bir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken, bulmayayım! Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu halde gelerek "Yâ Resûlallâh! beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim!" diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birisi boynunda dalgalanan elbiseler olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiç bir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü boynunda altın, gümüş olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken kendimi de: "Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım!"

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir cümle ile ifâde edilecek bir mefhûmu, hemen hemen aynı kelimeleri taşıyan altı ayrı cümle ile altı defa tekrar ederek ifâde buyurması gulûlün (hıyânet) ehemmiyetini büyütmek ve zihinlerde tesbît etmek maksadına râcidir.

Bu rivâyette at, sığır, koyun, gibi değeri yüksek olan hayvanlar zikredilerek gulûlden men edilirse de, başka rivâyetlerde ayakkabı bağı, iğne, iplik ve hattâ bunlardan da değersiz devlete ait şeyleri çalmanın aynı şekilde gulûl olduğu, ganimetten böyle değersiz bir şey çalmış olarak cephede ölen bir askerin şehitlik mertebesini kaybedeceği belirtilir.

Başta Müslim'in Sahîh'i olmak üzere, hemen hemen bütün hadis kitaplarında rivâyet edilen bir vak'a üzerinde durduğumuz mevzuyu aydınlatacağı için aynen kaydedeceğiz: *"Adiyy İbnu Amîre el-Kindî* anlatıyor: "Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim: *"(Ey insanlar) sizden kimi bir iş için tâyin ettiğimizde, o bizden bir iğneyi veya iğneden daha değersiz bir şeyi gizleyecek olsa bu bir gulûldür (hıyânettir). Kıyâmet günü onunla gelecek (ve onunla rüsvay olacak)."* Bu sözü işiten Ensârdan siyah bir adam (memuriyetin helâk edici mes'ûliyetinden korkarak) ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü bana verdiğin memuriyeti geri al" dedi. Hz. Peygamber:

"Bu da ne demek?" diye sordu. Adam: "Senin şöyle şöyle söylediğini işittim" deyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* meselenin ehemmiyetini te'kîden şu cevabı verdi: *"Ben aynı şeyleri şimdi bir kere daha tekrar ediyorum: "Sizden kimi bir vazîfeye tâyin edersek, az çok ne elde etti ise getirsin. Ondan kendisine tarafımızdan verileni alsın, men edilenden kaçınsın."*

Bir başka hadiste bu mâna şöyle te'kîd edilir: *"Bir iğne, bir parça iplik de olsa ganîmet malını getirin. Kim ganîmetten bir iğne veya iplik çalacak olsa, Kıyamet günü, o kimse getirecek durumda olmamakla berâber getirmeye mecbûr edilir (yani devamlı azâb edilir)."*

Bu mevzûda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başka emri de şöyle: *"Bir iğne bir iplik de olsa ganîmet malını getirin. Zîra gulûl, Kıyâmet günü buna tevessül eden kimse için rüsvaylıktır, ateştir, yüz karasıdır."*

Devlet malından çalmakla (gulûl) alâkalı olarak hadiste gelenleri hülâsa eden mâhiyette Kur'ân-ı Kerîm'de de şu âyet mevcuttur: **"Bir Peygamber için emânete (yâhut ganîmet malına) hâinlik etmek? Bu olur şey değil. Kim böyle bir hâinlik eder (ganîmet ve ammeye âit hâsılattan bir şey aşırır, gizler)se Kıyâmet günü hâinlik ettiği o şeyi yüklenerek gelir..."** (Âl-i İmrân 161).

RÜŞVET VE SELEF:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devlet ve mülkün esası, içtimâî huzur ve medenî terakkinin temeli olan adaletin eksiksiz ve tarafsız olarak tevziini ihlâle sevkeden rüşvet almak, memuriyeti şahsî menfaatlere alet etmek gibi hususlara karşı tebligatında verdiği bu ehemmiyet sonucu ilk devir müslümanlarında fevkalade bir adalet ve titizlik örneğine rastlanmaktadır.

Devlet işlerini gördüğü esnâda kabul ettiği ziyaretçisi ile husûsî sohbetine geçerken devlet mumunu söndürüp şahsî mumunu yakacak kadar titizliği ileri götüren *Hz. Ömer*'in bu mevzuu ile alâkalı menkîbesi çoktur. Burada herkesce bilinmeyen bir tanesine temas edeceğiz:

Rivâyete göre, *Hz. Ömer*'in oğlu *Abdullah* (radıyallâhu anhümâ) bir deve satın alarak koruluğa salar ve orada deve semirir. Hz. Ömer çarşıda gördüğü bu semiz devenin kime ait olduğunu sorar. Oğlu Abdullah'ın olduğunu öğrenince onu çağırtır. Oğlunu dinledikten sonra: "Emîru'l-Mü'minîn' in oğlunun devesini güdün, sulayın, semirtin... olmaz böyle şey! Ey Abdullah deveyi sat, sermayeni al, fazlasını beytü'l-mâle koy" der ve öyle yapılır.

İbnu Mes'ûd, hükümle alakalı rüşveti küfür, halk arasındaki rüşveti suht (haram) olarak vasıflandırmıştır.

Tâbiîn'den *Mesrûk:* "Hediye yiyen kadı, suht (rüşvet) yemiştir, rüşvet alan da bu davranışıyla küfre düşmüştür." Sindî, bu sözde Mesrûk'un kadılarca alınan hediyeyi haram telâkkî ettiğini, rüşveti ise, küfür mesâbesinde tuttuğunu, bu telakkîlerden maksadının da bunlardan kaçmak olduğunu, bütün vera (ve takva) sahiplerince böyle anlaşıldığını belirtir.

İslâm târihinde, müddet-i saltanatı kısa olmakla berâber, âlim, câhil bütün raiyyetince asrının "mehdîsi, müceddidi" telâkki edilecek kadar fevkalade müdebbir bir idare örneği sunan *Ömer İbnu Abdilaziz* (radıyallâhu anh)'in bu mevzudaki tellakîsi de burada kaydı değer: Bizzat Buhârî tarafından kaydedilen görüşü şudur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Râşid Halîfelerden sonra devlet memurlarına verilen hediyeler rüşvettir." Hadis kitaplarında, bu kanaatini ifade etmeye vasîle olan vak'a kısaca şöyle anlatılır: "Bir gün *Ömer İbnu Abdillaziz*'in canı meyve yemek ister, ancak sarayda ne meyve var, ne de meyve alacak para. (Belki de bu durumun şüyû bulması üzerine) Halîfe'ye hediye olarak meyve gelir. Fakat Halife, meyveden bir tanesini alıp kokladıktan sonra hediye tabağına tekrar bırakarak geri çevirir. Yanındakiler: "Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer hediye kabûl ederlerdi, sen niye etmiyorsun?" (diye sorarlar, O şu cevabı verir: "Hediye, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında hediye idi, fakat onlardan sonra memurlar hakkında rüşvettir."

Kur'ân-ı Kerîm'de rüşveti yasaklayan âyetler çoktur. [Bakınız: Nisâ 29: Mâide 63-64.] Bunlardan birinde meâlen şöyle denir: **"Aranızda (birbirinizin) mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin ve kendinizi bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah(ı mûcib sûretler)le yemeniz için onları (o malları) hâkimlere aktarmayın"** (Bakara 188).

MEMURUN MAİŞETİ

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* içtimâî hayatın düzen, istikrar ve terakkisinde ana temellerden biri olan adâletin bozulmasında mühim âmillerden bir olan rüşveti bütün çeşitleriyle yasaklarken, memuru rüşvet almaya sevkeden ve zorlayan mühim bir sebebe parmak basmıştır. Bu da, memurun maddî ihtiyâcıdır. *"Fakirlik küfür olayazdı"* hadisinde Hz. Peygamber maddî ihtiyacın ve ekonomik hayatın insan üzerindeki büyük tesirini te'yîd ve tesbît etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tavzîf ve tayinlerde me'mûrlarına yetecek kadar ücret verdiğini görmekteyiz. Hattâ hizmet mukabili terettüb edecek maddi ücrete "mal elde etmek için müslüman olmadım" diyenlere "sâlih mal sâlih kişi için ne iyi" diyerek menfî cevap verdiği gibi, hakkında tahakkuk eden ücrete "benden daha fakirine ver" gerekçesiyle istiğna gös-terenlere de, "ücretni al, kendi malın yap, sonra tasadduk et" diyerek zorla vermiştir. İnsan hayatında maddenin ehemmiyetini herkesten çok takdîr eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) "İşçi tutan kimse, vereceği ücreti işçiye önceden bildirsin"* demekle kalmaz, bu ücretin *"işçinin teri kurumadan"* verilmesini emreder ve çalıştırdığı işçinin ücretini ödemeyen kimseyi *"hür kimseyi köleleştirme mesâbesinde tutarak" "Allah'ın üç büyük düşmanından biri"* ilan eder.

Amr İbnu'l-Âs'la alakalı rivâyette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* askerî bir birliğin başına koyarak sefere göndermek istediği Amr'a şöyle der: *"Ben seni bir ordunun başında gazveye göndermek istiyorum. Allah seni muzaffer kılacak ve ganîmet nasîb edecek. Senin mala kavuşmanı da çok arzu ediyorum."* Amr'ın: "Ey Allah'ın Resûlü, ben mal için müslüman olmadım, İslâm'ı arzulayarak ve Allah'ın Resûlü'yle berâber olmak için müslüman oldum" deyince de: *"Ey Amr, (niye maldan istiğna ediyorsun) helâl mal, sâlih kimse için ne iyidir!"* der.

Hz. Peygamber, her me'murun zarûrî ihtiyaçlarını karşılayacak kadar malı devlet hazînesinden almayı helal kılmıştır. Hadis şöyle: *"Kim bize me'mur olursa, kendisine bir zevce edinsin, hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin, meskeni yoksa bir de mesken edinsin."*

Şârihler bu hadise dayanarak, memura, tasarrufunda bulunan devlet malından zevcesinin mihri, giyeceği gibi lüzumlu şeyleri, israfa kaçmaksızın almasının helâl olduğu, zarûrî olarak muhtaç olunandan fazlasını aldığı takdirde bunun haram olduğunu belirtirler. Esâsen bizzat Resûlullah, aynı hadîsin bir başka vechinde: *"Bu söylenenler dışında bir şey alan kimse hâindir, hırsızdır"* buyurmaktadır.

Yukarıdaki hadis, zarûrî ihtiyaçlar için takdir edilecek miktarı memura bırakmaktan ziyâde, memurun maaşı hesaplanırken devletin gözönüne alması gereken temel ihtiyaçları belirtmektedir: Zevce, mesken ve hizmetçi ve bunlar için yapılacak zarûrî masraflar. Şu hadîs bu temel ihtiyaçlar muvâcehesinde takdîr edilecek maaş miktarını devlete bırakmaktadır: *"Biz kimi bir vazîfeye tâyin edersek ona (münâsip, yetecek) bir rızk (her ay verilen maaş) takdir ederiz. Bu takdîr dışında kim ne alırsa bu aldığı gulûldür (hıyânettir).*

BİR SUAL VE CEVABI:

Zamanımızın şartlarının tedâisi ile burada şöyle bir itiraz akla gelebilir: *"Bir devlet bütün memurlarına hizmetçi, mesken dahil bütün ihtiyaçlarına kifayet edecek maaş verebilirmiş, hele zamanımız Türkiye' sinde memurların aldığı maaş, normal gıda ve libas ihtiyacını karşılayacak durumda değil. Kirası, yakacağı, hele hizmetçi ücreti tâkatın fevkinde şeyler?"* Cevabımız şudur: "Hz. Peygamber'in devlet sisteminde me'mur sayısı azdır. İslâm âlimleri, temel kazanç vâsıtaları hususunda hadislerde gelmiş olan nasslara dayanarak, başlıca üç kalem mesleği; ziraat, ticâret, sanat (zanaat) diye sayarken bunlar arasına memuriyet diye bir şey koymamışlardır. Bugünün bürokratik sistemi bir kişinin yapacağı işe, bazı durumlarda on, yirmi ve hatta daha fazla sayıda insan tâyin ederek, hem istihsâlin (üretimin) düşmesine hem de çok sayıda insan arasında mes'ûliyetin kaybolarak işlerin iyice aksamasına sebep olmaktadır. Bu arada devletin maddî gücü de bu kadar memur kitlesine normal maaş vermeye kâfi gelmediği için memurlar hem sıkıntı içinde yaşamaya ve hem de, çoğu kere gayr-ı meşru olan bir kısım yan gelirler teminine itilmektedir. Birçok rüşvet hâdiselerinin temeli burada aranabilir. Çok adam istihdamını gerektiren bu bürokrasi sistemi iktisâdî hayatı, dünyayı sömür-

meye dayanan Batı cemiyetleri için ne kadar mâkul ise bizim için de o nisbette gayr-i mâkuldür ve ızdırap kaynağıdır."

İÇTİMÂÎ EMNİYET VE RÜŞVET:

Rüşvetin bir cemiyette alıp yürümesinin çeşitli içtimâî netîcelerinden biri, ferdlerdeki güven ve emniyet duygusunu, devlet dâirelerindeki istikrârı alıp götürmesidir. Haksızlıkla bir makama gelen kimse, aynı şekilde oradan gitmenin mütemâdî endîşesini yaşayacaktır. Dilimizde atasözü şeklinde vecîzeleşen "Hâin, hâif ve korkak olur" sözü, rüşvetle, hıyânetle bir kısım imkânlar, menfaatler elde eden insanın ruh hâletini beyân etmektedir. Aynı fıtrî ve içtimâî gerçeği, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de ifâde etmeyi ihmâl etmemiştir: "Rüşvetin yaygınlaştığı bir cemiyeti korku sarar."

İbnu Abbâs'tan rivâyet edilen bir mevkuf hadîs, bu durumun cemiyette ulaşacağı nihâî safha olan anarşi ve yıkımı beyân ederek, evvelki hadisi tamamlar: *"...Bir kavimde haksız ve adâletsiz hüküm arttıkça orada mutlaka kan dökülmesi yaygınlaşır."*

Bütün bu izâhlardan sonra beşeriyetteki nizâmın, medeniyetteki devâm ve terakkinin ancak adâletle kaim olduğunu ifâde kasdıyla Resûlullah'ın fem-i mübâreklerinden dökülen: *"Semâvât adâletle kâimdir, ayaktadır"* sözünün ne derece hikmetli, hakîkatlı olduğu daha vâzıh olarak anlaşılmış olmalıdır.

ZULÜM VE ANARŞİ

Adâlet meselesinin, Kur'ân ve Hadis'te -kısmen belirtmeye çalıştığımız gibi- çok geniş ve şümullü bir şekilde ele alınıp, ısrarla nazara arzedilmesinin mühim sebeplerinden biri, adâletsizliğin ve cemiyet ferdleri arasında tefrike yer veren tutumun en küçük daire olan aileden, en büyük daire olan ümmet dâiresine kadar her bir içtimâî muhitte hâsıl edeceği fitne ve fesâddır. Şimdi, âile dâiresi ile alâkalı olarak yukarıda sunmuş bulunduğumuz tefurruâtlı ve tatminkâr açıklamalara dayanarak, daha kesin bir dille, içtimâî kargaşaların temelinde büyük ölçüde adâletsizliğin yattığını söyleyebiliriz.

Gayr-i âdil davranış, sadece âile dairesinde anne-babaya karşı kin ve hürmetsizlik, kardeşler arasında da hased ve buğz gibi hisleri uyandırmakla kalmıyor, farklı muameleye uğrayan veya uğradığı zannına düşen bütün insanlarda, bu muâmeleyi yapanlara karşı kin ve intikam, kayırılanlara karşı da hased ve buğz hislerini tahrîk eder.

Yine Kur'ân'ın dersiyle hased hissi ve bu hissin doğramasına müncer

olacak muamele ve davranışlar ehemmiyetsiz addedilmemelidir. Gerek Hz. Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eden beşeriyetin ilk cinâyetinin (Mâide 27-30) ve gerekse Hz. Yûsuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması hâdisesinin (Yûsuf 4-10) asıl sebebini kardeşler arasında hâsıl olan hased duygusunun teşkîl etmesi gerçekten düşündürücüdür. Bunlara ilâveten Felak Sûresi'nde gelmiş bulunan, **"Hâsid kişinin hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak"** (Felak 5) emri de gözönüne alınınca, hased yani çekememezilik duygusunun cemiyet içerisinde yapacağı tahribâtın ciddiyeti daha iyi anlaşılır. Bugün bütün dünyaya bir kâbus gibi çöken ve milyonlarca insanın hayatına kıyan ve hâlâ da her gün kıymakta olan komünizm vak'ası temelde bu hased duygusuna yani fakirin zengine karşı olan kin ve hasedine dayandığı gözönüne alınırsa, Kur'ân'da dikkat çekilen bu meselenin ne büyük bir hakîkati dile getirdiği anlaşılır.

Kur'an'da mevzubahis olan vak'aların kardeşler arasında cereyan etmiş olması ayrı ehemmiyet taşır. Yani, hased duygusu kardeşi kardeşe öldürtebilir, kuyuya attırabilirse, başka insanlara neler yaptırmaz?

Yukarıda sunulan nassî tahlillerin ışığında, her geçen gün şiddetini artırarak ilerleyen ve memleketimizi yaşanmaz hâle getiren anarşiye göz atacak olursak, bunun da temelinde, yurdumuza dışarıdan giren çeşitli fikir ve düşüncelerin sevkiyle hâkim zümrelerin millete karşı uyguladıkları muhtelif ayırım ve kayırmaları, bunun sonucu -varlığını değişik tabiî sebeplere borçlu olan- değişik gruplarda birbirlerine karşı uyanmış olan kin ve hased duygularını görebiliriz. Daha açık bir ifâde ile, bugünkü anarşi, bir geçen zamandan beri bu memleketin insanlarına yapılan mürteci-münevver, inkılabcı-yobaz, ilerci-gerici, faşist-devrimci, Türk-gayr-i Türk, sünnî-Şiî vs. ayırımlarının, bu ayırımlara tâbi olarak hâkim zümrelerin uyguladıkları kayırmaların vicdanlarda doğurduğu kin, nefret, hased ve intikam gibi menfî hislerin birikimlerinden hâsıl olan bir patlamadır.

Son zamanların siyâsi dalgalanmaları, kalblerde çoktandır neşvünemâ bulmuş olan bu ayırım ve kayırımları daha da artırmış, devlet bir nevi ayırma-kayırma âleti olarak kullanılmıştır. Anarşi de bu ayırmalara tâbi olarak şiddet kazanmaktadır.

Mesele böylece temelden kavrandığı takdirde, anarşinin silahla, zorla bastırılamayacağı, bunun ancak bütün vatandaşlara şâmil olan gerçek bir adâlet, insana insanlık haysiyet ve şerefini veren, inancından dolayı, vicdânî kanaatleri, dîni yaşayışı sebebiyle vatandaşları horlamayı terkeden adâlet ve bîtaraflığına her vatandaşı inandıran ciddî bir devlet idâresini getirmekle önlenebileceği kabûl edilir.

BEŞİNCİ BÂB

ZEKÂT KİMLERE HARAM? KİMLERE HELÂL?

(Bu bâbta iki fasıl var)

★

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HARAM?

★

İKİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HELÂLDİR?

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HARAM?

2056 ١ - عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [أخذ الحسن بن علي رضي الله عنهما تمرة من تمر الصدقة فجعلها في فيه. فقال النبي ﷺ: كخ كخ، أرم بها. أما علمت أنا لا نأكل الصدقة، أو أنا لا تحل لنا الصدقة]. أخرجه الشيخان.

1. (2056)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ) zekât hurmasından bir tanesini alıp, hemen ağzına attı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hişt, hişt at onu! Bilmiyor musun, biz zekât yemiyoruz!"* -veya: *"Bize zekât helâl değildir!-" diye müdâhale etti."* [Buhârî, Zekât 60, 57, Cihâd 188; Müslim, Zekât 161, (1069).]

AÇIKLAMA:

1- Burada zekâtın *Âl-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)*'e haram olduğu belirtilmektedir. Ancak bu meselede üç hususta ihtilaf edilmiştir:

1) Âl-i Muhammed'e kimler dahildir? Ulemâ arasında en ziyâde kabûl gören (ercâh) görüşe göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'tir. İmam Şâfiî merhum der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları, zevi'l-kurbâ sehmine iştirak ettirdi, onlar dışında kalan diğer Kureyş kabîlelerinden hiçbirine bu sehimden vermedi. Resûlullah bunu, onlara haram ettiği zekât sehmine mukabil vermişti."

Ebû Hanîfe ve *İmam Mâlik*'e göre Âl'den murad sâdece Benî Hâşim'dir. Ahmed İbnu Hanbel'den Benî Muttalib hakkında iki rivâyet var:

Bazı âlimler: "Âl-i Muhammed'den murad bütün kureyş'tir" derken, Mâlikîlerden Esbağ, "Benî Kusayy'dır" demiştir. Bazı hadislere göre de müttakî mü'minler'dir.

Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Benî Hâşim şu kollara ayrılır: *Âl-i Ali, Âl-i Abbâs, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl, Âl-i Hâris İbnu Abdilmuttalib.*

2) Haram olan sadakanın şümûlü: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e farz olan zekât ile tetavvu olan sadaka haram idi. Hattâbî bu hususta icmâ edildiğini söyler. Ancak, İmam Ahmed ve İmam Şâfiî'den tetavvu olan sadaka hakkında iki farklı kavl rivâyet edilmiştir. Mâverdi: "Mütekavvim (satılabilir) olan her çeşit sadakanın Resûlullah'a haram olduğunu" söylemiştir. Başkaları: "Kuyuların suyu gibi, ammeye bağışlanan sadakaların haram olmadığını" söylemiştir.

Kezâ sadaka sâdece Resûlullah'a has bir haram mı, yoksa bütün peygamberlere de haram mı idi? Bu da münâkaşa edilmiştir.

3) Sadakanın haram olması meselesinde Âl-i Beyt aynen Resûlullah gibi midir, arada bir fark var mıdır?

İbnu Kudâme: "Benî Hâşim'e farz olan zekâtın helâl olmadığı husûsunda ihtilâf bilmiyoruz" der. Taberî ise, Ebû Hanîfe'den cevâz rivayet etmiştir. Dendiğine göre Ebû Hanîfe: "Zevi'l-Kurbâ sehminden mahrum bırakılırlarsa farz sadakadan almaları câiz olur" demiştir. Mâli-kîlerden El-Ebherî'den de böyle bir görüş rivâyet edilmiştir. Bazı Şâfiî fakihlerinden de böyle bir görüş nakledilmiştir.

Ebû Yûsuf: "Onların birbirlerine verecekleri sadaka helâldir, ama başkasının sadakası helâl olmaz" demiştir. Mâlikîlerden bu meselede dört farklı görüş meşhûr olmuştur:

1-Cevâz,

2-Men,

3-Tetavvu sadaka câiz, farz zekât haram,

4-Farz zekât câiz, tetavvu sadaka haram. Evlâ olanı onlara sadaka verilmesidir.

İbnu Hacer bu görüşlerin delillerini kaydeder.

2-Hadis, muhtelif tariklerden bazı farklarla rivâyet edilmiştir. Bir vechinde, hurmaların mescidde yığıldığı, Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ)'in o sırada orada oynamakta oldukları ifâde edilmiştir. Rivâyetlerdeki farklılıklar vak'anın bir kere Hz. Hasan'la bir kere de Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhümâ)'le ayrı ayrı mekânlarda cereyan ettiği kanaatine de sevketmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onların sadaka (zekât) hurmasından ağızlarına attıklarını fark eder etmez, parmağını ağızlarına atarak, hurmaya bulaşan tükrükleriyle birlikte hurmaları dışarı çıkartır.

Âl-i Beyt'e zekâtı yasaklamayla ilgili hadisler birçok kereler vârid olmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisine bir yiyecek gelince, bu hediye mi, sadaka mı? diye sorup, "Hediyedir!" denirse kabûl edip, "sadakadır!" denirse kabûl etmediği; kabûl etse bile, kendisi istifâde etmeyip *Ashâb-ı Suffe*'ye gönderdiği herkesçe bilinen bir husustur. Resûlullah'ın bu husustaki titizliğini gösteren bir rivâyeti Ahmed İbnu Hanbel kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gece yatağının altında bir hurma bularak yedi. Fakat o gece uyuyamadı. (Sabah olunca) zevcelerinden biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen bu gece neden uyumadın? diye sordu. Resûlullah *"(Geceleyin) bir hurma bulmuş ve yemiştim. (Sonra hatırladım ki,) bizde zekât hurması vardı. Yediğim hurma ondan olmasın diye vehme kapılarak korktum!"* buyurdular."

3- Hadiste geçen ve *"hişt! hişt!"* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kih! kih!'dir. Bu kelimenin farklı okunuşları vardır. Aslen Farsça olup Arapçalaştığı söylenmiştir. Çocukları pis bir şeye dokunmaktan men etmek için söylenir. Bazı yörelerimizde bir mânada sırf çocuklar için söylenen cıss! cıss! kelimesi vardır, hişt daha yaygın, edebî lisanımızın kelimesi olduğu için tercih ettik. Ancak hişt dilimizde büyükler için de kullanılır.

Bir rivâyette, çocuğun hurma çiğnediğini görünce Resûlullah'ın: "Oğulcuğum at onu, oğulcuğum at onu!" dediği rivâyet edilmiştir. Sadedinde olduğumuz vechinde ise hişt! hişt! denmektedir. Bu iki farklı rivâyet şöyle te'lîf edilmiştir: "Resûlullah çocuğun sadaka hurmasını yemekte olduğunu görünce önce "oğulcuğum at onu..." dedi. Fakat çocuğun aldırmayıp yemeye devam etmesi üzerine de, hişt! hişt! diye sertleşerek müdâhale etmiş olmalıdır." Mamafih aksi de söylenmiştir.

4- BAZI HÜKÜMLER:

★ Zekâtlar imama verilir, onda toplanır.

★ Amme ile ilgili hizmetler mescidde icrâ edilir, zekâtların oraya yığılması gibi.

★ Çocukların mescide sokulması câizdir.

★ Çocuklar hayırlı ve faydalı şeylere alıştırılır, zararlı şeylerden men edilirler.

★ Mükellef olmasalar bile çocuklar, alıştırmak maksadıyla haramdan yasaklanırlar.

★ Henüz temyîz yaşında olmasa bile çocuğa hitâb ederek yasaklamak câizdir, çünkü o sırada Hasan çocuktu.

2057 ٢– وفي أخرى لهما. [أنَّ النبيَّ ﷺ قال: إنّي لأنْقَلِبُ إلى أهْلي فأجِدُ التَّمْرَةَ سَاقِطَةً على فِرَاشي أوْ في بيْتِي فأرْفَعُها لآكُلَها فأخْشىٰ أنْ تكُونَ صَدَقَةً فأُلْقِيها].

«كِخ كِخ» زَجْرٌ للصبيان ورَدْعٌ عما يلابسونه من الأفعال.

2. (2057)- Yine *Sahîheyn*'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûullulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben bâzan evime dönüyor, yatağımda veya odamda yere düşmüş bir hurma buluyorum. Onu yemek üzere kaldırdığım vakit, "bu, sadaka hurması olmasın?" diye aklıma geliyor, korkup (tekrar yere) atıyorum."* [Buhârî, Lukata 6; Müslim, Zekât 162, 163, (1070); Ebû Dâvud, Zekât 29, (1651, 1652).]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zekât malından ne kadar çekindiğini görmekteyiz. Buhârî'nin aynı bâbta, Hz. Enes'ten kaydettiği bir başka rivayet, Efendimizin, yolda giderken yere düştüğünü gördüğü bir hurma tânesi hakkında da: *"Zekât hurmasından düşmüş olabileceğinden korkmasaydım bunu alıp yerdim"* dediğini haber vermektedir. Şârihler bu habere dayanarak, yolda bulunan hurmanın alınıp yenilebileceğini ifâde ederler. Resûlullah'ın çekinmesi sadece kendine has olan husûsî bir duruma dayanmaktadır.

Muvatta'da gelen bir rivâyet, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in, içtiği sütün sadaka develerinden sağıldığını öğrenince, boğazına parmak atarak kustuğunu haber verir.

2058 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ النبيُّ ﷺ إذا أُتِيَ بطَعَامٍ سَأَلَ عنهُ. فإنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ أكَلَ، وإنْ قِيلَ صَدَقَةٌ لَمْ يأكُلْ، وقال لأصْحابِه كُلُوا]. أخرجه الشيخان.

3. (2058)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, kendisine bir yiyecek getirilince, mahiyeti hakkında sorardı. Eğer "hediye olduğu" söylenirse ondan yerdi, "sadaka olduğu" söylenirse yemeyip Ashabına, *"Siz yiyin!"* derdi." [Buhârî, Hibe 5; Müslim, Zekât 175, (1077); Tirmizî, Zekât 25, (656); Nesâî, Zekât 98, (5, 107).]

2059 ٤– وعن أبي رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بعثَ رسولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ عَلَى الصَّدَقَةِ. فقال: اصْحَبْنِي لَعَلَّكَ تُصِيبُ مِنْهَا مَعِي. فَقُلْتُ: حتَّى أسْأَلَ رسُولَ

اللهِ ﷺ فسألتُه فقالَ: مولى القومِ من أنفسِهم، وإنَّا لاَ تحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ لهما والنسائي.

قال: ابن الأثير: والمشهور من المذاهب أن مولى بنى هاشم والمُطَّلِبِ لاَ تحرم عليهم الزكاة وفي ذلك على مذهب الشافعي وجهان: أحدهما: لا تحرم لانتفاء السبب الذي به حرُم على بنى هاشم والمُطَّلِبَ، ولانتفاء نصيب الخُمُسِ الذي جعل لهم عوضاً عن الزكاة، والثاني: تحرم لهذا الحديث. ووجه الجمع بين الحديث وبين نفي التحريم أنه إنما قال ذلك النبي ﷺ لأبى رافع تنزيهاً وحثّاً له على التّشبُّه بهم والإستنان بسنّتهم.

4. (2059)- (Peygamberimizin azadlısı) *Ebû Râfi'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Mahzûm'dan bir adamı zekât toplamak üzere gönderdi. Adam bana: "Benimle sen de gel, zekâttan sana da bir pay düşsün" dedi. Kendisine "Hele Resûlullah'a bir sorayım" cevabını verdim ve sordum. Efendimiz: *"Bir kavmin âzadlısı o kavimden sayılır, bize sadaka helâl değildir"* buyurdu." [Tirmizî, Zekât 25, (657); Ebû Dâvud, Zekât 29, (1650); Nesâî, Zekât 97, (5, 107). Hadisin metni Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin metnidir.]

İbnu'l-Esîr der ki: "Bütün mezheplerce meşhur olan görüşe göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'in âzadlılarına zekât haram değildir. Bu meselede Şâfiî mezhebinde iki görüş mevcuttur: Birine göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e zekâtı haram kılan sebebin sona ermesi ve zekâta bedel pay aldıkları humus hissesinin ortadan kalkmış olmasından dolayı zekât haram olmaz.

Diğerine göre, bu hadis sebebiyle haramdır.

Ortadaki bu ihtilafın -yani sadaka Benî Hâşim ve Muttalib âzadlılarına haram değil diyen görüşle haram olduğunu söyleyen bu hadisinte'lîfine gelince: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözü, Ebû Râfi'e, tenzîhen ve kendilerine benzemeye ve sünnetine uymaya teşvîken söylemiş olmalıdır (gerçek mânada haram etmek ve kesin bir hükümle yasaklamak maksadıyla değil.)"

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılması için öncelikle şunu bilmeliyiz: Hadisin râvisi *Ebû Râfi', Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in âzadlısıdır. Hadiste görüldüğü üzere Resûlullah مولَى القومِ من انفسِهم *"Bir âilenin âzadlısı o âileden bir ferd sayılır"* kaidesini vaz'etmiştir.

Âzad edilmiş olan kölenin, âzad eden aileden (veya kavmden) sayılması hukûkî bir durumdur. Buna vela-yı itâk da denir. Âzâd edilen köle ile efendisi arasında teessüs eden hükmî bir akrabalık vardır. Bu hükmî akrabalık tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve mes'ûliyetler getirir. Şu halde Resûlullah'ın "Bir kavmin âzadlısı onlardan biridir" sözü, bu hukûkî, bağın te'yîdi olmaktadır.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tahsildar tayin ettiği Benî Mahzûmlu zât bazı rivâyetlerde belirtildiği üzere *el-Erkâm İbnu Ebî'l-Erkâm*'dır.

3-Hadis, zekâttan alınacak pay, memurluk gibi bir hizmete karşılık olarak verilecek bile olsa,

★ Hz. Peygamber'e,

★ Âl-i Muhammed'e,

★ Âl-i Benî Hâşim ve Âli Benî Muttalib'e haram olduğunu ifâde etmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Hanîfe, İbnu'l-Mâceşûn* gibi bazı Mâlikîler ve Şâfiîler nezdinde bu hüküm sahihtir. Ancak Cumhûr-u ulemâ, *İbnu'l-Esîr*'den kaydedilen açıklamada da görüldüğü üzere, âzadlıların hakikaten değil, hükmen *Âli-Beyt-i Nebevî*'den sayılmaları sebebiyle, zekâtın onlara câiz olacağına, haram olmayacağına hükmetmiştir. Âl-i Beyt'e mensup âzadlılara zekâtın haram olduğuna kânî olan *Ebû Hanîfe, Ahmed*... vs. ulemâ ile, câiz olduğunu söyleyen cumhur arasındaki ihtilâfın menşei, Resûlullah'ın "*...âzadlısı o kavimden'dir*" sözüdür. Yani buradaki müsâvât (veya sayılma), acaba her meseleye ve meselâ, "zekâtın haram olması" meselesine de şâmil midir, değil midir? Cumhur "şâmil değildir!" derken, hüccet olarak, "bu, bütün hükümlere şâmil değildir, sadakanın haram olduğuna dâir vâzıh bir delil mevcut değildir" demiştir. Cumhûr'a hak veremeyen bazı müteahhir ulemâ: "Ancak, bu hadis sadaka vesîlesiyle vürûd etmiştir, ayrıca, ulemâ, zekâtın haramlığı Resûlullâh'a mı mahsus, yoksa başkasına da şâmil mi diye ihtilâf etmiş olsa bile, hadisin bu sebeple vürud ettiğinde ittifak etmiştir" demiştir. Rivâyetin zâhiri, *Ahmed, Ebû Hanîfe* ve bunlar gibi hükmedenleri haklı çıkarmaktadır, gerçeği Allah bilir.

2- *İbnu'l-Esîr*'in îzâhatında geçen "humus'a iştirak ettirilme" meselesinin anlaşılması için, meseleyle ilgili *İmam Şâfiî* hazretlerinin şu açıklamasını kaydedelim: "Sadaka Benî Abdilmuttalib'e helâl değildir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara zevi'l-kurbâ seh-

minden[38] verdi ve onları Benî Hâşim'le birlikte bu sehme iştirak ettirdi. Fakat, Kureyş'e mensup kabîlelerden onlar dışında hiçbirine bu sehimden vermedi. Bu atiyye onlara haram ettiği sadaka atiyyesine bedeldi. Benî Hâşim âzadlılarına gelince, onların zevi'l-kurbâ (yakınlar) sehminde payları yoktur. Öyle ise onların zekâttan da mahrûm edilmeleri câiz değildir. Bu durumda, *Ebû Râfi'i* zekât malından almaktan yasaklaması tenzîhî bir yasaklamadır, tahrîmî değildir. *"Bir kavmin azadlısı onlardandır"* demekle; "onların sünnetine uymak, onların hallerine tâbi olmak ve mesela o da onlar gibi "insanların kiri zekât"tan ictinab etmekte onlara benzemek sûretiyle onlardandır" demek istemiştir. Keza *Ebû Râfi'* Resûlullah'ın âzadlısıdır, ihtiyaçlar ve hizmetler müştereken Resûlullah'ça karşılanmaktadır. Bu durumda ona, bu mânaya telmîhen: *"Benim sana verdiğimi yeterli buluyorsan insanların kiri olan zekâtın tâlibi olma. Zira sen bizim azâdlımızsın ve bizden bir ferdsin"* buyurdu. Şâfiî, buradaki emrin bir tavsiye mahiyetinde olduğunu ifâde etmektedir.

Mevzunun tam anlaşılması için bu bâbın ilk hadisi (2056) vesilesiyle kaydedilen açıklamaya tekrar bakılmalıdır.

2060 ٥- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلاَ لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«المِرَّةُ» القُوَّةُ. والشدة.

«وَالسَّوِيُّ» السليم الخَلْق التام الأعضاء.

5. (2060)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka, ne zengine ne de sakatlığı olmayan güçlüye helâl değildir."* [Tirmizî, Zekât 23, (652); Ebû Dâvud, Zekât 23, (1634); Nesâî, Zekât 90, (5, 99); İbnu Mâce, Zekât 26, (1839).]

38- Zevi'l-Kurbâ sehmi, düşmandan elde edilen ganîmetin humusu (beşte biri) Enfâl sûresinin 41. âyetine göre beşe ayrılacaktır. Bu beşten biri zevi'l-kurbâ'ya (Resûlullâh'ın yakınları) aittir: "...ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri:

1-Allahın, peygamberin,

2-Yakınlarının,

3-Yetimlerin,

4-Düşkünlerin,

5-Yolcularındır."

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste Âl-i beyt dışında sadakanın helâl olmayacağı kimseleri beyân etmektedir:

1) Zengin,

2) Sıhhati yerinde, güçlü.

ZENGİN KİME NEDİR?

Şu halde din açısından kim zengindir, kim değildir, onun bilinmesi gerekmektedir. Zenginlik ve fakirlik oldukça izâfî değerlerdir. Bu sebeple ulemânın târifleri farklı olagelmiştir.

★ Başta *İmam-ı Âzam* olmak üzere ehl-i rey'e göre, "Nisab miktarı mala (yani 200 dirheme) sahip olan kimse zengindir. Bu kimsenin zekât alması haramdır." *Ebû Hanîfe* bu târifinde daha önce kaydettiğimiz İbnu Abbâs hadisine (2010 hadis) dayanır: "Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderirken Resûlullah: *"Zekâtı zenginlerinden alacak, fakirlerine vereceksin."* "Öyleyse der, bu hadiste kendisinden zekât alınan yani zekât verecek nisâba sâhip olan kimse zengin olarak tavsîf edilmiştir. Zenginlik sebebiyle ondan zekât alınır. Dolayısıyla, "Zengine sadaka helâl olmaz" der.

★*İmam Şâfiî*ye göre, kesbi, (kazancı) olan kimse tek dirhemle de zengin sayılırken, çalışacak durumda olmayan zayıf kimse, çok horanta sahibi ise bin dirhemi de olsa fakirdir.

★ Diğer bir görüşe göre, sabah ve akşam yiyeceği olan kimse zengindir. *Sehl İbnu Hanzaliye*'nin Ebû Dâvud'daki bir rivâyetinin zâhiri hükmü te'yîd etmektedir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan zenginliği belirleyen miktar sorulunca, قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ *"Sabah ve akşam yemeğine yeten miktardır"* diye cevap verir. *Tîbî* bu hadisle ilgili olarak der ki: "Bu iki vakitte yetecek yiyeceği olanın tetavvû sadakası istemesi (dilenmesi) haramdır. Ancak "müstehak olan"ın farz zekâttan, kendine ve ailesine bir yıl yetecek yiyecek ve giyecek istemesi câizdir. Çünkü bunun (hazîneden) dağıtımı senede bir kere yapılmaktadır. " Bâzı âlimler, hadisin zahirini esas alıp, "Bir günlük ihtiyacını karşılayacak yiyeceği olana dilenmek haramdır" demiştir. Bazıları da, "Bunu devamlı olarak bulabilene haramdır" demiş, bazıları da bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

★*Tirmizî*'nin kaydettiğine göre, bir kısım âlimler, "50 dirhemi olan kimsenin zengin sayılacağı"na hükmetmiştir. Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed, İshâk bu görüşte olanlardandır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

مَنْ سَأَلَ مِنْكُمْ وَلَهُ أُوقِيَّةٌ أَوْ عِدْلُهَا فَقَدْ سَأَلَ إِلْحَافًا *"Sizden kim bir okiyye miktarında serveti veya o değerde malı olduğu halde dilenirse, israf (zaruretsiz) olarak dilenmiştir"* hadisini esas alanlar 40 dirhemi olanı zengin addetmişlerdir. Çünkü bir okiyyye 40 dirhemdir.

Görüldüğü üzere, dînen fakir ve zengini kesin hatlarla ayırmak mümkün değildir. Fukaha zekât taleb edilecek kimseleri tesbit zarû-retiyle objektif bir ölçü ortaya koymaya çalışsa da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun ölçüsünü inanan kişinin vicdanına havâle eder: الغنى اليأس مما في أيدى الناس *"(Hakikî zenginlik mal çokluğu ile değildir), gerçek zenginlik insanların elindekine karşı gönlünü tok tutmakta, tamahkârlık göstermemektedir."*

HAKÎKÎ FAKİR KİMDİR?

Cenâb-ı Hak gerçek fakirlerin dilenciler olmayıp edebleri sebebiyle halktan bir şey isteyemeyenler olduğunu belirtir ve bunların bilinip, sadakanın öncelikle bunlara verilmesi gereğine dikkat çeker. **"(Sadakalar) Allah yoluna kendilerini vakfetmiş fakirler içindir. Ki onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar. (Hallerini) bilmeyen, iffet ve istiğnalarından dolayı onları zengin kimseler sanır. Sen (Habibim) o gibileri sîmalarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de bir şey istemezler..."** (Bakara 173). Resûlullah da *Ebû Dâvud*'un kaydettiği bir rivâyette şöyle buyurur: *"(Hakîki) fakir, kendisine bir iki hurma veya bir iki lokma yiyecek verdiğin kimse değildir. Gerçek fakir odur ki, halka ihtiyacını açıp dilenmez, halk da onun ihtiyaç içinde olduğunu bilip yardım edemez."* Yani, örfen fakir bilinen, kapı kapı dolaşıp az da olsa birşeyler alabilenler var ya! Onlar kendilerine zekât verilmesi gereken, şer'î ölçülerin dilenci saydığı kimseler değildir. Çünkü o, rızkını te'mîne muktedirdir. *Tîbî* bunların zekâta müstehak olmadığını söyler. Ancak hadisin asıl gayesinin muzdar kalmadıkça böyle dilenmeyi zemmetmek olduğu belirtilmiştir. Öylelerine de zekâtın verilebileceği kabul edilmiştir.

DİLENMEK HARAMDIR

"Kişiye, ancak çalışarak kazandığı şey helâldir" (Necm 39) diyen dinimiz, gerçek fakirin dilenmesine ruhsat vermiş ise de, çok kayıtlı olarak vermiştir. Şer'î ölçülerle fakir sayılmayacak kimsenin dilenmesini yasaklamıştır. Bir hadiste:

مَنْ سَأَلَ النَّاسَ أَمْوَالَهُمْ تَكَثُّرًا فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْرَ جَهَنَّمَ فَلْيَسْتَقِلَّ مِنْهُ أَوْ لِيُكْثِرْ

"Kim (zarurî) ihtiyacını defetmek için değil de malını) çoğaltmak için insanların mallarından isterse, cehennem korunu istemiş olur. Haydi buyursun (bunu bile bile dileyen) azla yetinsin, dileyen de malını çoğaltsın!" Bazı rivayetlerde, dilenmeyi haram kılacak miktar yukarıda kaydettiğimiz gibi sabah ve akşam yemeğine yetecek miktardır. Bazan bu gece ve gündüz bir günlük yiyecek olarak ifâde edilirken, "sabah veya akşama yetecek" diye tek öğünlük miktarla da ifâde edildiği olmuştur. Şu halde, dilenmek kesinlikle bir geçim vâsıtası, zengin olma yolu kılınmamıştır. Resûlullah bir başka hadiste dilenmesi caiz olmayan kimse, malını artırmak için dilenecek olursa, *"Kıyamet günü bu mal, yüzünde bir yırtık, elinde yemekte olduğu cehennemden koparılmış kızgın bir taş parçası olacak..."* diye tehdîd eder.

SIHHATİ YERİNDE GÜÇLÜ

Dilenmeyi haram kılan şartlardan biri *"sağlıklı ve güçlü olmak"*tır. Hadiste ذى مرة سوى diye ifâde edilmiştir. *Zî-Mirre* kuvvetli, şiddetli mânasına gelir. Seviyy de "sakat olmayan", "âzâları tam" manasına gelir. Şu halde "zengin" e olduğu gibi "çalışabilecek durumda olan"a da dilenmek yasaklanmış olmaktadır.

2061 ٦– وعن عطاء بن يسار قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلاَّ لِخَمْسَةٍ: لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ لِغَارِمٍ، أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَى الْمِسْكِينُ لِلْغَنِيِّ]. أخرجه مالك وأبو داود.

«الْغَارِمُ» الكفيل ومن عليه دين ادّانه في غير معصية ولا إسراف.

6. (2061)- *Atâ İbnu Yesâr* merhum anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sadaka şu beş kişi dışında zengine helâl değildir:

1-Allah yolunda gazveye çıkan,

2-Sadakayı toplamak için çalışan,

3-Borçlanan,

4-Sadaka malını kendi parasıyla satın alan,

5-Komşusu fakir olan kimse. Şöyle ki: Bu fakire sadaka verilir, o da bundan zengin komşusuna hediyede bulunur." [Muvatta, Zekât 29, (1, 268); Ebû Dâvud, Zekât 22, (1635, 1636); İbnu Mâce, Zekât 27, (1841).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abdilberr,* bu hadisin bir önceki rivâyette (2060) kaydettiğimiz, zengine ve çalışabilecek durumda olan sağlıklı kimseye zekâtın haram olduğunu beyan eden mücmel hadisi tefsir ettiğini belirtir. Orada zekât, âmm bir ifâde ile bütün zengin ve sağlıklı kimselere haram edilirken, burada sağlıklı ve zengin olduğu halde zekâttan istifâde edebilecek istisnaî kimseler açıklanmaktadır.

2- Esasen, bu hadisin sadakaların nerelere harcanacağını açıklayan âyet-i kerîme ile de alakalı olduğu söylenebilir. Çünkü mezkûr âyette de, sadakalar olarak ifâde edilen devlet hazinesinin öncelikle nerelere harcanabileceği beyan edilmektedir.

"1-Fakirlere, miskinlere,

2-(sadaka) üzerine memur olanlara (toplayan, dağıtan, muhâfaza eden vs.),

3-Kalpleri (müslümanlığa) ısındırılacak olanlara,

4-Kölelere,

5-Borçlulara,

7-Allah yolunda,

8-Yolculara..." (Tevbe 60).

Hadiste sayılanlardan ilk üçü âyet-i kerîmede aynen zikredilmektedir: Gâzi, sadaka üzerine çalışan ve borçlanan. Diğer ikisi ise yani satın alma ve hediye yoluyla intikal, sadakanın Kur'an'da belirtilen hedefine ulaştıktan sonra tedâvülüyle ilgili ruhsatı ifâde etmektedir.

3- Yine şunu da belirtelim ki, hadiste zikredilen bu istisnaî durumlarda da bazı teferruat, bazı kayıtlar mevcuttur. Meselâ zekât üzerine çalışan zengin de olsa, zekât malından ücret alabilecek ise de, bu kimsenin Hâşimî ve Muttalibî olmaması gerekir, nitekim bu husus daha önce belirtildi (2056 hadis).

Keza zengin borçlu için de bazı kayıtlar mevcuttur. Bunun borçlanması, bir hayır işini yürütmek veya iki kişinin arasını bulmak gayesiyle olur, neticede fakir düşerse, bunun durumunu kurtarmak, borcunu öde-

mek için sadakadan verilebilir. Değilse kendi işi için borçlanan bu "zengin borçlu" sınıfına girmez, fakir sınıfında mütâlaa edilir.

Zekât malının hediye olunca helâl oluşunun hadislerde şöyle bir örneği var. *Hz. Âişe*'nin âzadlısı *Berîre*'ye sadaka olarak gelen eti o da *Hz. Âişe*'ye hediye ederdi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: هو لها صدقة ولنا هدية *"Bu, ona sadakadır, bize ise hediyedir"* buyurarak yemiştir" (Bak: 2065). Bir başka örnek 2063 numaralı hadiste gelecek.

4- Ulemâ, farz olan sadakanın yani zekâtın, belirtilen bu beş durumun dışında zengine helâl olmayacağı hususunda icma etmiştir. *Ebû'l-Velîd el-Bâcî:* "Bir kimse, zengin olduğunu bilerek, bu beş sınıf dışında kalan bir zengine zekât verecek olsa câiz olmaz, bu meselede hiçbir hilâf da mevcut değildir" der. *İbnu'l-Kâsım:* "Zekatını zengin veya kâfire vermiş ise tazmîn eder (yani tekrar zekât verir)" demiştir.

Ancak, nâfile olan sadaka hediye gibidir, zengine de fakire de helâldir, verilebilir.

5- *Hattâbî* der ki: "Hadis, Allah yolunda gazve yapan kimsenin zengin bile olsa, sadakadan alıp, gazve sırasında onu kullanmasının câiz olacağını beyân etmektedir." Bu, âyet-i kerîmede geçen "Allah yolunda" kısmına girer. *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Râhûye* böyle hükmetmişlerdir. Ebû Hanîfe ve ashâbı ise: "Gâziye, gazveden ayrılmadıkça sadakadan verilmez" demiştir.

İKİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HELÂLDİR?

2062 ١ – عن زياد بن الحارث الصدائي رضي الله عنه قال: [أتيتُ رسولَ الله ﷺ فبايعته. فأتاه رجلٌ فقال: أعطني من الصدقة. فقال له رسولُ الله ﷺ: إنَّ الله تعالى لم يرضَ بحكمِ نبيٍّ ولا غيرِه في الصدقاتِ حتى حكم فيها هو. فجزَّأها ثمانيةَ أجزاءٍ. فإن كنتَ من تلك الأجزاءِ أعطيتُك حقَّك]. أخرجه أبو داود.

1. (2062)- *Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip biat ettim. O sırada bir adam gelerek: "Bana sadakadan ver!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama: *"Allah, sadakalar husûsunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi. Ve, sadakaları sekiz hisseye ayırdı. Eğer sen bunlardan birine girersen senin hakkını derhal sana veririm"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Zekât 23, (1630).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî,* zekâtı, Kur'an'da belirtilen sekiz sınıftan sadece birine vermenin caiz olmayacağı, hisse sahiplerine göre ayırmak gerektiği hususuna bu hadiste delil bulunduğunu söyler. Bu hükme, hadiste geçen: *"...senin hakkını derhal sana verirdim"* ifadesi delil kılınmış, "Bu cümle ile, her bir kısmın tek başına sadakada bir hakkının bulunduğu beyan edildi" denmiştir. Şâfiî ve bir kısım ulemâ bu görüştedir.

İbrahim Nehaî: "Eğer mal çoksa ve bütün kısımların her birine pay edilmesine müsaitse, her kısma bir pay ayrılır, azsa tek bir kısma da verilebilir" demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* de görüşe uygun olarak: "Kısımlara ayrılması evladır, ancak tek bir sınıfa verilmesi de câizdir" demiştir. *Ebû Sevr:* "İmam taksim ederse bütün sınıflara verir, mal sahibi verirse

bir sınıfa vermesi câizdir" der. İmam Mâlik: "Mal sahibi bu sınıflardan en ziyâde muhtaç olanı araştırır, ihtiyacı fazla olanı başa almak sûretiyle sıraya kor. Bir yıl yolcuları daha çok muhtaç, ertesi yıl fakirleri daha muhtaç görebilir" der.

Ebû Hanîfe ve ashabı ise şöyle söylerler: "Mal sâhibi muhayyerdir, zekâtını bu sekiz sınıftan dilediğine verir." Süfyân-ı Sevrî, *İbnu Abbâs, Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh* gibi *Selef-i Sâlihîn*'in başka büyüklerinin fetvalarının da bu merkezde olduğu rivayet edilmiştir.

2- *Hattâbî,* hadisi açıklarken rivâyette ortaya çıkan mevzu dışı bir inceliğe dikkat çeker: "Resûlullah'ın: "Allah sadakalar husûsunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi" sözü gösteriyor ki, şer'î beyanlar iki şekilde vukûa gelmektedir:

1) Bazıları var ki, Kitabullah'ta bizzat Allah tarafından vaz'edilmiştir, bu hususta bir de *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilâve beyan getirmesine, usûl (denen bir kısım aklî ve naklî delillerin) şehâdetine ihtiyaç yoktur.

2) İkinci bir kısım var ki, onların Kitap'ta zikri, mücmel olarak gelmiştir, açıklanmaları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bırakılmıştır. O bunları ya bizzat, fiil ve sözleriyle tefsîr eder, açıklar ya da mücmel olarak bırakarak, ümmetinin fakihlerine havale eder. Onlar usûl'e uygun delillerle bunları kıyasa ve istinbata tâbi kılarak açıklarlar.

3- Ulemâ, zekâtın verilmesi gereken altı kısımda ittifak eder. İhtilâfları, *müellefe-i kulûb* denen kalpleri İslâm için kazanılacak olanlar ile âmilîne aleyh denen zekâtın toplanması ve dağıtılması işlerinde çalışanlar üzerinedir. Şöyle ki:

1) Müellefe-i kulûb: Bu, zekât parasından ayrılacak payla müslümanlara yakınlık ve taraftarlığı kazanılacak kimseleri ifade eder... Yani maddî avantajla ısındırılıp, sonra da müslüman olması sağlanacak olan kimselerdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Huneyn savaşında elde edilen ganimetten şâir, edip, kabîle reisi gibi, halk arasında müessiriyet ve nüfuzu olan îtibar ve mevkî sahibi kimselere bol bol vererek muhalefetlerini önlemiş, yakınlıklarını sağlamıştı. Sonradan bunların samîmi birer müslüman oldukları görülmüştür.

İşte bu maksadla zekâttan ayrılacak pay husûsunda, İslâm'ın şaşaalı bir şekilde hakimiyet kurmuş olduğu dönemlerde yaşamış olan müctehîd imamlar, bazı tereddütler ifade etmişlerdir:

★ *Hasan Basrî, Ahmet İbnu Hanbel* gibi bazıları: "Bu sâbit, değişmez bir paydır, müslümanlar buna ihtiyaç duyarlarsa, bu maksadla zekâttan pay ayırırlar" demiştir.

★ *Ebû Hanîfe,* Ashâbı ve Şa'bî gibi bir kısmı, "Müellefe-i kulûb, Resûlullah'la birlikte sona ermiştir, artık bu kısma pay ayrılmaz" demiştir.

★ *İmam Mâlik:* "Müellefe-i kulûb hissesi diğer hisselere rücû eder" demiştir.

İmam Şâfiî: "İslâm'a kazanılması için, müşrike sadakadan pay ayrılması câiz değildir" demiştir.

Görüldüğü üzere çoğunluk, bu hisseye pay ayrılmaması istikametinde görüş beyân etmiştir.

2) *Âmilîne aleyh-* yani zekât üzerine çalışanlar: Bunlar zekâtın toplanması, merkeze getirilmesi, merkezde korunması, müstehaklarına dağıtılması gibi zekâtla ilgili hizmetlerde çalışan memurlar sınıfını teşkîl eder: Tahsildarlar, kâtipler, muhâsipler, müfettişler, bekçiler, çobanlar vs. pek çok çeşitleri mevzubahistir. Bu işlerde, parasız çalışacak insanlar çıkarsa da bütün hizmetleri parasız yürütmek mümkün olmaz. bunlara, toplanan zekâttan *ücret-i misil*[39] denen belli bir ücret ödenir. İşte sadedinde olduğumuz hadis ve dahi ayet-i kerîme bu hizmetlerde çalışan kimselere zengin dahi olsalar zekâttan pay ayrılacağını tasrîh etmişlerdir. Ancak, bir malın zekâtını çıkarıp ehline dağıtma işini adam kendisi yapıyor ise maldan âmilîne aleyh payı ayrılmaz.

Âl-i Beyt'e mensup olan kimseye bu kısımdan da pay ayrılamayacağı önceki hadiste açıklanmıştır.

2063 ٢– وعن أم عطية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا، واسمها نُسَيْبَةُ قالت: [تُصُدِّقَ عَلَىَّ بِشَاةٍ فَأَرْسَلْتُ إلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا بِشَيْءٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: لاَ، إلاَّ مَا أَرْسَلَتْ بِهِ نُسَيْبَةُ مِنْ تِلْكَ الشَّاةِ. فَقَالَ هَاتِ، فَقَدْ بَلَغَتْ مَحِلَّهَا]. أخرجه الشيخان.

2. (2063)- *İsmi Nüseybe* olan Ümmü Atiyye (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bana bir koyun tasadduk edilmişti. *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'ye bir miktar et gönderdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o sırada *Hz. Âişe*'ye:

39– Ücret-i misil, emsaline verilen ücret miktarınca demektir. Emsalin aldığından ne az ne de çok.

"Yiyecek birşeyler var mı?" diye sormuş, *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) de:

"Hayır! Ancak, *Nüseybe*'nin şu (kendisine tasadduk edilen) koyundan gönderdiği bir miktar et var" cevabını vermiş. Resûlullah:

"Getir onu, o koyun yerini bulmuş (bize hediye olarak gelen zekât olmaktan çıkmış)tır" demiş." [Buhârî, Zekât 31, 62, Hibe 5; Müslim, Zekât 174, (1076).]

AÇIKLAMA:

Müstehak olana sadaka olarak gelen bir malın, onun tarafından bir başkasına hediye edilmesi veya satılması hâlinde "sadakalık" vasfını kaybedeceği; bu durumda, sadaka yemesi haram olan kimselere o malın helâl olacağı daha önce açıklandı (2061. hadis).

2064 ٣– وفي أخرى لهما ولأبى داود والنسائى عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِلَحْمٍ تُصدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقَالَ: هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ].

3. (2064)-Yine *Sahîheyn*'de ve ayrıca *Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'den rivâyet edilen bir hadiste denmiştir ki:

"Berîre (radıyallâhu anhâ)'ye tasadduk edilen bir etten Resûlullah'a ikrâm edilmişti. (Etin menşeini öğrenen Resûlullah: *"Bu ona sadakadır, bize ise hediyedir"* buyurdu." [Buhârî, Zekât 62, Hibe 5; Müslim, Zekât 170, (1074); Ebû Dâvud, Zekât 30, (1655).]

AÇIKLAMA için 2061. hadise bakılmalıdır.

2065 ٤– وعن بشير بن يسار: [زَعَمَ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ سَهْلُ بْنُ أَبِى حَثْمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ وَدَاهُ مِائَةً مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ، يَعْنِى دِيَةَ الأَنْصَارِىِّ الَّذِى قُتِلَ بِخَيْبَرَ]. أخرجه أبو داود.

4. (2065)- *Beşîr İbnu Yesâr* (rahimehullah)'dan nakledildiğine göre, *Sehl İbnu Ebî Hasme* denen Ensâr'dan bir zât ona şunu haber vermiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine (Sehl'e) zekât develerinden yüz tanesini diyet olarak ödemiştir. Yâni, Hayber'de öldürülen Ensârî'nin diyeti olarak." [Ebû Dâvud, Diyât 8, 9, (4521, 4523); Buhârî, Diyât 22.]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin *Ebû Dâvud*'daki aslı uzundur. Teysîr müellifi özetle-ye-

rek burada nakletmiş. Rivâyetin aslı şöyle: "Sehl İbnu Ebî Hasme anlatmıştır ki: Kavminden bir grup Hayber'e gitmiş, orada (iş icabı) birbirlerinden ayrılmışlar. Sonra arkadaşlarından birini öldürülmüş bulurlar. Ölünün yakınında bulunanlara: "Arkadaşımızı siz mi öldürdünüz?" diye sorarlar. Onlar: "Hayır, biz öldürmedik, öldüreni de bilmiyoruz!" diye cevap verirler. Oradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip durumu anlatırlar. O:

"Bunu öldüren hakkında bana beyyine (şâhid) getirin!" der. Onlar, bu meselede beyyineleri olmadığını söylerler.

"Öyleyse, der, ora halkı size yemin etsinler."

"Biz derler, yahudilerin yemimine râzı olmayız."

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kanın karşılıksız kalmasını istemez ve sadaka develerinden yüz deve ile fidye öder."

2- Teysîr müellifi, bu hadisi buraya kaydetmekle şu hükme dikkat çekmek istiyor: Kişi, devletin kendisine ödemesi gereken bazı tazminâtı, sadaka malından ödeyecek olursa, zengin bile olsa, bunu alabilir. Burada görüldüğü üzere, devlet, fâili meçhul cinâyetin diyetini, zekât develerinden kendisi ödemiştir.

2066 ٥ – وفي رواية لرزين عن أبى لاس: [أنَّ النبىَّ ﷺ حَمَلَ علَى إبِلِ الصَّدَقَةِ. قُلْتُ: وهُوَ في صَحِيحِ البُخَارِىِّ مُعَلَّقٌ، وَاللهُ أعْلَمُ].

5. (2066)- *Rezîn*'in kaydettiği bir rivâyette, *Ebû Lâs el-Huzaî* demiştir ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bizi hacca giderken) sadaka develerine bindirdi." [Buhârî, Zekât 49, Ahmed İbnu Hanbel 4, 221. (Bu rivayeti Rezîn ilâve etmiştir. Buhârî muallak olarak kaydeder. Ahmed İbnu Hanbel de Müsned'de.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette de zekât malından istifâdenin bir başka çeşidine örnek görüyoruz: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc yolunda, sadakaya ait develere bir kısım hacıların binmesine izin vermiştir. Rivâyetin, Ahmed İbnu Hanbel'deki aslında bu develerin zayıf olduğu ve hatta Ashâb'ın, "Bizi taşıyamayacağından korktuğumuz bu develere binmemizi mi emrediyorsunuz?" dediği belirtilir.

ZÜHD VE FAKR BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ZÜHD VE FAKRIN MEDHİ VE BUNLARA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER VE ASHÂBINDA FAKR HALİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Zühd, lügat olarak rağbet kelimesinin zıddıdır. Rağbet bir şeye ilgi göstermek, arzu ve istek izhâr etmek demektir. *Zühd* kelimesi burada, Kur'ân ve Sünnet'in iktiza ettiği şekilde, dünyaya karşı duyulan alâka ve rağbeti terketmektir. Bu yola girene zâhid denir. Gazâlî zühdü, "herhangi bir şeyden vazgeçip, onun yerine daha iyi ve daha güzeline dönmek" olarak târif eder. Ona göre, gerçek zâhid Allah'a yönelip, onun dışında cennet dâhil her çeşit zevkler dâhil her şeyi arkaya atan, îtibar etmeyen kimsedir.

Zühd, İslâm'ın övdüğü güzel ahlâklardan biridir. Ancak bunun Kur'ân ve sünnete uygun olması gerekir. Bunun da ilk şartı, Allah rızası için olmasıdır. Bu ilim, hâl ve amelden meydana gelir. Kişi, Allah için imkânı dahilinde olan dünyayı fiilen terketmedikçe zâhid olamaz. *Abdullah İbnu'l-Mübârek,* kendisine zâhid diyenlere: "Zâhid ben değilim, Ömer İbnu Abdilaziz'dir. Dünya onun ayağına geldiği halde, onu terketmiştir. Ben nereden zâhid olayım? Dünya bana teveccüh etmiş değildir ki, onu terk ile zâhid olayım" demiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zühd ile ilgili meseleler üzerinde çokça durmuştur. Bu mevzu üzerine çok sayıda hadis rivâyet edilmiştir. Bütün hadis kitaplarında zühd'le ilgili müstakil bölümler veya en azından bâblar mevcuttur. Buhârî'deki bölüm Kitâbu'r-Rikâk adını alır. "Rikâk", "rakîka" kelimesinin cem'idir, incelik, nezâket, acımak gibi mânalara gelir. Sertliğin zıddıdır. Zühd hadislerinin rikâk diye de isimlendirilmesi, onlardan herbirinin kalbde rikkat yani incelik ve rahmet duygularını uyandırması sebebiyledir.

Zühd, zihne ilk verdiği mâna ile dünyayı terketmektir. Dînimiz, dünyaya da ehemmiyet vermiş olması, dünya ve âhireti beraber mütâlaa eden bir hayat ve din anlayışı üzerinde durması sebebiyle dünyayı terk olarak anlaşılan zühd'ü övüp ona teşvik etmesi, ilk nazarda İslâm'ın ken-

di kendine tezâtı gibi görülebilir. Nitekim bu mevzu ulemâ arasında da uzun münâkaşalara sebep olmuştur. Bu sebeple, biz hadislere geçmeden önce uzunca bir açıklama ile konuyu tanıtmaya her iki fikri de olduğu gibi aksettirmeye çalışacağız. Ümîd ederiz, bu sûretle yanlış anlamalara meydan kalmaz.

Zühd konusunda M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaaları ise şöyle:

"Dünyevî hazları terk edip, cismânî meyillere karşı koyma mânalarına gelen *zühd*; sofilerce daha çok, dünya lezzetlerine karşı alâkasız kalıp, âdeta bir perhiz hayatı yaşamak.. davranışlarında "takva"yı esas tutarak, dünyanın, kendine ve insanın nefsine bakan yönlerine karşı da kararlı, hatta buğz ve nefret içinde bulunmak mânalarına gelir.

Bir diğer mânada *zühd*, ebedî ukbâ saadeti için muvakkat dünya rahatını terk etme şeklinde yorumlanmıştır ki, bunu da evvelki tefsire ircâ edebiliriz.

Haram ve helâllere karşı hassas olmak, zühdde ilk adım sayılır; ikinci adım ve kâmil merhale ise, meşrû ve mübah şeylerde bile, kılı kırk yararcasına gösterilen titizliktir.

Zühd insanı; hem üzerine aldığı sorumluluklara karşı, hem gelip ona toslayan bela ve musibetlere karşı hem de her köşe başında önünü kesen günah ve ma'siyetlere karşı olabildiğince sabırlı.. küfür ve dalâlet müstesnâ Yaradan'ın her türlü takdirinden hoşnut.. ve O'nun kendisine bahşettiği şeylerle, yine O'nun hoşnutluğunu, ahiret yurdunu ve insanın mutlak hakikate yönlendirilmesini gaye-i hayal haline getiren insandır. Onun kalbinin kulağında sürekli: قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى **-De ki: Dünya metaı ne de olsa azdır; âhiret ise takva ehli için mahz-ı hayırdır"** (Nisâ, 4/77) hakikati tınlamada, beyninin her guddesinde: وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا **-Allah'ın sana verdiği herşeyde âhiret yurdunu ara; bu arada dünyadan da nasîbini unutma!"** (Kasas, 28/77) gerçeği şu'lefeşân ve basîret ufkunun her köşesinde: وَمَا هٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ **-Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurdu ise, doğrusu işte gerçek hayat odur; eğer bilselerdi"** (Ankebût, 29/64) İlâhî beyanı, nümâyandır.

Zühdü; müdâyaka ve sıkıntı anlarında dahi şeriatın hududlarını koruyup kollama, zenginlik ve genişlik zamanlarında da başkaları için ya-

şama şeklinde tarif edenler de olmuştur.. ve yine onu Allah'ın helâlinden ihsan ettiği nimetlere karşı şükürle mukabelede bulunma, sonra bu mala terettüb eden bütün hakları yerine getirme.. ve İslâm'ı i'lâ etme mülâhazasının dışında mal biriktirmeme, tûl-i emellere girmeme şeklin-de yorumlayanlar da çıkmıştır.

Süfyân-ı Sevrî gibi büyükler, zühdü; âdî şeyler yiyip basit elbiseler giymekten daha ziyade, Hakk rızasına göre programlanmış ve tûl-i emellere kapalı kalabilmiş bir kalbin ameli olarak görmüşlerdir.[40] Bu anlayışa göre gerçek zühdün emaresi üçtür:

1. Dünya adına elde edilen şeylerden sevinç duymama ve kaybedilen şeylerden ötürü de mahzun olmama,

2. Medhedilince sevinmeme, zemmedilince de yerinmeme,

3. Hakk'a kulluk ve O'nunla halveti herşeye tercih etme.

Evet, zühd de, mebde itibariyle tıpkı havf u recâ gibi bir kalb amelidir. Ancak, zühd duygusunun insanın davranışlarına aksetmesi veya onları yönlendirmesi açısından bir farklılığı söz konusudur ki, bu da onun aksiyon ve davranış buududur. Zühde göre programlanmış bir sine, şuuru taaalluk etsin-etmesin, yeme-içme, yatma-kalkma, konuşma-sükut etme, halvet peşinde olma veya celvette kalma gibi birbirine zıt bütün davranışlarında zühd düşünür, zühd soluklar, zühd televvünleri içinde bulunur ve sürekli zühd rüyaları görür.. ve bütün bunların arkasında, dünyanın kendine ve insanların hevesâtına karşı ciddî bir tavır alması söz konusudur.

Bu duyguyu Mevlânâ ne hoş terennüm eder:

چیست دنیا از خدا غافل بودن   نی قماش ونقره وفرزند وزن
مال را کز بهر حق باشی حمول   (نعم مال صالح) گفت آن رسول
آب در کشتی هلاك کشتی است   آب اندر زیر کشتی پشتی است

-Dünya nedir? O Hüda'dan gafil olmaktır; kumaş, gümüş, evlad ve kadın değildir. Eğer dünya malını Hakk rızası için omuzlarsan, ona Hz. Resûl: 'İyi insan için iyi mal ne güzeldir!' buyurmuştur.[41] *Geminin içindeki su geminin helakine sebep, geminin altındaki su da onun hareketine vesiledir."*

Evet, ne dünyevî imkânlar ne de zenginlik zühde manî değildir.

40– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 115.

41– Bkz. Müsned, 4/197.

Elverir ki insan onlara karşı hakimiyetini korusun ve onların mahkumu olmasın. Vâkıa İnsanlığın İftihar Tablosu, kalbi, zühde göre programlandığı ve gözlerinin içine başka hayal girmediği halde fakirlerden fakir yaşamayı tercih etmişti. Zîra O, ümmetine ve husûsiyle de neşr-i hak vazifesinde bulunanlara misal olma mevkiinde idi. Bu itibarla da evvelâ peygamberlik vazife-i kudsiyesi, dünyaya alet ediliyor töhmetine meydan verilmeyecekti. *Sâniyen* O, bu yüce vazifede: إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى اللهِ -**Benim mükâfâtım ancak Allah nezdindedir**" (Yûnus, 10/72; Hûd, 11/29) di-yen seleflerine iktidâ etme durumunda idi.. *Sâlisen* O, neşr-i hakkı kendilerine vazife edinmiş ümmetinin âlimlerine hem bir nümune hem de rehber olma sorumluluğunu taşıyordu. Bu itibarla da O, hayatını en fakirâne bir çizgide sürdürecekti.. ve sürdürdü de.

وَشَدَّ مِنْ سَغَبٍ اَحْشَاءَهُ وَطَوَى تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَشْحاً مُتْرَفَ الأَدَمِ
وَرَاوَدَتْهُ الْجِبَالُ الشُّمُّ مِنْ ذَهَبٍ عَنْ نَفْسِهِ فَارَاهَا اَيَّمَا شَمَمِ
وَاَكَّدَتْ زُهْدَهُ فِيهَا ضَرُورَتُهُ اِنَّ الضَّرُورَةَ لاَ تَعْدُو عَلَى الْعِصَمِ
وَكَيْفَ تَدْعُو اِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةُ مَنْ لَوْلاَهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ

"*-O, açlıktan bağırsaklarını sargıyla sardı.. ve o latif cildli mübarek böğürlerini taşlarla sıkıştırdı. Koca koca dağlar altın kesilip O'na arz olunmayı niyaz ettiler de, himmeti çok yüksek olan O zat onlara karşı müstağni davrandı. O'nun dünyevî ihtiyaçları da zühdünü te'yid eder; zîra O masumlar masumunun zaruret ve ihtiyaçları O'nun ismetine ilişememişti. Onun ihtiyaçları, O'nu dünyaya nasıl davet edebilirdi ki, O olmasaydı, dünya ademden kurtulup varlığa eremezdi*" diyen Busayrî, O'nun ihtiyaç içindeki istiğnâsını ve zaruret içindeki yüce himmetini ne güzel ifade eder!

Zühde dair daha ne güzel sözler söylenmiştir! Biz onlardan, tevehhüm-i ebediyetin yalanını yüzüne vuran ve tûl-i emeli temelinden sarsan, *Hz. Ali*'nin bir sözüyle bu faslı noktalamak istiyoruz:

اَلنَّفْسُ تَبْكِي عَلَى الدُّنْيَا وَقَدْ عَلِمَتْ اَنَّ السَّلاَمَةَ فِيهَا تَرْكُ مَا فِيهَا
لاَ دَارَ لِلْمَرْءِ بَعْدَ الْمَوْتِ يَسْكُنُهَا اِلاَّ الَّتِي كَانَتْ قَبْلَ الْمَوْتِ بَانِيهَا

. . . .

اَمْوَالُنَا لِذَوِي الْمِيرَاثِ نَجْمَعُهَا وَدُورُنَا لِخَرَابِ الدَّهْرِ نَبْنِيهَا
كَمْ مِنْ مَدَائِنَ فِي الآفَاقِ قَدْ بُنِيَتْ اَمْسَتْ خَرَاباً وَدَانَ الْمَوْتُ دَانِيهَا

لِكُلِّ نَفْسٍ وَاِنْ كَانَتْ عَلَى وَجَلٍ مِنَ الْمَنِيَّةِ آمَالٌ تُقَوِّيهَا
فَالْمَرْءُ يَبْسُطُهَا وَالدَّهْرُ يَقْبِضُهَا وَالنَّفْسُ تَنْشُرُهَا وَالْمَوْتُ يَطْوِيهَا

- Nefs dünyaya karşı ah u efgan içinde.. hem de kurtuluşun, dünya ve içindekilerini terk etmeye bağlı olduğunu bildiği halde. İnsanoğluna öbür âlemde, buradan göçmeden bina ettiği evlerin dışında, içinde oturacağı bir yuva yoktur.

....

Mallarımız ki biz onları mirasçıları için topluyoruz. Evlerimiz ki biz onları dehrin harab etmesi için bina ediyoruz. Çevremizde muhkem yapılmış nice binalar vardır ki harab oldu.. ve öleceklere ölüm gelip çattı. Hemen herkeste şöyle-böyle ölüm korkusu olsa da, dünyaya karşı onları canlı tutan emelleri de var. Kişi onları serer, sergiler, zaman gelir dürer. Nefis dört bir yana yayar, arkadan ölüm gelir katlar..."[42]

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ، آمِينَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ!

FAKR NEDİR?

Bu bölümün başlığında yer eden ikinci kelime fakr'dır. Fakr, gınâ'nın yani zenginliğin zıddıdır, muhtaç olunan şeyin yokluğudur. İhtiyaç duyulmayan şeyin yokluğu fakirlik sayılmaz. İhtiyaç duyduğu şeyi alabilme imkânı olan kimse de fakir sayılmaz. Ancak; وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ **"Allah zengindir, sizler fukarasınız"** (Muhammed 38) âyet-i kerîmesinin ıtlakına bakılınca, insanların fıtrî bir fakirlikleri mevzubahistir. Kaldırılıp atılamayan, hiçbir surette telâfî edilemeyen bir fakirlik. Şu halde bu mânada fakr, halkın örf ve anlayışındaki dünyalık eksikliği, maddî noksanlık değildir. Belki insandaki ebediyet duygusu, genç kalma hırsı dâhil bitip tükenmeyecek, dünya da verilse tatmin olmayacak her türlü talepler, arzular, ihtiyaçlar ve hatta temennîlerde ifadesini bulan hudutsuz ihtiyaçlarına cevap verememekten ileri gelen fıtrî aczidir.

Hemen belirtelim ki, buradaki mevzumuz bu fakr'ın tahlîli değildir. Sadedinde olduğumuz fakr, kişinin dünyalık karşısındaki tutumudur. *Ebû İsmâil el-Ensârî*, bu fakr'ı: "Kişinin dünyadan, talep yönüyle de, biriktirme yönüyle de, zemm yönüyle de medh yönüyle de elini çekmesidir" diye târif eder. Birçokları: "Bundan murad, kişiye dünyalık ha gelmiş, ha gelmemiş, varlığı ile yokluğunun kalbde eşit olmasıdır" demişlerdir.

42- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 69-73

Fakr'ın tavsîfiyle ilgili olarak yapılan tariflerin çeşitliliğini gözönüne alan Gazâlî fakr'ı beş mertebede inceler. Bunu yaparken malını kaybeden bir kimsenin misalini ele alır ve eğer o adam, bu mala muhtaç ise kaybettiği bu malına nisbeten fakirdir der. Açıklamasına devam eden Gazâlî o adamın bu fakirliğinin beş halde olabileceğini söyler. Şöyle ki:

Birinci Hâl: Muhtaç olduğu bu mal, ona verilse bundan hoşlanmaz, istikrah eder. Kendisini meşgul edeceğini düşünerek şerrinden korunmak için ondan kaçınır. Onun bu hâli, malı karşısındaki en üstün hâldir. Buna zühd, kendisine de zâhid denir.

İkinci Hâl: Bu mala heves etmez. Eline geçecek olsa ne sevinir ne de üzülür. Bu hale rıza, sahibine de razı denir.

Üçüncü Hâl: Mala kavuşmak, kavuşmamaktan daha iyidir. Bu mala rağbeti olduğu için peşinden koşmuş değildir, kendiliğinden gelince memnun kalmıştır. Bu kanaattir, sahibine *kâni* denir. Çünkü mevcutla yetinmiş, azıcık bir hevesi olmakla beraber bunun peşinde koşmamış.

Dördüncü Hâl: Kaybettiği serveti aramaması, acziyeti sebebiyledir. Mala karşı heveslidir, imkânı olsa peşinde koşup arayacaktır. Buna *hırs*, sahibine *hâris* denir.

Beşinci Hâl: Elinde olmayan servete muhtaç olma hâlidir. Onun temîni zarûridir. Ekmeği olmayan aç, elbisesi olmayan çıplak gibi. Buna ızdırâr, sâhibine de muzdar denir. Bunun teminine hevesi kuvvetli olsa da, zayıf olsa da fark etmez. Fakat buna heves etmemek pek enderdir.

Şu halde, bunlar fakirin beş hâlidir ve en üstünü zühd'dür.

FAKİRLİK Mİ ZENGİNLİK Mİ?

Fakrla ilgili hadislerin birbirine zıt görünen hükümleri ifâde etmesi bir kısım İslâm büyüklerini fakirlik mi, zenginlik mi? meselesinde ihtilafa sevketmiştir. Meselede üç görüş ileri sürülmüştür:

1- Fakirlik Üstündür Diyenler: Bunlar, öncelikle 2067 numarada kaydedeceğimiz hadis olmak üzere, bir kısmı, onu müteâkip görülecek olan fakrı övücü hadislere dayanırlar.

2- Zenginlik Üstündür Diyenleri te'yit eden hadisler çok. Bunlardan biri Buhârî'de gelen:

إنَّ الأكثرين هم المقلّون يوم القيامة الاّ من قال هكذا وهكذا وهكذا

عن يمينه وعن شماله ومن خلفه وقليل ما هم

"Burda çok malı olanlar, kıyamet günü az mal sahibi olacaktır. Fakat, (azalacak, endîşesine düşmeden Allah rızası için) bol bol verenler müstesna. Ancak böyleleri ne kadar az!"

Bir diğer delil: *Sa'd*'ın rivâyeti. Resûlullah kendisine:

.... انّك ان تذر ورثتك اغنياء خير من ان تذرهم عالة

"Vârislerini zengin bırakman, senin için fakir bırakmandan daha hayırlıdır" demiştir.

Bir diğer delil: *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh), bütün malını Allah yoluna bağışlamak husûsunda Resûlullah'a fikrini açınca, müsaade etmemiş ve şöyle demiştir: امسك عليك بعض مالك فهو خير لك "Malının bir kısmını kendine sakla, bu senin için daha hayırlıdır."

Bir diğer delil: Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın merfu rivâyetidir:

"Allah zengin, muttakî ve kendi halindeki kulu sever."

Bir diğer delil: Ashâb'ın fakir olanları, Resûlullah'a: "Zenginler hayırda bizi geçti, Allah yolunda harcadıklarının ücretlerine de erdiler, aradaki sevap farkını nasıl telafi edelim?" mânasında yaptıkları müracaatı anlatan uzunca rivâyetin sonunda Resûlullah şöyle buyurmuştur: ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء *"Zenginlik Allah'ın bir fazlıdır, onu dilediğine verir."*

Bir diğer delil: *Amr İbnu'l-Âs*'a Resûlullah ücret verdiği zaman, Amr (radıyallâhu anh)'ın istiğna göstererek almak istememesi üzerine şöyle buyurmuştur: نعم المال الصالح للرّجل الصّالح "Sâlih mal, sâlih kimsenin elinde ne kadar iyidir!"

Bu bâbta başka rivâyetler de mevcut.

3-Kefâf (orta yol) Üstündür: *İbnu Hacer el-Askalânî*'ye göre fakirlik ve zenginlik her ikisinin de hem lehinde hem aleyhinde delillerin eşitliği karşısında *Ahmed İbnu Nasr ed- Dâvudî*, bu bâbta en güzel te'vili yapmıştır. Der ki: "Fakirlik ve zenginlik, Allah'ın iki imtihan vâsıtasıdır, bunlarla kullarını şükür ve sabır hususlarında imtihan etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmuştur: **"İnsanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye, yeryüzünde olan şeyleri, yeryüzünün süsü yaptık"** (Kehf 7).

Keza: **"...Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz..."** (Enbiya 35). Ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fakirliğin şerrinden, zenginliğin şerrinden Allah'a sığınmıştır..."

Meseleyi uzunca tahlîl eden *ed-Dâvudî*, bahsi şöyle noktalar: "Fakir ve zengin, her ikisi de fakirlik ve zenginlikleri sebebiyle hem medhi hem de zemmi gerektiren eşit ölçüde iyilik ve fenâlıklara mâruzdurlar. Öyle ise, en uygunu kefâf (yetecek) miktarıdır. Nitekim şu âyet de buna delil olmaktadır: **"Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın"** (İsrâ 29). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*da şöyle dua etmişlerdir: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوتاً "Rabbim, Muhammed âilesinin rızkını yetecek kadar ver (fazla da olmasın, eksik de)."

*Kefâf*ı diğerlerine üstün görenlerden Kurtubî, el-Müfhim'de şöyle der: "Allah Teâla Hazretleri, Resûlünde *(aleyhissalâtu vesselâm)* fakr, gınâ ve kifâf her üç hâli de bir araya getirmiştir. Şöyle ki: Fakirlik ilk hâli idi. Nefsiyle cihâd ederek bunun gereğini yerine getirdi. Sonra Cenâb-ı Hakk fetihleri müyesser kıldı ve zenginler seviyesine çıkardı. Bu hâlin gereğini de, serveti müstehak olanlara dağıtmak, onunla ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmak, ailesine zarûrî ihtiyaçlarını giderecek kadar mal ayırıp gerisini fukaraya ulaştırmak sûretiyle yerine getirdi. Öldüğü sırada yaşadığı hâl de kefâf idi."

Kurtubî, sözlerine devamla der ki: "Bu kefâf hâli, hem azdırıcı zenginlik, hem de sıkıntıya atıcı fakirlik hâlinden iyidir. Ayrıca kefâf sahibi, fakirlerden addedilir. Çünkü o, dünyanın hoş şeyleri ile tereffüh etmez. Bilâkis, kefâf miktardan fazla olandan sakınmak için sabır husûsunda nefsiyle cihâd eder. Memduh olan fakr'ın ondan uzak tutacağı tek şey, ihtiyacın getireceği kahr ile dilenciliğin getireceği zillettir."

Kefâfın üstünlüğünü te'yîd eden rivayetler vardır. Bunlardan biri Müslim'de de gelmiş bulunan şu hadistir: قَدْ اَفْلَحَ مَنْ هُدِىَ اِلَى الإِسْلاَمِ وَرُزِقَ الْكَفَافَ وَقَنِعَ *"İslâm hidâyetine erdirilip yeterli rızkı da verilmiş olan kimse, verilene kanaat ederse kurtulmuştur."*

Nevevî, Kefâfı: "İhtiyaçları eksiksiz karşılayıp fazlalık da bırakmayan mal" diye tarif eder.

Kurtubî de: "İhtiyaçları gideren, zarûriyâtı karşılayan ve tereffüh ehline kalmayan mal" diye târif eder. Resûlullah'ın: "Allah'ım Muhammed ailesinin rızkını kefâf yap" duası da bu mânadadır. Yani: "Allah'ım başkasından isteme zilletine düşürmeyecek, ihtiyaçlara yetecek kadar ver. Bunda, dünyada saçılma ve tereffühe sevkedecek fazlalık olmasın" demektir. Bu hadiste kefâf miktarı efdal görenlerin haklılığına delil vardır.

Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi ve âilesi için her zaman en iyiyi dilemiştir. Ayrıca: خير الأمور أوسطها *"İşlerin en hayırlı olanı vasatıdır"* buyurmuştur.

İbnu'l-Mübârek'in Kitâbu'z-Zühd'de kaydettiğine göre, İbnu Abbâs'a az amel az günah sahibi mi efdal, çok amel çok günah sahibi mi efdal? diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Selâmete hiçbir şeyi eşit tutmam. Kimin yetecek miktarda geliri olur, kanaat de ederse, zenginliğin ve fakirliğin afetlerinden emniyette kalır." İbnu Mâce'de gelen bir rivâyet de bu husûsu te'yîd eder: *Hz. Enes*'in rivayetine göre Resûlullah: *"Kıyamet günü, kendisine dünyada iken sadece yetecek miktar (kût) verilmiş olmasını temennî etmeyecek ne bir tek zengin vardır, ne de bir tek fakir"* buyurmuştur.

İbnu Hacer bu nakillerden sonra der ki: "Bütün bu söylenenler doğrudur. Ancak, fakirlik mi efdaldir zenginlik mi? sorumuza kesin bir cevap değildir. Çünkü ihtilâf, bu iki sıfattan biriyle muttasıf olan hakkındadır. Bunlardan hangisi kişi hakkında daha iyidir? Bu sebepledir ki, ed-Dâvudî, mezkûr sözünün sonunda şunu söyler: "Önce belirtelim ki: "Bunlardan hangisi efdaldir? suali doğru değildir, zîra bunlardan birinde, diğerinde bulunmayan bir amel-i sâlih bulunması muhtemeldir. Böylece o, bu sâlih amel sebebiyle efdal olur. Öyleyse onlar hakkında uygun sual şöyle olmalıdır: "Bu iki halden herbirinin, diğerinin iyi ameliyle boy ölçüşecek bir iyi ameli bulunması haysiyetiyle eşitlenecek olurlarsa hangisi daha iyidir?" Der ki: "Bu durumda, bunlardan hangisinin efdal olduğunu Allah bilir." Takiyyuddin Ahmed de aynı şeyi söylemiştir. Ancak o şunu da ilâve eder: "Her ikisi de takvâda eşit olurlarsa bunlar fazilette eşittirler." İbnu Dakîku'l-Îd, bir vesile ile yaptığı açıklamada, zenginliğin fakirliğe üstün olduğunu söyler, "çünkü der, zenginlik, sayesinde yapılan harcamaların sevabıyla kazanılan yakınlık sebebiyle, o ziyâde bir sevabı tazammum eder (içine alır). Ancak, efdal kelimesi nefsin sıfatlarına nisbetle eşref manasında olursa, bu takdirde durum değişir. Fakirlik sebebiyle, nefsin kötü tabiat ve kötü ahlâka karşı riyâzatla elde ettiği temizlik daha şereflidir. Böylece fakr, zenginliğe üstünlük elde eder. Bu mânadan hareket eden sûfîlerin cumhuru, sabırlı fakirin üstün olacağına hükmetmiştir. Çünkü, tarikatın esâsı, nefsin terbiye ve riyâzetine dayanır. Bu ise, fakirlikte, zenginlikten daha çoktur."

Muhammed İbnu Ebî Bekr der ki: "Ortadaki ihtilâf harîs olmayan fakir ile, cimri olmayan zengin hakkındadır. Çünkü, mâlumdur ki, **kanaatkâr fakir cimri zenginden efdaldir, keza cömert zengin harîs**

fakirden efdaldir... Her neyi kendi zâtı için değil de başka bir yönü için değer-lendiriyorsak, onu kastedilen bu yönüne izâfe etmek gerekir, tâ ki gerçek fazîleti böylece ortaya çıksın. Öyleyse, mal aslında li-aynihî yasaklanmış değildir. Allah'tan uzaklaştırıcı olması sebebiyle mahzurludur. Fakirlik de böyle. Zenginliği, kendisini Allah'tan uzaklaştıramayan nice zengin vardır. Nice fakir de var ki yoksulluk onu Allah'tan uzaklaştırıp şöyle dedirtmiştir: "Daha çok malım olsaydı ne olurdu?" Hülâsa, fakir hatardan (riskden) daha uzaktır, çünkü zenginliğin fitnesi fakirliğin fitnesinden daha şediddir..."

İbnu Hacer mevzu ile ilgili olarak şunları da keydeder: "Şâfiîlerden pek çoğu şükreden zenginin efdal olduğunu belirtmişlerdir. *Ebû Alî ed-Dehhâk* da şunu söyler: "Zengin, fakirden efdâldir. Çünkü zenginlik Hâlık'ın, fakirlik mahlûkun sıfatıdır. Hakk'ın sıfatı halk'ın sıfatından efdâldir." Bu sözü bir çok büyükler güzel bulmuştur.

Zengini fakirden üstün addeden *Taberî* gibi bazıları, meseleyi bir başka açıdan îzah ederler: "Şurası muhakkak ki, sabredenin çektiği sıkıntı, şükredenin çektiği sıkıntıdan çok daha ağırdır. Ne var ki, ben yine de *Mutarrıf İbnu Abdillah* gibi söyleyeceğim: "Sıhhatli olup şükret-meyi, belâ çekip sabretmeye tercîh ediyorum."

Bu sözde, insanın cibillî ve fıtrî olan sabırsızlığının değerlendirildiği görülmektedir. Yaratılışı icâbı insanoğlu musîbete fazla sabır ve tahammül gösteremez. Bu yüzden fazlı, sevabı ne kadar çok olursa olsun, belânın tâlibi çıkmaz. Bunu, esâsen dînimiz de tavsiye etmez. Şurası da muhakkak ki, istitâ (tahammül gücü) hasebiyle sabrın hakkını verenlerin sayısı, istitâ hasebiyle şükrün hakkını verenlerden daha azdır.

Ebû Abdillah İbnu Merzûk, ulemânın, fakirlik mi zenginlik mi, yoksa kefâf mı daha efdal olduğu husûsundaki ihtilâfına dikkat çektikten sonra der ki: "Meselenin aslı şudur: "Kul için, Allah indinde, fakirlik mi yoksa zenginlik mi daha iyidir, ta ki bu hâli iktisab edip onunla ahlâklansın? Bir başka ifâdeyle, acaba malda azlıkla, kalbini meşguliyetlerden boşaltıp, münâcâtın lezzetine nâil olmak ve uzun hesapların sıkıntılarından istirâhat bulmak için kazanç gayretine düşmemek mi daha iyi, yoksa zenginlikte başkalarına faydalı olmak imkanı bulunması hasebiyle tasadduk, yardım iyilikler, sıla-i rahimlerle Allah'a yakınlığı artırmak gayesiyle mal kazanmak için meşguliyet mi daha iyidir?"

İbnu Merzûk bu soruyu şöyle cevaplar: "Durum böyle olunca, bizce efdâl olan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Ashâbı'nın cumhuru tarafından tercih edilen dünyalıktan azlık, çiçeklerinden uzaklıktır.

Kazanma gayretine düşmeden, miras ve ganimet taksiminden payına düşenle dünyalığa kavuşanların durumuna gelince: Bunlar için, bu parayı iyilik yollarından biriyle çarçabuk tamamen elden çıkarmak mı daha hayırlıdır, yoksa başkalarına daha çok maddî yardımlarda bulunarak sevabını iyice artırmak düşüncesiyle, bu serveti nemâlandırmak için gayret göstermesi mi daha hayırlıdır?"

ELCEVAP: Bu hususta da önceki açıklamamız mûteberdir."

İbnu Merzûk'tan bu iktibası yapan *İbnu Hacer*, onun bir iddiasına katılmaz: Resûlullah'ın Ashabı'nın cumhuru tarafından fakirliğin benimsenmiş olması. "Onların ahvâlinden meşhur olan husus, bu iddiayı reddeder. Zîra, onlar, Allah fetihleri nasîb ettikten sonra iki kısma ayrıldı. Bir kısmı, şahsen nefsi zenginlik'le muttasıf olma haliyle birlikte servetlerini muhafaza edip yardımlar, sadakalar ve iyiliklerde bulunarak Allah'a yaklaşmayı devam ettirmeyi tercîh etti; bir kısmı da, fetihlerden önceki hâli üzre, yani yokluk ve darlık içinde hayatını sürdürmeyi tercîh etti, ancak bunlar, önceki gruba nisbeten cidden çok az kimselerdi. Selef'in hayatında ihtisâs yapanlar, söylediğimiz bu husûsun doğruluğunu bilirler. Onların bu durumlarını aksettiren haberler çoktur, sayıya gelmez."

Zenginlik ve fakirliğin leh ve aleyhindeki delil ve değerlendirmeleri bîtaraf olarak karşılıklı münâkaşalarla vermeye devam eden İbnu Hacer, zaman zaman şahsî tercihinin zenginlik tarafında olduğunu ihsas ettirecek ip uçları verir. Onlardan biri şu cümlesidir: Mevzû üzerinde tereddüdlü noktalar da vardır. Bunlardan biri hiçbir şeyi olmayan insanın durumudur. Bunun için evlâ olanı, isteme zilletinden kendini koruması için kazanmasıdır veya çalışmayı bırakıp istemeksizin açılacak rızık kapısını beklemesidir. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel* gibi zühd ve verâsıyla meşhur olmuş bir zâtın, kendisine bu hususta soran kimseye şöyle söylediği sahîh bir surette bilinmektedir: اِلْزَمِ السُّوقَ "Pazara müdavim ol, (ticaret yap)." Bir diğerinde اِسْتَغْنِ عَنِ النَّاسِ فَلَمْ اَرَ مِثْلَ الْغِنَى عَنْهُمْ "Halktan istiğna et. İnsanlardan istiğna kadar büyük fazilet bilmiyorum."

Ebû Bekr el-Mervezî'nin nakline göre *Ahmed İbnu Hanbel* şunu da söylemiştir: "Herkes için en uygun şey Allah'a tevekkül etmek ve nefislerini kazanmaya alıştırmaktır. Kim kazancı terketmenin efdâl olduğunu söylerse, dünyayı muattal hâle getirmek isteyen bir ahmaktır."

Ebû Bekr el-Mervezî de şunu söyler "Ta'lim ve taallümden alınan ücret, bana, insanların elindekini yiyip intizaren oturmaktan daha iyi-

dir... Meslek icra etmeden boş oturan kimseyi, nefsi, insanların elinde olanı istemeye dâvet etmiştir."

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de şunu söylemiştir: "(Nafile ibâdet ve tefekküre mâni) bazı durumların bulunduğu bir kazanç insanlara ihtiyaç arzetmekten daha hayırlıdır." Servet sahibi olan *Saîd İbnu'l-Müseyyeb'* den rivâyete göre, ölürken şöyle demiştir: "Rabbim, biliyorsun ki bu malı dînimi siyânet için topladım." Buna benzer ifâdeler seleften *Süfyân Sevrî, Ebû Süleymân ed-Dârânî* ve benzeri büyüklerden nakledilmiştir. Keza Sahabe ve Tâbiîn'e mensup büyüklerin hiçbirinden, kendilerini kaderin açacağı bir geçim kapısını beklemeye terkederek, rızık kazanma gayretini bıraktığına dâir rivâyet gelmemiştir. Zenginliği üstün görenler şu âyeti de delil göstermişlerdir. (Meâlen): **"Ey îmân edenler! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırmak üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayı."** (Enfâl 60). Derler ki: "Burada emredilen kuvvet ve "savaş atları" gibi şeylerin hazırlanması ancak mal ile mümkündür."

Sonuç olarak şunu söyleyeceğiz: Zenginlik veya fakirliği değerlendirirken, İslâm ulemâsı meseleyi tek zâviyeden görmemiş, çok buudlu olarak tahlîl etmiştir. Her görüş sâhibinin dayandığı nassî deliller olduğu gibi haklılık kazandıran nokta-i nazar da vardır. Hiç birini kesin bir dille reddetmek veya mutlak doğru olarak değerlendirmek mümkün değildir. Meselenin günümüz şartlarında muallâkta kalmaması için Bediüzzaman merhumun bir cümlesini kaydedeceğiz:

"Îlâ-yı Kelimetullah'ın bu zamanda bir büyük sebebi maddeten terakki etmektir!"

FAKR U GINÂ

Fakirlik, yoksulluk, muhtaç bulunduğu şeylere sahib olamama mânalarına gelen fakr; erbabınca kalben bütün varlıktan vazgeçip, sadece ve sadece abd ve Ma'bûd münasebeti içinde bulunma ve yalnız Allah'a muhtaç olma, varlığa karşı ihtiyaç alâkalarından kurtulma şuuruyla yaşamaya denir ki, tasavvufçuların "fakr"dan anladıkları da işte budur. O, halkın anladığı mânada fakirlik ve yoksulluk olmadığı gibi, insanlara karşı ihtiyaçlarını izhâr ederek dilencilikte bulunmak da değildir.

Fakr; varlığı kendinden olmayan herşeyden alâkayı kesip, doğrudan doğruya *Hazret-i Ehad u Samed'*e teveccühten ibarettir. Bu itibarladır

ki; insan bütün fâniyât ve zâilâtı kalben terk edip, sıfat ve zât-ı ilâhî'de, fânî olduğu ölçüde fakra ulaşmış ve الفقر فخرى **-Fakirlik iftihar vesilemdir"**[43] fehvâsınca fahre ermiş sayılır. Bir kudsî sözde de ifade edildiği gibi, fakr, îman ve iz'ânın bir buudu haline gelince, bütün iradeler, bütün meşîetler ve bütün havl u kuvvetler silinir gider de, sadece ve sadece Allah kalır.. Böyle birisinin dünyalar dolusu serveti de olsa, fânî ve zâil olması itibâriyle herşeyi vehm u hayal farzederek, sadece O'nu görür, O'nu bilir, O'nu düşünür.. ve acz u fakr şuuruyla sadece ve sadece O'na güvenir, O'na dayanır ve O'ndan başka herşeye karşı âdetâ kapanır. Nâbî merhum ne hoş söyler:

"Eyleme fakra hakaretle nazar ey Nâbî,
Fakr, âyinesidir suret-i istiğnânın

Fakr ile alâkalı bir hoş söz de *Hz. Mevlânâ* söyler:

الفقر جوهر وسوى الفقر عرض والفقر شفاء وسوى الفقر مرض
العالم كله صدى وغرور والفقر من العالم سر وغرض

Fakr, herşeyin özü, onun gayrısı ise sûret ve şekildir. Fakr bir şifa, başkası ise marazdır. Bütün âlem bir hevâ, bir çalım ve gurur, fakr ise varlığın sırrı ve özüdür."

Aslında insan, kendi acz, fakr ve ihtiyacını îman şuuruyla görüp sezmese bile bir realite olarak o hep aciz, fakir ve muhtaçtır ki, Cenâb-ı Hakk onun bu tabiî durumunu hatırlatma sadedinde şöyle buyurur: يا أيها الناس انتم الفقراء الى الله والله هو الغنى الحميد **-Ey insanlar, siz hepiniz Allah'a muhtaçsınız; Allah ise, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir Ganiyy u Hamîd'dir."** (Fâtır, 35/15) Evet insan "mümkinü'l-vücûd" iken vücûda gelebilmek için O'nun tercîh, takdîr ve meşîetine muhtaç olduğu gibi varlığını devam ettirebilmek için de yine her lâhza O'nun feyz-i vücûduna muhtaçtır.

İnsanın fakr ve ihtiyacı O'nun zilletine sebep değildir. Aksine, fakrının şuurunda olduğu ölçüde izzetine vesiledir. Zîra "Ganiy-yi Mutlak" olan Allah'a karşı fakr u ihtiyaç şuuru gınânın ta kendisidir. Evet insan, vicdânındaki nokta-i istinâd ve nokta-i istimdâdı duyup, hissedip O'na yöneldiği nisbette başka şeylere muhtaç olmadığı şuur ve idrâkine ulaşır ki, böyle birisi tam bir fakir olduğu halde, hiç kimseye ve hiçbir şeye karşı ihtiyaç hissetmez. Ve yine böyle bir fakir, kendi varlığı dahil

43– Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/87.

herşeyi Cenâb-ı Hakk'tan bilir ve sahib olduğu şeyleri O'nun vücûdunun ziyasının bir gölgesi sayar ki, tevhîd şuurunun bu seviyeye ulaşmasına "fenâ fillah" denir.. ve iki adım ötede de "bekâ billah" vardır. Bu mâna ile alâkalı olarak Hayâlî merhum şöyle der:

"Hayâlî fakr şalına çekmek cism-i üryanı,
Ânınla fahrederler, atlas u dîbâyı bilmezler."

Fakr; evliyânın şiârı, asfiyânın hâli ve Hakk sevgisinin de en bâriz emâresidir.

Fakır; Cenâb-ı Hakk'ın, dostlarının kalbine koyduğu öyle bir sırdır ki, onunla nurlanan gönüller ma'mur olur.

Fakır; İnsanın kalb gözünü, Hakk'ın tükenmez hazinelerine açan nurdan bir anahtardır; bu anahtara sahib olan dünyanın en zengini sayılır

Fakr; gınânın kapısıdır; o kapıdan geçebilenler vicdanlarında "Mâlikü'l-Mülk"ün sonsuz definelerine ulaşırlar. Ulaşırlar da, fakrı ayn-ı gınâ bulurlar. Bu itibarla da, *Hz. Cüneyd*'in de buyurduğu gibi, diyebiliriz ki: "**Gınâ**, fakrın kemâle erme keyfiyetinden başka bir şey değildir."[44]

Evet, Allah'a karşı iftikâr tamamlanınca, mutlak gınâya ulaşılır.. gınâya ulaşınca da, insan ruhu başka birşeye ihtiyaç hissetmez ki, halk arasında: "Asıl zenginlik kalp zenginliğidir" sözünün mâ'nası da bu olsa gerek..

Evet insan, böyle bir zenginliğe erince âdetâ her yerde geçerli bir kredi kartını elde etmiş gibi olur. Böyle sırlı bir sermayeye sahip olan ise ne güçsüzdür, ne de fakir. Bir eski söz bu yeni gerçeği, hiç yoktan iyidir ölçüsünde şöyle anlatır:[45]

Kuvvet O'nun biz güçlüyüz;
O'nun namıyla ünlüyüz,
Zirveler aşar yürürüz,
Zorluklar âsandır bize.
Malımız yok pek ganîyiz,
O'nun ile olduk aziz,
Tefekkürdür mesleğimiz
Yaş kuru irfandır bize.[46]

44– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 273.
45– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 224-227.
46– M. Fethullah Gülen, Kırık Mızrap, s. 38-39.

BİRİNCİ FASIL

ZÜHD VE FAKRIN MEDHİ VE BUNLARA TEŞVİK

2067 ١- عن سهل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [مَرَّ رَجُلٌ على رَسُولِ اللّٰه ﷺ فقالَ لِرَجُلٍ عِنْدَهُ: مَا رأيُكَ في هذَا؟ فَقَالَ: رَجُلٌ مِنْ أشْرَافِ النَّاس: هَذَا وَاللّٰه حَرِىٌّ إنْ خَطَبَ أنْ يُنْكَحَ، وَإنْ شَفَعَ أنْ يُشَفَّعَ. فَسَكَتَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ مَرَّ رَجُلٌ آخَرُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: مَا رَأيُكَ في هذَا؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰه. هذَا رَجُلٌ مِنْ فُقَرَاءِ المُسْلِمِينَ، هذَا وَاللّٰه حَرِىٌّ إنْ خَطَبَ لاَ يُنْكَحُ، وَإنْ شَفَعَ لاَ يُشَفَّعُ. وَإنْ قَالَ لاَ يُسْمَعُ لِقَوْلِهِ. فقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: هذَا خَيرٌ مِنْ مِلْءِ الأرْضِ مِثْلَ هذَا]. أخرجه الشيخان.

1. (2067)- *Sehl ibnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradı. Efendimiz, yanında bulunan bir zâta: *"Şu gelen kimse hakkında reyin nedir?"* diye sordu. Adam: "O, halkın eşrafındandır, bu vallahi bir kıza tâlib olsa hemen evlendirilmeye; birisi lehine şefaate bulunsa, şefaatinin yerine getirilmesine lâyıktır" dedi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sükût buyurdular. Derken az sonra bir adam daha uğradı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanındakine: *"Pekiyi bunun hakkında reyin nedir?"* dedi. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, müslümanların fakir takımındandır. Vallâhi, bu bir kıza tâlib olsa evlendirilmemeye, şefaatte bulunsa itibar edilmemeye, bir şey söylese dinlenilmemeye lâyıktır?" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu, onun gibilerin bir arz dolusundan daha hayırlıdır?" buyurdu."
[Buhârî, Rikâk 16, Nikâh 15, İbnu Mâce, Zühd 5, (4120).]

2068 ٢- وعن أبي ذر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰه ﷺ: لَيْسَتِ الزَّهَادَةُ في الدُّنْيَا

بتحريم الحلال ولا إضاعة المال، ولكن الزهادة أن تكون بما في يد الله تعالى أوثق منك بما في يدك. وأن تكون في ثواب المصيبة إذا أصبت بها أرغب منك فيها لو أنها أبقيت لك]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: لأن الله تعالى يقول: لكيلا تأسوا على ما فاتكم ولا تفرحوا بما آتاكم.

2. (2068)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: *"Dünyada zâhidlik, helâl olanı haram etmek veya malı ziyân etmekle olmaz. Gerçek zâhidlik, Allah'ın elinde olana, kendi elinde olandan daha çok güvenmen ve bir müsîbete düştüğün zaman getireceği sevabı sebebiyle, onun devamına rağbet göstermendir."* [Tirmizî, Zühd 29, (2341); İbnu Mâce, Zühd 1, (4100).]

Rezîn şunu ilâve etti: "Zîra Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: **"Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir"** (Hadîd 23).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hakîki zâhidliğin nasıl olduğunu anlatıyor. Buna göre kişinin, helâli haram kılmak, malını mülkünü yüzüstü bırakıp ziyan olmasına seyirci kalmak gibi bir kısım zoraki davranışların zâhidlikle ilgisi olmadığını belirtiyor. O halde gerçek zühd, kişinin Allah'ın rızkı vereceği husûsundaki vaadine güvenmek, ummadığı yerden rızık verdiğine kesin bir îmanla inanmak, Allah'a olan îtimad ve güvenini, elinde tuttuğu akar mal, sanat, mevki ve makam gibi şeylere olan güveninden çok fazla kılmaktır. Çünkü kendi elindekilerin telef olması, bir bir yok olması mümkündür, fakat Allah'ın elinde bulunanlar bâkîdir, ebedîdir. Nitekim âyet-i kerîmede: ما عندكم ينفد وما عند الله باق **"Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur"** (Nahl 96) buyurulmuştur.

Musîbetle ilgili cümlenin mânasını da *Aliyyü'l-Kârî* şöyle açıklar: " (Musîbete karşı şikâyetçi, tahammülsüz olma. Bilakis) hâsıl edeceği sevabı düşünerek, yokluğundan ziyâde varlığına rağbet et, devamını iste. İşte bu iki hal, senin gerçekten dünyayı terkedip âhirete yönelmiş olduğuna iki sâdık ve âdil şâhiddir."

2069 ٣- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إن سرك اللحوق بى فليكفك من الدنيا كزاد الراكب، وإياك ومجالسة الأغنياء، ولا تستخلقي ثوبا

حَتَّى تُرَقِّعِيهِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين. قال عروة: فما كانت عائشة تستجد ثوباً حتّى ترقع ثوبها وتنكسه، ولقد جاءها يوماً من عند معاوية ثمانون ألفاً فما أمسى عندها درهم. فقالت جاريتها: فهلاّ اشتريت لنا منه بدرهم لحماً؟ فقالت: لو ذكّرتيني لفعلت.

3. (2069)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Ey Âişe! Cennette) benimle olman seni mesrur edecekse sana dünyadan bir yolcunun azığı kadarı kifâyet etmelidir. Sakın zenginlerle sohbet arkadaşlığı etme. Bir elbiseye yama vurmadan eskimiş addetme."* [Tirmizî, Libâs 38, (1781).]

Rezîn şunu ilâve etmiştir: *"Urve* dedi ki: *"Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ), bir elbiseyi eskitip yamamadıkça ve içini dışına ters çevirip (bir zamanlar da öyle giyerek iyice eskitmedikçe) yenilemezdi. Bir gün kendisine, *Muâviye* tarafından gönderilmiş olan seksenbin (dirhem) geldi. Bu paradan, akşama tek dirhem kalmadı (hepsini tasadduk etti). Câriyesi ona: "Bana ondan bir dirhemlik olsun et alsaydın ya!" dedi. *Hz. Âişe*: " (Para varken) hatırlatmış olsaydın, isteğini yapardım" dedi."

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Âl-i Beyt'in yaşayışına ışık tutmaktadır. Dünya ile olan bağlantısını, gölgelenmek üzere bir müddet dibine oturup ondan sonra bırakıp giden yolcunun, güzergahta rastladığı ağaçla olan irtibatına benzeten Hz. Peygamber, zevce-i pâkleri Âişe vâlidemize uhrevî beraberliği daha bir garantileyecek hayat tarzının bir sahnesini tasvir ediyor: "Elbiseyi yamalı olarak giymeden yenilememek."

Âişe vâlidemiz (radıyallâhu anhâ), sadece yamamakla kalmıyor, renk vs. yönleriyle daha az yıpranıp, yenilik havası taşıyan iç yüzünü dış yüz yaparak, bir müddet öyle giyiyor. *Urve* (rahimehullah)'nin açıklaması, *Hz. Âişe*'nin bu davranışının fakirlik veya cimrilikten olmayıp, zahidlikten olduğunu göstermektedir. Umumî Açıklama kısmında temas edildiği üzere gerçek zâhidlik budur. Maddî imkanlar varken dünyaya itibar etmemek... Yüce vâlidemiz bunun örneğini vermiştir. Allah Kıyamet günü şefaatine müyesser kılsın.

2070 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ: اَللَّهُمَّ اجْعَلْ

رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوتاً]. وفي أخرى كَفَافاً. أخرجه الشيخان والترمذي.

« الْكَفَافُ » الذي لا يفصل عن الحاجة.

4. (2070)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Allah'ım, Âl-i Muhammed'in rızkını belini doğrultacak kadar ver* -Bir diğer rivâyette- *"yetecek kadar ver"* buyurmuştur." [Buhârî, Rikâk 17; Müslim, Zekât 126, (1055); Tirmizî, Zühd 38, (2362).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'tan rızk olarak, ölmeyecek kadar istemiştir. Rivâyetlerde bu miktar iki ayrı kelime ile ifâde edilmektedir. Kût ve kefâf. Kût, "ölmeyecek kadar", "belini doğrultmaya yetecek kadar" veya "başkasından istemeye ihtiyaç bırakmayacak kadar yiyecek" diye açıklanmıştır. Kefâf daha önce, Umûmî Açıklama kısmında geniş açıkladığımız üzere, zarûrî ihtiyaçları tam karşılayan, ne fazla ne de noksan olmayan miktar olarak tarif edilebilir.

Âl-i Muhammed tabiri ile, bu hadiste, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hanımları ile çocukları kastedilmiş olmalıdır. Resûlullah'ın ve ailesinin asgari miktarla yetindiklerini te'yîd eden rivâyetler çoktur. Tirmizî'nin "Resûlullah ve ehlinin maişetleri adında bir babta kaydettiği rivayetlerden bazıları şöyle:

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ekmek ve etten doyuncaya kadar günde iki sefer yemeden dünyadan göçmüştür."

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* arpa ekmeğinden doyuncaya kadar peşpeşe iki gün yemeden ruhu kabzedildi."

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ailesi, üst üste üç gün doyuncaya kadar buğday ekmeği yemeden dünyadan ayrıldı."

★ "Resûlullah üst üste birçok geceleri aç geçirir, ehli de akşam yemeği bulamazlardı. Onların ekmekleri çoğunlukla arpa ekmeği idi."

★ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yarın için bir şey biriktirmezdi."

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölünceye kadar (mükellef hazırlanmış) bir sofrada yemek yemedi, (pasta şeklinde) ince yapılmış ekmek de yemedi."

2071 ٥– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي

مِسْكِيناً وَأَمِتْنِي مِسْكِيناً وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ المَسَاكِينِ يَوْمَ القِيَامَةِ، قَالَتْ عَائِشَةُ لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إِنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الجَنَّةَ قَبْلَ الأَغْنِيَاءِ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفاً. يَا عَائِشَةُ لاَ تَرُدِّي المِسْكِينَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، يَا عَائِشَةُ أَحِبِّي المَسَاكِينَ وَقَرِّبِيهِمْ فَإِنَّ اللهَ يُقَرِّبُكِ يَوْمَ القِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

والمراد «بالخَرِيفِ» السَّنَةُ.

وفي حديث آخر: خَمْسِمَائَةِ عَامٍ، والجمع بينهما أن المراد بالأربعين تَقَدُّمُ الفقير الحريص على الغنيّ الحريص، وبالخمسمائة تقدم الفقير الزاهد على الغنى الراغب فكان الفقير الحريص على درجتين من خمس وعشرين درجة من الفقير الزاهد، وهذا نسبة الأربعين إلى خمسمائة، وهذا التقدير وأمثاله لا يجرى على لسان الرسول ﷺ جُزافاً ولا اتفاقاً بل لسرّ أدركه، ونسبة أحاط بها علمه، فأنه لاَ ينْطِقُ عن الهوى.

5. (2071)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua etmişti: *"Allah'ım, beni miskin olarak, yaşat, miskin olarak ruhumu kabzet, kıyamet günü de miskinler zümresiyle birlikte haşret."*

Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) atılarak sordu: "Niçin ey Allah'ın Resûlü?"

"Çünkü, dedi, *onlar cennete, zenginlerden kırk bahar önce girecekler. Ey Âişe! fakirleri sev ve onları (rivâyet meclisine) yaklaştır, tâ ki Kıyâmet günü Allah da sana yaklaşsın."* [Tirmizî, Zühd (2353).]

Diğer bir hadiste: "Beşyüz yıl" tabiri vardır. İki hadis şöyle cem'edilir: "Kırktan maksad hırs sahibi fakirin, hırs sahibi zenginden öne geçeceği müddettir. Beşyüzden maksad, zâhid fakirin hırslı zenginden önce gireceği müddettir. Böylece hırs hasibi fakir, zâhid fakirin yirmibeş derece üstünlüğüne nazaran iki derecelik bir üstünlüğe sahiptir. Bu kırkın beşyüze nisbetidir. Bu ve benzeri takdirler Resûlullah'ın lisanında mücâzefe veya tesâdüfi olarak cereyan etmez. Bilakis idrâk ettiği bir sır veya ilminin ihâta ettiği bir nisbet sebebiyle söylenmiştir. Zîra o hevâdan konuşmaz."

AÇIKLAMA:

1- *Miskin,* meskenet'ten gelir, zillet ve fakirliğe düşmüş demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Rabbine karşı tavazuunu ve fakrini ifâde etmek için bu tabiri kendisi hakkında kullanmıştır. Bu sözüyle

ayrıca ümmetini tevâzuya bürünüp, kibir ve gururdan kaçınmaya irşâd etmektedir. Hadiste fakirlerin, çektikleri meşakkatlere sabretmeleri sebebiyle kazandıkları uhrevî derecelerin yüceliğine ve Allah'a olan yakınlıklarına da dikkat çekilmiş olmaktadır. *Sühreverdî*'ye göre, Resûlullah Allah'tan fakirlerle birlikte haşredilmeyi dilemesi, fakirlerin Kıya-met günü ne kadar yüce bir mertebede olacaklarının en güzel ifadesidir.

2-Kırk bahar demek kırk yıl demektir, çünkü bahar bir yılın dört mevsiminden sadece birisidir. Resûlullah bir başka hadiste فقراء المهاجرين يدخلون الجنة قبل اغنيائهم بخمسمائة عام *"Muhâcirlerin fakirleri, zenginlerinden beşyüz yıl önce cennete girecekler"* buyurmaktadır.

Bu iki hadis arasındaki rakam farkı, bunların tahdîd değil, çokluk ifâde etmek maksadıyla kullanılmış olmaları hatırlatılmak sûretiyle te'lîf edilmiştir. İkisinde de gâye aynıdır. Maksad birinde kırk, birinde beşyüz denilerek ifade edilmiştir.

Bir başka îzah da fakirler arasındaki farka dayandırılmıştır. şöyle ki: *Taberî*'nin *Mesleme İbnu Muhalled*'den yaptığı bir rivâyette: *"Muhâcirler, cennete diğer mü'minlere nazaran kırk bahar önce girecekler, sonra ikinci zümre yüz bahar sonra girer"* denmektedir. Burada ifâde edilen mânaya göre, üçüncü zümre ikiyüz yıl sonra girecek demektir. Sanki onlar en az beş zümreye ayrılmış olmaktadır. Bir başka ifadeyle, fakirlerin arzedecekleri sabır, şükür ve arıza hallerine bağlı olarak kendi aralarında farklı mertebelere sahiptirler. Şu halde beş yüz rakamıyla, en üstün dereceyi tutan zâhid fakir'in, dünyayı taleb eden zenginle arasındaki fark ifâde edilmiştir. ***Harîs fakir*** ise, zâhid fakirin sahip olduğu yirmibeş derece üstünlükten sâdece iki derecesine sahiptir. Bu, kırkın beşyüze nisbetine denktir. Görüldüğü üzere, lisan-ı nübüvvetten telâffuz edilip hadisler olarak bize intikal eden beyanlarda yer alan rakamlar, mucâzefe veya tesâdüf olmayıp, Efendimiz bizzat idrâk ettiği bir sır ve ilminin ihâta ettiği bir hikmet sebebiyledir. Zîra, **Efendimiz *aleyhissalâtu vesselâm* hevasından konuşmaz, her ne konuşmuşsa kendisine yapılan bir vahye dayanır** (Necm 3-4).

Aliyyü'l-Kârî hadisi açıkladıktan sonra der ki: "Başka hiçbir delîl bulunmasa bile, bu hadis tek başına şu hükmün verilmesi için yeterlidir: "Sabreden fakir, şükreden zenginden hayırlıdır."

el-Kârî, tahlîlini şöyle tamamlar: "Fakirlik iftihar vesilesidir, onunla iftihâr edip övünmekteyim. الفقر فخري وبه افتخر hadisi bâtıldır, huffâzdan

Askalânî ve başkalarının tasrîh ettiği üzere bunun müteber bir aslı yoktur. Ancak كَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَكُونَ كُفْراً *"Fakirlik küfür olayazdı"* hadisi çok zayıftır. Sahîh olması halinde, mânayı kalbî fakr'a hamletmek gerekir. Yani, kişiyi sızlanma ve korkuya atan, Allah'ın hükmüne rızasızlığa, sema ve arzın Rabbince yapılan taksime itiraza sevkeden fakirliğe hamledilmesi gerekir. İşte bu sebeplerdir ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلٰكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ *"Çok malla zengin olunmaz. Gerçek zenginlik kalb zenginliğidir"* buyurmuştur.

Bazı âlimler, *Resûlullah*'ın fakirlikten Allah'a sığınmasıyla ilgili rivâyetleri de, aynı şekilde te'vîl ederek: "Bundan maksad "gönül fakirliği"dir demişlerdir. *İbnu Abdülberr* ise şunları söyler: "Resûlullah'ın istiâze ettiği fakirlik, kefâfın altına düşen fakirliktir, bu durumda kalbî zenginliği de olmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nezdindeki zenginlik kalb zenginliği idi. Âyet-i kerîmede: **"Seni fakir bulup zenginletirmedi mi?"** (Duhâ 8) buyurulmuştur. Resûlullah'ın zenginliği kendinin ve ailesinin bir yıllık kût'unu biriktirmekten öte geçmemiştir. Onun zenginliği kalbinde Rabbine karşı beslediği güveni idi. (Kulluğu) unutturucu fakirlikten de, tuğyana atıcı zenginlikten de Allah'a sığınırdı. Bu durumda, fakirlik ve zenginliğin iki mezmûm kutupları teşkîl ettiğine delil vardır. Bu bâbta gelen rivâyetler belirttiğimiz son husûsta ittifak eder."

2072 ٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَدْخُلُ الْفُقَرَاءُ الْجَنَّةَ قَبْلَ الأَغْنِيَاءِ بِخَمْسِمَائَةِ عَامٍ نِصْفِ يَوْمٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (2072)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Fukaralar, cennete zenginlerden beşyüz yıl önce girerler. Bu (Allah'ın indinde) yarım gündür." [Tirmizî, Zühd 37, 2354).]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin açıklaması önceki hadiste yapılmıştır.

2- Beşyüz yılın Allah indindeki yarım gün etmesi, Allah'ın indindeki bir gün, dünya ölçülerindeki bin yıla tekabül etmesindendir. Zîra âyette şöyle denmiştir: **"Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47). Ancak, yine Kur'ân-ı Kerîm'in bir başka âyetinde **"miktarı elli bin yıl olan bir gün"**den de söz edilmektedir (Secde 5). Bu farklılıkla ilgili bir te'vile göre, zamanın değeri mü'min için ayrı, kâfir

için ayrıdır. Mü'min için bir gün bin yıl gibi uzarken, kafir için ellibin yıl gibi uzayacaktır. Zîra yine âyetle sâbittir ki, aynı müddet ebrâr için daha kısa, kâfirler için daha uzundur: **"O boru öttürülünce, işte o(gün) kâfirlerin aleyhinde pek çetin bir gündür, kolay değil."** (Müddessir 9-10).

2073 ٧- وعن أبي عبدالرحمن الحُبُلي قال: [سَأَلَ رَجلٌ عَبْدَاللهِ بن عَمرو ابنِ الْعَاصِ فقَالَ: أَلَسْنَا من فُقَراءِ الْمُهَاجِرِينَ. فقَالَ لَهُ: أَلَكَ زَوجَةٌ تَأْوِى إِلَيْهَا؟ قَال: نعَم قَالَ: أَلكَ مَسْكَنٌ تَسْكُنُهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَنْتَ مِنَ الأَغْنِيَاءِ، قَال: فإنَّ لِي خَادِماً؟ قالَ: فَأَنْتَ مِنَ المُلُوكِ]. أخرجه مسلم.

7. (2073)- *Ebû Abdirrahman el-Hubulî* anlatıyor: "Bir adam *Abdullah İbnu Amr* (radıyallâhu anh)'a sorarak dedi ki: "Biz muhâcirlerin fakirlerinden değil miyiz?" Abdullah da ona sordu: "Kendisine sığındığın bir zevcen var mı?" Adam: "Evet" dedi. Abdullah: "Senin oturduğun bir meskenin var mı? Adam: "Evet!" deyince Abdullah: "Sen zenginlerdensin!" dedi. Adam: "Benim bir de hizmetçim var!" diye ilave edince, Abdullah: "Öyleyse sen krallardansın!" dedi." [Müslim, Zühd 37, (2979).]

2074 ٨- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَلَسْتُ في عِصَابَةٍ مِنْ ضُعفاءِ الْمُهَاجِرِينَ وإنَّ بعضهم ليستتر ببعضٍ من العُرى، وقَارِئٌ يقرأُ علينا إذْ جاء رسولُ الله ﷺ فقام علينا فسكتَ القَارِئُ. فقال: ما كنتم تصنعون؟ قلنا: كانَ قارئٌ يقرأُ علينا نستمعُ كتابَ ربنا. فقال: الحمدُ لله الَّذى جعل في أُمَّتي من أُمرتُ أنْ أصبرَ نفسي معهم، وجلَسَ وسطَنا ليعدلَ نفسهُ بنا. ثم قال بيده هكذا: فتحلَّقُوا وبرزت وجوههم. قال: فما رأيتُ رسولَ الله ﷺ عرفَ منهم أحداً غيرى، ثُمَّ قال: أبشروا يا صعاليكَ المُهاجرين بالنورِ التامِّ يومَ القيامة تدخلُونَ الجنَّةَ قبلَ أغنياءِ النَّاسِ بنصفِ يومٍ، وذلكَ خمسمائة سنة]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الْعِصَابَةُ » الجماعة من الناس.

« تَحَلَّقُوا » أى صاروا حلقة مستديرة.

8. (2074)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muhâcirlerin fakirlerinden bir grupla birlikte oturmuştum. Bunlardan bir kısmı, bir kısmı

(nın karaltısından istifâde) ile çıplaklıktan korunuyordu. Bir kâri de bize (Kur'ân) okuyordu. Derken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi ve üzerimizde dikildi. Resûlullah'ın yanımızda dikilmesi üzerine kâri okumayı bıraktı. Resûlullah da selam verdi ve :

"Ne yapıyorunuz?" diye sordu.

"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, o kârimizdir, bize (Kur'ân) okuyor. Biz de Allah Teâlâ'nın kitabını dinliyoruz."

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ümmetim arasında, kendileriyle birlikte sabretmem emredilen kimseleri yaratan Allah'ıma hamdolsun!" dedi.

Sonra, kendisini bizimle eşitlemek üzere Resûlullah, ortamıza oturdu.Ve eliyle işâret ederek: *"Şöyle (halka yapın)"* dedi. Cemaat hemen etrafında halka oldu, yüzleri ona döndü.

Ebû Saîd der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlar arasında benden başka birini daha tanıyor görmedim. (Herkes yeni baştan vaziyetini alınca) Resûlullah şu müjdeyi verdi:

"Ey yoksul muhâcirler, size müjdeler olsun! Size Kıyamet günündeki tam nûru müjde ediyorum. Sizler cennete, insanların zenginlerinden yarım gün önce gireceksiniz. Bu yarım gün, (dünya günleriyle) beşyüz yıl eder." [Ebû Dâvud, İlim 13, (3666); Tirmizî, Zühd 37, (2352).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Medîne'ye hicret eden bir kısım müslümanların maddî durumlarını aksettirmesi bakımından dikkat çekicidir: Birbirlerinin gölgesiyle tesettürü sağlamaya çalışacak kadar fakirlik. *Resûlullah* bunlara fakir kelimesini değil saâlîk kelimesini kullanarak hitabedecektir. Bu kelime sülûk'un cem'idir. Ne bir malı, ne bir dayanağı, ne de bir ümid imkânı bulunmayan fakir demektir. Dilimizde bu mânayı ifade için fakir diye tercüme ettik.

2- *Kârî,* okuyan demektir. Tabii ki burada, cemâate yüksek sesle Kur'an okuyup, dinleten demektir. İslâm'ın bidâyetinde din tebliğcilerine de kâri (veya mukri) denirdi, çünkü tebliğlerini, Kur'ân okuyarak yapıyorlardı.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"... kendileriyle birlikte sabretmem emredilen.."* sözüyle, şu mealdeki âyete işaret buyurmuştur: **"Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret..."** (Kehf 28).

4- Rivayette geçen *"...Kendisini bizimle eşitlemek için ..."* ifâdesi iki ayrı mânada anlaşılmıştır:

1) Resûlullah tevâzu maksadıyla, nefsini bizimki ile bir tutmak, eşitlemek üzere aramıza oturdu.

2) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herkese eşit uzaklıkta olmak için halkanın ortasına oturdu.

5- Fakirlerin, cennete zenginlerden beşyüz yıl önce girme meselesiyle ilgili açıklamaları önceki iki hadiste yeterince yaptık.

2075 ٩ – وعن أسامة بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: قُمْتُ عَلى بَابِ الجَنَّةِ فكَانَ عَامَّةَ مَنْ دَخَلَها المَساكِين، وأَصْحابُ الجَدِّ مَحْبُوسُونَ غَيْرَ أَنَّ أَصْحابَ النّارِ قَدْ أُمِرَ بِهِمْ إلى النّارِ، وَقُمْتُ عَلى بَابِ النّارِ، فإذَا عَامَّةُ مَنْ دَخَلَها النِّساءُ].

أخرجه الشيخان.

« الجَدّ » الحظ والسعادة.

9. (2075)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Mirâc sırasında) cennetin kapısında durup içeri baktım. Oraya girenlerin büyük çoğunluğunun miskinler olduğunu gördüm. Dünyadaki imkân sâhiplerinin cehennemlikleri ateşe gitmeye emrolunmuşlardı, geri kalanlar da mahpus idiler. Cehennemin kapısında da durdum. Oraya girenlerin büyük çoğunluğu da kadınlardı."* [Buhârî, Rikâk 51, Müslim, Zühd 93, (2736).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aheyhissalâtu vesselâm),* Mîrac sırasında veya rüyada gördüğü bir hakîkati ifâde etmektedir: Cehennem ahâlisinin çoğunu kadınlar teşkil ettiği gibi cennet ahâlisinin çoğunu da fakirler teşkil etmektedir. Bu çeşit rivâyetler çoktur. Bu rivâyetlerde kadınların fıtrî zaafları ile, maddi imkanların insan üzerindeki menfî etkilerine dikkat çekilmektedir. Ta ki, insanoğlu zayıf noktalarından uyarılmış olsun ve o noktalarda daha tedbirli davransın.

Nitekim, öncelikle annelik gibi, şefkat ve merhamet duygularının ileri derecede bulunmasını gerektiren bir vazîfe üzerine yaratılan kadın, kendisine verilen bu asli vazîfeye uygun olarak, erkeklere nazaran çok daha hissi, çok daha hassas bir tabiatla techiz edilmiştir. Bu fıtrî hissîliğin, yan

tezâhürleri olacak ve bu da onun zayıf noktalarını teşkil edecektir. İşte Resûlullah, kadınlarla ilgili benzer hadislerinde, bazı İslâm düşmanı mugâlata sahiplerinin söylediği gibi kadınları istiskal etmiyor, bilakis onların zaaflarına dikkat çekerek, o noktalarda uyanıklığa sevkediyor.

Zenginler için de durum aynıdır. Zenginlik, insanı istiğna duygusuna boğarak, mâneviyattan, kulluktan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca servetin kazanılmasında gayr-i meşru kazanç ihtimalleri, zekât ve sadakasını tam tamına verememe ihtimâli, malın muhâfaza ve artırılması gibi zarûri meşguliyetlerin kişiyi fazlaca işgal etme hatarları (riskleri) mevcuttur. Öyle ise, ümmetinin her zümresine karşı rahmet ve şefkat hisleriyle dolu olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu zümrelerin zayıf noktalarına dikkat çekip, onları uyarmasından daha tabiî bir şey olamaz.

Dînimizin getirdiği hayat felsefesine göre, insan imtihan edilmek üzere yaratılmıştır. Kimisi azlık, kimisi çokluk; kimisi kadınlık, kimisi erkeklik; kimisi sağlık, kimisi hastalık; kimisi nimet, kimisi musibetle veya aynı insan yerine göre bazan sağlık, bazan hastalıkla, bazan bolluk, bazan darlıkla, nimet veya musibetle... imtihan edilecektir. Şeriat, bu farklı hallerin her birinde her bir farklı hal sâhibine nasıl davranmak gerektiğinin bilgisini getirmiş ve bu talimata uymasını emretmiştir. Bu talimâtı anlayacak derecede aklı olan herkes, buna uyup uymama durumuna göre hesaba çekilecektir.

Öyle ise zenginle veya kadınla ilgili veya bir başka durum sahibiyle ilgili dînî talimatı belirtilen çerçevede kavramak gerekir. Bu talimatta ne kadının istiskâli, ne servet sahiplerine düşmanlık aranmamalı, fıtrata hâkim kanunların beyânı, belirtilen şartlarda gerçek kulluğun nasıl yapılacağının öğretisi, bir başka ifade ile dinin siyâseti aranmalıdır.

Kurtubî'nin sadedinde olduğumuz hadisle ilgili açıklamasını bu noktadan değerlendirelim:

"Kadınlar, cennetlikler arasında azınlığı teşkîl etmektedir. Çünkü onlara (hissiliğin galebesiyle akıllarının azlığı ve aldanmalarının çabukluğundan ötürü hevâ ve dünyanın peşin zinetlerine meyledip âhiretten yüz çevirme hâli galebe çalar."

2076 ١٠ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : ابْغُونِى ضُعَفَاءَكُمْ، فَإِنَّمَا تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ بِضُعَفَائِكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

ومعنى « أبْغُونى » اطلبوا لى.

10. (2076)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bana zayıflarınızı arayın. Zîra sizler, zayıflarınız sebebiyle yardıma ve rızka mazhar kılınıyorsunuz."*
[Ebû Dâvud, Cihâd 77, (2594); Tirmizî, Cihâd 24, (1702); Nesâî, Cihâd 43, (6, 45-46).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada fakirliği sebebiyle halkın zayıf addettiği kimselerin himâyesini , onların korunmasını, onlara yardım edilmesini emretmektedir.

2- *"...zayıflarınız sebebiyle..."* ibâresi: "onların aranızda olmaları sebebiyle ...", "onların dizginleri sizde olması sebebiyle", "onların duaları bereketine" diye anlaşılmıştır. Zayıf kimse aczini ve güçsüzlüğünü görünce, güç ve kuvvetten tam bir ihlâsla yüz çevirerek Allah'tan yardım ister. Böylece galebe elde eder. Nitekim **"Nice az topluluk, çok topluluğa Allah'ın izniyle galebe çalmıştır"** (Bakara 248) buyurulmuştur. Halbuki kuvvetli olan, kuvvetine güvenerek, galebe çalacağına kesin gözüyle bakar, kuvvetine mağrur olur. Bu onu tedbirsizliğe ve yalnızlığa iter, mağlubiyete götürür. Kur'ân-ı Kerîm, müslümanların Huneyn'de böyle bir gurura düşerek mağlup olduklarını haber verir (Tevbe 25).

3- Hadisi daha anlaşılır kılan bir ziyade Nesâî'nin rivayetinde yer almaktadır: **"Allah bu ümmete zayıfları sebebiyle, onların duaları, namazları ve ihlasları hatırı için yardım eder."** Yani "Zayıfların ibâdet ve duaları çok daha hâlisânedir. Çünkü, kalpleri dünyevî süslerle meşgûl değildir. Himmetleri bir şeyde toplanmıştır. Bu sebeple duaları makbuldür, amelleri (riyâdan) pâktır." Öyle ise onların bu makbul duaları sebebiyle düşmanlarınıza karşı yardım görüyorsunuz, belalar üzerinizden defediliyor.

4- *Tîbî* der ki: "Bu hadiste zenginlerle, düşüp kalkmaktan nehyedilmekte, fakirlere karşı tekebbür etmekten (büyüklenmekten) yasaklanmaktadır. Bu sebeple Hz. Lokman, oğluna: *"Elbiseleri eski diye fakirleri hakir görme, çünkü senin de, onun da Rabbiniz birdir"* demiştir. *İbnu Muâz* da: "Fakirlere olan sevgin peygamberlerin ahlâkındandır. Onlarla düşüp kalkamayı tercih etmen sâlihlerin alâmetlerindendir, onlardan kaçman da münâfıkların alâmetlerindendir" demiştir.

5- Son olarak, hadisle ilgili Münâvî'nin kaydettiği bir açıklamaya daha yer vermek isteriz: "Tenbih: Bu hadis ve buna benzeyen, هل تنصرون وترزقون إلاّ بضعفائكم *"Siz ancak zayıflarınız sebebiyle yardım görür, rızka*

kavuşursunuz" hadisi ile Müslim'de gelmiş olan اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ *"Kuvvetli mü'min Allah'a zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevgilidir, ancak her birinde hayır vardır"* hadis arasında zâhiri bir teâruz vardır. Ancak düşünüldüğü zaman, aralarında zıtlık olmadığı görülür. Zîra kuvvetin medhinden murad Allah'ın zâtındaki kuvvettir ve azimdeki şiddet(in medhidir). Za'fın medhinde murad da sade yaşayış, kalp inceliği ve Cenâb-ı Hakk'ın celâlini müşâhede edince kendinden geçmedir. Veya kuvvetin zemminden (kötülenmesinden) murad, zorbalık ve büyüklenmedir, zayıflığın zemminden murad da *Vâhidu'l-Kahhâr*'ın hakkını yerine getirmede azim zayıflığıdır. Zîra Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada: "Fakirlerin kuvvetiyle muzaffer olursunuz.." demiyor. Bilakis muradı "onların duası", "ihlası" vesair zikri geçen şeylerden biridir."

2077 ١١ – وعنه رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: مَا بَعَثَ اللهُ نَبِيّاً إلاَّ رَعَى الْغَنَمَ قَالُوا: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، كُنْتُ أَرْعَاهَا عَلَى قَرَارِيطَ لأَهْلِ مَكَّةَ].

أخرجه البخارى ومالك ولم يذكر القراريط.

11. (2077)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: " Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: "Allah hiçbir peygamber göndermedi ki, koyun çobanlığı yapmamış olsun."

"Sen de mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular.

"Evet, dedi ben de bir miktar kırat mukabili Mekke ehline koyun güttüm." [Buhârî, İcâre 2; Muvatta, 18 (2, 971); İbnu Mâce, Ticârât 5, (2149).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste bütün peygamberlerin hayatında bir çobanlık devresinin bulunduğu beyan edilmektedir. *Nesâî*'nin bir rivâyetinde şöyle denir: "Koyun sahipleri ile deve sahipleri övünmüşlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hz. Musa koyun çobanı olduğu halde pegamber oldu. Hz. Dâvud koyun çobanı olduğu halde peygamber oldu. Ben de ehlimin koyunlarını Ciyâd'da güderken peygamber oldum"* dedi.

Hadiste geçen *karârît* kelimesi *kîrât*'ın cem'idir. *Kîrât*, hadiste bir yerin ismi olarak mı kullanılmıştır, yoksa dînar'ın cüzlerinden bir cüz mânasına mıdır? Çünkü kîrât normalde kuruş gibi bir para birimidir. Karârît'ten maksat para'dır diyenler, Mekke ahâlisinin bu adı taşıyan bir

bölge bilmediklerine dikkat çekerler. Açıklamada kaydettiğimiz rivâyet de ehline Ciyâd nâm mevkide koyun güttüğünü ifâde eder. İbnu Hacer: "Mekke halkına para ile, kendi ailesine de parasız koyun gütmüş olabileceğini" söyleyerek ihtilâfı birleştirir.

2- Peygamberlerin çobanlıktan geçmelerindeki hikmeti âlimler şöyle açıklamışlardı: "Peygamberler koyunları güderek, yürütülmesi boyunlarına yüklenen ümmetlerinin işleri hususunda tecrübe sahibi olmuşlardır. Zîra koyunlarla haşır neşir olma sonunda onlarda hilm ve şefkat duyguları gelişir. Çünkü onlar, koyunları gütmeye ve mer'ada dağılmalarından sonra toplamaya, bir otlaktan diğer bir otlağa nakletmeye, hayvanların vahşi hayvan ve hırsız nev'inden düşmanlarını defetmeye sabrettiler. Hayvanların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına ve muâhedeye olan ihtiyaçlarına rağmen aralarındaki şiddetli iftirakları görüp tecrübe edinirler. Bu durumdan ümmete karşı sabretmeye ülfet kazanırlar ve ayrıca ümmetin tabiatlarındaki değişiklikleri, akıllarındaki farklılıkları anlarlar. Böylece ümmetin yarasını sarar, zayıflarına merhamet eder, onlarla daha iyi geçinir. Bu davranışların vereceği meşakkatlere çobanlıktan gelenlerin tahammülleri, bu işlere birden bire girenlerden daha kolay olur.

Koyun güdünce bu hususlar tedricen kazanılır.

Bu tecrübe işinde koyun üzerinde durulmuştur. Çünkü koyun diğerlerinden daha zayıf, bunların dağılmaları da deve ve sığırda daha fazladır. Çünkü deve ve sığırın bağlama imkânı vardır. Adeten koyun kırda bağlanmaz. Ayrıca, koyun daha çok dağılsa da, emirlere uyması diğerlerinden daha çabuk olur."

2078 ١٢ – وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللّٰهُ عنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي أُحِبُّكَ، فقَالَ: انْظُرْ مَا تَقُولُ قَالَ. وَاللّٰهِ إِنِّي لأُحِبُّكَ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ تُحِبُّنِي فَأَعِدَّ لِلْفَقْرِ تِجْفَافاً، فَإِنَّ الْفَقْرَ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُحِبُّنِي مِنَ السَّيْلِ إِلَى مُنْتَهَاهُ].

أخرجه الترمذي.

12. (2078)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek "Ey Allah'ın Resûlü! Ben seni seviyorum" dedi. Resûlullah:

"Ne söylediğine dikkat et!" diye cevap verdi. Adam:

"Vallâhi ben seni seviyorum!" deyip, bunu üç kere tekrar etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine adama:

"Eğer beni seviyorsan, fakirlik için bir zırh hazırla. Çünkü beni sevene fakirlik, hedefine koşan selden daha sür'atli gelir." [Tirmizî, Zühd 36, (2351).]

AÇIKLAMA:

1- Aslında her mü'min Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı sevmekle mükelleftir, O'nsuz mü'min olunmaz. Öyle ise bu söz, ileri derecede bir sevgi duygusunun ifadesi olmaktadır. Bu seviyede bir sevgi, kişiye bir kısım hassasiyetleri tahmîl edecek olmasındandır ki, Resûlullah, bu söylediğin şeyin gerektirdiği mes'ûliyetlere katlanıp , titizlikleri yaşıyabilecek misin? mânasında: *"Ne söylediğine dikkat et!"* buyurmuştur. *"... Fakirlik için zırh hazırla!"* uyarısının gerisinde ciddî, muhâtaralı, azîm bir işe karar vermişsin, hele bir düşün, altından kalkabilecek misin? Bu, basit bir karar değil, kendini tehlikeli bir işe atıyorsun. Bunun arkasında pek çok bela ve musibetlerle imtihân var. Kendini bilerek bela ve musibetlere atmaktan daha büyük bir muhâtara (risk) var mı? gibi mânalar zihne gelmektedir.

Aliyyü'l-Kârî, burada hazırlanması emredilen zırhtan maksadın sabır olduğunu belirtir. "Çünkü der, sabır fakrı örter, tıpkı zırhın zarara karşı bedeni örttüğü gibi."

Belânın gelmesine selin misal verilmesi, sür'ati ifade içindir, çünkü yüksekten akan sel süratlidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"İnsanlardan en şiddetli belaya maruz olanlar önce peygamberler, sonra veliler, sonra bunların benzerleridir"* hadisi göz önüne alınınca, sadedinde olduğumuz hadis daha iyi anlaşılır.

Hak yolunda en büyük musibetlere katlanan Seyyidü'l-Enbiya Efendimizin yolunda gidenler, ona yakınlıklarının derecesini, onu sevme yolunda katlandıkları fedâkarlıklar, sıkıntılar ve mahrûmiyetlerle ölçebilirler.

Bu mi'yarın zamanımız için çok daha muteber olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, öncelikle farz ve sünnetlerin yaşanmasında ifâdesini bulan sevmeye, zamanımızda çeşitli mâniler var. Bırakalım pek çok hayatî sünnetleri, farzların yerine getirilmesi bile bir kısım hatarları (riskleri) beraberinde getirmekte, mü'minleri işinden, aşından, terfisinden etmektedir. Sünnete uymanın getireceği bu hatarları göze alamayıp, tâvizkârlığa düşen rahatına bağlı müslümanlar, şartların daha da ağırlaşmasına zemin hazırlayıp, dinî hayatta daha çok tavizler istenmesine sebep olmaktadırlar.

Hülasa, ilk nazarda pek vazıh görünmeyen bu hadisin, üzerinde düşünülünce mûcizevî bir beyan olduğu görülmektedir.

Rabbimizden, *Resûl-ü Ekrem*'ini hakkıyla sevmeyi bizlere nasîb etmesini niyaz ediyoruz.

2079 ١٣ - وعن علي رضي الله عنه قال: [بينما نحن جلوس مع رسول الله ﷺ إذْ طلع علينا مصعب بن عمير رضي الله عنه ما عليه إلا بردة مرقعة بفرو، فلما رآه النبي ﷺ بكى للذى كان فيه من النعمة، ثم قال: كيف بكم إذا غدا أحدكم في حلة، وراح فـــي أخرى، ووضعت بين يديه صحفة، ورفعت أخرى، وسترتم بيوتكم كما تستر الكعبة قـــالوا يا رسول الله: نحن يومئذ خير منا اليوم، نكفى المؤنة، ونتفرغ للعبادة، فقال: بل أنتم اليوم خير منكم يومئذ]. أخرجه الترمذي.

13. (2079)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte otururken uzaktan Mus'ab İbnu Umeyr (radıyallâhu anh) göründü, bize doğru geliyordu. Üzerinde deri parçası ile yamanmış bir bürdesi vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu görünce, (Mekke'de iken giyim kuşam yönünden yaşadığı) bolluğu düşünerek ağladı. Sonra şunu söyledi:

"(Gün gelip, sizden biri, sabah bir elbise, akşam bir başka elbise giyse ve önüne yemek tabakalarının biri getirilip diğeri kaldırılsa ve evlerinizi de (halılar ve kilimler ile) Ka'be gibi örtseniz o zamanda nasıl olursunuz?"

"O gün, dediler, biz bugünümüzden çok daha iyi oluruz. Çünkü hayat külfetimiz karşılanmış olacak, biz de ibâdete daha çok vakit ayıracağız.

"Hayır! buyurdu, ***bilakis siz bugün o günden daha iyisinizdir."*** [Tirmizî, Kıyamet 36, (2478).]

AÇIKLAMA:

1- *Mus'ab İbnu Umeyr,* İslâm'ın ilk kahramanlarından biridir. Mekke' nin zengin ailelerine mensuptur. En iyi giyinen, en yakışıklı gençlerindendir. Müslüman olunca ailesinin boykotuna maruz kalmış, maddî sıkıntılar çekmiştir. Öyle ki derisi buruş buruş olmuştur. Ayrıca ondaki İslâm aşkını bu sıkıntılar sarsmamıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Akabe biatından sonra, daha hicret etmeden, İslâm'ı yaymak ve namaz kıldırmak üzere Medîne'ye göndermiştir. Medîneli müşriklere hep Kur'ân okuyarak teblîğde bulunduğu için kerdinsine mukri (ve kârî) denmiş idi.

Mus'ab (radıyallâhu anh), Resûlullah'ın rikkate gelerek gözlerinden yaşlar boşanmasına sebep olan maddi sıkıntı içerisinde, İslâm'a hizmete yılmadan devam etmiş, Uhud savaşında şehîd olduğu zaman, vücudunu örtecek kefen bile bulunamamıştır. Kıyamet günü huzur-u İlâhî'de tam bir şeref hil'ati yerine geçecek olan üzerindeki o yamalı elbisesi ile başı örtülmüş, ayakları da izhir otuyla kapatılmış öylece defnedilmişti. Habbâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile berâber hicret ettik. Sırf Allah'ın rızasını düşünüyorduk. Bizim ücretlerimizi Allah verecekti. Bir kısmımız ücretinden hiç bir şey yemeden öldü. Bazılarımızın da (daha dünyada) meyveleri olgunlaştı ve topladı. *Mus'ab İbnu Umeyr*, geride tek elbiseden başka hiçbir şey bırakmadan öldü. (Uhud'da öldüğü zaman) bu elbise ile başını örttüğümüz vakit ayakları açılıyordu, onunla ayağını örtsek başı açılıyordu. Resûlullah: *"(Elbisesiyle) başını örtün, ayağına da izhir otu koyun"* emretti."

2- *Resûlullah*, bu hadiste maddî bolluğun, dînî gayret ve ibâdette hassasiyet getirmeyip, her hususta rehâvet ve gevşekliğe sebep olacağını ders vermektedir. İslâm cemiyetini, maddi darlık değil, bilâkis bolluk ve rehâvetin yıkıma götüreceğini Hz. Peygamber pek çok hadislerinde beyan etmiştir. Tarih, medeniyetler kuran cemiyetlerin hep maddi refahın zirvesine ulaştıktan sonra gerilemeye ve yıkıma gittiklerini gösterir. Günümüzde bile, içtimâî çöküşlerin göstergesi kabûl edilen içki ve uyuşturucu salgınına ve çeşitli cinsi sapıklıkların yaygınlık kazanmasına hep zengin ve müreffeh cemiyetlerde rastlamaktayız.

2080 ١٤ – وعن أبي أُمامة بن ثعلبة الأنصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ذَكَرُوا عِنْدَ النبيِّ ﷺ الدُّنْيَا فَقَالَ: أَلاَ تَسْمَعُونَ، أَلاَ تَسْمَعُونَ؟ إِنَّ الْبَذَاذَةَ مِنَ الإِيمَانِ، إِنَّ الْبَذَاذَةَ مِنَ الإِيمَانِ]. أخرجه أبو داود.

« الْبَذَاذَةُ » بذالين معجمتين بينهما ألف: رثاثة الهيئة وترك الزينة، والمراد به التواضع في اللباس، وترك التبجح به.

14. (2080)- *Ebû Ümâme İbnu Sa'lebe el-Ensârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında dünyayı zikretmişlerdi. Buyurdular ki:

"Duymuyor musunuz, işitmiyor musunuz? Mütevâzi giyinmek imandandır, mütevâzi giyinmek imandandır!" [Ebû Dâvud, Tereccül 1, (4161); İbnu Mâce, Zühd 22, (4118).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde mü'mine sâde ve mütevazi giyinmeyi tavsiye etmektedir. Dünyada söz edilen bir sohbette te'kîdli bir üslubla kılık kıyafette sadeliğin tavsiye edilmesi, giyimin "dünya"ya ait bir keyfiyet olduğunu gösterir.

2- *Mütevâzi* olarak tercüme ettiğimiz bezâze kelimesini, İbnu'l-Esîr kıyafetce düşüklük, bayağılık olarak açıkladıktan sonra bundan maksadın "elbisede tevâzu olduğunu, fazlalığı terk olduğunu" belirtir. Biz, tevâzu olarak tercüme ettik. Kılık kıyafette, günümüzde olduğu gibi, bir moda yarışı ile, eskimeden elbise atmanın dînen te'yîd edilen bir yönü yoktur. Tevâzu ve sâdelik esastır, ancak bunu "sünepelik" olarak da anlamamak gerekir. Libas (giyecek) ile ilgili bölümde görüleceği üzere, gelire muvafık olarak giyinmeyi dînimiz tecvîz etmiştir.

Ne var ki bir önceki hadiste temas edildiği şekilde, imkân sahiplerinin sabah bir çeşit, akşam bir başka çeşit giyme havasına girmeleri cemiyetin iktisâdî hayatında bir kısım sıkıntılara sebep olacak, ahlakî ve dînî hayatta da bunun akisleri görülecektir.

Şu halde imkân sahiplerinin de böyle menfî durumların çıkabileceğini düşünerek, buna meydan vermemek düşüncesiyle tevâzu ve sâdeliği tercîh etmeleri dinin tavsiye ettiği sırat-ı müstakîm olmaktadır.

2081 ١٥ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ: بِعِبَادَةٍ، وَذُكِرَ آخَرُ بِوَرَعٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَ يَعْدِلُ الْوَرَعُ بِشَيْءٍ]. أخرجه الترمذي.

15. (2081)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adamın çok ibâdet ettiğinden, bir diğerinin de vera sahibi olduğundan bahsedilmişti. Efendimiz:

"Vera'ya denk olacak onunla tartılabilecek bir şey yoktur!" buyurdu." [Tirmizî, Kıyâmet 61, (2521).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin metni, Tirmizî'de biraz farklıdır. Sözgelimi vera kelimesi ri'a şeklinde masdar olarak yer alır.

2- Burada *Resûlullah* (aleyhissalâtu vessalâm) vera'yı çok ibadete üstün kılmaktadır. Vera', *İbnu'l-Esîr*'in açıkladığı üzere, asıl itibariyle haramlardan kaçınmak mânasına gelir. Ancak sonradan dînî endişelerle

mübah ve helâl olan şeylerden de kaçınmak mânasında kullanılmıştır. Gazâlî, harama vesîle olabilir endişesiyle helâl şeyleri de terketmek olarak tarif eder. Önceki hadiste geçtiği üzere zengin kimsenin helâl olduğu halde iyi giyinmeyi terkedip, tevâzu ifâde eden sade giyinmesi vera'dır. Bu hal, sadece giyimle kuşamla ilgili değildir, mesken, yiyecek, binecek, konuşma gibi her çeşit aslî ve gayr-ı aslî ihtiyaçları için de mevzubahistir.

Vera' ile alakalı olarak *Kalbin Zümrüt* Tepeleri adlı kitabında *M. Fethullah Gülen Hocaefendi* şunları söylüyor.

"Lügat ve kâmuslarda; uygunsuz, yakışıksız ve gereksiz şeylerden sakınmak, haram ve yasaklara karşı da, titiz davranmak, tetikte olmak.. veya memnû şeylere girme endişesiyle, bütün şüpheli hususlara karşı kapanma mânasına hamletmişlerdir ki; دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ -*Sana kuşku vereni bırak, şüphesiz olana geç*"[47] İslâmî prensibine ve: «الحلال بيّن والحرام بيّن...»[48] hadisinde anlatılan gerçeğe uygun olan da budur.

Sofilerden bazıları vera'ı; yakînin sıhhati, davranışların istikâmeti ve Cenâb-ı Hakk'la münasebetlerde de âlî himmet ve temkinli olma şeklinde yorumlamışlardır.

Bir ehl-i dil; göz açıp-kapayıncaya kadar olsun Hakk'tan gâfil olmamak.. bir diğeri ise, hayatın her lâhzasında, O'ndan başka herşeye kapalı kalmak.. daha bir başkası ise, hâliyle olsun diliyle olsun, kulun dünya ve ehl-i dünyaya tezellül ve tenezzülde bulunmayıp, varlığı, kendini ve bütün dünyayı aşması şeklinde tarif etmişlerdir ki:

تَوَرَّعْ عَنْ سُؤَالِ الْخَلْقِ طُرًّا وَسَلْ رَبًّا كَرِيمًا ذَا هِبَاتِ

وَدَعْ زَهَرَاتِ الدُّنْيَاكَ اللَّوَاتِي تَرَاهَا لاَ مَحَالَةَ ذَاهِبَاتِ

-Zinhar halka dilencilik etmekten sakın! Ve istediğini sadece keremi çok engin Rabbinden iste! Birgün mutlaka, geldiği gibi gidecek olan dünyanın zînet ve debdebesini bırak!" sözleri de bu mülâhazayı çok güzel ifade eder. Vera'ı hayat ve davranışlarını gerekli, lüzumlu ve ötelere uzanan şeylere kilitleyip, lüzumsuz, fânî ve zâil şeylerin gerçek konumlarını kavrama şuuruyla hareket etme şeklinde de yorumlayabiliriz ki: «مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ»[49] yâni kıvamında ve kendi iç güzellikle-

47– Buhârî, Buyû' 3; Tirmizî, Kıyâme, 60; Müsned, 3/153.

48– Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsakât, 107, 108.

49– Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.

riyle yaşanan Müslümanlık, mâlâyâniyâta karşı kapalı olan Müslümanlıktır, ölçüsü de bunu hatırlatmaktadır.

Pend-i Attar sâhibi attarca üslûbuyla bu düşünceye hoş ve enfes bir ses katar:

-Vera' duygusundan Allah korkusu peydâ olur, vera'sız kimse ise kıyamette rüsvay olur. Kim ki vera' çizgisinde istikametini buldu, onun duruşu da, kalkışı da, hareketi de, sükûtu da Allah için oldu. Bir kimse ki, Hakk dostluğunu umar, eğer vera' yoksa, o kimse muhabbet iddiasında yalancıdır."

Vera', zâhir ve bâtın buudlarıyla yerine getirilmesi kulluk borcu bir külldür. Vera' yolcusu, takva ile ulaşılan zirvelerde dolaşırken bir taraftan zahiriyle, emr u nehiylerin âzâd kabul etmez kölesi olarak hayatını onlarla örgüler.. ve "Allah için işler, Allah için başlar", Allah için oturur, Allah için kalkar. Allah için yer, Allah için içer, "lillah, livechillah dairesinde hareket eder" diğer taraftan da bâtınını "Hazîratü'l-Kuds"ün izdüşümü haline getirerek, kalbindeki "kenz-i mahfi" ile halvet olur ve bütün bütün ağyara kapanır. Yani, O'na götürmeyen düşüncelerden uzaklaşır.. O'nu hatırlatmayan görüntülere sırtını döner, O'nu söyle-meyen beyanlara -onlara beyan denecekse- kulaklarını tıkar ve O'nun kıymetler listesine girmeyen şeylerden de elini-eteğini çeker.

Bu mânadaki vera', insanı Allah'a amûdî (dikey) olarak yükseltir. Bundandır ki, Cenâb-ı Hakk, *Hz. Mûsa*'ya: **"Bana yaklaşmak isteyenler vera' ve zühd gibisini bulamamışlardır"** ferman eder.

Asr-ı Saadetle insanlığın tanıdığı vera', Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn döneminde âdetâ semavîleşti ve her mü'minin gâye-i hayâli haline geldi. Bu dönemde idi ki, *Bişr-i Hâfî*'nin kızkardeşi, *Ahmed b. Hanbel*'e gelerek: "Ya İmam! Ben çok defa dam üstünde iplik büküyorum.. bazen de devlet memurları ellerinde meş'aleler oradan geçiyorlar ve elimde olmayarak o ışıktan da istifade etmiş oluyorum.. bu ipliğe haram karışıyor mu?" deyince, koca İmam hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve "Bişr-i Hâfi'nin hanesine şüphenin bu kadarcığı bile bulaşmış bir şey girmemeli" fetvasını veriyor.[50]

Ve yine bu dönemde idi ki, gözü bir kere harama ilişen biri bütün bir ömür boyu "Günâhım!" deyip feryâd ediyordu. Bu dönemde idi ki, bilmeyerek haram bir lokmanın girdiği mide, istifrâya zorlanıyor ve bunun için günlerce gözyaşı dökülüyordu.

Yanlışlıkla cebine koyduğu başkasına ait bir kalemi, sâhibine ulaş-

50– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 111.

tırmak için Merv'den Mekke'ye yolculuk yapıldığını, bunlardan birinin kahramanı olan büyük muhaddis, üstün fakih ve derin zâid İbn Mübârek anlatıyor.[51] Üzerinde başkasına ait bir hak varolduğu mülâha-zasıyla, alacaklıya, ömrünün sonuna kadar hizmetkâr olmaya azmetmiş insan sayısı hiç de az değil.. meşhur zâhid Fuzayl b. İyâz da bu vâdinin hâl tercümanlarından!. ve bu aydınlık dünyada daha niceleri..! Evliyâ, tabakat ve menkıbe kitapları bu altın insanların ruhânîleri aşan hayatlarıyla lebâleb.. bu sâhifeler, onlara sâdece hatırlatma ölçüsünde açılı-yor. Şâyet hatırlatabiliyorlarsa?[52]

2082 ١٦– وعن عطية السعدى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يبلغُ العبد حَقِيقَةَ التَّقْوى حتَّى يدع مالاَ بَأْسَ بِهِ حَذْراً مِمَّا بِهِ بَأْسٌ]. أخرجه الترمذي.

16. (2082)- *Atiyye es-Sa'dî* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kişi mahzurlu olan şeyden korkarak mahzursuz olanı terketmedikçe gerçek takvaya ulaşamaz."*** [Tirmizî, Kıyâmet 20, (2453).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, helâl bile olsa, gereksiz ve fazla olan kısmın bırakılmasına emir vardır. Mü'min, "haram değildir" diye veya "helâldir" diye gereği, lüzumu olmayan şeylere yer vermemelidir. Bu "helâl"i Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mutlak bırakmıştır, öyleyse, hayatımızı ilgilendiren her şey olabilir: Yeme, içme, konuşma, giyme, ziyâret, uyku, harcama vs. Bunların gerekli miktarında kalmak esastır, çükü fazlası haram olabilir veya harama müeddî olabilir. Nitekim her çeşit israf yasaklanmıştır. Aslında israf, yasaklanan şeylerde değil, helâl olan şeylerde mevzubahistir. *İmam Gazâlî* şöyle der: "Helâlin fazlasıyla meşgul olup ona düşkünlük göstermek, nefsin oburluk ve tuğyanı ve hevânın temerrüd (inadçılık) ve tuğyanı sebebiyle, kişiyi harama ve mahz-ı isyâna sevkeder. Kim dininde zarardan emin olmak isterse bu hatardan (risk) içtinâb etmeli, helâlin fazlasından kaçınmadır. Ta ki, mahz-ı haramdan korunmuş olsun. Herkes için en mükemmel takva, din için, zararı olmayan şeyin tercihidir.

2- *Takvâ*, "vikâye" kelimesinden gelir, ifrat derecede korunma ve siyânet mânasına gelir. Şer'î ıstılahta kişinin, kendisine azab getirecek

51– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 113.

52– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 80-83.

"fiiller" den veya "terkler" den nefsini korumasıdır. Münavî'nin kaydına göre takvânın mertebeleri var:

1) Şirkten teberrî ederek ebedî azabtan korunmak. Bu mertebeye, وألزمهم كلمة التقوى **"Allah peygamberine ve inananlara huzur indirdi ve onların takva sözünü tutmalarını sağladı"** (Fetih 26) âyeti işaret etmektedir.

2) Günah olan her şeyden kaçınmak. Bu bazan fiildir; kumar gibi, bazan da terktir namasızlık gibi. Bu mertebeye küçük günahlardan kaçınmak da dahildir. Şeriattaki takva kelimesiyle çoğunlukla bu mertebe kastedilir. ولو ان اهل القرى آمنوا واتقوا **"Eğer kasabaların halkı inanmış ve bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı..."** (A'raf 96) âyeti, takvanın bu mertebesine bakar.

3) Kişinin sırr (denen mânevi duygularını) Rabbi ile meşguliyetten alıkoyan şeylerden kaçınmaktır. اتقوا الله حق تقاته **"Ey îman edenler, Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının"** (Âl-i İmrân 102) âyetinde talebedilen hakîki takva işte budur.

Sadedinde olduğumuz hadis, ikinci mertebedeki takvayı kastetmektedir.

Ahlâk-ı âliyenin en önemli unsurlarından sayılan takva hakkında M. Fethullah Gülen Hocaefendi aynı başlıkla yazdığı yazısında şunları söylüyor:

"**Takvâ**, vikaye kökünden gelir; vikaye de gayet iyi korunma ve sakınma demektir. Şer'î ıstılahta takvâ, Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdi şeklinde tarif edilmiştir.

Lügat ve şer'î mânalarının yanında bazen korku, takvâ tabiriyle; bazen de takvâ, korku sözcüğüyle ifade edilmiştir ki, şeriat kitaplarında her iki şekilde de kullanıldığını görmek mümkündür.

Bir de takvânın oldukça şümûllü ve umumî mânası vardır ki, şeriat prensiplerini kemâl-i hassasiyetle görüp gözetmeden şerîat-ı fıtriye kanunlarına riayete; cehennem ve cehennemi netice veren davranışlardan cenneti semere verecek hareketlere; sırrını, hafîsini, ahfâsını şirkten, şirki işmam eden şeylerden koruyup kollamaktan, düşünce ve hayat tarzında başkalarına teşebbühten sakınmaya kadar geniş bir yer işgal eder.

İşte bu mânada takvâ insan için biricik şeref ve değer kaynağıdır ki:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ **-Sizin Allah indinde en asil, en şerefliniz takvâda en derin olanınızdır"** (Hucurât, 49/13) âyet-i pürenvârı da buna işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'den başka hiçbir kitabın takvâya, bu ölçüde, bu derinlikte, bu şümûlde ve Kur'ân'dakine denk bir mâna yüklediğine şahid olmadığım gibi, İslâm'ın dışında hiçbir ahlâk ve terbiye sisteminin de bu seviyede, madde ve mânayı kuçaklayan.. kökü dünyada, dalları, çiçekleri, meyveleri ukbâda sihirli bir kelimeye rastlamadım. Evet, mâna ve muhtevâ itibariyle takvâda öyle bir büyü var ki, ona sığınmadan Kur' ân'ı tam anlamak ve Kur'ân yörüngesinde yürümeden ona ulaşmak mümkün değildir. Başta Kur'ân, kapısını müttakîlere aralar ve: «هُدًى لِلْمُتَّقِينَ» (Bakara, 2/3) fısıldar; neticede, Hz. Furkan ekseninde yaşamaya işaret eder ve nazarları «لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (Bakara, 2/21) ufkuna çevirir.

Hakk'ın en çok beğendiği iş takvâ, en temiz, en nezih kulları da müttakîlerdir.. takvâ adına müttakîlere en saf, en duru mesajı da Hz. Furkân-ı Bedîu'l-Beyân'dır. Bu ulu kullar burada Kur'ân'la beslenir, ötede de rü'yet ü rıdvanla. Buradaki vicdânî zevk, oradaki rûhânî haz, takvâdaki derinliğe bir ikinci mevhîbe olması itibariyle Cenâb-ı Hakk: «اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ» - **Allah'a karşı olabildiğince takvâ dairesinde olun!"** (Âl-i İmrân, 3/102) buyurarak bu mânadaki takvânın önemini hatırlatır.

Evet, bütün hayır vesilelerini değerlendirme, bütün şer yollarına karşı kapalı kalma veya kapalı kalmaya çalışma mânalarına gelen takvâ sayesinde insan, aşağıların aşağısına yuvarlanmaktan kurtulur ve "a'lâyı illiyyîn" yolcusu olur. Bu itibarla denebilir ki, takvâyı bulan, bütün hayırların, yümünlerin, bereketlerin kaynağını da bulmuş olur. İşte bir şâhid daha:

-Allah din u takvâyı kime verdiyse o, dünya-âhiret muradına ermiştir. Kim ki, Hak eri ve takvâ sahibidir, o bir şakî değil saiddir ve dosdoğru yoldadır. Kim ki takvâdan nasipsiz ve takvâ emaresinden yoksundur, onun varlığı ayıp ve ardan başka değildir. Aslında, Hazvete (Hakk'a) yol bulandan başkası diri değil, ölüdür." (Gülşen-i Tevhîd).

Takvâ, paha biçilmez bir hazine, en zengin hazinelerin en mütenâ yerinde eşsiz, bîhemta bir cevher, bütün hayır kapılarını açan sırlı bir anahtar ve cennet yolunda bir buraktır. Bu müstesnâ yerine binâen o, Kur'ân-ı Kerîm'in zülâl beyânıyla, tam yüz elli defa ışık tayfları halinde gelir ve ruhlarımızın dimağına akar.

Takvânın bu umumî isti'mâline mukâbil bir de herkes tarafından bilinen bir has manası vardır ki, çok defa "takvâ" denince akla gelen de budur. O da; şeriatın emir ve yasaklarına karşı fevkalâde duyarlı olmak, mükâfattan mahrumiyet veya cezayı gerektiren davranışlardan uzak kalmaya çalışmaktan ibaret görülmüştür ki: «اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ» - **Onlar, günahların büyüklerinden ve fuhşiyattan kaçınırlar"** (Şûrâ, 42/37) fermanı bu önemli esasın bir yanını; «اِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» **Onlar ki îman edip sonra da salih amel işlemeye koyuldular"** (Yûnus, 10/9) câmî beyanı da diğer yanını ifade etmektedir. Farzları titizlikle yerine getirme ve büyük günahlardan kaçınma, takvânın zarûrî ve câmî iki esasıdır. Sağâir dediğimiz küçük günahlara gelince:

«لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ»

-*Kul gerçek takvâya ulaşamaz, sakıncalı şeylere girme endişesiyle bir kısım sakıncası olmayan şeyleri de terketmedikçe*"(53) gibi pek çok beyan-ı Nebevî var ki, Kur'ân'ın "lemem" dediği şeylere karşı da titiz olmayı ihtar etmektedir.

Evet, tam ihlas, ancak her çeşit şirk şâibesinden sakınmakla, kâmil takvâ da şüphelerden bütün bütün kaçınmakla elde edilebilir. Zîra;

«اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا اُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ... الخ»

Câmi' hadisi; kalb ve ruh seviyesinde bir hayatı, şüpheli şeyler karşısında hassas olmaya bağlamıştır. Hadis; helâlin belli, haramın da belli olduğunu, Sahib-i Şeriatın bu iki hususu herhangi bir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde beyan ettiğini, ancak bu ikisinin arasında, ikisine de benzeyen birkısım şüpheli şeylerin bulunduğunu.. ve insanların çoğunun bunları bilemeyeceğini, bu itibarla da, şüpheli şeylerden sakınmak lazım geldiğini.. ancak şüpheli şeylerden sakınan kimsenin dinini, ırzını koruyabileceğini, şübühâta düşen kimsenin ise, harama girme ihtimali olduğu; tıpkı, koru kenarında koyun güden çobanın koyunlarının, koruya girmesi melhuz bulunduğu gibi hususları anlattıktan sonra *Hz. Ruh-u Seyyidü'l-Enâm* buyuruyor ki: "Biliniz ki, her melikin bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haramlardır. Şu da bilinmelidir ki, cesette bir et parçası vardır, o sıhhatli olunca beden de sıhhatli olur; o bozulunca beden de bozulur. İşte o kalbdir!"(54)

Bu esaslara binâen, takvâ-yı tâmmın, ancak şüpheli şeyler ve küçük

53– İbn Mâce, Zühd, 24; Tirmizî, Kıyâme, 19.

54– Buhârî, Îman, 39; Müslim, Müsâkât, 107, 108.

günahlardan sakınmakla elde edilebileceğini söleyebiliriz. Böyle bir içtinâb ise her şeyden evvel iyi bir haram ve helâl bilgisine, bundanda öte sağlam bir mârifet ve vicdan kültürüne vâbestedir. İş gelip bu noktaya dayanınca: ان اكرمكم عند الله اتقاكم **-Sizin Allah nezdinde en asil ve en şerefliniz, takvâda en ileri olanınızdır"** (Hucurât, 49/13) âyetiyle; انما يخشى الله من عباده العلماء **-Kulları içinde Allah'dan hakkıyla ancak âlimler korkar"** (Fâtır, 35/28) beyanı âdetâ kutuplaşır.. takvâ, asâlet ve şerefe inkılâp eder, ilim de saygıya bürünür ve bir bayrak gibi tüllenir. Kalbini ve sırrını bu renklerle bezeyen ruhlar, اولئك الذين امتحن الله قلوبهم للتقوى **İşte o kâmet-i bâlâlar, kalblerinde, Allah'ın takvâ imtihânına tâbi tuttuğu kimselerdir"** (Hucurât, 49/3) İlâhî iltifatıyla da birer imtihan kahramanı olarak anlatılırlar.

İbadet ve itaat kutbunda takvâ denince, daha çok iç safveti, gönül derinliği ve ihlâs enginliği anlaşılır; ma'siyet dairesinde de günah ve şüpheli şeylere karşı kesin tavır ve kararlılık. Bu itibarla da, kulluğun çeşitliliğine göre, aşağıdaki hususların hepsini takvânın ayrı bir buudu sayabiliriz:

1. Kulun mâsivâullah'tan (Allah'dan gayrı her şey) kaçınması.

2. Onun şeriat ahkâmına bihakkın riayet etmesi.

3. Esbab dairesinde cebre düşecek davranışlardan, kudret dairesinde i'tizâle sapacak inhiraflardan sakınması.

4. Hakk'tan uzaklaştıracak şeylere karşı sürekli tetikte bulunması.

5. Yasaklara muhalefet etmeye çekecek nefsî hazlara karşı devamlı uyanık olunması.

6. Maddî-manevî herşeyin Allah'dan bilinip, nefse hiçbir şeyin temlik edilmemesi.

7. Kendini hiç kimseden daha âlî ve daha hayırlı görmemesi.

8. Allah'dan başka hiçbir şeyi gaye-i hayal edinmemesi.

9. Hazret-i Rehber-i Küll'e bilâ kayd u şart inkıyâd edilmesi.

10. Âyât-ı tekviniyenin sürekli tetkik ve tefekkürüyle kalbî ve ruhî hayatın yenilenmesi.

11. Ve değişik buudlarıyla râbıta-i mevtte kusur edilmemesi.

Hâsılı, takvâ bir kevser, müttakî de ona ulaşmış bahtiyardır; Hakk katında bu mazhariyeti elde etmiş insan da azdır. Bir şâirimizin sözüyle bitirelim:

"Hakk Teâlâ eder takvâ ehlidir ulunuz
Müttakinin makamı cennet, içtiği kevser olur."[55]

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ عِبَادِكَ الْمُخْلِصِينَ الْمُخْلَصِينَ الْمُتَّقِينَ، آمِينَ!

55– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 74-79.

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.) VE ASHABININ YAŞAYIŞLARINDA FAKR

2083 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كانَ يأتِي عَلَيْنَا الشَّهرُ مَا نُوقِدُ فيهِ نَاراً، إنَّما هُوَ التَّمرُ وَالمَاءُ إلاَّ أنْ نُؤتَى بِاللُّحَيمِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وفي رواية: [مَا شَبِعَ آلُ مُحمَّدٍ مِنْ خُبْزِ البُرِّ ثَلاثاً حَتَّى مَضَىٰ لِسَبِيلِه].

وفي أخرى: مَا أكَلَ مُحمَّدٌ أكْلَتَيْنِ في يومٍ وَاحِدٍ إلاَّ إحْدَاهُمَا تَمرٌ].

1. (2083)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bazı aylar olurdu, hiç ateş yakmazdık, yiyip içtiğimiz sadece hurma ve su olurdu. Ancak, bize bir parçacık et getirilirse o hâriç." [Buhârî, Et'ime 23, Rikâk 17; Müslim, Zühd 20-27, (2970-2973); Tirmizî, Zühd 38, (2357, 2358), 35, (2473).]

Diğer bir rivâyette: "Resûlullah ölünceye kadar Muhammed âilesi buğday ekmeğini üst üste üç gün doyuncaya kadar yememiştir" denmiştir.

Bir diğer rivâyette: "Muhammed (aleyhisselâm) bir günde iki sefer yedi ise, biri mutlaka hurma idi" denmiştir.

2084 ٢- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَبِيتُ اللَّيالِيَ المُتَتَابِعَةَ وَأهْلُهُ طَاوِياً لاَ يَجِدُونَ عَشَاءً، وَكَانَ أكْثَرُ خُبْزِهِمُ الشَّعِيرُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

2. (2084)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ailesi üst üste pek çok geceleri aç geçirirler ve akşam yemeği bulamazlardı. Ekmekleri çoğunlukla arpa ekmeği idi."*** [Tirmizî, Zühd 38, (2361).]

2085 ٣- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [ذَكَرَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنه مَا أصَابَ النَّاسَ مِنَ الدُّنْيَا فَـــقَالَ: لَقَدْ رَأيْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ يَظَلُّ اليَومَ يَلْتَوِي مِنَ

الجُوعِ مَا يَجِدُ مِنَ الدَّقَلِ مَا يَمْلأُ بِهِ بَطْنَهُ]. أخرجه مسلم.

« الدَّقَلُ » رديء التمر كالحشف ونحوه.

3. (2085)- *Nu'mân İbnu Beşîr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) insanların nail oldukları dünyalıktan söz etti ve dedi ki: "Gerçekten ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün gün açlıktan kıvrandığı halde, karnını doyurmaya adi hurma bile bulamadığını gördüm." [Müslim, Zühd 36, (2978).]

2086 ٤ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لَقَدْ أُخِفْتُ في الله مَالَمْ يُخَفْ أحَدٌ، وأُوذِيتُ في الله مَالَمْ يُؤْذَ أحَدٌ، ولَقَدْ أتَى عَلَيَّ ثَلاَثُونَ مَا بَيْنَ يَوْمٍ ولَيْلَةٍ، ومَالِي ولاَ لِبلاَلٍ مِنَ الطَّعَامِ إلاَّ شَيْءٌ يُوَارِيهِ إبْطُ بِلاَلٍ]. أخرجه الترمذي وصححه، وقال: [وذلك حِينَ خَرَجَ رسول الله ﷺ هَارِباً مِنْ مَكَّةَ ومَعَهُ بِلاَلٌ].

4. (2086)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (alelissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, Allah hakkında benim korkutulduğum kadar kimse korkutulmamıştır. Allah yolunda bana çektirilen eziyet kadar kimseye eziyet çektirilmemiştir. Zaman olmuştur, otuz gün ve otuz gecelik bir ay boyu, Bilâl ile benim yiyeceğim, Bilâl'in koltuğunun altına sıkışacak miktarı geçmemiştir."* [Tirmizî, Kıyâmet 35, (2474).]

Tirmizî, hadisin sahîh olduğunu belirtir ve ilâve eder: "Bu durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (amcası *Ebû Tâlib* öldüğü zaman, Tâif'te yeni bir hâmi bulmak ümidiyle, müşriklerden) kaçarak Hz. Bilâl'le Mekke'den çıktığı zamanla ilgilidir." (56)

2087 ٥ – وعنه رضي الله عنه قال: [مَشَيْتُ إلى رسولِ الله ﷺ بِخُبْزِ شَعِيرٍ وإهَالَةٍ سَنِخَةٍ، ولَقَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَا أمْسَى عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ صَاعُ تَمْرٍ، ولاَ صَاعُ حَبٍّ، وإنَّ عِنْدَهُ يَوْمَئِذٍ لَتِسْعَ نِسْوَةٍ]. أخرجه البخاري والترمذي والنسائي. «الإهَالَةُ» ما أذيب من الشحم. و« السَّنِخُ » المتغير الرِّيح.

56– *Aliyyü'l-Kârî, Mirkâd*'da *Tirmizî*'nin açıklamasını değerlendirerek, bu hâdisenin Mekke'den Medine'ye hicretle ilgisi olmadığını, zira bu hicret sorasında Resûlullah'ın yanında *Hz. Bilâl*'in bulunmadığını söyler. Bir aylık ikâmete şâmil olan Tâif seyahatinde de *Zeyd İbnu Hârise*'nin beraberliği bilinmektedir. *Aliyyü'l-Kârî*, burada teâruzu: *"Resûlullah'ın , Taif'e biri de Bilâl ile olmak üzere birden fazla gitmiş olmasına bir mâni yoktur'* diye açıklık getirir.

5. (2087)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arpa ekmeği ile kokusu değişmiş erimiş yağ getirmiştim. (Bir seferinde) şöyle söylediğini işittim: *"Muhammed ailesinde, dokuz kadın bulunduğu bir zamanda, ne bir sa' hurma, ne de bir sa' hububat gecelememiştir."* (Buhârî, Rehn 1, Büyû 14; Tirmizî, Büyû 7, (1215); Nesâî, Büyû 50, (7, 288).]

2088 ٦– وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [لَقَدْ خَرَجْتُ مِنْ بيتي فـي يومٍ شاتٍ، وإنّي لَشَدِيدُ الجُوعِ أَلْتَمِسُ شيئاً، فمررتُ بيهوديٍّ في مالٍ له يسقي ببكرةٍ فاطّلعتُ عليه من ثُلمةِ الحائطِ، فـقال مالكَ يا أعرابيُّ: هل لكَ في دلوٍ بتمرةٍ؟ قلتُ: نعم، فافتحِ البابَ حتّى أدخلَ، ففتحَ فدخلتُ فأعطاني دلواً، فكلّما نزعتُ دلواً أعطاني تمرةً حتّى إذا امتلأتْ كفّي أرسلتُ دلوهُ، وقلتُ: حسبي فأكلتُها، ثمّ جرعتُ من الماءِ، ثمّ جئتُ المسجدَ]. أخرجه الترمذي.

6. (2088)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Evimden soğuk bir günde çıktım. Çok açtım, (yiyecek) bir şey arıyordum. Bir yahudîye rastladım, bahçesinde çıkrıkla sulama yapıyordu. Duvardaki bir açıklıktan adama baktım.

"Ne istiyorsun ey bedevi, kovasını bir hurmaya bana su çeker misin?" dedi. Ben de:

"Evet! ama kapıyı aç da gireyim!" dedim. Adam kapıyı açtı, ben girdim, bir kova verdi. Su çekmeye başladım. Her kovada bir hurma verdi. İki avucum hurma ile dolunca kovayı bıraktım ve bu bana yeter deyip hurmaları yedim, sudan içip sonra mescide geldim." [Tirmizî, Kıyâmet 35, (2475).]

2089 ٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خرجَ رسولُ اللهِ ﷺ إلى المسجدِ فوجدَ أبا بكرٍ وعمرَ رضيَ اللهُ عنهما، فسألهما عن خروجهما؟ فقالا: أخرجنا الجوعُ، فقال: وما أخرجني إلاَّ الجوعُ، فذهبوا إلى أبي الهيثمِ ابنِ التَّيِّهانِ فأمرَ لهم بشعيرٍ، فعُمِلَ وقامَ إلى شاةٍ فذبحها، واستعذبَ لهم ماءً معلّقاً عندهم في نخلةٍ ثمّ أُتوا بالطّعامِ، فأكلوا وشربوا من ذلكَ الماءِ، فقال ﷺ: لتسألُنَّ عن نعيمِ هذا اليومِ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

«اسْتَعْذَبَ لَهُمْ مَاءً» أى استقى لهم ماء عذبا.

7. (2089)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün (veya gece mûtad olmayan bir saatte) mescide geldi. Orada Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'e rastladı. Onlara (bu saatte) niye geldiklerini sordu.

"Bizi evden çıkaran açlıktır!" dediler. Resûlullah da:

"Beni de evde çıkaran açlıktan başka bir şey değil!" buyurdu. Hep berâber *Ebû'l-Heysem İbnu'l Teyyihân*'a gittiler. O, bunlar için arpadan ekmek yapılmasını emretti. Ekmek yapıldı. Sonra kalkıp bir koyun kesti. Yanlarında bir hurma ağacında asılı olan tatlı suyu indirdi. Derken yemek geldi, yediler ve o sudan içtiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şu günün nimetinden (Kıyâmet günü) hesap sorulacak! (Açlık sizi evinizden çıkardı. Bu nimetlere nail olduktan sonra dönüyorsunuz!" buyurdu." [Müslim, Eşribe 140, (2038), Muvatta, Sıfatu'n Nebi 28, (2, 932), Tirmizî, Zühd 39, (2370).]

2090 ٨- وعن عتبة بن غزوان رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ مَعَ رسول الله ﷺ وما لَنَا طَعَامٌ إلاَّ وَرَقُ الحُبْلَةِ حَتَّى قَرِحَتْ أَشْدَاقُنَا]. أخرجه مسلم.

«الحُبْلَة» بضم الحاء، وسكون الباء: ثمر السمر، وقيل: هى ثمرة تشبه اللوبيا.

«وقَرِحَتْ أَشْدَاقُنَا» أى طلعت فيها القروح كالجراح ونحوها.

8. (2090)- *Utbe İbnu Gazvân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Gerçekten ben kendimi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte olan yedi kişiden yedincisi olarak görmüşümdür. Huble yaprağından[57] başka yiyeceğimiz yoktu. Öyle ki avurtlarımız yara oldu." [Müslim, Zühd 15, (2967).]

2091 ٩- وعن أبى طلحة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [شَكَوْنَا إلَى رسولِ الله ﷺ الجُوعَ، ورفَعْنَا عَنْ بُطُونِنَا عَنْ حَجَرٍ، فَرَفَعَ رسولُ الله ﷺ عَنْ حَجَرَيْنِ]. أخرجه الترمذي.

9. (2091)- *Ebû Talhâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a açlıktan şikâyet ettik ve karınlarımızı açıp gösterdik. Herkeste bir taş vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da karnını açtı, O'nda iki taş vardı." [Tirmizî, Zühd 39, (2372).]

57– Huble, Kâmus'ta asma olarak açıklanır, başka bazı ağaçlara da huble denmiştir.

2092 ١٠ - وعن فضالة بن عبيد رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا صَلَّى بِالنَّاسِ يَخِرُّ رِجَالٌ مِنْ قَامَتِهِمْ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الْخَصَاصَةِ، وَهُمْ أَصْحَابُ الصُّفَّةِ حَتَّى تَقُولَ الْأَعْرَابُ هؤُلَاءِ مَجَانِينُ، فَإِذَا صَلَّى انْصَرَفَ إلَيْهِمْ فَقَالَ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَالَكُمْ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى لَأَحْبَبْتُمْ أَنْ تَزْدَادُوا فَقْراً وَحَاجَةً]. أخرجه الترمذي.

10. (2092)- *Fudâle İbnu Ubeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halka namaz kıldırırken, bazı kimseler açlık sebebiyle kıyam sırasında yere yıkılırlardı. Bunlar Ashâb-ı Suffe idi. (Medîne'de misâfireten bulunan) bedevîler, bunlara delirmiş derlerdi. Efendimiz namazdan çıkınca yanlarına uğrar ve:

"Eğer (bu çektiğiniz sıkıntı sebebiyle) Allah indinde elde ettiğiniz mükâfaatı bilseydiniz, fakirlik ve ihtiyaç yönüyle daha da artmayı dilerdiniz" derdi." [Tirmizî, Zühd 39, (2369).]

AÇIKLAMA:

Kaydettiğimiz bu on hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashâb-ı Kirâm hazerâtının zâhidâne hayatı hakkında bilgi vermektedir. Hattâ son rivâyette görüldüğü özere, *Ashâb-ı Suffe*, zühdün ötesinde "yokluk" ve "darlık" şartlarını yaşamıştır. Zühd, belli bir ölçüde irâdî bir hayat tarzı, -bu bahsin başında *İbnu'l-Mübârek*'ten kaydettiğimiz üzere- varlığa rağmen bir tercihdir. Halbuki açlıktan karna taş bağlamak, namazda kıyam sırasında yere yığılıp kalmak irâdî bir zühd değil, yokluğun getirdiği bir mahkûmiyettir.

İslâm inkılâbı, bu maddî imkânsızlıklar içerisinde başlamıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şahsen mahkum olduğu maddi darlıktan hiç şikâyetçi olmadan, zerre kadar fütura düşmeden sıkıntılara katlanmış, Allah indindeki sevabı hatırlatarak ashâbını da metânet ve sabra dâvet etmiştir.

Rivâyetler, Efendimizin fetihlerden sonra, gelirlerin artmasıyla maddî bolluğa kavuşulmuş olmasına rağmen yaşayış tarzını değiştirmeye, üst üste üç gün buğday ekmeğini doyuncaya kadar yemeyecek, mutfağında günlerce ateş yakmayacak kadar mütevazi yaşayışını devam ettirdiğini bildirmektedir. Yani O aleyhissalâtu vesselâm, ömrü boyunca, irâdî ve kasdî bir zühd hayatı yaşamış, ümmetine vecîbe kılmadan, ideal hayat örneğini fiilen vermiştir.

Bu bölümü Sonsuz Nur'da "Zühd ve takvasıyla Efendimiz" başlığı ile yer alan mütalaaları kaydederek bitirelim.

ZÜHD VE TAKVÂSIYLA EFENDİMİZ

Allah Resûlü, zâhidlerin en zâhidiydi. O'ndaki verâ, yani kaba mânasıyla şüpheli şeylerden kaçınma, -o seviyede olmak şartıyla- ikinci bir insan da yoktu. O, bütün tavır ve hareketlerini, bu çizgiye göre ayarlamıştı. Allah'tan öyle korkardı ki, sanki kalbi duracak gibi olurdu.. o kadar hassas, o kadar duyarlı idi ki; gözyaşlarının akmadığı ve ürpermediği zaman çok azdı. O, coşarken âdetâ birderya, dururken de umman gibiydi.

İşte şimdi de kuşbakışı, O'nun bu derinliklerine temas etmek istiyoruz:

Evvela zühd; dünya ona verilse sevinmeme, bütün dünya elinden gitse üzülmeme halidir. Bu hal, Allah Resûlü'nde doruk noktadadır. Bütün dünya O'nun olsaydı, her halde bir arpa tanesi bulmuş kadar sevinmezdi. Bütün dünya, bir anda elinden gitseydi, yine bir arpa tanesi kaybetmiş kadar üzülmezdi. O, dünyayı kalben bu şekilde terketmişti. Ancak bu terk, hiçbir zaman kesben de dünyayı terketmek değildir. Zîra,kazanç yollarının en mantıkîsini ve en güzelini bize gösteren, yine Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dır. O'nun kesbendünyayı terk etmesi veya insanları buna teşvik etmesi düşünülemez. Dünyayı terk, kalben olmalıdır. Buna en güzel delil de yine Allah Resûlü'nün kurduğu İslâm Site Devleti'nin, kısa zamanda dünyanın en zengin ve en güçlü devletlerinden biri hâline gelmesidir. Bir batılı düşünürün dediği gibi, Allah Resûlü'nün kurduğu bir büyük devletten, daha sonra tam 25 tane imparatorluk ölçüsünde devlet doğmuştur. Osmanlı Devlet-i Âliyesi bunlardan sadece bir tanesidir. Evet, zühdde temel düşünce bu olmalıdır.

Allah Resûlü, peygamberliğin aydınlık iklimine adımını attığı andan, dünya bütün debdebe ve ihtişamıyla O'nun ayağının önüne serildiği âna kadar hiç tavrını değiştirmedi. Hatta O, dünyaya geldiği anda sahip olduğu mal varlığına, vefat ederken sahip değildi. Çünkü neyi var, neyi yoksa hep dağıtmış ve infâk etmişti. Bakın metrukâtına, sadece birkaç keçi ve bir de hanımlarının içinde bulundukları küçük odalar. Onlar da yine millete ait sayılırdı ki, analarımız vefat edince,hepsi de mescide dahil edilmişti. Oraya giden herkesin de bilebileceği gibi, bu hücreler mescidin bir köşesine sıkışacak kadar dar bir yer işgal ediyordu.[58]

58- Buhârî, Ferâiz, 3; İbn kesir, el-Bidâye, 5/306.

1. Hasır Üzerinde Yatması

Hz. Ömer (r.a.) bir gün Allah Resûlü'nün huzuruna girdi. Efendimiz yattığı hasırın üzerindeydi ve yüzünün bir tarafına, hasır iz yapmıştı. Odasının bir yanında işlenmiş bir deri, bir diğer köşesinde de, içinde birkaç avuç arpa bulunan küçük bir torba vardı. İşte Allah Resûlü'nün odasında bulunan eşyalar bundan ibaretti. Hz. Ömer (r.a.), bu manzara karşısında rikkate geldi ve ağladı. Allah Resûlü niçin ağladığını sorunca da Ömer (r.a.): "Ya Resûlallah! Şu anda kisralar, krallar saraylarında kuş tüyünden yataklarında yatarken, (kâinat, yüzü suyu hürmetine yaratılmış olan) Sen, sadece kuru bir hasır üstünde yatıyorsun ve o hasır, Senin yüzünde iz bırakıyor. Gördüklerim beni ağlattı." cevabını verir. Bunun üzerine Allah Resûlü, Ömer (r.a.)'e şu karşılıkta bulunur: *"İstemez misin, Ya Ömer! Dünya onların, âhiret de bizim olsun."*(59) Başka bir rivayette ise Efendimiz şöyle buyururlar:

مَا لِي وَمَا لِلدُّنْيَا، مَا أَنَا فِي الدُّنْيَا إِلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا

"Dünya ile benim ne alakâm var. Ben bir yolcu gibiyim. Bir ağaç altında gölgelenen bir yolcu.. sonrada orayı terkedip yoluna devam eden..."(60)

O, dünyada bir vazifeyle gelmişti. Duygu ve düşüncede insanlara diriliş solukları getirmiştir. Vazifesi bittiği zaman da dünyayı terkedecekti. Dünya ile bu kadar alâkasız bir insanın, dünya adına bazı şeylere temâyül edeceğine, ihtimâl vermek aklın kabul edeceği şeylerden değildir. Evet, O, asla dünyaya meyletmedi, ve O, hiçbir zaman inhirafa yelken açmadı...

2. Sadaka Hususundaki Hassasiyeti

"Akşam yatmış, fakat sabaha kadar dönüp durmuş, bir türlü uyuyamamıştı. Sağına dönüyor, soluna dönüyor, "uf"layıp duruyordu. Sabah, hanımı sordu: "Yâ Resûlallah, bu gece rahatsız mıydınız? Çok ızdırap çektiniz." Ve Allah Resûlü'nün cevabı şu oldu: Yatağımı hazırlarken, yere düşmüş bir hurma buldum. Onu ağzıma koydum. Fakat sonra aklıma geldi ki, Bizim evde sadaka ve zekat hurmaları da bulunuyor. Ya bu hurma, onlardan ise! İşte sabaha kadar bunu düşündüm, bunun ızdırabıyla sağa sola dönüp durdum. Bir türlü gözüme uyku girmedi."(61)

Sadaka ve zekât O'na haramdı. Ancak bu hurma, kendine ait hediye hurmalardan da olabilirdi. Hatta bu ihtimal, diğer ihtimalden daha kuv-

---

59– Buhârî, Tefsir, (66), 2; Müslim, Talak, 31.

60– Tirmizî, Zühd, 44; İbn Mâce, Zühd, 3; Müsned, 1/301.

61– Müsned, 2/193.

vetliydi. Çünkü O'nun hanesinde, sadaka veya zekât malları gecelemez, geldiği gibi dağıtılırdı. Şüphenin en küçüğüne karşı böyle davranan ve hayatını hep böyle hassasiyet içinde geçiren bir insanın, kesin haram olan bir işe yanaşması mümkün müdür? O, en küçük ve şüpheli bir şeyle dahi, ruh dünyasını kirletmeme mevzuunda fevkalade hassasdı. Böyle bir irade, nasıl olur da kesin bir günah karşısında gevşerdi? Hayır, O hiçbir günah karşısında gevşemedi ve ruhunda hiçbir günaha yol vermedi. Ruhu ve iradesi her zaman nezihti, tertemizdi, öyle yaşadı ve Refîk-i a'lâya da öyle yükseldi.

3. Hayırdaki Sürati

Birgün mescide geldi, cemaatinin önüne geçti ve namaza durdu. Ardından hemen namazını bozdu ve odasına doğru telaşla yürüdü. Öyle bir heyecan ve telaş içindeydi ki, O'nu gören, yangına gidiyor zannederdi. Biraz sonra geldi. Eski heyecanından eser yoktu. Geçti namazı kıldırdı. namazdan sonra sahâbe, biraz evvelki heyecan ve tehalükünün sebebini sorunca, şu cevabı verdi: "Biraz evvel bana, fakirlere dağıtılmak üzere birşeyler getirildi. Ben, dağıtmayı unuttum. Tam namaza durduğum sırada hatırladım. Evimde böyle bir mal varken, namaz kılmak hoşuma gitmedi. Gidip *Âişe* (r.anhâ)'ye, o malı dağıtmasını söyledim." [92] İşte buna zühd denir, işte buna incelik denir, işte buna takvâ denir ve işte buna O'nun dünya ile alâkası denir..

Defalarca, dünya O'na temessül etmiş, kendini kabul ettirmek istemişti de O, her defasında elinin tersiyle onu itmişti.[63]

4. Günlerce Aç Susuz Kalışı

O'nun günlerce ağzına bir tek lokma koymadığı çok olurdu.[64] Zaten hayatı boyunca arpa ekmeğiyle dahi, karnını bir kere doyurduğu vaki değildir.[65] Aylar geçer O'nun evinde bir çorba kaynatmak için ateş yanmazdı.[445]

Bir gün namazını oturarak kılıyordu. Kıldığı nafile bir namazdı. *Ebû Hüreyre* (r.a.), namazdan sonra sordu: Ya Resûlallah! Bir hastalığınız mı var? Namazı oturarak kılıyorsunuz? Verilen cevap cihanı ürpertecek

62– Buhârî, Ezan, 158; Nesâî, Sehv, 104.

63– Müsned, 2/231.

64– Müsned, 3/213.

65– Buhârî, Et'ıme, 23; Müslim, Zühd, 22.

66– Buhârî, Rikak, 17; Müslim, Zühd, 28.

şekildeydi: ***"Yâ Ebâ Hüreyre, günlerdir ağzıma götürecek birşey bulamadım. Açlık takatımı kesti, ayakta duracak dermanım kalmadı, onun için namazımı oturarak kılıyorum."***

Ebû Hüreyre diyor ki, bunu duyunca ağlamaya başladım. Allah Resûlü kendi durumunu unutmuş, bana teselli veriyordu: "Ağlama Yâ Ebâ Hüreyre! Burada çekilen açlık, insanı âhiret azabından kurtarır."[67]

O, bir liderdi. Raiyyetinin arasında günlerce aç kalanlar vardı.[68] İşte, Allah Resûlü de kendi hayat standardını onlara göre ayarlamıştı.

Teb'ası içinde, maddî hayat itibariyle en fakirâne hayatı O yaşıyordu.. hem de bunu kendi ihtiyarıyla yapıyordu. İsteseydi müreffeh bir hayat yaşayabilirdi. Bu, O'nun için hiç de zor değildi. Zîra, sadece kendisine hediye olarak gelenleri dağıtmayıp yanında bırakmış olsaydı, o gün için en mesudâne bir hayat yaşamasına kâfi gelirdi; ama O böyle yapmayı hiç düşünmedi.

Bu, kat'iyen O'nun ve yetiştirdiği cemaatinin dünyaya küsmüşlüğü veya dünyayı terketmişliği mânasına alınmamalıdır. Mesele bir kısım şom ağızların, "bir lokma, bir hırka" deyip Allah Resûlüne ait bir ahlâk ölçüsünü alaya aldıkları gibi değildir. İsteyen, kazanır, zengin olur ve Allah (cc)'ın emrettiği ölçüde zekâtını verir, infakta bulunur; evet kimse böyle bir kazancın karşısında değildir.. hatta helâlinden kazanmak İslâm'da teşvik bile görmüştür. Bununla beraber, Allah Resûlü'nün ve O'nun has dairedeki bir kısım arkadaşlarının, yukarıda müşahhas misâllerini verdiğimiz anlayışa ve idrake sâdık kalmaları gerekir. Aksi halde, hergün hızla büyüyen, Mekke ve Medine sınırlarını çoktan aşan bu cemaati, ilk günkü saffet ve duruluğunda tutmak mümkün değilir. Bu cemaat, sırf bir beden ve cismaniyet cemaati değildir. bu cemaat, aynı zamanda, ruh, kalp, irade ve vicdan cemaatidir. Ve işte Allah Resûlü, cemaatini bu dinamiklerle ayakta tutmaya çalışıyordu. Onlardan istediği her fedakarlığı da, evvela kendisi gösteriyor ve her mes'elede olduğu gibi bu mes'elede de çıraklarına örnek oluyordu. İşte, en çarpıcı örneklerden bir tablo:

Gecenin yarısıydı. Açlık Allah Resûlü'nün bütün dermanını tüketmiş ve artık gözüne uyku da girmez olmuştu. Belki biraz uyuyabilseydi, açlığın o şiddetli ızdırabından geçici de olsa kurtulacaktı. Ne var ki açlık, O'nu terkedeceğe benzemiyordu. Evinden çıktı, bir tarafa doğru yürümeye başladı. Biraz sonra da bir karartı hissetti. Gelen biri vardı. Dikka-

67– Ebû Nuaym, Hilye, 7/109; Kenzü'l-Ummâl, 7/199.

68– Bkz. Buhârî, Et'ıme, 23; Müslim, Zühd, 12; Mecmau'z-Zevâid, 10/322.

tini oraya çevirdi.. tanımıştı... Bu hayatının hiçbir anında O'ndan ayrılmayan insandı. Düşüncede, aksiyonda hep O'nunla beraber olmuşdu. Şimdi de gecenin yarısında, Medine'nin bu tenha köşesinde randevulaşmış gibiydiler. Gelen, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'di ve Allah Resûlü, ona selâm verdi. Ardından da sordu: "Yâ Ebâ Bekir! Gecenin bu vaktinde seni dışarıya çıkaran nedir?" Ebû Bekir (r.a.), Allah Resûlü'nü görünce derdini unutuvermişti. Zaten o, hep öyle idi. Hani Mekke'de Allah Resûlü'nü kurtarmak için girdiği kavgada komalık olmuş.. bir gün baygın kalmış ve gözlerini ilk açtığında "Allah Resûlü'ne ne oldu?" diye sormuştu. Anası Ümmü Ümâre kızmış: "Ölüyorsun; fakat hâlâ O'nu düşünüyorsun"[69] demişti. O, bilmiyordu ki, Ebû Bekir (r.a.), O'nu düşünmediği zaman ölürdü. Çünkü Allah Resûlü, onun hayat kaynağıydı. İşte şimdi de O'ndan ayrı kalamamış ve bilemediği bir his, onu buraya kadar sürüklemişti. Sürüklemişti ve Resûlullah'ın sorusuna "Açlık" diye cevap veriyordu. "Evde yiyecek birşey bulamadım, gözüme uyku girmedi ve dışarıya çıktım." Aynı dünya...!

Hemen ardından ekledi: "Anam babam Sana feda olsun Yâ Resûlallah, Sen niye çıktın?" Cevap aynıydı. Allah Resûlü de açlıktan dolayı çıkmıştı.

Tam bu esnada bir karartı daha belirdi. Belli ki bu uzun boylu, görkemli insan Ömer'di. Zaten, tablonun tamamlanması gerekiyordu. Allah Resûlü, sağ tarafına Hz. Ebû Bekir (r.a.)'i almıştı; ama, henüz sol tarafının her zamanki konuğu yoktu; sanki tabloyu yarım bırakmamak için o da koşup geliyordu. Evet gelen Hz. Ömer (r.a.)'di. Karşısında bu iki dostu görünce O da şaşırıp kalmıştı. Selam verdi, selamı alındı. Ve Söz Sultanı, Ömer (r.a.)'e de niçin çıktığını sordu. O da, aynı cevabı verdi: "Açlık, Ey Allah'ın Resûlü, açlık beni dışarıya çıkardı" dedi.

Efendimiz'in hatırına Ebû'l-Heysem (r.a.) geldi. Evi o taraflardaydı. İhtimal gündüz de onu bağında görmüştü. Hiç olmazsa onlara hurma ikram eder ve açlıklarını yatıştırırlardı. "Gelin Ebû'l-Heysem'e gidelim" dedi.

Ebû'l-Heysem (r.a.)'in evine vardılar. Ebû'l-Heysem (r.a.) ve hanımı, uyuyordu. Evde, bir de küçük bir çocukları vardı. Yaşı, beş veya altıydı. Önce kapıyı Hz. Ömer (r.a.) çaldı. O gür sesiyle "Ya Ebe'l-Heysem!" diye seslendi. Ne Ebû'l-Heysem (r.a.) ne de hanımı sesi duymadı. Fakat, yatağında mışıl mışıl uyuyan o yavru, birden yatağından fırladı, "Baba! kalk Ömer geldi" dedi. Ebû'l-Heysem (r.a.) çocuğunu rüya görüyor sandı. "Yat oğlum, gecenin yarısı, bu vakitte burada Ömer'in işi ne!" Çocuk

69- İbn Kesir, el-Bidâye, 3/40.

yattı. Kapı açılmayınca, bu defa da o nârin sesli Ebû Bekir (r.a.), gelip seslendi: *"Yâ Ebe'l-Heysem!"* Çocuk yine fırladı, kalktı ve "Baba! Ebû Bekir geldi" diye bağırdı. Babası onu tekrar yatırdı. Fakat son gelen, sesi soluğu cenazeleri dahi dirilten Allah Resûlü'ydü. O, *"Yâ Ebe'l-Heysem!"*diye seslenince, çocuk, artık yayından fırlayan bir ok olmuştu. Hem kapıya doğru koşuyor, hem de "Baba kalk, Resûlullah geldi!" diyordu. *Ebû'l-Heysem* (r.a.), neye uğradığını şaşırmıştı. Hemen kapıya koştu. Gözlerine inanamıyordu. Gecenin bu saatinde, hanesine, Sultanlar Sultanı nüzûl etmişti. Hemen onları içeri aldı. Gidip bir oğlak boğazladı. Bu şeref, insana hayatta belki bir kere nasip olurdu. Hayatının en mes'ud ânını yaşıyordu. Canını bile sofraya koysa azdı. Hurma getirdi, süt getirdi, et getirdi ve bu aziz misafirlerine ikram etti.

Açlıklarını bastıracak kadar yediler. Ardından da yine Allah Resûlü'nün gözleri dolu dolu oldu. Ve her hâdiseye ayrı bir buud ve derinlik kazandıran dudaklarından şu sözler döküldü:

"Allah'a kasem ederim, işte şu nimetlerden yarın hesaba çekileceksiniz."[70] Ardından da şu âyeti okudu: ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ **O gün, muhakkak bütün nimetlerden hesaba çekileceksiniz"**(Tekâ-sür, 102/8)

İşte O, hayatını bu kadar hassas ve bu kadar derin ölçüler içinde geçiren müstesna bir insandı. Böyle bir insanın hayatında inhiraf bulmaya çalışmak, ya garaz, ya da cehalettir.

Hz. Ömer (r.a.) O'na en yakın olanlardandı ve O'nun hayatının zühd yanını şöyle anlatıyordu: "Allah'a yemin ederim, ben Resûlullah'ın, sabahtan akşama kadar kıvrandığını bilirim. Zîra, hurmanın en kötüsü olan (dakl) denen hurmayı dahi bulup karnını doyuramıyordu."[71]

Halbuki O, kimden isteseydi, O'nun için en mükellef sofralar hazırlardı. Hem buna ne hacet? Kendisine gelen hediyeler, her gün O'na ve ailesine, müreffeh bir hayat yaşatacak ölçüdeydi. Ancak O, geleni dağıtıyor ve yarınlara birşey bırakmıyordu.[72]

Kendisine, niçin dünya nimetlerinden istifade etmediği sorulunca da O, şöyle cevap veriyordu: "Dünya nimetlerinden istifadeyi nasıl düşünebilirim ki, İsrafil sûru eline almış Cenâb-ı Hakk'ın emrini beklemektedir.

70– Müslim, Eşribe, 40, Kenzü'l-Ummâl, 7/196.

71– Müslim, Zühd, 36; İbn Mâce, Zühd, 10; Müsned, 1/24, 50.

72– Buhârî, Bedü'l-Vahy, 5-6; Savm, 7; Müslim, Fezâil, 50.

böyle bir durumda olan insan, gelişigüzel, dünya nimetlerinden nasıl istifade eder ki?"[73]

Biz O'na *"Zahidler Zahidi"* derken, kelime yetersizliğinden dolayı dedik. Yoksa O'nun Zühdünü bir başka kelime ve bir başka lâfızla ifade etmek gerekirdi.[74]

73– Tirmizî, Kıyâme, 8; Müsned, 1/36; 3/7.

74– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2. Cilt, 229-231, 234-238.

ZÎNETLE İGİLİ BÖLÜM

(Bu bölümde yedi bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

TAKILAR HAKKINDA

İKİNCİ BÂB

SAÇ BOYAMASI HAKKINDA

ÜÇÜNCÜ BÂB

HALÛK HAKKINDA

DÖRDÜNCÜ BÂB

TÜYLER HAKKINDA
SAÇ
TRAŞ
İĞRETİ SAÇ (PERUK) TAKMA
SALMA VE AYIRMA
AKLARI YOLMA
BIYIĞIN KESİLMESİ

BEŞİNCİ BÂB

KOKU VE YAĞ HAKKINDA

ALTINCI BÂB

ZÎNETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER HAKKINDA

YEDİNCİ BÂB

NAKIŞLAR, RESİMLER, ÖRTÜLER HAKKINDA
RESSAMLARIN ZEMMİ
RESİM VE ÖRTÜLERİN KERÂHETİ

BİRİNCİ BÂB

TAKILAR HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Zînet, güzelleşmek mânasına gelen tezeyyün'den gelir, kendisi ile güzelleşilen şey demektir. Dilimizdeki karşılığı süstür. Nitekim, güzellik kazanmak için kullanılan şeye süs demekteyiz.

Gerek bedenimize ve gerekse kullandığımz eşyalara (âlet, mesken, hayvan vs.) güzelleşme veya güzelliğini artırmak için bir kısım maddî unsurlar ilâve etmek bidâyetten beri bütün insanların müşterek bir vasfıdır. Bir başka ifâde ile zînet, beşeriyetin maddî kültüründe mühim bir yer işgal eder. Öyle ki, günlük olarak her an kullandığımız giyim-kuşamdan defter-kaleme, üzerinde oturduğumuz sandalyeye veya minderden bineklerimize, evimizin iç ve dışından sokaklarımıza, caddelerimize varıncaya kadar herşeyde, sâdece göz zevkimize hitâb eden tezyînî bir unsur vardır. Başka bir fonksiyonu olmadığı için eşyalarımız o unsurlar bulunmadan da kendilerinden beklenen hizmeti eksiksiz yerine getirebilirler. Buna rağmen azımsanmayacak külfet, zahmet ve masrafına katlanarak tezyînî unsurdan vazgeçmeyiz.

Öyle ise zînet, ferdî veya millî şahsiyetimizin en mühim parçalarından biri olmalıdır. Zîra ferdleri ve cemiyetleri birinden diğerine tefrîk eden sebeplerden bir kısmı dış görünüşle, hâricî tezahürle ilgilidir. Hem hep biliriz ki, dış, için aynasıdır.

Teknikte cihanşümûl değerleri benimsemekle berâber, kültürde müstakillik, ümmetîlik ve nev-i şahsına münhasırlık'ı esas alan İslâm dininin[75] bir bakıma iç dünyanın ve medenî hayatın hâricî tezahürü olan zînet ve zînetle ilgili meselelerde sessiz kalması, görüş beyan etmemesi o-

75– Kültür-sünnet münâsebeti ve İslâm'ın kültür anlayışı I. ciltte genişçe işlenmiştir (S. 320-333).

lamazdı. Nitekim dînimizin iki semâvî kaynağını teşkîl eden Kur'an ve Sünnet'te zînetle ilgili meselelere geniş yer verildiğini görmekteyiz.

Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerîm, zînet'e yer verir. O kadar ki, Rabbimizin dilinde, yeryüzünde insanla ilgili olarak mevcut her şey, onun imtihan edilmesi için yeyüzüne takılmış bir süsten ibârettir: إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا **"İnsanların hangisinin daha iyi amelde bulunacağını ortaya koyalım diye yeryüzünde olan herşeyi, yeryüzünün süsü yaptık"** (Kehf 7). Bir âyette, **mal ve evlatların dünya hayatının zîneti olduğu** (Kehf 46) belirtilirken, bir diğerinde atlar, katırlar ve merkebler'in (Nahl 8); bir diğerinde insana verilen herbir şeyin **"bir süs, bir geçimlik"** olduğu (Kasas 60), bir çok âyette gökteki yıldızların da **insanlar için semâyı tezyîn edici olarak yaratıldığı** (Hicr 16, Saffât 6, Mülk 5) belirtilir.

Şu âyet sadece yeryüzünde yaratılan "eşya"yı değil, bir bütün olarak "hayat"ı süs olarak ifâde eder: وَاعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ **"Bilin ki, (âhiret için yaşanmayan) dünya ancak bir oyundur, bir eğlen-cedir, bir "süs" dür, aranızda bir öğünüşdür, mallarda ve evlatlarda bir çoğalıştır..."** (Hadîd 20).

Meşrû dairede bu yeryüzü zînetlerinden istifâde etmek her mü'minin hakkıdır, kimse onu haram edemez; قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ **"De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı "zînet"i temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?" De ki: "Onlar dünya hayatında îman edenler içindir..."** (A'raf 32). Bir başka âyette de **"denizden çıkarılan süslerin de insanların takınması için yaratıldığı"** (Fâtır 12) ifâde edilir.

Uzunca bir âyet ise kadın tezyinatı ile ilgilidir. "Süslerini kimlere gösterebilirler, kimlere gösteremezler" (Nur 31) belirtilir.

Hülasa, Kur'ân-ı Kerîm, zînet meselesine birçok âyetlerinde yer vermiştir.

Dînimizin ikinci kaynağı olan Resûlullah'ın Sünnet'i bu meseleyi daha da açmış, pek çok teferruata inip beyanlarda bulunmuş, hükümler vaz'etmiştir.

Sadedinde olduğumuz bahiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kılık kıyâfete, evin tezyinatına giren meselelerle ilgili beyanları görülecektir.

2093 ١- عن أنس رضي الله عنه قال: [كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ كِتَاباً فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهُمْ لاَ يَقْرَءُونَ كِتَاباً إِلاَّ مَخْتُوماً، فَاتَّخَذَ خَاتَماً مِنْ فِضَّةٍ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله، وَقَالَ لِلنَّاسِ: إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَماً مِنْ فِضَّةٍ، وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله فَلاَ يَنْقُشْ أَحَدٌ عَلى نَقْشِهِ].

وفي رواية: [أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ لَبِسَ خَاتَمَ فِضَّةٍ فِي يَمِينِهِ، وَكَانَ فَصُّهُ حَبَشِيّاً، وَكَانَ يَجْعَلُ فَصَّهُ مِمَّا يَلِي كَفَّهُ]. أخرجه الخمسة.

«الْفَصُّ الْحَبَشِيُّ»: الجزع، أو العقيق، أو ضرب منهما يكون بالحبشة.

1. (2093)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (İran Kisrasına göndermek için)bir mektub yazmıştı. Kendisine: "Onlar mühürlü olmayan mektubu okumazlar" denildi. Bunun üzerine gümüş bir mühür yaptırdı. Üzerine Muhammed Resûlullah cümlesini kazdırdı. Cemaate de:

"Ben bir mühür yaptırdım. Üzerine Muhammed Resûlullah kazdırdım, kimse bunu yüzüğüne kazdırmasın" buyurdu."

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sağ (eli) ne gümüş bir yüzük taktı. Kaşı Habeşî idi. Karşı avucunun içine geliyordu." [Buhârî, Libâs 46, 50, 51, 54, 55; Müslim, Mesâcid 222, (640); Libâs 55-63, (2092-2095); Ebû Dâvud, Hâtim 1-2, (4214-4217, 4221); Tirmizî, İsti'zân 25, (2719), Libâs 14-17, (1739-1748); Nesâî, Zînet 48-82, (8, 173-195); İbnu Mâce, Libâs 39, (3639), 41, (3645).]

2094 ٢- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال [اصْطَنَعَ رَسُولُ الله ﷺ خَاتَماً مِنْ ذَهَبٍ فَصَنَعَ النَّاسُ خَوَاتِمَ الذَّهَبِ، ثُمَّ إِنَّهُ جَلَسَ عَلى الْمِنْبَرِ فَنَزَعَهُ وَقَالَ وَالله: لاَ أَلْبَسُهُ أَبَداً فَنَبَذَ النَّاسُ خَوَاتِيمَهُمْ]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية: [وَجَعَلَهُ فِي يَدِهِ الْيُمْنىٰ]

وفي أخرى: [اتَّخَذَ رَسُولُ الله ﷺ خَاتَماً مِنْ وَرِقٍ فَكَانَ فِي يَدِهِ، ثُمَّ كَانَ فِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ، ثُمَّ فِي يَدِ عُمَرَ، ثُمَّ فِي يَدِ عُثْمَانَ رَضِيَ الله عَنْهُمْ حَتَّى وَقَعَ فِي بِئْرِ أَرِيسٍ، نَقْشُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله].

«بِئْرِ أَرِيسٍ»: عند مسجد قبا.

2. (2094)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine altından bir yüzük yaptırdı. Bunun üzerine halk da altın yüzükler yaptırdı. Bilâhare aleyhissalâtu vesselâm minbere çıkıp oturdu, yüzüğü çıkardı ve:

"Vallâhi bunu ebediyen takmıyacağım!" dedi. Halk da yüzüklerini çıkarıp attılar." [Buhârî, Libâs 45, 46, 50, 53, Eymân 6, İ'tisâm 4; Müslim, Libâs 53, 55, (2091); Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 37, (2, 936); Ebû Dâvud, Hâtem 1-2, (4218, 4219, 4220); Tirmizî, Libâs 16, (1741); Nesâî ,Zînet 43, 53, (8, 165, 178); İbnu Mâce, Libâs 40, (3642-3644).]

Bir rivâyette şu ziyâdeyi yaptı: "Yüzüğü sağ eline takmıştı. "Bir diğerinde de şu ziyâde vardır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gümüşten bir mühür edindi, eline takmıştı. Sonra Hz. Ebû Bekir'in eline intikal etti, sonra Hz. Ömer'e, sonra da Hz. Osmana (radıyallâhu anhüm)'a intikal etti. Erîş kuyusuna düşünceye kadar onun elinde kaldı. Üzerindeki yazı Muhammed Resûlullah idi."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis bir çok yönden faydalı bilgiler vermektedir.

★ Bazı rivâyetlerde şarih olarak belirtildiği üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* İran kralına mektup yazmak istediği zaman, beynelmilel protokol kaidelerini bilen bazılarınca, devletlerarası resmî yazışmalarda mektupların mühürlenmesinin bir âdet olduğu, mühürsüz mektuplara îtibâr edilmediği söyleniyor. Resûlullah bu îkâz üzerine derhal bir mühür kazdırarak, üzerine Muhammed Resûlullah yazdırıyor. Üç kelimelik bu ibâre alt alta üç satırdan meydan gelir. Yani "Muhammed", *"Resûl"* ve *"Allah"* kelimeleri alt alta yazılıyor.

★ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu mührü parmağına taktığı bir yüzünün kaşına kazdırmıştır. Şu halde, rivâyetten de anlaşılacağı üzere, yapılan iş öncelikle "yüzük yaptırmak" değildir, mühür kazdırmak'tır. Ancak mührün en pratik taşıma şekli yüzük olarak parmağa takmaktır. Böylece Resûlullah'ın bir zînet olan yüzüğü takması hadisesi mevzubahis olmuştur.

★ *Dârakutnî*'nin el-Efrâd'ında gelen bir rivâyete göre , bu mührü kazan Ya'lâ İbnu Ümeyye adında bir sahâbidir.

Yapılan amelin öncelikle mühür kazdırma işi olduğunu şuradan da

öğreniyoruz: Resûlullah ashâbın, kendisini taklîden yüzük ittihâz edeceklerini bildiği için yüzüğün kaşına Muhammed Resûlullah ibâresini kadırmamalarını tembihliyor. Aksi takdir de o mührün Resûlullah'a aidiyeti kalmazdı . Çünkü mühür ferde ait, ferdi gösteren taklîd edilmemesi gereken bir alâmettir. Ashâb bu yasağa uyar. İbnu Ömer. mührüne : "Abdullah İbnu Ömer" diye isim kazdırır. *Ebû Ubeyde* ve Huzeyfe'nin Elhamdülillah diye, *Hz. Alli*'nin *Alahu'l -Melik* diye, *İbrahim Nehâî*'nin *Billâh* diye, *Mesrûk*'un *Bismillah* diye, *Ebû Ca'fer el-Bâkır*'ın *el-Gur-retullîllâh* diye yüzüklerine yazılar kazdırdıkları rivâyet edilmiştir. Yüzüğe zikrullahın kazılabileceği çoğu alimlerce kabul edilmiştir.

★ Peygamberimiz, yüzüğün mühür kısmını, yani kaşını parmağın avuç tarafına getiriyor.

★ Bu mührü önce altından yaptırıyor. Herkes altından yüzük yaptırmaya kalkınca, altını atıp gümüşten yaptırıyor. Çünkü altın ve ipek erkeklere haramdır.

2- *Habeşî* kaş, sedef veya akîk taşı veya bunlar gibi Habeşistan'da îmâledilen ve yüzüklere kaş olarak takılan bir süsleme taşı.

3- Resûlullah'ın bu yüzüğü, vefatından sonra, İslâm devletinin resmî mühürü olarak arkadan gelen üç halîfe tarafından da kullanılmıştır: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân (radıyallâhu anhüm). Ancak Hz. Osman zamanında, yüzük Kuba Mescidine yakın bir bahçenin içinde bulunan Erîş kuyusuna düşmüş, bütün aramalara rağmen bulunamamıştır. Bazı rivâyetler ise, Said İbnu *Ebî'l-Âs*'ın azadlısı olan Muaykıb (radıyallâhu anhümâ)'ın elinden düştüğünü söyler. Muaykıb ilk müslüman olanlardandır. Önce Habeşistan'a sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir gâzilerindendir. Daha sonra başta Bey'atu'r-Rıdvan olmak üzere pek çok gazvelere katılmıştır. Üsdü'l-Gâbe'de, "Resûlullah'ın mührüne nezâret ederdi" denir. Bu işi Resûlullah'ın sağlığından îtibâren mi yaptığı tasrîh edilmez. Ancak el-İsâbe'de Hz. Ömer zamanında Beytülmâl'a, Hz. Osman zamanında mühüre nezâret ettiği tasrih edilir. Cüzzamlı idiyse de Hz. Ömer, doktorlar temin ettirir, hastalığın ilerlemesi önlenir. Resûlullah'tan bazı rivâyetlerde bulunmuştur. Hz. Osman'ın hilâfetinin sonlarında vefat etmiştir. Mamafih *Hz. Ali* devrinde vefat ettiği de söylenmiştir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Erkeklerin gümüş yüzük takmaları câizdir. Bu hususta fukahâ icma eder. Şârihlerin belirttiğine göre bazı Şamlı âlimler: "Yüzük sadece

hükümdarlar için câizdir" demiş ise de, Nevevî ve başka âlimler bunu reddederler ve bu görüşün şâz olduğunu belirtirler.

★ Yüzüğe sahibinin ismi veya zikrullah kazılabilir. Gerçi zikrullah'ın kazılıp kazılamayacağı münakaşa edilmişir. Başta Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) olmak üzere çoğunluğun bunda bir beis görmediği, *İbnu Sîrîn*'in Hasbiyallah ve benzeri ibârelerin yazılabileceğini söylediği belirtilmiştir. *İbnu Hacer* ,"caiz değil" görüşünün bu ibarelerin yazıldığı yüzüğü, cünüb ve hayızlı kimselerin taşıyabileceği, istinca sırasında parmakta bulundurulabileceği endişesinden ileri geldiğini, binaenaleyh bu durumlara yer verilmeyince kerâhetin ortadan kalkacağını belirterek ihtilâfı te'lîf eder. Müslüman âlimler, tahâret sırasında ismullah yazılı yüzüğün elde bulunmasını mekruh ve edebe aykırı bulmada ittifak ederler.

★ Bu hadis, yüzük takınmanın ve sâlihlerin eserleriyle teberrükün câiz olduğuna delildir.

Yüzük kaşının akik taşından olması sünnettir.

2095 ٣– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رسولِ اللهِ ﷺ وعليهِ خاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ. فقالَ: مَالِي أَرَى على أحَدِكُمْ حِلْيَةَ أهلِ النّارِ فطرَحَهُ ثُمَّ جاءَهُ وعليهِ خاتَمٌ مِنْ صُفْرٍ، فـقـالَ: مَالِي أجِدُ مِنْكَ رِيحَ الأصْنَامِ، ثُمَّ أتَاهُ وعليهِ خاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ، فـقَالَ: مَالِي أرَى عَلَيْكَ حِلْيَةَ أهلِ الجَنَّةِ؟ فـقـالَ مِنْ أيِّ شَيْءٍ أتَّخِذُهُ؟ قـالَ: مِنْ وَرِقٍ، ولاَ تُتِمَّهُ مِثْقَالاً]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (2095)- *Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına, parmağında demir yüzük bulunan bir adam uğramıştı. (Yüzüğü görünce): *"Niye bazılarınızın üzerinde ateş ehlinin süsünü görüyorum!"* buyurdu. Adam derhal onu çıkarıp attı. Sonra parmağında sarı renkli (pirinç) yüzük taşıyor olduğu halde geldi. Bu sefer.

"Niye sende putların kokusunu hissediyorum?" dedi Bilahare adam altın yüzük takmış olarak geldi? Bu sefer de:

"Sende niye cennet ehlinin süsünü görüyorum?" dedi. Bunun üzerine adam:

"Öyleyse yüzüğüm neden olsun?" diye sordu.

"Gümüşten dedi, *ancak ağırlığı bir miskale ulaşmasın."* [Tirmizî, Libâs 43, (1786); Ebû Dâvud, Hâtem 4, (4223); Nesâî, Zînet 47, (8, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, müslümanların parmağında taşıyacağı yüzüğün madenini ve rengini belirlemektedir:

★ **Demirden olmamalıdır.** Bazı alimlere göre, O, kâfirlerin zîneti olduğu için veya cehennemde bağlanacakları zincirler ve boyunlarına takılacak laleler suretinde ahirette de süslerini teşkil edeceği için yasaklanmıştır. Diğer bir kısım alimler de, *"Saldığı pis koku sebebiyle demir yüzük yasaklanmıştır"* demişlerdir. Hadisin üslubu, başka açıklamalara da müsaittir.

★ **Pirinçden de olmamalı.** Hadiste sufr yani sarı diye ifade edilmiştir. Ebû Dâvud'un rivâyetinde şebeh'den yüzük şeklinde şebeh kelimesiyle ifâde edilmiştir. Maksad bakırdır. Renk itibariyle altına benzediği için şebeh denmiştir. Bakır yüzükle ilgili yasağın put kokuyor diye gerekçeye bağlanması putların bakırdan yapılması sebebiyledir.

★ **Altından da olmamalı.** Altın cennet ehlinin süsüdür, dünyada erkeklere haram kılınmıştır. Altın ve ipeğin tahrimiyle ilgili rivâyetler mütevâtirdir.

★ **Erkeklerin yüzüğü gümüşten olmalıdır.** Gümüşün helal olduğu hususunda başka rivâyetler de vardır.

Bir miskalden hafif olmalıdır. Ulemâ bu tahdidi israfla îzah eder. Bir miskali bulur veya geçerse malın israf edilmiş olacağını belirtir. Bazı âlimler bunu tenzihî bir yasaklama anlayarak daha ağır yüzüklerin câiz olabileceğini söylemiştir. Şâfiîlerden bir grup ise ağırlığı bir miskali aşan yüzüğün haram olduğuna hükmetmiştir.

2096 ٤ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [رَأى رَسُولُ اللّهِ ﷺ في يَدِ رَجُلٍ خَاتَماً مِنْ ذَهَبٍ فنزعه وطرحه وقال: يعمد أحدكم إلى جمرةٍ من نارٍ فيجعلها في يده فَقِيلَ للرَّجُلِ: بَعْدَ مَا ذَهَبَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ خُذْ خَاتَمَكَ انْتَفِعْ بِهِ فقَالَ: لاَ وَاللّهِ لاَ آخُذُهُ أبداً، وَقَدْ طَرَحَهُ رَسولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه مسلم.

4. (2096)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamın elinde altından bir yüzük gördü. Onu çıkarıp attı ve:

"Biriniz tutup ateşten bir parçayı alıp eline koyuyor!" buyurdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gidince adama: "Yüzüğünü al (başka sûrette) ondan faydalan" dediler. O:

"Hayır! Vallâhi ebediyen almayacağım, onu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* attı" dedi." [Müslim, Libâs 52, (2090).]

2097 ٥ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قدمت هدايا من النجاشي فيها خاتم من ذهب فيه فص حبشي، فأخذه رسول الله ﷺ بعود، أو ببعض أصابعه معرضاً عنه، ثم دعا أمامة بنت أبي العاص بنت بنته زينب، فقال: تحلّي بهذه يا بنية]. أخرجه أبو داود.

5. (2097)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Habeş kralı *Necâşî*'den hediyeler geldi. İçerisinde Habeşî kaşlı bir de altın yüzük vardı. Resûlullah onu bir çöple veya tiksinerek bir parmağıyla aldı. Kızı Zeyneb'in kızı *Ümâme Bıntu Ebî'l-Âs*'ı çağırıp: *"Yavrucuğum al şunu, takın!"* dedi." [Ebû Dâvud, Hâtem 8, (4235).]

2098 ٦ – وعن سعيد بن المسيب قال: [قال عمر لصهيب رضي الله عنهما: مالي أرى عليك خاتم الذهب؟ فقال: قد رآه من هو خير منك فلم يعبه قال: من هو؟ قال: رسول الله ﷺ]. أخرجه النسائي.

6. (2098)- *Saîd İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *"Hz. Ömer, Süheyb* (radıyallâhu anhümâ)'e: "Niye parmağında altın yüzük görüyorum?" dedi. Beriki: "Onu senden daha hayırlı olan da gördü, ama ayıplamadı" deyince, Hz. Ömer:

"O da kimmiş?" dedi. Süheyb: "Resûlullah!" cevabını verdi." [Nesâî, Zînet 42, (8, 164, 165).]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis altın yüzüğün tahrimiyle ilgilidir. Birinci hadis, Hz. Peygamber'in, yasağın ciddiyetinin kavranması için, altın yüzüğü takan kimsenin parmağından eliyle çıkarıp atmaktadır. Âlimler, burada münkere elle müdâhalenin bir örneğini de bulmaktadırlar. Yüzüğün atılması, telef edilmesi mânasına değildir, zecr içindir. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mal israfını yasaklamıştır. Adamın "ebediyen almam!" demesi, Resûlullah'a son derece bağlılığının ifâdesidir. Bir takva olarak yüzüğü almayıp, muhtaçlara tasadduk etmesi takdîr edilecek bir durumdur.

İkinci hadis *Habeş kralı Necâşî*'nin hediyelerinden bahsetmektedir. Başka rivâyetlerde bu hediyeler meyanında bir çift sâde mest, bir cam

bardak, üç aded baston da sayılır. Hz. Peygamber'e bazı komşu krallardan hediyeler gelmiş idi. Bu mevzu ileride müstakil bir bölüm olarak gelecektir (5783-5790). Sadedinde olduğumuz rivâyet, Habeş kralının hediyeleri arasında çıkan altın yüzüğü, Resûlullâh'ın kız torunu Ümâme'ye taktığını belirtmektedir. Yüzüğü çöple ve tiksinti ile alması, altın zînetin erkeklere haram olması sebebiyledir. Ulemâ, altın zînetin kadınlara helâl olduğu husûsunda nass kabul etmişlerdir.

Üçüncü hadis, erkeklerin altın yüzük kullanabileceklerini ifâde etmektedir. Ancak Nesâî'nin, es-Sünenü'l-Kübrâ'da hadisi kaydettikten sonra "Bu hadis münkerdir" demiştir.

Berâ *İbnu'l-Âzib* (radıyallâhu anh)'in de parmağında altın yüzük taşıdığı, niçin böyle yaptığını soranlara: "Bu yüzük, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana bahşettiği bir armağandır. Bunu bana Resûlullah takmıştır. Ve: *"Allah'ın ve Resûlullah'ın sana ihsan ettiği bu yüzüğü kullan"* buyurdu!" demiştir. Tahâvî'nin Meâni'l-Âsâr'da kaydettiği bu rivâyet de erkeklere altın yüzüğün cevazını sarîh olarak ifâde eder.

Altın yüzüğün erkeklere haram olduğunu söyleyen âlimler, bu itiraza şu cevabı verirler:

1- Mübah kılıcı bir rivâyetle, haram kılıcı bir rivâyet teâruz ederse, ihtiyaten haram kılıcı râcih addedilir, mübah kılıcı da metrûk ve mercûh addedilir.

2- Altın yüzük kullanmayı erkeklere helâl kılan rivâyetler, tahrimden önceki durumu aksettirebilir. Ancak şurası da açık ki, *Berâ*'ya yüzüğün sorulmuş olması, hâdisenin tahrîmden sonra cereyan ettiğini gösterir.

Şu halde, bu meselede birinci cevap daha ikna edicidir.

Hemen belirtelim ki, bazı âlimler, "lüzûm olmadığı durumlarda yüzük taşımayı terketmek evladır" demiştir. Hanefî fakihlerinden *Hulvânî*, talebelerine yüzük takmayı yasaklamıştır. İhtiyâr'da "yüzük takmak, bir ihtiyaçtan neşet ediyorsa sünnettir" denir. Tatarhâniye'de mutlak sûrette caiz olduğu ifâde edilir. Hanefîlerin görüşü de bu merkezdedir.

Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh tercümesinde bu bahsi işlerken, örfe müstenîd bir zaruret gerekçesiyle nişan yüzüklerinin altından olmasını câiz görür. Ne var ki, nişan yüzüğü takmanın zarûret olması su götürür bir keyfiyettir.

2099 ٧– وعن عليٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ أجْعَلَ خَاتَمِي في

هذه، وَأَشَارَ إلى الوُسْطَى وَالَّتِي تَلِيهَا]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

وفي رواية أبي داود والترمذي: [نَهَانِي عَنِ القَسِّيِّ، وَالمِيثَرَةِ الحَمْرَاءِ، وَأَنْ أَلْبَسَ خَاتَمِي فِي هذه، أَوْفِي هذه، وَأَشَارَ إلى السَّبَّابَةِ وَالوُسْطَى].

7. (2099)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzüğümü şu parmağa koymamı yasakladı -ve eliyle orta ve ondan sonra gelen (şehadet) parmağına işaret etti- buyurdu." [Müslim, Libâs 64, (2078); Tirmizî, Libâs 44, (1787); Nesâî, Zînet 53, (8, 177); Ebû Dâvud, Hâtem 4, (4225).]

2100 ٨- وعن رضي الله عنه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَتَخَتَّمُ فِي يَمِينِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (2100)- Yine *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah yüzüğünü sağ eline takardı." [Ebû Dâvud, Hâtim 5, (4226); Nesâî, Zînet 49, (8, 175).]

2101 ٩- وعن جعفر بن محمد عن أبيه: [أَنَّ الحَسَنَ وَالحُسَيْنَ كَانَا يَتَخَتَّمَانِ فِي يَسَارِهِمَا]. أخرجه الترمذي وصححه.

9. (2101)- *Cafer İbnu Muhammed*, babasından naklen anlatıyor: "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhümâ), yüzüklerini sol ellerine takarlardı." [Tirmizî, Libâs 16, (1743).]

2102 ١٠- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَتَّمُ فِي يَسَارِهِ وَكَانَ فَصُّهُ فِي بَاطِنِ كَفِّهِ: وَكَانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ]. أخرجه أبو داود.

10. (2102)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzüğü sol eline takardı ve kaşını avucunun içine getirirdi. İbnu Ömer de böyle yapardı. [Ebû Dâvud, Hâtem 5, (4227, 4228).]

AÇIKLAMA:

Son dört hadis, yüzüğün takılması gereken el ve parmaklar hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan birincisinde orta parmakla ondan sonra gelen şehâdet parmağına yüzük takmanın yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Müteakip rivâyetlerin bazısı yüzüğün sağ ele takılacağını belirtirken, bazısı da sol ele takılacağını ifâde etmektedir. Her iki ele de yüzük takılabileceğini ifâde eden başka sahîh rivâyetler de vardır. Ulemâ, rivâyetlerden hareketle yüzüğün her iki ele de takılabileceğine hükmet-

mişlerdir. Hangisinin tercîh edilmesi gerektiği yani efdal olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak sağla ilgili rivâyetler daha fazladır. *İbnu Hacer*, tezeyyün yani bir süs unsuru olarak takan sağa, mühür olarak takan sola takmalıdır, dedikten sonra sağa takmanın tercîh edilmesinin gereğine dikkat çeker. "Çünkü der, sol el istincada kullanıldığı için, necaset değmekten korunmuş olur." Ona göre mühür olarak kullanılınca sağ elle soldan çıkarılması kolay olur.

Ayrıca erkeklerin küçük parmağa takmaları efdaldir, zira işe mani olmaz. Kadınlar ise, parmaklarına müteaddid yüzükler takabilirler.

2103 ١١– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا دَخَلَ الخَلاَءَ نَزَعَ خَاتَمَهُ].

أخرجه الترمذي وصححه والنسائي. وزاد رزين: [وكَانَ فِي يَدِهِ الْيُسْرَى].

11. (2103)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâya girdiği zaman yüzüğünü çıkarırdı." [Tirmizî, Libâs 16, (1746); Nesâî, Zînet 54, (8, 178). Rezin şu ilâvede bulunmuştur: "Yüzük Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sol elinde idi."]

AÇIKLAMA:

Aliyyü'l-Kâri helaya girerken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, yüzüğü parmağından çıkarmasını, yüzüğün kaşına kazılmış olan Muhammed Resûlullah ibâresi sebebiyle olduğunu belirtir. Bu rivâyetten hareketle, yüzükte Allah'ın veya Resûlü'nün ismi veya Kur'ân bulunması halinde helaya girerken çıkarılması gerektiğine hükmedilmiştir. *İbnu Hacer* gibi diğer bir kısım âlimler, daha da ileri giderek herhangi bir peygamber veya melek ismi bulunsa çıkarması gerektiğine, aksi davranışın mekruh olduğuna hükmederler. Bu hükmün Hanefî mezhebine de uygun olduğu belirtilmiştir.

2104 ١٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [أتَتِ امْرَأَةٌ النَّبيَّ ﷺ فقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ: سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ؟ فقَالَ: سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ، فقَالَتْ: طَوْقٌ مِنْ ذَهَبٍ؟ قَالَ: طَوْقٌ مِنْ نَارٍ قَالَتْ: قُرْطَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ؟ قَالَ: قُرْطَيْنِ مِنْ نَارٍ، فكَانَ عَلَيْهَا سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فرَمَتْ بِهِمَا وقَالَتْ: إنَّ المَرْأَةَ إذَا لَمْ تَتَزَيَّنْ لِزَوْجِهَا صَلِفَتْ عِنْدَهُ فقَالَ: مَا يَمْنَعُ إحْدَاكُنَّ أنْ تَصْنَعَ قُرْطَيْنِ مِنْ فِضَّةٍ: ثُمَّ تُصَفِّرُهُ بِزَعْفَرَانٍ، أوْ بِعَبِيرٍ]. أخرجه النسائي.

«الْقُرْطُ»: من حلى الأذن معروف.

و«وَصَلِفَتِ الْمَرْأَةُ عِنْدَ زَوْجِهَا»: إذا لم تحظ عنده.

و«والْعَبِيرُ»: أخلاط من الطيب تجمع بالزعفران.

12. (2104)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sordu:

"İki altın bilezik hakkında ne dersiniz, (takayım mı?)"

"Ateşten iki bileziktir, (takmayın!)" deyip cevap verdi. Kadın devamla:

"Pekâlâ altın gerdanlığa (ne dersiniz?)" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yine:

"Ateşten bir gerdanlık!" cevabını aldı. O, yine sordu:

"Bir çift altın küpeye ne dersiniz?"

"Ateşten bir çift küpe!"

Kadında bir çift altın bilezik vardı. Onları çıkarıp attı ve:

"(Ey Allah'ın Resûlü), kadın kocası için süslenmezse, onun yanında kıymeti düşer" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden birine, gümüş küpeler takınmasından, bunları za'feran veya abîr ile sarartmasından kimse engel olmaz!" cevabını verdi." [Nesâî, Zînet 39, (8, 159).]

AÇIKLAMA:

1- *Abîr'e za'ferân* da denmiş ise de bunun za'ferânla karıştırılan bir sürünme maddesi (tîb) olduğu ifâde edilmiştir. en-Nihâye'de: "Farklı maddelerin karışımıyla elde edilen renkli bir tîb çeşididir" diye açıklanır. Gümüş, bunlarla muamele edilince sarararak altın görünümünü kazanmaktadır.

2-Bu hadis, altının zînet olarak kullanılmasının kadınlara da haram olduğunu ifâde ediyorsa da, daha önce açıklandığı üzere, muayyen şartlar çerçevesinde kadınların altın tezyinat kullanmaları helâldir.

2105 ١٣ – وعن ثوبان رضيَ اللهُ عنه قال: [جاءتْ فاطمةُ بنتُ هبيرة إلى رسولِ الله ﷺ وفي يدها فتخٌ من ذهبٍ. «أي خواتيمُ ضخامٌ»، فجعل رسولُ الله ﷺ يضربُ يدها، فدخلتْ على فاطمةَ بنتِ رسولِ الله ﷺ رضيَ اللهُ عنها تشكو إليها الذي

صَنَعَ بِهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، فَانْتَزَعَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا سِلْسِلَةً فِي عُنُقِهَا مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَتْ: هٰذِهِ أَهْدَاهَا إِلَيَّ أَبُو حَسَنٍ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَالسِّلْسِلَةُ فِي يَدِهَا، فَقَالَ يَا فَاطِمَةُ: أَيَسُرُّكِ أَنْ تَقُولَ النَّاسُ: ابْنَةُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي يَدِهَا سِلْسِلَةٌ مِنْ نَارٍ: ثُمَّ خَرَجَ فَلَمْ يَقْعُدْ: فَأَرْسَلَتْ فَاطِمَةُ بِالسِّلْسِلَةِ فَبَاعَتْهَا وَاشْتَرَتْ بِثَمَنِهَا عَبْداً فَأَعْتَقَتْهُ: فَحُدِّثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِذٰلِكَ، فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَنْجَىٰ فَاطِمَةَ مِنَ النَّارِ]. أخرجه النسائى.

«الْفَتَخُ»: جمع فتخة، وهى حلقة لا فصّ فيها تجعلها المرأة في أصابع يديها، وربما وضعتها في رجلها.

13. (2105)- *Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına Fâtıma Bintu Hübeyre, elinde altından iri yüzükler (Feth) olduğu halde gelmişti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının ellerine vurmaya başladı. Fâtıma da hemen (oradan sıvışıp) Resûlullah'ın kerîmeleri *Fâtımatu'z-Zehrâ* (radıyallâhu anhâ)'nın yanına girdi. Ona Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine olan davranışını anlattı. Bunun üzerine Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) boynundaki altın zinciri çıkarıp: "Bunun bana Hasan'ın babası Hz. Ali (radıyallâhu anhümâ) hediye etti" dedi. Zincir daha elinde iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanlarına girdi ve şunu söyledi:

"Ey Fâtıma! Halkın: "Resûlullah'ın kızının elinde ateşten bir zincir var!" demesi seni memnun eder mi?" dedi ve böyle diyerek oturmadan geri dönüp gitti. Bunun üzerine Fâtıma (radıyallâhu anhâ) zinciri çarşıya gönderip sattırdı, parasıyla bir köle satın aldı ve onu âzad etti.

Bu olanlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatılınca: *"Fâtıma'yı ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun!"* buyurdular." [Nesâî, Zînet 39, (8, 158).]

AÇIKLAMA:

1- Feth, "fetha"nın cem'idir. Fetha iri, kaşsız yüzüğe denir. Daha ziyâde kadın süsüdür, el parmaklarına veya ayağa takınır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Fâtıma Bintu Hübeyre*'nin eline vurması zecr maksadına mâtuftur. Yani altınla süslendiği, parmak-

larına altın yüzükler taktığı için, ellerine vurmak sûretiyle memnuniyetsizliğini izhâr edip, altın takınmaktan zecr etmiştir.

Hadisin mânası bu olmakla beraber, İslâm'ın altın süsler hususundaki hükmü bu değildir. Bu ve buna mümasil, kadınlara altını haram kılan hadislerin mensuh olduğu kabul edilmiştir. Nevevî, bu hususta icma olduğunu söyler. Zikri geçen neshedici hadis şudur: إِنَّ هٰذَيْنِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِأُنَاثِهَا "...*Şu iki madde (altın ve ipek) ümmetimin erkeklerine haramdır, kadınlara helâldir.*"

Bu mesele üzerine gelen rivâyetleri *İbnu Şâhin* şöyle açıklığa kavuşturur: "İslâm'ın bidayetinde erkekler de altın yüzükler takarlar (ipekliler giyerlerdi). Sonra bunlar hakkında umûmî bir yasak geldi, kadına da erkeğe de şâmil bir yasaklama. Daha sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* erkekleri hariç kılarak, kadınlar hakkında mübah hükmü getirdi. Böylece kadınlar üzerindeki yasak hükmü, haklarında ibâheye dönüştü ve ibâhe, yasağı neshetti. Nevevî, Müslim Şerhi'nde bu hususta müslümanların icma ettiğini kaydeder."

2106 ١٤ - وعن أخت لحذيفة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ، أَمَا لَكُنَّ فِي الْفِضَّةِ مَا تَحَلَّيْنَ بِهِ، أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تَتَحَلَّى ذَهَباً وَتُظْهِرُهُ إِلاَّ عُذِّبَتْ بِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

14. (2106)- *Huzeyfe*'nin kız kardeşi (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey kadınlar cemaati! Süs eşyanız gümüşten olmalıdır. Sizden hangi kadın altınla süslenir ve onu izhâr eder (yabancıya gösterirse), mutlaka onunla azaba maruz kalır."* [Ebû Dâvud, Hâtem 8, (4237); Nesâî, Zînet 39, (8, 156, 157).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Huzeyfe*'nin kız kardeşi diye zikri geçen kadının ismi Fâtıma'dır, Havle de denmiştir.

2- Hadisin sıhhati eksiktir. Sahih olsa bile önceki hadiste belirtildiği üzere altın, gümüş ve ipek gibi maddeleri kadınlara mutlak şekilde haram kılan rivâyetler mensuhtur veya "yabancıya göstermek" "iftihar ve tekebbür" için giymek gibi kayıdlarla kayıtlıdır.

2107 ١٥ - وعن عقبة بن عامر رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْنَعُ أَهْلَهُ الْحِلْيَةَ

وَالْحَرِيرِ وَيَقُولُ: أَنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ حِلْيَةَ الْجَنَّةِ وَحَرِيرَهَا فَلاَ تَلْبَسُوهَا فِي الدُّنْيَا].

أخرجه النسائي.

وفي أخرى له عن ابن عمر قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ إِلاَّ مُقَطَّعاً].

«الْمُقَطَّع»: الشيءُ اليسير نحو الشنف، والخاتم للنساء، وكره الكثير للسرف والخيلاء، وعدم إخراج الزكاة منه.

15. (2107)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehline takı ve ipeği yasakladı ve: *"Eğer sizler cennet takılarını ve cennetin ipeğini seviyorsanız, bunları dünyada takınıp giymeyin" buyurdu."* [Nesâî, Zînet 39, (8, 156).]

Nesâî'nin İbnu Ömer'den yaptığı bir diğer rivâyette: "Resûlullah, altın takınmayı, mukatta' yani az bir parça olmak kaydıyla tecvîz etti" denilmiştir.

Mukatta: Az bir şey demektir, kulağın üst kısmına takılan küçük halka, kadın yüzüğü gibi. İsraf, kibir ve zekât vermekten kaçınmak gibi durumları[76] mekruh addetmiştir.

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, *Sindî*'ye göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine, gümüş olsun, altın olsun takıyı mutlak şekilde yasakladığını göstermektedir. Ancak, gerek altın ve gümüşün ve gerekse ipeğin kadınlara helal edildiği göz önüne alınacak olursa şu söylenebilir: "Âhireti dünyaya tercih etmeleri için, bu yasağın sadece onlara mahsus olması mümkündür." Sindî, hadisin zâhirinden çıkabilecek bir başka te'vîle daha yer verir: "Hadiste geçen "ehli"nden muradın *Ehl-i Beyt*'e mensup erkekler olması da muhtemeldir." Bu mâna esas alınınca, hadise mensuh demeye veya başkaca te'vîl etmeye gerek kalmayacağı açıktır.

2108 ١٦ - وعن بنانة مولاة عبد الرحمن بن حبان الأنصاري قالت: [دُخِلَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بِجَارِيَةٍ لَهَا جَلاَجِلُ يُصَوِّتْنَ، فَقَالَتْ: لاَ تُدْخِلْنَهَا عَلَيَّ إِلاَّ أَنْ تُقَطِّعْنَ جَلاَجِلَهَا، وَقَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتاً فِيهِ

76- Bundan murad, bazı mezheplerde zînet eşyasına zekât düşmediği için, zekât vermemek gâyesiyle zînet eşyasına tahvîl etmesi, ifrâta gitmesidir.

جَرَسٌ]. أخرجه أبو داود.

16. (2108)- *Bünâne Mevlâtu Abdirrahman İbnu Hayyân el-Ensârî* anlatıyor: "Hz. Âişe'nin yanına, üzerinde ziller bulunan bir kız getirildi. Kızın zilleri çıngır çıngır ses çıkarıyordu. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ): "Sakın ha! zillerini koparmadan onu yanıma getirmeyin!" dedi ve ilâve etti: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Zil bulunan eve melâike girmez"* buyurduğunu işittim." [Ebû Dâvud, Hâtem 6, (4231).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisi, Müslim'de merfu olarak kaydedilmiş olan: لاَ تَصْحَبُ الْمَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَلاَ جَرَسٌ "İçinde köpek ve zil bulunan yolculara (rahmet) meleği arkadaşlık etmez" veya: الْجَرَسُ مَزَامِيرُ الشَّيْطَانِ "Zil şeytanın mizmârıdır (düdüğüdür)" veya Nesâî'de geçen لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ جُلْجُلٌ وَلاَ جَرَسٌ "Melâike, içerisinde zil ve çan bulunan eve girmez" gibi hadisler te'yîd eder.

2- Hadiste geçen *cülcül* (cem'i: celâcil) hayvanların boynuna takılan küçük çan'a denir. İnsanlar takınca dilimizde *zil* denir. Ceres de yerine göre zil veya çan veya *çıngırak* mânalarına gelir.

3- Çan ve zil gibi şeylerden meleklerin memnun kalmaması, bazı âlimlere göre, kilise çanını hatırlattıkları içindir. Bazı âlimler, onların çıkardığı sesin çirkinliği sebebiyle meleklerin nefret ettiğini söylemiştir. Bazı âlimler de kerâhetin sadece büyük çanlarla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste küçük çan yani zil mevzubahis olmalıdır.

Ancak bu hadislerde ifâde edilen kerâhet tahrimî değil, tenzihîdir:

2109 ١٧ - وعن عرفجة بن أسعد قال: [أُصِيبَ أَنْفِي يَوْمَ الْكُلاَبِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَاتَّخَذْتُ أَنْفاً مِنْ وَرِقٍ فَأَنْتَنَ عَلَيَّ، فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ أَتَّخِذَ أَنْفاً مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

«الْكُلاَبُ»: بضمّ الكاف وتخفيف اللام: اسم ماء كان به: يوم معروف من أيام العرب.

17. (2109)- *Arfece İbnu Es'ad* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Cahiliye devrinde cereyan eden Külâb savaşında burnum isabet almış, bu sebeple

gümüşten bir burun taktırmıştım. bilahare kokmaya başladı. (Durumu kendisine açınca), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana altından bir burun yaptırmamı söyledi." [Ebû Dâvud, Hâtem 7, (4232, 4233, 4234); Tirmizî, Libâs 31, (1770); Nesâî, Zînet 41, (8, 163, 164).]

AÇIKLAMA:

1- *Külâb*, bir su ismidir. Burada, cahiliye devrinde iki ayrı vak'a cereyan etmiştir. *Külâbu'l-evvel* ve *Külâbu's-Sânî* diye isimlenir. Türbüştî merhum, bu suyun Cebele ve Şam adındaki iki dağın sağ tarafında yer aldığını, mezkur vak'aların Eksem İbnu Sayfî zamanında cereyan ettiğini kaydeder.

2- Ulemâ, bu rivâyete dayanarak, hîn-i hacette altından burun takılabileceğine ve dişlerin altın telle rabtedilebileceğine hükmetmiştir. Hattâbî şöyle der: "Bu hadiste, az miktarda altını zaruret halinde kullanmanın erkeklere mübah olduğu hükmü vardır, dişlerin altınla rabtedilmesi gibi. Altından başka bir maddeyi kullanmanın mümkün olmadığı yerlerdeki kullanımı da diş rabtındaki kullanımı gibidir."

2110 ١٨ – وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّ قَبِيعَةَ سَيْفِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ كَانَتْ مِنْ فِضَّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وفي رواية للنسائى عن أنس قال: [كَانَ نَعْلُ سَيْفِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِضَّةً، وَقَبِيعَةُ سَيْفِهِ فِضَّةً، وَمَا بَيْنَ ذلِكَ حلَقُ الْفِضَّةِ].

18. (2110)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) bildiriyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kılıncının kabzasının üst kısmı (kabîa) gümüştendi."

Nesâî'nin Enes'ten bir rivayetinde, "Resûlullah'ın kılıncının pabuç kısmı gümüştü, kabzasının baş kasmı (kabîa) da gümüştü. Bunlar arasında gümüş halkalar vardı" denmiştir. [Ebû Dâvud, Cihâd 71, (2583, 2584, 2585); Tirmizî, Cihâd 16 (1691); Nesâî, Zînet 121, (8, 219).]

AÇIKLAMA:

1- *Kabîa:* Kılıncın kabzasının üst kısımıdır. Duruma göre gümüş ve demirden olur.

2- *Bagavî* bu hadiste, kılınçların az miktarda gümüş kullanılarak süslenebileceğine cevaz olduğunu belirtir. Eyer ve gem husûsunda aynı şeyin yapılıp yapılamayacağında ihtilâf edilmiştir. Bazı âlimler tıpkı

kılınçta olduğu gibi, mübah olduğunu söylerken bazıları da: "Bu, hayvanı tezyin etmektir, haramdır" demiştir. Kasatura ve benzeri harp techizatının gümüşle tezyîni hususu da aynı şekilde ihtilâflıdır. Bunların altından süslenmesinin haramlığı husûsunda ittifak vardır.

Harp techizâtının altın ve gümüş dışındaki maddelerle tezyînin evlâ olduğunu söyleyenlere karşı gelenlerden: "Kılınçların altın ve gümüşle tezyîni düşmanı korkutmak için meşru kılınmıştır. Resûlullah'ın ashâbı bundan müstağni idiler. Çünkü onların kendilerinde müstesna bir şiddet, imanlarında başka bir kuvvet vardır" diyenler olmuştur.

İKİNCİ BÂB

HİDÂB (SAÇ BOYAMASI)

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Hidâb'ı İbnu Hacer "saç ve sakaldaki beyazlığın rengini değiştirmek" diye târif eder. Hadislerde, kına yoluyla el ve ayakların boyanmasının da hidâb kelimesiyle ifâde edildiği görülür. Şu halde daha çok saç boyaması mevzubahis olduğu için, bu kelime ile öncelikle saçın rengini değiştirmek kastedilmiş de olsa, insan bedeni ile alâkalı muhtelif boyamaların hidâb'-la ifade edildiği söylenebilir.

Hidâb dinin müdâhalesine giren bir meseledir. Kullanılacak renkten, boyanacak uzva ve hatta kadın ve erkek arasında rivayet edilip, korunması gerekecek farklılıklara kadar bir kısım hususlarda dinimizin vaz'ettiği görüşleri vardır. Bunlardan bazılarında ulema ittifak ederken, bazılarında ihtilaf eder. Bir meselede ihtilaf, o konuda dinin kesin ve sert bir tavır takınmayıp, sühûleti esas aldığını gösterir.

Şunu da belirtelim: Hadislerde, ihtiyarlıkla ortaya çıkan beyazlıkların boyanması mevsubahis olduğu halde, zamanımızda bilhassa kadınlar, henüz gençken saçların tabiî renklerini değiştirmek için meç denen kırçıllaştırma, röfle denen sarartma ameliyelerine başvurmaktadırlar. Bu boyamalar, İslâm'ın vâzıh emirlerinden olan tesettüre uymayan bir espiri ile icrâ edildiğinden başka, tabiî hali bozma, israf, teşebbüh gibi yönleri, meseleye *boyama* bahsinin dışında başka buutlar getirmektedir.

Şu halde İslâm'ın *hidâb* bahsi günümüzde her zamankinden daha canlı, daha aktüel bir mahiyet arzetmektedir. Bir kısım teferruat, görüleceği üzere takva ve teslimiyetle ilgili kalmaktadır. Biz burada hadislerde gelen hususları, ulemânın fetvaları çerçevesinde sunacağız. Hayatını Resûlü'nün sünnetine göre yönlendirilmek isteyenlerce bunların bilinmesi faydalı olacaktır.

٢١١١ ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ اليهودَ والنَّصارى لا يصبغونَ فخالفوهم]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي بهذا اللفظ.

ولفظ الترمذي: [غيِّروا الشَّيبَ، ولا تشبَّهوا باليهودِ].

1. (2111)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yahudîler ve hıristiyanlar (saçlarını) boyamazlar. Siz onlara muhâlefet edin." [Buhârî, Libâs 67, Enbiya 50; Müslim, Libâs 80, (2103); Ebû Dâvud, Tereccül 18, (4203); Nesâî, Zînet 14, (8, 137); Tirmizî, Libâs 20, (1752).]

Bu hadis *Tirmizî*'de "(Saçınızdaki) aklıkların rengini değiştirin, yahudîlere benzemeyin!" şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif tarîklerden gelmiştir. Ahmed ibnu Hanbel'in bir rivâyetinde, Ensâr'dan yaşlanmış, sakalları aklaşmış bir ihtiyarlar grubuna rastladığı vakit: يا معشر الأنصار حمّروا وصفّروا وخالفوا أهل الكتاب *"Ey Ensar topluluğu (saçlarınızı) kızıla boyayın, sarıya boyayın ve Ehl-i Kitâb'a muhâlefet edin!"* tavsiyesinde bulunur.

Taberânî'nin bir rivâyetinde: *"Saçların renginin değiştirilerek yabancılara (eâcim) muhâlefet edilmesi"* emredilir. Bu rivâyette "beyaz rengin değiştirilerek muhâlefet edilmesi" emredildiği ve boyanacak renk tahsisi yapılmadığı için bu rivâyete dayanarak siyah rengi de câiz görenler olmuştur. Ancak İbnu Abbâs ve Câbir (radıyallâhu anhümâ)'den rivayet edilen iki hadis saçların siyaha boyanmasını yasaklamaktadır. Hz. Câbir'in Müslim'de gelen hadisi şöyle: غيّروا هذا بشيء واجتنبوا السّواد *"Bunun sakalının rengini değiştirin, si-yahtan sakının." İbnu Abbâs'ın Ebû Dâvud*'daki rivayeti şöyle: يكون قوم يخضبون في آخر الزّمان بالسّواد كحواصل الحمام لا يريحون رائحة الجنّة *"Ahir zamanda, güvercin havsalası*[77] *gibi siyah renkle saçını boyayacak insanlar zuhur edecek. Onlar var ya cennetin kokusunu bile koklayamazlar."* Bu iki rivâyeti esas alan Nevevî saçı siyaha boyamanın tahrîmen mekruh olduğuna hükmetmiştir. Taberânî'nin Ebû'd-Derdâ'dan yaptığı bir hadiste de: *"Kim siyahla (saçlarını) boyarsa, Allah onun yüzünü Kıyamet günü siyah kılsın"* buyurulmuştur.

77– Havsala, kuşlardaki kursaktır, halk taşlık dahi der. Bununla güvercin göğüsü kastedilmiştir. Çünkü çoğunlukla güvercinlerde bu kısım siyah renklidir.

El Halîmî, saçı siyaha boyamanın erkekler hakkında mekruh olduğuna, kocası sebebiyle kadının siyaha boyamasının mekruh olmadığına hükmetmiştir.

İmâm Mâlik: "Kına ve ketem ile boyamak câizdir, ancak siyahtan başka bir şeyle boyamak bence daha iyidir" demiştir. Ketem, bir bitki olup, saçlara siyah renk vermede boya maddesi olarak kullanılır. düşmanla cihad eden kimsenin saçlarını siyaha boyamasında kerâhet yoktur, ulemâ bu hususta ittifak eder.

Şunu da belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadiste mevzu bahis edilen "boyama", ne elbise ile ne de el ve ayaklarla ilgilidir. Çünkü, yahudîler bunların boyanmasını terketmiş değiller.

El ve ayakların boyanması, erkekler hakkında tedavî maksadı dışında câiz görülmemiştir.

Sahâbe, saç boyaması hususunda ihtilaf etmiş, kimisi boyamış, kimisi boyamamıştır. *Resûlullah*'ın boyayıp boyamadığı da ihtilâflıdır.

Görüldüğü üzere, saç boyama meselesinde, hem hadislerde hem de ulemâ arasında farklı durumlar gözükmektedir.

Bu mevzuyu Nevevî, Müslim Şerhi'nde şöyle açıklar: "Kadı İyâz der ki: "Sahâbe ve Tâbiîn'den selef büyükleri, boyama ve kullanılacak boyanın cinsi husûsunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı: "Boyamayı terketmek efdaldir" demişler ve Resûlullah'ın saçlardaki akların rengini değiştirmeyi yasaklayan hadisini delil olarak göstermişlerdir. Çünkü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aklarının rengini değiştirmemiştir. Bu husus Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Übey ve diğer bazılarından (radıyallâhu anhüm) rivâyet edilmiştir. Bir kısmı da: "Boyamak efdaldir" demiştir. Nitekim sahabe, Tâbiîn ve arkadan gelenlerden bir kısım büyükler saçlarını boyamışlar, kendilerine delil olarak da Müslim ve diğer hadis imamlarının kaydettiği hadisleri göstermişlerdir.

İşte bu sonuncu grup aralarında, boyanın cinsi husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bunların çoğu sarıya boyamayı uygun bulmuşlardır. Hz. Ali, İbnu Ömer, Ebû Hüreyre vs. bunlardandır. Bir kısmı kına ve ketem ile, bir kısmı za'feran ile bir kısmı siyah boya ile boyamışlardır. Siyahı tercih edenler arasında *Hz. Osman Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* (yani Hz. Ali'nin iki oğlu), *Ukbe İbnu Âmir, İbnu Sîrîn, Ebû Bürde* vs. zikredilir."

Kadı İyâz (bu ihtilafları kaydettikten sonra) Taberânî'nin şu açıklamasına yer verir: "Doğrusu şudur: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçtaki akları boyamayı emreden ve yasaklayan rivâyetlerin hepsi

sahîhtir. Aralarında tenâkuz da mevzubahis değildir. Hadislerdeki boyama emri *Hz. Ebû Bekir*'in babası *Ebû Kuhâfe* kadar yaşlanıp saçı sakalı ziyadesiyle ağarmış olanlar içindir. Yasak da henüz yeni ağarmaya başlayanlar içindir."

Kadı İyâz devamla der ki: "Seleften bazılarının saç boyamasına yer verip, bazılarının yer vermemesi meselesine gelince, bu da onların belirtildiği gibi ahvallerinin farklılığına bağlıdır. (Yani iyice ağaranlar boyamış, yeni ağarmaya başlayanlar boyamamıştır). Şurası muhakkak ki, boyama hususunda vârid olan emir ve nehiy bi'l-icma, vücûb ifâde etmez. Bundandır ki, bu konuda farklı görüşleri iltizam edenler birbirlerini tenkîd etmemişlerdir. Emir -nehiy ifade eden hadislerden birinin nâsih, diğerinin mensûh olduğunu söylemek de câiz değildir.

Gerek *Kadı İyâz* ve gerekse diğer ulemâ, meseleyi iki duruma irca ederek özetlemişlerdir:

1- Bir yerde saç boyama adeti varsa, buna uymamak dikkatleri çekeceğinden, şöhrete sebep olur, bu ise mekruhtur. Aksi de böyledir, yani boyama adetinin olmadığı bir yerde boyamak dikkat çekeceğinden mekruhtur.

2- Hüküm, ağaran saçın manzarasına bağlıdır. Yani, bir kimsenin ağaran saçı güzel bir manzara arzediyor, boyanma halinden daha nazif ve nezih görünüyorsa, boyamamak evladır, aksine akları çirkin ve iğrenç bir manzara arzediyorsa boyanması evlâdır.

Şâfiî mezhebinden olan *Nevevî, Kadı İyâz*'dan bu nakli yaptıktan sonra: "Doğru ve sünnete uygun olanı, mezhebimizin görüşü olarak kaydettiğim hükümdür" der. (Yani: "Kadın olsun, erkek olsun saçlarını kızıla veya sarıya boyamaları müstahabtır, siyaha boyamaları haramdır."

2112 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [مَرَّ رجلٌ وقد خَضَبَ بالحِنَّاءِ، فقالَ النبيُّ ﷺ: مَا أحْسَنَ هذَا، ومَرَّ آخرُ وقد خَضَبَ بالْحِنَّاءِ والْكَتَمِ فـقَالَ: هذَا أحْسَنُ مِنْ هذَا، ثُمَّ مَرَّ آخرُ وقد خَضَبَ بِالصُّفْرَةِ، فقَالَ: هذَا أحْسَنُ مِنْ هذَا كُلِّه]. أخرجه أبو داود. « الْكَتَمُ »: نبت يخلط بالوسمة يختضب به.

2. (2112)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "(Saçlarına) kına yakmış bir adam gelmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bu ne güzel!"* buyurup takdir etti. (Az sonra) kına ve ketem ile boyanmış biri geldi.

"Bu evvelkinden de güzel!" buyurdu. Sonra (saçlarını) sarıya boyamış biri daha gelmişti ki:

"Bu öbürlerinden de güzel!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tereccül 19, (4211); İbnu Mâce, Libâs 34, (3627).]

AÇIKLAMA:

1- Ketem, bir bitki olup, kına gibi saç boyamasında kullanılır. Daha ziyade siyaha çalan bir renk bırakır.

2- Bu hadis, tek başına kına yakılmasının güzelliğine delil olmaktadır. Ancak kına ketem ile karışırsa daha da güzel ve makbul olmaktadır. Bazı şârihler, kına ile ketemin karışımından siyah renk hâsıl olacağını söyleyen *İbnu'l-Esîr, Hattâbî* gibi bir kısım âlimlerin yanıldığına bu hadisten delil gösterirler. "Çünkü derler, erkekler kına ve ketem ile boyanırlar, Resûlullah da bunu takdir etmektedir, öyle ise bunların karışımından hâlis siyah ortaya çıkmamaktadır, zira siyah yasaklanmış bir renktir, (Resûlullah, nasıl olur da yasakladığı bir rengi takdir eder?)"

Yine hadis göstermektedir ki, saçı sarıya boyamak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazarında, kınadan da, kına ile ketem'in karışmasından da muteber bir ameldir.

2113 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كانَ يُصَفِّرُ لحيتَهُ بالصفرةِ ويقولُ: رأيتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصْبُغُ بِهَا وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهَا، وَقَدْ كَانَ يَصْبُغُ بِهَا ثِيَابَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« وفي رواية لهما عن أنس قال: [مَا خَضَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَإِنَّهُ لَمْ يَبْلُغْ مِنْهُ الشَّيْبُ إِلاَّ قَلِيلاً قَالَ: وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَعُدَّ شَمَطَاتٍ كُنَّ فِي رَأْسِهِ لَفَعَلْتُ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَصْبُغَانِ بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ].

« الشَّمَطُ »: الشيب.

« وَالشَّمَطَاتُ »: الشعرات البيض.

3. (2113)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anh)'den rivâyete göre, sakalını sufra denen sarı boya ile boyar ve derdi ki: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, sakalını bununla boyamıştı, en çok sevdiği boya da bu idi. Bununla elbisesini boyadığı da olurdu." [Ebû Dâvud, Libâs 18, (4064), Tereccül 19, (4210); Nesâî, Zînet 17, (8, 140).]

Buhârî ve *Müslim*'de, Hz. Enes'ten gelen bir rivâyette şöyle denir:

"Resûlullah hiç saçını boyamadı. Çünkü ondaki beyazlar çok azdı. Başındaki akları saymak istesem sayabilirdim. *Hz. Ebû Bekir* ve *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ) (saçlarını) kına ve ketem ile boyarlardı." [Buhârî, Libâs 66, Menâkıb 23; Müslim, Fedâil 100-105, (2341); Ebû Dâvud, Tereccül 18, (4209); Nesâî, Zînet 17, (8, 140, 141).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, sadece *Hz. Ömer*'in değil Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sarı renkle (za'ferân'la) sakalını boyadığını ifâde etmektedir. Hadisin burada yer almayan ziyâdesinde elbisesinin tamamını ve hatta sarığını da za'ferân'la (sarı) boyadığı belirtilir.

2- Burada bir noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir. Bir rivâyette, za'ferân'la boyanmış olanın cenâzesinde (rahmet) meleklerinin hazır bulunmayacağı ifade edilmiştir. Halbuki sadedinde olduğumuz rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sarık, elbise, sakal hep za'feranla boyandığını ifâde etmekte ve ortada bir teâruz gözükmektedir.

İbnu Battâl ve *İbnu't-Tîn*'in meseleye getirdikleri açıklama şöyle: "Za'ferân ile boyanmakla ilgili yasak, bedenle ilgilidir ve kerâhete hamledilir, harama değil. Zira, bedenin za'feranlanması, Şâriin haram etmeksizin yasaklamış olduğu tereffühe girer: Abdurrahman'ın rivâyetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelir, bir rivâyette tasrîh edildiği üzere üzerinde za'ferândan hâsıl olan sarılık izi mevcuttur. Resûlullah bunu görür, ancak ne tenkîd eder, ne de yıkanmasını emreder."

3-HZ. PEYGAMBER SAKALINI BOYADI MI?

Sahiheyn'in *Hz. Enes*'ten kaydettikleri rivâyette -ki Teysîr, "ziyâde" nâmıyla almıştır- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sakalını boyamadığı "zîra, sakalındaki akları sayılacak kadar az miktarda olduğu, -hattâ bazı rivâyetlerde boyanacak miktarı bulmadığı- belirtilmektedir.

Bazı rivâyetler Resûlullah'ın ağarmış olan kılları hakkında rakama yer verir. 15'den 30'a kadar farklı sayılar zikredilmiştir. Şurası kesin ki, altmışüç yaşında vefat eden Hz. Peygamber'in saçlarında az da olsa ağarma başlamış idi. Kendisinden gelen rivâyetlerde onbeş, onyedi ve hatta onsekiz adet beyaz kıl bulunduğunu belirten Hz. Enes, Müslim'deki bir rivâyette, azlığı belirtme sadedinde مَا شَانَهُ اللّٰهُ بِبَيْضَاءَ *"Allah onu beyazlıkla lekelememiştir"* der.

Görüldüğü üzere, rivâyetler, Hz. Peygamber'in saçını boyayıp boya-

madığı meselesinde ihtilaflıdır ve bu durum ulemâyı da ihtilafa sevketmiştir. Çoğunluk, *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in rivâyetine binâen boyamadığına kâil olmuştur.

Aradaki ihtilafı te'lîf edenler de olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok koku kallanmasından hareket ederek: "Efendimiz çok koku kullanırlardı. Başa sürülen koku saçın siyahlığını giderdi. Bu durumu görenler Resûlullah'ın saçını boyadığını zannederek öyle rivâyette bulundular...." demişlerdir. *Müslim* şârihi Nevevî de şu kanaattedir: "Muhtar olan kavle göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazan saçını boyamış, çoğu zaman da boyamamıştır. Her râvi kendi gördüğünü rivâyet ederek, kimisi "boyadı", kimisi de "boyamadı" demiştir."

2114 ٤ – وعن كريمة بنت همام: [أنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ خِضَابِ الحِنَّاءِ فقَالَتْ: لاَ بَأْسَ بِهِ، وَلكِنِّى أَكْرَهُهُ لأَنَّ حَبِيبِى ﷺ كَانَ يَكْرَهُ رِيحَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (2114)- *Kerîme Bintu Hümâm* anlatıyor: "Bir kadın, Hz. Âişe'ye kına yakma hususunda sormuştu, şu cevabı aldı:

"Bunda bir beis yok (kına yakılabilir). Ancak ben bundan hoşlanmam. Çünkü sevdiğim (aleyhissalâtu vessellâm), onun kokusunu sevmezdi." [Ebû Dâvud, Tereccül 4, (4164); Nesâî, Zînet 19, (3, 142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette Kerîme Bintu Hümâm'ın meçhul ve dolayısıyle rivâyetin senet yönüyle zayıf olduğu belirtilmiştir.

2- Rivâyet, kınanın bir boyama maddesi olarak mübah olduğunu ifade eder. Ancak, kınanın mübahlığını takrîr eden yegâne rivâyet bu değildir. Müteâkiben görüleceği üzere, pek çok rivâyet kınayı mübah addetmektedir.

3- *İmam Şâfiî*, bu rivâyete dayanarak kınanın koku maddesi olmadığını söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber kokuyu severdi. Keza rivâyet, kınanın Resûlullah'ın hoşuna gitmeyen bir koku çeşidi olma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır.

2115 ٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عنْها قالت: [أَوْ مَأَتِ امْرَأَةٌ مِنْ وَرَاءِ سِتْرٍ بِيَدِهَا كِتَابٌ إِلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَقَبَضَ ﷺ يَدَهُ فَقَالَ: مَا أَدْرِى أَيَدُ رَجُلٍ أَمْ يَدُ امْرَأَةٍ؟ فَقَالَتْ:

بَلْ يَدُ امْرَأَةٍ، فَـقَالَ: لَوْ كُنْتِ امْرَأَةً لَغَيَّرْتِ أَظْفَارَكِ، يَعْنِي بِالْحِنَّاءِ]. إخرجه أبو داود والنسائي.

5. (2115)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın, perde gerisinden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a eliyle bir mektup uzattı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini derhal geri çekip:

"Ne bileyim, bu el kadın eli midir, erkek eli midir?" buyurdu. Kadıncağız:

"Kadın elidir!" deyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen kadın olsaydın, tırnaklarının rengini değiştirirdin" buyurdu. Bununla kına yakmayı kastetmişti." [Ebû Dâvud, Tereccül 4, (4166); Nesâî, Zînet 18, (8, 142).]

AÇIKLAMA:

Rivâyet kınanın, kadınlar için mümeyyiz bir şiar teşkîl ettiğini ifâde etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine mektup uzatan şahsı göremediği için, kadın veya erkek olduğuna hükmedememiştir. Elinde de kadın veya erkek olduğuna delâlet eden bir alâmet göremeyince, kendisine perde gerisinden uzatılan mektubu almamış, bu vesîle ile bir düstur beyan etmiştir. Kadın ve erkek iki cins arasında mümeyyiz bir kısım alâmetler bulunmalıdır. Nitekim, başka rivâyetlerde kadının erkeğe, erkeğin kadına benzemesinin şiddetle yasaklandığını göreceğiz: لَعَنَ اللّٰهُ الْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ وَالْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ *"Allah, erkeklere benzeyen kadınlara, kadınlara benzeyen erkeklere lânet etsin." Şârih İbnu Ebî Cemre,* diğer deliller muvâcehesinde değerlendirerek bu ve benzeri hadislerin süste (ziyy), bazı sıfat ve davranışta benzemeyi yasakladığını, yasağın her hususa şâmil olmadığını söyler. Söz gelimi hayır yapmada birbirlerini taklid yasak değildir. Âlimler zamana, mekâna ve örfe göre de yasağa dahil olan benzemelerin değişebileceğini kabûl ederler.

Hadisin sonunda gelen "...Bununla kına yakmayı kastetmişti" cümlesi *Hz. Âişe*'nin veya diğer râvilerden birinin ilâve ettiği bir açıklamadır. Yani Resûlullah şunu demek istemiştir: *"Sen kadın olsaydın tırnaklarına kına yakıp rengini değiştirirdin."*

Ulemâ, hadisten, kadınlara kına yakmanın ısrarla tavsiye edilmiş olduğu hükmünü çıkarmıştır.

2116 ٦– وعنها رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: [أَنَّ هِنْدَ بِنْتَ عُتْبَةَ قَـالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: بَايِعْنِي،

فقَالَ: لاَ أُبَايِعُكِ حَتَّى تُغَيِّرِى كَفَّيْكِ كَأَنَّهُمَا كَفَّا سَبُعٍ]. أخرجه أبو داود.

6. (2116)-Yine *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hint Bintu Utbe, Hz. Peygamber'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana biat ver!" diye talepte bulunmuştu. Kendisine:

"Hayır, şu ellerini değiştirmedikçe senden biat almayacağım. Ellerin tıpkı vahşi hayvanların ayağı gibi!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Tereccül 4, (4165).]

Rivâyette adı geçen *Hint, Ebû Süfyân*'ın zevcesi ve *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhüm)'nin annesidir. Mekke'nin fethi sırasında kocası ile birlikte müslüman olmuştur. Hz. Peygamber eski nikâhları ile evliliklerini ikrâr etmiş, yeni bir nikahı gereksiz görmüştür. Ancak, görüldüğü üzere, ellerine kına vurmadan biat almamıştır.

Âlimler bu hadisten hareketle, erkeklerin kına yakmasını mekruh addetmişlerdir. Kadının elleri, kınasız iken erkeğin ellerine benzemektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu benzemedeki kerâheti ifâde için teşbîhe başvurup, vahşî hayvanların ayaklarına teşbîh etmiştir.

2117 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمُخَنَّثٍ قَدْ خَضَبَ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ بِالْحِنَّاءِ، فَقَالَ: مَا بَالُ هذَا. قَالُوا: يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ، فَأُمِرَ بِهِ فَنُفِيَ إلَى النَّقِيعِ، فَقِيلَ: أَلاَ نَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: إنِّى نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ]. أخرجه أبو داود.

«النَّقِيعُ» بالنون: موضع بالمدينة كان حمى.

7. (2117)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a el ve ayaklarına kına yakmış bir muhannes getirdiler.

"Bunu niye getirdiniz, nesi var?" diye sordu. Kendisine:

"Kendisini kadınlara benzetmiştir!" dediler. Bunun üzerine Efendimiz emretti ve Nakî' nâm mevkiye sürgün edildi.

"Ey Allah'ın Resûlü, onu öldürmeyelim mi?" diye soranlar olmuştu ki:

"Hayır! dedi, ben namaz kılanları öldürmekten men edildim." [Ebû Dâvud, Edeb 61, (4928).]

AÇIKLAMA:

1- *Muhannes*, kendini kadınlara benzeten erkeğe denir. Dinimiz bunu şiddetle yasaklamış ve haklarında sürgün cezası getirmiştir.

2- *Nâkî,* Medîne'ye iki gece mesâfede *Müzeyne* yurdunda bir yerin adıdır. Hz. Ömer orayı devlet himâsı (koruluğu) ilan etmiştir.

3- Namaz kılanları öldürmekten men edildim cümlesi, mü'minleri öldürmekten... demektir. Mü'minin en mümtaz vasfı namaz olması haysiyetiyle, namaz kılan (musallî) kelimesiyle zikri uygun görülmüştür. Hz. Peygamber irtidad, kısas, yol kesme ve isyan durumu gibi hudud'a giren belli haller dışıda mü'mine ölüm cezası vermeyi reddeder.

KIYAFET VE KIYAFETTE CİNSLERİN AYRIMI

Son rivâyet, kıyafet hususunda kadınla erkeğin ayrılması meselesine temas etmekte, kendisini kıyafetiyle kadınlara benzeten kimsenin Medîne'den sürgün edildiğini belirtmektedir. Bunun başka örnekleri de var.

KIYAFET:

Kıyafetle ilgili olarak sünnette vârid olan hadisler incelenecek olursa, buna büyük bir ehemmiyet verildiği, kişinin şahsiyetinin gerek cinsi ve gerekse dini hüviyetinin vazgeçilmez bir parçası telakki edildiği görülür. Hatta bir kısım rivâyetlerde, kıyafetin insan ruhuna tesiri bile söz konusudur. [78] Ancak burada söylenenlere delâlet eden hadislere sadece atıfta bulunarak, sebebini bu zikrettiğimiz mülâhazalardan almak üzere, Hz. Peygamber'in daha doğuştan başlamak üzere kadın ve erkek arasında kıyafet ayrımına verdiği ehemmiyeti belirtmeye çalışacağız.

Araştırmamızın bidâyetinde belirttiğimiz üzere torunu Hasan'a doğduğu gün sarılmış olan sarı renkli kundak bezini öfke ile atarak yerine beyaz renkli bir bez kullanmış olması bu ayırımın doğuşla başlatıldığının bir örneği olarak değerlendirilebilir. *Hz. Peygamber* erkekler için yasakladığı cins ve renkteki (ipekliler, sarı, kırmızı renkteki kumaşlar) giyecekleri çocuklar üzerinde görünce memnûniyetsizlik izhâr edip, onlara müdahale ederek değiştirmiştir. Şu halde sünnet, kadın ve erkek için kıyafetleri ayırmakla kalmamış, çocukların daha küçük yaştan itibaren kendi cinsleri için tecviz edilen kıyafetlere alıştırılmalarını emretmiş olmaktadır.

Rivâyetler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "Kadınların süssüz oluşlarını kerih bularak" ipekli kumaş, parlak renkler ve kına, halhal, küpe, bilezik, gerdanlık gibi örfte mevcut çeşitli süs unsurlarıyla daha câzib ve erkeklerinkinden farklı bir kıyafeti tecviz ettiğini göster-

78– İbnu Hacer Tîbî'nin "...sûretlerin ve eşyâ-yı zâhirenin, başkaları şöyle dursun temiz nefislere bile te'sîr icrâ edeceğini" hadisten istinbâten söylediğini kaydeder (F.B. 2, 29).

mektedir. Bu cümleden olarak: *"Fâtıma'nın sürünme maddesini (tîb) çok yapın, zira o da diğer hemcinsleri gibi bir kadındır"* dediğini, "eliyle inci dizerek" ehlinden birine verdiğini, evlenme sırasında kızı Zeyneb'e kolye hediye ettiğini, Necâşî'den hediye gelen bir altın yüzüğü kız torunu Ümâme'ye verdiğini vs. görmekteyiz. Kezâ Hz. Âişe'nin meşhur ifk hadisesine maruz kalmasına sebep olan "kaybolan kolyesini arama hadisesi" bizzat Zevcât-ı Mutahharât'ın zînet ve süs eşyalarını kullandıklarını göstermektedir.

Kadınla erkeği ayıran süs unsurlarından biri de sürünme maddesidir. Bu, erkeklerde koku saçıcı fakat renksiz, kadınlarda renkli fakat kokusuz olmalıdır; Rengi dışarı akseden sürünme maddesini kullanan erkekleri ve hatta erkek çocuklarını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hoş karşılamamış bunu, biat taleplerini reddetme ve kendisine gelenlerden esirgemediği mûtâd iltifatlarda bulunmamak gibi bir kısım fiili davranışlarıyla ifâde etmiştir.

Kına da kadınla erkeği ayıran bir unsurdur. Rivâyetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in herhangi bir kadının ellerinde kına izi olmayışını normal karşılamadığını belirtir. *Ebû Dâvud*'un bir tahricinde *Hz. Âişe*, biat için Hz. Peygamber'e müracaat eden Utbe'nin kızı Hind'in Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından, *"Ellerini (kınalayarak) değiştirmedikçe biatını kabul etmiyorum..."* diye reddedildiğini haber verir. *Hz. Âişe* diğer bir rivâyette de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in perde gerisinden kendisine uzatılan bir mektubu almak için elini uzattığı sırada, *"Bu kadın eli mi erkek eli mi bilemiyorum"* diyerek mektubu almaksızın elini geri çektiğini, uzatan kimsenin: *"Kadın eli yâ Resûlallah"* demesi üzerine de: *"Eğer kadın olsa idin tırnaklarını (kına ile) değiştirirdin"* cevabında bulunduğunu haber verir.

İki kıble'ye müteveccihen namaz kılanlardan bir kadına, Hz. Peygamber'in: *"Kına yakınan herhangi birinizin, elleri erkek eli gibi oluncaya kadar kınayı terketmesi hoş değildir"* demesi üzerine, kadının seksen yaşına basmış olmasına rağmen kınayı terketmediğini öğreniyoruz.

Bu misaller sünnet nazarında kınanın kadınlar için alâmet-i fârika durumunda olduğunu ifâde eder. Nitekim diğer bir kısım rivâyetler de bunun erkekler için tahannüs (kadınlaşma) belirtisi kabul edilerek haklarında yasaklandığını göstermektedir. *Ebû Hüreyre* huzûr-u nebevîye getirilen elleri ayakları kınalı bir muhannesin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından Medîne'nin Nakî' denen bir nahiyesine sürüldüğünü rivâyet etmektedir.

Kına ile alakalı olarak gelen bu rivâyetler, kadınların her an kına yakmaları hususunda bir vecîbe ifade etmez, ancak erkeklerden süslenme noktasında farklılık arzetmeleri gereğini te'yîd eder.

Bu husûsta bir diğer delil, Hz. Peygamber'in henüz çocuk olan Üsâme'nin ellerini ve yüzünü yıkarken söylediği: *"Üsâme kız olsaydı onu giydirir, süsler câzib ve sevimli yapardım"* cümlesidir. Bu ifade kızların oğlanlardan farklı bir kıyafete tâbi tutularak daha cazib, daha süslü, daha dikkat çekici kılınmaları gereğine işaret etmektedir. Enes, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı *Ümmü Gülsüm* üzerinde sîra denen ipekli bir kumaştan elbise gördüğünü söyler. *Hz. Câbir* de Ashâbın ipekliyi oğlan çocuklarına yasak ettikleri halde kız çocuklarına serbest kıldıklarını belirtir. Malik'in bir tahricinde sünnete ittibâsıyla maruf Abdullah İbnu Ömer'in kızlarını altınla bezediğini ve bunlardan zekât da vermediğini öğrenmekteyiz.

Hülasa sünnette gelen bütün bu rivâyetlere dayanarak âlimler: "Haklarında tergib için, süs ve zînetlerle kızları bezemek sünnettir" hükmünü vermiştir. Mesleğinin, kadınları kocaları için tezyîn etmek olduğunu söyleyerek bunda devam edip edemeyeceğini soran *Ümmü Ra'le*'ye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Onları kocaları için tezyîn et ve süsle" cevabını vermiştir.

MÜEYYİDE:

Kadın ve erkeğin kıyafette ayrılmaları, terbiyelerinde mühim bir esas olarak vaz'edilmekten başka bunun bazı müeyyedilerle korunduğunu görmekteyiz. *İbnu Abbâs*'dan gelen bir rivâyette: "Hz. Peygamber kadınlardan erkeğe benzeyenlerle, erkeklerden kadına benzeyenlere lânet etti" denir. Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetinde: "Kadın elbisesini giyen erkekle, erkek elbisesini giyen kadına lânet etti" denir. Müsned'de İbnu Ömer'den, Buhârî'de İbnu Abbâs'dan yapılan tahriclerde: "Kadınlaşan erkekle, erkekleşen kadına" lanet edildiği belirtilir. Hâkim'in bir tahricinde, "cennete giremeyecek üç grup" sayılırken: "Ebeveyn hukûkunu çiğneyen, deyyus, kadınların erkekleşenleri" denir.

Bu mânevî müeyyideden başka fiilî müeyyideye de başvurulmuş olduğunu sünnette görmek mümkündür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kıyafetiyle ilgili yasağa riâyet etmeyenlere karşı daha zecrî tedbirler alarak meselenin ehemmiyetini duyurmaya çalışmıştır. Bu cümleden olarak -mütehannis ve mütereccîleri kastederek: "Bunları evlerinizden çıkarın" emrini verdiğini göstermekteyiz. *İbnu Abbâs:* "Hz. Peygam-

ber falancayı, Hz. Ömer de falancayı (Medîne'den) sürdü" diye isim vermeksizin bu yasağa uymayanlara uygulanan cezayı misâl verir. Hadisin şerhinde *Kastalânî*, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Enceşe adında kadınlara benzemeye özenen siyahî bir erkek köle ile *Bâdiye Bintu Gaylan* adındaki kadını Medîne'den sürdüğünü belirtir. İbnu Hacer de Hz. Ömer'in *Ebû Züeyb, Nasru'bnu Haccâc, Ca'detu's-Sülemî, Ümeyyetu'bnu Yezîd el-Esedî ve Mevlâ Müzeyne* ismindeki şahısları Medîne'den sürdüğünü, *Ebû'l-Hasan el-Medâyînî*'nin Kitabu'l-Muğarrebîn adındaki te'lifine dayanarak, kısaca sürülüş sebeplerini de vererek kaydeder. Âmirî de Hz. Peygamber devrinde dört muhannis bulunduğunu bunlardan hiçbirinin "kadınlara teşebbüh"ten başka fahiş bir cürüm işlemediklerini belirtir.

Son olarak teşebbühle sadece libâs veya süslenme unsurlarındaki benzemenin kastedilmediğini de belirtelim. İbnu Hacer, Buhârî'nin İbnu Abbâs'tan tahrîcini îzah sadedinde Taberî'nin memnu benzemeyi, "libâs ve zînette benzemek" olarak yaptığı açıklamaya "konuşma ve yürümede de benzeme"yi ilave eder ve der ki: "Libâsın şekli her beldenin âdetine göre değişir. Bir yerde libâsta kadınla erkeğin kıyafeti aynı olabilir. Fakat her hâl u kârda kadınlar iyice bürünmek ve örtünmekle (ihticâb ve istitâr) temayüz ederler."

Rivayetler kıyafet mefhumuna sadece libâs, zînet ve sürünme maddelerinin değil, ayakkabılarının da girdiğini, her cinse, mukâbil cinse ait olan ayakkabıyı giymesi yasaklandığını göstermektedir. Misâlimizde erkek ayakkabısı (na'l) giyen kadın hakkında sorulunca Hz. Âişe'nin: "Resûlullah, erkek kadınlara lânet etmiştir" diye cevap verdiği kaydedilir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

HALÛK

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Halûk mürekkeb bir koku maddesidir (tîb). Za'ferân ve başka maddelerin karışımıyla elde edilir. Renk olarak kızıllık ve sarılık hâkimdir. Esas itibariyle kadınlara has bir sürünme maddesi olduğu için, erkekler hakkında ihtilaflı rivâyetler gelmiştir; bazısına göre mübâh, bazısına göre gayr-ı mübâhtır. *İbnu'l-Esîr*, nehyedici hadislerin nâsih olduğunu söyler.

2118 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَتَزَعْفَرَ الرَّجُلُ] أخرجه الخمسة.

وقال الترمذي: معناه أن يتطيب به.

1. (2118)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeğin za'ferân sürmesini yasakladı." [Buhârî, Libâs 33; Müslim, Libâs 77, (2101); Ebû Dâvud, Tereccül 7, (4179); Tirmizî, Edeb 51, (2816); Nesâî, Zînet 74, (8, 189).]

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan husus za'ferânın bedene sürülmesidir. Zîra, za'ferân sürülmüş elbisenin giyilmesini tecviz eden rivayetler mevcuttur. Ayrıca hadis, yasağın erkeklere has olduğunu belirtir. Şu halde kadın, yasaktan istisna edilmiştir.

Za'ferân sürünmek niçin yasaklanmıştır? Bunun sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Kadınlara mahsus koku olması, yani kokusu sebebiyle mi?

★ Rengi sebebiyle mi? Bu takdirde bütün sarı renkliler buna dahil mi edilmelidir?

İmam Şâfiî: "İhramlı olmayan erkeğe, ne halde olursa olsun za'ferân sürünmeyi yasaklarım, şâyet sürünmüşse, yıkanmasını emrederim" der. Ayrıca der ki: "Sarı renkli giymesini câiz bulurum, zira ben bu konuda Hz. Ali'den yapılan şu rivayetten başka bir şey söyleyen hiç kimse görmedim: "Resûlullah sadece bana yasak etti, ben size yasaklamıyorum." Ancak Beyhakî, bu yasağın, Hz. Ali'den başkasından da geldiğini kaydetmiştir. Abdullah İbnu Ömer: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerimde sarıya boyanmış iki giyecek parçası gördü de: *"Bunlar kâfirlerin libasıdır, sakın bunları giyme"* emretti" der. Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade de gelmiştir: "Yıkayayım mı?" diye sordum. "Hayır! onları yak" emretti." Beyhakî der ki: "Bu rivayet Şâfiî'ye ulaşsaydı, sünnete uymadaki âdeti üzere, mutlaka buna uyardı."

Hülâsa sarıya boyanmış elbiseyi, seleften bir kısmı mekruh addederken bir kısmı da câiz addetmiştir.

Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde belirttiği üzere İmam Mâlik evde câiz görmüş ise de mahfillerde mekruh addetmiştir.

Bu mevzuda kerâhet ifade eden rivayetlerden birini, müteakiben metni görüleceği üzere, *Hz. Enes* yapmıştır. Ebû Dâvud'da Şemâilu't-*Tirmizî*'de ve Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sında geldiğine göre: "Resûlullah'ın yanına üzerinde sarılık izi bulunan bir adam geldi. Onun bu manzarasından hoşlanmadı. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin yüzüne karşı ayıbını nâdiren vurduğu için (sesini çıkarmadı). Fakat, adam cemaatten ayrılıp gidince: *"Keşke bu adama söyleseydiniz de şu sarıyı terketseydi"* der. Daha önce de kaydettiğimiz üzere (2113) Hz. Peygamber: *"Za'ferânla boyanmışın ve kâfirin cenazesinde meleğin hazır olmayacağını"* söylemiştir. Keza bir başka rivayette *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre za'ferân sürülmüş olarak Hz. Peygamber'in yanına gelince, verdiği selamı almaz ve: اذهب فاغسل عنك هذا *"Git bunu üzerinden yıka!"* emreder. Ammâr, gidip yıkar geri gelir. Ancak, lekesi kaldığı için yine selamını almaz ve "git yıkan" diye emreder. İzi kalmayacak şekilde yıkayınca selamını alır.

Şafiîler Kûfîler (Hanefîler), za'ferân sürmeyi ihramlı ihramsız herkes için gayr-ı câiz addetmişlerdir.

Ancak, za'ferânı ihramlıya yasaklayan rivayeti esas alan *İmam Mâlik* ihramsızlar hakkında câiz görür. Hz. Peygamber'in za'ferânla elbise giydiğine dair gelen rivayetleri esas alan âimler de cevâzına hükmederler. Mühelleb der ki: "Sarı, nefse en canlı ve çekici gelen renktir." Bu

durumu İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ), Cenâb-ı Hakk,

إنها بقرة صفراء فاقع لونها تسر الناظرين **"O, 'onun, bakanların içini açan, parlak sarı renkli bir sığır olduğunu söylüyor' dedi."** (Bakara 69) ayetinde bu hususu belirtmiştir" der.

Hülasa, *Şâfiîler* ve *Hanefiler* za'ferânı hem elbise ve hem de bedende mekruh addederler, ancak bedene sürmenin keraheti elbiseye sürmeden fazladır.

2119 ٢– وعنه رضي الله عنه قال: [أتى رجل إلى النبي ﷺ وعليه أثر صفرة، وكان ﷺ قلما يواجه أحداً بشيء في وجهه يكرهه، فلما خرج قال: لو أمرتم هذا أن يغسل عنه هذا]. أخرجه أبو داود.

2. (2119)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üzerinde sarılık izi bulunan bir adam geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hoşlanmadığı bir hususu, insanların yüzüne nâdiren vurduğu için (sesini çıkarmadı). Adam oradan kalkıp gidince: "Keşke bu adama, üzerindeki şu şeyi yıkamasını söyleseydiniz" dedi." [Ebû Dâvud, Tereccül 8, (4182).]

2120 ٣– وعن يعلى بن مرة رضي الله عنه قال: [رأى رسول الله ﷺ رجلاً متخلقاً فقال: أذهب فاغسله، ثم اغسله، ثم لا تعد]. أخرجه الترمذي والنسائي.

3. (2120)- *Ya'la İbnu Mürre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halûk sürünmüş bir adam görmüştü ki:

"Git bunu yıka, sonra gene yıka, sonra bir daha (za'ferân sürünmeye) dönme!" dedi. " [Tirmizî, Edeb 51, (2817); Nesâî, Zînet 34, (8, 152, 153).]

AÇIKLAMA:

Hadis, za'ferânın elbisede hasıl ettiği rengi çıkarabilmek için en az iki sefer yıkanacağını göstermektedir. Nesâî'deki rivayette üç kere yıkaması emredilir. Bazı âlimler üçden az yıkamakla za'ferânın elbiseden çıkmayacağını söylemiştir. *"Bir daha za'ferâna dönme"* demesi, bunun erkeklere muvafık olmaması sebebiyledir.

2121 ٤– وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لا يقبل الله

صَلاَةَ رَجُلٍ فِي جَسَدِهِ شَيْءٌ مِنْ خَلُوقٍ]. أخرجه أبو داود.

« الْخَلُوقُ »: ضرب من الطيب ذو لون، يقال تخلق: إذا أطلى به.

4. (2121)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah, bedeninde halûk'tan bir parça eser bulunan kimsenin namazını kabûl etmez."* [Ebû Dâvud, Tereccül, 8, (4178).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, Halûk sürünme yasağını çok miktarda olan sürünmeye hamletmiş iseler de *Aliyyu'l-Kârî,* bu rivâyetin o görüşte olanları reddettiğini, zira bunun, yasağı aza da çoğa da teşmil ettiğine dikkat çeker. es-*Seyyîd Cemâleddin:* "Hadisten murad, kadına benzeme sebebiyle kâmil mânadaki namazın sevabını nefiydir" demiştir. *İbnu'l-Melek* de: "Bu hadiste halûk kullanmaktan yasaklama ve kullananlara tehdîd vardır" der.

Tekrar edelim: Halûk, renkli bir sürünme maddesidir. Daha ziyâde kadınlara mahsustur.

İÇİNDEKİLER